

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
Всеукраїнська громадська організація «Асоціація українських правників»
Кафедра загальноправових дисциплін юридичного факультету
Рада молодих вчених Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Юридична клініка «Істина»

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ,
ПРАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ**

МАТЕРІАЛИ
наукового семінару

*(10 грудня 2019 року, Дніпропетровський
державний університет внутрішніх справ)*

ПРОЄКТИ
учасників

V МІЖНАРОДНОГО СТУДЕНТСЬКОГО САМІТУ
«Права людини в умовах сучасних глобалізаційних викликів»

*(18–19 квітня 2020 року, Дніпропетровський
державний університет внутрішніх справ)*

Дніпро
2020

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Фоменко А. Є.** ректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України, полковник поліції;
- Наливайко Л. Р.** проректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Віцепрезидент ВГО «Асоціація українських правників», доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України;
- Костицький В. В.** президент ВГО «Асоціація українських правників», доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України;
- Грицай І. О.** заступник голови Дніпропетровської облдержадміністрації, професор кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, заступник голови ДОО «Асоціація українських правників», доктор юридичних наук, доцент;
- Чепік-Трегубенко О. С.** доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, член правління ДОО «Асоціація українських правників», кандидат юридичних наук.

А 43 **Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування** : матеріали наук. семінару (м. Дніпро, 10 груд. 2019 р.) ; **Проекти учасників V Міжнародного студентського саміту «Права людини в умовах сучасних глобалізаційних викликів»** (м. Дніпро, 18-19 квіт. 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 356 с.

ISBN 978-617-7665-79-2

*(Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
протокол № 6 від 20 лютого 2020 року)*

Збірник містить тези доповідей однойменного наукового семінару (розглянуто різні проблемні аспекти сучасних процесів державотворення, правотворення й правозастосування та шляхи їх вирішення в Україні) та проекти учасників V Міжнародного студентського саміту «Права людини в умовах сучасних глобалізаційних викликів».

Для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти юридичних ВНЗ та широкого кола читачів, які цікавляться досліджуваними процесами.

*Редакційна колегія не завжди поділяє погляди, думки та ідеї авторів
і не несе відповідальності за зміст наданих ними матеріалів.*

ISBN 978-617-7665-79-2

© ДДУВС, 2020
© Автори, 2020

З М І С Т

Б Л О К І МАТЕРІАЛИ НАУКОВОГО СЕМІНАРУ «АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ, ПРАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ»

Фоменко Андрій Євгенович ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАГАЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ	11
Наливайко Лариса Романівна ПРАКТИКА ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ	13
Kostytsky Vasyl LAW AS INTEGRITY: THEOLOGY-SOCIOLOGICAL APPROACH	17
Бобровник Світлана Василівна КОНФЛІКТОГЕННІСТЬ СФЕРИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ	21
Бортник Надія Петрівна ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ГАЛУЗІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	24
Бостан Сергій Костянтинович Бостан Людмила Миколаївна МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВА УЧАСТІ ДІТЕЙ, МОЛОДІ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ	27
Грицай Ірина Олегівна Перунова Ольга Сергіївна ГЕНДЕРНА СКЛАДОВА У ПРАВОВІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ	29
Ільков Василь Васильович РІШЕННЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ В ЗРАЗКОВІЙ СПРАВІ ЯК СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ: ГЕНДЕРНА СКЛАДОВА У ПРАВОВІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ	31
Ковалів Мирослав Володимирович ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ ЯК ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО ЯВИЩА	34
Кучук Андрій Миколайович ЮРИДИКО-ЛІНГВІСТИЧНА ТЕОРІЯ ПРАВОЗНАВСТВА ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ	35
Припутень Дмитро Сергійович ОСОБЛИВОСТІ ПРИМУСУ У СЛУЖБОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ, НЕ ПОВ'ЯЗАНОГО ІЗ ЮРИДИЧНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ	37
Савіщенко Вікторія Миколаївна Верещацька Олеся Андріївна РОЛЬ ОСВІТИ У ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ	40

Шевченко Сергій Олексійович Бідняк Софія Станіславівна ПРИНЦИП ПОЛІТИЧНОЇ НЕУПЕРЕДЖЕНОСТІ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ	41
Бахчев Костянтин Вікторович Баталова Дар'я Олександрівна ПРИЧИНИ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	43
Буканов Григорій Миколайович ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	44
Войтов Геннадій Васильович ПРО ДЕРЖАВНУ МОНОПОЛІЮ НА НАСИЛЛЯ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ ПЕРЕД ЗАКОНОМ ТА ЕТИКУ: ДИСКУСІЯ З ПРИВОДУ «ПРИВАТНИХ СІЗО»	47
Гаврильців Марія Теодорівна ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЇ КОНСТИТУЦІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ТА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ	49
Голобутовський Роман Зіновійович АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ СУДІВ УКРАЇНИ	52
Грищук Аліна Борисівна КОНЦЕПЦІЯ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ	55
Задаля Дмитро Костянтинович Бойко Катерина Сергіївна ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ТА УКРАЇНА: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ	57
Єсімов Сергій Сергійович КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНИ ЯК СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	58
Іваниця Андрій Володимирович Максимова Маргарита Костянтинівна ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ОСОБИ У КОНТЕКСТІ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА	61
Комар Світлана Іванівна ІНСТИТУТ ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ	62
Корнієнко Максим Вікторович ПРОТИДІЯ НАСИЛЬНИЦЬКІЙ ЗЛОЧИННОСТІ ЩОДО ДІТЕЙ ЯК НАГАЛЬНА ПРОБЛЕМА	65
Купін Арнольд Павлович ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	66
Маймур Фелікс Федорович Копанєва Дарія Євгенівна ДІАЦІЯ ЯК ПОЗАСУДОВИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ	68

Наливайко Олег Іванович Ярошева Катерина Ігорівна ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ	70
Орлова Олена Олександрівна МІСЦЕ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІКИ У ПРАВОВІЙ ОСВІТІ	71
Панкевич Олег Зіновійович Кінцак Андрій Васильович КОНСТИТУЦІЙНА РАДА ФРАНЦІЇ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ	73
Проць Іванна Миколаївна Ярема Оксана Григорівна ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРИНЦИПИ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ	75
Рибалкін Андрій Олександрович Бондарєва Аліна Русланівна ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН	77
Самотуга Андрій Валерійович ПИТАННЯ ДЕЯКИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТІВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН	79
Степаненко Кирило Володимирович ДЕЯКІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ	81
Талдикін Олександр Васильович РОЗВИТОК ПРАВА ПЕРВІСНИХ ДЕРЖАВНИХ УТВОРЕНЬ ТА ДЕЯКІ НОРМИ РЕГУЛЯЦІЇ ПЕРВІСНОГО СУСПІЛЬСТВА	82
Тищенко Ірина Олександрівна Богащенко Анастасія Іванівна СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАДАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	85
Чепік-Трегубенко Ольга Сергіївна Гавриленко Альона Ігорівна ФОРМИ ПРОЯВУ НАРОДОВЛАДДЯ У ДЕРЖАВАХ СВІТУ	87
Чорна Софія Зіновіївна КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОНАХОДИМОЇ ФУНКЦІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ	89
Наливайко Лариса Романівна Зеленіна Марина Володимирівна ПРАВО НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ	91
Єсімов Сергій Сергійович ВПЛИВ АДМІНІСТРАТИВНОГО РОЗСУДУ НА ПРАВОНАХОДИМОСТІ	93
Грицай Ірина Олегівна Гумбатов Асіф Алаббасович ПОНЯТТЯ ГЕНДЕРНО ОРІЄНТОВАНОГО БЮДЖЕТУВАННЯ ТА ЙОГО СПІВВІДНОШЕННЯ ІЗ СУМІЖНИМИ КАТЕГОРІЯМИ	94
Грідіна Катерина Василівна СТАНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ	96

Гудим Інга Володимирівна СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ В УКРАЇНІ	98
Задаля Дмитро Костянтинівч Гончарук Софія Олександрівна ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЖІНКИ І ЧОЛОВІКА В УКРАЇНІ	99
Касяненко Євгенія Валеріївна ХАРАКТЕРИСТИКА ОЗНАК ПРЕФЕКТА ЯК ОРГАНУ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ	101
Лук'яненко Тетяна Володимирівна ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ДИТИНИ НА ЗАХИСТ ВІД УСІХ ФОРМ НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ	104
Обушко Вікторія Вікторівна ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	106
Орешкова Аліна Федорівна ПРАВО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИИХ ОСІБ НА ЖИТЛО: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ (на прикладі Дніпропетровської області)	107
Рибалкін Андрій Олександрович Вербицька Аліна Олександрівна МИРОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ООН: СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ	111
Позігун Інна Олександрівна ФАКТОРИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ПРИНЦИПУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ	114
Полєшко Ельвіра Павлівна ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ІНОЗЕМЦІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	115
Шевченко Сергій Олексійович Крупницька Анастасія Віталіївна Засоба Олександра Вячеславівна АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ	117
Голобутовський Роман Зіновійович Оболенцева Яніна Михайлівна ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	119
Іваниця Андрій Володимирович Підпригора Карина Борисівна ПРАВОВІ ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА	121
Наливайко Олег Іванович Сенько Вікторія Вікторівна ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ	122
Проць Іванна Миколаївна Ямкова Тетяна Іванівна ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НОТАРІУСІВ В УКРАЇНІ	124
Степаненко Кирило Володимирович Белова Анастасія Іванівна ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА	126

Тищенко Ірина Олександрівна Бондаренко Альона Олексіївна ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	127
Рибалкін Андрій Олександрович Чередниченко Олексій Юрійович ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ НОРМОТВОРЧОСТІ	129
Задаля Дмитро Костянтинович Чабаненко Тетяна Олександрівна ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ	131
Александрова Катерина Олександрівна ПРАВО НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ЯК ГАРАНТІЯ НАЛЕЖНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕМОКРАТІЇ	133
Анісімова Марія Юріївна МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЕТИКИ АДВОКАТА У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	134
Белкіна Анастасія Олегівна ПРАВО НА ЧИСТЕ НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ	136
Бабак Максим Андрійович ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ САНКЦІЇ ТА ФІНАНСОВОЇ САНКЦІЇ ЗА ДОПУСК ПРАЦІВНИКА ДО РОБОТИ БЕЗ ОФОРМЛЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ	138
Білоус Діана Віталіївна ПРАВОВА ПРИРОДА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	139
Степаненко Кирило Володимирович Шуміленко Юлія Олегівна ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ	142
Бурденюк Ірина Олександрівна ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛЬНИХ СУБ'ЄКТІВ	143
Васлейко Таїсія Андріївна ГАРАНТІЇ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ НА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ	145
Гужва Ірина Андріївна ДИСКРИМІНАЦІЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ	146
Давиденко Антоніна Романівна ПРАВО НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	148
Дегтяр Карина Володимирівна ПРАВОВИЙ СТАТУС НЕВИЗНАНОЇ ТЕРИТОРІЇ	149
Рибалкін Андрій Олександрович Середняк Анастасія Михайлівна ПРАВО НА СВОБОДУ ВІРОСПОВІДАННЯ: ЕВОЛЮЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ВИЗНАННЯ І ЗАХИСТУ	151

Іваниця Андрій Володимирович Мосякіна Ольга Анатоліївна ЩОДО ПИТАНЬ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ ПРОЯВАМ У СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ	152
Дмитрова Наталя Ігорівна ЩОДО ЗМІСТУ ФУНКЦІЙ ПРОКУРОРА	154
Елларян Аліна Нверівна ПРИНЦИП САМОВИЗНАЧЕННЯ НАЦІЙ	155
Замкова Діана Русланівна СУД ПРИСЯЖНИХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ	156
Злогодухова Каріна Сергіївна ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕМОКРАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В КОНТЕКСТІ НАБЛИЖЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО РІВНЯ	159
Кобук Владислав Олегович ВИДИ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ТРУДОВОГО ПРАВА	160
Колесникова Вікторія Денисівна ПРИНЦИП НЕПОРУШНОСТІ КОРДОНІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ	161
Кремена Олена Анатоліївна ПРАВА ТВАРИН – НАШ ОБОВ’ЯЗОК	162
Крістєва Яна Павлівна ПРАВО НА ЖИТТЯ	163
Лантушенко Олександр Віталійович СУД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЕВОЛЮЦІЯ СТРУКТУРИ	165
Леоненко Владислав Анатолійович ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ	167
Маліна Анастасія Андріївна ХАРАКТЕРНІ РИСИ ТА РОЛЬ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА	168
Маркова Ельвіра Олександрівна СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ	170
Несмашна Тетяна Миколаївна ДО ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЛЮДИНИ НА СВОБОДУ СЛОВА В УКРАЇНІ	171
Нікішина Надія Вадимівна ПРАВО ОСОБИ НА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ І СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ	173
Підпарубоча Ангеліна Віталіївна ЕФЕКТИВНІСТЬ РОБОТИ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН: ІНСТИТУЦІЙНО-СТРУКТУРНИЙ АСПЕКТ	176
Положай Ксенія Ігорівна ПРАВА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	178
Рудова Вікторія Юріївна ПРОФЕСІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ ПАТРУЛЬНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ	179

Русєва Анастасія Вадимівна ГЕНДЕРНА НЕРІВНІСТЬ НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ	180
Савченко Валерія Олександрівна ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРАЇНАМИ ГАРАНТІЙ ЗАХИСТУ І РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД МІГРАНТІВ ТА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	181
Смирницька Єлизавета Віталіївна РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	183
Сойка Юлія Юрїївна ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	185
Олійник Ілона Олексіївна ОСОБЛИВОСТІ НЕВИЗНАНИХ ДЕРЖАВ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ	186
Чабак Вікторія Юрїївна КОНСТИТУЦІЯ – ОСНОВНИЙ ЗАКОН ДЕРЖАВИ	188

Б Л О К І І
Проекти учасників
V МІЖНАРОДНОГО СТУДЕНТСЬКОГО САМІТУ
«ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ»

Книш Софія В'ячеславівна Рец Віолетта Володимирівна ГЕНДЕРНО ОРІЄНТОВАНЕ БЮДЖЕТУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ	190
Miller Olaf Matecki Adam THE EUROPEAN UNION AND HUMAN RIGHTS IN THE COUNTRIES OF THE FORMER EASTERN BLOC	204
Олійник Ярослава Валеріївна Артамонова Марія Геннадіївна Бортнік Поліна Романівна ГОРОД ПРАВ ЧЕЛОВЕКА	212
Кобець Надія Валентинівна Савчук Іван Павлович Чорненька Анастасія Олександрівна ПРОТИДІЯ ГЕНДЕРНОМУ НАСИЛЬСТВУ, ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ, ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ТА РАБСТВУ ЯК ЗАПОРУКА БЕЗПЕЧНОГО ЖИТТЯ У НАШІЙ ДЕРЖАВІ	222
Антонюк Тетяна Олегівна Батузова Вікторія Миколаївна Оганесян Тамара Агасіївна МОЛОДЬ ЯК ТВОРЧА СИЛА СУЧАСНИХ ЗМІН У ГЛОБАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	230
Любич Марина Сергіївна Крупій Анастасія Іванівна Устимчук Владислава Петрівна SAFE, FRESH AND GREEN FUTURE IN UKRAINE – SFG FUTURE IN UKRAINE	239

Цебинога Вікторія Юріївна Степаненко Владислав Віталійович ПРОТИДІЯ КІБЕРБУЛІНГУ ЯК СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНОГО ЯВИЩА В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД	244
Вовк Анастасія Василівна Купленікова Анастасія Олександрівна Хома Анна Ігорівна РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ МОРЯКІВ В УМОВАХ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ	253
Кравчук Наталія Борисівна Місько Дар'я Олександрівна Васьківська Віта Олександрівна СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ МОЛОДІ В УКРАЇНІ	264
Манзик Юлія Іванівна Неголюк Анастасія Володимирівна Поправка Оксана Олександрівна СТУДЕНТСЬКИЙ ГУРТОЖИТОК МАЙБУТНЬОГО – СИНЕРГІЯ ТА ІННОВАЦІЇ	276
Артюх Іван Олексійович Попов Дмитро Сергійович ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ ПАТРУЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ В ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ ООС: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	283
Риженко Анастасія Олексіївна Величко Станіслав Андрійович БЕЗУМОВНИЙ БАЗОВИЙ (СОЦІАЛЬНИЙ) ДОХІД У КОНТЕКСТІ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ	294
Заболотна Марія Романівна Апетик Микола Миколайович РЕПРОДУКТИВНІ ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ КРАЇН	309
Яроменко Тетяна Сергіївна Тайбишлак Деніель Ігорович Ремпель Тетяна Сергіївна ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗАКОНІВ ТА ПОЛІТИКИ ЩОДО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ	320
Половинка Леся Миколаївна Бурлакова Вікторія Сергіївна Колтунник Сергій Вікторович НОРМАТИВНЕ ТА КАЗУАЛЬНЕ ВІДШКОДУВАННЯ ПОТЕРПІЛИЙ ОСОБИ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ЗЛОЧИНОМ ЯК НОВІТНЯ ТЕХНОЛОГІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	326
Фесюк Степан Валентинович Шевельова Олександра Олександрівна Луцан Ігор Русланович ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В СВІТЛІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ ПІД ЧАС ТРАНСКОРДОННИХ ПРОЦЕСІВ	335
Зінчук Юлія Олександрівна Руденко Марія Юріївна НЕДИТЯЧА МОЛОДІСТЬ: ОСОБЛИВОСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	344

Б Л О К І
МАТЕРІАЛИ НАУКОВОГО СЕМІНАРУ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ,
ПРАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ»

Фоменко Андрій Євгенович
ректор Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
член-кореспондент Академії наук
вищої освіти України,
Заслужений юрист України,
полковник поліції

ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ЗАГАЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Важливим завданням сучасної юридичної науки є виявлення та дослідження державно-правових закономірностей. Однією з таких є необхідний зв'язок, що існує між концепціями природного права та природних прав людини як системою ідей і Загальною декларацією прав людини – міжнародним документом, в якому у вигляді сукупності нормативно-правових приписів як прояву консенсусного волевиявлення держав – членів Організації Об'єднаних Націй відображено ідеї представників цих теорій.

Загальна декларація прав людини як унікальний феномен правової дійсності постійно перебуває у центрі уваги наукового загалу. Предметом наукових пошуків є питання історії розробки цього документа, змісту вміщених у ньому нормативно-правових приписів, його значення для поступального прогресивного розвитку людської цивілізації та ін. Водночас малодослідженими залишаються питання, пов'язані з ідеологічним підґрунтям цього джерела права.

Ідеологічним підґрунтям Загальної декларації прав людини стали концепції природного права та природних прав людини, положення яких були обґрунтовані відомими мислителями минулого, як-от Платон, Аристотель, Цицерон, Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо та ін.

Ідея природного права – *ius natural* – є творінням різних авторів не однієї епохи розвитку людства. Вона, так само як і філософська ідея «закону природи», належить до системи концептуальних джерел поняття людських прав. Власне відтоді, як ідея «закону природи» переросла в ідею природного права (*natural law*), виникає саме поняття природних прав (*natural rights*) [1, с. 59]. Своїм початком ідея «закону природи» сягає часів античних мислителів. Зокрема, Платон у своїх роздумах вживав термін «закон», сутність якого вбачав у «верховенстві найкращого начала», яким вважав «владу божественного і розумного начала». В Аристотеля «закон – це панування порядку на засадах справедливості» [2]. Цицерон наголошував, що право випливає з природи і безумовно виникло з природи [3, с. 23–39].

Наступним етапом розвитку вищезазначеної ідеї є вчення мислителів епохи Середньовіччя. Зокрема, Т. Гоббс обґрунтовує такі тези: 1) природа дала кожному одне право на все; 2) природа зробила людей рівними – як стосовно тілесних здібностей, так і стосовно розумових.

Заслугою Гоббса є обґрунтовані ним «закони природи». Суть першого основоположного такого закону відображена тезою: «Кожна людина зобов'язана прагнути миру і дотримуватися його». У прагненні цього людина «може вдаватися до будь-яких допоміжних засобів», навіть до «переваг війни». Відповідно до другого закону «людина, котра прагне миру (за умови коли цього прагнуть й інші), завдяки чому вона досягає мети збереження свого життя, повинна визнати за необхідне скласти своє право на всі речі (тобто позбавити себе свободи) і задовольнятися таким обсягом свободи проти інших людей, який би вона дозволила мати іншим людям проти себе». Третій закон: «Люди зобов'язані виконувати договори, які вони уклали». Загалом же всі «закони природи» філософ зводив до одного правила: «чини щодо інших те, чого ти хотів би, щоб інші чинили щодо тебе» [4, с. 124–141].

Природне право Т. Гоббс трактує як свободу людини вдаватися до будь-якої дії, що видається їй «найпридатнішим засобом» збереження «власного життя».

За Дж. Локком, станом природи, в якому первинно перебуває людина, управляє «закон природи». Таким законом є «Розум», який вимагає від усього людства такого: «Бувши рівними і незалежними серед усіх, ніхто немає права зашкодити життю, здоров'ю, свободі чи власності іншого». Цей закон (тобто розум) містить такий імператив: «кожен зобов'язаний зберігати себе, а також (наскільки це йому до снаги) зберігати решту людства». Ніхто не має права порушувати цей закон, бо, відступаючи від нього, порушник заявляє, що живе за іншими правилами, відмінними від «влади розуму та загальної справедливості», тобто від тих, які «є мірилом», що «їх встановив Бог» для оцінки вчинків людей і з метою забезпечення їхньої взаємної безпеки [1, с. 56; 5]. Загальним підсумком вчення Дж. Локка про природне походження людських прав є таке судження: «Людина, народившись із правами на абсолютну свободу та неконтрольованим використанням усіх прав і привілеїв Закону природи нарівні з будь-якою іншою людиною або багатьма людьми у світі, має природну владу оберігати свою власність, тобто своє життя, свободу та майно, від заподіяння шкоди чи зазіхань на неї з боку інших людей та судити і карати в разі порушення цього Закону іншими».

У сучасній правничій науці обґрунтовано наголошується, що «батьком» доктрини природного права є голландський юрист і філософ Г. Гроцій. Мислитель розмежовує природне право та волевстановлене право. Природне право, вважав вчений, – це веління здорового глузду, яким та чи інша дія, залежно від того, чи узгоджується вона із самою розумною природою чи суперечить їй, визнається або морально ганебною, або морально необхідною; а отже, таку дію або ж заборонено, або ж вона є велінням самого Бога – творця природи. За природою людина прагне зберегти саму себе і робить це беручи від природи все, що їй потрібно для цього [1, с. 65–67; 6, с. 39–51].

Ж.-Ж. Руссо висунув ідею про те, що людина полишає «природний стан» та увіходить до цивільного стану, у такий спосіб створюючи політичну організацію (державу). Таке «цивільне об'єднання» мислитель називає найбільш добровільним з усіх актів, тому що «кожна людина» народжується вільною та володарем самої себе»; «ніхто під жодним приводом і за жодних обставин не може підкорити іншу людину без її згоди»; «вирішити, що син раба народжується рабом – це все одно, що вирішити, що він народився не людиною» [7, с. 42–59]. Ж.-Ж. Руссо стверджував: «Зрікатися свободи – все одно, що зрікатися себе як людини»; це означає «відмовитися від прав роду людського і навіть від його обов'язків». Але така відмова, на його переконання, є «несумісною з природою людини»: «усунути всю свободу від волі людини» – означає «усунути всі моральні засади із вчинків людини».

Яскравий представник епохи Просвітництва, автор фундаментальної праці «Про дух законів» Ш.-Л. Монтеск'є, розкриваючи зміст поняття «закон», виходив із того, що: а) закон є виявом розуму; б) закон узагалі є людським розумом, оскільки він управляє всіма людьми на землі [1, с. 57].

Закони Ш.-Л. Монтеск'є тлумачить як зв'язок, що існує між первозданим розумом та іншими речами, і зв'язок між самими речами. Саме тому він вважав, що Всесвіт – це не хаос, бо в ньому існує «первозданий розум». За Ш.-Л. Монтеск'є, «творчим розумом» є Бог «як Творець і Хранитель Всесвіту». «Законами, на основі яких Бог створив усі речі, є ті закони, за допомогою яких Він усі створені ним речі охороняє. Бог діє відповідно до цих правил, бо Він їх знає; а знає Він їх тому, що Він їх створив. А створив Він їх тому, що вони відповідають його мудрості та силі» [8, с. 74–75].

Як стверджує Ш.-Л. Монтеск'є, важливим джерелом порядку у Всесвіті є наявність принципів справедливості, що передують людським суспільствам. Ці принципи застосовуються до всіх людей незалежно від усіх обставин, у яких вони перебувають [1, с. 57]. 3-поміж усіх законів верховним Ш.-Л. Монтеск'є вважав безпеку людини. Безпека людей, на його думку, – це саме природна свобода людини, а «верховний закон» – це не що інше, як «закон природи».

Аналіз викладеного є підставою для таких висновків, що відображають діалектичний взаємозв'язок ідей, які у своїй сукупності складають концепції природного права і природних прав людини, та нормативно-правових приписів, відображених в Загальній декларації прав людини:

1) філософська ідея «розумної сутності людини» як першооснова концепції природного права знайшла своє відображення у ч. 2 ст. 1 Загальної декларації прав людини [9] у вигляді такого судження: «Вони (їдеться про усіх людей – авт. А.Ф.) наділені розумом і совістю і повинні діяти стосовно один одного у дусі братерства»;

2) ідеї Цицерона про поширення дії закону на всіх та невідчужуваність права людини на життя і на приватну власність знайшли своє закріплення в ст. 7 «Всі люди рівні перед законом...», ст. 3 «Кожна людина має право на життя...», ч. 2. ст. 17 Декларації «Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна»;

3) обґрунтований Т. Гоббсом основоположний закон природи, згідно з яким кожна людина зобов'язана прагнути миру і дотримуватися його, відображений у Преамбулі у вигляді такої тези про загальний мир: «Визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав як основи свободи, справедливості та загального миру»;

4) обґрунтована Г. Гроцієм ідея про свободу і рівність як основоположні цінності спільноти; свободу (в її негативному та позитивному значеннях) та рівність, за якою всі мають однаковий засадничий моральний статус та всі однакові права, знайшла своє відображення у Преамбулі та ст. 1–5, ч. 2 ст. 16 аналізованого міжнародного документа;

5) постульована Ж.-Ж. Руссо ідея про те, що кожна людина народжується вільною та є володарем самої себе, знайшла своє закріплення у Преамбулі та ст. 1, 4, 5 Загальної декларації прав людини.

Список використаних джерел

1. Головатий С. Про людські права : лекції. Київ : Дух і Літера, 2016. 760 с.
2. Аристотель. Политика. Аристотель. Афинская полития. Москва : Мысль, 1997. 458 с.
3. Цицерон. Диалоги. О государстве; О законах / подгот. И. Н. Веселовский [и др.]. Москва : Ладомир : Наука, 1994. 223 с.
4. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / пер. з англ. Р. Димерець [та ін.]; наук. ред. Т. Польська. Київ : Дух і Літера, 2000. 600 с.
5. Локк Дж. Розвідка про людське розуміння : у 4-х кн. / пер. з англ. Н. Бордукова. Харків : Акта, 2002. Кн. 3: Про слова. Х арків : [б.в.], 2002. 248 с.
6. Гроций Г. О праве войны и мира: три книги, в которых объясняются естественное право и право народов, а также принципы публичного права / пер. А. Л. Саккетти. Москва : Ладомир, 1994. 868 с.
7. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре. Трактаты / пер. с фр. Москва : КАНОН-пресс, Кучково поле, 1998. 416 с.
8. Монтескье Ш.-Л. О духе законов / сост., пер. и коммент. А. В. Матешук. Москва : Мысль, 1999. 672 с.
9. Загальна декларація прав людини. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

Наливайко Лариса Романівна

проректор Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,

Віце-президент Всеукраїнської громадської організації

«Асоціація українських правників»,

доктор юридичних наук, професор,

академік Академії наук вищої освіти України,

Заслужений юрист України

ПРАКТИКА ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Конституційна модернізація 2016 р. передбачала внесення змін до Основного закону України щодо правосуддя, а згодом прийняття Закону України «Про Конституційний Суд України» у новій редакції від 13 липня 2017 р. Окрім зміни структури Конституційного Суду (далі – Суду) та особливостей його функціонування, що, важливо відзначити, посилює незалежність цього органу (сюди можна віднести, наприклад, передачу функції звільнення судді Конституційного Суду виключно суддями цього органу та ін.), абсолютною новизною реформи стало довгоочікуване впровадження інституту конституційної скарги.

Інститут конституційної скарги вважається здобутком європейської демократії. Дискусія щодо запровадження конституційної скарги тривала в Україні довго, вивчалася зарубіжна практика особливостей її реалізації. Серед недоліків наводилася низька статистика ухвалених рішень (1–3 %) з конституційних скарг в інших країнах, складність у реалізації права на конституційну скаргу тощо, волночас беззаперечною перевагою введення конституційної скарги є можливість захистити свої права на абсолютно іншому рівні, звернувшись до Конституційного Суду, оскаржуючи те чи інше положення закону, відповідно до якого було прийняте рішення у справі судами системи судоустрою. Підтвердженням цього стала вже наявна практика та перші прийняті рішення щодо конституційних скарг, у тому числі на користь громадян та юридичних осіб приватного права.

Соціально-економічні, політичні, правові трансформації як національного, так і міжнародного рівнів завжди потребують наукового супроводу та розвитку (чи вдосконалення) відповідних теоретичних концепцій. Увагу проблематиці введення в Україні та реалізації в інших державах інституту конституційної скарги у своїх працях приділяли науковці, як-от В. Лемак, О. Петришин, Ю. Барабаш, І. Бодрова, С. Серьогіна [1; 2], В. Городовенко [3], М. Гецько, Ю. Бисага, Д. Белов [4], П. Євграфов [5], М. Тесленко [6], О. Совгіря [7] та ін. Потужний внесок у розвиток теорії та практики конституційної скарги в Україні зроблено вченим, суддею Конституційного Суду України М. Гультаєм. Серед його основних праць потрібно зазначити монографії «Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя» [8] та «Історичні витоки вітчизняного конституціоналізму: звичаї, традиції, пам'ятки права та філософські концепції» [9], захищену у 2014 р. докторську дисертацію на тему «Інститут конституційної скарги: світовий досвід та перспективи впровадження в Україні» [10], а також низку наукових статей. До того ж, вчений у 2019 р. опублікував курс лекцій «Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя» [11].

Незважаючи на конституційні зміни 2016 р., повноцінно інститут конституційної скарги запрацював після ухвалення Судом «Регламенту Конституційного Суду України» (далі – Регламент) від 22 лютого 2018 р. та формування Колегій і Сенатів Конституційного Суду, які й розглядають ці скарги. Перше рішення за конституційною скаргою прийнято Другим сенатом Суду у квітні 2019 р. (за конституційними скаргами Скрипки А. В. та Бобиря О. Я. щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 3 ст. 59 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи») [12]), яке було на користь скажників. Загалом станом на квітень 2020 р. прийнято всього 10 рішень за конституційними скаргами: за 2019 р. – 9 рішень, та поки що одне рішення за 2020 р.

Зауважимо, що із 690 конституційних скарг, що надійшли до Суду протягом 2018 р., лише 38 % (264) конституційних скарг за формою відповідали вимогам Закону та були розподілені між суддями Суду у порядку, встановленому Регламентом, а 62 % (426) конституційних скарг було повернуто суб'єктам права на конституційну скаргу як такі, що за формою не відповідали вимогам Закону (з відповідними роз'ясненнями та зазначенням про можливість повторного звернення з дотриманням вимог Закону). Для порівняння: із 356 конституційних скарг, що надійшли до Суду з моменту набуття чинності Законом (3 серпня 2017 р.) у 2017 р., лише 23 % (83) конституційних скарг за формою відповідали вимогам Закону, а 77 % (273) скарг було повернуто авторам клопотань [13, с. 33]. Отже, можна спостерігати позитивну тенденцію щодо кількості повернутих скарг, що свідчить про підвищення рівня розуміння вимог до цього інституту та його особливостей в Україні. Серед найпоширеніших підстав для відмови у прийнятті конституційної скарги виділяють неналежність до повноважень Суду питань, порушених у ній, неприйнятність конституційної скарги, те, що скажники не вказують, яке саме конституційне право було порушене, що порушення має бути виключно законом, а не іншим нормативно-правовим актом, недотримання термінів подачі скарги тощо.

Окремо важливо зауважити: станом на 2019 р. за кількістю скарг (12,9 % від усіх справ) до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) Україна продовжує входити у першу п'ятірку країн, щодо яких подано скаргу. Впровадження інституту конституційної скарги та паралельне введення у практику Конституційного Суду доктрини дружнього ставлення до міжнародного права всебічно сприятиме захисту прав громадян на національному рівні, підвищуючи довіру громадськості до судової влади через змогу отримати справедливе рішення по своїй справі, та в підсумку може стати ефективним засобом уникнення надмірного навантаження на ЄСПЛ. Відповідно, вирішення внутрішніх правових конфліктів залишиться в межах самої держави. Індивідуальна конституційна скарга як національний засіб захисту прав та свобод людини має бути вичерпанним, перш ніж звернутися до ЄСПЛ. Як свідчить практика, введення конституційної скарги в інших державах сприяло зменшенню кількості скарг до цього Суду.

У Керівництві з належної практики щодо національних засобів правового захисту (ухвалене Комітетом міністрів Ради Європи 18 вересня 2013 р.) серед критеріїв оцінки ефективності наголошено, що конституційна скарга може бути неефективною як засіб правового захисту відповідно до ст. 35 Конвенції, якщо вона стосується тільки законодавчих положень, а не рішень судів, у разі, коли скарга подається на судові рішення; у розумінні ст. 13 Конвенції має бути забезпечений ефективний захист прав у разі їх порушення, тому Конституційний Суд може отримати низку повноважень, наприклад, скасовувати оскаржене рішення, міру, акт, зобов'язати державний орган вжити необхідних заходів, винести рішення про виплату компенсації або про реституцію; принаймні, у заявника має існувати можливість відновити провадження або іншим чином

переглянути його справу у суді нижчої інстанції відповідно до принципів, викладених у рішенні Конституційного суду [14]. Сьогодні модель повної скарги (кожна особа може звертатися до Конституційного Суду з питання визначення конституційності прийнятого щодо неї будь-якого правового акта, а також якщо вона вичерпала інші можливості захисту своїх конституційних прав) існує у Німеччині, Австрії, Бельгії, Мальті, Грузії, Чехії, Хорватії та ін. Модель неповної скарги (має обмежений об'єкт оскарження) наявна у Польщі, Латвії, Вірменії, Російській Федерації, а тепер і в Україні та ін. Безперечно, запровадження повної конституційної скарги в Україні сприятиме підвищенню рівня відповідальності як суб'єктів правотворення, так і суб'єктів правозастосування.

Для об'єктивного розгляду будь-яких суспільних явищ, у тому числі нового для України інституту конституційної скарги, виявлення та попередження неефективних складових у цій сфері, варто навести деякі дані щодо зарубіжної практики реалізації конституційної скарги, зокрема Польщі та Литви, і реалістично поглянути на сучасні можливості української правової системи.

Зокрема, польський вчений Я. Залесни наголошує, що у 1997–2016 рр. із загальної кількості, поданих до Конституційного Трибуналу (Польща), стали предметом перевірки 18 % конституційних скарг. В інших випадках, після попередньої перевірки, Трибунал вирішив відмовитися від їх розгляду. Менше ніж 2 % поданих скарг мали наслідком ухвалення рішення про неконституційність оскаржуваного правоположення. Лише частина з них дала змогу визнати положення правових актів нікчемними. У деяких рішеннях Трибунал, відклавши на майбутнє втрату чинності положення, яке було визнано несумісним із Конституцією, чітко зазначив, що рішення не може бути підставою для скасування остаточного рішення, прийнятого в окремій справі. Це важкодоступний і неефективний засіб, який складається насамперед із трьох елементів: 1) вузько визначений взірць (модель) нормативного контролю у процедурі розгляду скарг [15, с. 269]; 2) індивідуальний характер скарги та заборона подання колективних скарг (*actio popularis*); 3) обмежені юридичні наслідки рішення Трибуналу за цією процедурою. Визнання ним обґрунтованості скарги не вирішує індивідуальної справи заявника, у процесі якої виникла проблема порушення його конституційних прав і свобод, але тільки дає змогу заявнику поновити провадження у своїй справі, але не завжди [16, с. 34–35].

Протилежну думку щодо наведеного має суддя Трибуналу Польщі М. Гранат: широку модель скарги відхилили, оскільки розробники Конституції побоювалися, що Трибунал у такому разі зможе втручатися у здійснення правосуддя судами. Вузьку модель скарги критикували в юридичних колах, але все-таки домінувало переконання, що конституційна скарга не може стосуватися судових рішень. Для уникнення масового напливу звернень до Конституційного Трибуналу скарга може спрямовуватися лише проти нормативного акта, що став підставою для прийняття конкретного індивідуального рішення. Незважаючи на те, що в Польщі у 1997 р. запроваджено вузьку модель скарги, вона виявилася успішною. Скарга має вагоме значення для захисту прав і свобод. Можливо, в майбутньому з'явиться можливість і необхідність трансформувати конституційну скаргу у широку модель [17, с. 140, 146]. Отже, нормативна модель функціонує у Польщі вже більше ніж 20 років, проте ця країна поки що не готова до впровадження повної моделі скарги.

Неповна модель конституційної скарги діє і в Литві. А. Лавінш наголошує, що обираючи таку модель конституційної скарги, законодавець ґрунтувався на концепції, що Конституційний Суд повинен бути «судом права», а не ще однією інстанцією оскарження «над» загальними судами, що вже існують. Тут автори Закону взяли до уваги негативний досвід деяких країн нової демократії (постсоціалістичних держав), у яких за наявності широкої моделі конституційної скарги складаються напружені відносини між Конституційним Судом і судами загальної юрисдикції, що може несприятливо вплинути на правову систему в цілому. До того ж законодавець намагався уникнути перевантаження Суду й усіх пов'язаних із цим проблем [18, с. 132–133]. Тож в обох випадках серед загального можемо виокремити перевантаженість Конституційного Суду як наслідок впровадження конституційної скарги.

Отже, сьогодні Конституційний Суд України на початку шляху до повноцінного втілення у практику інституту конституційної скарги та сприйняттям суспільством конституційної скарги як безмежного потенціалу для захисту прав людини та юридичних осіб приватного права. Після впровадження конституційної скарги та перших прийнятих рішень щодо справ наукова та практична дискусія набуває більш чітко виражених контурів, адже стає зрозумілим, над чим слід працювати. До найбільш актуальних питань належать: введення повної конституційної скарги, а не нормативної, яка діє сьогодні в Україні; неможливість перегляду у зв'язку з ухваленням рішення Суду остаточного судового рішення, яке вже виконане; неналежне виконання рішень Конституційного Суду України у справах за конституційними скаргами; видання забезпечувального наказу Судом тощо. Розглядаючи конституційну скаргу, Конституційний Суд України функціонує як «суд права», тобто Суд не

розглядає індивідуальні рішення у сфері правозастосування, а перевіряє на відповідність положення закону, що стало підставою для прийняття рішення, Конституції України. Запровадження в Україні нормативної моделі конституційної скарги викликало низку дискусій щодо повноцінної реалізації прав особи в Україні. Погоджуючись з більшістю зауважень у цій сфері та необхідності введення повної моделі, слід першочергово об'єктивно оцінити ситуацію у державі. Тому, з огляду на складне політичне та економічне становище у країні, рівень правової освіченості та правової культури громадян, якість надання юридичних послуг, будь-які реформи, а особливо впровадження інституту конституційної скарги, повинні мати помірний характер та бути поетапними, детально опрацьованими та юридично спрогнозованими фахівцями. Аналіз досвіду зарубіжних країн (Польщі, Литви та ін.), які мають також нормативну модель конституційної скарги, свідчить про абсолютно правильний вибір українського законодавця, щонайменше, на першому етапі.

Список використаних джерел

1. Петришин О. В. Проблеми та перспективи запровадження індивідуальної конституційної скарги в Україні : монографія. Київ : Атіка-Н, 2010. 107 с.
2. Лемак В. В., Петришин О. В. Конституційна скарга в Україні: проблеми механізму впровадження. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2. С. 79–88.
3. Городовенко В. Ефективність конституційної скарги як засобу правового захисту в аспекті новел практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Конституційного Суду України*. 2019. № 6. С. 118–127.
4. Гецько М. М. Інститут конституційної скарги як засіб захисту основних прав і свобод: порівняльно-правовий аналіз : монографія; за заг. ред. М. М. Гецько, Ю. М. Бисаги, Д. М. Белова. Ужгород : Гельветика, 2015. 227 с.
5. Євграфов П. Конституційна скарга – складова захисту прав громадян. *Закон і бізнес*. 2002. № 36. С. 2.
6. Тесленко М. В. Конституційна скарга як один із засобів правозахисту людини і громадянина. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2003. № 9. С. 5–13.
7. Совгіря О. В. Конституційна скарга як спосіб захисту конституційних прав та свобод осіб у податкових правовідносинах. *Право України*. 2018. № 12. С. 148–162.
8. Гультай М. М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя : монографія. Харків : Право, 2013. 422 с.
9. Гультай М. М. Історичні витоки вітчизняного конституціоналізму: звичаї, традиції, пам'ятки права та філософські концепції : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 239 с.
10. Гультай М. М. Інститут конституційної скарги: світовий досвід та перспективи впровадження в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2014. 41 с.
11. Гультай М. М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя : курс лекцій. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 269 с.
12. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України за конституційними скаргами Скрипки Анатолія Володимировича та Бобиря Олексія Яковича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 59 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 25.04.2019 р. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/2705>
13. Щорічна інформаційна доповідь Конституційного Суду України за 2018 рік. URL: http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/dopovid_2018.pdf
14. Керівництво з належної практики щодо національних засобів правового захисту (ухвалено Комітетом міністрів Ради Європи 18 вересня 2013 року). С. 47. URL: <https://rm.coe.int/k-/1680695aab>.
15. Dąbrowski M., 'Skarga konstytucyjna w polskim porządku prawnym jako nieefektywny środek ochrony praw i wolności jednostki' in Urbaniak K (red), *Skarga konstytucyjna. Zagadnienia teorii i praktyki*. 2015. P. 269–270.
16. Залесни Я. Конституційна скарга в Польщі: модель, доктринальне тлумачення та проблеми застосування. *Право України*. 2018. № 12. С. 25–38.
17. Гранат М. Порядок розгляду конституційних скарг у Польщі : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. з питань запровадження конституційної скарги в Україні : збірка тез, м. Київ, 18 груд. 2015 р. Київ : ВАІТЕ, 2016. С. 140–139.
18. Лавінш А. Модель латвійської конституційної скарги : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. з питань запровадження конституційної скарги в Україні : збірка тез, м. Київ, 18 груд. 2015 р. Київ : ВАІТЕ, 2016. С. 132–139.

Kostytsky Vasyl

President of Ukrainian Public Organization

«Ukrainian Lawyers Association»,

Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine,

Full Member (Academician) of National Academy

of Legal Sciences of Ukraine

LAW AS INTEGRITY: THEOLOGY-SOCIOLOGICAL APPROACH

Features of the modern globalized world determine the need to rethink our understanding of the law. Law is a phenomenon of modern civilization created by the social environment in the frames of the higher laws (divine, cosmic, as stated by a number of scholars). Creator endowed man and society with mind and determined through the commandments and the message the basic principles of public life, interpersonal and group relations, defined moral imperatives. Without entering into the debate, natural rights bestowed by God, belong to the individual as an element of nature, as the bio-social merits, we note that in their basis are the imperatives of the higher laws. There is a moral imperative of a higher intelligence (God), under which a society is doing law - the traditions, customs, morality, normative legal acts.

Law is integral. Manifestations of integrity law are in its origins and meaning. We will try to formulate the basic provisions, that allow to reveal the holistic character of law.

Law is the result of the creative activity of society, law is a social phenomenon, created by society within the frames, which defined by moral laws established by God, Universal Mind. This is the first argument in favor of a vision of law as integrity. Law in general social sense are concrete possibilities of faces of social life that determined by the level of development of society. Thus, law and law restrictions become phenomenon in which the system of limits of person and his responsibilities are corresponding with the responsibilities of state and possibilities of person [1, p. 60; 2, p. 7].

We remind also, that the distinguished representative of Ukrainian school of theory and sociology law B.O. Kistyakivsky, at his time also, stressed the need for dialectical knowledge of the law. The current Constitution Ukraine includes elements of theological comprehension, too. Here we have to deal not just with the sacred text, the basic principles, determinable by preamble of the Constitution of Ukraine as a secular, rather than clerical state. In Preamble it is explained, that Parliament of Ukraine adopts this Constitution aware responsibility before God, his own conscience, past, present and future generations [3, p. 189-206].

The point of Constitution includes the basic constitutional values, which are that are qualified by scientists and constitutionalists as moral, although the references to God in the point of the Constitution cannot be convinced that it is about values, not only moral, spiritual plan, but also religious characteristics of civil society, which according to various sociological studies, Christian Church unites more than 80% of the population, along with Jews and Muslims all over 90% of Ukrainian citizens are faithful within that or another religion.

Thus, in the Constitution of Ukraine, it is found its own organic combination of categories responsibility of the state, civil society and the individual before God, and also – in front of his own conscience, and past, present and future generations [4; 5, p. 123]. Legal point of this constitutional provision still need to explore.

The integrity of law derives from its sources. One of the most important sources of law are normative legal act and also normative legal act of higher legal force – law, which is adopted by only legislative organ and at the same time representative power - Parliament. If state law is approved by parliament runs counter to the moral imperative given by the God, this law does not create law, is not legal. This is one of manifestations of integrity of the law: in addition to the law there is “not law” (we do not mean Hegelian understanding of “not law”). Sources of law are moral imperative, and regulations, as well as the customs, rituals, traditions, judicial precedent, which together create the law. M. Kostytsky describes the sources of law as well as the cosmic laws higher than the ethical God’s laws, thereby limiting the moral and ethical imperatives of the Creator beyond the maximum of our galaxy, and assuming a plurality of worlds and the Makers [6, p. 23].

The integrity of the law is manifested in the integrity of the legal system as a set of all legal phenomena of society: the legal system, legal culture, and legal consciousness. Legal system not only determines the form of government, the political (legal) regime, but describes the features of the modern development of the state which cannot remain isolated in a global world. Under the legal system understand

or system of legal norms, or legal norms and legal relations, or construction of law as a legal basis, correlation of law-making and law employment [7, p. 211].

As for the place, the role of law and meaning of court decision in development of law, we know Romano-German family of law systems of common law, also religion legal systems and endangered social legal systems. Constitution generates the legal system, determines its place in a legal family.

By combining the national legal systems in continental legal family, general, socialist law and religious legal systems, Rene David has made a significant contribution to the theory integrity of the law, thus showing that there is common in law systems of Great Britain in the identity and uniqueness of the legal system, while not identifying the law of a state phenomenon, since it is not limited to the law to state boundaries, and because, although divided into legal families, is the only one that is holistic [8; 9, p. 5].

Law as a social phenomenon originated in ancient Rome with a private law and even then considered as the integrity. Perhaps, that is why science of law and law entitled to modern sense emerged in the early second millennium, including from law school University of Bologna – the oldest European university, established in the XI century on territory of modern Italy.

The essence of private law with a public law, as an integral part of common system, opened the famous Roman jurist Ulpian, which refers to the private law, natural law, law of nations and civil law [10, p. 320].

According to opinion of Ulpian, interest is on the dividing of law on private law and public law. This statement looks like positive and let's state a thesis of the holistic character of law. In particular, the private interest can easily be transformed into public and vice versa. In specific social and political existence often takes place convergence of public and private interests, revealing the integrity of law. From this perspective, environmental law is unique combination of public and private interest.

In the Ukrainian legal science itself the question of the division of law into public and private is the subject of heated debate and raises serious objections from some scholars. Over the period of twenty years in the independent state was insufficient to form a Ukrainian school in the theory of private law.

Principles that can reveal the essence of private law, its great principles, wrote Ieringa is legal equality of persons, legal autonomy of personal rights, freedom of contract and optionality [11]. The basis of the separation of the law to public and private are put principles of private law defining the legal status of entities, interests embodied in law, the forms of law peculiarities of legal regulation. Our traditional understandings of the law and attempts now to distinguish law on public and private law as the parts of integrity law require of course, individual studies, which will be the basis for entrusted with understanding the place and role of law in the life of civil society and the state and origins of law-making [12, p. 175].

Preliminary thoughts on understanding the law are inseparably linked with another of his definition: the law is the result of compromise social elites expressed in party positions and concentrated in the law, often adopted by the legislature. Exactly here is a meaning of contractual law of modern society that rejects the possibility of consideration of the law as a result of the agreement of the people and the state (social contract) materialized in the first place in the constitution of state. Scientific-theoretical works with the problems of separation of power became right bases for their constitutional implementation. Constitutionalization of mentioned principle puts it among the most important foundations (principles) of organization of governmental power.

The Constitution of Ukraine 1996 is not only a political and legal act, but also an important document containing model of Ukrainian independent democratic state of example of XXI century. (art. 11,12,13). With the adoption of the Constitution of Ukraine in 1996, we have been declared legal state. The Constitution Parliament of Ukraine adopted on behalf of the Ukrainian people - citizens of all nationalities. In its legal value current Constitution is a social contract between the state and civil society, agreement under which the state undertakes to serve the society, recognizes and guarantees human rights.

In passing, we note that among modern foreign scientists today is the dominant the idea that the Constitution is an expression of the general will of the people, which creates or upgrades their own state in order to achieve common goals. Without going into the history of the question, we recall that at the time John Locke viewed the constitution as a social contract rules coexistence of people and power of public authorities [13, p 59].

The Constitution cannot be a state regulatory act, even if it has highest legal force. In this regard, American thinker T. Paine wrote that Constitution is not a document of Government and document of people belonging to the government, and the government without constitution is a government without it.

Contractual origin constitution provides that it is the result of civil peace and social consensus and social solidarity. In this regard, once known French scientist Dugi expressed the view that the Constitution should be the embodiment of the idea of solidarity, which is an universal law of society and any law shall

binding not due to the will of the rulers, but because under the right of social solidarity, expresses the formal consensus in the society [14, p. 176].

Characteristically, the adoption of the constitution or parliament or in a referendum its contractual nature is not exhausted, because it is about the ability of social elites and power find consensus in terms of the constitution as its use, and in formation of the system of law according to the constitution to general public with the aim of general and common-social consensus and social cohesion of society [15, p. 216]. The above, of course, does not preclude possibilities of conflict as a political and social nature, but constitution should establish mechanisms for the legal release of these conflicts in order to society itself was set up to acceptable forms of conflicts that do not threaten its conservation violation solidarity in society, leading to neglect the basics constitutional order, etc.

The Constitution forms the legal system determines its place in the legal family. At the same time, as a social contract, the Constitution must simultaneously serve as a higher moral law, the moral imperative of goodness and justice, and therefore the law developing as a holistic basis "around" moral imperative and social treaty adopted on the basis of imperative, as is the social contract.

The law includes state-power command and customary law, traditions and moral standards. Social life is governed by not only legal rules but also by the non-law, that force of habit, fashion, remnants, values of individual and results of legal life. There is one more understanding of integrity of law. As a social phenomenon law is manifested in social relations. Law is "a life" until it is in use by society and created by him. Here it is a legal culture of society. The role of Constitution to "push" inertial public relations to attract attention of society to law, promote social deprivation of anomie older and more "dead" law and legal norms to initiate a new round of lawmaking.

Another approach to the definition of law as integrity is to recognize the importance of state dictates, concentrated in the rule (norm) of law of state will that provides power force, authorized by, guaranteed and provided by the state. The law is integral expression of will of the sovereign. Will provide common importance of legal norms, it is the source of motivation of individual behavior. The result of law here is a functioning of mechanism of legal regulation. Mechanism of legal regulation differs by system and covers a legal matter and a system of organs of state power, local government, and social (public) self regulation.

Law is also considered by us as a regulator of social relations. By law, the expressed in normative legal act, and especially in the law is state coercion. This understanding of law inseparable from the normative vision of law. Law - one of the social norms along with rules of morality, ethical and aesthetic standards, technical regulations, customs, traditions and rituals. Law shows special rules and regulations of human behavior that characterized by formality and common obligatory. In this case, Constitution is – Social Contract in the basis of which is checked history and used a system of norms by society – regulators of social relations. Society is complete with all its contradictions and versatility, but society needs a holistic integrated regulator of public relations which is capable to match agreements of multicultural, common and personal interests [16, p. 233].

The law contains a set of rules, which is based on a hierarchical structure, defines the features of social life, individual behavior and the functioning of the mechanism of state. In this sense law is a system of norms and rules of behavior of integrated system of law. System of law includes branches of law and institutes of law. System - is the law of "life" law. Breaking of system means 'death' of law.

As the system law integrates the branches of law. However, when considering law as a system is a certain arbitrariness of the division of law that includes structural unit. Branch of law combines relatively independent set of rules of law that govern certain areas of public relations. Large branches of law can unite as institutions of law and greater group - sub branches, or body of law governing public relationships of one kind (banking, budget law in the field of finance).

Law Institute - is objectively differentiated within one or more branches of law set of interrelated rules governing small group of public relations one species or aspects of social relations. Institutes law in this context may be either sectoral or cross-sectoral.

The smallest structural element in the system of law is the legal norm – concrete rule of conduct is often installed or authorized and manageable by state. Norm of law can be compared with a molecule of the substance. Molecule - is the smallest component substance which retains the properties of that substance. A water molecule is water, and two hydrogen atoms or oxygen atom are compared with other water properties. Rule of law - is the smallest piece of law that keeps the properties and characteristics of law. Therefore, the construction of the law to simple rules of behavior somewhat simplifies the very nature of law. However, this is a topic for another conversation [17, p. 200].

Law manifests its integrity as the fact that it is a mean of securing power. Formally, this objective is realized through the constitution. Constitution is created and adopted to implement the constituent power of

the people, as it was in the Ukraine in 1996, when adoption of the Constitution legally entrenching the Ukrainian state, defined irreversible processes on the independence and strengthening sovereignty. This is a great scientifically making role as codification and creation of the Constitution and constitutional reform [18, p. 150].

One of the most important components of the tasks of the constitution as a social contract next to the consolidation of human rights and the definition of guarantees of their implementation should be creating an optimal model of government. Thoughts that today the government may no longer be divided into branches, something premature. Although the separation of powers is a guarantee of not only the rights and freedoms of the people. Division of Power is a guarantee of stability and participation the people in the government. Therefore, the constitution should be enshrined principles of authorities, including the state power. Law – this is a social phenomenon, heritage spiritual culture of art, so the law cannot be devoid of creative framework through which upset the new socio- economic relations. Ukrainian experience of the 1996 Constitution of Ukraine, which was created by the authors as a model for nation-building, forms a system of law of civil society.

References

1. Kostytsky Vasyl V. The theory of separation of powers: civil society and the state in era of globalization. Report. Kyiv Regional center. L.: 2011. p. 60.
2. Rabinovich P. M. Human rights and legal support (the basis of the general theory of law and state.). K., 1992. P. 7.
3. Kistyakivsky B.O. Rational and irrational in law. Favorites. K. Arbis. 1996. P. 189-206.
4. Constitution of Ukraine of 28.06.1996 / Supreme Council of Ukraine, 1996, № 30, p. 141.
5. Venislavsky F. Constitutional system and social ideal: the question of basic values of the constitutional order of Ukraine. *Law of Ukraine*. 2010. 32. P. 123.
6. Kostitsky M.V., Kushakova-Kostitsky N. V. Renaissance natural philosophy or universal (cosmic) laws as sources of law. K, 2010. P. 23.
7. Tikhomirov Y.A. Public Law. Book. M.: BEC Publishing, 1995. P. 211.
8. Kostytsky Vasyl V. Law as integrity / *Law of Ukraine*. 2002. № 2. P. 8.
9. Kostytsky Vasyl V. Private Law and Business in Ukraine. Introduction to Issue collection of scientific papers "Private Law and Business." K., 1999. P. 5-11.
10. Habryeva T., Chyrkyn V. Modern Theory of Constitution. M.: NORMA, 2005. P. 320.
11. Shapoval V. Essential characteristics of the constitution as the fundamental law of the state. *Law of Ukraine*. 2009. № 10. P. 4-12.
12. Shevchuk S. The rule of law and the Constitution is the highest legal force. *Law of Ukraine*. 2011. № 5. P. 175-195.
13. Kovalchuk V. Constitution as the basis of legitimacy of public authority in the legal democracy. *Law of Ukraine*. 2010. № 7. P. 59.
14. Payne T. Human Rights / Transl. from English. L., 2000. P. 176.
15. Habermas J. Democracy, intellect, morality. Moskow lectures and interview. M.: KAMI, Academia, 1995. P. 216.
16. General Theory of State and Law. Academic course in 2 vols. Volume 2. Theory of law. Ed. Prof. Marchenko M.: Publishing "Mirror", 1998. P. 233.
17. Theory of State and Law. Textbook. In general editorship V.Kopeychikova and S. Lysenkov. K: YurinkomInter, 2002. P. 200.
18. Ukraine's Constitution (Fundamental Law of Ukraine) (draft). Compiler Vasyl V. Kostytsky. K.: Institute of legal predictions and legal expertise, 2006. P. 150.

Бобровник Світлана Василівна
завідувач кафедри теорії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор,
академік Академії наук вищої освіти України

КОНФЛІКТОГЕННІСТЬ СФЕРИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ

У кожній цивілізованій державі суб'єктивне право має значущість і цінність для конкретної особистості й суспільства лише тоді, коли воно належно реалізується. Якщо ж право не втілюється у життя, воно обов'язково замирає. У зв'язку з цим особливого значення і важливості набуває питання щодо якості практичної реалізації кожним громадянином закріплених у законодавчих актах суб'єктивних прав відповідно до встановлених форм.

Сучасна практика вимагає від юридичної науки всебічного дослідження різноманітних правових конфліктів, які формуються у процесі використання законного права громадянина. Зважаючи на поліваріативність і багатоаспектність конфліктів, які можливі в процесі використання прав громадянами України, проведемо правовий аналіз реалізації ними прав, використання яких є, на нашу думку, найбільш конфліктним. Зокрема, це використання права на інформацію та свободу слова.

Законодавство України гарантує кожному громадянину право на інформацію. Згідно зі ст. 9 Закону України від 2 жовтня 1992 р. «Про інформацію» (далі – Закон) [1] всі громадяни України мають право на інформацію, що передбачає можливість вчинення особою певних дій, спрямованих на використання цього права. Йдеться про передбачену законом можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних громадянам для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів.

Формально кожному громадянину держава забезпечує вільний доступ до відкритої інформації, а також інформації, яка стосується його особисто, крім випадків, передбачених Конституцією і законами України. Водночас на практиці іноді виникає ситуація, коли громадяни України стикаються з численними перепонами при використанні права на доступ до відкритої інформації. Так, ст. 29 Закону імперативно забороняє встановлення обмежень на допуск до відкритої інформації, водночас ч. 3 цієї статті – «переважне право» на одержання інформації громадянами, яким ця інформація необхідна для виконання своїх професійних обов'язків. Таке положення суперечить змістові ст. 45 цього законодавчого акта, яка має назву «Охорона права на інформацію» і закріплює один із найважливіших принципів успішної реалізації громадянами цього права – принцип рівності громадян у використанні права на інформацію. У частині 1 ст. 45 Закону зазначено: «Держава гарантує всім учасникам інформаційних відносин рівні права і можливості доступу до інформації». Очевидно, це положення виключає надання «переважного права» на доступ до відкритої інформації окремій категорії громадян.

Отже, зміст вказаних законодавчих приписів свідчить про колізійність (внутрішню конфліктність) норм найважливішого акта в системі інформаційного законодавства України, з приводу чого правова оцінка змісту ст. 29 Закону надала підстави українським і зарубіжним ученим назвати вказане положення «сумнівним» [2, с. 505].

Через існування колізійності норм Закону, зокрема надання «переважного права» певній категорії громадян, практичне використання цього права ускладнюється і потенційно породжує правовий конфлікт на зовнішньому рівні взаємодії суб'єктів. Учасниками цього конфлікту є громадянин як суб'єкт реалізації права на отримання інформації, громадянин, який має «переважне право» на отримання цієї ж інформації, суб'єкт надання інформації і держава як гарант дотримання прав першої, другої і третьої категорії суб'єктів відповідних інформаційних відносин. Проаналізуємо модель подібних відносин більш детально.

По-перше, з формально-юридичного погляду не досить зрозумілим залишається законодавче формулювання «переважне право на одержання інформації». Відповідно до базових засад правового устрою організації державного і суспільного життя, які закладені в статтях 21 і 22 Конституції України, громадяни користуються рівними правами і закони не можуть звужувати зміст і обсяг наявних прав. У такому разі формулювання «переважне право» є таким, що за своєю сутністю

суперечить принципу рівності прав громадян, а отже, не відповідає Конституції України.

По-друге, Закон визначив, що «переважним правом» на отримання інформації користуються громадяни, яким ця інформація необхідна для виконання своїх професійних обов'язків. Слід наголосити, що «професійні обов'язки» не є «службовими обов'язками» і не завжди відповідають публічним інтересам суспільства і держави. «Професійний інтерес» може мати приватний характер або відповідати приватно-корпоративним потребам юридичних чи фізичних осіб. Тому встановлення на законодавчому рівні преференцій суб'єктам інформаційних відносин у використанні права на одержання інформації з огляду на задоволення їхнього професійного інтересу є таким, що не відповідає принципу верховенства права (ст. 8 Конституції України).

По-третє, важливим для практики використання права на одержання інформації є питання про межі здійснення інформаційних прав у цілому. Правова конструкція викладення змісту ст. 29 Закону не визначає правових меж використання «переважного права» на одержання інформації громадянином.

По-четверте, на практиці об'єктивно неможливо перевірити достовірність виконання особою професійних обов'язків як підставу для першочергового задоволення інтересу в одержанні тих чи інших інформаційних даних. Законодавство не визначило правовий механізм перевірки «першочерговості» права на одержання інформації у зв'язку з виконанням професійних обов'язків. Відповідно, формується підстава для ситуації, коли кожен суб'єкт використання права на інформацію, намагаючись якнайшвидше одержати потрібні інформаційні дані, намагатиметься скористатися преференцією «переважного права», посилаючись на виконання професійних обов'язків. Правокомпромисним засобом врегулювання цього конфлікту є виключення ч. 4 зі ст. 29 Закону і закріплення положення, згідно з яким використання права на інформацію громадянами буде здійснюватися на засадах рівності прав учасників інформаційних відносин у порядку черговості звернення до суб'єктів надання відповідної інформації. У Законі також повинно бути чітко закріплено категорії осіб, які мають першочергове право на отримання інформації.

Відчутний конфліктний резонанс має використання громадянами України права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів, переконань, яке гарантоване у ст. 34 Конституції України.

Зміст свободи думки і слова полягає у тому, що ніхто не може заборонити людині дотримуватися своїх думок, певним чином відображати об'єктивну дійсність у своїх уявленнях та публічно висловлювати ці матеріалізовані в мові відображення, зокрема як погляди і переконання [3, с. 159]. Різноманітні аспекти реалізації цього права, а також соціально-правові наслідки його захисту неодноразово були в центрі уваги політиків, науковців та різних категорій спеціалістів у сфері захисту прав і свобод людини.

Слід зауважити, що використання права на свободу думки і слова ускладнюється насамперед недосить чітким і конкретним власним формулюванням, а тому вимагає певного роз'яснення.

По-перше, за допомогою законодавства або інших юридичних засобів не можна дозволити чи заборонити думку як таку, врегулювати процес появи, зміни або ж зникнення думок в індивідуальній свідомості кожної особи. Відповідно, припис ст. 34 Основного закону стосується не будь-якої думки, а лише тієї, яку вже виражено назовні, об'єктивовано шляхом певної фізичної поведінки [4, с. 187]. Лише така думка здатна зачіпати інтереси інших учасників суспільних відносин, а отже, набувати соціального значення. Право на свободу слова і вільне вираження поглядів санкціонує право людини на вільне виявлення своїх думок, зокрема тих, які є поглядами та ідеологічними переконаннями (останні можуть при цьому стосуватися будь-яких сфер: зовнішньої політики, державної влади, економічних процесів, освіти і культури, розвитку законодавства тощо). По-друге, оскільки, крім поглядів та переконань, існують також інші форми мислення, то право на свободу думки стосується вираження й інших його «продуктів»: раціоналізованих почуттів, установок, орієнтацій, концепцій, теорій тощо. По-третє, зазначене право охоплює можливість використання будь-яких засобів вираження думки – як традиційних (усних, письмових, образотворчих тощо), так і сучасних технічних (зокрема й засобів масової інформації).

У практичній площині використання цього права може бути досить конфліктним за характером і наслідками. У цьому аспекті слід зазначити, що головною причиною можливого правового конфлікту при використанні права на свободу думки і слова є нехтування або перевищення обмежень, які встановлюються для реалізації зазначеного права. Ч. 3 ст. 34 Конституції України передбачає, що «здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання

розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя». Наведена частина коментованої статті присвячена характеристиці тих підстав, за яких закріплені у ній права можуть бути обмежені державою. Щодо інших обмежень прав людини і громадянина, то Конституція України передбачає, що такі обмеження можуть встановлюватися виключно на законодавчому рівні та мають бути офіційно закріплені в актах національного права.

Всі підстави для обмеження права на свободу думки і слова, зазначені у наведеному формулюванні, можна поділити на три групи: а) загальносоціальні – забезпечення громадського порядку, запобігання заворушенням чи злочинам, охорона здоров'я населення; б) особистісні – захист прав, зокрема ділової репутації, інших людей; в) політичні – інтереси національної безпеки, територіальної цілісності, підтримання авторитету і неупередженості правосуддя, запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно. Майже всі ці підстави передбачено також у найважливіших міжнародно-правових актах з прав людини, зокрема у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права від 16 грудня 1961 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1951 р. [4; 5]. До того ж права, закріплені у ч. 1 і 2 ст. 34 Конституції України, можуть обмежуватися законом виключно за наявності лише тих підстав, які тут зазначені. Будь-які інші обставини, мотиви не можуть бути причиною або приводом їх обмежень. Враховуючи аксіоматичність останнього твердження, можна на багатьох конкретних прикладах ілюструвати правову конфліктність використання права на свободу думки і слова.

Так, 28 листопада 2006 р. прийнято Закон України «Про голодомор 1932–1933 років в Україні» (далі – Закон про голодомор) [6]. Він визначає, що голодомор 1932–1933 рр. в Україні є геноцидом українського народу. Водночас ст. 2 цього акта встановлює, що «публічне заперечення голодомору 1932–1933 рр. в Україні визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв голодомору, приниженням гідності українського народу і є протиправним». Отже, Закон про голодомор, визначивши, що заперечення голодомору є протиправним, створив правові підстави для встановлення у майбутньому адміністративної та/або кримінальної відповідальності за заперечення фактів голодомору 1932–1933 рр.

З юридичного погляду Закон про голодомор фактично заборонив особам висловлювати власну думку щодо вірогідності фактів геноциду українського народу, зокрема й у межах професійної, наукової чи ділової дискусії. На додаток до зазначеного вище слід зауважити, що, враховуючи положення ч. 3 ст. 34 Конституції України для визнання протиправним висловлювання власної думки щодо заперечення голодомору, відсутні юридичні підстави. Незважаючи на це, висловлювання із зазначеного приводу формально визнаються в Україні протиправним діянням, а відповідно – в положенні ст. 2 Закону про голодомор встановлено штучний правообмежувачий чинник щодо вільного використання права на свободу слова. Це, зі свого боку, є причиною правового конфлікту при використанні законного права особи на свободу слова, коли гарантована законом правова можливість висловити власну думку і переконання з приводу голодомору стикається із законодавчо передбаченою протиправністю можливого судження людини щодо тих чи інших історичних фактів.

Визнаючи величезні втрати, яких зазнав український народ під час голоду 1932–1933 рр., а також зважаючи на те, що на сьогодні остаточно не з'ясовано і не досліджено повноцінну історичну картину голоду в Україні 1932–1933 рр., ми пропонуємо внести зміни у ст. 2 Закону про голодомор, виключивши положення щодо протиправності публічних висловлювань щодо заперечення голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Це значно знизить «реакційність» нормативно-правового акта, а також виключить виникнення конфліктних ситуацій, які можуть спіткати громадянина у разі використання права на свободу слова в Україні.

Інакше кажучи, в Україні внаслідок неможливості фінансового забезпечення виконання приписів багатьох законодавчих актів набрала інерції тенденція, відповідно до якої суб'єкти законодавчої діяльності приймають акти з багатьма нормами-деклараціями, що має негативні наслідки. Гіпотетично декларативні норми будуть діяти у майбутньому, коли наша держава досягне належного рівня соціально-економічного розвитку. На практиці це призводить до ігнорування багатьох положень закону про права людини внаслідок об'єктивної неможливості їх виконання через фінансову неспроможність суб'єктів права.

Аналіз правового конфлікту і правового компромісу при використанні громадянами тих чи інших прав, виокремлення їх особливостей та наведення характеристики дає підстави сформулювати висновок про те, конфліктна природа та зміст норм-декларацій у сфері використання права у межах національної правової системи пов'язана з незначною юридичною силою обов'язковості прав, які передбачені для громадянина в законі. Відчутною конфліктогенною проблемою використання тих чи

інших прав громадян є колізії між положеннями акта (актів) національного законодавства, які закріплюють право громадянина, але водночас не закріплюють чіткий та оптимальний механізм його використання. Одним із вагомих чинників виникнення конфліктів при використанні суб'єктивних прав є низька якість змісту правового акта й неузгодженість положень різних актів системи національного законодавства між собою.

В Україні діють акти, в яких формулюються права людини і водночас закладається потенціал неефективності механізмів контролю за їх реалізацією, охороною і захистом. Так, використання права (в суб'єктивному значенні) має форму процесу реалізації змісту диспозиції уповноважуючої норми, яка закріплює те чи інше суб'єктивне право особи чи громадянина. Проте такі недосконалості національної системи законодавства, як, зокрема, правові прогалини та колізії, вносять деструкцію у процес використання деяких прав громадянами України, що вказує на конфліктність самої сфери використання права. Найефективнішим правокомпромісним засобом упорядкування правових конфліктів у сфері використання права є правотворча діяльність, зокрема прийняття нових процедурних норм, які допоможуть суб'єктам права використовувати у повному обсязі їхні права.

В основі виникнення правових конфліктів у сфері застосування права лежить недосконалий з погляду правової регламентації процедурно-процесуальний механізм реалізації владних повноважень уповноваженими суб'єктами застосування права (здебільшого – правоохоронними органами). Як правило, закріплена у законодавстві правова конструкція реалізації владних правочинностей межує з порушенням прав і свобод людини та громадянина.

Правові конфлікти у сфері правозастосування мають свій вияв в усіх галузях національного законодавства. Особливого поширення вони набувають у тих сферах правозастосовної практики, які врегульовані застарілим і непослідовним законодавством. Проведений аналіз дає можливість достеменно

стверджувати, що постійне внесення змін до застарілого законодавства не сприяє подоланню правових конфліктів у сфері правозастосування, а навпаки, породжує нові й більш небезпечні.

Список використаних джерел

1. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ. *Відомості Верховної ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.
2. Приватне життя і поліція. Концептуальні підходи. Теорія та практика. Ю. І. Римаренко, Ю. С. Шемшученко, Т. Вюртенберг та ін.; відп. ред.: Ю. І. Римаренко. Київ : КНТ, 2006. 740 с.
3. Хавронюк М. І. Конституція України: офіційний текст; Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина : навч. посіб. Київ : А.С.К., 2003. 384 с.
4. Международный Пакт о гражданских и политических правах от 16.12.1966 г. / Блатова Н. Т. Международное право в документах : учеб. пособие. 3-е изд. перераб и доп. / сост.: Н. Т. Блатова, Г. М. Мелков. Москва : Профобразование, 2002. С. 117–134.
5. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод от 4 ноября 1950 года / Блатова Н. Т., Мелков Г. М. Международное право в документах : учеб. пособие. 3-е изд. перераб и доп. Москва : Профобразование, 2002. С. 170–187.
6. Про голодомор 1932–1933 років в Україні : Закон України від 28 листопада 2006 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 50. Ст. 504.

Бортник Надія Петрівна
завідувач кафедри адміністративного
та інформаційного права
Національного університету
«Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ГАЛУЗІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Діюча парадигма освітнього права вже не відповідає системі цінностей сучасного суспільства. Оскільки система цінностей не вибирається раціонально, а є частиною світогляду, результатом певного способу життя, досвіду, недоречно говорити про те, що колишня система цінностей краща або гірша, ніж та, яку відстоюють сьогодні академічне співтовариство, інноваційний бізнес. Замість декларованого пошуку балансу між різними цінностями ми маємо приховане протистояння між

цінностями, яке завуальовано абстрактними формулюваннями універсальних принципів.

На рівні правових принципів таке протистояння знаходить вираз у формі привнесення в старі принципи нового смислового змісту, посилення одного принципу на противагу іншому, нарешті, у розширенні сфери дії принципів, у результаті чого, як у другому випадку, змінюється смисловий зміст [1, с. 152].

В основу державної політики в сфері вищої освіти покладено принципи державної політики в галузі освіти в цілому. Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII «Про освіту в Україні» визначив, що до таких принципів належать: визнання пріоритетності освіти; забезпечення права кожної людини на освіту, неприпустимість дискримінації в сфері освіти; гуманістичний характер освіти, пріоритет загальнолюдських цінностей, життя та здоров'я людини, вільного розвитку особистості і інші [2].

Державна політика в галузі освіти в Україні ґрунтується на принципах: безперервності та наступності процесу освіти; інтеграції системи вищої освіти у світову систему вищої освіти при збереженні та розвитку досягнень і традицій національної вищої школи; гласності при визначенні пріоритетних напрямів розвитку науки, техніки, технологій, підготовки фахівців, перепідготовки та підвищення кваліфікації; державної підтримки підготовки фахівців, пріоритетних напрямів наукових досліджень в галузі вищої освіти.

Перераховані принципи складають основу перетворень у сфері освіти в Україні, базуються на положеннях міжнародних актів і Конституції України. У ст. 26 Загальної декларації прав людини говориться, що державна політика у сфері вищої освіти повинна бути спрямована на формування у молоді трудової мотивації, активної життєвої та професійної позиції, навчання основним принципам побудови професійної кар'єри та навичкам поведінки на ринку праці [3].

Вища освіта є пріоритетною сферою накопичення знань і формування умінь, створення максимально сприятливих умов для виявлення та розвитку творчих здібностей кожного громадянина країни, виховання працьовитості та високих моральних принципів. Система вищої освіти повинна забезпечувати виховання патріотів України, громадян правової, демократичної держави, здатних до соціалізації в умовах громадянського суспільства, які поважають права та свободи особи, володіють високою моральністю та виявляють національну та релігійну терпимість, шанобливе ставлення до мов, традицій і культури інших народів.

Сучасний поступ Української держави характеризується, з одного боку, тим, що національна освіта розпочала євроінтеграційні потуги для досягнення стандартів і осучаснення не лише вищої освіти, а й побудову і розвиток правового громадянського суспільства, задоволення потреб соціуму в отриманні високоякісної фахової підготовки. З іншого боку, закономірно, що, високі стандарти вищої освіти, правове громадянське суспільство сприятимуть у цілому формуванню передумов для досягнення Україною гідного місця серед європейських народів [4, с. 114].

У вказаному контексті мають значення: принцип єдності освітнього простору на території України для сфери вищої освіти, принцип забезпечення права кожної людини на вищу освіту, принцип безперервності та наступності вищої освіти, принцип інтеграції вищої освіти у європейську та світову систему вищої освіти.

Принцип єдності освітнього простору на території України для сфери вищої освіти в умовах європейської інтеграції означає: право на вищу освіту; організаційно-правові основи діяльності освітніх установ; статус суб'єктів сфери вищої освіти повинні бути єдиними на всій території України; державні освітні стандарти, у межах яких повинна здійснюватися освітня діяльність на всій території встановлюються центральним органом виконавчої влади в сфері освіти; державна політика у сфері вищої освіти повинна відображати інтереси громадян держави та створювати в країні умови для загальної освіти населення, забезпечувати реальну рівність прав громадян і можливість підвищувати освітній рівень протягом усього життя.

Принцип забезпечення права кожної людини на освіту, в тому числі вищу освіту, оголошений пріоритетним напрямом освітньої політики. Це означає, що всім громадянам незалежно від статі, раси, національності, мови, походження, місця проживання, ставлення до релігії, переконань, належності до громадських об'єднань, віку, стану здоров'я, соціального, майнового та посадового становища забезпечується безкоштовна вища освіта на конкурсній основі за результатами зовнішнього незалежного тестування, якщо освіту цього рівня громадянин здобуває вперше. Метою реалізації цього принципу є низка державно узаконених гарантій, що стосується, зокрема, права на відстрочку від призову в Збройні сили України.

Реалізація принципу загальнодоступності вищої освіти передбачає повсюдне забезпечення рівного доступу людей до повноцінної якісної вищої освіти відповідно до інтересів і схильностей,

незалежно від матеріального достатку сім'ї, місця проживання, національності, стану здоров'я. Принцип безперервності та наступності вищої освіти є розвитком принципу єдності освітнього простору, гарантом реалізації якого виступають освітні стандарти.

Прийом до вищих навчальних закладів для навчання за програмами бакалаврату здійснюється за заявами осіб, які мають середню загальну освіту. Для того щоб отримати вищу освіту, необхідно спочатку отримати середню освіту, при отриманні якої в освітніх програмах закладені основи для подальшого навчання за програмами вищої освіти. Особи, які отримали документи державного зразка про відповідний рівень вищої освіти, що підтверджується присвоєнням особі кваліфікації «бакалавр», мають право продовжити на конкурсній основі навчання за програмою магістратури.

Вищі навчальні заклади слід розглядати в якості складової частини системи освіти, яка починається з дошкільного виховання та початкової освіти та продовжується впродовж усього життя.

Вищі навчальні заклади повинні вести в своїх стінах відповідну роботу, щоб бути компонентом цієї системи і сприяти її розвитку, працювати в тісній співпраці з батьками, школами, учнями, соціально-економічними групами. Особи, які мають вищу освіту, набувають можливість навчання за програмами підготовки ординатури, науково-педагогічних кадрів в аспірантурі (ад'юнктурі). Тільки безперервна освіта без вікових обмежень, проходить через всі ступені, сполучає знання та вміння, заохочує міждисциплінарність, виховує соціальну толерантність, збільшує доступність і використовує нові інформаційно-телекомунікаційні засоби та дистанційні методи, здатна адаптувати людину до сучасного світу.

Принцип інтеграції системи вищої освіти України при збереженні та розвитку досягнень і традицій вищої школи у європейську та світову систему вищої освіти є відображенням інтеграційної політики держави.

Болонська декларація визначила перспективу формування привабливого та конкурентоспроможного на міжнародному рівні Європейського простору вищої освіти, в якому вищі навчальні заклади зможуть виконувати різноманітні місії в суспільстві, заснованому на знаннях, де здобувачі вищої освіти, отримуючи вигоди від мобільності відповідно до визнання кваліфікацій, зможуть вибрати відповідну освітню траєкторію. Україна як учасник Болонського процесу слідує загальноосвітнім тенденціям сформульований принцип тому доказ. Даний принцип передбачає солідарність і партнерство між вищими навчальними закладами України та іноземних держав, що забезпечують підготовку кадрів у всіх галузях. Невід'ємною частиною всіх систем вищої освіти повинні бути практика вивчення англійської мови та багатомовності, програми обміну викладачами та студентами, зв'язки між вишами з метою активізації інтелектуального та наукового співробітництва. Відповідно, навчальним програмам і процесам викладання та навчання повинен бути притаманний міжнародний аспект.

Згідно Болонської конвенції необхідно ратифікувати та втілювати в життя регіональні та міжнародні нормативні акти про визнання навчальних курсів, включаючи атестацію навичок, умінь і здібностей, що полегшує здобувачам вищої освіти зміну навчальних курсів, з метою сприяння мобільності всередині національних систем і між ними.

Розглянуті принципи державної політики в галузі вищої освіти будуються на активному сприянні держави доступу громадян України до якісної та відповідної потребам часу вищої освіти та реалізації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Список використаних джерел

1. Хомишин І. Ю. Концептуальні питання теорії і практики адміністративно-правового регулювання освіти України в умовах євроінтеграційних процесів : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2019. 510 с.
2. Про освіту в Україні : Закон України від 05.09.2017 року № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.
3. Загальна декларації прав людини. *Відомості Верховної Ради України*. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015?lang=ua (дата звернення 29.11.2019).
4. Парпан У. М. Правова природа вищої освіти в Україні: теоретико-правовий вимір : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2019. 473 с.

Бостан Сергій Костянтинович
професор кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету
«Запорізька політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

Бостан Людмила Миколаївна
вчитель-методист
Запорізького Січового колегіуму,
кандидат історичних наук, доцент

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВА УЧАСТІ ДІТЕЙ, МОЛОДІ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ

Переосмислення ролі молоді в сучасних реформаційних процесах як у світі, так і в Україні значно актуалізує проблему права участі молоді, дітей у прийнятті рішень, які стосуються їхніх інтересів. І це не випадково, адже половина населення планети – це молодь. Втім, у світовому масштабі серед парламентарів (за даними Міжпарламентського Союзу на 2018 р.) налічується лише 2 % у віковій категорії до 30 років, тимчасом як понад 70 % – це особи віком старше за 45 років [1]. До останніх парламентських виборів (2019 р.) Україна не була також винятком з цього правила. Проте «омолодження», яке відбулося, не варто розглядати як вирішення проблеми «аполітичності» української молоді, яка існує сьогодні. Набуття досвіду щодо формальних правил і процедур політичного процесу, подолання вікових стереотипів у сприйнятті молоді політичними елітами, недовіри молоді політичним партіям потребують часу і нових, інноваційних, форм, які б створювали реальні можливості для практичної реалізації права дітей, молоді на участь у суспільно-політичному житті.

Для цього вже є певна міжнародно-правова нормативна база, яка окреслює міжнародні стандарти права участі дітей, молоді у цьому процесі. Серед основних документів є, насамперед, такі, що прийняті ООН: Декларація прав дитини (20.11.1959 року) та Конвенція про права дитини (20.11.1989 року). У них закріплено найважливіші принципи й основні положення, на яких мали бути визнані і гарантовані права дітей у всьому світі. Зауважимо, що в документах відсутнє твердження щодо поширення прав людини на права дітей, проте значним кроком було те, що за дитиною закріплювалися фундаментальні права: на гідність і гідне ставлення до себе незалежно від віку; бути незалежними та висловлювати свої побажання і думки; на врахування їхніх побажань та думок при прийнятті рішень «дорослими» щодо дітей (статті 12–16) [2]. Весь перелік закріплених за дитиною прав дослідники зазвичай поділяють на три категорії, поклавши в основу три базові принципи, які називають «три Р» (англ. Three Ps: participation – участь; protection – захист; provision – забезпечення).

У контексті досліджуваної проблеми нас цікавлять передусім права, засновані на принципі «участь» (ст. 12), тобто можливості дітей, молоді впливати на органи влади та місцевого самоврядування задля реалізації необхідних суспільних рішень стосовно їхніх інтересів насамперед на рівні територіальної громади. У зв'язку з цим хотілося б звернути увагу на одну важливу особливість участі «дорослих» громадян у публічній владі, яка полягає у тому, що останні зазвичай вибирають той вид участі, до якого їх спонукає влада: участь у виборах та референдумах й набагато менше – у громадських радах, до яких мало хто звертається з пропозиціями удосконалення діяльності органів влади тощо. Те саме стосується і форм організації громадської діяльності дітей, молоді, яка скеровується дорослими. Положення ж згаданої статті спрямовано на вимогу почути дітей і сприймати їх як людей, бажання яких мають бути враховані [2].

У Загальному коментарі № 12 «Право дитини бути почутою» (2009 р.) Комітету ООН з прав дитини окреслено стандарти щодо дотримання права дитини бути почутою на практиці. «Право усіх дітей бути почутими і прийнятими з усією серйозністю, зазначається в документі, є одним з базових принципів Конвенції. Комітет з прав дитини розглядає статтю 12 як один із чотирьох принципів Конвенції, до яких відносяться також право на недискримінацію, право на життя і розвиток та принцип забезпечення найкращих інтересів дитини. Це означає, що згадана стаття не лише гарантує

конкретне право, а й має братися до уваги при розумінні чи здійсненні всіх інших прав» І тільки за таких умов, наголошується у документі, можна говорити про реальну участь дитини у прийнятті рішень з питань, що її стосуються [3].

Важливо також назвати положення Третього Факультативного протоколу щодо порядку розгляду Комітетом ООН скарг на порушення прав дітей (набув чинності 2012 року), яким закріплено визнання перетворення дитини із об'єкта правовідносин у суб'єкт [4].

У регіональному вимірі особливе значення мають міжнародно-правові акти, що стосуються Європи. Серед них Європейська Конвенція з захисту прав людини і основоположних свобод (1950 р.), положення якої можуть бути застосовані до дитини як людини. Конкретно дитині присвячена Європейська конвенція про здійснення прав дітей (1996 р.). У ній мають принципове значення статті 5 та 6, які визнають за дитиною право брати участь у процесуальних справах, що стосуються її інтересів [5]. Ратифікувавши Конвенцію ООН про права дитини, країни Європи, передусім, члени Ради Європи, прийняли на початку XXI ст. цілу низку правових інструментів, програм і рекомендацій, спрямованих на вирішення дитячих проблем в Європі.

Серед них, зокрема, чинна сьогодні Стратегія Ради Європи з прав дитини (2016–2021 рр.), прийнята Кабінетом Міністрів Ради Європи. У ній серед п'яти пріоритетних напрямів для гарантування прав дитини на другому місці визначено «участь всіх дітей». Надважливо, що саме «участь» названа наскрізною метою, оскільки залучення дітей до процесу прийняття рішень на індивідуальному, сімейному, організаційному та політичному рівнях усупільстві, зазначається в документі, має відігравати ключову роль в реалізації їхніх прав [6]. Рада Європи прагне дотримуватися підходу «участі дітей» у всіх сферах цієї Стратегії та підтримувати держави-члени у цьому.

Серед міжнародно-правових актів, в яких закріплені стандарти реалізації права участі дітей в процесі створення та розвитку різних дитячих та молодіжних структур, на особливу увагу заслуговує «Європейська хартія участі молоді в громадському житті на місцевому і регіональному рівнях» (1993 р.; перероблена у 2003 р.). У її вступній частині зазначається, що участь молоді «у демократичному житті будь-якого суспільства – щось більше, ніж просто голосування, балотування на виборах... Участь і активне громадянство означають володіння правом, засобами, простором, можливостями і, якщо необхідно, підтримкою щодо участі та впливу на прийняття рішень, а також означає участь у різних заходах і процесах для побудови кращого суспільства» [7]. З огляду на проблему, яка досліджується, вартує уваги остання глава Хартії, присвячена питанням організаційних форм участі дітей та молоді у громадському житті на місцевому та регіональному рівнях. Зокрема, наголошено на необхідності наявності постійних представницьких структур, таких як молодіжні ради, молодіжні парламенти або молодіжний форум. Подібні структури покликані надати змогу молодим людям співпрацювати з місцевою і регіональною владами в питаннях, які стосуються інтересів дітей [7].

У контексті цього дослідження особливого значення набуває положення про активний, діяльнісний аспект політичної соціалізації дітей, молоді, пов'язаний з можливістю у повному обсязі реалізувати визнане і закріплене у міжнародних і національних нормативно-правових актах право участі у прийнятті політичних рішень, які стосуються інтересів власне дітей, молоді. Проте це залежатиме від правосуб'єктності індивіда у кожній окремій країні, яке відрізняється від універсального визначення ООН, згідно з яким до молоді зараховують осіб віком від 15 до 24 років. Водночас у Стратегії ЄС щодо молоді 2009 р. молодими визнають людей віком 13–30 років. У Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи, CM/ Rec (2012)2 державам-членам щодо участі дітей та молоді до 18 років, поняття «діти і молодь» стосується будь-якої людини у віці до 18 років [8]. У багатьох європейських і розвинутих країнах світу періодом молодості визначають вік від 12 до 24 років, з розподілом вікової категорії «молодь» на групи: «юнацтво» й «молоді дорослі». До першої групи належать особи віком від 12 до 18 років, до другої – від 18 до 24 років [9].

В Україні віковий діапазон, згідно з чинним законодавством, охоплює молодь віком 14–35 років. На занадто завищену верхню межу неодноразово вказували експерти ООН, зазначаючи, що «це призводить до непослідовної та нескоординованої розробки молодіжних програм, недостатньої узгодженості під час розробки молодіжної політики та, вірогідно, до неефективного розподілу ресурсів» [10, с. 20–21]. Зауважимо, що незважаючи на те, що в Україні немає переконаних противників зниження верхньої межі вікового діапазону молоді, який застосовує уряд, у Концепції Державної програми молодіжної політики на 2016–2020 рр. збережено встановлення вікових обмежень для «молоді» на рівні 14–35 років. А отже, вважаємо, це питання потребує позитивного вирішення.

Підсумовуючи, робимо висновок, що наявні сучасні міжнародно-правові акти містять базові стандарти реалізації права участі дітей, молоді в суспільно-політичній діяльності. Серед них наскрізним у сучасних умовах поряд з принципами «захист», «забезпечення» визнано принцип «участі», як такий, що гарантує реалізацію всіх інших прав дітей та молоді. Європейський вибір України потребує від вітчизняного законодавця невідкладних кроків щодо узгодження національного законодавства у сфері молодіжної політики на засадах суб'єкт-суб'єктних відносин. Мова йде передусім про реалізацію ініціатив прийняття спеціальних законів «Про молодь», «Про молодіжний парламент», започаткованих ще у 2003 р. та 2015 р., які, на жаль, і до сьогодні не знайшли підтримки у Верховній Раді.

Список використаних джерел

1. Youth participation in national parliaments. 2018. 55 p. URL: <https://www.ipu.org/our-impact/youth-empowerment>
2. Про права дитини : Конвенція ООН від 20 листопада 1989 року : станом на 20.11.2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
3. Загальний коментар № 12 (2009): Право дитини бути почутою. Комітет ООН з прав дитини. URL: <http://www.ohchr.org/ru/HRBodies/Pages/TBGeneralComments.aspx>
4. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень : ратифікація від 16.03.2016 року. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_160.
5. Європейська конвенція про здійснення прав дітей : Ратифікація від 03.08.2006 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135.
6. Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2016-2021). URL: <https://rm.coe.int/168066cff8>
7. Європейська хартія участі молоді у громадському житті на місцевому і регіональному рівні (21 травня 2003 р.). URL: http://eucharter.pedagog.org.ua/file/charter/eu_charter_ukr.pdf
8. Recommendation CM/Rec(2012)2 of the Committee of Ministers to member States on the participation of children and young people under the age of 18. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cb0ca
9. Молодежь. URL: <https://www.un.org/ru/sections/issues-depth/youth-0/index.html>
10. Аналіз прогалин законодавства України про молодіжну політику в контексті рекомендацій угоди про асоціацію між Україною та ЄС й іншими відповідними політичними документами ЄС. Підсумковий. Червень 2015 р. виконавець: Кірстен Андерсон (kirsten anderson), Центр прав дитини Корам (coram children's legal centre), 90 с. URL: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/gap_analysis_of_national_youth-legislation.html

Грицай Ірина Олегівна

професор кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент,
член-кореспондент Академії наук
вищої освіти України

Перунова Ольга Сергіївна

заступник начальника управління –
начальник відділу з питань дотримання гендерної рівності
Департаменту міжнародного співробітництва
та європейської інтеграції
Міністерства внутрішніх справ України

ГЕНДЕРНА СКЛАДОВА У ПРАВОВІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ

Правова політика з погляду перспектив розвитку права, держави і суспільства може бути розглянута як ресурсний простір, що забезпечує доступ до соціально-культурних цінностей і впливає на перспективи розвитку життєвого шляху людини. Однак головною проблемою, навіть у розвинутих західних демократіях, залишається забезпечення рівного доступу до цих ресурсів, зумовлене наявністю низки соціальних обмежувачів, що змінюються і трансформуються у часі. Врахування гендерних питань при конструюванні права робить його більш орієнтовним на рівномірний захист

усіх категорій населення, і ця проблематика останнім часом усе більше цікавить науковців із різних спеціальностей, а наукові теорії з гендерних питань все частіше впливають на механізм реалізації правової політики в Україні. Це не випадково, адже, як зазначає О. Дашковська, гарантування рівності чоловіка і жінки є невід'ємною частиною прогресу людства, елементом демократії і важливою умовою розбудови правової держави [1, с. 1].

Гендерне усвідомлення правової політики для сучасного життя держави і суспільства – це не данина моді, нав'язаної західними дослідниками і соціокультурними змінами європейських суспільств. Інноваційність і евристичність гендерних питань віддзеркалюються у можливості здійснення рефлексії правової практики, розкриття стереотипів, що визначають життєві стратегії і статусні відносини чоловіків і жінок. Гендерний підхід у утворенні норм права підводить до розуміння того, що обмеження можливостей задоволення значущих потреб людини незалежно від її статі в самореалізації і розвитку внутрішнього потенціалу через маркування та соціально сконструйованих моделей чоловічого і жіночого призначення породжує умови для виникнення нерівності. Це обмеження негативно впливає на правотворчість, призводить до спотворень і видозмін у процесі соціалізації і особистісного розвитку чоловіків і жінок, створює дисбаланс у механізмі реалізації і захисту їх прав.

Початковим етапом в усвідомленні гендерної складової правової політики в Україні є набуття відповідних спеціальних знань про гендер в усіх його проявах, підвищення рівня освітніх програм та методик навчання з означених тем. Формування національного права здійснюється під впливом соціальних інститутів, провідна роль серед яких відводиться освіті. У Всесвітній декларації про вищу освіту для XXI ст. (Париж, 9 жовтня 1998 р.) спеціально виділено положення про те, що в процесі вироблення і здійснення гендерної стратегії в галузі вищої освіти «необхідно продовжувати зусилля, спрямовані на викорінення всіх стереотипів, зумовлених ознакою статі, врахування гендерних аспектів у всіх дисциплінах і розширення участі жінок на всіх щаблях і в усіх дисциплінах, де вони недопредставлені, забезпечивши, зокрема, їх більш активну участь в процесі прийняття рішень». Саме через систему освіти визначається місце чоловіка і жінки в суспільстві, які їхні соціальні ролі, стиль мислення, світоглядна стилізація, можливості особистого, громадянського, професійного вибору. Отримані знання здатні суттєво видозмінювати структуру та зміст національного права, особливо у питаннях забезпечення рівності прав жінок і чоловіків. Здійснює це право за допомогою цілого ряду механізмів, наприклад, діяльності парламенту та інших суб'єктів нормотворчості.

Загалом у сучасному суспільстві існують різні підходи до правових перетворень. Багато питань викликають і конкретні кроки з модернізації правової системи. Зокрема, тривають дискусії щодо імплементації норм міжнародного та європейського права у національну правову систему, практику виключення з якісного правового простору за гендерною ознакою, про справедливий розподіл соціального капіталу між чоловіками і жінками відповідно до правових принципів. Слід нагадати, що питання гендерної рівності в європейському праві давно перейшли з теоретичної площини у практичну. Однак в українському суспільстві з цих питань сьогодні немає єдиної позиції. Але необхідно розуміти, що ці дискусії – не окремий епізод з життя країни, а певний показник рівня розвитку українського суспільства. Потрібно також мати на увазі, що в нашому суспільстві є ряд стійких стереотипів про права людини за гендерною ознакою, його призначення і використання. Очевидно, що наявні стереотипи не зовсім адекватно відображають сутність правової реформи і багато в чому є поверхневим баченням трансформаційних процесів у цій сфері.

Окреслені в Конституції України контури гендерної рівності були зумовлені культурними цінностями, правовою культурою, свідомістю, що ускладнює процес вирівнювання відносин. На національному рівні законодавчого регулювання Конституція займає особливе місце щодо створення рівних умов для чоловіків та жінок у процесі реалізації державою правової політики. Безпосередньо подоланню дискримінації присвячена ст. 24, яка наголошує, що рівність прав жінок і чоловіків забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній та культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї тощо [2]. Вагоме значення в законодавчому закріпленні ідеї гендерної рівності має Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», де у ст. 3 зазначається: «державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на: утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; застосування позитивних дій; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків...» [2]. Дійсну важливість вказані напрями отримують тільки тоді, коли вони реально

запрацюють, а поки це тільки декларативний варіант постановки складних проблем, які пов'язані не тільки з низьким рівнем економіки, але і з самою структурою суспільства, недосконалістю застосування права, що регулює гендерні відносини.

Отже, обравши шлях європейського розвитку, Україна має орієнтуватися на якісне забезпечення прав і свобод людини та громадянина, впровадження стандартів рівних прав і можливостей чоловіка і жінки. Такий підхід вкрай важливо враховувати у правовій політиці держави під час формування елементів національного права, у зв'язку з чим необхідний комплексний науковий аналіз загальних закономірностей формування, розвитку і гарантування прав, свобод і законних інтересів жінки як суб'єкта права, з урахуванням міжнародних гендерних стандартів у різних сферах суспільного життя, розробка рекомендацій щодо законодавчого забезпечення реалізації конституційного принципу рівних прав і можливостей чоловіка і жінки. Для проведення відповідних юридичних досліджень важливо використовувати як гендерний підхід, так і сучасні політичні теорії, сформульовані провідними західними та вітчизняними школами.

Список використаних джерел

1. Дашковська О. Р. Правове становище жінки в аспекті гендерної рівності: загальнотеоретичний аналіз : автореф. дис ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2008. 35 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 р. *Офіційний вісник*. 2014. № 19. Ст. 583).
3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Закон України від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.

Гльков Василь Васильович

суддя Дніпропетровського
окружного адміністративного суду,
професор кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

РІШЕННЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ В ЗРАЗКОВІЙ СПРАВІ ЯК СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Питання забезпечення єдності судової практики в окремих категоріях спорів є одним з найбільш важливих під час відправлення правосуддя в Україні. Важливо здійснювати постійні пошуки способів забезпечення сталості та єдності судової практики. Вітчизняна система права і джерел права в адміністративному судочинстві перебуває у стані реформування, при цьому концепція їх природи та система постійно оновлюється та доопрацьовується. Напрацювання та юридичні розробки науки і практики закладають нормативістський підхід до розуміння системи джерел права, а також є основою сучасного розуміння багатьма вітчизняними вченими галузевих наук змісту джерел права, їх ієрархічної структури, зважаючи саме на ці позиції. Адже у переважній більшості наукових досліджень судовий прецедент джерелом права, у його формально-юридичному розумінні, не визнається.

Проблематика поняття та особливостей судового прецеденту як джерела права розглядалась у працях В. Б. Авер'янова, О. М. Бандурки, В. М. Бевзенко, Н. А. Гураленко, А. В. Журавльова, Р. О. Куйбіди, Д. В. Кухнюк, Б. В. Малишева, В. Ф. Опришка, Н. М. Пархоменко, О. М. Пасенюка, М. І. Смоковича, Н. С. Хомюк та ін.

Після прийняття нової редакції Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) і безпосереднього запровадження механізму прийняття рішення у зразковій справі та фактичного системного розгляду судами першої інстанції численних типових справ на основі зразкової справи можна зробити висновок, що у правовій системі судовий прецедент стає джерелом права в адміністративному судочинстві.

У країнах англо-американської системи права єдність судової практики на найвищому рівні забезпечує Верховний Суд. Крім того, єдність судової практики забезпечується прецедентним характером рішень суду вищого рівня. Прецеденти, покладені в основу таких рішень у конкретних

справах, є обов'язковими для застосування нижчими судами при вирішенні аналогічних справ. Прецедентна система є вертикальною і передбачає обов'язок суддів дотримуватись рішень вищих судів.

Такий механізм формування єдності та однаковості судової практики має доволі велике значення з огляду на особливу прецеденту силу рішень цього суду, оскільки прецедентом є судові рішення в конкретній справі, в якому викладається загальне обов'язкове правило розгляду типових справ. Судові рішення цього суду мають обов'язкове значення не тільки на момент розгляду справи, а й на майбутнє.

Сьогодні в Україні, яка належить до країн романо-германської правової сім'ї, вже можна говорити про офіційне застосування прецедентів у адміністративному процесі, а саме судової практики Європейського суду з прав людини, та неофіційне застосування прецедентів у рішеннях адміністративних судів з посиланням на правові позиції Вищого адміністративного суду України, Верховного Суду України [1].

Судовий прецедент – це рішення суду в певній справі, в якому сформульовано правило, загальнообов'язкове для застосування судами тієї самої або нижчої інстанції при вирішенні подібних питань під час розгляду інших справ. Основними особливостями судового прецеденту вважають те, що він створюється при розгляді конкретної справи, поєднує індивідуально-правові та нормативно-правові ознаки, динамізм і високий ступінь конкретизації правової норми, яка об'єктивується в судовому прецеденті [2].

Поширеною, але помилковою, є думка, що судовий прецедент створює будь-який суд. Насправді, судовий прецедент створюється, як правило, вищим органом судової системи. Такі рішення завжди аргументовані, авторитетні, публічні [3].

Положеннями п. 22 частини першої ст. 4 КАС України встановлено, що зразкова адміністративна справа – це типова адміністративна справа, прийнята до провадження Верховним Судом як судом першої інстанції для постановлення зразкового рішення. Одночасно постає питання щодо поняття типової адміністративної справи, адже визначення зразкової справи здійснено через поняття типової справи. Типові адміністративні справи – це адміністративні справи, відповідачем у яких є один і той самий суб'єкт владних повноважень (його відокремлені структурні підрозділи), спір у яких виник з аналогічних підстав, у відносинах, що регулюються одними нормами права, та у яких позивачами заявлено аналогічні вимоги [4].

Видається за необхідне виділити такі ознаки зразкової справи: той самий суб'єкт владних повноважень (його відокремлений структурний підрозділ); спір виник з аналогічних підстав; такі відносини регулюються одними нормами права; позивачі сформулювали аналогічні позовні вимоги.

Відповідно до положень ст. 290 КАС України, якщо у провадженні одного або кількох адміністративних судів перебувають типові адміністративні справи, кількість яких визначає доцільність ухвалення зразкового рішення, суд, який розглядає одну чи більше таких справ, може звернутися до Верховного Суду з поданням про розгляд однієї з них Верховним Судом як судом першої інстанції.

У поданні про розгляд справи Верховним Судом зазначаються підстави, відповідно до яких суд, що надає подання, вважає, що справа має бути розглянута Верховним Судом (у цьому випадку судом першої інстанції) як зразкова, у тому числі посилання на типові справи.

Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду вже фактично започаткував судову практику щодо розгляду зразкових справ та ухвалення зразкових рішень (станом на 1 травня 2019 року Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду розглянув 70 зразкових справ).

Коли суд першої інстанції складає подання про розгляд справи Верховним Судом як зразкової справи, у такому поданні повинні бути чітко зазначені підстави, з яких суд, який направив подання, вважає, що справа має бути розглянута Верховним Судом як зразкова, у тому числі посилання на типові справи, які надійшли до адміністративних судів першої інстанції. Здійснюється копіювання матеріалів з усіх справ, які мають ознаки типовості й долучаються до типової справи, яка направляється на розгляд Верховного Суду як зразкової.

Кількість типових справ у судах першої інстанції може коливатись від 20 і зрости до тисяч уже після прийняття рішення у зразковій справі Великою Палатою Верховного Суду. Повідомлення про відкриття зразкових справ здійснюється шляхом оприлюднення на сайті Верховного Суду (окремий розділ «Зразкові справи») ухвал про відкриття провадження у зразкових справах. У цьому ж розділі розміщені й рішення за результатами розгляду зразкових справ.

До прикладу, зразкова справа Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, № 806/3265/17, щодо форми виготовлення паспорта громадянина України. В ухвалі Суду від 15

лютого 2018 року зазначено, що до Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду надійшло подання судді Житомирського окружного адміністративного суду Шуляк Л. А. про розгляд адміністративної справи № 806/3265/17 як зразкової. Проведення у цій справі відкрито 30 листопада 2017 року за позовом громадянки України до Коростенського районного відділу Управління Державної міграційної служби України в Житомирській області, у якому позивачка просить визнати протиправною бездіяльність відповідача щодо неоформлення їй паспорта громадянина України у формі паспортної книжечки та, відповідно, просить зобов'язати відповідача оформити та видати їй бланк паспорта у формі паспортної книжечки. Заявниця заперечує проти виготовлення паспорта громадянина України у формі картки з безконтактним електронним носієм, який міститиме її персональні дані.

В ухвалі про відкриття провадження зазначено, що ухвала підлягає опублікуванню на офіційному веб-порталі судової влади України, а також в одному із загальнодержавних друкованих засобів масової інформації. З моменту опублікування цього оголошення вважається, що всі заінтересовані особи належним чином повідомлені про розгляд зразкової справи [5].

Після того як Верховний Суд відкрив провадження у зразковій справі за цим позовом, позивачка подала дві заяви про уточнення позовних вимог, а також заяву про залучення Управління ДМС (у цій справі було третьою особою) як співвідповідача. Ухвалою від 15 березня 2018 року Верховний Суд залучив Управління ДМС до участі в розгляді справи як співвідповідача.

Отже, Верховний Суд розглядає справу згідно з вимогами КАС України як суд першої інстанції – приймає уточнені позовні вимоги, залучає співвідповідача, виносить рішення за результатами розгляду справи по суті. 26 березня 2018 року було прийнято зразкове рішення стосовно застосування положень законодавства щодо дій/бездіяльності територіального органу Державної міграційної служби України щодо відмови особі в оформленні паспорта громадянина України у формі паспортної книжечки зразка 1994 року з урахуванням критеріїв, визначених частиною другою ст. 2 КАС України, зокрема, законності, обґрунтованості, пропорційності та розсудливості [6].

За результатами перегляду цієї справи в апеляційному порядку Велика Палата 19 вересня 2018 року прийняла рішення, згідно з яким було надано дозвіл оформити та видати позивачці паспорт громадянина України у формі книжечки.

У цьому рішенні виокремлено обставини зразкової справи, які обумовлюють типове застосування норм матеріального права та порядок застосування таких норм. Зокрема, це полягає в такому. Реалізація державних функцій має здійснюватися без примушення людини до надання згоди на обробку персональних даних. Їх обробка має здійснюватися в межах та на підставі тих законів України, на підставі яких виникають правовідносини між громадянами та державою. Впровадження новітніх технологій не повинно бути безальтернативним і примусовим. Ті, хто відмовляється приймати ці технології, повинні мати альтернативу – використання традиційних методів ідентифікації особи [7].

Під час розгляду справи Велика Палата Верховного Суду посилалася на конституційне право особи, передбачене ст. 32 Основного Закону, якою, зокрема, закріплено заборону збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім визначених законом випадків. Велика Палата Верховного Суду ухвалила постанову у справі, частково задовольнивши позовні вимоги та зобов'язавши Коростенський районний відділ Управління Державної міграційної служби України в Житомирській області оформити та видати позивачці паспорт громадянина України у формі книжечки відповідно до Положення про паспорт громадянина України, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 26 червня 1992 року № 2503-ХІІ [7].

Отже, запровадження у правову систему України інституту зразкових справ і розгляду типових справ дає підстави для висновку про поширення використання судового прецеденту як джерела права в адміністративному судочинстві. Під час розгляду типових справ судами першої інстанції саме типові ознаки застосовують при складенні тексту рішення суду. Важливою особливістю типових справ є те, що суд, який розглядає типову справу, має право зупинити провадження за клопотанням учасника справи або за власною ініціативою у випадку, якщо Верховним Судом відкрито провадження у відповідній зразковій справі. Проведення у типовій справі підлягає відновленню з дня набуття чинності рішення Верховного Суду у відповідній зразковій справі. Важливим залишається питання невідкладності оприлюднення інформації щодо набуття чинності рішення Верховного Суду у відповідній зразковій справі, адже суд першої інстанції може не отримати вчасно таку інформацію й не поновити провадження в зупинених типових справах саме з дня набуття чинності рішення Верховного Суду у відповідній зразковій справі, що призведе до порушення з боку суду першої інстанції під час розгляду типової справи.

Список використаних джерел

1. Журавльов А. В. Прецеденти в адміністративному судочинстві України. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive>.
2. Кухнюк Д. В. Судовий прецедент у кримінальному процесі: проблеми впровадження. *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 4. С. 42.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України: правова природа та місце в системі джерел права. URL: http://yurincom.com/ua/legal_practice/analytichna
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (із змінами та доповненнями). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
5. Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 15 лютого 2018 року № Пз/9901/2/18. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/inshe/zrazkovi_spravu/uhv_2018_02_15_806_3265_17
6. Рішення, ухвалене Верховним Судом у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду 26 березня 2018 року у справі № 806/3265/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73139306>
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19 вересня 2018 року (можна ознайомитися у ЄДРСР). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/review/76822787>

Ковалів Мирослав Володимирович
завідувач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

**ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ
ЯК ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО ЯВИЩА**

Безспірним надбанням сучасної цивілізації вважається конституціоналізм – явище, що уособлює певну сукупність цінностей західної цивілізації, з якою пов’язується належний рівень захищеності прав людини, свобода та демократія, гарантовані конституцією. Протягом двадцятого століття цей термін міцно укорінився як у конституційно-правовій, так і в історичній та політичній науках. Ба більше, в конституційному праві це поняття стало одним із фундаментальних. Поряд із цим говорити про загальноприйнятту визначеність його змісту чи усталені чіткі його межі не доводиться. У цій сфері наукової думки панує різноманіття поглядів. Це, очевидно, можна пояснити різними історичними особливостями конституційного розвитку, сучасними реаліями функціонування політичної влади тієї чи іншої країни.

Саме поняття конституціоналізм не можна розглядати первинним чи навіть самостійним, оскільки воно є похідне від поняття «конституція» як в етимологічному, так і в науково-теоретичному плані. Конституція – той суспільний договір, який фіксує форми, способи, принципи, основи, права, обов’язки та інші взаємозв’язані між собою відносини держави та суспільства і їх реалізації.

Більшість країн світу вважають Конституцію Основним законом держави, основним державним документом (законом), що визначає державний устрій, порядок і принципи функціонування представницьких, виконавчих та судових органів влади, виборчу систему, права й обов’язки держави, суспільства, людини та громадянина. Інші закони держави приймаються на основі Конституції і для її виконання.

Конституціоналізм доволі поширений термін у конституційному праві, це:

- 1) правління, обмежене конституцією, політична система, що спирається на конституцію і конституційні методи правління;
- 2) політико-правова теорія, що обґрунтовує необхідність встановлення конституційного ладу.

Конституціоналізм визначають також як теорію і практику конституційного будівництва. Теорія, доктрина, згідно з якою здійснюється конституційне будівництво, формуються найважливіші суспільні й державні інститути, є важливою складовою конституціоналізму. Такі положення останнього, як теорія розподілу влад, парламентаризм, проголошення прав і свобод громадян є надбанням цивілізації [1, с. 53].

Проблемам конституціоналізму присвячено чимало праць відомих вчених – філософів,

істориків, політологів, теоретиків права, конституціоналістів. У них відображені різні погляди на природу, особливості виникнення та існування конституціоналізму у різних країнах. Прикметно, що думки вчених не просто різняться, а часом є діаметрально протилежними, і це стосується не другорядних питань існування конституціоналізму, а його сутності, що дає різні відповіді на питання «наявності – відсутності» конституціоналізму в певній країні чи групі країн, та часом деформує уявлення про сутність конституційної демократії.

Зважаючи на це, можна стверджувати, що сьогодні існують три моделі конституціоналізму: американська, англійська (британська) та європейська (континентальна). Кожна із них передбачає своєрідне втілення універсальних засад конституціоналізму.

Термін конституціоналізм був уведений у науковий обіг у XVIII ст. американськими державними діячами – «батьками конституції» (1787) для позначення верховенства писаної конституції над іншими законодавчими актами. За їхнім задумом конституція мала важливе призначення – гарантувати головні здобутки війни за незалежність – свободу людини, невтручання держави у приватне життя індивіда, свободу економічної діяльності, суверенітет та, водночас, недопущення державного свавілля, поділ державної влади.

Варто зауважити, що в Англії конституціоналізм ототожнювався із верховенством права; таке ж розуміння конституціоналізму притаманне і сучасній британській конституційній доктрині. Феномен британського конституціоналізму полягає у тому, що він позбавлений таких важливих обмежувальних інструментів, як стабільні писані норми вищої юридичної сили. Попри це правило «державна влада обмежена правом» незмінно діє у сполученому королівстві протягом кількох століть.

Європейська модель конституціоналізму охоплює низку обов'язкових елементів із набором притаманних їм рис – це: писана конституція як акт установчої влади (із відповідним порядком прийняття та зміни, особливостями деконституціоналізаційних процесів і т. ін.); права та свободи людини і громадянина як мета обмеження державної влади конституційними засобами (з особливостями захисту соціальних прав, позитивними обов'язками держави тощо); переважно – спеціалізований орган конституційної юрисдикції, що є центральним елементом конституційної системи правління, який гарантує її існування; парламентаризм (у вузькому значенні поняття, що передбачає парламентський спосіб формування уряду та контроль за діяльністю уряду з боку парламенту); незалежність судової влади; децентралізованість влади (федералізм, регіоналізм) та її вертикальна організація за принципом субсидіарності.

Проголосивши незалежність, Україна зробила свій цивілізаційний вибір та фактично розпочала шлях формування конституційної держави. Починаючи із перших політико-правових документів, що проголошували державний, завершуючи Конституцією 1996 р., у суверенітет, в Україні поступово утверджувалася ліберально-демократична ідеологія. Ставши членом ради Європи, Україна взяла на себе зобов'язання імплементувати європейські стандарти прав людини, верховенства права і демократії, фактично сприйнявши європейську модель конституціоналізму.

Список використаних джерел

1. Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Бліхар М. М. Конституційне право України : навч. посіб. Львів, 2014. 402 с.

Кучук Андрій Миколайович
професор кафедри права
та методики викладання правознавства
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка,
доктор юридичних наук, доцент

ЮРИДИКО-ЛІНГВІСТИЧНА ТЕОРІЯ ПРАВОЗНАВСТВА ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Розвиток у XX ст. міжнародного права поставив на порядок денний питання взаємодії національних систем права, їх гармонізації, що, зі свого боку, стало фактором необхідності пізнання інших правових культур, зокрема через відшукування відповідників правових явищ. Це стало чинником гносеології взаємодії права і мови. До цього часу означена проблематика розглядалася

доволі вузько, обмежуючись тематикою використання мовних засобів для формалізації норм права. Особливої довершеності епістемологія юридичної техніки досягла у межах держав, система права яких заснована на нормативістському розумінню права. Дещо в іншому напрямі розвивалось право у державах, система права яких заснована на природному розумінні. «Відшукування» права у процесі судового розгляду передбачало належну аргументацію (яка не могла обмежуватися простою указівкою на статтю юридичного акту) прийнятого рішення і зумовлювало наявність у правників фундаментальних знань з філософії права.

Розвиток міждержавних відносин зумовив необхідність переходу досліджень взаємозв'язку права та мови на якісно новий рівень, який передбачає гносеологію права як явища соціокультурного. Розуміння того, що і право, і мова є явищами конкретної культури дозволяє усебічно пізнати їх взаємодію, адекватно виявити сутність, адже з певною долею вірогідності можна стверджувати, що саме мова є одним з визначальних факторів плюралізму ментальностей різних народів, визначаючи стиль мислення, що і спричиняє відмінності у національних системах права, адже право є системою правил поведінки конкретного соціуму, більш того, самому праву властива конкретність (приписи ж закону на відміну від права є абстрактними, оскільки закріплюють модель поведінки).

Участь України у процесах євроінтеграції обов'язково передбачає долучення до європейських цінностей, імплементацію таких концептів як *rule of law*, *die rechtsstaat*, *human rights* та ін. У цьому контексті не можна не відзначити, що тривалий час *rule of law* перекладалось на російську та українську як верховенство закону відповідно. Згодом – таким оксюмороном як верховенство правового закону. А термін *human rights* і до сьогодні перекладається як права людини, не дивлячись на те, що західна культура свідомо відмовилася від використання терміну *rights of a man* на користь іншого – *human rights*.

Отже, означене дозволяє зробити висновок про важливість епістемології взаємозв'язку права та мови. Однак слід погодитись з О. Мінченко щодо відсутності у межах вітчизняної правничої науки таких розробок. Переважна більшість вітчизняних досліджень обмежується висвітленням юридичної техніки (якщо дослідник є фахівцем у царині права) або підрахунком використання окремих частин мови у текстах актів законодавства (якщо дослідник є фахівцем у сфері філології). Майже недослідженими є питання юридичної визначеності (хоча, слід вказати на позитивні тенденції у цьому напрямі, зокрема, маю на увазі захист дисертації на здобуття наукового ступеню кандидата юридичних наук за темою «Принцип правової визначеності як складова верховенства права»). У цій праці Ю. Матвєєвою «проаналізовано сутність, становлення та еволюцію, сучасне розуміння принципу правової визначеності як однієї з найважливіших складових верховенства права, його співвідношення з іншими спорідненими поняттями; основні вимоги принципу правової визначеності для нормотворчої та нормозастосовчої, зокрема, судової практики» [1, с. 18]), символічної природи права, діджиталізації права та ін. Відсутність таких розробок не дозволяє розвиватися праву і призводить до наявності «маніпулятивних» робіт, у яких уже досліджені явища описуються уже відомими положеннями тільки дещо іншими словами.

Тому не можна не відзначити появу дисертації О. Мінченко «Юридико-лінгвістична теорія правознавства». Ця дисертація присвячена саме пізнанню взаємозв'язкам права і мови, які досліджуються за допомогою нових методологічних підходів з урахуванням соціокультурності права. О. Мінченко «сформульовано низку положень і висновків, які становлять юридико-лінгвістичну теорію правознавства. Систематизовано та класифіковано наукові юридико-лінгвістичні дослідження. ... Описано процес формування системи юридико-лінгвістичних знань з визначенням його стадій. Сформовано положення теорії юридичного тлумачення в частині визначення юридичної інтерпретації як обов'язкового елемента процесу реалізації нормативних приписів прескриптивних текстів. Обґрунтовано необхідність розширення предмет а юридичної лінгвістики шляхом включення до нього символічної природи права» [2, с. 33].

На мою думку, саме юридико-лінгвістична теорія правознавства може стати основою для подальшого розвитку вітчизняної системи права загалом і правничої науки зокрема. Юридико-лінгвістична теорія дозволить переосмислити багато у чому і до сьогодні задогматизовану загальнотеоретичну правничу науку, сприяти збагаченню останньої положеннями, які є складовою західної правничої культури.

Список використаних джерел

1. Матвєєва Ю. І. Принцип правової визначеності як складова верховенства права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2019. 21 с.
2. Мінченко О. В. Юридико-лінгвістична теорія правознавства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ: НАВС, 2019. 36 с.

Припутень Дмитро Сергійович
професор кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРИМУСУ У СЛУЖБОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ, НЕ ПОВ'ЯЗАНОГО ІЗ ЮРИДИЧНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Чітке та точне дотримання правил поведінки, встановлених для його членів і обов'язкових для них, – необхідна умова повноцінного життя суспільства. Але у своїй діяльності держава не обмежується встановленням тільки обов'язків, а передбачає і систему юридичних гарантій, які мають забезпечувати їх здійснення. Серед гарантій такого забезпечення певна роль належить заходам адміністративно-примусового впливу, які в найзагальнішому вигляді є засобами цілеспрямованого впливу на свідомість та поведінку людини з метою спонукання її до певної, визначеної у правових нормах, поведінки.

В юридичній літературі зазвичай виокремлюють три основних види державного примусу: кримінально-правовий, цивільно-правовий, адміністративно-правовий [1, с. 193]. Усі різновиди примусу розрізняються за підставами та процедурними особливостями застосування. Предметом цього дослідження є адміністративний примус.

Цей адміністративно-правовий інститут протягом багатьох років привертая увагу більшості вітчизняних адміністративістів. Зокрема, на доктринальному рівні приділялася увага адміністративному примусу в адміністративному праві у різні роки, різним його аспектам (праці Д. М. Бахраха, В. К. Гіжевського, Ю. С. Рябова, А. Т. Комзюка, Т. О. Коломоєць, А. П. Ключніченка, О. М. Бандурки, О. Ю. Солманової, О. І. Харитонової та ін.), у працях дисертаційного та публіцистичного характеру – адміністративному примусу у діяльності окремих державних органів – поліції, митних, податкових, охорони праці (дослідження В. Т. Комзюка, Ю. Я. Кінаш, В. П. Чабана, В. В. Серафимова).

Примусу, на думку Ю. П. Битяка, В. В. Зуй та А. Т. Комзюка, властиві певні риси, суть яких зводиться, перш за все, до того, що використовується він публічними органами та їх посадовими особами і лише інколи – судами (суддями) та представниками окремих об'єднань громадян з метою забезпечення потрібної поведінки [2, с. 5–6]. Автори стверджують, що адміністративний примус має низку особливостей, які дозволяють відрізнити його від судового примусу. Такими особливостями є те, що: адміністративний примус використовується у службовому праві для охорони суспільних відносин, що виникають у цій сфері державної діяльності; механізм правового регулювання адміністративного примусу передбачає підстави і порядок застосування відповідних примусових заходів; порядок застосування примусових заходів регулюється, як правило, нормами адміністративного права, що включають норми адміністративного законодавства або адміністративно-правові норми актів органів виконавчої влади; застосування адміністративного примусу – це результат реалізації державно-владних повноважень органів публічної адміністрації і лише у винятково встановлених законодавством випадках такі засоби можуть застосовувати судді.

З'ясуванню сутності адміністративного примусу також сприяє аналіз підходів до його визначення. У літературі висловлено багато різних варіантів визначення поняття «адміністративний примус». Наприклад, Д. А. Гавриленко, О. П. Ключніченко визначають адміністративний примус не тільки як сукупність певних заходів, що застосовуються відповідними державними органами до певних суб'єктів, а ще й розкривають його призначення: «... з метою запобігання протиправним вчинкам, притягнення до відповідальності за адміністративні правопорушення, забезпечення громадської безпеки» [3, с. 11; 4, с. 91]. На відмінну від них, Ю. С. Рябов при визначенні адміністративного примусу говорить лише про певні заходи, не окреслюючи ні їх види, ні призначення, наголошуючи при цьому тільки на позасудовому характері їх застосування [5, с. 9].

На нашу думку, наведені визначення не дають чіткої уяви про адміністративний примус у службовому праві України, не окреслюють форм його впливу на суб'єктів і не повністю розкривають його призначення. У зв'язку з цим варто погодитися з думкою, що під адміністративним примусом у службовому праві України необхідно розуміти застосування передбачених адміністративно-правовими нормами заходів впливу до правозобов'язаних суб'єктів, які піддаються дії їх негативних наслідків морального, особистісного, майнового, організаційного чи іншого характеру з метою попередження чи припинення протиправних дій, подолання їх шкідливих наслідків, покарання за

вчинення правопорушення [6, с. 19; 7, с. 24]. З огляду на запропоноване визначення, зупинимось детальніше на ознаках адміністративного примусу у службовому праві України, не пов'язаного з юридичною відповідальністю

Адміністративний примус насамперед є примусом правовим і здійснюється тільки на підставі закону. Юридичні норми регулюють, які заходи, за яких умов, у якому порядку, коли можуть застосовуватися [8, с. 492].

Зважаючи на етимологію слова «адміністрація», яке означає «управління» [9, с. 21], адміністративний примус є управлінським примусом. Здебільшого він реалізується органами виконавчої влади. Серед суб'єктів, що застосовують заходи примусу, найголовніше місце, безперечно, належить правоохоронним органам. Вдаючись у своїй діяльності до різноманітних примусових заходів, вони тим самим і функціонують, виконуючи покладені на них обов'язки.

Адміністративний примус, як наголошує А. Т. Комзюк, застосовується до осіб, які не зв'язані відносинами співпідлеглості [10, с. 317]. Особи, наділені правом на застосування адміністративного примусу, не є носіями дисциплінарної влади щодо тих, до кого застосовуються заходи примусу. Особи, які вступають в адміністративні правовідносини з приводу застосування заходів адміністративного примусу, не можуть бути членами однієї і тієї ж організації, органу влади, і замість відносин службової підлеглості у даному випадку будуть присутні відносини позаслужбової підлеглості, у яких суб'єкти, що застосовують адміністративний примус, діють в офіційному порядку як носії державно-владних повноважень, є представниками влади. І тут слід погодитися з думкою О. П. Альохіна [11, с. 264], що в такому разі виключається застосування зазначених заходів керівниками будь-яких державних органів щодо підлеглих їм працівників.

Адміністративний примус переважно застосовується до осіб за незначні правопорушення, що не становлять великої суспільної небезпеки. Цей вид державного примусу не пов'язаний також із застосуванням суттєвих правообмежень до особи, яка піддана дії примусових заходів, із вторгненням у процесуальні гарантії особи. Цю ознаку адміністративного примусу виділив у своїй праці О. П. Ключніченко [3, с. 13], і вона, як уявляється, в низці випадків має практичне обґрунтування.

Для адміністративного примусу, як правильно зазначає В. К. Колпаков [1, с. 196], характерна також численність органів і посадових осіб, яким надано право на його застосування. Адміністративний примус використовується у різних сферах державного управління, найрізноманітнішими посадовими особами. Широким також є коло посадових осіб поліції, які мають право застосовувати заходи адміністративного примусу, багато з них можуть застосовувати усі працівники поліції (адміністративне затримання, використання транспортних засобів громадян та організацій у разі службової необхідності тощо).

Адміністративний примус характеризує також і те, що заходи впливу, які застосовуються у процесі його використання, в багатьох випадках є засобами профілактики правопорушень та злочинів [1, с. 196].

Заходи адміністративного примусу можуть застосовуватися як до осіб, що вчинили адміністративні правопорушення (а в деяких випадках – і кримінально-правові порушення), так і до осіб, які правопорушення не вчиняли. Наприклад, застосування попереджувальних заходів застосовується з метою забезпечення громадського порядку і громадської безпеки за особливих умов (землетрус, епідемія тощо), коли правопорушення відсутні. Ось чому не можна погодитися з тими авторами, які пов'язують застосування адміністративного примусу тільки з правопорушеннями.

Чітка класифікація заходів адміністративного примусу, як неодноразово відзначалося у правовій літературі [2, с. 7], має не тільки теоретичне, але і практичне значення, а саме: по-перше, вона дозволяє глибше зрозуміти сутність адміністративного примусу як єдиного комплексного поняття, відмежувати його від інших видів державного правового примусу; по-друге, класифікація дозволяє визначити типи та види конкретних його заходів шляхом їх диференціації; по-третє, наукова класифікація заходів адміністративного примусу відкриває вихід у теорію, дозволяє вести теоретичні дослідження за найрізноманітнішими науковими проблемами адміністративного права, у тому числі й з питань забезпечення законності застосування заходів адміністративного примусу [12].

Питання класифікації заходів адміністративного примусу цікавлять науковців уже досить давно. Зокрема, М. І. Єропкін ставив це питання у 1956 р., і вже у цей час він не був першим у дослідженні цієї проблематики [13]. Але, незважаючи на такий термін, вчені так і не дійшли єдиної думки щодо класифікаційних груп, ознак заходів адміністративного примусу. Наприклад, наведемо кілька наявних класифікацій заходів адміністративного примусу. Зокрема, Г. І. Петров розглядав дві класифікаційні групи: адміністративні стягнення, під якими він розумів каральні заходи, і заходи адміністративного забезпечення, тобто заходи примусового впливу, що застосовуються з метою

попередження правопорушень або забезпечення виконання органами управління покладених на них обов'язків [14, с. 299–301].

Д. М. Бахрах наділяє усі заходи адміністративного примусу санкційними властивостями, вважаючи, що існує три типи заходів адміністративного примусу: заходи запобігання, адміністративно-відновні заходи та адміністративні стягнення (покарання) [15, с. 59].

Цікаву класифікацію заходів адміністративного примусу запропонував Л. М. Розін. Критерієм класифікації, на його думку, є мета, з якою відповідний захід застосовується, і саме вона визначає підстави і порядок застосування кожного заходу. Ця класифікація має такий вигляд: 1) адміністративні стягнення, що застосовуються при притягненні до адміністративної відповідальності з метою покарання правопорушника; 2) заходи адміністративного припинення, які використовуються для припинення правопорушення, що вчиняється; 3) заходи процесуального примусу, які дають можливість встановити факт правопорушення, особу правопорушника, скласти документи, передбачені законом; 4) відновні заходи, призначені для поновлення порушеного правопорядку, прав громадян; 5) адміністративно-примусові заходи, що застосовуються з метою попередження правопорушення [16; 5, с. 182–186].

Не заглиблюючись у детальний аналіз зазначених та інших поглядів, на нашу думку, яка, до речі, не розходиться з позицією більшості вчених-адміністративістів [2], найбільш прийнятною є класифікація, запропонована свого часу М. І. Єропкиним. Його трискладова класифікація адміністративного примусу – на заходи адміністративного попередження, заходи адміністративного припинення і адміністративні стягнення – була кроком вперед щодо попередніх. Її цінність полягала в тому, що, по-перше, вона сприяла виділенню низки приблизно однакових примусових заходів в окремі групи, і, по-друге, в основу внутрішнього системовиділення заходів адміністративного примусу було покладено потрійну мету їх застосування: а) попередження можливих правопорушень та настання небезпечних для суспільства наслідків; б) припинення протиправних дій; в) покарання осіб, винних у вчиненні адміністративних проступків [13, с. 60–68].

Отже, примусом у службовому праві, не пов'язаного із юридичною відповідальністю необхідно розуміти застосування передбачених адміністративно-правовими нормами заходів впливу до правозобов'язаних суб'єктів, які піддаються дії їх негативних наслідків морального, особистісного, майнового, організаційного чи іншого характеру з метою попередження чи припинення протиправних дій, подолання їх шкідливих наслідків. Особливістю заходів адміністративного примусу, не пов'язаних з відповідальністю, є здатність обмежувати права та законні інтереси різних осіб з метою охорони та впорядкування суспільних відносин у державі. Об'єктом зазначеного примусового впливу є фізичні та юридичні особи, які погоджуються з такою діяльністю державних органів щодо самих себе, але, зі свого боку, можуть вимагати від держави проведення (застосування) обґрунтованих та законних заходів примусу. У зв'язку з цим постає важливе завдання – забезпечення законності застосування заходів адміністративного попередження та припинення.

Список використаних джерел

1. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник Київ : Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
2. Битяк Ю. П., Зуй В. В., Комзюк А. Т. Переконавання і примус у державному управлінні. Адміністративна відповідальність : конспект лекцій. Харків : Укр. Юрид. Академія, 1994. 34 с.
3. Клошніченко А. П. Меры административного принуждения, применяемые милицией (Особенности. Классификация. Системовыражение): учеб. пособ. Киев : КВШ МВД СССР, 1979. 87 с.
4. Битяк Ю. П., Богуцький В. В., Гарашук В. М. Адміністративне право України : підручник. Харків : Право, 2000. 520 с.
5. Рябов Ю. С. Административно-предупредительные меры: Теоретические вопросы. Пермь : Кн. Изд-во, 1974. 82 с.
6. Безсмертний Е. О. Адміністративно-запобіжні заходи, що застосовуються органами внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук. Харків : Ун-т внутр. справ, 1997. 155 с.
7. Безсмертний Е. О. Адміністративно-запобіжні заходи, що застосовуються органами внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук. Харків : Ун-т внутр. справ, 1997. 155 с.
8. Комзюк А. Т. Підстави застосування заходів адміністративного примусу. *Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою*. 1999. Т. 18. С. 492–496.
9. Советский энциклопедический словарь / ред. А. М. Прохоров. 4-е изд. Москва : Сов. Энциклопедия, 1989. 1632 с.
10. Комзюк А. Т. Проблеми реформування законодавства, що регулює адміністративний примус. *Проблеми наукового забезпечення адміністративної реформи в Україні*. 1999. Вип. 2. С. 316–321.
11. Алехин А. П., Кармолицкий А. А., Козлов Ю. М. Административное право Российской Федерации : учебник. Москва : ЗЕРЦАЛО, ТЕИС, 1996. 640 с.

12. Игитов В. И. Административно-правовые и общественные меры воздействия в области охраны общественного порядка : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1965. 16 с.
13. Еропкин М. И., Попов Л. Л. Административно-правовая охрана общественного порядка. Ленинград : Лениздат, 1973. 328 с.
14. Петров Г. И. Советское административное право. Ленинград, 1960. 420 с.
15. Бахрах Д. Н. Административно-процессуальное принуждение. *Изв. вузов. Правоведение*. 1989. № 4. С. 59–64.
16. Розин Л. М. Проблемы классификации мер административного принуждения. *Управление и право*. 1982. Вып. 7. С. 182–186.

Савіщенко Вікторія Миколаївна

декан юридичного факультету,
доктор юридичних наук, доцент
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Верещацька Олеся Андріївна

студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ ОСВІТИ У ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ

Надзвичайно важливим елементом та основою розвитку всієї системи духовно-культурної сфери є освіта. Тож освіта є передумовою розвитку всього суспільства адже рівень освіченості населення значною мірою визначає економічні, політичні й соціальні відносини в суспільстві.

Нові погляди на способи розв'язання низки питань регулювання розвитку освіти у правовій державі відображені у працях: Л. Антошкіної, А. Бутенко, Б. Данилишина, І. Кичко, А. Колота, В. Кременя, В. Куценко, Е. Лібанової, В. Новікова, І. Сторонянської, В. Сиченка, Л. Янковської та ін.

Стаття 53 Конституції України гарантує кожній людині право на освіту. Доступність освіти забезпечується її фінансуванням із державного та місцевих бюджетів.

Освіта постає фундаментом і гарантією прогресу суспільства в цілому та кожного індивіда зокрема. Освіта є життєво важливим напрямом політики держави та взагалі суспільного життя. Тому її значення в умовах становлення громадянського суспільства зростає, оскільки рівень освіченості кожної особистості, підвищення якості освіти є необхідним елементом для розвитку суспільства та держави в цілому.

У системі конституційних прав і свобод людини і громадянина право на освіту займає одне з центральних місць, оскільки освіта в сучасному світі все більше стає вирішальним чинником суспільного прогресу. Право на освіту за своїм змістом є складовою частиною всебічного розвитку людини, що, на сьогодні є не тільки вищою метою кожної особистості, а й основним елементом становлення та формування нового порядку в громадянському суспільстві та правовій державі [5].

Освіта – змістовне соціально-політичне та багатоаспектне юридичне явище. Термін «освіта» використовується в багатьох галузях юридичної, соціологічної, філософської, педагогічної та інших наук. Кожна з наведених наук, досліджуючи освіту, вивчає окремі аспекти її предмета, надає визначення та моделює певні теоретичні положення, які відповідають певним пізнавальним завданням перед наукою. Тому з метою забезпечення ґрунтовного аналізу поняття та сутності конституційного права на освіту доцільно акцентувати також і на досягнення інших наук.

Зокрема, у філософській традиції, особливо за гегелівським пізнанням, під терміном «освіта» розуміють зміст, який є близьким традиційному застосуванню слова «культура» в сенсі культивування людини, а також понять «формування», «формація», «генезис», охоплюючи як процес, так і результат. За Г. Гегелем, перетворення здібностей дозволяє людині долати не тільки природну, але й індивідуальну обмеженість, піднімає людину до «загального». Крім того, Г. Гегель зазначав, людина не володіє інстинктивно тим, чим вона повинна володіти, їй належить це набути. За цим положенням, він вважав, засноване право на освіту [1]. Отже, у філософському аспекті освіту розуміють як підвищення розумових здібностей людини, які вона повинна набути самостійно. Освіта передбачає певне формування людини як особистості.

Поняття освіти може бути порівняне із культурою виховання, що припускає вихід індивіда за рамки природних потреб, звільнення від природної обмеженості. І. Кант виховання розумів як догляд (піклування, утримання), дисципліну, витримку і навчання разом з освітою. Навчання розглядалося ним як позитивна частина виховання [4]. У філософській думці освіта розглядається як елемент культури виховання індивіда, під час якого відбувається культивування людини [2].

Освіта розвиває потенціал, який дозволяє суспільству і державі рухатися вперед, прогресувати, оновлюватися, змінюватися в різних галузях. Звідси значущість і важливість освіти для держави виявляється в тому, що останнє створює відповідні умови для того, щоб сфера освіти постійно розвивалася, удосконалювалася і була здатною вирішувати всі завдання суспільства. Йдеться, насамперед, про законодавство з питань освіти, про державну стратегію реформування галузі освіти, про систему фінансування та громадської підтримки сфери освіти і виховання населення. В цьому аспекті цікавими є розмірковування О. Калпинської, яка зазначає, що саме тому освіту як соціальний феномен необхідно досліджувати з формально юридичної позиції [3, с. 21–22]. До нашого часу розгляд права на освіту здійснювався переважно в аспекті педагогічної та інших наук.

Освіта – багатоаспектне явище, вивчення якого з філософських, соціологічних, психологічних тощо аспектів закладає підвалини для розкриття його юридичного змісту. Тому важливим у засвоєнні поняття освіти є юридичний аспект, оскільки навчання і виховання як складові освіти повинні здійснюватися за допомогою певних засобів і методів, де вирішальна роль належить державі і праву.

З формально юридичної позиції феномен «освіта» розглядається у двох аспектах – як система і як процес. Як система освіта складається з нормативних актів, що регламентують порядок формування та функціонування освітніх установ, визначають основні напрями освітньої політики, освітніх установ, відносин у сфері освіти. Як процес освіта являє собою складні (як з погляду суб'єктного складу, так і з погляду освітніх циклів) відносини, в межах яких одні суб'єкти надають освітні послуги, а інші суб'єкти ці послуги використовують [3, с. 14].

Отже, освіта є багатоаспектним явищем, яке є першочерговим та найважливішим елементом творення правової держави, адже є основою розвитку всього суспільства.

Список використаних джерел

1. Гегель Г. В. Ф. *Філософія права*. Москва : Мысль, 1990. 524 с.
2. Головащенко О. С. Становлення громадянського суспільства як соціального середовища правової держави. *Форум права*. 2012. № 4. С. 219–222.
3. Ісасенко А. В. Конституційно-правовий статус Верховної Ради України як органу зовнішніх зносин держави. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 4: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_4_10.
4. Калпинская О. Е. *Право на образование и механизм его реализации в системе МВД России (теоретико-прикладной аспект) : дис. ... канд. юрид. наук*. 2005. 193 с.
5. Кухарська Н. О. *Україна в сучасних інтеграційних процесах : навч. посіб.* Одеса : «Атлант ВОІ СОГУ», 2015. 186 с.

Шевченко Сергій Олексійович

професор кафедри загальноправових дисциплін,
доктор наук з державного управління, професор

Бідняк Софія Станіславівна

студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРИНЦИП ПОЛІТИЧНОЇ НЕУПЕРЕДЖЕНОСТІ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

На цьому етапі розвитку нашої країни розвиток та вдосконалення принципів державної служби, і особливо їх різнобічне тлумачення, є актуальним питанням. Серед принципів державної служби необхідним є звернення уваги на принцип політичної неупередженості. Адже саме цей принцип визначає особливості статусу державного службовця.

Питання, що стосуються реалізації принципів державної служби, досліджувалися у працях, як от : В. Авер'янова, О. Акімова, Ю. Битяка, Н. Нижник, Ю. Старілова та інші. Проте не достатньо

дослідженим є принцип політичної неупередженості.

Державна служба, згідно зі ст. 1 Закону України «Про державну службу», є публічною, політично неупередженою діяльністю, що стосується практичного виконання завдань і функцій держави [1].

Державна влада є видом публічної влади, що являє собою суспільну силу, яка здатна, використовуючи правові та організаційні засоби, реалізувати волю держави в межах Конституції та законів [2]. Ратифікування Україною угоди про асоціацію з Європейським Союзом (2014) [3] призвело до реформування державної служби. Особливу роль при цьому відіграло закріплення основних принципів державної служби в законодавчих актах та їх реалізація [4].

Відповідно до принципу політичної неупередженості в період виконання службових обов'язків неприпустимим вважається демонстрація політичних поглядів службовцями. Тобто, державний службовець повинен неупереджено виконувати свої службові обов'язки незалежно від особистих політичних переконань, йому забороняється організовувати страйки та брати в них участь, а також не можна вчиняти дії, які демонструють його політичні погляди або свідчать про особливе ставлення до певних політичних партій.

Принцип політичної неупередженості закріплено у ст. 4 Закону України «Про державну службу» 2015 р. Зокрема, його зміст полягає в недопущенні впливу політичних поглядів державного службовця на його дії та рішення, а також утримання від прояву свого ставлення до політичних партій, демонстрації власного політичного погляду під час виконання посадових обов'язків [1]. Якщо зазначений принцип буде порушено, це може негативно вплинути на імідж органу державної влади, довіру суспільства до них або загрожуватиме територіальній цілісності та національній безпеці, правам і свободам інших людей. Також, державний службовець не може бути членом політичної партії, якщо він займає посаду державної служби категорії «А»; займати посади в керівних органах політичної партії; використовуючи своє службове становище, залучати державних службовців, посадових осіб та інших осіб до участі в передвиборній агітації та інших заходах, які організуються політичними партіями тощо. Метою цього принципу є захист державних службовців від впливу з боку політичних партій так, щоб незалежно від того, яка партія приходить до влади, їх робота та її ефективність залишалися незмінними [5].

Ми погоджуємося з думкою С. Дубенка, що в системі державної служби наявні декілька вагомих проблем, на які слід звернути увагу. Ця система є розрізною, тому вона не може сприйматися як цілісний публічний інститут. Саме тому державна служба не може визначатися як ефективний механізм для надання послуг та підтримки населення, забезпечення громадського порядку та безпеки. Професіоналізм не цінується в достатній мірі у службовій кар'єрі, і саме тому з державної служби звільняються багато професійних кадрів.

Отже, в законі відсутні заборони щодо членства державних службовців у політичних партіях, що передбачалося в численних законопроектах. У Законі України «Про державну службу» 2015 р. йдеться лише про недопустимість демонстрування політичних поглядів під час виконання службовцями посадових обов'язків. Для покращення ситуації необхідна активна робота над проблемами адаптації, ключовим значенням цього має бути прийняття закону, в якому розмежовано політичні і адміністративні посади, сферу дії приватного і публічного права щодо державної служби, а також змінено відповідно до європейських стандартів категорії і ранги посад, систему оплати праці державних службовців. Усе це є кроком на шляху інтеграції України до Європи.

Список використаних джерел

1. Про державну службу : Закон України від 28.11.2019 р. № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016 № 4. Ст. 43 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/889-19> (дата звернення: 11.12.2019).
2. Владимирова М. В. Державна влада в умовах розвитку громадянського суспільства. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. № 2. С. 46–553.
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : від 27.06.2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2125. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociasiyu> (дата звернення: 11.12.2019).
4. Про схвалення стратегії реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року та затвердження плану заходів щодо їх реалізації : розпорядження Кабінету міністрів України від 18.03.2015 р. № 227-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2015-%D1%80> (дата звернення: 11.12.2019).
5. Ківалов С. В. Принципи державної служби у новому Законі «Про державну службу». *Актуальні проблеми держава і права*. 2012. Вип. 68. С. 7–16.

Бахчев Костянтин Вікторович
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук

Баталова Дар'я Олександрівна
слухач магістратури юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРИЧИНИ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Сучасне становище нашої країни характеризується обмеженими можливостями щодо економічного і людського розвитку, недостатнім рівнем глобальної конкурентоспроможності, низькими показниками внутрішньої та зовнішньої безпеки, високим рівнем корупції тощо.

В Україні, як і в усьому світі, корупцію віднесено до головних політичних, економічних і соціальних проблем. Вона визнана одним із найзагрозливіших явищ сучасності, що впливає на ефективність діяльності органів державної влади, гальмує економічний розвиток, а також є загрозою національній безпеці держави.

Теоретичний характер становлять праці М. Бесараба, Ю. Дмитренка, А. Кушніренка, М. Павловського, М. Пірен, В. Романовського, О. Тіменка та ін. Водночас потребують подальших досліджень питання щодо суб'єктивних причин поширення корупції, зокрема у системі державної служби.

Велика частина літератури з питань запобігання та протидії корупційним проявам в Україні протягом тривалого часу мала не стільки науковий, скільки прикладний характер і стосувалась питань щодо здійснення різноманітних аспектів протидії корупції на практиці.

Наприклад М. Мельник, аналізуючи підходи до визначення поняття «корупція», наголошував, що цю проблему слід розв'язувати масштабно. На його думку, це поняття необхідно відмежувати від інших суспільно-небезпечних явищ, таких, як хабарництво, організована та економічна злочинність тощо, з метою належної кваліфікації та розробки дієвих заходів щодо попередження та протидії [1].

Згідно з даними рейтингу світового Індексу сприйняття корупції СРІ, які презентувала неурядова міжнародна організація Transparency International Ukraine, у 2016 році наша держава посіла 130 місце зі 168 позицій, отримавши 27 балів зі 100 можливих. Україна здобула 30 балів зі 100 можливих за 2017 рік і посіла 130 місце (зі 180 країн). Це на 1 бал більше та на 1 позицію вище, ніж у минулому році. У 2018 році посіла 120 місце зі 180 позицій, отримавши 32 бали. Цей ріст показників відбувся завдяки оцінці ситуації з боку бізнесу. Позитивний вплив справило запровадження процедури автоматичного відшкодування податку на додану вартість, розширення сфери роботи системи ProZorro, продажі та діяльність інституту бізнес – омбудсмена.

Transparency International Ukraine відзначає часткове виконання рекомендацій організації на 2018 рік щодо створення, на той момент, Антикорупційного суду, що також сприяло підвищенню показників [2]. 5 вересня 2019 року був створений Вищий Антикорупційний Суд.

Поширення корупції у різних сферах життя, перетворення її на масове явище, робить її елементом повсякденності, звичаю, традиції. Звиклість до неї населення, особливо в деяких сферах суспільного життя, діє на окрему особистість як культурна норма.

Розрізняють декілька видів корупції: «топ-корупції» і «низову». До «верхівкової» корупції належать протизаконні дії, вчинки чиновників вищих та середніх рангів, що пов'язані із розподілом державних замовлень, виділенням бюджетних коштів і т.д. Одним з видів протизаконних дій – є лобіювання з метою своїх інтересів державними службовцями високого рангу. До «низової» корупції належать державні службовці середніх та нижніх рангів – отримання хабарів за надання послуг у сфері їх функціональних обов'язків (видача довідок, реєстрація чи візування документів громадян тощо).

До суб'єктивних причин поширеності корупції належить: перехідний період у житті суспільства пов'язаний із розпадом старої системи моральних та духовних цінностей. Втрата великої частини населення моральних орієнтирів, духовних опор призводить до стану розгубленості і одночасно до поширення в суспільстві цинізму, аморальності; проголошення політичного,

ідеологічного, духовного плюралізму позитивною цінністю. У людей, які звикли до зовнішнього контролю, слабо розвиненим є внутрішній, особистісний моральний контроль. У цих умовах вони піддаються спокусі зловживати службовим становищем; відсутність чітко проголошеної державою мети яка об'єднувала б суспільство, позбавляла окремого державного службовця високих суспільних орієнтирів, не розвивала почуття патріотизму [3].

На сьогодні усі заходи, які спрямовані на боротьбу із корупцією в Україні, не мають бажаного результату. Європейський Союз та Міжнародний валютний фонд, як і громадяни України, очікують реальних результатів боротьби з корупцією – вироків для топкорупціонерів. З огляду на це великі надії покладаються на роботу новоствореного Вищого антикорупційного суду, проте наразі корупція залишається одним із найпоширеніших і найчисленніших правопорушень у державі.

Найголовнішим аспектом боротьби із корупцією є: забезпечення відкритості влади; прозора для громадян України діяльність державних структур та їх посадових осіб; впровадження автоматичної перевірки декларацій та моніторинг рівня життя декларантів – насамперед високопосадовців; посилення повноважень Національного антикорупційного бюро України; реалізація рекомендацій Transparency International Ukraine щодо розширення повноважень НАБУ.

Отже, в мовах сьогодення необхідно розробити заходи, основною метою яких буде зміна суспільних уявлень і цінностей. Корупція повинна розглядатися, як руйнівне та аморальне явище, а не як вимушений засіб виживання й збагачення в умовах відсутності ресурсів та можливостей.

Список використаних джерел

1. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії). Київ : Юридична думка, 2004. 23 с.
2. Transparency International Ukraine: URL: <https://ti-ukraine.org/>.
3. Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=817>.

Буканов Григорій Миколайович
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету
«Запорізька політехніка»,
кандидат політичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Згідно зі ст.16 Конституції України забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави. Одним із прав громадян України є право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50 вітчизняного Основного закону) [1].

Забезпечення екологічної безпеки закріплено у ст.1 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. №1264-ХІІ як одне із завдань законодавства про охорону навколишнього природного середовища [2].

Проблему правового регулювання екологічної безпеки в різний час досліджували вчені, як-от: В. І. Андрейцев, Г. В. Анісімова, М. М. Бринчук, Ю. А. Краснова та інші.

Проблема системи екологічної безпеки є однією з найскладніших і найсуперечливіших у теорії вітчизняного екологічного права. Про це свідчить те, що узгодженої позиції щодо цього питання так і не досягнуто, незважаючи на численні наукові дослідження. У теорії екологічного права про неї висловлені дискусійні погляди, через що правозастосовча практика зазнає серйозних труднощів. Виникає потреба дослідити і підсумувати висловлені погляди та запропонувати власну позицію щодо зазначеної проблеми.

Визначення системи екологічної безпеки України є необхідним для проведення ефективної і цілеспрямованої діяльності держави по організації та координації заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання і відтворення природних ресурсів. Це забезпечує ефективне регулювання відносин у

галузі охорони, використання та відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів.

Згідно з ч. 1 ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» екологічна безпека є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей.

Якщо говорити про екологічну безпеку, важливим є і питання про її систему. При цьому під системою екологічної безпеки розуміється політико-правовий механізм, що забезпечує допустимий негативний вплив природних і антропогенних чинників екологічної небезпеки на навколишнє середовище і самої людини.

Система екологічної безпеки функціонально складається з наступних структурних елементів, логічно доповнюють один одного і тільки в своїй єдності складових саму систему, це:

- 1) об'єкт, безпеку якого повинна бути забезпечена, його життєво важливі інтереси;
- 2) суб'єкти забезпечення екологічної безпеки;
- 3) загрози життєво важливим інтересам об'єктів, безпека яких повинна бути забезпечена;
- 4) державна і регіональна екологічна політика як сукупність концептуальних положень;
- 5) принципи та форми забезпечення екологічної безпеки.

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. № 964-IV об'єктами, у тому числі екологічної безпеки, є: людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи (перелік яких відповідно до ст. 22 Конституції України не є вичерпним); суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність [3]. Отже, об'єктами екологічної безпеки є все, що має життєво важливе значення для суб'єктів безпеки: духовні потреби, цінності та інтереси особи, суспільства і держави, природні ресурси та довкілля як матеріальної основи державного та суспільного розвитку.

Об'єктами захисту є елементи живої та неживої природи.

Елементом системи екологічної безпеки України є суб'єкти її забезпечення, іншими словами, суб'єкти управління забезпеченням екологічної безпеки.

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про основи національної безпеки України» суб'єктами забезпечення, зокрема, екологічної безпеки є: Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; Національне антикорупційне бюро України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; Збройні сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України; органи і підрозділи цивільного захисту; громадяни України, об'єднання громадян.

Наступним елементом системи екологічної безпеки є загрози життєво важливим інтересам об'єктів, безпека яких повинна бути забезпечена, – це наявні та потенційно можливі чинники і явища, що створюють небезпеку здоров'ю людей, руйнування довкілля та спричинення матеріальних збитків.

До заходів щодо усунення глобальних загроз екологічній безпеці належать: створення системи відносин, що не існувала раніше, при якій кожна людина в силу свого виховання дбатиме про природу, буде підтримувати її в сприятливому стані; докорінна зміна ставлення до природи.

Джерело загроз екологічній безпеці – це розмаїття зовнішніх і внутрішніх суперечностей суспільного розвитку в країні і на міжнародній арені та різних сферах людської життєдіяльності як постійно еволюціонуючий процес. Це одночасно й головний висхідний критерій для виділення із усієї суми суспільних відносин і притаманних їм суперечностей саме тих, що формують систему суспільних відносин у сфері безпеки [4, с. 263].

Джерела загроз екологічній безпеці можна класифікувати на два види: природні та техногенні. До природних джерел загроз екологічній безпеці належать небезпечні природні процеси і явища, зокрема пожежі, епідемії, шторми, посухи, повені, цунамі, землетруси, виверження вулканів та інші стихійні лиха – явища природи, що створюють катастрофічні екологічні ситуації та супроводжуються матеріальними і людськими втратами.

Екологічна політика – це політика держави, спрямована на збереження безпечно для

існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захист життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів.

Екологічна політика являє собою теоретичну систему юридичних, політичних, економічних та інших заходів, спрямованих на врегулювання раціонального використання природних ресурсів і стану навколишнього середовища у світі взагалі (глобальна політика) або на будь-якій території [4, с. 262].

Екологічна політика сучасного періоду чітко поділяється за територіальними рівнями на місцеву, регіональну, національну та міжнародну (глобальну). Державною політикою, як правило, охоплені останні три рівні, за винятком місцевої екологічної політики. Для кожного рівня формується свій набір атрибутів: пріоритети діяльності, механізми, інститути, правова основа.

Останнім елементом системи екологічної безпеки є принципи та форми забезпечення екологічної безпеки. Екологічна політика повинна базуватися на основних принципах, що виступають своєрідним вираженням загальних принципів безпеки як цілісного соціального явища.

Отже, основними елементами системи екологічної безпеки є: 1) об'єкт, безпеку якого повинна бути забезпечена, його життєво важливі інтереси; 2) суб'єкти забезпечення екологічної безпеки; 3) загрози життєво важливим інтересам об'єктів, безпека яких повинна бути забезпечена; 4) державна і регіональна екологічна політика як сукупність концептуальних положень; 5) принципи та форми забезпечення екологічної безпеки.

Об'єктами екологічної безпеки є: 1) людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи (перелік яких відповідно до ст. 22 Конституції України не є вичерпним); 2) суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси; 3) держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність.

Суб'єктами забезпечення екологічної безпеки є: 1) Президент України, органи державної влади та місцевого самоврядування; 2) правоохоронні органи та військові формування, утворені відповідно до законів України; 3) громадяни України та об'єднання громадян.

Екологічна політика повинна базуватися на основних принципах, що є своєрідним вираженням загальних принципів безпеки як цілісного соціального явища. Під формами забезпечення екологічної безпеки розуміється однорідна за своїми зовнішніми ознаками діяльність держави та суспільства, спрямована на охорону й оздоровлення навколишнього природного середовища, раціональне використання і відновлення природних ресурсів, збереження та розвиток соціальної сфери, що забезпечує нормальну життєдіяльність і екологічну безпеку людини, середовища її проживання.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (з наступними змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ (з наступними змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
3. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-ІV (з наступними змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.
4. Ліпкан В. А. Національна безпека України : навч. посіб. Київ : Кондор, 2008. 552 с.

Войтов Геннадій Васильович
суддя Київського районного суду міста Одеси

Науковий керівник – д-р юрид.наук, проф. Кузніченко С.О.

*(Одеський державний
університет внутрішніх справ)*

**ПРО ДЕРЖАВНУ МОНОПОЛІЮ НА НАСИЛЛЯ,
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ ПЕРЕД ЗАКОНОМ ТА ЕТИКУ:
ДИСКУСІЯ З ПРИВОДУ «ПРИВАТНИХ СІЗО»**

Монополія на застосування фізичної сили, що у юридичній літературі отримало назву «узаконеного насилля» [1, с.113] є однією з фундаментальних ознак держави та ключовою концепцією сучасного публічного права, яка ґрунтується на працях Жана Бодена «Шість книг про державу» та Томаса Гоббса «Левіафан» [2, с.23]. Проте останні два десятиліття у світі поширюється практика передачі місць несвободи в приватні руки, тому що, як запевняють апологети цієї ідеї, це вигідно для державних фінансів, оскільки приватні корпорації вміють отримувати максимум економічної вигоди при мінімальних витратах [3]. Противники ставлять під сумнів легітимність цієї практики, і вказують на скандали, що супроводжують історію приватних в'язниць [4].

У кінці листопада 2019 року чи не всі вітчизняні засоби масової інформації поширили новину, що в Міністерстві юстиції України планують запровадити систему приватних слідчих ізоляторів (СІЗО), у яких зможуть очікувати вироку особи, у яких є кошти на своє утримання. Про це повідомив міністр юстиції Денис Малюська. Слідчі ізолятори призначені для тимчасового утримання осіб під час розслідування злочину правоохоронцями до винесення їм остаточного вироку в суді. Станом на сьогодні всі СІЗО в Україні є державними. Систему приватних СІЗО спробують протестувати на пілотному проєкті, і якщо вона спрацює, розширити на всю територію України. За словами міністра, так бюджет отримуватиме кошти, з яких частково можна буде покривати витрати інших СІЗО [5].

Приватна установа виконання кримінальних покарань відрізняється від державної тим, що нею управляє недержавна організація за домовленістю з публічною адміністрацією відповідного рівня, на відміну від державної установи, що знаходиться у веденні спеціалізованого державного агентства, яким в Україні є Державна кримінально-виконавча служба України, у Російській Федерації – Федеральна служба виконання покарань, у Великій Британії – Служба ув'язнення Її Величності (Her Majesty's Prison Service), в США – Департамент корекції (Department of Corrections). Ув'язнені потрапляють туди за вироком звичайного суду, за звичайною процедурою та утримуються відповідно до державних правил.

По-перше, прихильники «приватизації» місць несвободи, як наріжний камінь своїх обґрунтувань доцільності запровадження таких практик, ставлять економічний ефект, вважаючи, що приватні пенітенціарії забезпечать конкуренцію і альтернативу наявним державним, а також стабільний прибуток завдяки ефективній виробничій праці ув'язнених та оптимізованому апарату управління [3]. По-друге, обґрунтовують цю ідею поширеністю такої практики в країнах розвинутої демократії, зокрема в США, де уже в 1844 році штат Луїзіана почав використовувати працю ув'язнених з підприємницькою метою [4; 6]. По-третє, бачать у цьому й антикорупційний чинник [4].

Організаційна модель приватної установи ув'язнення перебуває у тісній взаємодії з державним управлінням. У приватних в'язницях присутні державні інспектори, які утримуються з державного бюджету, обов'язком яких є забезпечення правил утримання в'язнів у всіх аспектах. Зі свого боку, приватна структура відповідає за режим, безпеку ув'язнених і пенітенціарію в цілому, отримує за кожного ув'язненого відповідну плату від держави, що компенсує витрати на утримання закладу і дозволяє отримати прибуток [7, с. 23].

На перший погляд усе зрозуміло та не викликає істотних заперечень, однак у рамках детальнішого прогнозування перспектив запровадження пропонованої моделі, виникає низка запитань:

1. Як співвідноситься філософія про приватні місця несвободи з вченням про державну монополію на насилля?
2. Чи не буде, у разі запровадження приватних місць несвободи, порушуватись принцип рівності осіб перед законом?
3. Як вирішити колізії етичних норм?

Саме на ці основні питання опираються противники приватизації в'язниць. Тому в суспільстві вбачається наявність жвавої дискусії з приводу анонсованої міністром юстиції ідеї, яка поки що проявляється в обговоренні у соціальних мережах, в дописах у засобах масової інформації та публікаціях наукових видань. Однак її практичне впровадження цілком ймовірно породить бажання отримати відповіді на ці питання в порядку конституційного судочинства, що є природним для демократичної держави.

Свого часу Макс Вебер у книзі «Політика як покликання і професія» писав, що одна з необхідних умов державності – це збереження згаданої вище монополії. У розгорнутому вигляді мислитель дав поняттю «державна» таке визначення: «певне утворення є державою лише тоді, якщо і остільки, оскільки її адміністративний персонал успішно підтримує своє право на «монополію легітимного використання фізичної сили» (нім. *das Monopol legitimen physischen Zwanges*) з метою підтримання свого порядку» [8, с.108]. Концепція Вебера була сформована, щоб показати, що виняткова правоохоронна влада держави сприяє соціальному добробуту за умови, якщо держава діятиме в інтересах її громадян. Державний примус, з одного боку, розглядається як одна з невід'ємних складових здійснення державної влади, як її засіб (метод), а в підсумку – як основна ознака держави і правової системи в цілому.

Монополія держави щодо застосування державного примусу, з одного боку, пояснюється сутністю держави, завданнями та функціями, які покладені суспільством на цю політичну форму організації. А з іншого – монопольне право держави застосовувати щодо всіх членів суспільства державно-примусові заходи витікає із змісту самої ідеї суспільного договору. Це лежить в основі договірної теорії виникнення держави епохи Просвітництва [9, с. 90].

Щодо принципу рівності перед законом. Загальна декларація прав людини статтями 1 та 7 проголошує, що усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах; усі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якого розрізнення, на рівний захист законом. Стаття 10 Декларації безпосередньо встановлює принцип рівності у кримінально-процесуальних відносинах, визначаючи, що кожна людина, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом, формулюючи у такий спосіб принцип рівності перед судом [10].

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, в преамбулі якого рівність прав та невід'ємність прав є основою свободи, справедливості і загального миру, статтею 26 обумовлює, що всі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону. З цього погляду будь-яка дискримінація повинна бути заборонена законом, і закон повинен гарантувати всім особам рівний і ефективний захист проти дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, народження чи інші обставини, тим самим встановлюється формальна рівність перед законом незалежно від невичерпної кількості підстав. Крім того, пакт проголошує рівність як принцип судочинства [11].

Врешті, рівність громадян перед законом, закріплена в положеннях статей 21 та 24 Конституції України [12]. Отже, закон є та повинен бути однаковим для всіх, йому байдужі фактично існуючі відмінності між людьми. Від нього вимагається неупередженість і повна сліпота до соціальних відмінностей людей у сфері права.

Етичні проблеми проголошеної ідеї також лежать на поверхні. Люди не однакові за індивідуальними здібностями, і в разі однакової змоги доступу до ресурсів можуть по-різному їх реалізовувати. Винятково у такому разі рівність не є необхідною і достатньою умовою для справедливого розподілу благ. Цей етичний принцип не прийнятний для покарання. У протилежному разі законодавчого закріплення ідеї «приватних» слідчих ізоляторів держава законодавчо створить підґрунтя активного формування суспільних стратифікованих систем саме за соціальними ознаками, всупереч сучасним європейським, та й цивілізованими світовим, ідеалам, культурним концепціям, етично-моральним парадигмам тощо. Адже стратифікація ув'язнених не може бути наслідком диференціації соціальних ролей і позицій, що є об'єктивною потребою будь-якого розвиненого суспільства.

Список використаних джерел

1. An Ethic of Responsibility in International Relations, Daniel Warner (Boulder: Lynne Rienner, 1991), 153 pp.
2. Мироненко О. М. Горбатенко В. П. Історія вчень про державу і право : навч. посіб. Київ : Академія, 2010. 454 с.
3. Частные тюрьмы: чем они хороши, опасны и кому мешают. *СЕГОДНЯ*. URL :

- <https://www.segodnya.ua/ukraine/chactnye-tjurny-chem-oni-khoroshi-opacny-i-komu-meshajut-229184.html>
4. Индустрия несвободы. LENTA.RU. URL : https://lenta.ru/articles/2019/08/09/prison_labour/
5. Василь Бідун. Міністр юстиції анонсував створення приватних СІЗО. Слідство.інфо. URL : <https://www.slidstvo.info/news/ministr-yustytisiyi-anonsuvav-stvorennya-pryvatnyh-sizo/>
6. Приватна зона: як заробляють на утриманні кримінальників? Zakonoproekt.Org.UA. URL: <https://www.facebook.com/Zakonoproekt.Org.UA/posts/1117715174921719:0>
7. Ісаков П. М. Створення приватних тюрем в Україні: міжнародний досвід. *Суспільство, право, психологія та педагогіка: поступ у майбутнє* : зб. матеріалів міжнар. курсантсько-студентського форуму «STUDIO ВЕСНА 2017» (Київ, 21 квіт. 2017 р.). Київ : Ін-т крим.-викон. служби, 2017. 384 с.
8. Макс Вебер. Политика как призвание и профессия. Москва : Рипол Классик. 2016. 292 с.
9. Каленіченко Л. І. Державно-правовий примус та система його форм. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : тези доп. круглого столу (м. Харків, 27 жовт. 2017 р.). Харків, 2017. 228 с.
10. Загальна декларація прав людини. *Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_015
11. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. *Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
12. Конституція України. *Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

Гаврильців Марія Теодорівна

доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЇ КОНСТИТУЦІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ТА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Ефективність дії Конституції сучасної держави є одним із основних показників, що відображають її спроможність здійснювати вплив на суспільні відносини з допомогою методів правового регулювання. Саме ефективність норм Основного закону дозволяє визначити, наскільки повно реалізується закладений в ньому регулятивний потенціал, наскільки він відповідає актуальним потребам людини, суспільства та держави.

Проблему оцінки ефективності дії нормативних регуляторів суспільних відносин, тобто законодавчих актів, не можна вважати новою. Хоча неабияке наукове зацікавлення нею виявляють не тільки юристи, але й представники інших галузей науки (політологи, соціологи, спеціалісти з державного управління) та практики, проте досі питання не набуло належного наукового чи практичного вирішення. Основною причиною такої ситуації, є багатоаспектність досліджуваного явища, а також постійна трансформація і залежність від економічних, політичних, соціальних та правових чинників.

Слід звернути увагу на те, що поняття «ефективність» (з лат. effectus – дія, вплив; здатність забезпечувати результативність (ефект) процесу) належить до числа найбільш загальних характеристик явищ, об'єктів і процесів, що нерідко використовують у різних сферах життєдіяльності людини й суспільства, а також знаходять своє застосування у найрізноманітніших галузях наукових знань. З цього погляду не винятком є юриспруденція, одним з завдань якої є визначення ефективності системи національного законодавства, що є основою державного і суспільного життя.

Питання вдосконалення правової регламентації суспільних відносин належить до числа традиційних, «наскрізних» для юридичної науки і практики, але в умовах проведення системних соціально-економічних, політичних, юридичних реформ воно набуває особливої актуальності. Забезпечення ефективності правового регулювання пов'язане з вирішенням багатьох проблем як техніко-юридичного, так і методологічного, теоретичного і навіть світоглядного характеру. Сама категорія «ефективність правового регулювання» викликає наукові дискусії, породжені різним розумінням права, його природи і соціального призначення [1, с. 3].

Ефективність законодавчого акта характеризується об'єктивними, цілком визначеними показниками. Для здійснення якісної та всебічної оцінки ефективності законодавства за допомогою критеріїв ефективності необхідно чітко зрозуміти, що вони собою являють, для чого і як вони можуть

бути застосовані. П. Рабінович зазначає: «Визначення таких показників стосовно певного закону, виходячи зі змісту і особливостей суспільних відносин, що ними регулюється, якраз і дозволяє запрограмувати дослідження реальної ефективності закону» [2, с. 14]. Під критерієм ефективності правової норми вчений розуміє «здатність цих норм із найменшими витратами впливати позитивно на суспільні відносини й на поведінку їх учасників»; під оцінкою ефективності законодавства розуміється «сукупність показників, які відображають якість реалізації функцій і принципів права, шляхом встановлення рівня відповідності правових норм згаданим показникам і наявним суспільним вимогам». Водночас під оцінюванням ефективності пропонується розуміти процес визначення даних показників і отримання власне оцінки [2, с. 16].

Необхідно виокремлювати юридичну та загальну ефективність правового регулювання. Юридична ефективність має місце, коли в результаті прийняття нормативно-правового акта настають саме юридичні наслідки, що пов'язані з внесенням змін до правового становища окремого суб'єкта чи групи осіб. Загальна ефективність правового регулювання передбачає реальні зміни у різних сферах суспільних відносин, які мають місце в результаті впровадження нормативно-правового акта в практичній діяльності. Загальна ефективність правового регулювання забезпечується певними чинниками, а саме: а) ефективністю самого нормативно-правового акта; б) ефективністю процедурно-процесуального механізму застосування нормативно-правового акта; в) ефективністю діяльності щодо застосування і реалізації нормативно-правового акта [3, с. 150–151].

У процесі вивчення ефективності варто звертати увагу не стільки на цілі законодавства, а насамперед на інтереси. Визначивши інтерес як співвідношення між необхідністю задоволення потреб різних груп, класів, окремих верств населення і можливістю задоволення цих потреб, можна сформулювати модель, складові якої становлять елементи ефективності, а саме: соціальні проблеми, які потрібно задовольнити з допомогою конкретного нормативного акта, правові засоби, їх кількість та якість; здатність правових засобів задовольняти соціальні потреби, закріплені в нормативному акті; перспективність напрямів удосконалення законодавства з метою задоволення соціальних потреб за допомогою правових засобів.

П. Рабінович виділяє низку передумов досягнення ефективності правової норми. До загальносоціальних передумов ефективності юридичної норми (ефективності правотворчості) вчений відносить: відповідність норми об'єктивним законам (закономірностям) існування й розвитку людини та суспільства; відповідність норми конкретно-історичним умовам її функціонування, реальним можливостям її здійснення (матеріальним, духовним, часовим, кадровим та ін); відповідність юридичної норми реальним потребам та інтересам тих суб'єктів, відносини між якими вона має регулювати; відповідність юридичної норми стану правосвідомості й моралі, рівню загальної культури, громадській думці згаданих суб'єктів; відповідність норми права висновкам тих наук (суспільних, природничих, технічних), які «предметно» вивчають об'єкти, що перебувають у сфері правового регулювання; відповідність юридичної норми загальним закономірностям самоорганізації системних явищ (їх вивчає наука синергетика) і цілеспрямованої організації таких явищ (їх вивчає, зокрема, кібернетика) [3, с. 158–161].

Ефективність закону завжди похідна від його соціальної цінності. Співвідношення між соціальною цінністю і ефективністю закону таке, що будь-який закон може бути ефективним тільки за умови його соціальної цінності, але не кожний соціально цінний закон неодмінно ефективний. Будь-які результати, отримані шляхом оцінювання ефективності законів без урахування їхньої соціальної зумовленості та корисності, не тільки не можуть, а й не повинні використовуватися при вирішенні питання про необхідність удосконалення законодавства.

Про ефективність закону свідчать результати втілення його у життя суспільства, тобто коли їх реалізація дає позитивні результати, сприяє досягненню поставленої мети. Тому дослідження ефективності закону і пошуки реальних шляхів посилення її позитивного впливу на суспільні відносини залишаються одними з актуальних завдань юридичної науки.

Ефективність закону обумовлюється насамперед правильним вибором суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню а також методів нормативно-правового регулювання. Ефективність закону залежить також від своєчасності, оперативності і обґрунтованості внесення тих змін, в яких він часом має гостру потребу.

Звичайно, будь-яка зміна закону повинна бути виправданою. З цієї позиції простежується своєрідний «зворотний зв'язок» цих явищ: ефективність нормативно-правового регулювання, являючи собою одну з найважливіших умов ефективності тих або інших законів, одержує новий імпульс від наявних даних щодо ефективності конкретного закону.

За умов розпочатої в Україні правової реформи постало надзвичайно важливе питання щод

підвищення ефективності дії норм, без чого здійснення політичних, економічних та інших реформ, формування правової держави і громадянського суспільства є вельми проблематичним. Саме в цьому значенні відслідковується велика роль Конституції в утвердженні демократичної правової держави як на рівні держави, так і за її межами.

Ефективна дія Конституції України насамперед залежить від того, наскільки він підтримується мільйонами громадян України. У зв'язку з цим важливе формування у всьому суспільстві правової культури, яка сприятиме підвищенню дієвості Основного закону. Останній повинен визначати передусім контури майбутнього громадянського суспільства в державі, його політичні та соціальні цінності. В цьому сенсі Конституція і являє собою програмний документ для майбутнього громадянського суспільства України, в ній повинні закладатися його ідейно-політичні, філософські, доктринальні принципи [4, с. 72].

Дослідження принципів оцінювання ефективності законодавства, що застосовуються різними науковцями, показало, що основний розвиток здійснюється в рамках забезпечення окремих видів ефективності:

1) соціальна ефективність – визначає співвідношення між реально досягнутими соціальним ефектом і тими цілями, які були визначені законотворцем. Основним об'єктом досліджень у цьому разі є соціально-правові відносини. Більшість науковців сходяться на думці, що цей вид ефективності є головним, а тому він найбільш поширений і має найліпше розроблену методичну базу;

2) юридична (правова) ефективність – визначає здатність окремих норм закону забезпечувати реалізацію покладених на них завдань у досягненні цілей закону;

3) державно-регуляторна ефективність – визначає ефективність діяльності державного апарату щодо реалізації закону. Даний вид ефективності є найменш дослідженим, незважаючи на те, що багато авторитетних дослідників вважають його одним з основних факторів загальної ефективності закону [5, с. 253].

Отже, до визначення ефективності правового регулювання слід підходити комплексно, враховуючи надбання різних наукових теорій. Аналіз різноманітних аспектів ефективності дії Конституції та конституційних норм передбачає вивчення Основного закону держави як суспільно-політичного, культурного, духовного й психологічного феномена, пов'язаного з базовими якостями людей, соціальних груп. Плюралізм у визначенні ефективності дії Конституції та її приписів невіддільний від пізнання природи людини і суспільства, влади та самоорганізації, методів правового регулювання. Поєднання цих факторів у процесі вдосконалення правового регулювання сприятиме підвищенню ефективності дії Конституції України.

Список використаних джерел

1. Ємельяненко К. С. Позитивістський та соціологічний підходи до розуміння ефективності правового регулювання. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_2_11.
2. Рабінович П. М. Ефективність юридичних норм: загальнотеоретично-поняттєвий інструментарій дослідження. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. № 1 (52). С. 13–21.
3. Рабінович П. М. Основи загальної теорії держави і права : навч. посіб. Вид. 9-е, зі змінами. Львів : Край. 2007. 192 с.
4. Подорожна Т. С. Конституція України – правова основа джерел права. *Современные направления теоретических и прикладных исследований*. 2012. Вып. 1. Т. 22. С. 71–73.
5. Кіндрат П. В. Комплексна система оцінки ефективності законодавства. *Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання Ужгородського національного університету*. 2014. № 5. С. 252–255.

Голобутовський Роман Зіновійович
суддя Дніпропетровського
окружного адміністративного суду,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ СУДІВ УКРАЇНИ

Запровадження ефективного та оперативного правосуддя неможливо без наявності висококваліфікованих суддівських кадрів. Будь-яка правова конфліктна ситуація, яка розглядається в суді, вимагає від судді знань законодавства, вміння його застосувати, професіоналізму в спілкуванні зі сторонами, дослідження норм права і доказів у справі, професіоналізму в суддівському розсуді. Очікування суспільства від представників Феміди є складними, багатограними, але основне – професіоналізм та відданість професії. Саме тому робота судді вимагає постійного оновлення знань. Тому особливо актуальними є питання професійної підготовки і підвищення кваліфікації суддівських кадрів.

Науковою розробкою зазначених питань свого часу займалися П. Б. Коптєв, С. С. Лукаш, О. Л. Соколенко та ін. Окремі дослідження були виконані вченими-адміністративістами, особливо слід вказати праці: В. Б. Авер'янова, Д. М. Бахраха, Ю. П. Битяка, В. С. Декаленко, Н. Д. Квасневської, С. В. Ківалова, Л. М. Москвич, С. В. Прилуцького, О. П. Рябченко, А. О. Селіванова, Ю. О. Тихомирова, М. М. Тищенко, М. К. Якимчука, Ю. П. Яновича та ін.

Специфіка правового статусу судді зумовлює ті складнощі, що виникають під час набору кандидатів на посади суддів, а особливо – під час управління їх діяльністю. Управління діяльністю судді в умовах дотримання конституційних та загальноновизнаних міжнародних принципів забезпечення незалежності судді та його підпорядкованості закону та служіння праву можливе лише шляхом підтримання його професійних і моральних якостей.

Слід погодитися з доктором юридичних наук М. Оніщуком, що важливою складовою покращення стану справ у здійсненні правосуддя в країні є посилення якості підготовки суддівських кадрів: кандидатів на посаду судді та діючих суддів [1, с. 100]. Переконані, що висококваліфіковані кадри в будь-якій сфері діяльності створюються в результаті цілеспрямованої кадрової політики, головною складовою якої є професіональна підготовка. Трансформаційні перетворення останніх часів не оминули й суддівську систему.

Не змінюючи наявну модель правосуддя, держава намагається відповісти на сформовані суспільні виклики та реформувати насамперед систему відбору суддівських кадрів. Необхідно погодитися з позицією В. І. Ніконова, який зазначив, що державна служба потребує припливу нових людей, здатних управляти по-новому [2, с. 521]. Ми підтримуємо погляди окремих вчених, які обґрунтовують власну позицію, з огляду на залежність якості правосуддя від дієвого розвитку та життєдіяльності системи адміністративно-правового забезпечення формування професійних кадрів для суддівської системи.

Зазначене питання не залишилось поза увагою й міжнародної спільноти, що підтверджується прийняттям міжнародних документів, які закріплюють вимоги, що висуваються до професійних якостей суддів.

Дух і сила в країнах Європи яскраво продемонстровані в конвенціях, хартіях, меморандумах, резолюціях і рекомендаціях, прийнятих комітетами, консультативними радами та іншими органами Ради Європи [3, с. 158]. Зупинимо свою увагу на деяких з них. Зокрема, Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № Rec (2010) 12 державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність і відповідальність, прийняті Комітетом міністрів 17.11.2010 на 1098-му засіданні Комітету міністрів замість Рекомендацій № R (94) 12 від 13.10.1994 р. акцентують на питаннях навчання і підготовки суддів.

Як правило, Рекомендації № R (2010) 12 спрямовані на посилення усіх заходів, необхідних для сприяння незалежності суддів, гарантій ефективності їх роботи та її удосконалення, зміцнення ролі окремих суддів і суддівського корпусу в цілому. Зокрема, п. 56 Рекомендацій № Rec (2010) 12 визначено, що суддям має бути забезпечено теоретичне і практичне початкове навчання і навчання

без відриву від роботи, яке повністю фінансується державою. У це навчання повинні входити предмети економічної, соціальної та культурологічної тематики, пов'язані із здійсненням судових функцій. Інтенсивність і тривалість такого навчання повинні визначатися з урахуванням попереднього професійного досвіду.

Наступним пунктом Комітет міністрів Ради Європи рекомендує незалежному органу забезпечувати повну відповідність освітніх програм початкового навчання і навчання без відриву від роботи вимогам відкритості, компетентності та неупередженості, властивим посаді судді.

Консультативна рада європейських суддів (КРЕС) вважає, що від високого рівня професійних знань суддів залежить також і ефективність судової системи. У своєму Висновку щодо принципів та правил професійних стандартів поведінки суддів, КРЕС рекомендує суддям підтримувати свій високий професійний рівень через підготовку та перепідготовку, які забезпечували б їм необхідну кваліфікацію [4]. КРЕС, визначаючи основи для призначення або підвищення на посаді суддів, у своєму Висновку № 1 (2001) для Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів, підпунктом а п. 22 правильно задається питанням: «Чи достатньо конкурсних іспитів, чи не потрібно оцінювати і особисті якості, а також навчати практичним навичкам, а потім перевіряти їх на іспитах?» [5]. З метою забезпечення усіх сфер життєдіяльності держави кваліфікованими кадрами, необхідними для реалізації національних інтересів у контексті розвитку України як демократичної, соціальної держави з розвинутою ринковою економікою, було розроблено Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 роки, що затверджена Указом Президента України від 01.02.2012 № 45/2012 [6].

Серед основних її цілей можна виділити такі: досягнення високого рівня розвитку людського потенціалу держави; розроблення механізмів залучення до роботи у сферах державного управління висококваліфікованих фахівців, здібних випускників вищих навчальних закладів; відновлення технології добору кадрів для зайняття управлінських посад із числа працівників, що мають досвід роботи на посадах нижчого рівня у відповідній сфері діяльності; формування дієвого кадрового резерву на зайняття керівних посад у сферах державного управління; посилення вимог до моральних якостей осіб, які залучаються до управлінської діяльності, з метою уникнення можливих проявів корупції, запобігання виникненню конфлікту інтересів, удосконалення процедури дисциплінарного провадження та ін.

Досліджуючи питання професійної підготовки кадрів для судів України, неможливо залишити поза увагою ЗУ «Про судоустрій та статус суддів», що регламентує загальні питання організації судової влади та здійснення правосуддя, статусу судді, порядок зайняття посади судді, в тому числі проведення процедури добору кандидатів на посаду судді, їх спеціальної підготовки, проведення кваліфікаційного іспиту та конкурсу на зайняття вакантної посади судді, кваліфікаційного оцінювання судді, подальшої підготовки судді для підтримання його кваліфікації тощо [7].

Однією з головних вимог, що висувуються до майбутніх суддів, є наявність вищої юридичної освіти. Сучасна система освіти характеризується переходом на дворівневу систему освіти, за допомогою якої здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти за програмами бакалаврату та магістратури.

На жаль, сьогодні якість сучасної юридичної освіти залишає бажати кращого. Багато в чому це зумовлено переходом від традиційної для нашої держави системи освіти з якісною підготовкою з фундаментальних правничих дисциплін до «проєвропейської» моделі кредитно-модульної освіти.

Виправити патову ситуацію покликана Концепція реформування юридичної освіти, проєкт якої спільно розроблений МОН України та МЮ України і 25.03.2019 р. презентований для загального громадського обговорення [9], а також інші відповідні документи [8].

Компетентність судової влади ґрунтується лише на високому професіоналізмі суддів як носіїв судової влади. Це насамперед впливає на рівень їхньої кваліфікації і визначається теоретичною підготовкою, професійною майстерністю, прагненням до перемоги справедливості, почуттям особистої та професійної гідності [10]. Важливим елементом підготовки професійних кадрів для системи правосуддя є попередній практичний стаж роботи за фахом, для особи, що претендує на зайняття посади судді. Зазначена вимога передбачена ч. 1 ст. 69 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» та одночасно з віковим цензом покликана сприяти залученню до суддівських лав найбільш досвідчених кандидатів. Але наявність диплома магістра права та запису у трудовій книжці про професійну діяльність протягом п'яти років після закінчення ВНЗ, ще жодним чином не свідчить про здатність особи вершити правосуддя та ухвалювати рішення ім'ям України. Особа повинна набути ґрунтовних, тонких, спеціалізованих професійних знань, що відображають специфіку роботи судді, спрямованих на формування компетентностей, які відповідають бажаній посаді кандидата.

Особа, котра претендує набути статусу професійного судді, повинна володіти комплексом спеціальних, практично орієнтованих знань і навичок, необхідних для успішного виконання функцій носія судової влади, та вміти застосовувати їх у процесі професійної діяльності [11, с. 10].

Основною складовою системи професійної підготовки кадрів для суддів України є стадія добору, що включає в себе проходження кандидатами, які успішно склали відбірковий іспит та пройшли спеціальну перевірку, спеціальної підготовки в Національній школі суддів України та отримання свідоцтва про проходження зазначеної спеціальної підготовки (п. 9 ч. 1 ст. 70 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів»).

Особливості проходження кандидатами на посаду судді спеціальної підготовки визначені ст. 77 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів». Визначальними для регулювання спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді є положення ст. 127 Конституції України та розділу IV Закону України «Про судоустрій і статус суддів», стандарти, що містяться у висновках Консультативної ради Європейських суддів (КРЕС), Європейській хартії про статус суддів (1998), Київських рекомендаціях щодо незалежності судочинства у Східній Європі, на Південному Кавказі та в Середній Азії (2010 р.) та ін.

За своїм процедурним змістом та наповненням спеціальна підготовка кандидатів на посаду судді здійснюється Національною школою суддів України відповідно до програм та навчальних планів спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді та кандидатів на посаду судді, які мають стаж роботи на посаді помічника судді щонайменше три роки, згідно з Порядком проходження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, затвердженим Вищою кваліфікаційною комісією суддів України за рекомендацією Національної школи суддів України. Спеціальна підготовка проводиться протягом дванадцяти місяців (для кандидатів на посаду судді, які мають стаж роботи на посаді помічника судді щонайменше три роки, протягом трьох місяців) за рахунок коштів Державного бюджету України.

За результатами спеціальної підготовки кандидати отримують свідоцтво устанавленого Вищою кваліфікаційною комісією суддів України зразка. Проходженням кандидатом спеціальної підготовки вважається успішне виконання програми підготовки.

Аналіз змісту навчальних планів спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, дозволяє зробити висновок про акцентування уваги під час навчання на шести окремих блоках підготовки: основи організації суду та діяльності судді; цивільне судочинство; господарське судочинство; кримінальне судочинство та судочинство у справах про адміністративні правопорушення; адміністративне судочинство; суддівські компетенції.

Підсумовуючи викладене, необхідно вкотре наголосити, що найголовнішою метою професії правника слід вважати захист прав та інтересів особи, оскільки зазначене органічно впливає із самої природи правової держави та громадянського суспільства. Найважливішими показниками рівня професійної правової культури є дотримання принципів верховенства права та законності. Висока професійна культура, точне і неухильне виконання представниками Феміди покладених на них функцій є важливою гарантією прав особистості, що накладає на суддів особливу відповідальність. Так само необхідним фактором підготовки якісних юридичних кадрів, забезпечення належного рівня правових знань та правового виховання населення, подолання правового нігілізму громадян і, особливо, представників суддівського корпусу є безперервність юридичної освіти. Здобуття вищої юридичної освіти у ВНЗ, професійна діяльність у сфері права, проходження спеціальної підготовки кандидата на посаду судді та подальше періодичне навчання у Національній школі суддів України в межах підготовки судді для підтримання його кваліфікації є складовими комплексної системи професійної підготовки кадрів для судів України.

Список використаних джерел

1. Онішук М. Роль Національної школи суддів України у підготовці кадрів для судової системи: реалії та перспективи. *Слово Національної школи суддів України*. 2014. № 1 (6). С. 100–105.
2. Никонов В. И. Формирование персонала государственной службы. Государственная служба: теория и организация. Ростов-на-Дону, 1998. С. 520–542.
3. Аблаєва Е. Б. Профессиональное обучение судей как одно из приоритетных направлений совершенствования судебной системы республики Казахстан. *lex russica*. 2018. № 3 (136). С. 153–166.
4. Висновок Консультативної ради європейських суддів «Щодо принципів та правил, що регулюють професійну поведінку суддів, зокрема етичні норми, несумісну з посадою поведінку і неупередженість». Страсбург, 19 листопада 2002 р. URL: <https://rm.coe.int/1680747c16> (дата звернення: 10.04.2019).
5. Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів. Страсбург, 23 листопада 2001 р.

ССЖЕ (2001) ОР № 1. URL: <https://rm.coe.int/1680747b8e> (дата звернення: 10.04.2019).

6. Про Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 роки : Указ Президента України від 01.02.2012 р. № 45/2012. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/45/2012> (дата звернення 10.04.2019).

7. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення 10.04.2019).

8. Концепція національних стандартів суддівської освіти в Україні. URL: <http://nsj.gov.ua/ua/about/symbols/>.

9. Проект Концепції реформування юридичної освіти. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-napracovanijspilno-z-ministerstvom-yusticiyi-ukrayini-proekt-konsercii-reformuvannya-yuridichnoyi-osviti> (дата звернення: 10.04.2019).

10. Мельник М. Г. Кадрове забезпечення діяльності судів: теорія, практика, світовий досвід здійснення : монографія. Львів : Ліга-прес, 2012. 268 с.

11. Костенко А. Спеціальна підготовка кандидатів на посаду судді – складова процесу формування суддівського корпусу в Україні. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 1. С. 8–14.

Гришук Аліна Борисівна

доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

КОНЦЕПЦІЯ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

«Існуюча в Україні система державного управління залишається в цілому неефективною, вона еkleктично поєднує як інститути, що дісталися у спадок від радянської доби, так і нові інститути, що сформувалися у період незалежності України. Ця система є внутрішньо суперечливою, незавершеною, громіздкою і відірваною від людей, внаслідок чого існуюче державне управління стало гальмом у проведенні соціально-економічних і політичних реформ» [1]. У контексті адміністративної реформи сьогодні в Україні будується нова модель державного управління. Одним з основних питань реформування та державотворення соціально-правових інститутів є проблема професіоналізму і компетентності державних службовців, переформатуванні окремих інститутів державного управління. У цьому разі мова йде про підвищення кваліфікації, професіоналізації вже працюючих фахівців та керівників, про підготовку нових, висококваліфікованих спеціалістів, а також формування дієвого резерву кадрів нового прийому.

Розвиток державної служби в Україні, професіоналізація її персоналу є неможливим без реалізації поетапного, систематизованого комплексу адміністративно-правових, організаційних, економічних заходів, покликаних забезпечити єдність усіх інституційних елементів проходження державної служби. Зокрема, у Постанові Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2001 р. № 953 визначені першочергові завдання реформування системи державної служби. До них слід віднести:

- удосконалення структури управління державною службою;
- удосконалення правових засад державної служби;
- забезпечення професіоналізму державних службовців і сумлінного виконання ними своїх посадових обов'язків;
- забезпечення дієвого контролю в системі державної служби, включаючи заходи щодо запобігання корупції та іншим зловживанням;
- поліпшення інформаційного, фінансового, матеріально-технічного забезпечення державної служби;
- організація наукових розробок і аналітичного супроводження реформи державної служби» [2].

Реформування державної служби в Україні є невід'ємною частиною демократизації суспільного життя та побудови правової держави. Також слід зазначити й те, що проведення адміністративної реформи і реформи системи державної служби передбачають підготовку державних службовців, які здатні: неухильно відстоювати права і свободи людини і громадянина; володіють професійними вміннями і навичками, що ґрунтуються на сучасних спеціальних знаннях; наділені

аналітичними здібностями та майстерністю застосування засобів і методів управлінської науки; стратегічним мисленням та особистісними якостями, необхідними для прийняття та успішної реалізації управлінських рішень.

Цілком погоджуємося з позицією В. Я. Малиновського, який зазначає, що: «... організація та функціонування системи підвищення кваліфікації державних службовців базується на таких принципах, які відображають її сутність та призначення, а саме: системності; функціональності; єдності; диференційованості; обов'язковості та безперервності навчання; випереджувального характеру навчання; встановлення взаємних прав, обов'язків та відповідальності; встановлення правових наслідків; забезпечення високої якості та ефективності навчання; державного управління та координації діяльності усіх елементів системи підвищення кваліфікації державних службовців; урахування вітчизняного та зарубіжного досвіду підвищення кваліфікації державних службовців» [3, с. 146].

Можна з впевненістю стверджувати про те, що нині в Україні триває процес удосконалення професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців, спрямований на підготовку державних службовців європейського зразку, бо саме від професійних якостей державних службовців, їхнього уміння приймати виважені управлінські рішення залежить майбутнє держави України.

«... Ефективність та результативність діяльності системи професійного навчання може бути досягнута за умови відповідності професійної підготовки та післядипломної освіти вимогам освіти для суспільства, побудованого на знаннях і інформації, а саме:

- освіта протягом усього життя;
- освіта без кордонів, що ґрунтується на інформаційно-комп'ютерних технологіях і доповнює традиційні методи і технології новими можливостями;
- освіта за креативними моделями навчання та індивідуальними освітніми траєкторіями;
- освіта, що розвивається на основі фундаментальних знань» [4].

Для розвитку професіоналізму державного службовця, з огляду на європейські норми державної служби, на думку Ю. Є. Богатікової, «... необхідно: дотримуватися етики поведінки; якісно вирішувати завдання відповідно до своїх службових обов'язків, результати яких відповідають вимогам суспільства; бути компетентним, ефективним; орієнтуватись на задоволення потреб конкретних груп споживачів державних послуг; вміти ефективно спілкуватися; мати мотивацію до роботи та задоволення від неї; використовувати новітні технології у своїй діяльності, досягати певного необхідного рівня професійних особистісних якостей, знань і вмінь; бути доброзичливим, чуйним, співчувати іншим; бути відповідальним за свої вчинки; не використовувати дискримінаційних методів проти інших осіб щодо національності, мови, кольору, культури, віку, політики, релігії або сексуальної орієнтації; вміти надихати колег та клієнтів; бути людиною з гідною репутацією та високими моральними принципами; турбуватися за своє кар'єрне зростання та професійний розвиток; бути відкритим до інновацій; мати бажання постійно підвищувати свій рівень знань за фахом, навчатися; бути відданим професії, вміти робити якісну та кількісну самооцінку своєї праці» [5].

З огляду на вище викладене, вважаємо, що передумовою ефективності діяльності й функціонування державної служби та державних службовців, зокрема, прямо пропорційно залежить від рівня професіоналізму його персоналу. З цією метою необхідно вдосконалювати систему професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців, шляхом:

- розроблення та запровадження ефективно діючого механізму безперервного навчання персоналу органів державної влади та місцевого самоврядування;
- розроблення сучасних критеріїв оцінювання фахової придатності державних службовців до виконуваних ними посадових функцій;
- з метою імплементації позитивного європейського досвіду діяльності державних службовців, розширювати співпрацю в частині обміну досвідом формування змісту навчання та його цільовим спрямуванням, налагоджувати тісну співпрацю з іноземними партнерами;
- здійснювати вивчення та впровадження досвіду організаційного та науково-методичного забезпечення навчального процесу із застосуванням новітніх інформаційних технологій;
- з метою удосконалення фахової підготовки провадити стажування студентів та викладачів за кордоном;
- зміцнювати контакти у галузі освітньої діяльності (обмін новітніми розробками в навчальній, науковій, виховній, культурній та методичній сферах, ознайомлення з навчально-методичним та матеріально-технічним забезпеченням підготовки фахівців);

- запроваджувати зміну змісту навчальної парадигми шляхом врахування функціонального, особистісного та компетентнісного підходів;
- під час підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців акцентувати на інтерактивних методах і формах навчального процесу.

Список використаних джерел

1. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні : Указ Президента України від 22.07.1998 № 810/98. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/810/98>
2. Про затвердження наукової програми дослідження розвитку державної служби та вдосконалення кадрового забезпечення державного управління : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2001 р. № 953. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
3. Малиновський В. Я. Державна служба: теорія і практика : навч. посіб. Київ : Атіка, 2003. 160 с.
4. Матеріали офіційного веб-сайту Голодержслужби України. URL: <http://www.guds.gov.ua/>
5. Богатікова Ю. Є. Професіоналізація державної служби України – пріоритетний напрямок реформування на шляху до Європейського Союзу. URL: [http://kds.org.ua/blog/profesionalizatsiya-derzhavnoi-sluzhbi-ukraini-prioritetnij-napryamok-reformuvannya-na-shlyahu-](http://kds.org.ua/blog/profesionalizatsiya-derzhavnoi-sluzhbi-ukraini-prioritetnij-napryamok-reformuvannya-na-shlyahu-do-eyropejskogo-soyuzu)

Задаля Дмитро Костянтинівич
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Бойко Катерина Сергіївна
студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ТА УКРАЇНА: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

Україна прагне стати членом Європейського Союзу. Взаємовідносини України та ЄС розпочалися ще з початку незалежності України, але про вступ до Європейського Союзу почали замислюватись не так давно. Зв'язки нашої держави з державами-членами ЄС допоможуть нам вийти з економічної кризи, налагодити відносини на Сході України та загалом стабілізувати політику країни.

Свої праці щодо дослідження проблемних питань взаємовідносин Європейського Союзу з Україною присвячували науковці, як-от: А. Касич, І. Каспрук-Варивода, Л. Лиськова, І. Михайляк, О. Семенов, І. Тарасова, В. Толкачев та ін.

Відносини України з Європейським Союзом почалися ще з початку 90 років ХХ століття, коли у 1991 р. була офіційно визнана незалежність України головною в ЄС державою, а саме Нідерландами. Наміри щодо європейської інтеграції були проголошені ще в 1993 р. у Постанові Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України». На сьогодні ця стратегія є довготерміновою метою нашої держави, яка за усі роки незалежності намагається стати повноправним членом Європейського Союзу.

Для вступу до Європейського Союзу необхідно відповідати трьом головним вимогам згідно з Копенгагенськими критеріями. Перша вимога – політична, тобто країна, яка бажає стати членом ЄС, повинна гарантувати демократію у державі, мати стабільні інститути та поважати права людини та національних меншин. Друга вимога – економічна, тобто у країні повинна бути стабільна економічна ситуація та спроможність впоратися з тиском з боку конкурентів. І остання, третя, вимога – держава-кандидат повинна мати спроможність взяти на себе зобов'язання членства в Європейському Союзі.

Також умови вступу до Європейського Союзу зазначені у Договорі про ЄС від 7 лютого 1992 р., яким передбачається лише два критерії вступу – географічний та політичний. Географічний критерій – країною-членом Європейського Союзу може стати лише держава, яка географічно розташована у Європі. Політичний критерій – поважати цінності ЄС, наприклад, свобода, верховенство права, повага до прав людини й інші.

Для ЄС розширення на Схід є однією з рушійних сил власного розвитку. Саме тому Євросоюз у цілому і провідні держави – члени ЄС у питанні щодо налагодження більш тісних стосунків зі своїми

східними сусідами завжди керуються не стільки економічними розрахунками, скільки політичними інтересами. У грудні 1999 р. на саміті у Гельсінкі Європейська Рада ухвалила власну Спільну стратегію щодо України, в якій чітко окреслила такі стратегічні цілі щодо України: сприяння створенню стабільної, плюралістичної демократії; підтримання стабільно функціонуючої ринкової економіки; співпраця з Україною в питанні підтримання стабільності та безпеки в Європі; розширення співробітництва з Україною в політичній, економічній та культурній сферах, а також у сфері юстиції і внутрішніх справ. У Стратегії особливо наголошено було на тому, що успіх інтеграції України в економіку Європи і утвердження нею своєї європейської ідентичності безпосередньо залежать від повноцінного виконання Угоди [1, с. 15–16].

Переговори щодо укладення Угоди про асоціацію з ЄС (далі – Угода) Україна розпочала у лютому 2007 р., безвізовий діалог – у жовтні 2008 р., тобто ще до офіційного запуску ініціативи «Східне партнерство» у травні 2009 р. у Празі [2, с. 159].

Наближення законодавства України до законодавства ЄС є одним з основних завдань у реалізації курсу на інтеграцію України до Європейського Союзу. Уже започатковано активну роботу в цьому напрямку: створено Міжвідомчу координаційну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства ЄС, яка затвердила відповідну концепцію. Створено Центр перекладів актів європейського права, прийнято постанову Уряду «Про порядок опрацювання актів Кабінету Міністрів України, а також проектів законів України і актів Президента України, що подаються Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України і Президенті України, з урахуванням основних положень законодавства ЄС». Для реалізації цього завдання важливе значення матиме прийняття Постанови Верховної Ради України «Про програму гармонізації законодавства України до законодавства ЄС» [3, с. 8].

Отже, Україна є сусідкою чотирьох європейських країн – Румунія, Польща, Словаччина, Угорщина. Для того щоб наша держава стала повноцінною учасницею Європейського Союзу, необхідно виконати низку заходів, а саме: по-перше, реформувати та удосконалити судову систему; по-друге, забезпечити контроль за виконанням бюджетного процесу; по-третє, удосконалити законодавчі процеси та процедури. Нестабільна економічна система є головною причиною того, чому досі Україна не стала повноправним членом Європейського Союзу. Лише європейська інтеграція допоможе нашій країні забезпечити гідне місце на світовій арені, як сильній, економічно стабільній та сучасній державі.

Список використаних джерел

1. Яковюк І. Європейський Союз і Україна: еволюція взаємовідносин. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 3. С. 14–28.
2. Макаруха З. Відносини Україна – Європейський Союз: від партнерства – до асоціації та економічної інтеграції. *Європейське право*. 2012. № 2–4. С. 158–165.
3. Мартиненко В. М. Україна та Європейський Союз: перспективи взаємодії. *Актуальні проблеми державного управління*. 2008. № 2. С. 296–304.

Єсімов Сергій Сергійович
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНИ ЯК СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Конституційний статус України як демократичної правової держави, де людина, її права та свободи є найвищою цінністю, зумовлює соціальний характер. Статус України як соціальної держави нормативно закріплена в ст. 1 Конституції України [1]. Ця конституційна норма проголосила Україну соціальною державою, політика якої спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя та вільний розвиток людини. Тобто держава готова захистити своїх громадян від будь-яких ризиків: від ризиків втрати роботи та заробітку, старості, захворювання, втрати годувальника тощо. Коли мова йде про соціальну державу, розуміють ступінь захищеності громадян від вказаних ризиків. Говорячи

про ступінь захищеності, зауважимо, що це важливий виключно приватний інтерес, але існує публічний інтерес. Публічний інтерес є важливим фактором, як приватний інтерес. А публічний інтерес полягає в тому, щоб держава зберігала життєздатність, динамічно розвивала стабільну економіку, відсутній відтік кваліфікованих працівників – основних донорів соціальної функції держави.

Конституційно проголошена мета України полягає в створенні умов, які забезпечують гідне життя та вільний розвиток кожної людини. Труднощі виникають з встановленням нижнього рівня якості умов, що забезпечують гідне життя та вільний розвиток людини, з формуванням механізму створення таких умов. На окрему увагу заслуговує визначення кола суб'єктів, які повинні займатися встановленням цих умов.

Соціальна держава розуміється як держава загального добробуту, як політична система, що перерозподіляє матеріальні блага відповідно до принципу соціальної справедливості заради досягнення кожним громадянином гідного рівня життя, згладжування соціальних відмінностей і допомоги нужденним. Соціальна функція держави є особливо актуальною та значущою. Соціальна політика має кілька цілей, кілька вимірів. Справедливий устрій суспільства, економіки – головна умова сталого розвитку.

Соціально орієнтована діяльність держави, створення рівних соціальних умов в здійсненні права на людську гідність, права на розвиток потенціалу всім громадянам, в тому числі з числа соціально незахищених верств населення, є фундаментальним обов'язком держави, що відображається у чинному законодавстві.

Зобов'язальна природа державної влади базується на визнанні суверенітету та верховенству волі народу. При формуванні державної влади народом, якому належить установча влада, на державу покладаються обов'язки перед народом, які відображаються в Основному законі. На рівні абстракції ці обов'язки можна кваліфікувати як обов'язки соціального служіння, пов'язані з публічними інтересами та підтриманням і постійним відтворенням соціальної солідарності. Держава не єдиний суб'єкт такого зобов'язання. Деякою мірою виконання соціально значущих завдань здійснюються приватними структурами.

У країнах Європейського Союзу соціальна держава за своєю природою є як соціально-політичний арбітр в суспільстві. Соціальне законодавство країн-членів Європейського Союзу детально регулює відносини праці та капіталу, роль соціально-економічних організацій працівників і роботодавців, способи мирного тиску на державну владу з метою задоволення соціально-економічних вимог різних груп населення.

Однак соціальна держава не є абсолютно неупередженим арбітром. Як будь-яка держава, висловлює та захищає інтереси економічно, політично і ідеологічно домінуючих верств суспільства. Там, де домінуючим є середній клас, держава висловлює його інтереси, які фактично збігаються з інтересами більшості населення при певному захисті інтересів і прав меншості, яка не вдається до насильницьких дій.

В Україні середній клас не став досить впливовою силою. Його чисельність оцінюється соціологами Фонду Разумкова в межах 15–20 % населення на відміну від країн Європейського Союзу, де ця число становить 70–80 % [2, с. 46]. Ілюстрацією може служити низький рівень мінімальної заробітної плати, відсутність прогресивного оподаткування, за яке висловлюється, судячи з опитувань, більшість суспільства.

Сучасну систему соціального забезпечення України можна охарактеризувати як інституційну: реалізується шляхом проведення соціальної політики, прийняття законів, визнання і забезпечення соціальних прав державою, реалізації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони; право на соціальний захист забезпечується публічно-владними структурами; соціальна функція активно діє на етапі становлення особи та на етапі літнього віку.

Соціальна система України багаторівнева, ґрунтується на принципах самостійності та незалежності місцевого самоврядування, оскільки соціальний захист, соціальне забезпечення утворюють щодо вказівки Конституції України як предмет спільного ведення держави і органів місцевого самоврядування.

Конституція України, говорячи про соціальність держави виділяє дві ознаки – гідне життя і вільний розвиток. Їх можна охарактеризувати як своєрідні конституційні індикатори, конкретний зміст яких розкривається в поточному законодавстві, а реалізація – у практичній діяльності держави.

Головним публічно-правовим суб'єктом названої практичної діяльності держави відповідно до Закону України від 27 лютого 2014 року № 794-VII «Про Кабінет Міністрів України» є Кабінет

Міністрів (Уряд України). Кабінет Міністрів забезпечує проведення єдиної державної соціальної політики, реалізацію конституційних прав громадян в галузі соціального забезпечення, сприяє розвитку соціального забезпечення та благодійності.

Україна, прагнучи інтегруватися в європейський соціальний простір, повинна створювати умови для гідного життя та вільного розвитку людини. Труднощі при розумінні терміну «соціальна держава» в сенсі Конституції України виникають через те, що поняття «гідне життя» та «вільний розвиток людини» суто оціночні, позбавлені конкретизованого змісту. Якщо поняття, яке розкриває зміст соціальної держави, потребує подальшої аналітичної обробки, то трактування поняття «соціальна держава», буде залежати від того, який зміст вкладає суб'єкт тлумачення в терміни «гідне життя» та «вільний розвиток людини». У каталозі юридичних позицій (пункт 4.2.5 «Право на вільний розвиток своєї особистості» Конституційного Суду України відсутнє тлумачення поняття «гідне життя» та «вільний розвиток людини» [3].

Соціальна держава, проявляючись різноманітно, зовні виражається в низці показників, зокрема у: закріпленні в конституції принципу соціальної (соціальної правової) держави; каталозі соціальних прав конституційного рівня, способі такого закріплення; конституційній формулі їх судового захисту так званому «соціальному законодавстві», в тому числі закріпленні мінімального рівня оплати праці; судовій практиці застосування і тлумачення принципу соціальної держави, в тому числі конституційним судом [4, с. 15].

Одним з перших положень (індикаторів), що відносяться до концепції соціальної держави та включені в конституції держав Європейського Союзу, стало положення про соціальну функцію приватної власності, яке вперше було закріплено в Конституції Федеративної Республіки Німеччини. У конституціях держав Європейського Союзу (Бельгія, Італія) з'явилися формулювання: власність зобов'язує, приватна власність повинна служити громадським інтересам, загальної користі. З концепцією соціальної функції приватної власності в Європейському Союзі пов'язані визнана можливість націоналізації приватної власності, тарифне регулювання, заходи проти монополізації ринку, багато інших обмежень прав власника державою.

У Конституції України положень про соціальну функцію приватної власності немає, хоча в принципі соціальна функція приватної власності в Україні не заперечується.

Інший загальновизнаний в Європейському Союзі практиці конституційний принцип (індикатор) соціальної держави – соціальне партнерство. В Україні це положення не отримало конституційного визнання, а закріпилося у законі України від 22 червня 2012 року № 5026-VI «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності».

Правовим індикатором соціальної держави виступає соціальна відповідальність. Сенс конституційної норми про соціальну державу у взаємній відповідальності держави, суспільства, бізнесу, кожного громадянина.

Соціальність державі надає не тільки нормативне закріплення як такого в Конституції, а й реальне практичне втілення шляхом видання та виконання законів і нормативно-правових актів України. Соціально-правова держава характеризується наявністю в правовій системі самостійної галузі права – права соціального забезпечення. Нормативна база названої галузі права регламентує діяльність держави в сферах: пенсійного забезпечення громадян; додаткового матеріального забезпечення окремих категорій громадян соціальною допомогою; державної підтримки дитинства, материнства, сім'ї надання медичної допомоги, соціальної підтримки та соціального обслуговування.

Україна соціально-правова держава, правова система увібрала кращі положення та принципи, що визначають ціннісні пріоритети про основні напрями державного управління у сфері соціальної політики та соціального забезпечення. Соціальна політика України базується на верховенстві права, визнанні соціальних прав людини найвищою цінністю держави, які визначають зміст і застосування законів, діяльність законодавчої і виконавчої влади та забезпечуються правосуддям.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Середній клас в Україні: уявлення і реалії. Київ : Представництво Фонду Фрідріха Науманна в Україні, 2016. 258 с.
3. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України. Пункт 4.2.5 «Право на вільний розвиток своєї особистості». *Конституційний Суд України*. URL. <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/425-pravo-na-vilnyy-rozvytok-svoeyei-osobystosti> (дата звернення 29.11.2019).
4. Бадида А. Ю. Соціальна держава в умовах глобалізації: теоретичні та порівняльно-правові аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2017. 20 с.

Іваниця Андрій Володимирович
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Максимова Маргарита Костянтинівна
студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ОСОБИ У КОНТЕКСТІ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Стрімкий розвиток інформаційних технологій надав широкі можливості доступу до інформаційних каналів як різноманітним організаціям та корпораціям, так і окремим особам. Вільний доступ до інформації сприяє розвитку особистості, але водночас існує необхідність розробки механізмів захисту персональних даних, оскільки в сучасних умовах це питання досі залишається відкритим.

Різні аспекти законодавства, пов'язані із захистом персональних даних особи, висвітлювались у працях українських та зарубіжних вчених: В. Авер'янова, С. Алексеєва, І. Бачило, В. Брижка, О. Банчука, В. Гурковського, А. Гулеміна, Н. Паршиної та інших.

Основним нормативно-правовим актом (далі – НПА), що регулює захист персональних даних, є Закон України «Про захист персональних даних» (далі – Закон) від 01.01.2011 року. Проте правники характеризують цей Закон як такий, що недостатньо відповідає Європейським стандартам. У цьому Законі доцільно було б передбачити розмежування персональних даних на вразливі та звичайні. До категорії вразливих персональних даних можна віднести, наприклад, расове походження, політичні та релігійні переконання, стан здоров'я, біометричні та генетичні дані [1, с. 104–107].

Вагомим кроком щодо запровадження Європейського підходу до захисту прав людини у сфері персональних даних є встановлення функції контролю за дотриманням законодавства про захист персональних даних Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини.

Особливо гострою сьогодні є проблема захисту персональних даних у трудових правовідносинах. Захист персональних даних передбачає баланс між максимальним розширенням доступу громадян до відкритої публічної інформації у державній, науковій, освітній сферах та захистом інформації приватного змісту. Гарантії особистих даних у трудових правовідносинах можна поділити на загальні, що захищають персональні дані будь-якої фізичної особи та спеціальні, що забезпечують захист працівника [2, с. 200–205].

До загальних гарантій захисту персональних даних працівників можна віднести: наявність чітко визначених законодавством умов та підстав обробки персональних даних (перевірка компетентності працівника, нарахування заробітної плати). Проте, як стверджує Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, у трудовому законодавстві потрібно розмежувати підстави обробки персональних даних, які потребують письмової згоди працівника та підстави, коли така згода не потрібна (подання податкової звітності, сплата податків). Однією з важливих загальних гарантій є безкоштовний та вільний доступ працівників до своїх особистих даних, які відповідні підрозділи підприємства, установи організації видають у формі довідок [3, с. 55–58].

Також загальною гарантією є контроль за додержанням законодавства про захист персональних даних у трудових правовідносинах як з боку Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, так і з боку судових органів, що також забезпечує можливість притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. В Україні передбачено адміністративну, кримінальну та цивільну відповідальність за порушення законодавства про захист персональних даних [4, с. 26–30].

Проект нового Трудового кодексу України від 27.12.2014 року передбачає спеціальні гарантії захисту персональних даних працівників. До спеціальних гарантій зокрема належить заборона обробки особистих даних про етнічне або расове походження, політичні та релігійні погляди, про стан здоров'я тощо. Відповідно до чинного трудового законодавства та проекту Трудового кодексу, недопустимо вимагати від працівника відомості, не пов'язані зі становленням особи працівника, рівнем його освіти, кваліфікації [5, с. 66–70].

Згідно з проектом Трудового кодексу України встановлено такі спеціальні гарантії, як

обов'язковість згоди працівника на додатковий збір інформації про нього з попереднього місця роботи; зобов'язання роботодавця забезпечити конфіденційність відомостей, що є персональними даними. Хоча проєкт Трудового кодексу містить більше спеціальних гарантій особистих даних працівників, ніж чинне трудове законодавство, але навіть такий перелік спеціальних гарантій ще потребує доповнень щодо відповідності Європейським стандартам.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини рекомендує підвищити рівень вимог законодавства щодо захисту персональних даних, розробити внутрішні НПА щодо захисту особистих даних, створити систему обліку операцій, пов'язаних з обробкою персональних даних та доступом до них [6, с. 124–129].

Отже, можна зробити висновок, що спеціальні гарантії захисту персональних даних працівників ще недостатньо врегульовані у чинному трудовому законодавстві, оскільки більшість таких гарантій закріплено в проєкті Трудового кодексу, який ще не є чинним законодавчим актом. Захист персональних даних у трудовій сфері повинен враховувати усі етапи – від їх збирання до втрати ними актуальності. Для узгодження системи захисту персональних даних з Європейськими стандартами треба усунути деякі прогалини у національному законодавстві, наприклад закріпити право доступу до персональних даних за відповідним запитом, право на знищення конфіденційної інформації про себе після звільнення, зазначити, що особа має право на збереження інформації про стан здоров'я, а в довідці про медичний огляд вказувати, чи може особа виконувати трудові функції без зазначення діагнозу.

Список використаних джерел

1. Грань О. В. Проблеми захисту персональних даних у контексті сучасної комунікації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 19. С. 104–107.
2. Брижко В. М. Захист персональних даних: реалії та практика сучасності. *Науковий вісник державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип. 3. С. 200–205.
3. Куценко Р. Гарантії захисту персональних даних працівників в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. Вип. 1. С. 55–58.
4. Білозьоров Є. В. Правові гарантії захисту персональних даних в Україні: реалії та проблеми. *Форум права*. 2015. Вип. 107. С. 26–30.
5. Сопілко І. М. Механізм захисту персональних даних: проблеми та перспективи. *Юридичний вісник*. 2016. Вип. 34. С. 66–70.
6. Гуцу С. Ф. Захист персональних даних працівників на підприємствах, установах, організаціях. *Гуманітарний часопис*. 2012. Вип. 4. С. 123–129.

Комар Світлана Іванівна
приватний адвокат

ІНСТИТУТ ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

Проходження державної служби є одним із найважливіших елементів інституту державної служби. Однак розумінню науковцями його сутності і змістовного наповнення притаманні відмінні підходи. Однією зі складностей визначення спеціального терміну «проходження державної служби» є те, що українська юридична наука ще не виробила однозначного підходу до визначення цього поняття.

Розглянемо деякі погляди науковців на категорію «проходження державної служби». Наприклад, Д. М. Бахрах безпідставно вважає, що проходження державної служби – це «динаміка службового статусу особи, що обіймає державну посаду, тобто процес перебування на посаді, його службова кар'єра» [1, с. 25]. Своєрідність зазначеного підходу полягає в тому, що автор розглядає не посаду державної служби (як передбачено законодавством України), а державну посаду (як передбачено законодавством Російської Федерації).

Д. М. Овсянко зазначає, що виникнення, зміна та припинення державно-службових відносин щодо проходження держслужби пов'язуються чинним російським законодавством і певними юридичними фактами. Тому проходження держслужби – це процес, що для державних службовців, які обіймають посади категорій «А» і «Б», виражається у послідовній зміні цих посад, починаючи з моменту вступу на службу та закінчуючи звільненням з неї [2, с. 57–58].

Ю. М. Старілов розглядає проходження держслужби як специфічний вид проходження

суспільно корисної служби і зазначає, що під час здійснення службової діяльності службовці різних органів та організацій вступають у специфічні відносини, зміст яких залежить від виду служби та організації чи органу, в яких вона здійснюється [3, с. 135].

На думку Б. М. Габрічідзе «проходження державної служби – це процес практичного служіння державі та суспільству особи, призначеної на державну посаду державної служби, виконання відповідного виду управлінської або іншої державно-службової діяльності» [4, с. 22–23]. Тобто у цьому визначенні насамперед акцентується публічність державної служби як людської діяльності, яка проявляється в процесі такої служби.

Крім соціально-публічного аспекту проходження державної служби, окремі вчені розглядають його через службово-правовий стан державного службовця. Саме такого погляду дотримується, зокрема, А. Ф. Ноздрачов, вважаючи, що під проходженням державної служби маються на увазі певні юридичні факти, які характеризують службово-правовий стан державного службовця, який відображається у його особистій справі [5, с. 67]. На думку вченого, терміном «проходження державної служби» позначаються «будь-які переміщення на державній службі після первинного призначення на державну посаду (прийняття на державну службу)» [5, с. 124].

І. П. Лаврінчук зазначає, що «такий суспільний інститут, як проходження державної служби, за правовими ознаками являє собою зміну в службово-правовому становищі працівників, що відбувається у зв'язку чи на підставі обставин, які породжують, змінюють або припиняють службово-трудова відносини. У ролі зазначених обставин виступають: прийняття на державну службу, атестування, переміщення по службі, присвоєння працівникам кваліфікаційних розрядів, категорій, спеціальних звань, рангів, підстави припинення служби» [6, с. 25].

В. С. Ничипоренко та Є. В. Охотський трактують поняття проходження державної служби як складової частини державної служби та реалізації її соціальних функцій. Під проходженням державної служби вони розуміють систему дій та організаційних заходів, які спрямовані на реалізацію принципу рівного доступу до державної служби, визначають порядок і підстави прийняття на державну службу, випробування, виконання посадових повноважень, заохочення та застосування дисциплінарних стягнень, присвоєння класних чинів, проведення конкурсів, атестацій, а також припинення державної служби [7, с. 356].

Відповідно, неоднозначними є бачення науковцями складових, які повинні входити до проходження державної служби, та з якого, власне, моменту розпочинається проходження державної служби. Спільним є розуміння проходження державної служби як тривалого процесу, який складається з певних часових відрізків (етапів, стадій).

Можна окреслити такі відмінності бачення структури проходження державної служби. Перший передбачає виокремлення трьох складових проходження державної служби: вступ на державну службу, просування по службі та припинення служби (В. Авер'янов [8], С. Дубенко [9]).

Другий – включення до проходження державної служби, крім названих складових, також і інших, наприклад, підвищення кваліфікації, атестація тощо (Є. Масленнікова, С. Чаннов [10], Д. Бахрах [1]).

Як бачимо, є розбіжність у визначенні поняття проходження державної служби. Одні автори включають до нього прийняття на державну службу, організацію добору кадрів в управлінський апарат, інші – вважають, що під проходженням державної служби слід розуміти переміщення на державній службі після прийняття на державну службу, з моменту заміщення посади державного службовця.

Аналізуючи зазначені підходи, необхідно зазначити, що змістом проходження держслужби є сам процес проходження певних стадій та здійснення певних процедур перебування на держслужбі, починаючи із прийняття на держслужбу та завершуючи припиненням такої служби, з урахуванням просування та переміщення по службі, обсягу повноважень за конкретною посадою в державному органі чи його апараті.

Ю. М. Старілов, досліджуючи правовий інститут державної служби, зазначав, що «в країнах Заходу проходження служби часто називають «здійсненням службової кар'єри». Просування по службі (здійснення кар'єри) має визначатися насамперед особистісними якостями державного службовця, його досвідом, професійністю, компетенцією, кваліфікацією, придатністю до конкретного виду служби» [3, с.76]. Отже, науковець розглядає службову кар'єру як складову інституту проходження державної служби, зокрема в частині просування особи по службі.

Проходження державної служби та службова кар'єра є близькими за своєю сутністю і змістом поняттями. Однак для з'ясування сутності поняття «проходження державної служби», на наш погляд, його слід розмежувати з поняттям «службова кар'єра».

Зауважимо, що в Законі України «Про державну службу» 2015 р. [11] є спеціальний розділ, який має назву «Службова кар'єра». Однак Закон не дає жодного визначення цього поняття, хоча включає у названий розділ статтю 38 «Проходження державної служби». Отже, з огляду на назву розділу та назву статті, яку включено до цього розділу, можна зробити висновок, що службова кар'єра включає в себе етап проходження державної служби. Проте погодитися з такою формою службової кар'єри досить важко, оскільки проходження державної служби – це не завжди кар'єра. Кар'єра – це рух тільки вперед і кожного разу на щаблину вище. Водночас може мати місце проходження державної служби, але при цьому не буде кар'єрного росту.

З визначень, наведених в літературних джерелах, витікає можливість розглядати поняття проходження державної служби у вузькому та в широкому розумінні, а саме:

– у вузькому розумінні проходження державної служби – це процес перебування на державній службі з моменту виникнення державно-службових відносин до їх припинення, переміщення по службі, присвоєння рангів, вирішення інших питань, пов'язаних із службою;

– у широкому розумінні, до визначення поняття у вузькому розумінні слід додати питання, пов'язані з прийняттям на державну службу та припиненням державної служби.

В. В. Черепанов і В. П. Иванов зазначають, що співставлення різних поглядів дозволяє виявити багаторівневий характер і складність змісту поняття «проходження державної служби». На їх погляд, найбільш оптимальним є комплексний підхід до визначення цього явища. Саме тому проходження державної служби – це система правових, організаційних і соціальних заходів, що визначають порядок, процедуру, зміст і основні етапи проходження служби; це комплекс відносин, що виникають між державою і державними службовцями в процесі здійснення державно-службових відносин; це, нарешті, певні технології проходження служби [12, с. 152].

Слід підтримати думку цих авторів, а також Д. В. Неліпу, який зазначає, що проходження державної служби – це низка ключових етапів, які в сутності становлять процес перебування державного службовця на посаді, який містить у собі прийняття на державну службу, просування по ній службовців, стимулювання їхньої праці, припинення служби та вирішення інших завдань у цій сфері [13, с. 97].

Отже, проходження державної служби є багатоаспектним явищем, в якому виділяють такі аспекти: суспільний; організаційний; правовий; особистісний; технологічний.

Суспільний аспект відображає соціальну суть і призначення проходження служби. Організаційний полягає в організації проходження служби. Правовий має своїм змістом правове забезпечення. Особистісний виражається у можливості реалізації службовцями в процесі служби своїх здібностей і отримання їх адекватної оцінки. Технологічний аспект – набір процедур і операцій, які забезпечують проходження службовцями державної служби.

Аналіз викладеного є підставою розглядати проходження державної служби як тривалий організаційно-правовий процес, що починається з прийняття на державну службу і виникнення державно-службових відносин, подальшого переміщення по службі і закінчується припиненням державної служби; це процес, який забезпечує реалізацію правового статусу державної служби, комплектування якісного складу державних службовців, виконання ними посадових обов'язків, управлінських та інших функцій.

Отже, інститут проходження державної служби об'єднує норми, пов'язані з прийняттям на державну службу, просуванням по службі, припиненням державної служби та іншими обставинами щодо здійснення цього процесу та змін державно-службових відносин.

Загалом проходження державної служби – це динаміка службового статусу службової особи, яка обіймає посаду на державній службі. Це процес перебування особи на державній посаді, під час якого вона здійснює певні владно-розпорядчі, консультативно-дорадчі або керівні функції, виконує повноваження від імені та за дорученням держави, і у такий спосіб здійснює свою власну службову кар'єру.

Список використаних джерел

1. Бахрах Д. Н. Государственная служба в Российской Федерации : учеб. пособ. Екатеринбург : Знание, 1995. 215 с.
2. Овсянко Д. М. Административное право : учебник. Москва : БЕК, 1997. 448 с.
3. Стариков Ю. Н. Службное право : учебник. Москва : БЕК, 1996. 698 с.
4. Габричидзе Б. Н., Коланда В. М. Принцип профессионализма в государственной службе. *Государство и право*. 1995. № 12. С.19–25.
5. Ноздрачев А. Ф. Государственная служба : учебник. Москва : Статут, 1999. 592 с.
6. Лаврінчук І. П. Особливості правового регулювання проходження служби державними службовцями.

Право України. 1998. № 3. С. 23–27.

7. Государственная служба: теория и организация : курс лекций. Ростов-на-Дону : Феникс, 1998. 640 с.

8. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Ін Юре, 2002. 668 с.

9. Дубенко С. Д. Державна служба і державні службовці в Україні : навч.- метод. посіб.; за заг. ред. Н. Р. Нижник. Київ : Ін Юре, 1999. 244 с.

10. Масленникова Е. В., Пресняко М. В., Татарінова Л. Н., Чаннов С. Е. Государственная гражданская служба в Российской Федерации : учеб. пособ. / Москва : Ось-89, 2009. 320 с.

11. Про державну службу : Закон України від 10.12. 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19/stru>

12. Черепанов В. В. Основы государственной службы и кадровой политики : учеб. пособ. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2007. 575 с.

13. Неліпа Д. В. Організаційно-правові засади державної служби в Україні : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2012. 368 с.

Корнієнко Максим Вікторович
начальник кафедри
адміністративної діяльності поліції
Одеського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОТИДІЯ НАСИЛЬНИЦЬКІЙ ЗЛОЧИННОСТІ ЩОДО ДІТЕЙ ЯК НАГАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Проголосивши, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України), держава зобов'язалася всіма доступними засобами захищати особу, особливо дитину. Ст. 51 і 52 Конституції України передбачено державний захист дитинства, рівність дітей у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним, та зазначено, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються законом. У Законі України «Про охорону дитинства» зазначено, що кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Але незважаючи на розгалужену систему державного та міжнародного правового захисту, останнім часом дуже зросла кількість кримінальних правопорушень, що вчиняються щодо дітей. Протягом 2018 року стосовно дітей було вчинено більше 4 000 кримінальних правопорушень, внаслідок яких постраждало 4 727 дітей, у тому числі 1 474 – від тяжких та особливо тяжких злочинів, а саме: умисне вбивство; торгівля, учинена стосовно дітей; розбещення неповнолітніх; згвалтування; насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом; статеві зносини з особою, яка недосягла статевої зрілості та ін. 65 % дітей віком від 12 до 17 років зазнавали хоча б одного з видів насильства (фізичного, сексуального, психологічного, економічного). Щороку в Україні від домашнього насильства страждає близько 100 тисяч осіб, 90 відсотків з яких є жінки та діти. За даними Національної поліції України, за 2018 рік зареєстровано більше 1000 заяв про випадки домашнього насильства, які подані дітьми.

До того ж, слід відмітити той факт, що характеристика сучасної злочинності дещо змінилася порівняно з попередніми роками у контексті учинення злочинів щодо малолітніх. Зокрема, якщо суб'єктами вчинення таких злочинів були переважно повнолітні люди, як правило, батьки, родичі, знайомі потерпілої дитини, то на сьогодні такі види злочинів, як злочини проти власності, злочини проти здоров'я малолітньої дитини, вчиняються і неповнолітніми особами.

У висновку до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення дотримання прав та вдосконалення роботи з неповнолітніми правопорушниками» наведено з посиланням на офіційні сайти Генеральної прокуратури України та Державної судової адміністрації таку інформацію:

Статистичні дані за 2014 – 2015 роки свідчать про певне зменшення кількості зареєстрованих та переданих до суду кримінальних проваджень про злочини, вчинені неповнолітніми. Однак у 2016 році ситуація змінюється на протилежну [1].

Водночас «у структурі злочинності неповнолітніх майже 40 % складають насильницькі (умисні вбивства, тяжкі та середньої тяжкості тілесні ушкодження), корисливі (крадіжки) та корисливо-

насилницькі (грабіж та розбій) злочини; повторність вчинення злочину серед осіб, до яких раніше не застосовувалися ані покарання, ані примусові заходи виховного характеру (зокрема й направлення до спеціальних навчально-виховних установ для дітей), приблизно в 2,5–3 рази вища за тих, хто раніше направлявся до шкіл/професійних училищ соціальної реабілітації» [1].

У 2017 році кількість кримінальних проваджень щодо неповнолітніх збільшилася. Зокрема, протягом року у судах першої інстанції перебувало на розгляді 6 408 кримінальних проваджень щодо 7 976 неповнолітніх осіб. Із них розглянуто 3 872, у тому числі: 1) із постановленням обвинувального вироку — 2 854 провадження стосовно 3 462 осіб (із них на підставі угоди про примирення — 237 проваджень, а про визнання винуватості — 89); 2) із закриттям провадження у справі — стосовно 545 осіб; 3) із застосуванням примусових заходів медичного характеру — 15 проваджень щодо 16 осіб; 4) повернуто прокурору — 90 обвинувальних актів щодо 128 осіб. Водночас виправдано 19 неповнолітніх, що на 7 осіб більше порівняно з показниками 2016 року. На кінець звітного періоду в судах першої інстанції перебувало 2 536 нерозглянутих кримінальних проваджень [2].

Питання кримінально-правової характеристики та кримінологічних аспектів запобігання втягненню малолітніх чи неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність розглядали багато вчених. У різні періоди цією проблематикою займалися вітчизняні та зарубіжні вчені: С. М. Абельцев, Ю. М. Антонян, Л. І. Аркуша, Р. О. Базаров, А. І. Бойцов, А. Б. Блага, В. В. Василевич, А. В. Варданян, Л. Д. Гаухман, В. О. Глушков, В. В. Голіна, О. М. Гумін, І. Н. Даньшин, С. Золотухін, О. М. Костенко, Н. К. Котова, В. М. Кудрявцев, Р. О. Левертова, В. В. Лунєєв, В. О. Меркулова, М. О. Ткаченко, О. Є. Михайлов, М. І. Панов, Е. П. Побігайло, Н. Х. Сафіуллін, Л. В. Сердюк, В. І. Сімонов, Н. В. Яницька та ін.

Водночас системного аналізу обставин предмету доказування та елементів доказування під час розслідування насильницьких злочинів вчинених щодо дітей у науці майже не було, як наслідок – відсутня науково-обґрунтована криміналістична характеристика цього кримінального правопорушення.

Такий стан наукової розробки зазначеної проблеми негативно відбивається на практиці. Через суперечливості і прогалини в кримінальному процесуальному законодавстві правозастосовна практика нерідко стикається із суттєвими труднощами під час вирішення питань доказування обставин вчинення насильницького злочину щодо дитини, в окремих же випадках приймаються недостатньо обґрунтовані рішення щодо проведення низки слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. У сучасних умовах протидія насиллю щодо дітей потребує комплексного аналізу, який буде враховувати адміністративно-правові, кримінально-правові, кримінально-процесуальні, кримінологічні, криміналістичні та оперативно-розшукові аспекти. Це свідчить про необхідність виконання поглиблених наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Висновок на проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення дотримання прав та вдосконалення роботи з неповнолітніми правопорушниками». URL: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=60315&pf35401 (дата звернення: 10.01.2020).

2. Огляд судової статистики розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів, вчинених неповнолітніми у 2016-2017 роках. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/117843-zlochini-nerovnolitnikh-pro-scho-govorit-statistika> (дата звернення: 10.01.2020).

Купін Арнольд Павлович
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету
«Запорізька політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент

ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Основна діяльність щодо забезпечення злагодженого функціонування і реалізації конституційних та інших гарантій покладається на державу, яка формує для цього відповідні державні механізми. Проте і громадянське суспільство також бере активну участь у забезпеченні

прав, свобод і законних інтересів як суспільства в цілому, так і кожного з його членів окремо і не стоїть осторонь цього питання. Оскільки кожен громадянин має право на професійну правничу допомогу, одним із найголовніших таких механізмів є інститут адвокатури.

Адвокатура має недержавний самоврядний характер, вона сформована та функціонує, насамперед, для здійснення захисту, представництва та надання інших різновидів правової допомоги на професійній основі людині й громадянину, крім того й іншим учасникам суспільних відносин.

Адвокат, як і представник інтересів свого клієнта, і професійний захисник, може долучатися до справ, які розглядаються у сфері матеріальних та процесуальних правовідносин, в яких він має певне коло завдань, прав та обов'язків.

На нашу думку, особливий інтерес становить правове становище адвоката в адміністративному судочинстві, оскільки воно пов'язане з вирішенням спорів у публічно-правовій сфері, коли однією із сторін в адміністративному процесі завжди є державно-владний або належний до органів місцевого самоврядування суб'єкт.

Головними нормативно-правовими актами, які регламентують правовий статус та діяльність захисника в адміністративному судочинстві, є Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і Кодекс адміністративного судочинства України.

Серед основних завдань адвоката в адміністративному процесі можна виділити такі: надання юридичної консультації і роз'яснень з правових питань, що виникають внаслідок розгляду адміністративної справи; складення заяв, скарг та інших документів адміністративно-правового характеру; захист прав, свобод і законних інтересів особи, яка притягається до адміністративної відповідальності; представництво інтересів потерпілого у процесі розгляду справи про адміністративне правопорушення; представництво інтересів фізичних та юридичних осіб у судах протягом здійснення адміністративного процесу.

Так само до найголовніших функцій адвоката в адміністративному процесі безпосередньо можна віднести: консультативну (інформаційну) – надання адвокатом юридичних консультацій; превентивну – попереджає суб'єктів справи про входження в ситуацію, яка може потягнути за собою юридично несприятливі наслідки; представницьку – захисник, відповідно до законодавства, представляє інтереси свого довірителя в адміністративному судочинстві; відновлювальну – у процесі юридичної допомоги адвокат намагається відновити порушені права своїх клієнтів; охоронну – здійснення захисту своїх клієнтів від загрози порушення їх прав, свобод та законних інтересів.

Відповідно до норм Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Правил адвокатської етики, а також Кодексу адміністративного судочинства України завданнями адвоката в адміністративному судочинстві є:

- здійснення захисту прав, свобод та законних інтересів осіб у процесі судового розгляду справ адміністративної юрисдикції;
- здійснення представництва інтересів клієнта в адміністративному суді;
- сприяння здійсненню правосуддя;
- підтримка режиму законності та стану правопорядку;
- підвищення рівня правової культури та правосвідомості населення.

Щодо обов'язків адвоката адміністративного правосуддя, то їх можна розділити на дві категорії: обов'язки адвоката перед клієнтом та обов'язки перед судом.

Перші характеризуються тим, що адвокат зобов'язаний діяти, передусім, в інтересах клієнта, сповіщати його щодо своєї правової позиції у справі, повідомити клієнту про можливі конфлікти та інші несприятливі для його довірителя моменти у справі. Захисник не має права гарантувати та запевняти свого клієнта щодо справжнього результату виконання свого призначення, сприяти формуванню в нього безпідставних надій, так само мати уявлення про те, що адвокат може вплинути на результат справи іншими засобами, крім добросовісного виконання своїх професійних обов'язків.

Стосовно обов'язків адвоката перед судом, то вони полягають у тому, що адвокат, здійснюючи представництво свого довірителя в адміністративному процесі, зобов'язаний керуватися не тільки його інтересами, а ще ґрунтуватися у своїй діяльності на принципах чесності, порядності, поваги до суду та інших учасників адміністративного процесу, сприяти неупередженості, повноті та об'єктивності судового розгляду адміністративної справи.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що адвокат є самостійним учасником адміністративного судочинства із власними завданнями, функціями та повноваженнями. Він самостійно формує свою правову позицію у справі на власний розсуд, обирає способи та методи відстоювання прав, свобод і законних інтересів свого клієнта (клієнтів). З іншого боку, зазначена самостійність має відносний характер, оскільки, по-перше, закон забороняє адвокату

використовувати свої повноваження всупереч та на шкоду клієнту, а по-друге, обсяг повноважень захисника залежить від особливостей його довірительних стосунків з особою, права та законні інтереси якої він представляє і захищає в адміністративному судочинстві.

Маймур Фелікс Федорович

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Копанєва Дарія Євгенівна

студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

МЕДІАЦІЯ ЯК ПОЗАСУДОВИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ

Питання вирішення публічно-правових спорів є дуже актуальним, бо стосується практично будь-якої людини. Конституційне право кожного громадянина на звернення до суду за захистом своїх прав і свобод, а також оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55 Конституції України) зумовлюють виділення основного способу вирішення публічно-правового спору – через суд.

Питання доцільності запровадження у національне законодавство медіації для врегулювання спорів висвітлюються у працях вітчизняних вчених, як-от В. Балуха, Г. Єрмоєнко, А. Лиско, О. Музи, В. Свириденка, Л. Юхтенка та ін.

Зі свого боку, перевірка законності рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень здійснюється адміністративним судом у процесі адміністративного судочинства, тобто шляхом розгляду і вирішення адміністративної справи (публічно-правового спору) між громадянином або юридичною особою та суб'єктом владних повноважень, які є сторонами з протилежними юридичними інтересами (ст. 2, 3 КАС України) [2].

Проте можливість оскарження у суді рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень є головним, але не єдиним способом захисту прав, свобод і законних інтересів приватних осіб у відносинах з державою. Що і зумовлює дослідження медіації як одного із альтернативних способів врегулювання адміністративних спорів.

Не викликає сумнівів, що ефективність функціонування судового оскарження (так само і результативність захисту прав) залежить від наявності у законодавстві засобів позасудового оскарження, завдяки яким фізичні і юридичні особи отримують можливість вирішити спір з органом управління, не звертаючись до суду.

Під медіацією (посередництвом) розуміють добровільний і конфіденційний процес вирішення будь-якого спору, в якому нейтральна третя особа допомагає сторонам досягнути домовленості (згоди) в їх суперечці шляхом переговорів [3, с. 16].

Особливості процедури медіації полягають, зокрема, у тому, що: участь сторін спору в процесі медіації є добровільною, медіатор – вільно обраний сторонами, а кожна із сторін має можливість у будь-який момент вийти з процесу; у медіації сторони самі виробляють і приймають рішення; медіація – це процес, в якому нічого не вирішується без згоди сторін спору; основна мета медіації – пошук порозуміння, тобто за допомогою посередника обговорюються різні шляхи вирішення конфлікту і спільно обирається варіант, який обидві сторони вважатимуть найкращим. Медіація дає змогу зберегти відносини на перспективу; ризик медіації мінімальний, оскільки кожна сторона в будь-який момент може відмовитися від продовження процесу переговорів; процес медіації відносно нетривалий та є економічно вигідним для сторін порівняно з судовою процедурою вирішення спору [4, с. 140].

Тобто медіація – це альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторін спору намагаються в рамках структурованого процесу самостійно, на добровільній основі досягти згоди для вирішення їхнього спору за допомогою медіатора. Основними

завданнями процедури є вирішення спору шляхом досягнення взаємоприйняттого рішення; усунення шкоди спричиненої спором; запобігання поновленню конфлікту.

За твердженням І. Присяжнюка, медіаційна процедура ефективно застосовується у таких країнах, як Австрія, Англія, Німеччина, США, Франція тощо. Наприклад, в Англії та багатьох штатах Америки суддя уповноважений зобов'язати сторони брати участь у процесі медіації. У деяких судах США участь сторін у медіації є обов'язковою умовою призначення розгляду спору в суді, якщо медіація виявиться безуспішною [5, с. 68].

Заслуговує на увагу і та обставина, що сьогодні у США використовують медіацію не лише для вирішення правових спорів, а й у процесі примирення жертв і правопорушників [6, с. 21].

Законодавство України не забороняє застосовувати медіацію як спосіб альтернативного вирішення спорів у сферах цивільного, господарського, адміністративного судочинства і, навіть, при притягненні особи до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів невеликої тяжкості або необережне вчинення злочинів середньої тяжкості. Норми щодо примирення сторін спору або потерпілого з особою, що вчинила злочин (у тому числі за допомогою незалежного посередника – медіатора), містяться у галузевих процесуальних кодексах України [7, с. 94].

Проте, в Україні практика застосування альтернативних способів урегулювання спорів на сьогоднішній день не є поширеною, а їх система знаходиться на етапі формування. Вперше термін «медіація» у нашій державі закріплено у Законі України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 р.

Слід зауважити, що лише починаючи з 2012 р. можна спостерігати активізацію діяльності як суб'єктів законодавчої ініціативи – народних депутатів України, так і професійних спільнот медіаторів, окремих експертів у напрямку розробки та прийняття Закону України «Про медіацію». Протягом 2012–2019 років у Верховній Раді України було зареєстровано загалом вісім законопроектів, спрямованих на урегулювання процедури медіації, шість з яких так і не потрапили до порядку денного сесії та були зняті з розгляду.

Станом на сьогодні, Законопроект про медіацію № 3665 [8] було заслухано у сесійній залі Верховної Ради України 02.11.2016 р. та прийнято за основу, але за результатами другого читання 26.02.2019 р. проєкт відхилений.

Вважаємо, що Закон України «Про медіацію» має бути розроблений з урахуванням конституційних засад у сфері захисту прав і свобод осіб, а також існуючих міжнародних та європейських стандартів альтернативного вирішення спорів та медіації. Так, ч. 6 ст. 55 Конституції України [1] гарантує кожному право вибору будь-якого, не забороненого законом, засобу захисту своїх прав і свобод від порушень і протиправних посягань.

Отже, у контексті вирішення питань правового регулювання інституту медіації в Україні, слід акцентувати на важливості врахування сучасних світових тенденцій функціонування інституту медіації в зарубіжних країнах. Під медіацією (посередництвом) необхідно розуміти добровільний і конфіденційний процес вирішення будь-якого спору, в якому нейтральна третя особа допомагає сторонам досягнути домовленості (згоди) в їх суперечці шляхом переговорів. До переваг медіації можемо віднести: швидкість, конфіденційність та, як засвідчує загальна практика, високий ступінь результативності.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV в редакції від 7.01.2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.
3. Сало Л. Б., Сенюта І. Я., Хлібороб Н. Є., Школик А. М. Способи вирішення публічно-правових спорів з органами влади : практич. посіб. Дрогобич : Коло, 2009. 112 с.
4. Вікторчук М. В. Медіація як альтернативний спосіб вирішення судових спорів в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. Вип. 3. С. 168–177.
5. Присяжнюк І. Запровадження медіації як форми відновного правосуддя. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2. С. 65–69.
6. Гайдук А. В. Проблеми законодавчого забезпечення медіа в Україні. *Часопис академії адвокатури України*. 2018. № 19. С. 1–4.
7. Яковлев В. В. Медіація в Україні: перспективи законодавчого урегулювання : зб. наук. праць Харків. націон. педагогічного ун-ту імені Г. С. Сковороди. Серія: Право. 2016. Вип. 25. С. 94–104.
8. Проєкт Закону про медіацію № 3665: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463.

Наливайко Олег Іванович
науковий співробітник
секретаріату Вченої ради,
кандидат юридичних наук, доцент

Ярошева Катерина Ігорівна
студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ

В умовах розбудови незалежної правової держави та розвитку громадянського суспільства особливого значення набуває рівень правової культури і правової свідомості особи. Можливість, вміння та готовність особи відстоювати свої права і визнавати права інших людей є нагальною ознакою як правової держави, так і громадянського суспільства. Повага до права, визнання його основним соціальним регулятором суспільних відносин є показником високого рівня правової свідомості особи, що позитивно впливає на правову соціалізацію.

Різні аспекти правового виховання досліджували у своїх працях Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, Р. Притченко, П. Рабінович, В. Сальников, В. Щегорцов та інші.

Наразі існують два підходи щодо розуміння поняття «правове виховання». Одні автори, зокрема В. Головченко, В. Іванов, Р. Притченко [1, с. 234; 2, с. 396], розуміють під правовим вихованням вплив на особу всіх умов соціального середовища у взаємодії з її індивідуальними особливостями, тобто як систему об'єктивних і суб'єктивних факторів.

Інші, наприклад, А. Олійник, окрім зазначених способів правового виховання, виокремлює ще два його види, а саме: правову агітацію, яка полягає у правовому впливі на правосвідомість і настрої членів суспільства через колективні та індивідуальні співбесіди, виступи на мітингах, зборах за допомогою преси, телебачення та інше, а також історію української та світової культури з правової тематики, як систему літературної, художньої, кінотелевізійної та іншої творчості про правову дійсність [3, с. 751].

Правове виховання складається з таких основних компонентів: формування у громадян системи правових знань; формування правових переконань; формування мотивів і звичок правомірної поведінки [4, с. 57].

Серед способів правового виховання, як цілеспрямованого засобу правової соціалізації особи, необхідно акцентувати на таких: правова пропаганда, складовою якої є правова агітація; правова освіта населення; індивідуально-виховна робота; юридична практична діяльність органів державної влади та інститутів громадянського суспільства спрямована на формування у суспільства активної правової поведінки; самовиховання, у тому числі й самоосвіта.

Під час вибору способів та інститутів правового виховання необхідно враховувати як об'єктивні умови розвитку суспільних відносин, так і суб'єктивні властивості особи чи групи осіб, які є об'єктами правових впливів.

Кожен із перерахованих способів реалізації правового виховання має конкретні завдання і цілі. Водночас їх об'єднує можливість цілеспрямованого впливу на особу, формування у неї мотивів щодо спонукання її до правомірної поведінки, поваги до права.

Правове самовиховання передбачає глибоке самостійне вивчення, засвоєння, розвиток, закріплення принципів права та моралі, цінностей, соціальних норм поведінки для того, щоб протистояти будь-яким негативним зовнішнім впливам. За такої умови основним є самовиховання соціально важливих правових орієнтирів, установок на правомірну поведінку.

Отже, правове самовиховання особи та зовнішні правосоціалізуючі фактори не повинні розглядатись як звичайне поєднання самостійних процесів. Це взаємопов'язані аспекти єдиного процесу правової соціалізації, що має на меті формування особи з активною правовою позицією. Вихідним компонентом процесу правового самовиховання є мотив, тобто глибоке усвідомлене внутрішнє переконання особи у необхідності систематичної цілеспрямованої роботи над собою. Саме від якості правового виховання залежить рівень правової культури та правової свідомості особи.

Список використаних джерел

1. Головченко В. В. Право в житті людини (статті). Київ : Оріони, 2005. 336 с.
2. Васильєв А. Ф., Иванов В. В., Притченко Р. С. Теория права и государства : учебник. Харків : ООО «Одиссей». 2006. 480 с.
3. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : «Видавничий Дім Ін Юре», 2003. 1232 с.
4. Головченко В. В. Эффективность правового воспитания: понятие, критерии, методика измерения. Киев : Наукова думка, 1985. 128 с.

Орлова Олена Олександрівна

доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МІСЦЕ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІКИ У ПРАВОВІЙ ОСВІТІ

Незважаючи на розмаїття вже наявних форм правового виховання, тривають постійні активні пошуки нових форм правовиховної діяльності, оскільки важливо використовувати найбільш дієві форми роботи, що дозволяють враховувати особливості правовиховної діяльності. На нашу думку, поряд з такими різновидами правової освіти, як юридична освіта та правова просвіта, слід виділити особливий вид – юридична клініка.

Термін «юридична клініка» виник в США. Перша згадка цього терміну належить німецькому професору Фроммгольду, який у 1901 році у журналі «Deutsche Juristen-Zeitung» оприлюднив свою статтю «Juristische Kliniken». Проводячи паралелі, у цій статті він вказував на те величезне значення, яке мають для лікарняної практики клініки, що існують при медичних факультетах, і пропонував створити аналогічні при юридичних вищих навчальних закладах, студенти яких під керівництвом професора проаналізували б не вигадані казуси, а безпосередньо надавали б юридичну допомогу тим, хто її потребує [1, с. 8].

Зазначимо, що назва «юридична клініка» є специфічною, оскільки її тлумачення є різним залежно від мови, в якій вона вживається. Зокрема, в словнику С. І. Ожегова поняттям «клініка» позначається «лікувальна установа, при якій ведеться наукова і навчальна робота» [2, с. 247]; акцент на тому, що це лікувальна установа. Тому бажано, разом з назвою «юридична клініка» вживати більш доступні для населення поняття, наприклад «безкоштовна юридична консультація» або «громадська приймальня з наданням безкоштовної юридичної допомоги».

Отже, дуже корисним вбачається запозичення перспективних та практично-корисних форм навчання, що вже кілька десятиріч використовують юридичні факультети країн Заходу. Останні, зокрема, охоплюють і діяльність студентів правових факультетів в «юридичних клініках». До того ж досвід власних українських юридичних вузів довів високу ефективність використання цієї форми навчання майбутніх фахівців права [1, с. 8].

«Юридична клініка» є структурним підрозділом вищого навчального закладу III – IV рівнів акредитації, що здійснює підготовку фахівців за напрямом „Право” і створюється як база для практичного навчання та проведення навчальної практики студентів старших курсів,» – зазначається у «Типовому положенні про юридичну клініку вищого навчального закладу України» від 3 серпня 2006 року [3].

Отже, юридична клініка є особливим різновидом правової просвіти (для населення) та юридичної (для збудувачів вищої освіти юридичних вузів) освіти. Для останніх юридична клініка – це діяльність з отримання практичних навичок збудувачами вищої освіти старших курсів через надання юридичних консультацій населенню.

Можна виділити такі основні риси юридичної клініки:

- офіційно впроваджений курс в університеті (спецкурс, факультативний курс);
- відбувається під наглядом і керівництвом викладачів;
- складається з семінарських та практичних занять;
- надається високий професійний рівень знань;

- зараховується студентам як курс навчання в дипломі;
- безпосередня безкоштовна юридична допомога малозабезпеченим верствам населення.

Саме в юридичній клініці студенти отримують певні навички юридичної практики та уявлення про те, що потребують люди і як можна захистити їхні права, спираючись на закон. Як правило, їхню роботу контролюють викладачі, які мають великий досвід у практичному застосуванні права; вони допомагають студентам отримати практичний досвід, підстрахувати їх, забезпечити компетентне та професійне уявлення клієнтів. Крім того, студенти відвідують семінарські заняття, на яких вони вивчають законодавство і процедури, необхідні під час роботи в юридичній фірмі та представництві в суді; там вони обговорюють етичні та практичні питання, які виникають в процесі роботи клініки. Студенти отримують завдання щодо вивчення правової літератури, в тому числі і чинного законодавства, які потім обговорюються на семінарських заняттях. Отже, студенти беруть активну участь у безпосередньому представництві клієнта.

Відповідні критерії для клінік:

- 1) інтегрованість юридичної клініки в структуру юридичного факультету та його навчального плану як дисципліни;
- 2) рівність юридичної клініки з іншими навчальними курсами;
- 3) територіальне розташування в межах вузу;
- 4) керівництво клінікою здійснюється викладачами вузу і юристами-практиками;
- 5) наявність тісних зв'язків та співробітництва з неурядовими організаціями.

З метою надання безоплатної правової допомоги з питань захисту прав і свобод людини на базі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ у 2001 р. було створено Центр правової допомоги «Істина» [4], реорганізований в юридичну клініку відповідно до наказу ректора від 25.03.2013 № 97 [5], де студенти та курсанти під керівництвом викладачів надають безоплатну правову допомогу населенню. При юридичній клініці працює гаряча лінія – Call-центр юридичної клініки «Істина».

Життєздатність та перспектива розвитку юридичних клінік підтверджується тим, що за порівняно невеликий проміжок часу вони утвердилися в структурі низки вузів; діють з метою надання населенню безкоштовної юридичної допомоги; користуються популярністю серед населення; дозволяють студентам творчо реалізуватися, розкрити свій інтелектуальний потенціал; є ланкою між традиційним навчальним процесом і майбутньою практичною діяльністю.

Отже, актуальність «клінічного руху» в Україні беззаперечна, і він допомагає підвищити якість юридичної освіти.

Список використаних джерел

1. Жук Н. Інноваційні форми юридичної освіти. *Юридичний вісник України*. 2002. № 29. С. 1, 8.
2. Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. д-ра филол. наук, проф. Н. Ю. Шведовой. 14-е изд., стереотип. Москва : Рус. яз., 1983. 816 с.
3. Типове положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України : Наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2006 року № 592. *Юридичний журнал*. 2006. № 9. С.16–17.
4. Положення про діяльність Центру правової допомоги «Істина» Дніпропетровського юридичного інституту МВС України : наказ ректора від 14 березня 2001 року № 54.
5. Положення про юридичну клініку «Істина» ДДУВС : наказ ректора від 25.03.2013 року № 97.

Панкевич Олег Зіновійович
доцент кафедри адміністративно-правових
дисциплін юридичного факультету,
кандидат юридичних наук, доцент

Кінцак Андрій Васильович
студент II курсу магістратури юридичного факультету

*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

КОНСТИТУЦІЙНА РАДА ФРАНЦІЇ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ

Після утворення у Верховній Раді України монобільшості політичної партії «Слуга народу», представники останньої заявили про плани внесення до Конституції України великої кількості суттєвих змін. З огляду на відповідні положення чинного Основного закону, такі зміни однозначно не можуть відбутися без позитивних висновків Конституційного Суду України. Не секрет, що, своєю чергою, рівень довіри нашого суспільства до діяльності цього органу конституційної юрисдикції є доволі низьким. Як серед пересічних громадян України, так і серед політиків лунають навіть доволі радикальні твердження про доцільність, а то й про необхідність повної ліквідації Конституційного Суду України як державної інституції.

Зважаючи на вищенаведене, актуальність дослідження зарубіжного досвіду функціонування органів конституційного контролю видається очевидною. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує досвід Франції як сучасного «локомотива Європейського Союзу» та її Конституційної Ради.

Звертаючись до розгляду питання про органи конституційного контролю у Франції, відзначимо, що модель спеціалізованого органу конституційного контролю, яка виникла після встановлення V Французької Республіки, сприяла глобальному перевороту у французькій конституційно-правовій доктрині, і в наш час є однією із найбільш важливих новацій Конституції Франції 1958 року.

Питання про природу Конституційної Ради Франції викликає безліч суперечок. Однак вражаюча еволюція цього органу протягом півстоліття свого існування від «сторожового пса виконавчої влади» до органу, що сприяє захисту прав і свобод людини й громадянина, спричиняє безсумнівний інтерес до цієї інституції.

Порядок формування, особливості процедури контролю, а також спеціальна компетенція є підставами, щоб розглядати Конституційну Раду у рамках особливої групи «квасісудових» органів, що дозволяє виділити самостійну французьку модель конституційного контролю.

Французька модель, яка має низку суттєвих особливостей, які виділяють її як самостійну модель конституційного контролю, згодом була запозичена цілою низкою держав. Зокрема, на основі французької моделі конституційного контролю були засновані Конституційні ради в країнах Північної Африки, Близького Сходу, Південно-Східної та Середньої Азії, в тому числі в Алжирі, Казахстані, Камбоджі, Кот-Д'Івуарі, Лівані, Марокко тощо.

Слід наголосити, що тривалий час процедура конституційного контролю у Франції була «таємницею», тобто запити розглядалися в рамках закритих засідань. Ба більше, принцип секретності був закріплений у тексті присяги члена Конституційної Ради [1, с. 89].

Лише з середини 1980 років з'являються окремі елементи змагальності та рівності сторін. Зокрема, зміна процедури контролю у бік колегіальності, змагальності і рівності сторін зблизила французьку модель конституційного контролю із європейською.

Конституційна Рада Франції є єдиним органом, здатним відкласти застосування законодавчих положень. Звичайний суд у цивільній або адміністративній справі не може відкласти застосування законодавчого положення із міркувань неконституційності. Звичайні суди (цивільні, кримінальні та адміністративні) можуть розглянути питання про конституційність підзаконних актів, але не актів парламенту. Проте вони відповідальні за розгляд можливих конфліктів між статутами і міжнародними угодами (конвенційний контроль), що дозволяє їм відкласти застосування законодавчих положень, коли вони вступають в протиріччя з міжнародним договором, що набув

чинності. У зв'язку із цим Конституційна Рада Франції відповідає тільки за розгляд питання щодо конституційності законодавчих актів (статутів) й міжнародних угод, але не здійснює конвенційний контроль. Цей поділ здійснення контролю є результатом розгляду справи Конституційною Радою Франції про переривання вагітності в 1975 році [2]. Такий порядок здійснення контролю ускладнює проблему захисту прав і свобод людини в зв'язку з потенційною конкуренцією між двома видами контролю: конституційним й конвенційним.

Однак поряд із змагальністю існують певні елементи інквізиційної моделі. Наприклад, якщо розгляд справи було розпочато, то особа, яка ініціювала його, не може припинити провадження, навіть знайшовши кращий спосіб захисту своїх прав або відмовившись від їхнього захисту.

Подача запиту – право, а не обов'язок сторін, однак після прийняття запиту, перевірки його на прийнятність та передачі до Конституційної Ради набуває чинності публічний інтерес, і сторони вже не мають право відкликати запит, точно так само, як й орган конституційного контролю не мають право довільно припинити справу. В іншому випадку виявилось б можливим збереження в правовій системі норм, конституційність яких сумнівна, але не встановлена.

Французька модель конституційного контролю пройшла тривалий шлях розвитку. Проведена в 2008 р. реформа наділила Конституційну Раду Франції правом здійснювати наступний конституційний контроль за скаргами громадян на порушені конституційні права і свободи. Водночас Конституційна Рада Франції зберегла свій особливий статус. Б. Шено зазначає: «Я ніколи не розглядав Конституційну Раду як судовий орган; це політичний орган за способом формування та за здійснюваними функціями» [3, р. 106]. Створення «блоку конституційності» в 1971 р. та розширення кола суб'єктів звернення до Ради 1974 р. стали глобальними проривами.

Одночасно в рамках свого поступового розвитку Конституційна Рада Франції своїми рішеннями самостійно розширювала межі компетенції і зміцнювала свої позиції.

Реформа 2008 р. [4], внаслідок якої Конституційна Рада Франції була наділена повноваженнями щодо здійснення конкретного конституційного контролю, є знаковою для розвитку конституційного контролю у Франції. Це зумовлено тим, що Рада здійснює ці повноваження у процесуальних формах, які зближують її із судовими органами континентальної моделі правосуддя.

На наш погляд, починаючи із 1970 років, Конституційна Рада Франції демонструє риси радше судового, аніж консультативного органу. Справа про свободу об'єднань 1971 року або справа про Засади рівності між платниками податків створили «блок конституційності», тобто розширений блок відсилочних норм, включаючи тексти, що стосуються основних прав і свобод, які не були офіційно включені до Конституції Франції 1958 року: Декларація прав людини і громадянина 1789 року або Преамбула до Конституції 1946 року. Згодом всі основні законодавчі акти, пов'язані з політичними і соціальними питаннями, були спрямовані до Конституційної Ради до їх вступу в законну силу: переривання вагітності, свобода пересування, націоналізація, свобода освіти тощо.

Після реформи 2008 року Конституційна Рада Франції увійшла до системи французького правосуддя із збереженням конституційно закріпленої відокремленості від неї. Голова Конституційної Ради Франції Ж.-Л. Дебре (2007–2016 рр.) у процесі підготовки конституційної реформи 2008 р. зазначав, що він негативно ставиться «до того, щоб в результаті реформи Конституційна Рада перетворилася на Верховний суд, вищу інстанцію по відношенню до двох інших» [3, р. 55].

Отже, можна зробити висновок, що французьке суспільство розглядає Конституційну Раду значною мірою як судовий орган, зважаючи при цьому на її характерні особливості: статус, порядок призначення членів Конституційної Ради, включення до її складу членів по праву тощо, які не дозволяють зробити остаточний висновок щодо місця Конституційної Ради Франції в системі державних органів.

Важливо наголосити, що посередником між громадянином й Конституційною Радою Франції є Державна рада або Касаційний суд, які приймають рішення про наявність очевидного конфлікту з Конституцією, та, в разі необхідності, передають відповідну заяву до Конституційної Ради.

У ході реформи 2008 року в Конституційній Раді з'явилося повноваження визнавати закон неконституційним, у зв'язку з чим застосування цього акта не просто відкладається (як при процедурі конвенційного контролю: наприклад, в разі виявлення невідповідності міжнародній угоді), а стає неможливим. Це є безсумнівною перевагою не тільки для заявника, а й для інших осіб, чиї інтереси можуть бути порушені застосуванням неконституційного акта. Крім того, враховуючи, що всі види законодавчих положень можуть бути розглянуті в порядку першочергового конституційного питання, це також означає, що закони, прийняті до Конституції 1958 року, також можуть бути розглянуті на предмет їхньої конституційності. З огляду на велике значення, що надається сторонами строку

розгляду справи, новий механізм дає велику перевагу в цьому питанні. З практичного погляду більшість пріоритетних питань щодо конституційності пов'язані із податковим, кримінальним та комерційним правом, що означає особливу значущість невідкладності процесу.

Конституційний контроль залишається абстрактним контролем у рамках процедури першочергового питання про конституційність, і на офіційному рівні не проводиться аналіз причин, що призвели до розгляду тієї чи тієї справи в Конституційній Раді. Зокрема, неконституційність законодавчого положення може бути виведена тільки з тексту закону, а не в результаті його застосування, що може залишити деякі важливі питання про конституційність поза сферою застосування нового конституційного контролю.

Конституційна Рада Франції пройшла тривалий шлях розвитку й трансформації, ставши не тільки найважливішим механізмом забезпечення верховенства Конституції Франції, але й гарантом стабільності всієї правової системи Франції.

Список використаних джерел

1. Крутоголов М. А. Конституционный совет Франции. Москва : Наука, 1993. 222 с.
2. Decision 74-54 DC of 15 January 1975. URL: http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseilconstitutionnel/root/bank_mm/anglais/a7454dc.pdf
3. Hourquebie F. Le pouvoir juridictionnel en France. Paris, 2010.
4. Конституція Франції 1958 року із змінами, внесеними 23 липня 2008 року. URL: http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseilconstitutionnel/root/bank_mm/constitution/constitution_russe_version_aout2009.pdf

Проць Іванна Миколаївна

доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук

Ярема Оксана Григорівна

доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРИНЦИПИ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

Антикорупційна стратегія України визначає принципи, мету, завдання, пріоритети, механізми та очікувані результати реалізації державної антикорупційної політики в Україні.

Ефективна боротьба проти корупції в Україні, крім наявності відповідної політичної волі, вимагає належного законодавчого забезпечення (комплекс нормативно-правових приписів, що регулюють механізми запобігання корупції, а також відповідальність за вчинення корупційних порушень), формування дієвої системи державних органів, забезпечення належного координування формування та реалізації антикорупційної політики, превентивні заходи запобігання корупції, а також її подолання. Побудова такої інституційної системи повинна відповідати міжнародним стандартам (зокрема, конвенціям ООН та Ради Європи проти корупції, а також рекомендаціям ГРЕКО та Стамбульського плану дій антикорупційної мережі ОЕСР) і передовій світовій практиці, а також враховувати особливості української юридичної системи [1, с. 78].

На високий рівень корупції в Україні впливає низка факторів, як-от: непрозорість діяльності і невідзвітність органів державної влади; відсутність політичної волі щодо боротьби з корупцією, неефективна участь у цій боротьбі правоохоронних структур і органів національної безпеки держави; надзвичайна розгалуженість дозвільно-регуляторної системи; надмірний вплив окремих олігархічних груп на прийняття державних рішень і кадрові призначення; нерегульованість конфлікту інтересів; відсутність правил професійної етики на публічній службі; низький рівень забезпечення захисту прав власності; недотримання законодавства у сфері боротьби з корупцією, а також недосконалість законодавства з цих питань у цілому; недосконалість системи судустрою; відсутність системності в

роботі з виявлення корупції в органах державної влади; відсутність публічного контролю за доходами та видатками вищих посадових осіб держави, а також ефективних механізмів участі громадянського суспільства у формуванні та реалізації антикорупційної політики.

Успішна протидія корупції можлива за умови наявності таких складових: належного антикорупційного законодавства, ефективного його застосування відповідними державними органами та їх скоординованості у своїй діяльності, політичної волі керівництва держави реально протидіяти корупції у всіх сферах і на всіх рівнях державної влади, підтримка антикорупційних заходів держави громадянським суспільством. Кожна із цих складових відіграє у справі протидії корупції свою особливу роль. Протидія корупції у правовій демократичній державі можлива лише на правовій основі. Вихід за межі правових рамок в антикорупційній діяльності — це шлях до службових зловживань, свавілля, за яких протидія корупції здійснюватиметься тими ж корупційними засобами [2, с. 114].

Визначаючи стратегію антикорупційної політики враховуються такі основоположні принципи:

1) спрямованість антикорупційної політики та координація діяльності органів влади з її реалізації;

2) системний аналіз корупційних ризиків;

3) проведення антикорупційної експертизи проєктів та чинних нормативно-правових актів;

4) поєднання зусиль та забезпечення ефективної взаємодії на центральному та регіональному рівнях між органами виконавчої влади, їх територіальними підрозділами, іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, об'єднаннями громадян з питань реалізації державної антикорупційної політики;

5) впровадження у національне законодавство передового досвіду інших країн світу, а також пропозицій міжнародних організацій з питань антикорупційної політики;

6) взаємодія інститутів громадянського суспільства з органами влади у сфері формування та реалізації державної антикорупційної політики;

7) відкритість та інформованість громадськості про здійснення заходів щодо запобігання та протидії корупції.

Сучасна динаміка суспільних процесів в Україні й світі зумовлює необхідність створення ефективної системи протидії корупції, спроможної забезпечити поступ суспільства і держави на шляху до спільноти розвинутих демократичних країн [3, с. 54].

Стратегічною метою антикорупційної політики є протидія корупції на рівні державної влади та місцевого самоврядування шляхом підвищення прозорості в їх діяльності, додержання прав і свобод людини і громадянина, створення умов для розвитку економіки, забезпечення європейських соціальних стандартів і добробуту населення.

Досягнення цієї мети можливе шляхом реалізації антикорупційної політики, яка передбачає поступове зниження рівня корупції в державі та налагодження дієвого механізму із запобігання та протидії корупції в Україні.

Водночас, у нинішніх умовах розвитку нашої країни вирішальним елементом протидії корупції є політична воля, яка передбачає, що за наявності легальних підстав закон має застосовуватися до будь-якої особи, незалежно від займаної нею посади, політичних уподобань, наближеності до політичного керівництва держави та інших суб'єктивних моментів.

Важливим соціальним аспектом запобігання корупції є формування свідомості громадян негативного ставлення до корупції і посилення їх антикорупційної мотивації.

Реалізація Стратегії має здійснюватися у напрямках:

1) вдосконалення антикорупційного законодавства насамперед шляхом гармонізації з відповідним європейським законодавством, усунення наявних протиріч, неузгодженостей і прогалин у чинних законах та інших нормативно-правових актах щодо актів антикорупційного законодавства; удосконалення законодавства з питань соціального забезпечення державних службовців з метою підвищення рівня їх соціального захисту;

2) забезпечення відповідними інтелектуально-кадровими, фінансовими, матеріально-технічними, інформаційними та іншими необхідними ресурсами.

Стратегія є базою для розробки конкретних програм, проєктів та планів заходів за складовими державної антикорупційної політики та механізмів їх реалізації і розрахована на період досягнення визначених нею завдань.

Список використаних джерел

1. Шепітько В. Ю. Розслідування злочинів корупційної спрямованості : наук.-практ. посіб. Харків : Харків юридичний, 2013. 219 с.
2. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію : наук.-практ. комент. Харків : Право, 2013. 423 с.
3. Кушерець Д. В. Корупція: економічні, правові та соціальні проблеми захисту майнових прав. Київ : Знання України, 2012. 123 с.

Рибалкін Андрій Олександрович

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Бондарєва Аліна Русланівна

студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН

Не виникає жодних сумнівів, що Організація Об'єднаних Націй є унікальною міжнародною організацією. Вона була заснована після Другої світової війни представниками 51 країни, що були прихильниками курсу на підтримку миру й безпеки в усьому світі, розвиток дружніх відносин між країнами й надання сприяння соціальному прогресу, поліпшення умов життя та справ у сфері прав людини. Міжнародний суд є одним з шести головних органів ООН, її головним судовим органом. Статут Міжнародного суду складає невід'ємну частину Статуту Організації. Статут ООН поклав на Суд нелегке завдання: базуючись у своїй діяльності на принципах і нормах сучасного міжнародного права, бути одним з важливих засобів мирного врегулювання міжнародних суперечок, сприяти своїми рішеннями справі миру і міжнародної безпеки, суворо стояти на сторожі міжнародної законності і правопорядку. Проте протягом часу функціонування цього Суду неодноразово виникали питання про його реформування.

Різні аспекти діяльності ООН, у тому числі питання реформування Міжнародного суду, досліджувалися Б. Джумабековою, В. Лук'яновим, В. Мелінішиним, М. Трипольскою, О. Шпакович та іншими вченими.

Варто зазначити, що на початку 1970 років, коли на порядку денному Генеральної Асамблеї стояло питання про підвищення ролі Міжнародного суду, всебічно обговорювалися перспективи створення мережі регіональних міжнародних судових органів під егідою головного судового органу ООН. У Статуті ООН закладено необхідність створення мережі міжнародних судових органів, оскільки Міжнародний суд ООН називається головним судовим органом Організації.

Потенційні можливості для підвищення ролі Міжнародного суду закладені, насамперед, у розширенні його юрисдикції, тобто збільшенні кола питань, що підлягають розгляду. Оскільки положення Статуту Суду не допускають будь-яких застережень при визначенні обов'язкової юрисдикції не інакше як за умов взаємності, було б доцільно піти на встановлення ряду обмежень при формулюванні застережень, виключаючи ту чи іншу область зі сфери підсудності [1, с. 21].

Тож досить перспективним є наділення Міжнародного суду преюдиціальною юрисдикцією. Це доведено досвідом функціонування Європейського суду, успіх якому принесли, в тому числі однакове застосування і тлумачення норм наднаціонального права, які при цьому автономно є частиною національних правових систем держав-членів. Крім того, множинність інструментарію, який може бути використаний для підпорядкування міжнародних суперечок обов'язковій юрисдикції, дозволяє сформулювати широке коло пропозицій і побажань. Мова могла б іти, зокрема, про закріплення за Міжнародним судом обов'язкової юрисдикції в разі надання йому статусу другої інстанції щодо інших міжнародних судових органів.

Однак якщо нав'язати державам обов'язкову юрисдикцію Міжнародного суду ООН, то це буде суперечити принципу суверенітету і порушувати тим самим свободу вибору державами засобів мирного вирішення своїх суперечок, що закріплено в статті 33 Статуту ООН. Хоча відповідно до

Статуту ООН держави зобов'язані вирішувати мирними засобами свої суперечки, вони мають право вільно вибирати ці засоби, в тому числі дипломатичні переговори, Міжнародний суд ООН, посередництво, арбітраж і будь-які інші мирні засоби, які вони знайдуть найбільш підходящими. На жаль, досі залишаються практично поза увагою заклики Генеральної Асамблеї ООН, яка неодноразово пропонувала державам-членам переглянути стримане ставлення до заяв загального характеру про визнання обов'язкової юрисдикції Міжнародного суду або відкликати подані раніше застереження, включити в проекти двосторонніх і багатосторонніх міжнародних угод відповідну юрисдикційну клаузулу.

Водночас із середини 1980 років переважною формою судочинства в Міжнародному Суді ООН став розгляд справ в камерах *ad hoc*. Багато хто вважає, що практика звернення до камер *ad hoc* робить міжнародну судову процедуру більш привабливою для держав і, отже, активізовує діяльність головного судового органу ООН. Однак потенціал правотворчої діяльності Міжнародного суду ООН не вичерпується можливістю звернення до камер *ad hoc* або постійних камер за певними категоріями справ. Конструкція Міжнародного суду, при якій всі судді зайняті в розгляді кожної конкретної справи, технічно не дозволяє Суду одночасно розглядати велику кількість справ. Тому виносяться пропозиції про реформу Суду. Перспективним щодо цього є запозичення процесуальних інститутів, які повністю виправдали себе в практиці Суду Європейського Союзу – це інститут Генерального адвоката.

На думку науковців, наступним із можливих напрямків реформування Міжнародного суду ООН є підвищення ролі Міжнародного суду ООН шляхом розширення кола суб'єктів – потенційних сторін спору, а також шляхом внесення певних змін в процедуру судового розгляду. Дійсно, варто зазначити, що деякими науковцями піднімається питання про надання доступу до Суду міжнародних урядових і деяких неурядових організацій, що фактично розширило б суб'єктний склад осіб, що мають право звертатися до Суду [1, с. 22].

Та, як варіант, можливо надати право доступу до Суду не тільки державам, а й міжнародним урядовим та неурядовим організаціям, керівництву територій, які є частинами суверенних держав та мають особливий правовий статут, фізичним особам.

Також, іншою пропозицією щодо вдосконалення діяльності Суду є надання йому права самостійно приймати рішення з приводу тимчасових заходів і заходів примусового виконання своїх рішень. Таке можливо шляхом надання Суду права самостійно приймати рішення про необхідність застосування забезпечувальних тимчасових заходів і заходів примусу виконання рішення, самостійно визначати в своїх рішеннях види забезпечувальних тимчасових заходів, обмежити право вето членів Ради Безпеки на акти про вжиття забезпечувальних тимчасових заходів і заходів примусового виконання рішень Міжнародного суду ООН, в чийх інтересах винесено таке рішення, або зовсім позбавити права вето, наділити правом Міжнародний суд ООН самостійно приймати рішення про забезпечувальні заходи і заходи примусового виконання своїх рішень і з призначенням виконавців або зобов'язанням Ради Безпеки створювати такі тимчасові органи.

Також підвищення ефективності Міжнародного суду ООН не можливо без проведення деяких організаційних реформ, серед яких: збільшення кількості суддів Міжнародного суду; збільшення терміну повноважень суддів до 12–15 років, відповідно з переобранням через кожні 4–5 років, або довічно з наданням права вільного виходу зі складу Міжнародного суду; надання права обрання суддів тільки Генеральною Асамблеєю ООН з кандидатів, які пропонуються членами вищих судів держав, національними та міжнародними асоціаціями міжнародного права і професорами; введення в якості додаткової вимоги до кандидатів на посаду судді експертних знань в області не тільки міжнародного, а й національного права; збільшення кількості клерків до 15, для кожного судді по одному клерку [2, с. 112–113].

Крім того, у наш час засоби масової інформації широко висвітлюють збройні конфлікти, і той факт, що Міжнародний суд ООН залишається осторонь цього питання, також не є прийнятним. Але однією з причин є те, що Суд не може займатися розглядом справ за своєю власною ініціативою. Статут Суду не наділяє його правом проводити розслідування і виносити за своєю ініціативою рішення, що стосуються дій суверенних держав, або розглядати їх внутрішні справи. Суд не є поліцейським, що стежить за дотриманням правопорядку у світі. Він також не є обвинувачем, який може пред'являти звинувачення. Суд може розглядати спір лише на прохання відповідних держав і з їхньої згоди. Можливо це питання також на сьогодні потребує більш детального вивчення [3].

Отже, з вищеназваних положень є можливим проведення низки реформ з метою підвищення ефективності Міжнародного суду ООН. Щоправда, єдине, що може перешкодити цьому процесу – це недовіра більшості держав-членів Організації Об'єднаних Націй у вирішенні питань їх безпеки.

Однак факт збільшення кількості звернень до Міжнародного суду ООН свідчить про те, що в майбутньому таке реформування є не просто можливим, а неминучим.

Список використаних джерел

1. Чернова Н. Н. Перспективы повышения роли Международного Суда ООН: Предоставление права доступа в Суд международным правительственным и некоторым неправительственным организациям. *Международное публичное и частное право*. № 3. 2006. С. 22–25.
2. Гончарова Н. Н. Международный Суд ООН: пути повышения его эффективности. : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Казань, 2007. 205 с.
3. Музика Ю. Г. Міжнародний суд ООН: актуальні проблеми реформування. *Сильна ООН – кращій світ* : матеріали круглого столу, присвяч. 70-річчю заснування ООН, 27 жовт. 2015 р. Харків, 2015.

Самотуга Андрій Валерійович

доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПИТАННЯ ДЕЯКИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТІВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

Специфіка інформаційних відносин зумовлена особливістю їхніх суб'єктів, які мають певні інтереси (інколи протилежні) і прагнуть їх реалізувати у відповідний, визначений законом, спосіб. Зокрема, Закон України «Про інформацію» визначає, що суб'єктами інформаційних відносин є громадяни України, юридичні особи та держава. І саме держава, наділена владними повноваженнями, здійснює інформаційну, як і будь-яку іншу діяльність, органами загальної та органами спеціальної компетенції.

Якщо органи загальної компетенції (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України та місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування) характеризуються порівняно усталеними повноваженнями в інформаційній сфері, то органи спеціальної компетенції зазнають останнім часом суттєвих змін, з огляду на легітимні зміни вищої політичної влади країни. І саме такі суб'єкти потребують попереднього аналізу в цій публікації, а саме: Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, Міністерство культури та інформаційної політики України.

Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення (далі – Нацрада) є конституційним, постійно діючим колегіальним органом, метою діяльності якого є нагляд за дотриманням законів України у сфері телерадіомовлення, а також здійснення регуляторних повноважень, передбачених законами [1]. Залишаючи далі поза увагою повноваження Нацради, порядок її формування потребує, на наш погляд, демократизації. Так, правом формування складу цього органу потрібно наділити не лише Президента України та Верховну Раду України, а й третього суб'єкта, як це, приміром, здійснено стосовно Конституційного Суду України – з'їзд суддів. Щодо Нацради це може бути щось на кшталт творчої спілки теле-, радіожурналістів тощо. Адже наявність у нинішньому парламенті пропрезидентської монобільшості може бути чинником політизації Нацради або ж більшість її складу та представників в областях може виражати інтереси певних телерадіокомпаній, власниками яких є кілька великих фінансово-промислових груп України [2].

Міністерство культури та інформаційної політики України (далі – МКІП) – орган спеціальної компетенції, який зазнав чи не найбільше суттєвих змін у сфері інформаційної діяльності. Ще згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 829 від 2 вересня 2019 р. Міністерство інформаційної політики України реформовано в Міністерство культури, молоді та спорту України (МКМС). Відповідна реорганізація МІП із покладенням на новостворене міністерство завдань та функцій Міністерства культури України та Міністерства молоді і спорту України тривала кілька місяців. 29 серпня 2019 р. Верховна Рада України призначила В. Бородянського на посаду Міністра культури, молоді та спорту України. Саме йому приписується авторство законопроекту про дезінформацію – дуже неоднозначної ініціативи, покликаної боротися з дезінформацією, але водночас небезпечної, насамперед, через пропозицію застосовувати кримінальну відповідальність, в тому числі проти

журналістів. Концепція законопроекту містила також ідею створення фінансованої державою нової саморегульованої журналістської організації із заздалегідь визначеним переліком із семи організацій, що направлять делегатів на її установчі збори; запровадження державного інституту Уповноваженого з питань інформації, наділення його повноваженнями визначати, який контент у медіа є дезінформацією, та звертатися з вимогою про його спростування, блокування, забезпечення права на відповідь та до суду; добровільний індекс довіри до медіа та низку інших новацій [3]. Втім внаслідок зміни уряду в лютому 2020 р. реалізацію цього проєкту закону було призупинено.

МКІП є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах культури, державної мовної політики, популяризації України у світі, державного іномовлення, інформаційного суверенітету України та інформаційної безпеки (вид. – авт.), а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах кінематографії, відновлення та збереження національної пам'яті, міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав національних меншин в Україні, мистецтв, охорони культурної спадщини, музейної справи, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей [4].

Отже, питання інформаційної безпеки належить до компетенції МКІП поряд з СБУ, РНБО України [5–6] та іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони України, адже в ч. 2 ст. 12 Закону України «Про національну безпеку України» йдеться, що інші державні органи ... здійснюють свої функції із забезпечення національної безпеки (складовою якої є інформаційна безпека) у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони [7].

До того ж, підпорядкованими органами МКІП є, зокрема, такі, що безпосередньо забезпечують здійснення інформаційної політики держави: Державний комітет телебачення і радіомовлення України, Український інститут національної пам'яті (УІНП), Державне агентство України з питань кіно.

Зокрема, положенням про Державний комітет телебачення і радіомовлення України передбачено норми, що стосуються наразі здебільшого внутрішньо організаційних повноважень Держкомтелерадіо, оскільки постановою Кабінету Міністрів України № 885 від 16.10.2019 було виключено ті норми, що визначали саме галузеві повноваження цього органу, за винятком лише такого, як проведення моніторингу змістовного наповнення теле- та радіопрограм, вироблених державними (вид. – авт.) телерадіоорганізаціями [8], частка яких на сьогодні досить невелика. Натомість до сфери управління Держкомтелерадіо віднесено такий вид діяльності, що майже не відповідає його назві, як видавнича справа: ведення державного реєстру суб'єктів видавничої справи, формування звітності щодо випуску видавничої продукції в Україні, а також діяльність підпорядкованого підрозділу – Книжкової палати України.

Державна архівна служба України (Укрдержархів) – центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через міністра юстиції. Державна архівна служба України реалізує державну політику у сфері архівної справи, діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації [9]. Отже, лише один орган, підпорядкований Міністерству юстиції, безпосередньо здійснює інформаційну політику.

Як підсумок слід констатувати, що система органів спеціальної компетенції у сфері інформаційної діяльності потребує впорядкування та оптимізації за такими напрямками: ліквідація окремих суб'єктів за рахунок об'єднання наявних для уникнення дублювання функцій; недопущення надмірного навантаження суб'єктів невластивими функціями в цій галузі; можливість створення єдиного органу виконавчої влади з підпорядкованими установами, який би реалізовував державну інформаційну політику, в т.ч. зовнішню, проаналізувавши недоліки в роботі та організації ліквідованого Міністерства інформаційної політики України. Адже потреба в такому органі, на нашу думку, є вкрай нагальною, зважаючи на гібридну війну, складовою якої є також інформаційна війна, що ведеться проти України з боку РФ. Хоча і в самій Росії відсутній як спеціальний орган виконавчої влади, уповноважений на здійснення інформаційної політики, так і конституційний орган парламентського контролю у сфері телебачення і радіомовлення, оскільки майже всі там телерадіоорганізації як внутрішнього, так і зовнішнього мовлення перебувають у державній власності. В Україні ж ситуація зовсім протилежна, і оцінювати, в якій із цих країн вона краща, – тема окремої публікації.

Список використаних джерел

1. Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення : Закон України від 23 вересня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 48. Ст. 296.
2. Офіційний сайт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення. URL : <https://www.nrada.gov.ua/about/>.

3. Петренко Г. Володимир Бородянський: Проект закону про дезінформацію потребує краш-тесту. URL : <https://detector.media/infospace/article/174053/2020-01-20-volodimir-borodyanskii-proekt-zakonu-pro-dezinformatsiyu-potrebue-krash-testu/>.
4. Положення про Міністерство культури та інформаційної політики України : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2019 р. № 885. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/885-2019-%D0%BF>.
5. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.
6. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 5 березня 1998 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.
7. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. Ст. 241.
8. Положення про Державний комітет телебачення і радіомовлення України : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2014 р. № 341. URL : http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=161808&cat_id=32820.
9. Положення про Державну архівну службу України : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 870. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/870-2015-%D0%BF>.

Степаненко Кирило Володимирович
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Проблема відповідальності в міжнародному праві безпосередньо пов'язана із застосуванням джерел міжнародного права, створенням ефективних засобів для зміцнення міжнародного миру і правопорядку. Міжнародна відповідальність є одним з найдавніших інститутів міжнародного права, однак, незважаючи на його постійне практичне застосування й удосконалювання, правові норми цього інституту не кодифіковані, тому він ґрунтується, як правило, на застосуванні звичаєвих норм, що склалися на базі прецедентів і судових рішень.

Проблематика міжнародної відповідальності фізичних осіб лежить у площині визнання міжнародної правосуб'єктності індивіда загалом, що є предметом теоретичних дискусій, які ведуться протягом кількох років юристами-міжнародниками та представниками інших галузей правознавства. Діапазон думок, який виявився в процесі обговорення цієї проблеми, досить широкий: від впевненого визнання до повного заперечення з проміжними позиціями часткового визнання і вказівки на специфічний характер даної правосуб'єктності. Питання міжнародної правосуб'єктності фізичних осіб залишається дискусійним і у вітчизняній правовій науці. Вважається, що індивід не може бути суб'єктом міжнародного права і правосуб'єктність останнього поглинається правосуб'єктністю держави, громадянином якої він є. Слід визнати, що така позиція справедлива якщо мова йде про інститут міжнародної відповідальності.

Після прийняття Загальної декларації прав людини 10 грудня 1948 р., дискусія щодо визнання індивіда як суб'єкта міжнародного права перейшла на новий рівень, адже в ст. 6 цього документа зазначено, що «кожна людина, де б вона не знаходилася, має право на визнання своєї правосуб'єктності» [1]. Зі свого боку правосуб'єктність передбачає можливість нести відповідальність за вчинення протиправних дій. Основні аспекти міжнародної відповідальності, зокрема фізичних осіб, викладені у проекті статей про відповідальність Комісії міжнародного права ООН 2001 р., і ці положення у рішеннях багатьох міжнародних судів на сьогодні визнані як основні при визначенні відповідальності за порушення міжнародного права.

Багато вчених вважають, що нерідко державна відповідальність обмежується лише зобов'язанням компенсувати збитки. Проект статей 2001 р. не містить поняття «міжнародний злочин» і не передбачає кримінальної відповідальності держави. Це підтверджує, що Комісія міжнародного права схильна до того, що держави, які порушують міжнародний правопорядок, можуть обмежуватись зобов'язанням компенсувати збитки. Однак у 1998 році було ухвалено Римський статут Міжнародного кримінального суду; сам суд розпочав свою діяльність у 2002 році. У Римському статуті, зокрема, визначається таке поняття, як «міжнародний злочин» [2]. Головним суб'єктом відповідальності за скоєння цього тяжкого діяння є фізична особа, до якої застосовні усі

судові процедури. Щоб зробити висновок щодо наявності міжнародного правопорушення, необхідно встановити, чи мала місце дія або бездіяльність посадових осіб, що за чинними нормами міжнародного права може бути поставлено у вину державі, і таке діяння порушило міжнародне зобов'язання цієї держави. Оскільки держава може здійснювати певні дії або не діяти за допомогою своїх посадових осіб, їй може ставитись у провину міжнародно-протиправне діяння лише таких індивідів, які мають статус посадової особи. Дія чи бездіяльність цих осіб, що порушує норму міжнародного права, розглядається в міжнародній практиці як поведінка самої держави.

Норми, що визначають відповідальність держав у міжнародному праві, утворюють особливий міжнародно-правовий інститут. Зміст цього інституту змінювався відповідно до змін у розвитку міжнародного права. Норми, що становлять інститут міжнародно-правової відповідальності, мають переважно звичасвий характер, що надає підвищеної значимості їх кодифікації. Комісія міжнародного права ООН провела велику попередню роботу з цього питання. Інший важливий напрям у діяльності Комісії міжнародного права ООН – підготовка проекту Кодексу злочинів проти миру й безпеки людства, що проводилась у 1947–1954 рр. та була відновлена у 1982 році.

Отже, злочини міжнародного характеру (злочинні вчинки фізичних осіб) зачіпають інтереси двох, декількох чи багатьох держав, тобто мають міжнародну небезпечність, тому вони є підставою для кримінального, а не міжнародно-правового покарання. Юридичною підставою для відповідальності за такі діяння є міжнародні угоди з боротьби з конкретними видами злочинів і прийняті відповідно до них внутрішньодержавні норми кримінального права. Боротьба з такими правопорушеннями передбачена нормами міжнародного права, проте, як вважають деякі науковці, відповідальність фізичних осіб у таких випадках не є міжнародно-правовою. Однак це припущення слід залишити дискусійним, адже воно протирічить згаданому проекту статей та діяльності Міжнародного кримінального суду. Згідно із Проектом статей 2001 р., держава несе відповідальність за поведінку осіб, що діють від імені держави (ст. 5), тому відповідальність фізичної особи, яка вчинила міжнародний злочин у статусі посадової особи, крім інших форм відповідальності, має і міжнародно-правовий характер.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
2. Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588

Талдикін Олександр Васильович
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РОЗВИТОК ПРАВА ПЕРВІСНИХ ДЕРЖАВНИХ УТВОРЕНЬ ТА ДЕЯКІ НОРМИ РЕГУЛЯЦІЇ ПЕРВІСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Суттєвою відмінністю первісної людини від тварин була здатність до саморегуляції суспільних відносин. Саморегуляція ґрунтувалася на суспільних регуляторах та дозволяла звільнити психічну енергію людини від жаху й тривожності перед світом, який оточує, спрямувавши її на відтворювану діяльність. За допомогою саморегуляції встановлювались стабільні суспільні відносини, які виключали випадкові суб'єктивні мотиви поведінки, що зі свого боку надавало первісній людині окремі гарантії безпеки.

Особливості нормативної культури первісної людини полягали у тому, що для її свідомості були характерні:

- *соціонормативний синкретизм*: злиття уявлень про предмет із нормою поведінки стосовно нього;
- реальне буття явища, предмета «узаконювало» його право на майбутнє існування;
- незалежне визначалось реально існуючим, а норма – фактом;
- у первісних нормах регуляції минуле панувало над сучасним, формувало його за своїм зразком;

– первісні норми дещо гальмували інноваційні культурні процеси, робили розвиток обережним та повільним;

– у співвідношенні колективних та індивідуальних цінностей домінували колективні (*первісний колективізм*: людина – родова, племінна, стадна істота);

– сучасний розподіл між окремими групами соціальних норм релігійними, моральними, правовими не мав значення для практичної організації поведінки (*сутність мононорми*) [1; с. 67].

Поведінка членів первісного суспільства регулювалася такими соціальними нормами, що існували у формі: *звичаїв, традицій, норм моралі, ритуалів, релігійних (канонічних) норм* (варто зазначити, що в умовах первісного суспільства існували такі примітивні форми релігії, як *фетишизм і тотемізм та анімізм*).

Серед норм соціальної регуляції первісного суспільства окремо необхідно розглянути *табу*, як загальну соціальну заборону.

Найбільш поширеними видами табу були:

– *табу на інцест*: заборона вступати в інтимні стосунки з кровними родичами;

– *табу на людей*: заборона на спілкування з іноплеменниками, як потенційними носіями шкідливої магії, з особами, які носять траур, з жінками у період менструального циклу, з катами, зі злочинцями (особливо вбивцями);

– *табу на слова*: заборона вживання слів, передусім імен, (наприклад: імена померлих, правителів, окремих богів);

– *табу на речі*: заборони торкатись та застосовувати певні речі чи речовини, (наприклад: табу на залізо, табу на зброю, табу на прикраси, табу на кров, табу на волосся та інше) [2].

Актуальним виявляється питання первинності права стосовно держави. Безумовно варіативність його вирішення залежить від приналежності дослідника до тієї чи тієї концепції праворозуміння. Якщо розглядати первісне право, як початкову сукупність норм соціальної регуляції, можна вважати, що воно виникає одночасно із спілкуванням людини, соціальною взаємодією, є атрибутом будь-якого соціального суб'єкта, тобто виникає разом із суспільством.

Первинна держава, зі свого боку, виникає з потреб реалізації первісного права, як механізм, що повинен додати праву загальнообов'язкового значення та забезпечити його функціонування. Одночасно держава в особі правлячих органів формує право власної монополії на владу за допомогою повелінь первісного права, забезпечує їх дію державним примусом.

Для права первісних державних утворень були характерні:

– міцний зв'язок права релігії та моралі;

– більшість правових норм мали релігійне обґрунтування;

– правопорушення одночасно було порушенням норм моралі та релігії;

– основним джерелом права був звичай;

– колективний характер відповідальності (рід, родина);

– казуїстичний характер норм;

– відсутність чіткої систематизації норм;

– відсутність зовнішньої логіки в систематизації;

– відсутність ідеї рівності людей;

– відсутність поділу на галузі;

– мета більшості норм: примирення сторін;

– усний характер;

– ретроспективний характер: акцент уваги на подіях, які вже відбулися;

– початкове відображення зародків суспільної нерівності;

– відсутність або не розвиненість спеціальних юридичних органів;

– не обов'язковість та альтернативність правих норм (залежність юрисдикції від волі сторін);

– символічність, демонстративність, церемоніальність та яскравість доказів, (напр: клятва або випробування поєдинком) [3; с. 60–61].

Розвиток первісної соціальної регуляції виявився у підтримці державою звичаїв, традицій, релігійних норм, табу (соціальних заборон) та інших примітивних норм, що склалися історично, при формуванні давніх цивілізацій. Це призводить до появи найважливіших джерел права перших державно-правових утворень – правового звичаю та релігійно-правової норми, що у свою чергу забезпечує можливість розвитку звичаєвого та священного (канонічного) права.

В умовах державного суспільства право, як новий нормативний регулятор, повинно було забезпечити функціонування суспільства як цілого та визначити межі індивідуальної свободи окремої особи, відповідно до її приналежності до того чи того стану (касти). Безумовно, що на ранніх стадіях

розвитку державності право мало недосконалий механізм утворення та регуляції. Тривалий період функціонували *залишкові норми первісного суспільства*, які з успіхом компенсували таку недосконалість. До залишкових норм первісного суспільства первинних держав можна віднести:

– *норми взаємозахисту та взаємовідповідальності*, коли найважливішою нормою вважалась кровна помста, яка з часом трансформувалась в отримання від держави дозволу на її реалізацію, змінилась звуженням кола месників та відповідальних осіб, замінена *композиціями* (відшкодування за пролиту кров);

– *норми взаємодопомоги*, коли родинна та сусідська взаємодопомога за своїм економічним змістом мало чим відрізнялись, матеріальні відносини будувались на спільній основі, що також нерідко призводило до запровадження економічної залежності у вигляді кабальних відносин;

– *норми штучної родинності*, коли державна влада ще була не спроможна та й не зацікавлена забезпечувати належну охорону особистих та майнових інтересів населення, а родинні та сусідські зв'язки були, через об'єктивні та суб'єктивні причини, вже недостатніми;

– *норми гостинності*, які доповнювали норми взаємозахисту і взаємовідповідальності, були нормами етикету між соціальними групами, поділялись на норми окремих родин, патронімії та норми місцевої влади (офіційні);

– *норми архаїчних шлюбних та родинних стосунків*: різноманітні правила патріархального закріпачення жінки, покупний шлюб, шлюбний викуп, сплата родині дружини «за материнське молоко», «за виховання», шлюб відпрацюванням, шлюб за обміном, «утробна або коліскова змова», *орткузений шлюб*, *левірат* (шлюб з двома та більше братами одночасно, пізніше – братом померлого чоловіка), *сорорат* (шлюб з двома та більше сестрами, пізніше – з сестрою померлої дружини), *конкубінат* (тривалі інтимні стосунки з незаміжньою жінкою), *мута* (сіге) – тимчасовий шлюб [4; с. 500–510].

Право перших держав знаходилося у процесі свого формування, але воно вже суттєво відрізнялось від первісних норм соціальної регуляції. Це виражається в тому, що:

– право починало встановлюватись або санкціонуватись лише державою;

– у перших державних утвореннях право виражало волю новосформованої правлячої еліти;

– правові норми вже почали закріплюватись у спеціальних письмових правових джерелах;

– норми права почали набувати чинності та втрачати її офіційним шляхом, як правило, у визначеному, часто *сакральному* порядку;

– право забезпечувалось апаратом примусу держави.

Зазначимо, що вказані вище риси потрібно розглядати лише комплексно, у сукупності, оскільки поодинокі вони можуть бути характерними для окремих стадій розвитку первісного традиційного суспільства.

Список використаних джерел

1. Талдикін О. В., Самотуга А. В. Всесвітня історія держави та права в структурно-логічних схемах і таблицях : навч. посіб. Вступ до історії держави та права зарубіжних країн. Дніпропетровськ, 2005. 72 с.
2. Sir James George Frazer. Taboo and the perils of the soul. [v.4] pt.III. The golden bough : a study in magic and religion London : Macmillan Publication date 1911. URL: <https://archive.org/details/goldenboughstud03fraz/page/n6> (дата звернення: 15.01.2020).
3. Кашанина Т. В. Происхождение государства и права. Москва, Высшая школа, 2004. 325 с. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=185089&p=60>
4. Бромлей Ю. В. История первобытного общества. Эпоха класообразования. Москва : Наука, 1988. 568 с. URL: https://books.google.com.ua/books?id=sOj9AgAAQBAJ&pg=PA500&lpg=PA500&dq=Остаточные+нормы+первобытнообщинного+строя&source=bl&ots=g3gQjOAPX8&sig=ACfU3U1HYhp-3orw6FhikK2_-vO52_eVNA&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwiLj471toXnAhVi_CoKHQ2RBx8Q6AEwAnoECAoQAQ#v=onepage&q=Остаточные%20нормы%20первобытнообщинного%20строя&f=false (дата звернення: 15.01.2020).

Тищенко Ірина Олександрівна

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Богащенко Анастасія Іванівна

студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАДАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Оскільки Україна стала на шлях європейської інтеграції, то однією з умов є адміністративна реформа, яка передбачає запровадження електронного урядування, основними завданнями якого є: розвиток інформаційного суспільства в Україні та розширення доступу громадян до державного управління. Але розвитку впровадження в Україні електронного урядування, що включає в себе надання електронних адміністративних послуг, перешкоджає низка проблем правового, організаційного та матеріально-технічного характеру.

Над питанням впровадження і надання електронних адміністративних послуг в Україні працювали вчен, як-от О. В. Баранова, С. П. Кандзюба, І. В. Клименко, В. К. Колпаков, І. П. Коліушко, Р. М. Матвійчук, Г. М. Писаренко, О. А. Тітов та інші.

Сьогодні досить широкого використання набувають інформаційно-комунікаційні технології у сфері публічного адміністрування, оскільки це є важливим елементом розвитку електронного урядування. На цьому етапі існують певні зрушення у впровадженні електронних адміністративних послуг як на законодавчому рівні, так і на практиці. Це свідчить про те, що держава приділяє увагу формуванню в Україні інформаційного суспільства, що передбачено Концепцією розвитку електронних послуг в Україні від 16 листопада 2016 року. Саме в цій Концепції визначено поняття «електронна послуга», що являє собою адміністративні та інші публічні послуги, які надаються суб'єкту звернення в електронному вигляді за допомогою інформаційних, телекомунікаційних засобів та інформаційно-телекомунікаційних систем [1].

Як зазначає І. В. Клименко, «електронне урядування є не просто технологічним рішенням, а концепцією здійснення державного управління як елементу масштабного перетворення суспільства. Зміна нормативно-правової бази, освітніх акцентів, принципів формування і витрат бюджету, перерозподіл зон пріоритетної компетенції державних і громадських структур, оновлення та розширення ціннісних парадигм суспільства є підґрунтям для реінжинірингу державного управління, для створення і функціонування електронного уряду. Також зміни мають торкнутися і виборчої системи, і принципів законодавчої діяльності, і схем здійснення контролю та відповідальності всіх гілок влади перед громадянами, їх об'єднаннями і бізнесом. Але основою для перетворень у діяльності державних і урядових структур є готовність громадян використати можливості інформаційних технологій, оцінити їх переваги, знаходити нові застосування безпосередньо для свого життя, бізнесу, громадської та наукової діяльності, навчання тощо. Цей процес має ініціюватися спільно трьома секторами – державним, громадським і бізнесовим» [2].

Також Р. М. Матвійчук та С. П. Кандзюба зазначають, що при впровадженні електронних адміністративних послуг для їх користувачів мають бути доступними такі сервіси: зручний доступ до актуальної інформації про послугу через відповідний портал або веб-сайт; завантаження форм документів, подання яких необхідне для отримання адміністративної послуги, або заповнення цих форм в онлайн режимі; онлайн інформування суб'єкта звернення про стан надання адміністративної послуги. Також при цьому широко практикується sms-інформування; онлайн оплата за надання адміністративної послуги, якщо така плата встановлена [3, с. 20–21].

Необхідно зазначити, що запровадження надання електронних адміністративних послуг має свої переваги – це: підвищення ефективності надання адміністративних послуг та можливість їх цілодобового отримання, оскільки користувачі мають доступ до відкритих даних 24 години на добу; економія часу та бюджетних коштів за рахунок того, що державні службовці звільняються від рутинної роботи, скорочення штату, звільнення приміщень, а отже, звільнення від комунальних послуг; підвищення рівня демократизації суспільства; забезпечення сприятливих умов для розвитку бізнесу, недопущення корупції в органах державної влади, покращення інвестиційного клімату, зростання економіки [4].

Сьогодні в Україні створено досить велику кількість електронних порталів надання електронних адміністративних послуг, а саме: «Кабінет електронних сервісів», «Онлайн будинок юстиції» – забезпечують надання електронних адміністративних послуг Міністерства юстиції України; «Електронні сервіси», що забезпечує надання електронних адміністративних послуг Державної фіскальної служби України. Також є портал «Електронний сервіс», що надає послуги Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру. На регіональному рівні можуть створюватися окремі сервіси з надання адміністративних послуг в електронній формі органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади.

Відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги» від 6 вересня 2012 року надання адміністративних послуг в електронній формі здійснюється через Єдиний державний портал адміністративних послуг [5]. Але згідно з Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг» від 10 грудня 2015 року, надання електронних адміністративних послуг може здійснюватися і через інші інтегровані з Єдиним державним порталом адміністративних послуг інформаційні системи державних органів та органів місцевого самоврядування [6].

В Україні інтеграція окремих сервісів органів місцевого самоврядування та інформаційних систем державних органів до Єдиного державного порталу адміністративних послуг є проблемною. Оскільки відсутній «типовий програмний продукт для публічної адміністрації в частині надання адміністративних послуг в електронній формі» [7].

На сьогодні Єдиний державний портал адміністративних послуг функціонує у пілотній версії (тестовій), а це означає, що далеко не всі завдання з його впровадження є виконаними. З 2015 по 2019 рік передбачалася реалізація відповідних завдань у сфері інтеграції Порталу з місцевими та державними інформаційними системами у Волинській, Вінницькій, Дніпропетровській та Одеській областях у рамках програми «Електронне урядування задля підзвітності влади та участі громади» [3, с. 23]. Але такої реалізації лише в 4 областях України замало. Для повного та ефективного забезпечення надання електронних адміністративних послуг необхідно реалізовувати відповідні завдання і в інших областях України.

Також є проблема і в правовому регулюванні надання електронних адміністративних послуг, а саме закріплення рівнозначності юридичної сили результатів надання адміністративних послуг в електронній формі й письмовій формі на паперових носіях. У законодавстві європейських країн передбачена еквівалентність юридичної сили надання в електронній формі адміністративних послуг і письмовій формі. Однак в українському законодавстві відсутній чіткий підхід до закріплення такої еквівалентності.

Треба зазначити, що однією з проблем може бути неготовність і необізнаність громадян у сфері користування електронними адміністративними послугами. Тому необхідно, щоб інтерфейс порталів та вебсайтів був максимально зрозумілим і простим для людини, оскільки пересічні люди не повинні вникати в питання технічної реалізації надання електронних послуг.

Так, існує ціла низка проблем, які перешкоджають впровадженню електронних адміністративних послуг, потребують вирішення за допомогою широкого спектра заходів, а саме: вдосконалення чинного законодавства і закріплення в ньому рівнозначності юридичної сили результатів надання адміністративних послуг в електронній формі й письмовій формі на паперових носіях в єдиному законодавчому акті щодо регулювання адміністративних послуг; забезпечення інтеграції Єдиного державного порталу надання адміністративних послуг та інформаційних систем державних органів влади і органів місцевого самоврядування; інформування громадян про можливість отримання адміністративних послуг в електронній формі; розроблення максимально зрозумілих і простих інтерфейсів порталів (сервісів) та веб-сайтів для людей; забезпечення ефективних механізмів захисту особистих даних особи для безпечного користування електронними сервісами надання адміністративних послуг [4].

Отже, в Україні впровадження надання електронних адміністративних послуг знаходиться ще на етапі становлення і відбувається досить повільно. Звичайно, надання адміністративних послуг в електронному вигляді підвищує рівень демократизації суспільства, спрощує та підвищує ефективність надання адміністративних послуг, але існує низка проблем, які перешкоджають цьому. В Україні є помітні зрушення у цій сфері, але перед нами стоїть ще досить багато завдань, які потребують реалізації, для ефективного впровадження надання адміністративних послуг в електронній формі.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.11.2016 р. № 918-р / *Офіційний вісник України*. 2016. № 99. С. 259.
2. Клименко І. В. Електронні послуги : навч. посіб. / за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Н. В. Грицяк. Київ : НАДУ при Президентіві України, 2014. 100 с.
3. Електронне урядування та електронна демократія : навч. посіб. : у 15 ч. / за заг. ред. А.І. Семенченка, В.М. Дрешпака. Ч. 10 : Електронні послуги. Р. М. Матвійчук, С. П. Кандзюба. Київ : ФОП Москаленко О. М., 2017. 60 с.
4. Бабалунга О. М. Електронне врядування: переваги, недоліки, перспективи. *Інформаційне суспільство: проблеми та перспективи* : матеріали *Всеукр. наук.-практ. конф.* Одеса, 2016. 129 с.
5. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 409.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг : Закон України від 10.12.2015 р. № 888-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 30.
7. Барікова А. А. Електронна держава: нова ефективність урядування : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 224 с.

Чепік-Трегубенко Ольга Сергіївна
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук

Гавриленко Альона Ігорівна
аспірант

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ФОРМИ ПРОЯВУ НАРОДОВЛАДДЯ У ДЕРЖАВАХ СВІТУ

Сутність ідеї народовладдя притаманна державам з демократичним устроєм. Саме поняття демократії передбачає, що управління державою здійснюється народом.

Питання форм демократії були предметом безпосередніх досліджень у працях науковців, як-от О. Галус, С. Дерев'янка, Р. Князевича, Ю. Мірошніченка, І. Панкевич, В. Погорілка, О. Радченка, В. Тернавської та ін.

Народовладдя визначається у юридичній енциклопедії [2, с. 7] як належність влади народові та здійснення влади народом безпосередньо або через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. До основних принципів народовладдя відносять: суверенітет народу, політичний плюралізм, пріоритетність безпосереднього народовладдя, загальність і рівність у здійсненні народовладдя; гарантованість народовладдя та ін. Щодо України, то у Конституції України закріплено, що народ є носієм суверенітету й єдиним джерелом влади в Україні. В Основному законі [1] закріплено право народу визначати і змінювати конституційний лад в Україні. Зазначене право не може бути узурповане державою в особі органів державної влади або їх посадовими особами.

Виокремлюють такі функції здійснення народовладдя, а саме: установчу, уповноважуючу, контрольну та державно-організаційну. Установчу функцію народовладдя можна визначити, як здійснення права народу на створення власної держави, а також встановлення, зміну або скасування Конституції. Уповноважуюча функція полягає у праві народу визначати персональний склад органів первинного та вторинного представництва шляхом виборів або призначення. Контрольна функція полягає у поінформованості народу щодо здійснення делегованої влади та здатності подолання нелегітимних наслідків такої діяльності [3, с. 147–179]. Функції доповнюють характеристику народовладдя, детальніше розкривають її суть тощо. За формами вираження народовладдя може бути безпосереднім або представницьким.

Вибори є безпосереднім проявом народовладдя. Майже у всіх демократичних країнах світу громадяни обирають кандидатів у представницькі органи для здійснення державної влади. В Україні вибори регулюються Конституцією, Законами України «Про місцеві вибори», «Про вибори народних депутатів України», «Про вибори Президента України», «Про Центральну виборчу комісію» тощо.

Протягом 2019 р. для уніфікації законодавчого регулювання процедури виборів Верховною Радою та Президентом розглядався Виборчий кодекс, який 1 січня 2020 р. набрав чинності [4]. Етапи виборчого процесу та вимоги до їх учасників в кожній країні різняться. Так, віковий ценз для більшості держав встановлено від 18 років. Так, наприклад, у Швейцарії участь у виборах можуть приймати особи від 20 років. Існують обмеження для участі за місцем та тривалістю проживання на території країни, расою, майновою, релігійною, іншими ознаками та навіть професією. Зокрема, у понад 30 країн світу забороняється брати участь у виборах військовим, серед таких країн – Туреччина, Нідерланди, Мексика тощо).

Слід зазначити, що в Україні наразі виборче законодавство змінюється через реформу децентралізації. Реформа децентралізації передбачає, зокрема, більше повноважень для населення. У зв'язку з цим, необхідно зауважити, що крім виборів, проявом народовладдя можна вважати і народну законодавчу ініціативу.

Средницька І. зазначає, що у країнах Європи кожна держава має різне законодавство, яке регулює дане питання [5]. Є країни з більш деталізованими законами – Австрія, Польща, Іспанія, Литви, Португалії, Румунії Фінляндії, є з комплексними – Ліхтенштейн, Латвія, Італія, Сербія, Словенія, Сан-Марино, Македонія. В Угорщині при прийнятті нової Конституції у 2011 р. було скасовано норму про право народної законодавчої ініціативи, тоді як у 2000-і рр. зазначене право було уперше впроваджено у конституціях Нідерландів та Фінляндії.

В Україні народна законодавча ініціатива відсутня. У Конституції у ст. 93 визначено, що право законодавчої ініціативи є у Президента України, народних депутатів України, Кабінету Міністрів України. У серпні 2019 р. Президент скористався своїм правом законодавчої ініціативи та проектом закону запропонував зміни до Конституції, які передбачають введення народної законодавчої ініціативи. У грудні 2019 р. Конституційний Суд України надав висновок стосовно відповідності запропонованих змін вимогам ст. 157 і 158 Конституції України. Так, можливо Україна приєднається до країн з народною законодавчою ініціативою, однак, наразі дана норма відсутня.

Отже, сьогодні народовладдя притаманне багатьом країнам світу. В різних державах прояв безпосереднього та представницького волевиявлення народу проходить різними шляхами. В Україні, як демократичній державі, народовладдя виражається і безпосередньо – вибори, демонстрації, збори, і через представництво – Президент, Верховна Рада, органи місцевого самоврядування. Можна вважати однією із форм прояву народовладдя народну законодавчу ініціативу, яка в Україні наразі не врегульована на законодавчому рівні, проте зазначене питання розглядається відповідно до процедури внесення змін до Конституції України.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / ред. кол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : «Укр. Енцикл.», 1998.
3. Шипілов Л. М. Народовладдя як основа демократичної держави : монографія. Харків : Видавництво «ФІНН», 2009. 216 с. С. 7–9, 97–143.
4. Про пропозиції щодо вдосконалення Виборчого кодексу України, повернутого з пропозиціями Президента України для повторного розгляду Верховною Радою України : Постанова Центральної виборчої комісії від 11.11.2019 р. №1954. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
5. Средницька І. Ю. Народна законодавча ініціатива: зарубіжний досвід та перспективи запровадження в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Одеса, 2016.

Чорна Софія Зіновіївна
суддя Сихівського районного суду
міста Львова

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОЗАХИСНОЇ ФУНКЦІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Процеси демократизації українського суспільства і держави та становлення України як демократичної, правової, соціальної держави потребують удосконалення наявних та створення нових механізмів, спрямованих на реалізацію прогресивних ідей у сфері забезпечення прав і свобод людини і громадянина, встановлення конструктивних відносин громадян з органами публічної влади.

Права і свободи людини – один з основоположних чинників сучасної цивілізації. Конституція України покладає на державу обов'язок щодо захисту і дотримання прав людини і громадянина. У реалізації цієї важливої функції беруть участь усі гілки державної влади, але центральне місце у цьому правозахисному механізмі відводиться саме судовій системі. Судовий захист може стати повним і ефективним лише за умови функціонування дійсно незалежної судової влади та реальної незалежності суддів як її носіїв.

Підвищення ролі судової влади в Українській державі та її значення для стабілізації можливе лише в умовах забезпечення реального права кожного громадянина на незалежний і неупереджений суд, що властиво правовій державі. У демократичній, правовій державі остаточно вирішувати правовий спір, правовий конфлікт має лише судова влада, але виконати своє призначення вона зможе лише тоді, коли буде насправді незалежною, неупередженою і доступною для громадян, а закріплення прав і свобод людини і громадянина у законодавстві – чітким, точним, повним, системним і зрозумілим.

Нинішній стан державотворення в Україні ставить перед наукою конституційного права завдання всебічної наукової розробки проблемних питань організації і діяльності судової влади як особливого інституту захисту прав і свобод людини і громадянина.

З утвердженням судової влади як самостійної, нарівні з законодавчою та виконавчою, серед науковців набули поширення різні підходи та різне бачення змісту і характеру діяльності, процедур формування судових органів, а також їх ролі та меж впливу на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина. У сучасній юридичній науці проблеми діяльності судової гілки влади як засобу (механізму) захисту прав і свобод людини і громадянина до кінця не досліджені. Відсутність правових традицій та сучасного громадянського суспільства, невисокий рівень правової освіти населення і тривале ігнорування на практиці принципу поділу влад, призводило до того, що і суспільство, і держава не завжди адекватно сприймали та розуміли функціональне призначення суду як інструменту захисту прав і свобод людини і громадянина.

Потужний правозахисний потенціал судової влади все ще залишається невикористаним повністю саме через відсутність переосмислення та усвідомлення його можливостей, функціонального призначення, форм його впливу на забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, а також засобів залучення його до цих процесів.

Судовий захист, безперечно, посідає ключове місце в системі засобів забезпечення захисту прав людини. Про визнання соціальної цінності людини для держави, пріоритетності судового захисту прав людини свідчать міжнародні-правові документи. Зокрема, у ст. 8 Загальної декларації прав людини проголошено: «Кожна людина має право на ефективне відновлення в правах компетентними національними судами у випадку порушення основних прав, наданих їй конституцією або законом» [1].

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права також покладає на кожну державу, яка бере участь у цьому пакті, обов'язок забезпечити право на захист будь-якої особи судовими органами (п. 3 ст. 2) [2].

Здійснення правозахисної діяльності судовими органами є найбільш демократичним та спрямованим для всебічного, повного та об'єктивного виявлення дійсних обставин і причин виникнення цивільно-правових чи адміністративно-правових спорів, кримінальних злочинів та адміністративних правопорушень, тобто для встановлення істини в справах, що розглядаються судами, і дозволяє на основі цього правильно застосовувати норми матеріального права, правильно вирішувати справи по суті.

Слід звернути увагу на те, що в науці конституційного права домінує точка зору, що судовий захист є складовою частиною правозахисної діяльності. Судовий захист прав людини разом із

загальною системою національного законодавства та юридичними процедурами реалізації прав людини становлять єдиний механізм забезпечення прав людини, однак на відміну від інших форм захисту прав людини функціонал судових органів вирізняють сукупність специфічних властивостей.

По-перше, суб'єктами судової діяльності можуть виступати лише специфічні органи – власне суди (як зазначається у ч. 1–2 ст. 124 Конституції України «Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються» [3]).

По-друге, судовий захист прав людини обов'язково повинен здійснюватись з дотриманням спеціально визначених процедур, встановлених у процесуальному законодавстві.

По-третє, судова форма захисту прав людини може здійснюватися для контролю за всіма іншими не судовими формами захисту та може виступати своєрідним арбітром навіть для органів, що здійснюють правозахисну діяльність у питаннях, які відносять до їх компетенції. Крім того, лише судовий захист забезпечує активування відповідного механізму виконання судових рішень, який є виявом примусу держави.

Ефективний захист прав і свобод людини та громадянина в рамках здійснення правозахисної функції забезпечує судова гілка влади, яка діє від імені держави. Відповідно до положень Конституції України держава зобов'язується охороняти гідність людини у всіх сферах, чим фактично декларує непорушність принципу пріоритету прав і свобод людини. Згідно зі конституційними положеннями: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (ст. 3 Конституції України [3]). Зазначене формулювання Основного Закону повністю підтверджує тезу про те, що людина в її взаємодії з державною владою виступає не як об'єкт досягнення державою відповідних цілей, а як рівноправний партнер, який наділений можливістю захищати свої права всіма не забороненими законами засобами (ст. 55 Конституції України [3]) й оскаржувати в суді дії чи бездіяльність органів державної влади. Таким чином, закріплене конституційне право на судовий захист із юридичної точки зору фактично є гарантією щодо всіх інших прав і свобод людини.

Прогресивним можна вважати закріплення в Конституції України можливості для захисту прав і свобод людини та громадянами, передбачивши право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом до відповідних судових установ чи міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Це конституційне положення відповідає вимогам ст. 26 Європейської конвенції з прав людини [4].

Закріплення цього положення в Основному Законі є визначальною умовою прийняття скарги до розгляду Європейським судом з прав людини. В одному з перших рішень Європейський суд з прав людини зазначив, що система захисту прав людини, передбачена Конвенцією, за своєю природою є допоміжною, за встановленим нею процесуальним правилом особа може подати скаргу до Ради Європи лише після того, як використає всі доступні внутрішні державні засоби правового захисту.

Отже, правозахисна діяльність, метою та результатом якої є очевидно захист прав і свобод людини та громадянина, має бути здійснена та гарантована внутрішньодержавними органами й насамперед національними судами, які зобов'язані визнавати принципи Конвенції пріоритетними у своїй діяльності. Зазначене положення передбачає необхідність під час розгляду питань і спорів щодо прав і свобод людини органами державної влади, у тому числі судової гілки влади, врахування не тільки національних нормативно-правових актів, але й відповідних міжнародних правових актів, зокрема Конвенції та чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана парламентом.

Згідно зі ст. 9 Конституції України ратифіковані парламентом України міжнародні договори є частиною національного законодавства, у разі розбіжностей із національними нормативно-правовими актами та чинними міжнародними договорами органи державної влади, у тому числі суди, мають застосовувати саме положення міжнародного права як наднаціонального.

Отже, можна стверджувати, що суди України забезпечують реалізацію таких завдань, які покладаються державою на правозахисні органи, зокрема захист та відновлення порушених прав і свобод людини.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

4. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_004.

Наливайко Лариса Романівна
проректор, доктор юридичних наук,
професор, Заслужений юрист України

Зеленіна Марина Володимирівна
слухач магістратури юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВО НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ

Мирні зібрання є критерієм, завдяки якому визначається рівень демократії у державі, а також потужним засобом громадського контролю за діяльністю органів публічної влади. Народ має право обирати економічний, політичний, соціальний розвиток своєї держави, зокрема через різні форми мирних зібрань. До того ж, зазначене право є також засібом захисту інших суміжних прав: на свободу думки і слова, віросповідання, вільний розвиток особистості тощо. Великої актуальності набуває міжнародний захист зазначеного права, оскільки спостерігається значне підвищення кількості мирних зібрань у різних державах з різних питань, тому у разі обмеження цього права з боку держави, необхідно розуміти, що кожен має право звернутись із захистом порушених прав, гарантованих міжнародними договорами, до наднаціональних міжнародних інституцій.

Проблематика мирних зібрань досліджується у працях науковців та практиків. Зокрема, у працях В. Букача, О. Васьковської, І. Колосова, М. Логвиненка, О. Щербанюка та ін. Проте окремі питання міжнародного захисту зазначеного права сьогодні залишаються недослідженими.

Право на свободу мирних зібрань належить до фундаментальних прав людини, яке полягає у можливості проводити мітинги, демонстрації, пікети та інші збори публічно або приватно [1, с. 375]. До того ж, зазначене право передбачає можливість колективно висловлювати, сприяти та захищати спільні інтереси [2, с. 86]. Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що свобода зборів є *lex specialis* щодо свободи вираження своєї думки, яка є *lex generalis*, а право на свободу слова постає однією з цілей свободи зібрань, що було сприйнято вітчизняною наукою.

Право на мирні зібрання отримало закріплення в усіх основних міжнародно-правових документах щодо захисту прав людини. Серед них: Загальна декларація прав людини, яка у ст. 20 проголошує, що кожна людина має право на свободу мирних зібрань та асоціацій, а також ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яку асоціацію; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, який у ст. 21 визнає право на мирні збори, до того ж, передбачає, що зазначене право є невідчужуваним, тобто не може бути обмеженим, окрім чітко визначених випадків щодо забезпечення державної, суспільної безпеки та громадського порядку [3]. Щодо регіональних міжнародних документів, то право на свободу мирних зібрань закріплено в тексті Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Зокрема, у ст. 11 передбачено, що кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів [4].

Зважаючи, що це право є одним з основоположних прав людини, його закріплення на національному рівні міститься у Конституції України, норми якої відповідають міжнародним стандартам у зазначеній сфері. Тож, у національному законодавстві, відповідно до ст. 39 Основного закону України, громадяни мають право збиратися мирно, без зброї й проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування [5]. Однак наголосимо, що свобода мирних зібрань, відповідно до міжнародних документів, право кожної особи, не лише громадянина.

Щодо поняття «зібрання», яке потребує окремого тлумачення, під ним розуміємо зустріч

значної кількості осіб для досягнення спільної мети, при тому, вона повинна спрямовуватись на формування колективної думки та на вироблення спільної точки зору учасників. Мета може стосуватись будь-якої сфери суспільного життя: політичної, цивільної, економічної, духовної [6, с. 86]. Важливо зауважити, що зібрання захищаються нормами міжнародного права тільки в тому випадку, коли вони є вільними та мирними. Перший елемент означає, що зібрання, організовані органами державної влади, органами місцевого самоврядування не можуть бути визнані вільними. Другий елемент стосується категорії миру, тобто міжнародний захист отримують лише ті зібрання, які не мають на меті заклики до насильства, насильницькі дії або повстання проти демократичних принципів побудови суспільства і держави. До того ж, важливо наголосити, що правом на мирні зібрання користуються здебільшого фізичні особи – громадяни держави, однак таким правом наділені юридичні особи та об'єднання також, зокрема профспілки.

Міжнародний захист права на мирні зібрання передбачає обов'язки держави щодо забезпечення на національному рівні вказаного права. Зокрема, держава зобов'язана сприяти проведенню мирних зібрань у місцях, яким віддають перевагу організатори, захищати їх, а також гарантувати відсутність перешкод для поширення інформації щодо запланованого зібрання і результатів його проведення. Держава також повинна мати достатні ресурси для забезпечення безпеки у період мирного зібрання.

Слід зазначити, що прикладами ухвалення ЄСПЛ рішень стосовно порушення права на мирні зібрання можна назвати справу щодо спроб запобігти проведенню політичних демонстрацій та заходів, відмова у повазі до права на мирні зібрання та у захисті політичної демонстрації («Об'єднана македонська організація Ілінден та Іванов проти Болгарії», № 44079/98, «Іванов проти Болгарії», № 46336/99). Загалом, практика Європейського суду з прав людини в контексті порушення права на свободу мирних зібрань, наголошує, що заборона проведення зібрань з посиланням на можливі порушення громадського порядку має будуватись на беззаперечних доказах. В одній зі справ ЄСПЛ зробив висновок, що у зв'язку з тим, що свобода мирних зібрань має засадничий характер і надзвичайно тісно пов'язана з демократією, доводи мають бути переконливими та неспростовними, такими, що виправдовують втручання держави у зазначене право [4].

Отже, свобода мирних зібрань є одним з основоположних прав, яке є мірилом демократії у державі. Зазначене право містить можливість публічно або приватно збиратись у формі мітингів, демонстрацій тощо, а також колективно захищати, відстоювати свої переконання. Головними критеріями для міжнародного захисту вказаного права є «мир» та «вільність». Лише у разі дотримання цих елементів, особи можуть розраховувати на захист, який передбачений у фундаментальних міжнародних документах, та може бути здійснений, зокрема, через Європейський суд з прав людини.

Список використаних джерел

1. Світненко А. П. Право на свободу мирних зібрань у міжнародному законодавстві. *Альманах права*. 2017. № 8. С. 371–375.
2. Святун О. В. Право на свободу мирних зібрань у праві Європейського Союзу. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2015. Т. 168. С. 85–89.
3. Про ратифікацію Міжнародного пакта про громадянські і політичні права : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 р. № 2148-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2148-08> (дата звернення: 17.01.2020).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 17.01.2020).
5. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р (зі змінами). *Законодавство України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 17.01.2020).
6. Постановление Европейского суда по правам человека по делу «Махмудов (Makhmudov) против Российской Федерации» от 26 июля 2007 г. URL: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ARB;n=51844/> (дата звернення: 17.01.2020).

Єсімов Сергій Сергійович
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВПЛИВ АДМІНІСТРАТИВНОГО РОЗСУДУ НА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Розсуд є головним елементом внутрішнього переконання та невід'ємною властивістю застосування права. Матерія права настільки різноманітна, що досить часто не може бути охоплена нормативними актами, через що особі, яка застосовує право, надається можливість в певних випадках чинити на власний розсуд.

У сучасних умовах розвитку суспільства законодавець часто не в змозі передбачити напрями громадських, економічних і політичних змін, детально відобразити всі можливі варіанти розвитку в нормативних актах, через що особливого значення набуває адміністративний розсуд.

Під адміністративним розсудом розуміють відносно вільний вибір можливого правового рішення стосовно конкретної життєвої ситуації. Застосування розсуду є одночасно правом і обов'язком посадової особи, яка розглядає справи про адміністративні правопорушення. Рішення повинно бути засноване на дослідженні всіх обставин справи, за своєю природою має бути справедливим.

Адміністративний розсуд не може не ґрунтуватися на моральних категоріях, особливо при оцінці доказів у справі. За допомогою власних сумнівів і переконань посадова особа може прийти до вибору рішення конкретної ситуації.

Адміністративний розсуд тісно пов'язаний з внутрішнім переконанням посадовця, в основі якого лежать його громадські, політичні, моральні принципи та погляди, світогляд, правосвідомість і ідеологія.

Посадова особа під час розгляду справи має особисту певну думку про ступінь ймовірності та достовірності подій, про значущість відносин, з яких випливає суперечка. Вона може визнати певні факти достовірними чи ні. Процес формування внутрішнього переконання посадовця є складним явищем, складається з безлічі думок щодо доказів, фактів і обставин справи, що розглядається. При сприйнятті посадовою особою конкретного доказу у посадової особи виникає певне відчуття довіри або недовіри до нього. Всі ці почуття є важливим складовим елементом пізнання, що формує власне ставлення посадової особи до даної справи, тобто його внутрішнє переконання.

Суб'єктивну основу внутрішнього переконання посадовця становить його ставлення до своїх здібностей, можливостей, знань і досвіду, тобто впевненість в собі, без якої він не зможе приймати важливі відповідальні рішення. Процес формування внутрішнього переконання починається з моменту початку розгляду справи та триває на стадії розгляду у справі про адміністративне правопорушення. Саме тут об'єктом внутрішнього переконання можуть стати знання щодо різноманітних обставин справи.

Остаточна оцінка внутрішнього переконання формується тільки тоді, коли у посадовця виникає почуття впевненості в тому, що він здійснив всебічне, повне і об'єктивне дослідження всіх обставин адміністративної справи. Висновок посадової особи щодо обставин справи несе відбиток світогляду, життєвого досвіду та професійної підготовки.

Особисте переконання посадовця в правильності зроблених висновків повинно спиратися на достатню сукупність допустимих і достовірних доказів у конкретній справі. Висновки посадової особи можуть бути зумовлені не тільки правовими, а й моральними нормами, такими як симпатія чи антипатія.

Головна особливість дії щодо розсуду полягає в тому, що посадова особа виходить, насамперед, із загальних вказівок закону та конкретних обставин справи. У межах наданих повноважень посадова особа вільна у виборі відповідного рішення.

Право на застосування адміністративного розсуду не безмежне за своїм змістом і за характером здійснення.

Межі адміністративного розсуду зумовлені: його предметом, оскільки його застосування при здійсненні одних процесуальних дій не може поширюватися на інші дії; часовими межами, оскільки посадова особа обмежена термінами розгляду конкретної справи; суб'єктивними рамками, оскільки

це право належить тільки посадовій особі; процесуальною формою здійснення; межами застосування.

На думку О. Семеній, розглядаючи межі адміністративного розсуду, варто також звернути увагу на запроваджені на міжнародному рівні вихідні положення як принципові моменти щодо здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами, закріпленні в Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи від 11.03.1980 № R (80) [1, с. 137].

Межі адміністративного розсуду – це встановлений легальними суб'єктами за допомогою спеціальних правових засобів в нормативно-правових актах, інших формах права вид правових обмежень, що встановлюють межі, в рамках яких орган адміністративної юрисдикції має можливість вольового вибору для оптимального вирішення юридичного питання.

На думку О. Жердева та Т. Михайліни, міжнародні стандарти обмеження дискреційних повноважень, а тим самим розсуду суб'єктів владних повноважень, можна розширити за рахунок додаткових процедурних гарантій, що мають на меті забезпечення не тільки ефективного правозастосування та формулювання суті остаточного рішення в конкретній справі, а й дотримання належних стандартів у процесі прийняття такого рішення [2, с. 41].

Адміністративний розсуд має не тільки співвідноситися з принципами та завданнями закону, але бути направлений на відшукання оптимального рішення виходячи з конкретної справи.

Розсуд може стосуватися оцінки доказів, яку посадова особа здійснює на основі власного внутрішнього переконання та вибору норми права, що підлягає застосуванню до даних праввідносин.

При визначенні меж адміністративного розсуду практичне значення має питання тлумачення нормативних актів за обсягом. Таке тлумачення не має самостійного характеру, а є наслідком граматичного, систематичного і інших прийомів з'ясування дійсного змісту закону.

Для того щоб адміністративний розсуд мав законний характер, посадова особа повинна сформулювати внутрішнє переконання про те, що всі значущі юридичні обставини справи є допустимими та достовірними.

Внутрішнє переконання посадовця за оцінкою доказів включається складовим елементом переконання посадовця при прийнятті рішення у справі про адміністративне правопорушення, в тому числі при застосуванні адміністративного розсуду. Посадова особа має бути переконана в достовірності зроблених висновків і не може допускати можливості зробити інший протилежний висновок. Адміністративний розсуд, зроблений без урахування внутрішнього переконання, пов'язаного з оцінкою доказів, буде вважатися незаконним і не обґрунтованим.

Список використаних джерел

1. Семеній О. Ознаки адміністративного розсуду в діяльності суб'єктів публічної адміністрації. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 136–139.
2. Жердев О. А., Михайліна Т. В. Межі застосування адміністративного розсуду. 2018. С. 36–42. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/5456-10956-1-SM.pdf> (дата звернення 23.12.2019).

Грицай Ірина Олегівна

професор кафедри загальноправових дисциплін,
доктор юридичних наук, доцент

Гумбатов Асіф Алаббасович

слухач магістратури
навчально-наукового інституту
заочного навчання та підвищення кваліфікації

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПОНЯТТЯ ГЕНДЕРНО ОРІЄНТОВАНОГО БЮДЖЕТУВАННЯ ТА ЙОГО СПІВВІДНОШЕННЯ ІЗ СУМІЖНИМИ КАТЕГОРІЯМИ

Одним із показників розвитку економіки кожної країни є кількість засобів, які держава вкладає в людський капітал, що проявляється у гендерному паритеті. Врахування гендерної складової у формуванні бюджету є важливим елементом в процесі забезпечення потреб людини і загалом всього

суспільства. Видатки з державного бюджету на вирішення проблем жінок та чоловіків мають бути адаптованими до потреб представників різних статей. Нагальним завданням гендерно орієнтованого бюджетування є удосконалення бюджетного процесу через впровадження гендерної складової.

Різним аспектам формування бюджетної та економічної політики з урахуванням гендерної складової присвячували свої наукові праці Ж. Белец, О. Голинська І. Грицай, І. Запатріна, Н. Корнієнко, Л. Лисяк, Л. Лобанова, Л. Наливайко. Ю. Остріщенко, К. Фофанова, І. Чугунов, Р. Шарп та ін.

Розвиток об'єктивних знань про явище має розпочинатися з досягнення термінологічної визначеності. Тож необхідно дослідити поняття «гендерно орієнтоване бюджетування», з погляду змістовного наповнення, що потребує поглибленого осмислення його основоположних засад. Тому першочергово науковий інтерес становить визначення цього поняття та співвідношення із суміжними категоріями.

У науці в Україні поняття «гендерний бюджет» почало використовуватись з 2000 років. Проте, так і не набуло закріплення в довідковій літературі його поняття.

На думку С. Гаращенко, гендерний бюджет – «це збалансоване врахування інтересів та потреб кожної зі статей, як особливих соціальних груп, під час планування та здійснення фінансових (грошових) видатків на надання державних послуг (у сфері освіти, охорони здоров'я тощо)» [1].

Гендерний бюджет є специфічною трансформацією державного бюджету та місцевих бюджетів через введення до них гендерного компоненту з метою підвищення їх соціально-економічної ефективності [2]. Такий бюджет: по-перше, відповідає принципам рівності і справедливості; по-друге, є методом у механізмі забезпечення гендерної рівності; по-третє, є не лише якісним форматом бюджету.

Гендерний бюджет передбачає збалансоване врахування потреб представників обох статей через інтеграцію гендерної складової у розпис грошових доходів і витрат держави чи територіальної одиниці на визначений період.

Гендерний бюджет є складовою децентралізаційних реформ, що спрямовані на зміцнення фінансової спроможності місцевого самоврядування, і пов'язує процеси управління фінансовими ресурсами та забезпечення гендерного паритету [3]. Проте, поняття «гендерний бюджет» і «гендерно орієнтоване бюджетування» є взаємопов'язаними, проте не тотожними.

Гендерне бюджетування є одним із інструментів досягнення гендерної рівності, механізм якого охоплює політичну, економічну та соціальну сфери забезпечення рівності жінок та чоловіків [4]. Концепція гендерно орієнтованого бюджетування була задумана як гнучкий механізм вироблення цільових стратегій для забезпечення справедливого розподілу ресурсів в інтересах різних соціальних груп населення, який дає змогу дослідникам і практикам постійно розширювати її контекст, забезпечуючи її функціонування в якості ефективного інструменту забезпечення соціальної інтеграції та гендерної рівності [5, с. 260]. Визначення цього поняття пов'язане із забезпеченням рівного розподілу матеріальних ресурсів для обох статей.

Гендерно орієнтоване бюджетування є застосуванням на державному й місцевому рівнях комплексного гендерного підходу в бюджетній політиці та бюджетному процесі, що включає розподіл бюджетних коштів за гендерним принципом, а також спричиняє посилення прозорості та підконтрольності. Це спосіб бюджетування, у центрі якого конкретні люди – жінки та чоловіки з різних соціальних та демографічних груп. Основними складниками процесу гендерно орієнтованого бюджетування є: гендерний бюджетний аналіз; зміни в програмах та бюджетах; системна інтеграція у бюджетний процес [6].

Гендерно орієнтоване бюджетування є інструментом, який дозволяє реалізувати державну політику гарантування рівних прав і можливостей жінок і чоловіків за рахунок бюджетних коштів. Його впровадження набуває особливого значення для країн, регіонів чи муніципалітетів, які вважають недоцільним продовжувати практику формування та виконання гендерно нейтральних бюджетів, які часто є «гендерно-сліпими» і, отже, не сприяють подоланню гендерної нерівності [7]. Це визнаний у всьому світі ефективний інструмент досягнення гендерної рівності, який сприяє підвищенню ефективності використання бюджетних коштів [8].

Уперше на нормативному рівні поняття «гендерно орієнтований бюджет» і «гендерно орієнтоване бюджетування» були запропоновані у Платформі дій, ухваленій на Пекінській конференції в 1995 р. [9].

Гендерне бюджетування поєднує не пов'язані між собою два процеси: забезпечення гендерної рівності та управління державними фінансами. Заходи із забезпечення гендерної рівності переважно відносять або до сфери захисту прав людини, або сприймається як суто технічний процес розподілу

через бюджет фінансових ресурсів. Поєднуючи зазначені процеси, можемо зауважити, що принципи гендерної рівності повинні бути включені у бюджетний процес.

Отже, гендерно орієнтоване бюджетування є методом механізму забезпечення гендерної рівності, процесом введення в бюджетну політику гендерного компоненту, що впливає на всі сфери життя суспільства та передбачає врахування інтересів та потреб жінок і чоловіків, сприяючи таким чином через підвищення соціально-економічної ефективності бюджету економічному зростанню держави. До найбільш загальних властивостей гендерно орієнтованого бюджетування можна віднести те, що він: одночасно є процесом, результатом і способом; є одним із методів комплексного механізму забезпечення гендерної рівності та захисту прав людини; є комплексним гендерним підходом у бюджетній політиці; впливає на всі сфери життя суспільства; передбачає збалансоване врахування інтересів та потреб жінок і чоловіків; змістом до процесу формування бюджету є введення гендерного компоненту; сприяє зростанню ефективності бюджету; може використовуватися для різних рівнів і видів бюджету.

Список використаних джерел

1. Гаращенко С. В. Гендерне бюджетування як складова політичних механізмів сприяння забезпеченню рівності жінок та чоловіків. URL: <http://ekmaig.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6147.PDF>.
2. Гендерні аспекти бюджетування на місцевому рівні : практ. посіб. URL: <http://library.fes.de/pdf-les/bueros/ukraine/09511.pdf>.
3. Даудова Г. В., Таукешева Т. Д. Трансформація державних фінансів: гендерний бюджет. *Актуальні проблеми державного управління*. 2018. № 1 (53). URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2017-2/doc/2/04.pdf>.
4. Остріщенко Ю. В., Корнієнко Н. М. Гендерне бюджетування на місцевому рівні як інструмент підвищення ефективності використання бюджетних коштів. URL: http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/ee153_75/e153ost.pdf.
5. Грицай І. О. Принцип гендерної рівності та механізм його забезпечення: теоретико-правовий аспект : дис. ... д-ра юрид. наук. Дніпро, 2018. 543 с.
6. Гендерний бюджетний аналіз програм, які фінансуються з державного та місцевих бюджетів. Стислий виклад. Київ, 2016. 89 с.
7. Гендерно-орієнтоване бюджетування в Україні: теорія і практика : метод. посіб. Київ : Клименко, 2016. 92 с.
8. Проект «Гендерне бюджетування в Україні». URL: <http://grbproject.org>.
9. Пекінська декларація, прийнята на четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок від 15.09.1995 р. *Бібліотечка голови профспілкового комітету*. 2005. № 5.

Грідіна Катерина Василівна

викладач кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СТАНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Основними цінностями Європейського Союзу (далі – ЄС, Союз), що закріплені в установчих договорах, серед інших є повага до людської гідності, свободи, рівності та поваги до прав людини. Беззаперечно, Союз підтримує захист прав людини.

Слід зазначити, що на початкових етапах свого існування діяльність Європейських Співтовариств спрямовувалася на забезпечення найтіснішої інтеграції держав-членів винятково в економічній сфері. Проте функції у сфері захисту прав людини в європейському регіоні покладалися на Раду Європи, зокрема, ключову роль у цьому контексті відігравав правозахисний механізм, заснований на положеннях Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Водночас Співтовариства не могли ігнорувати необхідність закріплення принципу захисту прав людини, який активно впроваджувався у національному праві держав-членів. Крім того, недотримання вимог захисту прав людини могло стати загрозою майбутньому просуванню європейської інтеграції, яка досягалася через реалізацію принципу верховенства права та прямої дії права ЄС [5, с. 325–326].

Неоціненний вплив на становлення принципу захисту прав людини здійснив Суд Європейських Співтовариств (сьогодні – Суд ЄС), незважаючи на те, що перевірка на відповідність стандартам прав людини не була головним завданням. Першочергове покликання Суду – захищати інтереси інтеграції [2, с. 279; 3, с. 88].

Тому вже у 1969 році у справі «Stauder» Суд ЄС визначив, що основні права людини як правовий принцип, спільний для всіх держав-членів, є загальним принципом права Співтовариства та має захищатися ним. Отже, захист прав людини був віднесений до числа загальних принципів права ЄС, яким має відповідати усе вторинне законодавство та дії органів й інституцій ЄС.

Першим актом, який офіційно визнав права людини на рівні Співтовариств, став Єдиний Європейський акт 1987 р. Згодом положення про необхідність дотримання прав людини, які виробив Суд ЄС своєю практикою, були викладені у Маастрихтському договорі 1992 р. Відповідно до ст. 6 Договору про Європейський Союз, «основоположні права, що гарантуються Європейською Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод і які впливають з конституційних традицій, спільних для держав-членів, є загальними принципами права Союзу» [1, с. 10].

Сьогодні практика з питань захисту прав людини виникає усе частіше та є доволі різноманітною. Вона важко піддається систематизації, оскільки Суд заповнює прогалини у праві ЄС стосовно прав людини в контексті справ, які він розглядає.

Практикою Суду встановлено, що він має захищати такі групи прав:

1) функціональні права. Це ті права, які закріплені в установчих договорах та направлені на досягнення цілей Союзу (принцип рівності працюючих щодо умов праці в державах-членах, недискримінації в організації спільних ринків виробників та споживачів);

2) основні права громадян Союзу або спеціальні права (право та вільне пересування та проживання, участь у виборах до органів місцевого самоврядування та Європейського Парламенту тощо);

3) основні права та свободи особистості в загальновизнаному їх розумінні (право власності, вільне здійснення економічної діяльності, право на свободу вираження тощо) [4, с. 243].

Можна сказати, що Суд ЄС своєю практикою створив неписаний каталог прав людини в рамках ЄС, який у подальшому був відображений у Хартії основних прав Європейського Союзу. Так, у Преамбулі зазначеного документа говориться, що метою Хартії є зміцнення прав, які впливають у тому числі з рішень Суду ЄС [1, с. 208]. Вона стала важливим етапом утвердження прав людини в рамках ЄС та свідчила, що Союз перетворюється із суто економічної організації на спільноту, яка опікується при цьому правами людини [4, с. 246].

Реалізація закладеного принципу захисту прав людини стала можливою завдяки існуючому в ЄС унікальному правопорядку, специфіка якого серед іншого об'єктивується завдяки розвинутим концепціям прямої дії та верховенства права ЄС. Крім того, позитивний вплив має наявна можливість притягнення до відповідальності держав-членів у разі недотримання зобов'язань, що впливають із приписів інтеграційного права, за допомогою централізованої процедури в Суді ЄС, а також за допомогою децентралізованої системи в національних судах. Унікальна *sui generis* природа Європейського Співтовариства, її справжня світова історична значущість полягає в такій характеристиці Союзу, як цілісної юридичної одиниці, що наділяє суб'єктивними правами індивідів та входить до національних систем права (держав-членів) у якості їхньої інтегральної складової [6, с. 67].

Таким чином, національну систему захисту прав людини, яка функціонує в державах-членах, доповнює система захисту на рівні Союзу. У становленні принципу захисту прав людини в Європейському Союзі неоціненну роль зіграв Суду ЄС. Саме Судом захист прав людини був віднесений до загальних принципів права ЄС і у подальшому набув закріплення в Договорі про Європейський Союз, Хартії основних прав Європейського Союзу та інших правових актах. Суд, що передусім покликаний захищати інтереси інтеграції, все ж таки проводить перевірку на відповідність стандартам прав людини. Практика Суду стосовно прав людини є непланованою, оскільки він заповнює прогалини у праві ЄС в контексті справ, які він розглядає. Крім того, захист прав і свобод людини здійснюється в межах Ради Європи, учасниками якої є всі держави-члени Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Буроменський М. В., Анакіна Т. М., Комарова Т. В. Основи права Європейського Союзу : нормативні матеріали / за заг. ред. М. В. Буроменського. Харків : Право, 2015. 328 с.
2. Капустин А. Я. Европейский Союз: интеграция и право. Москва : Изд-во РУДН, 2000. 436 с.
3. Энтин М. Л. Защита и обеспечение прав человека по праву Евросоюза : курс лекций. Москва : МГИМО, 2003. 126 с.

4. Комарова Т. В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу : монографія. Харків : Право, 2010. 360 с.
5. Этин Л. М. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека : учебник для вузов / рук. авт. колл. и отв. ред. д-р юрид. наук, проф. Л. М. Этин. 2-е изд., пересмотр. и доп. Москва : Норма, 2007. 960 с.
6. Curtin D. The Constitutional Structure of the Union, a Europe of Bits and Pieces //Common Market Law Review. 1993. p. 67.

Гудим Інга Володимирівна
викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ В УКРАЇНІ

Зважаючи на чимало низку реформ сьогодення, своєчасне невиконання судових рішень породжують недовіру до судової влади, підриваючи авторитет держави та втрати самого сенсу правосуддя. Гарантоване статтею 6 Європейської конвенції з прав людини право на справедливий суд є необхідною умовою дотримання принципу верховенства права, закріпленого у статті 8 Конституції України. Гармонізація європейського законодавства до європейських стандартів, здавалося б, повинно підвищити рівень виконавчого провадження та стану виконання рішень українських судів, проте статистичні дані свідчать про наявні проблеми в цій сфері. Крім проблем законодавчого регулювання виконання судових рішень, велика завантаженість державних виконавців, недостатній рівень фінансування з боку держави породжують ілюзорне право громадян на доступ до правосуддя. Актуальність цієї теми полягає у тому, що завдяки поглибленому аналізу проблемних аспектів діяльності та законодавчого регулювання питання виконання рішень дасть змогу уникнути широкого кола проблем та наблизитися до європейського вектору ефективності виконання судових рішень.

Проблематикою примусового виконання судових рішень та якісної роботи органів та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень, займалися такі вчені, як: М. Авдюков, Ю. Білоусов, В. Бігун, С. Бичкова, Д. Валєєв, Є. Васьковський, М. Вікут, М. Жушман, В. Комаров, М. Треушніков, Г. Фединяк, Н. Шелевер та ін.

У Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи «Виконання рішень ЄСПЛ» №1787 (2011) від 26.01.2011 року із серйозним занепокоєнням зазначається, що в Україні продовжують існувати основні системні недоліки, які спричиняють чимало випадків порушення Конвенції, що повторюються, і які серйозно підривають верховенство права. Ці проблеми пов'язані, зокрема, із хронічним невиконанням рішень іноземних судів [4].

Неефективне виконання судових рішень в Україні призвели до впровадження змішаної системи примусового виконання рішень та введення нового інституту приватних виконавців.

Зацікавлює позиція українських правознавців Центру політико-правових реформ, з якою варто погодитися: запровадження інституту приватних виконавців в Україні є однією з дієвих ідей реформування виконавчої системи [5].

З появою нового інституту приватних виконавців, виконання рішень поліпшили загальні показники правосуддя в Україні, але велика низка недоліків законодавчо-процесуального характеру гальмують строки виконання рішень, а в деяких випадках унеможливує їх виконання взагалі.

Хоча приватний виконавець і діє самостійно та, здавалося б, має реальну мотивацію до виконання рішення, істотним недоліком може стати нехтування правами боржників через бажання якнайшвидше завершити виконавче провадження будь-якою ціною. Цілком логічно, що закріплення у законодавстві чіткого переліку прав та обов'язків учасників виконавчого провадження допоможе уникнути перспективи нехтування правами боржників.

З іншого боку, на нашу думку, сторони виконавчого провадження також можуть впливати на виконання приватним виконавцем виконавчих дій по виконанню рішення через закріплене в Законі України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» притягнення приватного виконавця до дисциплінарної відповідальності. Така альтернатива блокування роботи приватного виконавця зводить строки виконання рішення нанівець.

Не менш важливою умовою роботи приватних виконавців є самостійне забезпечення себе

матеріально-технічними засобами (офісне приміщення, технічне обладнання та ін.), яке у більшості випадків стає причиною великої вартості послуг, які для звичайного громадянина залишаються недоступними на відміну від державних виконавців. Подібний фактор може нівелювати на практиці введено у дію змішану систему виконання рішень, а отже, доцільно врахувати й такі особливості нашої держави як високий рівень корупції, пострадянську економічну модель, низький рівень правової культури населення.

Запровадження інституту приватних виконавців в Україні можна вважати цілком прогресивною ідеєю щодо створення ефективної системи органів примусового виконання рішень, але не останнім кроком до чіткої та дієвої системи виконання рішень. Аналіз проблемних питань діяльності приватних виконавців вказують на необхідність подальшого регулювання та удосконалення законодавства.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Відомості Верховної Ради України*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про виконавче провадження : Закон України від 02 червня 2016 року (Із змінами, внесеними згідно із Законами). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.
4. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02 червня 2016 року (Із змінами, внесеними згідно із Законами). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 29. Ст. 535.
5. Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи «Виконання рішень ЄСПЛ» №1787 (2011) від 26.01.2011 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/1188_rez_1787.htm.
6. Центр політико-правових реформ. URL: <https://www.pravo.org.ua/>.
7. Гончаренко Є. Переваги та недоліки запровадження інституту приватних виконавців в Україні. *Юридична газета*. 4/2016. С.14–15.

Задаля Дмитро Костянтинівич

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Гончарук Софія Олександрівна

студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЖІНКИ І ЧОЛОВІКА В УКРАЇНІ

Визначним досягненням суспільного розвитку, який характеризує його особливості у ХХІ ст., є вироблення основних стандартів принципу рівності, визнання того, що всі люди мають бути рівними між собою незалежно від будь-яких ознак, і тому в усіх сферах життя повинні застосовуватися однакові виміри до людей. Такий підхід до визначення статусу особи в суспільстві сприяє всебічному розвитку людини, реалізації її особистісних якостей, дозволяє діяти вільно і водночас зобов'язує дбати про інтереси інших, у всякому разі, не порушувати їх прав і свобод.

Вагомий внесок у формування теоретичних засад правового статусу жінки і чоловіка в Україні зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Н. Аніщук, Н. Болотіна, І. Грицай, Г. Герасименко, О. Дашковська, Л. Кобелянська, К. Левченко, Т. Марценюк, Т. Мельник, В. Муранова, М. Ничипоренко, О. Руднева, Г. Христова, Л. Єрохіна, Ю. Черняк та ін.

Україна, яка проголосила стратегію європейського вибору, знаходиться на етапі започаткування гендерних досліджень щодо запровадження стандартів рівності прав і свобод жінки і чоловіка. Керуючись основними положеннями Конституції, з огляду на необхідність обрання демократичних пріоритетів щодо покращання становища жінок у суспільстві, забезпечення рівних можливостей участі жінок і чоловіків у політичному, економічному, культурному й соціальному житті, Верховна Рада України визначила Основи державної політики у сфері прав людини, прийняла

Декларацію про загальні основи державної політики України стосовно жінок і Концепцію державної сімейної політики тощо.

Одним із проявів принципу рівності є рівність прав чоловіків і жінок, тобто однаковий підхід незалежно від статі, що отримав назву принципу гендерної рівності [1, с. 21]. Гендерна рівність увійшла в каталог всеохоплюючого принципу рівності людей і є його невід'ємним складником, основною засадою демократичної, правової розбудови суспільства [2, с. 83]. Зрозуміло, що проблеми рівності у будь-якій сфері не можуть розглядатися за межами права. До того ж, саме право все частіше розуміється як рівна міра свободи всіх і кожного, у тому числі чоловіка і жінки. Безперечно, право мусить враховувати біологічні особливості статі, але одним із його завдань є забезпечення однакових можливостей, вирівнювання людей нерівних за природними ознаками.

Проблема рівності чоловіків і жінок у сучасній державі й суспільстві є особливою, розглядається в контексті наукових досліджень у сфері історії, культурології, соціології, економіки як проблема гендерної (соціокультурної) рівності.

XX ст. стало періодом виникнення нових гендерних теорій, а саме: а) гендерної нерівності; б) гендерного пригноблення; в) гендерних відмінностей. У 70 роках XX ст. починає формуватися й гендерна теорія права – концепція аналізу правових документів, яка базується на загальних принципах гендерної теорії. Розвиток концепції і принципів гендерного аналізу права обумовлено рівнем сприяння й можливостями адаптування вченими-юристами феміністської, а пізніше гендерної ідеології. У 80 роках XX ст. у юридичних закладах США й Канади засновано спецкурси «Феміністська теорія та право», «Гендерна теорія та право», де викладалися методологічні й теоретичні основи адаптування названих теорій до правової науки та практики. У 1990 роках гендерними підходами до права зацікавилися і в країнах СНД [3, с. 19].

Теорія гендерної нерівності проголошує, що чоловіки і жінки не лише відрізняються за своїм соціальним статусом у суспільстві, а й самі поняття статусу обох статей не є однаковими. Це призводить до того, що жінки одержують менше матеріальних благ, ресурсів, мають нижчий соціальний статус і рівень доступу до влади, менші можливості для самореалізації порівняно з чоловіками того ж соціального статусу. Тож гендерна нерівність не є наслідком біологічних або особистісних відмінностей між чоловіками і жінками, а витікає із самої організації суспільства. Ця теорія передбачає принципову можливість соціальних змін, спрямованих на загальне покращання ситуації й запобігання соціально структурованій гендерній нерівності.

Теорія гендерних відмінностей констатує, що і соціальний статус, і культурний досвід жінки відрізняються від чоловічого. Основним об'єктом і предметом досліджень у межах цієї теорії є внутрішнє психічне життя, духовний світ жінок як форма специфічного для них погляду на світ, яка й складає «жіночий» спосіб побудови реальності. Іншою центральною темою в межах теорії гендерних відмінностей є загальні межі й характер міжособистісних стосунків та життєвого досвіду жінок, серед яких, наприклад, ставлення до дітей, спосіб вирішення життєвих ситуацій, спілкування жінок між собою, феномен жінок-учених тощо.

У нашій державі питання забезпечення рівних прав жінки і чоловіка в Україні проголошено, насамперед, в Конституції України [4], де у ст. 24 наголошується на рівності прав людини, незалежно від багатьох чинників та факторів, в т.ч. незалежно від статі.

Деталізуються положення рівності прав жінки і чоловіка у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок» [5], де визначаються основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, вперше, запроваджується визначення таких термінів як «дискримінація за ознакою статі», «сексуальні домагання», «гендерна рівність» тощо.

Також інтереси жінок і чоловіків захищаються галузевими національними нормативно-правовими актами. Проте, їх положення не закріплюють відповідні процедури й механізми забезпечення рівності статей, а отже, залишаються декларативними.

З цього приводу в науковій літературі пропонуються такі шляхи удосконалення та розвитку національного рівня нормативно-правової бази державної політики щодо забезпечення рівності прав жінки і чоловіка: прийняття достатньої кількості нормативно-правових актів центральних органів державної влади щодо державного забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; узгодження нормативно-правової бази державної гендерної політики з міжнародним законодавством щодо забезпечення рівності прав жінки і чоловіка; створення інформаційно-методичного ресурсу державної політики забезпечення рівності прав жінки і чоловіка в комплексі з нормативно-правовою базою, що регламентує її формування й реалізацію; включення гендерних аспектів до державних програм розвитку освіти як пріоритетних; уведення у вищих навчальних закладах спеціальних

предметів і спецкурсів з гендерної проблематики з урахуванням специфіки підготовки фахівців; подання гендерної збалансованої інформації в підручниках та освітніх програмах; розробка відповідних навчальних програм, методичних посібників, підручників для різних типів навчальних закладів; сприяння розвитку освіти без гендерної упередженості, включення питань з гендерної обізнаності та чутливості в навчальний і виховний процес до системи освіти; моніторинг стану нормативно-правової бази державної політики забезпечення рівності прав жінки і чоловіка, зокрема проблем, що потребують правового врегулювання, а також результатів правозастосування внаслідок упровадження всіх нормативно-правових актів [6–7].

Отже, концепція і практичне застосування гендерної рівності є центральними поняттями сталого розвитку українського суспільства. У гендерній рівності не йдеться про питання жінок. Мова йде про рівну участь жінок і чоловіків у покращенні умов як їхнього власного життя, так і життя громади. Метою гендерної рівності є підтримка досягнення рівності між жінками і чоловіками з метою забезпечення стабільного розвитку суспільства, подолання будь-яких проявів дискримінації. На сьогодні ситуація навколо цієї проблематики потребує створення і реалізації державної програми подолання гендерної нерівності, адже зміни у становищі жінок можливі лише за умови послідовної державної гендерної політики.

Список використаних джерел

1. Гонюкова Л. В., Сичева В. В. Законодавче забезпечення гендерної політики в Україні. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*. 2014. Вип. 1. С. 20–23.
2. Омельченко Т. В. Становлення та розвиток міжнародно-правових стандартів щодо захисту прав жінок та забезпечення гендерної рівності. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право»*. 2016. Вип. 17. С. 82–89.
3. Ламах Е. Коментар до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»; ред. група : Л. С. Кобелянська та ін. Запоріжжя : Друкар. світ, 2011. 167 с.
4. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2005. Ст. 52.
6. Деметрадзе Т. Р. Конституційний принцип рівності прав жінки і чоловіка: поняття, зміст, механізм його реалізації та захисту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2015. 16 с.
7. Грицяк Н. В. Правовое регулирование равных прав и возможностей женщин и мужчин в Украине: состояние и пути усовершенствования. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2018. № 1. С. 22–25.

Касяненко Євгенія Валеріївна
старший викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ХАРАКТЕРИСТИКА ОЗНАК ПРЕФЕКТА ЯК ОРГАНУ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

В Україні триває об'єднання територіальних громад – об'єднань нового формату, що передбачене реформою децентралізації. Новосформований склад вищих органів державної влади підтримує розпочату реформу децентралізації та аналізує подальші перспективи формування інституту префекта в Україні.

Наукову концепцію інституту префекта сформовано в низці країн світу, але це не стосується України, де його впровадження знаходиться на підготовчому етапі. Питання інституціоналізації префекта вивчали І. Беззуб, П. Ворона, М. Дрогомирецька, О. Марцеляк, Г. Макаров, Б. Калиновський та інші. При цьому варто зазначити, що у вітчизняній юридичній науці не сформовано остаточного поняття та переліку ознак префекта як державного органу. Це суттєво ускладнює процес розробки правових засад щодо інституціоналізації префекта та загалом проведення децентралізації влади.

Така інституція має давню історію і її сутність та зміст неодноразово осмислювався зарубіжними вченими. Етимологічно поняття «префект» (лат. praefectus – керівник) означає особу, що обіймає військову, адміністративну або судову посаду; урядового чиновника, що очолює

управління в адміністративно-територіальній одиниці (департаменті) [1, с. 546]. Відповідно поняттям «префектура» позначається адміністративно-територіальна одиниця; орган управління, де працює префект [1, с. 546]; район управління префекта [2]. І навіть сьогодні це поняття частково зберігає свій первинний зміст.

Еквіваленти інституту префекта в різних країнах відрізняються за своїми формами, повноваженнями, сферою відання. Як правило, вони формувалися історично протягом тривалого часу. Для України ця інституція не є традиційною, тому її формування відбувається шляхом запозичення окремих елементів правового статусу префекта у Франції та Польщі. Отож і більшість сучасних досліджень сконцентровані саме на порівняльно-правовій характеристиці зарубіжних моделей префекта та вивченні досвіду європейських держав. Однак результати таких узагальнень не завжди можуть заповнити прогалину, про що свідчать наявні спроби прийняти закон щодо децентралізації.

На сьогодні розроблено кілька пропозицій про внесення змін до Конституції України з метою реалізації реформи децентралізації – Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) від 01.07.2015 р. та проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо територіальної організації влади)» від 14.06.2019 р. Також слід вказати і на розроблений законопроект, що присвячений правовому статусу префектів – проект закону «Про префектів» від 16.11.2015 р. При цьому жоден з вказаних документів не було прийнято, тому вони лише відносно можуть бути використані для систематизації ознак інституту префекта.

На виконання Указу Президента України «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» №837/2019 від 08.11.2019 р. Комісія з питань правової реформи до 01.12.2019 р. має внести на розгляд Президентіві України нові пропозиції стосовно змін до Конституції України в частині децентралізації влади [3]. Вважаємо, що вказаний законопроект може бути остаточною спробою.

Дослідження ознак інституту префекта дозволить змодельовати його потенційний характер, розуміти переваги і можливі ризики впровадження такого органу на практиці. Їх визначення сприяє формуванню вітчизняного поняття «префекта» з метою сприяння розробці нормативно-правових основ його функціонування.

При цьому префект має стати місцевим органом державної виконавчої влади, тому цій державній інституції притаманні як загальні для всіх виконавчих органів ознаки, так і власні специфічні. Низка ознак префекта дублюється від місцевих державних адміністрацій.

Загальні ознаки органів виконавчої влади стали предметом дослідження великої кількості вітчизняних науковців, але переважно адміністративістів. Серед них: В. Авер'янов, С. Алексеев, О. Андрійко, О. Бандурка, Д. Бахрах, В. Бабаєв, М. Байтін, Ю. Битяк, В. Гавловський, Е. Григоніс, І. Голосніченко, Д. Журавльов, Р. Калюжний, В. Копейчиков, Ю. Козлов, Л. Кисіль, Є. Кубко, В. Лазарев, В. Мамутов, М. Марченко, В. Малиновський, В. Петков, Б. Россинський, О. Скакун, Ю. Старілов, Ю. Тихоміров, В. Цветков, В. Чиркін, Ю. Шемшученко, К. Шеремет та багато ін.

У своєму комплексному монографічному дослідженні державного ладу України, Л. Наливайко зазначає, що до ознак органу держави належать: 1) структурна відокремленість; 2) внутрішня організованість; 3) юридична оформленість; 4) наявність державно-владних повноважень; 5) наявність правових, матеріально-фінансових засобів; 6) спрямованість на реалізацію завдань і функцій держави; 7) використання правових та організаційних форм і методів діяльності [4, с. 575–576]. Безумовно, ці загальні ознаки характерні й для префекта.

Окремої уваги заслуговують саме загальні ознаки органу виконавчої влади, оскільки вони повніше характеризують систему органів цієї гілки влади в цілому. Серед них виділяють такі: це колектив людей – державних службовців; має офіційне найменування та повноваження використовувати державну символіку; різновид державних органів; створюються державою для здійснення її управлінських функцій; наділений державно-владними повноваженнями, має певний обсяг прав та обов'язків у сфері державного управління, компетенцію; діяльність має вторинний, підзаконний, виконавчо-розпорядчий характер; для здійснення своїх завдань і функцій наділені правом застосування заходів державного примусу та мають апарат примусу; йому властива організаційно-структурна відокремленість та оперативна самостійність дій у певних територіальних межах чи галузях; є суб'єктом державної власності, утримується за рахунок Державного бюджету; має статус юридичної особи, є самостійним учасником адміністративно-правових відносин; знаходяться під загальним контролем законодавчої влади і Президента України [5, с. 74; 6; 7, с. 29]. Важливо відзначити, що для місцевих органів державної влади межі компетенції звужені, а субординація посилена.

Зокрема, Д. Журавель вважає, що до основних ознак центральних органів виконавчої влади належать такі: є складовою апарату державного управління, який належить до складних самоврядних інституційних систем; відповідальні перед Президентом України та підконтрольні й підзвітні Верховній Раді України; є носіями владних повноважень, компетенція яких поширюється на всю територію держави; діють від імені та за дорученням держави на основі норм чинного законодавства; мають власну організаційно-штатну структуру; реалізують виконавчо-розпорядчу діяльність в юридично владній формі [8, с. 64]. Система органів державної влади побудована на основі централізації, ієрархічності, підлеглості нижчих органів вищим. Місцеві органи державної влади є частиною державного механізму, доповнюють і врівноважують органи центральної влади, представляючи державні інтереси, мають власний обсяг компетенцій і ресурсів, гарантованих законодавчо [9, с. 14–15]. Це дає змогу стверджувати, що різниця, яка існує між центральними і місцевими органами державної виконавчої влади, зберігає свій зміст і в контексті формування правового статусу префектів.

На відміну від загальних ознак, щодо власних ознак префекта в юридичній літературі наявні лише поодинокі узагальнення (Беззуб, П. Ворона, М. Дрогомирецька, О. Марцеляк), що стосуються окремих його характеристик.

Основним призначенням префекта є контроль за законністю діяльності органів місцевого самоврядування – здійснення адміністративної опіки. Інститут адміністративної опіки – система контролю центральної або регіональної влади за місцевим самоврядуванням, за якої рішення його органів не можуть вступити в силу без дозволу органу чи посадової особи центральної (регіональної) публічної адміністрації (міністра, губернатора, префекта, комісара і т. ін.) [10, с. 187]. Основною метою діяльності інституту префектів має стати забезпечення конституційності та законності на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, прав і свобод людини та їх гарантій, які визначають зміст і спрямованість діяльності держави в цілому [11, с. 18]. Тому ключова ознака префекта – він є наглядовим органом щодо діяльності органів місцевого самоврядування.

Професіоналізація префектів є умовою їх ефективності. Головною особливістю інституту в цей час є те, що префект є професійним державним службовцем, не є політичним призначенцем, хоча при призначенні у зв'язку з характером функцій може враховуватись політична лояльність до Держави (але не політична лояльність до правлячої партії) [12, с. 31]. З метою гарантування його неупередженості, уніфікованого правозастосування від має характер тимчасово призначеного державного службовця з можливістю ротації.

З огляду на зазначене, інституту префекта можуть бути притаманні такі загальні ознаки органу виконавчої влади: діє на основі Конституції України, законів та підзаконних актів; виконує визначені законодавством функції та завдання в межах встановлених повноважень; є постійно діючим органом; здійснює правозастосовну діяльність; є відокремленим елементом апарату держави, складовою системи державного управління; наділений відносною автономністю; відповідальний перед суспільством, главою держави та урядом; має свій власний правовий статус (права, обов'язки, повноваження, гарантії діяльності, підстави відповідальності, вимоги і обмеження тощо), встановлений законом; діє від імені держави та керується у своїй діяльності інтересами всього суспільства і територіальних громад; діє на засадах субординації; має внутрішню організаційну структуру; матеріально-фінансове забезпечення здійснюється виключно за рахунок державного бюджету. Спеціальними ознаками префекта як органу державної влади можна визнати такі: є місцевим органом державної виконавчої влади; є контрольно-наглядовим органом щодо органів місцевого самоврядування; владні повноваження і компетенції поширюються на територію певного регіону – району (округу) чи області; є органом загальної компетенції; є єдиноначальним органом державної влади; призначається на визначений час на основі конкурсного відбору та може бути усунений з посади достроково; є кваліфікованим і професійним державним службовцем, не належить до політичних посад.

Список використаних джерел

1. Словник української мови : в 11 т. Том 7. 1976. Ст. 546.
2. Доднов В. Н., Ермаков В. Д., Крылова М. А. Большой юридический словарь. Москва : 2001. 790 с.
3. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави : Указ Президента України №837/2019 від 08.11.2019 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8372019-30389>.
4. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель : монографія. Харків : Право, 2009. с. 600.
5. Ківалов С. В. Адміністративне право України : навч.-метод. посіб. Одеса : Юридична література, 2002. 312 с.

6. Алфьоров С. М., Ващенко С. В., Долгополова М. М., Купін А. П. Адміністративне право. Загальна частина : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 216 с.
7. Волинка К. Г. Теорія держави і права : навч. посіб. Київ, 2003. 240 с.
8. Журавель Д. Поняття і загальна характеристика центральних органів виконавчої влади України. *Публічне право*. 2013. № 3 (11). С. 61–67.
9. Онупрієнко А. М. Місцеві органи влади в механізмі демократичної держави. автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2008. 20 с.
10. Чернописський П. Б. Децентралізація влади в Україні: конституційно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 235 с.
11. Ганущак Ю. І., Чипенко І. І. Префекти: уроки Франції для України. Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2015. 44 с.
12. Звіт щодо європейської практики та законодавчих рамок інституту префектів, порядку місцевого самоврядування в умовах надзвичайного стану. Рада Європи. CELGR /LEX (2015)2 від 17.09.2015 р.

Лук'яненко Тетяна Володимирівна
викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ДИТИНИ НА ЗАХИСТ ВІД УСІХ ФОРМ НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ

У теорії права під інституційним механізмом зазвичай розуміється сукупність взаємозв'язків між формальними та неформальними інститутами, а також організаціями, які сприяють реалізації принципів демократичного (доброго, належного) врядування, забезпечують узгодження та коригування інтересів різних суспільних груп, координацію сумісної діяльності на шляху досягнення задекларованих цілей розвитку регіону/держави [1, с. 37]. Вирішення проблем інституційного механізму забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні пов'язано з теоретичним розумінням поняття «інститут», що застосовується в дослідженнях різних галузей національного права. На нашу думку, інститут являє собою усталений конструкт, що є передумовою певної дії, тому до основних варіантів змісту цього явища слід зараховувати такі: а) організаційна система соціальних норм, що регулюють певну галузь суспільних відносин; б) зібрання людей (посадових осіб), які, відповідно до принципів організації праці, об'єднуються для досягнення певного результату; в) сукупність функцій та норм, які забезпечують цей процес в інтересах певних груп.

Якщо розглядати інституційний механізм як певну діяльність, то інститут є тим елементом, який встановлює правила та спрямований на її обмеження. Інституційний механізм часто пов'язують із забезпеченням прав людини, особливо зважаючи на конституційний обов'язок держави діяти саме задля досягнення цієї мети. При дослідженні інституційного механізму забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні варто орієнтуватися на однотипне трактування поняття «забезпечення» різними авторами, серед яких: М. Алмаші, Р. Бараннік, О. Васильченко, М. Вітрук, В. Демиденко, Є. Захаров, Р. Зуєв, О. Калініченко, А. Колодій, М. Кучук, А. Олійник, П. Рабінович, А. Романова, К. Степаненко, М. Тодика, О. Федосова, О. Фрицький, М. Цвік та ін. У словникових версіях термін «забезпечити» тлумачиться як обов'язок «постачати щось у достатній кількості, задовольняти когось, що-небудь у якихось потребах» або «створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось. Захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки» [2].

Однією з важливих ланок інституційного механізму забезпечення права дитини на захист від домашнього насильства є інститут загальної превенції. Комплекс причин, що призводять до домашнього насильства, вимагає не менш складних систем профілактичних заходів. В Україні варто започаткувати серію спеціальних програм, які спрямовані на захист неповнолітніх у ситуації домашнього насильства. Важливо проводити роз'яснювальні бесіди серед учнів про те, що таке домашнє насильство, надавати інформацію про їхні права, а також організації, до яких вони можуть звернутися за допомогою. Необхідно розвивати систему служб підтримки сімей у кризовій ситуації, спрямовану на вироблення оптимальних способів вирішення сімейних конфліктів

Нині сформована система органів державної влади, які становлять інституційний механізм забезпечення прав дитини, до якої входять суб'єкти публічної влади з різною компетенцією.

Постанова Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 800 «Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю» доповнює систему суб'єктів публічної влади в інституційному механізмі забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні. До таких суб'єктів належать органи державної влади та органи місцевого самоврядування (структурні підрозділи районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад, сільських, селищних рад об'єднаних територіальних громад з питань освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення тощо), служби у справах дітей, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, заклади освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, органи Національної поліції, територіальні органи ДСНС та підпорядковані підрозділи, спеціалізовані установи з надання безоплатної первинної правової допомоги, регіональні та місцеві центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, бюро правової допомоги [4].

Зважаючи на характер забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства, можна стверджувати, що головну роль в такій діяльності відіграють органи виконавчої влади. На республіканському рівні вищим виконавчим органом державної влади є Кабінет Міністрів України. Так, відповідно до п. 2 ст. 5 Закону України «Про охорону дитинства», проведення державної політики щодо охорони дитинства, розробку і здійснення цільових загальнодержавних програм соціального захисту та поліпшення становища дітей, підтримки сімей із дітьми, координацію діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади у цій сфері забезпечує Кабінет Міністрів України. Оцінка діяльності організаційно-управлінського апарату в сфері захисту дитинства проводиться за допомогою щорічного звіту Кабінету Міністрів України Верховній Раді України про стан демографічної ситуації в Україні, становище дітей та тенденції його змін у процесі впроваджених соціально-економічних перетворень [3]. З наведеного виходить, що в Україні є певна система суб'єктів щодо забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства, однак безпосередньо на вирішення завдань для охорони, захисту та створення умов для реалізації цього права вони не орієнтовані. Завдання щодо забезпечення дітей від насильства розподілені між кількома суб'єктами публічної влади, які в процесі реалізації прав дитини здійснюють свої специфічні функції. Для подолання дискретності в діяльності органів державної влади варто визначити систему суб'єктів, діяльність яких орієнтована саме на забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства, посилити між ними координацію.

Для комплексного вирішення проблем, що існують у становленні та функціонуванні інституційного механізму забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства, та на виконання рекомендації Комітету ООН із прав дитини щодо проведення комплексного функціонального аналізу центральних та місцевих органів влади, що відповідають за забезпечення прав дітей, слід, на нашу думку, здійснити альтернативні заходи, за допомогою яких можна покращити ситуацію в цій сфері: 1) посилити координуючу роль Уповноваженого Президента України з прав дитини в питаннях протидії насильству щодо дитини, про що внести зміни у відповідний Указ глави держави; 2) здійснити перепідпорядкування інституту Уповноваженого Президента України з прав дитини на користь виконавчої гілки влади, наділити його функціями незалежного експерта з розслідування актів сексуального насильства щодо дітей. З цього приводу Кабінету Міністрів України треба видати відповідну постанову та розробити положення, де передбачити його правовий статус і компетенцію; 3) запровадити посаду експерта з розслідування актів сексуальних насильств щодо дитини; 4) призначити представника Уповноваженого Верховної Ради України з прав дитини відповідно до профільного закону та Положення про представників Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, наділивши його відповідними повноваженнями щодо забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства.

Список використаних джерел

1. Гордеев О. К. Концептуальні підходи до сутності інституційного механізму. Публічне управління: теорія та практика : зб. наук. пр. асоціації докторів з державного управління. 2012. № 3 (11). С. 36–42.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 000 слів / уклад., гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1427 с.
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради*. 2001. № 30. Ст. 14.
4. Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 800. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2018-p>

Обушко Вікторія Вікторівна
 старший викладач кафедри
 загальноправових дисциплін
 Дніпропетровського державного
 університету внутрішніх справ

ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Впродовж довгого часу корупція залишається однією з найбільших проблем України та є темою для постійних дебатів як для української, так і для міжнародної спільноти. Одним із найбільш ефективних заходів щодо протидії корупції не тільки в Україні, а й у всьому світі є своєчасне інформування правоохоронних органів про факти корупції, під час якого особлива роль належить викривачам.

Дослідженнями питань корупції займаються вчені, як-от Д. Амінов, О. Бусол, С. Васильєва, В. Гладких, В. Глушкова, А. Долгова, А. Закалюка, В. Захарова, М. Камлика, В. Лунєєва, Лашкет, О. Маркєєва, М. Мельник, Є. Невмержицький Г. Новицький, В. Пантегова, С. Пуня, О. Прохоренко, О. Радіца, К. Соловійова, Є. Скулиш, В. Тимошенко, М. Трепак, М. Хавронюк та інші.

Відповідно до змін у Законі України «Про запобігання корупції», що набули чинності з 1 січня 2020 року викривачем корупції є фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання [1].

Права викривача виникають з моменту повідомлення інформації про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції».

Так, особи, які сприяють запобіганню корупції перебувають під постійним захистом з боку держави. Відповідно до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» правоохоронні органи можуть застосовувати відносно до викривачів правові та організаційно-технічні заходи, спрямовані на захист від протиправних посягань. До таких заходів можна віднести:

- особисту охорону, охорону житла і майна осіб-викривачів;
- видачу спеціальних засобів індивідуального захисту й сповіщення про небезпеку;
- використання технічних засобів контролю та прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження;
- заміну документів і зміну зовнішності;
- зміну місця роботи або навчання, переселення в інше місце проживання;
- забезпечення конфіденційності відомостей про особу;
- закритий судовий розгляд [2].

Особу викривача або членів його сім'ї не може бути звільнено або примушено до звільнення, притягнуто до дисциплінарної відповідальності, здійснено інші негативні заходи (переведення, зміна умов праці, атестація, скорочення заробітної плати, відмова в призначенні на вищу посаду).

Також, викривач, який повідомив про корупційний злочин, грошовий розмір предмета якого або завдані державі збитки від якого у п'ять тисяч і більше разів перевищують розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, установленого законом на час вчинення злочину має право на винагороду. Розмір винагороди становить 10 відсотків від грошового розміру предмета корупційного злочину або розміру завданих державі збитків від злочину після ухвалення обвинувального вироку суду. Розмір винагороди не може перевищувати трьох тисяч мінімальних заробітних плат, установлених на час вчинення злочину [3].

Для розробки дієвого механізму захисту викривачів корупції з урахуванням міжнародного досвіду розроблено проєкт Закону України «Про захист викривачів корупції».

Отже, інститут викривачів є важливим запобіжником для виникнення та поширення корупції у суспільстві. Акценти для розвитку інституту викривачів на початкових етапах повинні вибудовуватись на умовах анонімності повідомлень та процедурах їх розгляду. Правове регулювання

державного захисту осіб, які надають допомогу в запобіганні та протидії корупції, є важливим елементом антикорупційної політики України. Без належної законодавчої бази захисту таких осіб та реальних механізмів її реалізації боротьба з корупцією буде малоефективною.

Список використаних джерел

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
2. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві від 23 грудня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 51.
3. Методичні рекомендації щодо організації роботи із повідомленнями про корупцію, внесеними викривачами : рішення Нац. агентства з питань запобігання корупції. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0286884-17> (дата звернення 16.01.2020).

Орешкова Аліна Федорівна
старший викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ НА ЖИТЛО: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ (на прикладі Дніпропетровської області)

Внаслідок збройної агресії на Сході України та в Автономній Республіці Крим велика кількість людей змушені були залишити місця свого постійного проживання. Житло будучи однією з першочергових матеріальних умов життя кожної людини, яка зберігається протягом усього її життя та, маючи важливе соціальне завдання, є одним із показників добробуту кожної країни. У контексті цього одним із найбільш актуальних питань в умовах сьогодення є забезпечення права на житло такої соціально незахищеної категорії осіб, як внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). Забезпечення житлом громадян включає в себе можливість користуватися житлом, а також в повному обсязі вимагати від зобов'язаних суб'єктів реалізації цього права.

Забезпеченість громадян житлом є показником успішності державної політики, причому навіть більш точний, ніж показник економічного зростання держави [1]. Серед усіх соціальних проблем саме житлове питання є найбільш важливим якщо добробут населення дуже низький.

Відповідно до ч. 1 ст. 47 Конституції України, кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. У ч. 2 цієї ж статті зазначається, що громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. Згідно зі ст. 48 Основного Закону, кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло [2]. Конституцією України визначено головним обов'язком держави в особі органів державної влади та місцевого самоврядування забезпечення права внутрішньо переміщених осіб на житло, яке включає в себе: по-перше, право мати житло; по-друге, перебувати під захистом держави в частині житлових інтересів.

У розділі III (Забезпечення громадян жилими приміщеннями. Користування жилими приміщеннями) Житлового кодексу Української РСР викладено правові норми, що закріплюють і регулюють порядок: надання житла у будинках державного і громадського житлового фонду; користування жилими приміщеннями в будинках державного і громадського житлового фонду; користування службовими жилими приміщеннями; користування гуртожитками; користування жилими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання; забезпечення громадян жилими приміщеннями в будинках житлово-будівельних кооперативів і користування ними; користування жилими приміщеннями в будинках (квартирах) приватного житлового фонду [3]. Вирішення проблем, пов'язаних із житлом, а також забезпечення ефективного захисту прав і законних інтересів як усього суспільства, так і окремих категорій осіб, зокрема внутрішньо переміщених осіб, покладене на житлове право.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»,

а саме п. 6 ч. 1 ст. 9, внутрішньо переміщена особа має право на створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання. У п. 8 ч. 1 ст. 9 Закону закріплено положення, згідно з яким забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено. Також на підставі п. 6 ч. 8 ст. 11 зазначеного Закону, на місцеві державні адміністрації в межах своїх повноважень покладається обов'язок щодо забезпечення надання у тимчасове користування внутрішньо переміщеним особам житлового приміщення або соціального житла, придатного для проживання, за умови оплати зазначеними особами відповідно до законодавства вартості житлово-комунальних послуг. А ст. 17 містить положення щодо сприяння з надання внутрішньо переміщеним особам кредитів на придбання земельних ділянок, придбання та будівництво житла [4]. Житло для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб відноситься до житлового фонду спеціального призначення, а жилі приміщення з фондів житла для тимчасового проживання – до спеціалізованих жилих приміщень.

Т. Водкіна зазначає, що право громадян на житло має складний зміст і може бути зведене до таких основних юридичних можливостей: можливість придбання житлового приміщення у власність або одержання його зазначеними у законі способами у користування; можливість отримання громадянином у встановлених законом випадках та порядку фінансової допомоги з боку держави (житлова субсидія, державний житловий сертифікат) для придбання житлового приміщення або поліпшення наявних житлових умов; можливість стабільного й вільного від стороннього незаконного вторгнення користування займаним житловим приміщенням; можливість використання житлового приміщення не тільки для проживання громадянина та членів його сім'ї, а й передачі житлового приміщення з дотриманням певних умов для проживання іншим громадянам на підставі договорів піднайму, оренди або як тимчасових мешканців; забезпечення в житлових будинках здорового середовища проживання, житлового середовища, гідного цивілізованої людини; забезпечення захисту людини та громадянина від довільного позбавлення житла [5, с. 61].

Сьогодні, незважаючи на те, що питання внутрішнього переселення поставали в світі неодноразово, наша держава шукає свої ефективні шляхи вирішення питання забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб, в тому числі на житло. Зокрема, 15.11.2017 р. Кабінетом Міністрів України затверджено Стратегію інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року, яка спрямована на вирішення державою проблеми внутрішнього переміщення громадян України та його наслідків, зокрема приймаючих територіальних громад, створення ефективних інструментів державного управління, задоволення нагальних та постійних потреб внутрішньо переміщених осіб. У контексті забезпечення права на житло внутрішньо переміщених осіб в Стратегії зазначається, що недостатній рівень доступу до якісного житла має безпосередній вплив на тенденції до переміщення та випадки повернення на тимчасово окуповані території або в зону ведення бойових дій [6]. Тому нагальним питанням є зосередження зусиль на вирішенні питань щодо вироблення ефективного механізму забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб.

Для реалізації Стратегії 21.11.2018 р. Кабінет Міністрів України затвердив План заходів з реалізації Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року (далі – План) [7].

Зважаючи на те, що станом на серпень 2019 р. в Дніпропетровській області перебуває на обліку 71 868 (54 192 сімей) ВПО в контексті нашого дослідження ми розглянемо виконання Плану заходів з реалізації Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року, затвердженого розпорядженням КМУ від 21.11.2018 р. № 944-р в Дніпропетровській області. Наразі проводиться збір пропозицій керівників структурних підрозділів Дніпропетровської обласної державної адміністрації, територіальних та обласних організацій до обласної програми підтримки внутрішньо переміщених осіб з урахуванням вищезазначеного плану заходів і потреб досліджуваної категорії осіб.

У першому півріччі 2019 р. Дніпропетровською обласною державною адміністрацією з метою ефективною реалізації вищезазначеного Плану проводиться активна робота. У контексті поставлених завдань (стратегічної мети) у Плані основними результатами є:

п. 2. Визначення житлових потреб внутрішньо переміщених осіб з метою забезпечення їх прав на житло:

2.1. Удосконалення механізму забезпечення збору та аналізу інформації щодо житлових

потреб внутрішньо переміщених осіб (із зазначенням статі та наявності дітей), зокрема з використанням Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб. Проте зважаючи на те, що інформація щодо ВПО, які потребують забезпечення житлом, не систематизується в базі даних внутрішньо переміщених осіб, Управління соціального захисту населення не має можливості ефективно збирати та аналізувати такі дані. Нормативно-правовими актами не передбачено обов'язку внутрішньо переміщених осіб повідомляти управління про придбання житла, а проводити опитування з приводу вищезазначених питань не має підстав. Крім того, велика кількість внутрішньо переміщених осіб проживає у родичів, знайомих або самостійно винаймає житло і тому не звертаються з питанням щодо забезпечення житлом до Управління соціального захисту населення або до міських і сільських рад.

Слід акцентувати, що відповідно до п. 8 правил обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Українській РСР, затверджених постановою Ради Міністрів Української РСР і Української Республіканської Ради Професійних Спілок від 11.11.1984 р. № 470, на квартирний облік беруться внутрішньо переміщені особи, визначені у підпункті 8 пункту 13 цих Правил, а саме внутрішньо переміщені особи з числа учасників бойових дій відповідно до пунктів 19 і 20 частини першої статті 6 та особи з інвалідністю внаслідок війни, визначені в пунктах 11–14 частини другої статті 7, та члени їх сімей, а також члени сімей загиблих, визначені абзацами четвертим-восьмим, шістнадцятим-двадцять другим пункту 1 статті 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [8].

Відповідно до пп. 2 п. «а» ст. 30 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» облік громадян, які відповідно до законодавства потребують поліпшення житлових умов; розподіл та надання відповідно до законодавства житла, що належить до комунальної власності; вирішення питань щодо використання нежилых приміщень, будинків і споруд, що належать до комунальної власності [9], проте з урахуванням п. 5 ч. 1 ст. 15, ч. 1 ст. 36 Житлового Кодексу України [3]. Згідно з ч. 1 ст. 16 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», органи місцевого самоврядування є юридичними особами і наділяються цим та іншими законами владними повноваженнями, в межах яких діють самостійно і несуть відповідальність за свою діяльність відповідно до закону [9].

Департаментом соціального захисту населення Дніпропетровської обласної державної адміністрації проводиться моніторинг категорій осіб, які потребують поліпшення житлових умов (станом на 01.07.2019 р. на квартирному обліку перебуває 91 ВПО).

2.2. Проведення інвентаризації об'єктів нерухомості та формування інформаційної бази на відповідному місцевому рівні з метою вивчення наявних вільних приміщень, у тому числі таких, які за умови приведення до стану, придатного для проживання, можуть бути виконані для забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб. Для забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб і ремонту об'єктів соціальної сфери, таких як школи і дитячі садочки, наприклад, м. Кривий Ріг стало учасником проекту «Сприяння розвитку соціальної інфраструктури, УФСІ VI», яким передбачено відремонтувати 5 житлових приміщень для 257 ВПО. Проект фінансується урядом федеративної Республіки Німеччини через Німецький банк розвитку KfW. 28.05.2019 р. підписано тристоронній Меморандум щодо намірів про співпрацю за субпроектом між Українським фондом соціальних інвестицій, Партнером з впровадження субпроекту та Криворізької міської ради, відповідно до якого планується створити житло для тимчасово переміщених осіб у гуртожитку.

п. 3. Забезпечення внутрішньо переміщених осіб житлом: У Дніпропетровській області (м. Дніпро, Кам'янське, Кривий Ріг, Павлоград та Нікополь) за підтримки Німецького товариства міжнародного співробітництва (GIZ) змонтовано 945 модулів для переселенців. За кошти Європейського Союзу На 15 об'єктах Дніпропетровської області проведено капітальні ремонти приміщень, в яких проживають внутрішньо переміщені особи.

Відповідно до Порядку надання державної підтримки та забезпечення громадян доступним житлом, затвердженого постановою КМУ від 10.10.2018 р. № 819 для отримання державної підтримки для будівництва (придбання) доступного житла її одержувач подає заяву та відповідний пакет документів до регіонального управління Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву [10].

На придбання житла за програмою «Доступне житло» в області проводиться робота щодо можливості отримання ВПО державної підтримки у розмірі 50 %. На сьогодні до Дніпропетровського регіонального управління «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву» звернулася та подала заяви 421 родина з числа внутрішньо переміщених осіб. Державну підтримку за програмою «Доступне житло» в Дніпропетровському регіональному управлінні за період 2017–2018

роки отримали 18 сімей з числа внутрішньо переміщених осіб.

Також проводиться робота щодо виконання постанови Кабінету Міністрів України від 18.04.2018 р. № 280 «Питання забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України» [11]. У 2018 р. за рахунок відповідної державної субвенції на суму 3,0 млн грн 4 сім'ї учасників АТО з числа ВПО отримали грошову компенсацію за належні для отримання жилі приміщення для внутрішньо переміщених осіб. Станом березень 2019 р. відповідно до потреби в наданні грошової компенсації, яку подано до Міністерства соціальної політики України, ще 61 учасник АТО з числа ВПО мають право отримати грошові компенсації на загальну суму – 77,7 млн грн.

3.4. Забезпечення інформування населення, зокрема потенційних орендарів та орендодавців, про переваги укладення договорів оренди житла, а також про зміни у законодавстві щодо надання в оренду фізичними особами житла для внутрішньо переміщених осіб. Головним територіальним управлінням юстиції у Дніпропетровській області проведена інформаційно-просвітницька робота з населенням: тематичні виступи, семінари, засідання, наради, практикуми, розміщення інформації в соціальних мережах та на інформаційних стендах у приміщеннях Головного територіального управління юстиції в області, Офісах з надання безоплатної первинної правової допомоги, тощо.

п. 5. Забезпечення внутрішньо переміщених осіб постійним і доступним житлом:

Забезпечення актуалізації заходів регіональних програм, розроблених на виконання Указу Президента України від 27.03.1998 р. № 222 «Про заходи щодо підтримки індивідуального житлового будівництва на селі», з урахуванням потреб внутрішньо переміщених осіб у постійному доступному житлі [7]. На фінансування державної програми «Надання державної підтримки для будівництва (придбання) доступного житла» у І півріччі 2019 р. Департаментом житлово-комунального господарства та будівництва передбачені видатки у сумі 7 611,00 тис. грн, профінансовано – 1200,00 тис. грн, які станом на сьогодні не освоєні.

Отже, право на житло внутрішньо переміщених осіб є комплексним, природним, невідчужуваним, постійним та непорушним. Соціально-економічні та політичні умови в нашій країні актуалізують питання щодо формування нормативно-правової бази, яка б належним чином забезпечувала можливість захисту прав внутрішньо переміщених осіб права на житло. Тож незважаючи на велику кількість нормативно-правових актів щодо статусу внутрішньо переміщених осіб, які виконуються не завжди ефективно, це питання залишається актуальним, а його вирішення є нагальним для нормального функціонування держави та розвитку суспільства. Головною ж проблемою у забезпеченні ВПО житлом є відсутність координації між різними органами державної влади та місцевого самоврядування, що стає перешкодою у контексті ефективно виконувати обов'язків держави у цьому напрямі і призводить до неорганізованості та децентралізації способів вирішення житлової проблеми ВПО. Проте зважаючи на те, що в Дніпропетровській області проживає велика кількість внутрішньо переміщених осіб, проводиться активна робота щодо можливості реалізації їх права на житло. Слід акцентувати, що у цьому напрямі, зокрема реалізуючи поставлені завдання (стратегічні цілі), які містяться в Плані реалізації Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб, та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року наша область має позитивні зрушення.

Список використаних джерел

1. Львов В. Є. Правові аспекти вирішення житлових проблем в Україні. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_34_14.pdf.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Житловий кодекс Української РСР від 30.06.1983 р. 5464-Х. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1983. № 28. Ст. 573.
4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1.
5. Водкіна Т. П. Конституційне права громадян на житло: теоретичні основи і нормативно-правові особливості в суб'єктах РФ : дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2011. 176 с.
6. Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 р. № 909-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 102. Ст. 3157.
7. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.11.2018 р. № 944-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/944-2018-p/print>.
8. Про затвердження Правил обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання

ім жилих приміщень в Українській РСР : Постанова Ради Міністрів Української РСР і Української Республіканської Ради Професійних Спілок від 11.12.1984 р. № 470. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/470-84-p/print>.

9. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

10. Порядок надання державної підтримки та забезпечення громадян доступним житлом : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2018 р. № 819. *Офіційний вісник України*. 2018. № 82. Ст. 2718.

11. Питання забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2018 р. № 280. *Офіційний вісник України*. 2018. № 35. Ст. 1231.

Рибалкін Андрій Олександрович

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Вербицька Аліна Олександрівна

студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

МИРОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ООН: СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ

Проблематика миротворчості, а точніше – проблематика підготовки і використання миротворчих сил у загальноцивілізаційних інтересах, як свідчать події кількох останніх десятиріч, набуває дедалі більшого поширення у суспільній свідомості по суті всіх країн сучасності. Миротворчі сили – це загальна назва суб'єктів світової та регіональної політики, діяльність яких спрямована на зміцнення миру і безпеки, на ліквідацію або обмеження міждержавних, міжетнічних, міжконфесійних та інших конфліктів і суперечностей, на демілітаризацію суспільної свідомості.

Саме Організація Об'єднаних Націй (ООН), яка утворена більше 70 р. тому, була покликана вберегти світ від нового кровопролиття. Сьогодні можемо констатувати той факт, що ООН не вдається повною мірою виконувати покладену на неї місію, оскільки у світі залишається чимало «гарячих точок», де збройне протистояння триває роками, а криваві сутички мають перманентний характер.

Стає очевидним, що на сучасному етапі перед ООН постає завдання перегляду та удосконалення наявного механізму протидії агресії. Одним із інструментів цього механізму є миротворчі операції ООН.

В українській науковій думці тему миротворчої діяльності ООН досліджували Л. Голопатюк, О. Коппель, О. Пархомчук, К. Єлісеєв, Я. Юдін, С. Федуняк, Ю. Скороход, М. Гуцман, М. Мацяк, С. Федина та ін. Російські наукові дослідження сосовно цієї проблематики подані у працях В. Петровського, В. Шустова, Н. Шепової та ін. Особливу наукову і прикладну цінність становлять праці В. Заємського. Якщо мова йде про західну політологію, то варто відзначити роботи таких американських та британських дослідників: Дж. Стефен, А. Фетерстон, С. Тісдейл, а також директора Норвезького центру миротворчості М. Ак'єре та ін.

Розкриваючи миротворчу діяльність ООН, насамперед, слід зазначити, що найвпливовішими миротворчими силами сучасності, як свідчить військово-політична практика, є спеціалізовані структури ООН – місії спостерігачів і збройні сили з підтримання миру, що виконують визначені Генеральною Асамблеєю або Радою Безпеки Організації заходи і дії, спрямовані на підтримання або відновлення міжнародного миру і безпеки [1, с. 98].

Зокрема, головною формою виконання ними своїх функціональних обов'язків є операції з підтримання миру у вигляді демонстрацій, блокад, територіального розведення ворогуючих сторін, заходів силового встановлення миру та у деяких інших видах – активності повітряних, морських і сухопутних сил держав-членів ООН, що надали у розпорядження Ради Безпеки, відповідно до особливих угод, необхідні збройні формування, допомогу і засоби обслуговування, в тому числі право проходу через свою територію.

Також слід звернути увагу на зміст та сутність поняття «миротворчість». З цього приводу на офіційному сайті організації зазначається, що «миротворчі операції ООН – це унікальний, динамічний інструмент, вироблений організацією, як спосіб допомоги країнам, що страждають від конфліктів» [2].

Сьогодні існує безліч визначень поняття «миротворчість». Наприклад, Міжнародна Академія миру в Нью-Йорку запропонувала таке визначення: «миротворчість – це попередження, стримування, заспокоєння та припинення ворожнечі за допомогою мирного втручання третьої сили ззовні, організованої і керованої на міжнародному рівні, з використанням багатонаціональних сил солдатів, поліцейських та цивільних для встановлення і збереження миру» [3, с. 250].

Водночас варто зауважити, що поняття «миротворчість» – надзвичайно широке за своєю суттю та включає у себе декілька важливих елементів. У документах ООН з питань проведення миротворчих операцій (peace operations) наведена їх класифікація за такими типами: превентивна дипломатія (preventive diplomacy); миротворчі операції (peacemaking operations); операції з підтримання миру (peacekeeping operations); операції з примушення до миру (peace-enforcement); операції з відбудови миру (peace-building operations) [4].

Якщо говорити про особливості операцій ООН із підтримки миру, то варто зауважити, що із часу їх виникнення і до сьогодні вони зазнали деяких концептуальних змін. Згалом перша миротворча операція в рамках ООН була започаткована ще у 1948 р., коли Рада Безпеки санкціонувала розгортання місії військових спостерігачів ООН на Близькому Сході для спостереження за розвитком стосунків між Ізраїлем та арабськими країнами. Із моменту проведення першої миротворчої операції пройшло вже 70 років [3, с. 252].

Зміни, зокрема, стосуються зміщення акцентів із традиційних на багатовимірні операції. Зокрема, завдання, які покладалися на традиційні миротворчі операції, зводилися переважно до військового компоненту: спостереження, моніторинг, підготовка звітів, підтримка механізмів перевірки, здійснення заходів щодо встановлення довіри поміж конфліктуючих сторін.

Цікаво зауважити, що за всю історію ООН, організація була залучена до 69 миротворчих місії, 18 з яких досі діють. Наша держава надає важливого значення діяльності з підтримання міжнародного миру та безпеки, розглядаючи участь у ній як важливий чинник своєї зовнішньої політики. Така позиція, насамперед, ґрунтується на «Основних напрямках зовнішньої політики України», де одним із пріоритетів визначена участь нашої держави у миротворчій діяльності, спрямованій на відвернення і врегулювання міжнародних конфліктів.

Починаючи з липня 1992 року Україна є активним контрибутором військового та поліцейського персоналу до операцій ООН з підтримання миру. Станом на сьогодні, 539 «блакитних шоломів» (489 військовослужбовців та 50 поліцейських) представляють Україну в 7 ОПМ ООН: MONUSCO (Місія ООН із стабілізації в ДР Конго) – 269; UNMIL (Місія ООН в Ліберії) – 185; UNOCI (Операція ООН в Кот-д'Івуарі) – 43; UNMISS (Місія ООН в Південному Судані) – 27; UNFICYP (Збройні сили ООН з підтримання миру на Кіпрі) – 8; UNISFA (Тимчасові сили ООН із забезпечення безпеки в Аб'ей) – 4; UNMIK (Місія ООН у справах тимчасової адміністрації в Косово) – 3 [5].

Загалом міжнародні миротворчі операції знаходяться на стадії активного розвитку і є відносно новим явищем у світовому суспільстві. Отож правове обґрунтування таких операцій перебуває на стадії еволюції.

Слід зазначити, миротворчі сили ООН характеризуються такими рисами: персонал надають і оснащують держави-члени; миротворчі сили застосовують за рішенням Ради Безпеки і в рамках цього рішення; миротворчі сили діють під егідою ООН; миротворчі сили використовують за наявності бажання конфліктуючих сторін його припинити; миротворчі сили підпорядковані Генеральному секретарю ООН [6, с. 121].

Також слід звернути увагу на наявні проблеми та напрями реформування миротворчої діяльності ООН. Наприклад, Рада Безпеки ООН мала би більш виважено і справедливо підійти до визначення і застосування системи внесків до миротворчої діяльності ООН. Суть цієї системи полягає у тому, що більш багаті країни повинні нести і більшу частину витрат, водночас існує багато країн, внески яких можна назвати символічними [7, с. 21]. Це створює ситуацію, за якої у країн, що не платять фактично нічого та не несуть майже ніякої відповідальності, є можливість здійснювати моніторинг, впливати на розгорнуті місії та на розподілення фондів або виконання бюджетів миротворчих операцій ООН. Зрозуміло, що для країн-членів – головних фінансових інвесторів Організації залишається досить слабка мотивація брати більш активну участь у операціях шляхом надання сил або інших ресурсів [8–9].

РБ ООН та головні міжнародні актори повинні проявляти надзвичайну обережність і мудрість, базуючись на всеохоплюючому аналізі ситуації у кожному конкретному випадку, при прийнятті рішення на розгортання місії ООН. Мова має йти про встановлення прозорих та реально-досяжних цілей операцій, уважне планування вимог, забезпечення необхідних резервів ресурсів до початку операції (на етапі планування), а також, відпрацювання «стратегії виходу» з операції. Аналогічний процес повинен також застосовуватися при перегляді мандатів вже наявних операцій, які давно потребують глибокого аналізу та переформатування: якщо місія не досягла поставлених цілей, не зробила суттєвого успіху після тривалого періоду часу, або не відіграє конструктивної ролі у вирішенні ситуації, РБ повинна запропонувати завершити таку операцію або відповідальність за досягнення цілей та витрати за утримання місії повинні бути розподілені між країнами, які намагаються її продовжити з огляду на їх політичні інтереси, як це трапилося, частково, на Кіпрі з UNFICYP [10].

Але незважаючи на проблеми, які є, брати під сумнів корисність операцій ООН з підтримання миру за належних умов немає жодних підстав, адже місія ООН в Камбоджі, де миротворці ООН допомогли відновити стабільність після диктатури та громадянської війни, була успішною. Також ніхто не хоче повторення ще однієї Руанди. Отже, треба завжди пам'ятати, що наслідки бездіяльності можуть закінчитися трагічно.

Переважає більшість країн-членів Організації загалом підтримують розширення миротворчої діяльності ООН [11–12]. Усі вони зробили висновок, що підтримка операцій ООН належить до їх інтересів, а також, що це економічно ефективний спосіб впливу на ситуації, які зачіпають національні інтереси багатьох держав, але й не вимагають їх прямого втручання. Хоча історія миротворчості ООН включає в себе доволі багато негативу, але доведеним фактом є те, що миротворчі операції взагалі виявилися поки що єдиним зручним засобом багатостороннього сприяння мирними зусиллями переходу до демократії та постконфліктного відновлення, а також вирішення гуманітарних проблем у ситуаціях, коли конфлікт або нестабільність роблять особливо вразливим цивільне населення. Саме тому список операцій, які були менш успішними і вдалими, вказує, що РБ повинна зважено, обережно і мудро підходити до ухвалення рішення розгортання операцій.

Крім того, тенденції розвитку миротворчої діяльності ООН викликають доволі суперечливу оцінку. З одного боку, в нових умовах з'являється більше можливостей зупинити та розв'язати конфлікти на всіх стадіях їхнього розвитку, значно розширюється набір інструментів для цього. Однак деякі моменти викликають і тривогу: відсутність детально розробленої міжнародно-правової бази; неможливість знайти консенсус щодо базових принципів миротворчої діяльності; нормативно-правові прогалини у взаєминах ООН та регіональних організацій [9].

Отже, миротворчі операції ООН – це унікальний, динамічний інструмент, вироблений організацією як спосіб допомоги країнам, що страждають від конфліктів. Незважаючи на наявні проблеми, брати під сумнів корисність операцій ООН з підтримання миру за належних умов немає жодних підстав. Отже, потрібно завжди пам'ятати, що наслідки бездіяльності можуть закінчитися трагічно. Переважає більшість країн-членів ООН загалом підтримує розширення миротворчої діяльності ООН та має надію, що спільними зусиллями вдасться знайти правильні рішення, які б задали новий імпульс для проведення ефективних операцій з підтримання миру.

Підсумовуючи, можна констатувати, що миротворчість на сучасному етапі набуває нових ознак і напрямів, особливо у контексті діяльності ООН, до якої звернена увага всього світового співтовариства.

Список використаних джерел

1. Болгов О. Є. Нормативне закріплення статусу сучасних операцій ООН з підтримки миру. *Альманах міжнародного права*. 2014. Вип. 5. С. 97–102.
2. United Nations peacekeeping. URL: <http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/>.
3. Ямчук А. Концептуальні засади реалізації миротворчої діяльності ООН: історія та сучасні тенденції. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2016. Т. 23–24. С. 250–255.
4. Сучасна миротворчість: військові операції невоєнного типу. URL: <http://www.mil.gov.ua/index.php?lang=ua&part=news&sub=read&id=12103>.
5. Участь України у миротворчій діяльності ООН. URL: <https://ukraineun.org/ukraine-and-un/peacekeeping-activities/>.
6. Гогоша О. Формування поняття і принципів миротворчої діяльності ООН. *Вісник Львівського університету*. Серія : Міжнародні відносини. 2012. Вип. 30. С. 121–127.
7. Прудник Ю. В. Ключові проблеми і реформування миротворчої діяльності ООН. *Часопис Академії адвокатури України*. 2017. № 4.
8. Гогоша О. Гуманітарна складова миротворчих операцій ООН. *Вісник Львівського університету*.

Серія: Міжнародні відносини. 2013. Вип. 32. С. 104–108.

9. Єремєєва І. А. Проблеми миротворчості ООН в умовах трансформації міжнародних безпекових інститутів. *Політикус*. 2016. Вип. 1. С. 204–209.

10. The United Nations Peacekeeping Force in Cyprus (UNFICYP). URL: <http://www.unficyp.org/>.

11. Назаренко О. А. Сучасна концепція підтримання миру в рамках ООН. *Правове регулювання економіки*. 2012. № 11–12. С. 433–442.

12. Смільська І. Миротворчість як один із головних напрямків співпраці України та ООН. *Україна-Європа-Світ* : Міжнар. зб. наук. праць. Серія : Історія, міжнародні відносини. 2016. Вип. 17. С. 66–72.

Позігун Інна Олександрівна
ад'юнкт кафедри
адміністративної діяльності поліції

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Корнієнко М. В.

*(Одеський державний
університет внутрішніх справ)*

ФАКТОРИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ПРИНЦИПУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ

Принцип верховенства права став складовою вітчизняної системи права у 1996 році з прийняттям Конституції України. Ч. 1 ст. 8 Основного закону закріплює: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права» [1]. Однак і досі щодо його змісту і вимог у правовій доктрині не склалось єдиного бачення. Загалом увага науковців перманентно спрямовувалась на проблематику принципів права. Однак лише нещодавно інтенція вчених зосередилась на тематиці верховенства права. На нашу думку, факторами цього є таке.

По-перше, тривале превалювання у межах вітчизняної правничої науки нормативістського підходу до розуміння права, за якого право ототожнювалось із законодавством і розглядалось суто як результат процесуальної діяльності спеціально уповноважених органів з прийняття прескриптивних текстів. Саме останній сприймався як форма існування права, без його наявності було відсутнє і право. За нормативістського підходу до розуміння права не було необхідності розмежовувати принцип верховенства права і принцип законності. За таких умов широкого поширення набула доктрина законності, у межах якої остання розглядалась триєдино: як принцип, як метод і як режим. І на сьогодні у великій кількості закладів вищої освіти, що готують правників, саме так розуміється законність [2, с. 342–343]. «У наукових працях відомих учених її розглядають як принцип формування правової держави, як метод управління суспільством, як режим точного виконання закону. Законність трактують і як сукупність вимог, гарантій, що забезпечують порядок у державі», – зазначає О. Марушій [3, с. 73]. Додамо, що і нині окремі органи державної влади, зокрема правоохоронні, наголошують на необхідності дотримання законності і дисципліни.

Водночас слід також наголосити, що відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України органи публічної влади (державні та місцевого самоврядування) «зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [1]. Хоча розуміння закону і законності у межах західної правової культури значно ширше, ніж воно склалось у радянській юриспруденції і переважає до сьогодні у вітчизняній системі права.

Тому саме існування rule of law можливе лише в умовах природного підходу до розуміння права, за якого відбувається розмежування права та закону, коли саме закон пов'язується з прескриптивним тестом, право ж сприймається як складний, багатогранний соціальний феномен, що охоплює різні аспекти соціальної дійсності, зокрема й інші феномени [4, с. 10]. Не можна не зазначити, що таке сприйняття права цілком відповідає сучасному стану розвитку вітчизняної правничої практики. Наприклад, ще у 2004 році Конституційний Суд України у справі про призначення судом більш м'якого покарання зазначив, що «право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України» [5].

По-друге, усталеність поглядів на принцип законності, розуміння права як прескриптивного тексту зумовило і розуміння вітчизняною правничою доктриною західного концепту rule of law як верховенство закону або як верховенство правового закону, що повністю нівелювало сутність rule of law. Доволі системно ця проблематика висвітлена у науковій статті С. Головатого «Верховенство закону» versus «верховенство права»: філологічна помилка, професійна недбалість чи науковий догматизм?». На думку вітчизняного правника, поява терміну верховенства закону є результатом професійної недбалості філологів-перекладачів; «серйозним недоліком є брак ґрунтовного дослідження явища верховенства права у всіх його проявах в українській науці» [6, с. 112].

По-третє, досі збереглося розуміння принципів права, що склалося у межах радянської юриспруденції, за якого вони сприймаються переважно лише як ідеї, які вказують напрям розвитку системи права проте не мають важливого значення для правничої практичної діяльності. У цьому контексті не можна не згадати слова вітчизняного правника А. Кучука про те, що «радянська юридична наука сприймала принципи права як якісь трансцендентні явища, які не мають жодного стосунку до юридичної практики, крім того, що надають тексту закону елементу демократизму. Подібне ставлення було і до Конституції (адже у Конституції закріплюються основи відносин людини і публічної влади, принципи організації та діяльності останніх, права людини)» [7, с. 43].

Отже, саме така якість багатьох положень вітчизняної загальнотеоретичної правничої науки, як задогматизованість, а також її прагнення відійти від нормативізму та долучитися до європейської правової традиції, є чинниками необхідності переосмислення положень, які не відповідають природно правовому підходу. Усе наведене вище додатково актуалізує проблематику розуміння вітчизняною правничою наукою принципів права загалом і принципу верховенства права зокрема, з огляду на зміст і сутність останнього як принципу адміністративного процесу.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Теорія держави і права : підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. Ю. А. Ведерніков. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. 468 с.
3. Марушій О. А. Генеза розуміння законності як основоположного принципу діяльності органів державного управління. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2016. № 850. С. 70–74.
4. Козюбра М. І. Праворозуміння: поняття, типи та рівні. *Право України*. 2010. № 4. С. 10–21.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 р. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. Ст. 2975.
6. Головатий С. П. «Верховенство закону» versus «верховенство права»: філологічна помилка, професійна недбалість чи науковий догматизм? *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2(33)–3(34). С. 96–113.
7. Кучук А. М. Принципи права: необхідність зміни вітчизняної наукової юридичної парадигми. *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі* : зб. наук. ст. за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 19 квітня 2018 р.). Житомир : Видавець О. О. Євенок, 2018. С. 42–44.

Полєшко Ельвіра Павлівна
викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ІНОЗЕМЦІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У становленні будь-якого демократичного суспільства одними з найголовніших були і є проблеми всебічного та гармонійного розвитку людини, забезпечення її прав і свобод. Природно, що сучасний розвиток України також неможливий без вирішення комплексу питань, пов'язаних з особистістю, забезпеченням її прав і свобод. [5]

Права людини привертають до себе дедалі більшу увагу не лише в установах ООН, а й ОБСЄ та Ради Європи. Розвиток зв'язків між державами та народами, економічна інтеграція, глобалізація

привели до того, що на зміст прав і свобод, крім внутрішніх, почали серйозно впливати й глобальні міжнародні фактори. [2]

Водночас у процесах модернізації українського суспільства після проголошення державної незалежності України надзвичайно важливе місце посідає реформа правової системи, головною метою якої є найповніше забезпечення конституційних засад організації державної влади, втілення в життя принципу верховенства права, гуманістичних вимог до діяльності держави.

Серед основних напрямків розвитку і вдосконалення законодавства важливе місце посідає реформування механізму забезпечення правового статусу особи. Особлива увага мусить бути звернута на норми, що визначають механізм забезпечення правового статусу іноземців. Це зумовлено насамперед тим, що останнім часом розвиток інституту забезпечення правового статусу іноземців відбувається переважно за рахунок нормативного масиву, що знаходиться поза межами законів і міститься у відомчих нормативних актах, які регулюють різні сторони діяльності суб'єктів, які повинні забезпечувати правовий статус іноземців [4].

У законодавстві України наявні певні прогалини щодо врегулювання питань правового статусу різних категорій іноземців в Україні, що негативно позначається на правозастосовній діяльності. Іноземні особи у будь-якій державі наділяються певним правовим статусом. Загалом правовий статус приватного суб'єкта – це система визнаних і закріплених державою у законодавчому порядку його прав, свобод та обов'язків [3].

Серед основних та найбільш важливих питань їхнього правового статусу – надання і закріплення прав та соціальних гарантій у різних сферах за іноземцями, які постійно або тимчасово проживають в Україні. Аналізуючи положення Конституції України, можна зазначити, що лише громадяни України мають певні соціальні гарантії. Щодо правового статусу іммігрантів, то Конституція не містить його визначення, хоча в ст. 3 Закону України «Про імміграцію» передбачено, що правовий статус іммігранта в Україні визначається Конституцією України, цим Законом, іншими законами України та прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами. Отже, питання правового статусу іноземців потребує врегулювання у Законі України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», враховуючи підстави та мету їх перебування на території України [1; 3].

Ще однією з особливостей правового становища іноземних громадян в Україні є те, що вони перебувають немовби в «подвійному підпорядкуванні» – дії законів країни перебування і дії законів держави свого громадянства. Зв'язок іноземного громадянина з країною свого громадянства постійний і стійкіший, ніж зв'язок із країною перебування. Він, наприклад, зберігає виборчі права і несе військовий обов'язок за законами держави свого громадянства, відповідає за зрадницькі дії, вчинені за кордоном, може бути відкликаний своєю державою у будь-який час. Цей зв'язок, на думку багатьох науковців, не переривається його перебуванням в іншій державі. Іноземний громадянин залишається підлеглим владі своєї держави і зобов'язаний коритися їй. Зв'язок іноземного громадянина з державою перебування має тимчасовий характер. Він може бути в будь-який час розірваний за бажанням самого іноземного громадянина чи з волі держави перебування. [2]

Також науковці все частіше порушують питання щодо проблем теоретичного характеру сучасного правового статусу іноземців в Україні, а саме є проблема термінологічного використання поняття «іноземець», встановленого в ст. 26 Конституції України, який підмінив собою термін «іноземний громадянин» [5]. Через неоднозначність цього терміну юристи пропонують використовувати загальний термін «негромадяни», під яким слід розуміти всіх осіб, що не мають українського громадянства, але підпадають під юрисдикцію нашої держави, а щодо громадян будь-яких інших держав, пропонується використовувати термін «іноземні громадяни», який більш чітко визначає коло осіб, на яких поширює свою дію вказана норма.

Список використаних джерел

1. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011. № 19–20. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. С. 179
2. Константінов С. Ф. Адміністративно-правовий статус іноземців в Україні та механізм його забезпечення: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2012. С. 195.
3. Петров С. Ю. До проблеми поняття «іноземець» та видів іноземців в Україні. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 56–59.
4. Погорецька Н. Правовий статус іноземців в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 4. С. 20–25.
5. Левенець А. В. Муніципально-правовий статус іноземців в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2017. С. 196.

Шевченко Сергій Олексійович
професор кафедри загальноправових дисциплін,
доктор наук з державного управління, професор

Крупіцька Анастасія Віталіївна
Засоба Олександра Вячеславівна
студентки юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Покращення законодавства нашої держави, створення національної правової системи, яка відповідає європейським стандартам – складне та нагальне питання сьогодення. Правова держава характеризується не лише тим, що забезпечує недопущення порушень законодавства, прав і свобод людини і громадянина, а й створенням дієвих гарантій які стануть підґрунтям поновлення цих прав.

Проблеми правового статусу державних службовців були предметом наукових досліджень М. Бурбики, В. Долежана, А. Васильєва, О. Костюкова, В. Манохіна, Є. Поповича, Г. Середи, П. Шумського, М. Якимчука та інших.

28 березня 1998 року Закон України «Про державну виконавчу службу» започаткував епоху розвитку державного виконавчого провадження. Зокрема, ліквідували інститут судових виконавців та створили державну виконавчу службу. Основним завданням державної виконавчої служби є своєчасне, повне та неупереджене примусове виконання рішень. Проте розвиток правової держави не стоїть на місці, саме тому цей закон у 2016 році втратив чинність. Сьогодні Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» визначає основи організації та діяльності з примусового виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) органами державної виконавчої служби та приватними виконавцями, їхні завдання та правовий статус. Також Закон України «Про державну службу» визначає головні аспекти та напрями діяльності державних службовців у сфері виконавчої влади.

У наш час дослідження незадовільного стану діяльності виконавчої служби є актуальною проблемою державного управління в Україні. Неefективність її функціонування можна визначити завдяки статистичним даним Міністерства юстиції України.

У контексті удосконалення та реформування інституту примусового виконання рішень юрисдикційних органів серед науковців та практиків, які зосереджували свою увагу на питаннях виконавчого провадження, його дефініції та змісту (Ю. Білоусов, Є. Гришко, О. Капля, М. Омельченко, М. Штефан, С. Штефан, С. Щербак та інші), зазначається, що таке законодавче визначення поняття виконавчого провадження вже не розкриває його сутності та потребує додаткового вивчення й аналізу.

Державна виконавча служба втілює один із важливих видів діяльності із формування професійного центра саме з метою виконання завдань держави щодо реалізації функції захисту прав і свобод людини і громадянина та забезпечення своєчасного, повного та неупередженого примусового виконання рішень, передбачених законом [1, с. 5–6]. Характеризуючи державну виконавчу службу, слід акцентувати, що вона забезпечує суспільно корисну діяльність, яку необхідно розглядати як інтелектуальну та спрямовану на об'єктивну реалізацію прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина.

Державна виконавча служба є урядовим органом державного управління у складі Міністерства юстиції України та реалізує єдину державну політику в сфері примусового виконання рішень [2, с. 6]. Метою діяльності державної виконавчої служби є забезпечення виконання судових рішень та інших органів державної влади відповідно до законодавства.

Складовою адміністративно-правової характеристики органів державної виконавчої служби є саме їх юрисдикція [3, с. 27]. Зокрема, Д. Фіолевський визначив такі: рішення, ухвали і постанови судів у цивільних справах, за якими у встановленому порядку видано виконавчі листи; вироки, ухвали і постанови судів у кримінальних справах у частині майнових стягнень, за якими у встановленому порядку видано виконавчі листи; постанови судів у частині майнових стягнень у

справах про адміністративні правопорушення; рішення, ухвали, постанови господарських судів, за якими у встановленому порядку видано накази; виконавчі написи нотаріусів; рішення третейських судів, за якими у встановленому порядку судами загальної юрисдикції видано виконавчі листи; рішення комісій з трудових спорів; постанови, винесені органами (посадовими особами), уповноваженими законом розглядати справи про адміністративні правопорушення у випадках, передбачених законом; рішення іноземних судів і арбітражів у передбачених Законом України «Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів» випадках і порядку, установлених законом; рішення Європейського суду з прав людини; рішення державних органів, прийняті з питань володіння і користування культовими будівлями та майном; рішення Антимонопольного комітету України та його територіальних відділень у передбачених законом випадках; постанови державного виконавця про стягнення виконавчого збору; постанови державного виконавця про стягнення витрат на проведення виконавчих дій; постанови державного виконавця про накладення штрафу.

Всі рішення, які видаються іншими органами державної влади, за своєю природою є виконавчими документами. Проте щодо судових рішень, слід зазначити, що для приведення їх до примусового виконання необхідним є видання окремого виконавчого документа. Винятком з цього правила є тільки ухвали судів про вжиття заходів забезпечення позову, ухвали про вжиття запобіжних заходів (у господарському процесі), ухвали про вжиття тимчасових заходів (у справах про захист авторських і суміжних справ) та постанови судів з адміністративних справ, які самі по собі є виконавчими документами [4, с. 71].

У сфері правоохоронної діяльності країни функціонують численні державні органи та недержавні організації, проте державна виконавча служба є єдиною службою, яка реалізує безпосередні контакти із юридичними та фізичними особами щодо забезпечення їх прав у сфері примусового виконання рішень. Ми погоджуємось із думкою О. Клименко з приводу того, що державна виконавча служба має широке коло владних повноважень та відрізняється специфічними властивостями, які виділяють її серед інших суб'єктів правоохоронної діяльності [5, с. 80–81].

У 2018 році С. Глущенко зазначила, що діяльність державної виконавчої служби стала прозорішою та ефективнішою. Міністерство юстиції України вживає заходи щодо модернізації системи примусового виконання рішень. Наступним кроком Міністерства юстиції України є зосередження уваги на вирішення таких питань, як: заборгованість щодо сплати аліментів, заробітної плати тощо. Міністерство юстиції України розробило законопроект #ЧужихДітейНеБуває. Серед результатів, наприклад, 180 тис. осіб внесено у реєстр боржників щодо сплати аліментів. Винесено понад 115 постанов державними виконавцями стосовно обмеження боржників права виїжджати за кордон, керування автотранспортними засобами та користування зброєю. Понад 1200 громадян залучено на суспільно корисні роботи. Отже, більше 500 тис. дітей змогли пізнати дійсну допомогу від своєї країни. Близько 2 млрд грн заборгованих аліментів було стягнуто державними виконавцями. Так, цей проект дійсно працює, захищає порушені права маленьких жителів України. Далі постало питання щодо ліквідації боргів із заробітної плати та інших виплат, які пов'язані з трудовими правовідносинами. І вже за 6 місяців були перші результати: погашено 225,3 млн грн заборгованостей, як наслідок, 17,5 тис. працівників отримали свою заробітну плату [6].

За першу половину 2019 року фактичний показник виконання судових рішень суттєво зріс. По факту виконано 544 тис. виконавчих документів, а це становить 47,9 %, на суму 7,8 млрд грн. Всього стягнуто 10,9 млрд грн. Загалом кількість виконаних документів по факту зросла на 23,3 % порівняно з аналогічним періодом у 2018 році – зазначає С. Глущенко. Водночас приватні виконавці також демонструють позитивні результати своєї роботи. Отже, станом на перше півріччя на виконанні у приватних виконавців було 58 453 виконавчих документів на загальну суму 33,1 млрд грн. І за весь цей час вони змогли виконати 3 416 виконавчих документів на суму 1,1 млрд грн. Також варто підкреслити, що через дії законів #ЧужихДітейНеБуває на користь дітей було стягнуто 3,9 млрд грн, а це на 1,4 млрд грн або 55,8 % більше, ніж за аналогічний період 2018 року. Щодо трудових відносин, то з початку 2019 року органами ДВС було стягнуто 298,8 млн грн. При цьому заборгованість повністю погашена відносно 36 тис. працівників. Загалом з початку запровадження кампанії щодо ліквідації заборгованості із заробітної плати стягнуто 664,8 млн грн на користь 74,1 тис. працівників [7].

Отже, пріоритетними завданнями Державної виконавчої служби є: забезпечення формування і реалізації державної політики у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб); забезпечення своєчасного, повного і неупередженого виконання рішень у порядку, встановленому законодавством. Наша країна має забезпечувати не тільки справедливий розгляд справи, а й не менш справедливе та швидке втілення судового рішення по справі.

Список використаних джерел

1. Стаднік Г. В. ДВС: новий статус та законодавчі новації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 3. С. 5–9.
2. Клименко О. С. Адміністративно-правове регулювання діяльності державної виконавчої служби щодо примусового виконання рішень майнового характеру : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2011. 21 с.
3. Бабич В. А. Державна виконавча служба: правова природа та перспективи реформування. *Адвокат*. 2012. № 1. С. 25–28.
4. Крупнова Л. Значення принципу законності в Діяльності Державної виконавчої служби України. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2013. № 1. С. 69–74.
5. Клименко О. С. Принципи діяльності Державної виконавчої служби України з примусового виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів. *Право і суспільство*. 2010. № 2. С. 79–85.
6. Державна виконавча служба : звіт про результати роботи у I півріччі 2018 року. URL: file://localhost/Users/nastiaakrupa/Downloads/bmju_2018_7_9.pdf.
7. Державна виконавча служба презентувала результати роботи у першому півріччі 2019 року. *Міністерство юстиції*. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/derjavna-vikonavcha-slujba-prezentovala-rezultati-roboti-u-pershomu-pivrichchi-2019-roku>.

Голобутовський Роман Зіновійович
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Оболенцева Яніна Михайлівна
студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

**ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

На сучасному етапі розвитку нашої держави пріоритетним напрямом є відповідність європейським стандартам правової держави, у якій права і свободи людини і громадянина є найвищою соціальною цінністю. Зокрема, Україна фокусує свою увагу на реформуванні судової гілки влади. Судова система є однією із ключових інститутів, що здійснює охорону конституційного ладу й забезпечує правопорядок у державі, пріоритетом діяльності якої є чесність, справедливість, людяність і верховенство права. Наведені положення закріплені у чинному законодавстві як керівні засади функціонування адміністративних судів. Саме принципи адміністративного судочинства втілюють ті цінності, на яких ґрунтується їх реалізація. Принципи діють у певній сукупності, тому що об'єднані єдиною метою – забезпечення належного розгляду адміністративної справи з дотриманням прав і свобод всіх учасників процесу.

Питанню щодо дослідження принципів адміністративного судочинства приділяли увагу такі науковці: В. Авер'янов, О. Бандурка, В. Бевзенко, А. Берлач, Ю. Битяк, А. Колодій, А. Комзюк, Р. Мельник та інші.

Розглядати правозахисну природу адміністративної юстиції неможливо без виокремлення принципів адміністративного судочинства, які становлять врегульований спеціальними адміністративно-процесуальними нормами порядок діяльності адміністративних судів щодо послідовного розгляду та вирішення адміністративних спорів певної категорії. Принципи адміністративного судочинства – це базисні, первісні засади його існування, які опосередковують закономірність такого існування і взаємний зв'язок цього явища з іншими правозахисними явищами [1].

Принципи адміністративного судочинства становлять найбільшу кількісну групу принципів адміністративної юстиції. У ч. 3 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України закріплено основні принципи здійснення правосуддя у адміністративних судах, зокрема: верховенство права; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; обов'язковість судового рішення; забезпечення права на

апеляційний перегляд справи; забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом; розумність строків розгляду справи судом; неприпустимість зловживання процесуальними правами; відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення [2].

Як слушно наголошує С. Бондарчук, принципи сприяють правильному пізнанню та застосуванню адміністративно-процесуальних норм, є основою для законодавчої практики, підготовки, розроблення і прийняття відповідних їм за змістом правових норм та подальшого їх удосконалення, характеризують суть та значення права як регулятора суспільних відносин у галузі здійснення правосуддя в адміністративних справах, його соціальну цінність. До характерних властивостей принципів адміністративного судочинства на думку науковця належать: ідейна спрямованість; формальна визначеність; демократичність; дієвість; автономність; системність [3, с. 15].

Автори підручника «Адміністративне судочинство» під принципами судочинства визначають основні правила розгляду, вирішення судових спорів, які мають зовнішній вираз у нормах процесуальних кодексів. Принципи адміністративного судочинства є основними, вихідними, спрямовуючими положеннями, засадами його функціонування. Принципи адміністративного судочинства є гарантіями реалізації завдань судочинства, так і гарантіями дотримання процесуальної форми захисту [4, с. 87–88]. Принципи адміністративного судочинства, що закріплені в КАСУ, є нормами прямої дії.

Принципи адміністративного судочинства можна класифікувати за такими критеріями: за сферою поширення – загальноправові, галузеві, міжгалузеві; за способом нормативного закріплення – принципи, закріплені в Конституції України або в інших нормативно-правових актах і принципи, які реалізуються в судовій практиці і виводяться із положень законодавства про адміністративне судочинство; за об'єктом впливу – принципи, які визначають процесуально-правову діяльність адміністративного суду і принципи, які визначають процесуальну діяльність осіб, які беруть участь у справі (сторін, третіх осіб, представників сторін і третіх осіб); за предметом правового регулювання: принципи організації правосуддя (судоустрою і судочинства), а також функціональні (принципи процесуальної діяльності – судочинства); принципи, які визначають зміст процесуальної діяльності (офіційне з'ясування всіх обставин справи, диспозитивність, змагальність тощо); принципи, які визначають процесуальну форму виконання процесуальних дій (гласність, відкритість) [5, с. 407]. Наведена класифікація дозволяє уникнути протиріч у термінології і дозволяє належним чином сприймати особливості адміністративно-процесуального законодавства

Практичне значення принципів полягає в тому, що їх втілення у судочинство надає йому якості правосуддя і навпаки – ігнорування веде до порушення права на судовий захист і, як правило, до неправосудності рішень [6].

Отже, принципи є гарантіями реалізації завдань адміністративного судочинства. Головна функція принципів полягає у захисті прав і свобод людини і громадянина в Україні та виконанні обов'язків усіма учасниками адміністративного процесу. Вони набувають значення загальних правил поведінки, які мають загальнообов'язковий характер, під час здійснення правосуддя на сучасному етапі його реформування.

Список використаних джерел

1. Кодекс адміністративного судочинства України... по правах громадянина. *Урядовий кур'єр*. 13 липня 2006 р.
2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.
3. Бондарчук С. А. Принципи адміністративного судочинства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2011. 18 с.
4. Коломоєць Т. О. Адміністративне судочинство : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Київ : Істина, 2009. 256 с.
5. Потапенко С. В. Система принципів адміністративного процесу України та проблеми їх класифікації. *Форум права*. 2010. № 2. С. 403–408.
6. Стефанюк В. С. Судовий адміністративний процес. Харків : Консум, 2003.

Іваниця Андрій Володимирович
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Підпригора Карина Борисівна
студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВОВІ ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасне суспільство зацікавлене в розвитку прозорості й відкритості державного управління. Широкий доступ до інформації про державні та муніципальні органи розширює можливості оцінювати діяльність цих органів. Найбільший обсяг інформації, який становить інтерес суспільства, окремих громадян і організацій, акумулюється в державних органах виконавчої влади й органах місцевого самоврядування. Не випадково ідея прозорості почала реалізовуватися практично у всіх країнах виконавчої гілки влади.

Теоретичним підґрунтям дослідження права на доступ до інформації є праці: В. Авер'янова, О. Бандурки, Ю. Битяка, Л. Білої, Р. Калюжного, Т. Коломоєць, В. Колпакова, О. Кузьменко, С. Курінного, О. Остапенка, М. Тищенко та інших.

Підвищення відкритості державних органів дозволяє досягти відразу кількох цілей. По-перше, зробити державу більш демократичною, інформаційно відкритою і «прозорою» для громадян. По-друге, підвищити ефективність діяльності державного апарату, оскільки світовий досвід показує, що непрозора, а отже, безвідповідальна влада неефективна. По-третє, встановити громадський контроль над владою. Тільки громадський контроль дозволить підвищити відповідальність державних і муніципальних службовців за свою діяльність, зробить більш ефективною боротьбу з корупцією, розтратою, зі зловживанням посадовим становищем.

Доступ до інформації важливий не тільки для громадян: не менший інтерес до відкритості прийняття рішень проявляє і бізнес, якому винятково важливо своєчасно отримати інформацію з широкого кола питань – від проведення конкурсів за державними й муніципальними замовленнями до інформації про порядок і умови отримання ліцензії, дозволу і т. п. [1].

Право на інформацію є одним з найважливіших конституційних прав в умовах становлення сучасної демократичної, правової держави з розвинутою громадою. Конкретні гарантії та форми здійснення конституційних прав громадян на доступ до інформації, а також обов'язки держави забезпечити надання такої інформації визначені Законом України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації» [2].

Основний варіант запиту – письмова форма, але допускається ще й усна. Різноманітність письмового запиту – запитання в електронній формі. Якщо ж в документі не передбачений спосіб повідомлення певної інформації, то правничому органу слід обрати найбільш прийнятний і адекватний для конкретної ситуації. Але в усіх випадках форма повідомлення інформації має бути зручною для споживача інформації. Від обраного варіанту запиту залежить і форма відповіді на нього.

Відповідно до законодавства, рішення і дії державних органів і органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, які порушують право громадян на доступ до інформації, оскаржуються до вищого органу державної влади, посадовій особі чи можуть бути оскаржені в судовому порядку [3]. У разі відмови від повідомлення інформації, необґрунтованої відстрочки відповіді або ненадання її протягом терміну, який встановлений законом, а ще в разі інших порушень порядку розгляду і задоволення запиту, який передбачений законом, такі діяння оскаржуються до вищого органу державної влади, посадовій особі чи можуть бути оскаржені в судовому порядку.

Крім того, треба зазначити, що рішення державних органів, організацій, їх посадових осіб, які порушують право суб'єкта на доступ до інформації, оскаржуються уповноваженому з прав людини. Особам, які отримали неправомірну відмову, а також несвоєчасну відповідь на запит, в порядку, встановленому законодавством, надається право на компенсацію моральної шкоди, яку вони понесли.

Стосовно судової практики щодо захисту права доступу до інформації про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, то тут необхідно зазначити таке. Відповідно до законодавства кожен орган виконавчої влади зобов'язаний сформувати власний офіційний вебсайт для розміщення даних, зазначених у Переліку, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 4 січня 2002 р. № 3. Акт відсутності в органів виконавчої влади власного вебсайту розглядається як суттєва перешкода щодо виконання права громадян на доступ до інформації стосовно діяльності цього органу, а ще може оскаржуватися в суді.

Список використаних джерел

1. Бачило І. Л. Інформаційне право : підручник для академічного бакалаврату. 5-те вид., перероб. і доп. Москва : Юрайт, 2017. 419 с.
2. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. *Офіційний вісник України*. 2011. № 10. Ст. 29.
3. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації : Закон України від 23 вересня 1997 р. *Офіційний вісник України*. 1997. № 42. С. 43.

Наливайко Олег Іванович
науковий співробітник
секретаріату Вченої ради,
кандидат юридичних наук, доцент

Сенько Вікторія Вікторівна
слухач магістратури юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

**ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ:
ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ**

Традиційно в правовій науці особливу увагу вчених привертає питання щодо сутності юридичної відповідальності. Однак незважаючи на те, що велика кількість праць присвячена вивченню проблем юридичної відповідальності, до цього часу в правовій доктрині немає єдності у визначенні досліджуваного поняття.

У юридичній літературі юридичну відповідальність досліджували у своїх працях: Ю. Барабаш, Л. Баранова, В. Борисова, В. Гришук, О. Іваненко, А. Комзюк, М. Мироненко, Л. Наливайко, Н. Оніщенко, Ю. Пономаренко, І. Сердюк, Є. Ткаченко, А. Шабуров, Л. Явич та ін.

А. Мордовець зазначає, що проблема юридичної відповідальності заслуговує пильної уваги [1]. Підходи щодо розуміння сутності юридичної відповідальності не тільки відрізняються, суперечать, а й взаємовиключають один одного.

Як справедливо зазначає Л. Расказов, юридична відповідальність є різновидом соціальної відповідальності. При цьому можна зазначити, що юридична відповідальність є особливим видом соціальної відповідальності, оскільки вона нерозривно пов'язана з державою, правовими нормами, а також протиправною поведінкою фізичних осіб та їх об'єднань. Держава, видаючи норми права, визначає юридичну відповідальність суб'єктів незалежно від їх волі і бажання, носить державно-примусовий характер [2].

На сьогодні, існують різні підходи щодо визначення цього поняття. Наявні підходи умовно можна поділити на: позитивний; ретроспективний; змішаний, який об'єднує основні ідеї позитивного і ретроспективного підходу; нетрадиційні підходи.

Історично першим почали досліджувати негативний аспект юридичної відповідальності. Зазначимо, що цей підхід відрізняється найбільшою різноманітністю думок щодо його визначення та правової природи.

З погляду О. Іоффе і М. Шаргородського, під юридичною відповідальністю слід розуміти міру державного примусу, засновану на юридичному і громадському осуді поведінки правопорушника, що виражається у встановлених для нього певних негативних наслідків у формі обмежень особистого чи майнового характеру.

Вищенаведене визначення поняття юридичної відповідальності є одним із перших, що з'явилося у загальній теорії права. В подальшому більшість дослідників засновували свої погляди на цій концепції, розглядаючи юридичну відповідальність як різновид заходів державного примусу [3].

Прихильники позитивного підходу акцентують на тому, що дослідження концепції позитивної юридичної відповідальності зумовлено трансформаційними змінами правової системи. Тому вважаємо за необхідне «переосмислити більшість основних теоретичних положень», які стосуються такого багатоаспектного поняття, як юридична відповідальність.

У вітчизняній науковій літературі позитивну юридичну відповідальність розуміють неоднозначно, наприклад, як: обов'язок діяти правомірно; правомірна поведінка; елемент правового статусу особистості; почуття обов'язку (почуття відповідальності); застосування заходів заохочення; міра свободи [1].

Відсутньою є єдність щодо застосування термінології. Позитивну відповідальність називають інтроспективною; правовою; помірно-позитивною, активно-позитивною; суб'єктивною; належним виконанням обов'язків; заохочувальною. Існують і інші погляди щодо поняття позитивної юридичної відповідальності.

Серед науковців є погляди про те, що ретроспективна і позитивна юридична відповідальність єдині. При цьому відповідальність має дві форми реалізації: добровільну (позитивну) і державно-примусову (негативну). Наприклад, Д. Липинський вважає, що юридична відповідальність – це юридичний обов'язок дотримання і виконання вимог, передбачених нормою права, що реалізується в правомірній поведінці суб'єктів, яка схвалюється або заохочується державою, а в разі її порушення – є обов'язком правопорушника зазнати засудження, обмеження особистого, майнового або немайнового характеру [2].

У правовій доктрині існують і інші погляди, які не отримали належної підтримки з боку вчених. Правильним є об'єднання зазначених концепцій у групу нетрадиційних підходів. Представники юридичної науки пропонують визначити юридичну відповідальність як здатність особи нести відповідальність. Ю. Демидов розуміє під юридичною відповідальністю оцінку суспільно небезпечного діяння. Ще менш поширену позицію щодо визначення юридичної відповідальності висловлює В. Мельников, а саме юридична відповідальність – це визнана державою здатність особи, усвідомлювати своє протиправне діяння і зазнавати на собі заходи державно-примусового впливу у формі позбавлення благ, які безпосередньо їй належать [3].

Дискусійною є позиція про те, що назви ретроспективного і позитивного аспектів юридичної відповідальності невдалі. Зокрема, Д. Бернштейн вважає, що при використанні зазначених понять відбувається зосередження на протилежності цих підходів, при цьому втрачається єдність, некоректно відбивається спрямованість і функціональне призначення відповідальності за протиправні діяння [1].

Поділяючи позицію Є. Носкова, можемо зауважити, що зазначені підходи до визначення поняття юридичної відповідальності є не зовсім вдалимими. Зокрема, у змісті зазначених підходів не розкривається сутність юридичної відповідальності. Це може викликати плутанину щодо розуміння цієї складної правової конструкції, оскільки незрозуміло – за порушення або виконання чого настає юридична відповідальність.

Отже, юридична відповідальність зазвичай має примусово-державний характер. Дії держави в контексті примусу здійснюються відповідно до закону. Отож юридична відповідальність ґрунтується на державному примусі (це форма накладення санкцій, які закріплені у правових нормах); настає після вчинення правопорушення; виражається у настанні негативних наслідків для порушника, які є для нього обов'язковими, і яких не було до вчинення правопорушення; позбавлення може мати як особистий, так і майновий характер; виконується у процесуальній формі.

Список використаних джерел

1. Катигаров П. А. Необхідність виділення конституційно-правової відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності. *Молодий вчений*. 2018. № 6. С. 558–564.
2. Курдюк П. М. Развитие научных подходов и концепций о сущности юридической ответственности в контексте трансформации российской правовой системы. URL: http://www.journalnio.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1167&Itemid=104.
3. Морозова Л. А. Теорія держави та права. Москва : Ексмо, 2012.
4. Проблеми юридичної відповідальності : монографія. 2-е вид., перероб., доп. Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2018.

Проць Іванна Миколаївна
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук

Ямкова Тетяна Іванівна
студентка юридичного факультету

*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НОТАРІУСІВ В УКРАЇНІ

Наказом Міністерства юстиції України від 04.10.2013 № 2104/5 затверджено Правила професійної етики нотаріусів України, що визначають загальні стандарти професійної етики нотаріуса, морально-етичні принципи нотаріуса під час нотаріальної діяльності та професійно-етичні правила поведінки у відносинах з колегами, Нотаріальною палатою України, державними органами, установами, організаціями, фізичними та юридичними особами.

У своїй роботі нотаріус має утримуватися від вчинення дій, що можуть бути використані для завдання шкоди професійній діяльності нотаріуса або підриву довіри і престижу професії в суспільстві. На нотаріуса покладається не тільки юридична відповідальність перед державою за виконання покладених на нього публічних повноважень, але й моральна відповідальність перед суспільством за свої дії та поведінку. У самій присязі нотаріуса, яку проголошують особи, яким уперше надається право займатися нотаріальною діяльністю, зазначено, що особа присягається виконувати обов'язки нотаріуса чесно й сумлінно, згідно із законом і совістю, поважати права та законні інтереси громадян і організацій, зберігати професійну таємницю, скрізь і завжди берегти чистоту високого звання – нотаріуса.

Відповідальність нотаріуса, за своєю суттю, це форма впливу держави на допущені порушення правових норм, на посягання на соціальні інтереси суспільства, права особи. Нотаріус відповідає за правомірність своїх дій не тільки перед особами, що звернулись за нотаріальною допомогою, але й перед суспільством загалом. У Конституції України задекларовано чотири види відповідальності (адміністративна, матеріальна, дисциплінарна, кримінальна). Юридична відповідальність – це міра державного примусу на виконання вимог права, що містять осуд дій правопорушника перед державою та суспільством. Специфіка юридичної відповідальності визначається її нерозривним зв'язком із державою; вона покладається за порушення правових норм. Відповідальність нотаріуса визначається Законом України «Про нотаріат» і залежить від правового статусу такої особи [1].

За допущені у своїй професійній діяльності порушення нотаріуси залежно від характеру порушень притягуються до різних видів відповідальності. Відмінності у притягненні до відповідальності визначаються ще й тим, ким допущено порушення: нотаріусом, який займається приватною практикою, або нотаріусом, що працює в державній нотаріальній конторі. Зокрема, законодавством про нотаріат передбачена повна майнова відповідальність нотаріусів, що займаються приватною практикою.

До майнової відповідальності притягуються нотаріуси, які практикують приватно, у разі заподіяння майну громадянина чи юридичної особи шкоди внаслідок вчинення нотаріальної дії, що суперечить законодавству України, або неправомірної відмови у вчиненні нотаріальної дії, або розголошення відомостей про вчинені нотаріальні дії [2, с. 226].

Обов'язковою підставою притягнення приватного нотаріуса до майнової відповідальності є наявність вини нотаріуса, яка може бути виражена у формі або умислу, або необережності. Нотаріус, який практикує приватно, відшкодовує заподіяну шкоду передусім за рахунок страхового відшкодування за договором страхування цивільної відповідальності нотаріуса, укладеним самим нотаріусом. Якщо ж страхового відшкодування за вказаними договорами недостатньо, то завдані збитки підлягають відшкодуванню за рахунок майна нотаріуса в межах різниці між страховим відшкодуванням і фактичним розміром шкоди. Названий порядок застосовується тільки у випадках, коли шкоди завдано нотаріусом з необережності. Майнова шкода, заподіяна нотаріусом навмисне, відшкодовується виключно за рахунок належного нотаріусу майна [3, с. 146].

Нотаріуси, які працюють в державній нотаріальній конторі, несуть відповідальність за

заподіяння матеріальної шкоди відповідно до трудового законодавства, оскільки здійснюють свої повноваження за трудовим договором. На відміну від приватного нотаріуса нотаріус, який працює в державній нотаріальній конторі, може притягуватись до матеріальної відповідальності тільки в порядку регресу, а безпосередньо за заподіяний збиток відповідає його роботодавець в особі територіального органу юстиції. Отже, матеріальна відповідальність нотаріуса, що працює в державній нотаріальній конторі, може наступити тільки за умови заподіяння ним роботодавцю прямої дійсної шкоди. Крім того, за загальним правилом нотаріус, як будь-який працівник за трудовим договором, несе матеріальну відповідальність в межах свого середнього місячного заробітку [1].

Слід наголосити і на кримінальній відповідальності нотаріусів, передбаченій Кримінальним кодексом України.

З огляду на специфіку сфери нотаріальної діяльності уявляється за доцільне виділити дві окремі групи злочинів:

1) злочини, що вчиняються нотаріусами та іншими особами, уповноваженими на вчинення нотаріальних та прирівняних до них дій з використанням свого становища;

2) злочини, що вчиняються шляхом звернення до нотаріуса чи іншої уповноваженої особи за вчиненням завідомо незаконної для замовника нотаріальної дії.

У Кримінальному кодексі України 2001 року нотаріус згадується як особа, до якої не може бути застосоване покарання у вигляді виправних робіт (ст. 57 КК України), а приватний нотаріус – як особа, що видає або посвідчує документи, що є предметом злочину, передбаченого ст. 358 КК України «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів» [4]. У 2006 році КК України було доповнено ст. 232-1 «Незаконне використання інсайдерської інформації», що було пов'язане з прийняттям Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок». За цим Законом, інсайдерська інформація – це неоприлюднена інформація про емітента, його цінні папери та похідні (деривативи), що перебувають в обігу на фондовій біржі, або правочини щодо них, у разі якщо оприлюднення такої інформації може істотно вплинути на вартість цінних паперів та похідних (деривативів), та яка підлягає оприлюдненню відповідно до вимог, встановлених цим Законом. Нотаріус, якому відповідна інформація може стати відома в процесі вчинення нотаріальної дії (наприклад, щодо відчуження цінних паперів чи інших активів), разом іншими особами, які виконують публічні повноваження (примітка 3 до ст. 232-1 КК України), увійшов до кола суб'єктів даного злочину, об'єктивна сторона якого полягає в умисному незаконному розголошенні, передачі або наданні доступу до інсайдерської інформації, а так само наданні з використанням такої інформації рекомендацій стосовно придбання або відчуження цінних паперів чи похідних (деривативів), а також у вчиненні правочинів з цінними паперами на свою користь чи користь інших осіб [4].

Особливої уваги заслуговують ст. 365-2 «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги» та ст. 368-4 «Підкуп особи, яка надає публічні послуги», адже нотаріус згадується як спеціальний суб'єкт злочину безпосередньо у диспозиціях кримінально-правових норм, передбачених цими статтями. Отже, коло злочинів, спеціальними суб'єктами яких можуть бути як державні, так і приватні нотаріуси як особи, на яких покладено виконання функцій держави, обмежується ст. ст. 232-1, 365-2, 368-4 КК України [4]. Злочини у сфері нотаріальної діяльності становлять окрему групу злочинів у сфері надання публічних послуг, однак при цьому характеризуються певними особливостями, зумовленими статусом суб'єкта цих злочинів – нотаріуса.

Коло цих злочинів не обмежується діяннями, передбаченими Розділом XVII Особливої частини КК України, а включає й деякі інші, які за своїм характером можуть бути вчинені нотаріусом. При цьому всім злочинам, спеціальним суб'єктом яких можуть бути нотаріуси, незалежно від їх родового, видового та основного безпосереднього об'єктів, притаманні ознаки корупційного правопорушення та корупції. Законодавством адміністративна відповідальність нотаріуса обмежується лише згадкою у пункті 8-1 статті 30 в контексті того, що набрання законної сили судовим рішенням, відповідно до якого нотаріуса притягнуто до відповідальності за адміністративне корупційне правопорушення, є однією з підстав для припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса. КУПАП, визначаючи адміністративну відповідальність у цій сфері в ряді норм не виділяє нотаріуса як суб'єкта відповідальності, що також зазначено і у відповідному підзаконному акті Міністерства юстиції України.

Основоположний зміст діяльності нотаріату визначається через його функції, які відображають специфіку нотаріальної діяльності у сфері цивільного обороту, провідною з яких є охорона та захист прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, територіальних громад, а також держави.

Список використаних джерел

1. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Карнарук Н. В. Організаційно-правові принципи державного контролю за нотаріальною діяльністю в Україні. *Науковий вісник Національної академії Державної податкової служби України*. 2005. № 3(30). С. 225–230.
3. Фурса С. Я. Теоретичні основи нотаріального процесу в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2003. 426 с.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Степаненко Кирило Володимирович
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Бєлова Анастасія Іванівна
студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

**ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО
МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

Міжнародне публічне право на цьому етапі розвитку суспільства має низку як позитивних, так і негативних рис. Серед позитивних рис можна виділити конкретну мету міжнародного приватного права, зокрема це взаємне співробітництво між державами задля досягнення спільної мети а також мир та безпека між народами. Ще одним аспектом є співробітництво між державами, що має на меті здійснення ряду політичних ідей та принципів їх реалізації, а також розвиток міжнародних організацій. А також удосконалення міжнародного публічного права на національному рівні кожної країни, і таким чином у кожної держави з'являються зобов'язання перед іншими державами у виконанні певних договорів. Відповідно створюється та успішно функціонує стандарт демократії, за яким держава може бути повноправним учасником міжнародного співтовариства реалізуючи на своїй території вищевказаний стандарт.

Проблеми міжнародного публічного права досліджувалися в працях відомих науковців, зокрема М. Вишневського, Ю. Іванова, Ю. Колосова, О. Пирога, Л. Підпригори та інших.

Взагалі поняття міжнародного публічного права являє собою певну сукупність принципів та норм юридичного характеру, які виражають позиції кожного з суб'єктів міжнародного публічного права і регулювання відносин між кожними з держав та іншими учасниками міжнародних відносин. Взагалі сучасне міжнародне публічне право має низку особливостей, що відповідно і відрізняє його від приватного права. До таких особливостей можна віднести координаційний характер, основним суб'єктом є держави та міжнародні організації, а самі норми міжнародного публічного права утворюються суб'єктами цього ж права, які і забезпечують функціонування всієї системи.

Міжнародне публічне право включає в себе наступний перелік галузей: міжнародне повітряне право, міжнародне атомне право, міжнародне космічне право, міжнародне морське право, міжнародне гуманітарне право, міжнародне дипломатичне та консульське право, а також інститути (інститут континентального шлейфу, інститут територіального моря, інститут економічної зони) та інші галузі та інститути.

Так, у сучасному міжнародному праві важливо виділити наступну низку проблем. Як ми знаємо, для даного виду права існує принцип непорушності кордонів, недоторканості державних територій та невтручання інших держав у справи конкретної країни. Але постає питання, коли такі принципи є основоположними, але не завжди дотриманими.

Світовим співтовариством цей принцип не завжди дотримується, часто ігнорується, що і створює масштабну, власне кажучи, найбільшу, найзначущішу проблематику в забезпеченні безпеки кожної з держав. Тому можна зробити висновок, що останнє десятиріччя свідчить, що норми і принципи міжнародного права замінюються зовсім іншими принципами, зорієнтованими на сучасне уявлення про мораль і справедливість [1, с. 218].

Питання військового врегулювання в міжнародного публічного права є досить гострим та потребує негайного вирішення. Головною причиною збройних конфліктів взагалі є тероризм. Якщо раніше під воєнним конфліктом вважалося збройне протистояння двох чи декількох держав, то на цьому етапі розвитку суспільства саме тероризм становить найбільшу загрозу світовій спільноті. Приклад: для Бен Ладена Афганістан був лише тимчасовим пристановищем, а не скільки-небудь серйозною військовою силою і точкою опори, тому що нинішні війни – це війни не держав, а суспільств, де меншою мірою використовуються ракети, а більшою – терористи-камікадзе, тобто зброя, доступна для будь-якої громадської організації [2, с. 20].

Проблемою є саме те, що врегулювання міжнародними організаціями чи країнами країна-агресора не завжди є ефективним, бо країна-агресор не завжди визнає себе винною у терористичних операціях.

Зрештою, треба згадати про збройні втручання в справи інших держав. Звичайно, діяльність миротворчих сил, що вводяться на прохання самих зацікавлених держав або на підставі рішень Ради Безпеки для підтримання миру чи для примусу до миру, не викликає заперечень. Не викликає заперечень діяльність збройних сил, наприклад, для відновлення державності й суверенітету Кувейту. Але варварські бомбардування мирних об'єктів Югославії, що були санкціоновані НАТО, викликали осуд великої частини світового співтовариства [3, с. 144].

Отже, можна зробити висновок, що на сучасному етапі розвитку суспільства існує інструмент організації та регулювання людського суспільства, що забезпечує мир та безпеку, міжнародне економічне, торгове, гуманітарне співтовариство, саме таким інструментом і є міжнародне право. Але навіть такий інструмент реалізації прав не є завжди ефективним. Проблеми міжнародного співтовариства виникають як в економічній сфері, наприклад у наданні економічної допомоги, так і у сфері екології планети загалом, та й у сфері безпеки [4, с. 75].

Але суспільство намагається вирішувати певну проблематику демократичними шляхами та намагається знаходити адекватні рішення щодо держав-правопорушниць.

Тому саме для ефективної боротьби з прогалинами в міжнародному публічному праві та вирішенні низки проблем, що перешкоджають успішному функціонуванню світового співтовариства, загрожують безпеці кожній з держав, потрібно удосконалити систему права, створюючи більш дієві методи у боротьбі з порушниками міжнародного порядку.

Список використаних джерел

1. Пронюк Н. В. Сучасне міжнародне право : навч. посіб. Вид. 2-ге., змін. та допов. Київ : КНТ, 2013. 218 с.
2. Антонович М. Відповідальність держави та особи в міжнародному праві. *Український Часопис Міжнародного Права*. 2012. № 12. С. 20.
3. Жукорська Я. М. Відповідальність міжнародних організацій за порушення міжнародно-правових зобов'язань: сучасний стан. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 144–145.
4. Мохончук С. М. Міжнародна регламентація відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства. *Юрист України*. 2012. № 1/2. С. 75.

Тищенко Ірина Олександрівна

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Бондаренко Альона Олексіївна

студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

На сьогодні українська влада великою мірою акцентує на інформаційному, інноваційному розвитку громадян, тому одним із головних завдань органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні є створення найбільш доступних умов, за яких суспільство матиме змогу швидко та безперешкодно отримувати адміністративні послуги, адже їх висока якість є дуже

важливою для громадян.

Проблемам удосконалення процесів надання адміністративних послуг присвячені праці таких дослідників: О. Вискуб, В. Дрешпак, Д. Заброта, П. Клімушин, Г. Писаренко, А. Семенченко та інші.

Надання адміністративних послуг в електронному вигляді в Україні започаткувалося із прийняттям низки законів та підзаконних нормативно-правових актів: Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 р. № 851-IV, Закону України «Про електронний цифровий підпис» від 22.05.2003 р. № 852-IV й Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» від 09.01.2007 р. № 537-V, «Про схвалення Концепції Державної цільової програми створення та функціонування інформаційної системи надання адміністративних послуг на період до 2017 року» від 24.07.2013 р. № 614-р, Закону України «Про електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 р. № 2155-VIII, Розпорядження Кабінету Міністрів «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії в Україні на 2019–2020 роки» від 12 червня 2019 р. № 405-р, Указу Президента України «Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг» від 29.07.2019 р. № 558/2019 тощо. Над розвитком електронних послуг працює Державне агентство з питань електронного урядування України разом із іншими державними органами, а також за підтримки міжнародних партнерів [1, с. 106].

Впровадження електронних послуг в Україні вдосконалюють безліч сфер суспільного життя. Наприклад, замість того щоб відвідувати органи влади та стояти в чергах, громадяни можуть отримати послуги в одному місці, доступ до якого є безперервним; підвищується прозорість в економіці та ефективність діяльності публічної адміністрації, створюються спрощені процедури у відносинах із органами влади, що дає поштовх для розвитку бізнесу; відбувається усунення інформаційної нерівності, адже нові технології тепер є доступними для населення різного матеріального забезпечення; відбувається надання персоналізованих послуг та враховується індивідуальність кожного користувача. Але також існують вагомі проблеми у цій сфері, найбільшою з яких є неінтегрованість інформаційних систем виконавчих органів влади до єдиного сервісу щодо надання електронних адміністративних послуг.

Важливим моментом надання саме електронних адміністративних послуг є також зменшення корумпованості органів державної влади [2, с. 138].

Для задоволення потреб українців у вказаному виді послуг Постановою Кабінету Міністрів України від 03.01.2013 р. № 1313 було затверджено порядок роботи Єдиного державного порталу адміністративних послуг. Цей портал є офіційним джерелом інформації щодо надання адміністративних послуг у нашій державі, а також відкриває громадянам безліч нових можливостей. По-перше, українці тепер мають можливість заповнювати заяви та документи, що потрібні для надання адміністративних послуг, у режимі онлайн; по-друге, можна отримати потрібну інформацію щодо розгляду справ та їх результатів; по-третє, громадяни України мають змогу здійснювати оплату за надання адміністративних послуг дистанційно, в електронному вигляді. Держателем цього порталу є Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, на яке і покладена уся відповідальність за достовірність інформації, яка міститься у цьому сервісі, а також її актуальність.

Єдиний державний портал адміністративних послуг є зручним та доступним у користуванні та містить усю потрібну інформацію про той чи той вид адміністративної послуги [3, с. 197].

Щоб отримати адміністративну послугу на цьому порталі, необхідно створити персональний кабінет та пройти ідентифікацію. На етапі ідентифікації особи використовується електронний підпис – електронні дані, які додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються ним як підпис [4]. Форми заяв та документів подаються в електронному вигляді, отримання послуги відбувається в персональному кабінеті, а зворотній зв'язок відбувається через електронну пошту. У Єдиному державному порталі адміністративних послуг також працює комплексна система захисту інформації, що в ньому міститься.

Зазначений портал надає адміністративні послуги громадянам та бізнесу. Так, громадянам надаються послуги у таких сферах, як: громадянство, міграція, переїзд (виїзд за кордон, тимчасово-переміщені особи, реєстрація населення, громадянство тощо); соціального захисту (пенсійне забезпечення, охорона здоров'я, соціальне забезпечення); природних ресурсів та екології (земля, надра, енергозбереження та енергетика); шлюбу; зовнішньоекономічної діяльності (імпорт, експорт); освіти та культури; нерухомого майна та будівництва (оціночна діяльність тощо); сільського господарства (рослинництво, ветеринарія, рибне господарство та ін.); транспорту (посвідчення водія, номерні знаки, реєстрація дорожнього засобу тощо); фінансів (страхування, фондовий ринок, цінні

папери) та інших сфер господарської діяльності. Бізнесу надаються послуги щодо: реєстрації, страхування, безпеки та захисту, зв'язку та інформатизації, освіти та культури, транспорту, сільського господарства, фінансів та інших сфер господарської діяльності.

Загалом у Єдиному державному порталі адміністративних послуг існує 25 тематик, 13 з яких стосуються громадян, 12 – бізнесу [5; 153].

Важливою перевагою зазначеного порталу є наявність інформації про центри надання адміністративних послуг всієї України, їх назви, адреси, розпорядок роботи та уся інша інформація, яка може бути потрібна користувачам. Така ж інформація міститься і про органи державної влади.

В Україні також існують такі портали як «Кабінет електронних сервісів», «Он-лайн будинок юстиції», «Електронні сервіси» та багато інших.

Функціонування великої кількості веб-порталів щодо надання електронних адміністративних послуг є причиною незібраності інформації, перешкодою для створення «єдиного вікна», зумовлює додаткові витрати державного бюджету на створення нових веб-порталів, що забезпечують надання електронних послуг Єдиним державним порталом адміністративних послуг. Наслідком неінтегрованості також є необхідність додаткової ідентифікації громадян, що несе за собою значні незручності.

Отже, фундамент надання електронних адміністративних послуг в Україні покладений і має багато позитивних моментів, одними з яких є заощадження часових та матеріальних ресурсів, спрощення порядку отримання послуг, підвищення якості їх надання тощо. Попит на електронні послуги в Україні зростає, тому створюються відповідні портали та сервіси, одним з яких є Єдиний державний портал адміністративних послуг. Основними його функціями є: доступ громадян до інформації про адміністративні послуги, доступність заповнення заяв та документів в електронній формі, отримання інформації про хід справи, її результат, а також можливість оплати послуги дистанційно. Найбільш вагомою проблемою, яка не дозволяє завершити процес побудови зразкової моделі електронного урядування, є розпорошеність інформації, яка розміщена на вебсайтах. Доцільним кроком є інтеграція інформаційних сервісів органів державної влади та місцевого самоврядування до Єдиного державного порталу адміністративних послуг та їх ефективної взаємодії. Варто зазначити, що ефективність функціонування сервісів залежить також від удосконалення чинного законодавства, заохочення громадян отримувати послуги саме в електронному вигляді та приділення уваги спеціальному навчанню державних службовців, які надають адміністративні послуги.

Список використаних джерел

1. Соломко Ю. І. Стан упровадження електронних послуг: результати реалізації концепції розвитку системи електронних послуг в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2018. Вип. 3. С. 102–109.
2. Соломко Ю. Електронне урядування: поняття, сутність, принципи та напрями розвитку. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 2. С. 135–143.
3. Брназюк О. Адміністративні електронні послуги: поняття та умови впровадження в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 196–199.
4. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII.
5. Соломко Ю. І. Надання адміністративних послуг в електронній формі на державному рівні. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 1. С. 151–157.

Рибалкін Андрій Олександрович
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Чередниченко Олексій Юрійович
слухач магістратури юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ НОРМОТВОРЧОСТІ

Становлення України як незалежної, демократичної, соціальної і правової держави, визначення Європейського курсу зумовило об'єктивну необхідність оновлення системи законодавства, в тому

числі шляхом створення якісних за формою і змістом нормативно-правових актів та їх систематизації. Досягнення зазначеної мети значною мірою залежить від стану наукового опрацювання проблемних аспектів нормотворчості.

Серед науковців, до сфери наукового інтересу яких увійшли питання нормотворчості, можна відмітити С. Алексєєва, С. Головатого, Д. Керимова, С. Комарова, Л. Мурашко, А. Піголкіна, П. Рабіновича, В. Сирих, О. Скрипнюка, Р. Халфіну та ін.

Слід акцентувати, що нормативно-правова база є одним із основних засобів дієвого управління державними справами. Від досконалості законодавства залежить як соціально-економічний розвиток країни загалом, так і добробут кожного громадянина. Нормативно-правовий акт є ефективним та якісним, якщо він відповідає суспільним потребам і реально врегульовує суспільні відносини відповідно до поставленої мети його прийняття. Національне законодавство містить недоліків як технічного, так і змістовного характеру. І це, є однією із причин посилення проявів правового нігілізму у суспільстві. Нагальною необхідністю є підвищення рівня професійної компетентності органів державної влади та їх посадових осіб, які є відповідальними за нормотворчий процес у державі та його наслідки.

У науковій літературі, як правило, нормотворчість та правотворчість використовуються як тотожні поняття [1, с. 124; 2, с. 145], оскільки правники вбачають у правотворчості процес створення правових норм з метою регулювання суспільних відносин. Дане розуміння дійсно має сенс, адже правотворчість стосується офіційної діяльності держави її органів та посадових осіб і здійснюється з дотриманням певної процедури їх прийняття та має відповідний механізм забезпечення та реалізації, а створення взагалі соціальних норм (які, можуть бути правовими, моральними, технічними, релігійними, статутними тощо) може не мати офіційного характеру та визначеної процедури встановлення. Проте, зміст правотворчості є більш ширшим, ніж нормотворчість, оскільки в результаті правотворчості твориться право в об'єктивному його розумінні.

Традиційно нормотворчий процес визначається як форма владної діяльності уповноважених суб'єктів (насамперед держави), спрямованої на утворення нормативно-правових актів, за допомогою яких у чинну юридичну систему запроваджуються, змінюються чи скасовуються правові норми [3, с. 15; 4, с. 146].

Слід зазначити, що саме за результатами нормотворчої роботи (якістю законів та інших нормативно-правових актів) можна зробити висновок про державу в цілому, ступінь її демократичності, цивілізованості тощо.

Підвищення якості нормативно-правових актів підтверджується тим, що вони в першу чергу необхідні для людей, суспільства, адже будь-яка помилка законодавця, як наслідок має порушення інтересів громадян. Можна навести чимало прикладів із вітчизняної практики, коли наша економіка, соціальна і духовна сфери потерпали через науково необґрунтовані нормативно-правові акти. Наприклад, «Закон про економічну самостійність України» був символічною даниною часу боротьби за незалежність, а не документом конкретної дії. Світова практика також має приклади помилок законодавчих органів. Достатньо навести факт законодавчої заборони в США виробництва і вживання алкоголю в період великої депресії, що викликало зростання контрабанди, мафії і злочинності в цілому [5, с. 126].

Може скластися враження, що знання основ нормотворчого процесу лише для тих, хто його здійснює. Проте це не так, оскільки створення правових норм – один із напрямів діяльності, який притаманний не тільки органам державної влади та місцевого самоврядування.

Також слід відмежовувати від нормотворчості таке поняття, як законотворчість, яке є більш вузьким за обсягом, оскільки має спеціального суб'єкта – законодавчий орган (у нашій державі єдиним органом законодавчої влади є парламент) за результатами діяльності якого приймаються закони [6, с. 11]. Взагалі законотворчість – це чітко врегульована Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України діяльність спеціально уповноважених органів і посадових осіб, що полягає у творенні законів. Ця діяльність здійснюється в кілька послідовних етапів або стадій. У загальному вигляді законодавчий процес складається з таких етапів: законодавча ініціатива (розробка законопроекту та внесення його до парламенту); попередній розгляд та підготовка законопроекту в парламентських комітетах; розгляд (парламентські читання) та прийняття закону Верховною Радою; підписання закону Президентом України; опублікування закону; набрання чинності законом [7, с. 49].

Досліджуючи відмінні риси зазначених вище понять, слід враховувати не лише зовнішні їх зв'язки, а й внутрішні елементи їх змісту.

Очевидно, що в юридичній літературі відсутнє однозначне розуміння нормотворчості та співвідношення його із суміжними поняттями. Наявність різних поглядів свідчить про те, що

проблема нормотворчості є складною та має багаторівневий характер.

Отже, під нормотворчістю слід розуміти специфічну форму діяльності органів державної влади (як правило), яка полягає у виданні, зміні чи скасуванні правових норм та має на меті врегулювання суспільних відносин шляхом нормативного закріплення міри свободи й справедливості.

Список використаних джерел

1. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. Вид. 4-ге, доп. і перероб. Київ : Правова єдність : Алерта, 2014. 524 с.
2. Цвік м. В., Петришин О. В., Авраменко Л. В. Загальна теорія держави і права : підруч. для студентів юрид. вищ. навч. закл.; за ред. д-ра юрид. наук, проф. акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф. акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2014. 524 с.
3. Михайліна Т. В. Загальнотеоретичний аналіз складових елементів категорії «нормотворчість». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2015. Вип. 13 (1). С. 15–17.
4. Голубовська І. О. Багатомовний юридичний словник-довідник; відп. ред. І. О. Голубовська. І. Ю. Штиченко. Київ : Київський університет, 2012. 543 с.
5. Ющик О. І. Теоретичні основи законодавчого процесу : монографія. Київ : Парлам. вид-во, 2004. 519 с.
6. Плавич В. П. Феномен нормотворчості та його співвідношення із суміжними категоріями: правотворчість, законотворчість, правотворчий та законотворчий процеси. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. Київ, 2017. Вип. 62. С. 11–16.
7. Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права. Київ : Хай-Тек Пресс, 2013. 408 с.

Задаля Дмитро Костянтинович

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Чабаненко Тетяна Олександрівна

студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

Дослідження особливостей взаємодії та взаємозв'язку демократичної, правової держави та громадянського суспільства протягом тривалого часу були суперечливими та неоднозначними. Поступово в наукових підходах посилювалась тенденція, відповідно до якої суперечності між правовою державою та громадянським суспільством почали зникати.

Свідченням дослідження проблем взаємодії держави і громадянського суспільства є праці В. Бабкіна, М. Байтіна, А. Венгерова, Г. Гаджієва, Р. Дарендорфа, К. Гельвеція, В. Ковальчука, М. Козюбри, О. Петришина, В. Погорілка, Б. Кістяківського, М. Палієнка, П. Рабіновича, В. Ткаченка, Ю. Тодика, Г. Шершеневича, Ю. Шемшученко та ін.

У контексті порівняння досліджуваних понять у науковій літературі існують думки про «позитивність» громадянського суспільства та негативність державної влади, яка асоціюється з бюрократизмом, нехтуванням людськими потребами, примусом, насильством, усілякими утисками тощо. Також існує думка, що за умови зникнення одного з цих «явищ» одразу всі його ознаки разом із функціями перейдуть до іншого, і ми отримаємо такий політико-правовий витвір, який уже не буде ні державою, ні громадянським суспільством [1, с. 174]. Усе це свідчить про те, що без держави не може бути громадянського суспільства, а без останнього неможливе існування повноцінної правової держави, оскільки вони є органічними аспектами одного цілісного життя людини і сучасного цивілізованого суспільного буття.

Громадянське суспільство зовсім не заперечує державу чи наявність та необхідність державної влади. Зокрема, громадянське суспільство може активно формуватися та функціонувати лише тоді, коли цьому сприятимуть відповідні державні засади, державна організаційна діяльність, яка прокладатиме шлях для втілення у практику суспільного життя найефективніших чинників його розвитку. Фактично правова держава постає політичним інструментом формування громадянського

суспільства, оскільки лише вона здатна вжити всіх необхідних заходів щодо його становлення та розвитку [2, с. 144]. Правова держава є гарантом громадянського суспільства.

Проте слід акцентувати, що суперечність між громадянським суспільством і державою не означає аполітичності самого громадянського суспільства та його протиставлення політичній владі взагалі. Адже політичні відносини, які за вихідним визначенням є відносинами з приводу влади, характеризують і громадянське суспільство з тією лише відмінністю [3, с. 80], що вони не є державно-політичними. Взаємовідносини, що виникають у сфері взаємодії громадянського суспільства та держави як політичного інституту, завжди політично забарвлені. У громадянському суспільстві, своєю чергою, наявні такі політичні інститути, як політичні партії, громадсько-політичні організації, засоби масової інформації, органи місцевого самоврядування, через які, здійснюється взаємодія громадянського суспільства та правової держави [4, с. 8].

Громадянське суспільство має великі резерви активізації взаємодії з державою, що пов'язані насамперед зі сферою соціальної активності держави [5, с. 36]. У відносинах із громадянським суспільством правова держава постає як сукупність специфічних, у певний спосіб ієрархізованих організацій, які вбачають свою мету в реалізації інтересів суспільства і надають людям конкретні послуги. Інакше кажучи, правова держава в своїй взаємодії з громадянським суспільством постає у формі певної адміністративної структури, що діє відповідно не до законів влади чи принципів соціального макрорегулювання, а до логіки партнерства. Тобто, правова держава є державою громадянського суспільства, оскільки це поняття охоплює цілу низку позитивних рис, характерних саме для громадянського суспільства [6, с. 121]. Ці риси можна розглядати в трьох аспектах: по-перше, у правовій державі громадянам забезпечується гідне життя за допомогою матеріального забезпечення та соціального захисту; по-друге, їм гарантована особиста свобода; по-третє, в суспільстві забезпечується соціальна злагода та мирне розв'язання будь-яких соціальних суперечностей.

При цьому традиційний поділ, здійснюваний вищими органами державної влади, на панівних і тих, ким управляють, зазнає суттєвих змін [7, с. 57]. Громадянське суспільство контактує із правовою державою як клієнт, який отримує від неї певні послуги. Оскільки державні організації здебільшого є монополістами у наданні послуг лише в деяких галузях, то за всіма членами та інститутами громадянського суспільства юридично визнається право самостійного розв'язання широкого кола питань.

Водночас найважливішою передумовою правової держави є формування громадянського суспільства, в якому б реально та ефективно забезпечувався вільний та усебічний розвиток кожної особистості, функціонування демократичних громадянських інститутів, що забезпечують свободу слова та інформації, гарантують силою громадської думки і суспільною мораллю вільні вибори, існування легальної опозиції та багатопартійність, унеможливають узурпацію влади [8, с. 236].

Отже, питання розбудови в Україні правової держави та громадянського суспільства насамперед зумовлюють необхідність проведення відповідних змістових теоретико-правових досліджень. Неузгодженість дій і позицій різних гілок державної влади в Україні, а іноді відверто конфронтаційний стиль взаємовідносин між ними зумовлені значною мірою відсутністю чіткої концепції реформування суспільства, невизначеністю до кінця внутрішніх і зовнішніх пріоритетів у державотворенні, хаотичністю реформування правової системи тощо.

Список використаних джерел

1. Общая теория государства и права : акад. курс : в 2 т. / отв. ред. М. Н. Марченко. Москва : Зерцало, 1998. Т. 1 : Теория государства. 1998. 408 с.
2. Лафітський В. Правова держава і фактори її розвитку в порівняльно-правовому вимірі. *Порівняльне правознавство*. 2013. № 1–2. С. 435–449.
3. Сімутін В. В. Інститути держави як складові елементи механізму сучасної держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2017. Вип. 27 (1). С. 54–57.
4. Козаченко В. В. Історія становлення інституту держави. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія : Юридичні науки. 2017. № 2. С. 69–73.
5. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 3-тє вид., доп. і перероб. Київ : Прав. єдність, 2011. 524 с.
6. Лафітський В. Правова держава і фактори її розвитку в порівняльно-правовому вимірі. *Порівняльне правознавство*. 2013. № 1–2. С. 435–449.
7. Монтескьє Ш.-Л. О духе законов / сост., пер. и примеч. А. В. Матешук. Москва: Мысль, 1999. 672 с.
8. Клейнер Г. Б. Эволюция институциональных систем. Москва : Наука, 2004. 240 с.

Александрова Катерина Олександрівна
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Маймур Ф. Ф.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВО НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ЯК ГАРАНТІЯ НАЛЕЖНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕМОКРАТІЇ

Свобода слова та демократія нерозривно пов'язані, адже належать до загальнолюдських цінностей. Якщо розглядати свободу за політичним змістом, то її походження і значення мають вищу нормативність. Зі свого боку зазначена позиція гарантується конституційним захистом інтересів громадянського суспільства, як одного з рушійних сил розвитку демократії.

Дослідження права на свободу вираження поглядів проаналізовано у працях Н. Виноградової, М. Дубровіної, О. Жуковської, Є. Захарова, Н. Корченкової, О. Кохановської, С. Кравченко, М. Муратова, О. Нестеренко, В. Постульги, Е. Тітко та ін.

Більшість міжнародних декларацій, конституцій та договорів гарантують кожному право на свободу думки та слова, їх відмінність полягає лише у механізмах реалізації, формулюваннях та деяких обмеженнях. Зважаючи на це, з усього переліку гарантій свободи можна виділити, зокрема, такі: проголошення свободи як мети держави; проголошення свободи вищою соціальною цінністю; закріплення свободи як правової категорії; фіксація переліків суб'єктивних прав і свобод; скасування «патерналістських» соціально-економічних прав; утвердження свободи як принципу конституційного ладу; передбачення процесуальних інструментів захисту й охорони свободи [1].

Більшість науковців визначають гарантії як сукупність певних засобів та способів, правових норм, що забезпечують реалізацію прав і свобод особи. Ефективність цієї системи залежить від наявності певних елементів у системі функціонування державної влади, серед яких: можливе довільне припинення існування дії Основного закону; можливість захисту своїх прав за допомогою Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та міжнародних правозахисних організацій; похідний характер державної влади від влади народу; реалізація конституційно закріплених основоположних прав і свобод людини і громадянина; існування незалежної судової влади тощо.

Відповідно до статті 10 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств [2].

Регламентування цих положень має історично зумовлене значення та зміст, що зокрема наголошує на взаємозалежності права на свободу вираження поглядів та належного функціонування інститутів демократії у суспільстві. Крім того, необхідно акцентувати на твердженні Протагора «міра всіх речей – людина» перетворилося на постулат «людина – найвища цінність» і стало основою ст. 3 Конституції України, яка визнає, що права й свободи людини, а також їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1].

Щодо ситуації на теренах нашої країни, то гарантування права на свободу думки і слова, свободу інформації саме на законодавчому рівні, визначається Основним законом у ст. 15, в якій закріплюються положення про об'єктивне існування суспільного життя України на засадах багатоманітності політичного та ідеологічного аспектів, що зумовлює існування одного з основоположних принципів життєдіяльності суспільства, яке ґрунтується на загальному визнанні демократії, прав і свобод людини і громадянина.

Невід'ємним також є політичний та ідеологічний плюралізм, який примножує значення гарантій свободи думки і слова. Зіставлення та протиставлення цього права з іншими, не менш важливими правами, такими як: право на володіння, користування і розпорядження своєю власністю, результатів своєї інтелектуальної, творчої діяльності, право на свободу віросповідання, право на свободу об'єднання у політичні партії, дає змогу говорити про значущість його існування у демократичному толерантному соціумі.

На законодавчому рівні визначено усі засади, завдання та напрямки демократичності, зокрема й такий аспект, як партнерство, яке ґрунтується на взаємних інтересах і зобов'язаннях сторін, а також

на принципах загальної участі й відповідальності, прозорості та наявних двосторонніх договірних відносинах [3].

Демократія у кожному суспільстві різниться своїм виявом, впливом та принципами реалізації. Зокрема, міжнародний обмін досвідом та співпраця надають змогу виокремити основні цілі, які спрямовані на обмін практикою з питань виборчих стандартів, регулювання ЗМІ, боротьби з корупцією, прозорого управління суспільними благами та реформами державної служби тощо.

Отже, важливими є питання, які спрямовані на повноцінне регулювання суспільних відносин на міжнародному рівні, серед яких: підтримка країн-партнерів у сфері системи інтегрованого управління кордонами, прикордонного контролю та демаркації кордону; обмін поглядами та найкращою практикою з питань міграційної політики, спільного реадмісійного простору.

Список використаних джерел

1. Слінько Т. М. Свобода вираження поглядів як гарантія належного функціонування демократії. *Конституція України в контексті сучасних конституційних парадигм. X Тодиківські читання* : зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф., 27–28 жовт. 2017 р. Харків, 2017. С. 85–87.
2. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 27.10.19).
3. Інформаційні матеріали щодо тематичної платформи № 1 «Демократія, належне врядування та стабільність» у рамках ініціативи Європейського Союзу «Східне партнерство». URL : <https://minjust.gov.ua/m/informatsiyini-materiali-schodo-tematichnoi-platформи-1-demokratiya-nalejne-vryaduvannya-ta-stabilnist-u-ramkah-initsiativi-evropeyskogo-soyuzu-shidne-partnerstvo> (дата звернення: 01.11.19).

Анісімова Марія Юріївна
студентка юридичного факультету

Науковий керівник – д-р юрид. наук, доц. Баєва Л. В.

*(Національний університет
«Запорізька політехніка»)*

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЕТИКИ АДВОКАТА У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

На сьогодні питання професійної етики досліджує специфіку конкретної професії крізь призму моральних принципів суспільства, практику відхилення від норм моралі у визначених сферах суспільних відносин, закономірності і наслідки, що виникають при цьому, дозволяє виробити деонтологічні правила поведінки членів того чи того професійного співтовариства, що відповідають етичним вимогам суспільства і держави.

Питання професійної етики адвоката не є винятком. Необхідність виділення адвокатської етики з етики інших юридичних професій впливає з особливостей адвокатської діяльності. Адвокат, з одного боку, здійснює функції із захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, покладені на нього державою, а з іншого боку, виконує доручення особи, яка потребує юридичної допомоги, захисту його суб'єктивних прав, найчастіше від тієї самої держави в особі його посадових осіб. Отже, адвокат має подвійну відповідальність: йому доводиться у своїй повсякденній роботі вирішувати проблему суперечностей між державними інтересами та інтересами індивіда.

Одним з перших дослідників моральних аспектів адвокатської діяльності був М. П. Кан, який вказував на такі основоположні ознаки адвокатської етики, як: сукупність правил поведінки адвоката не взагалі, а у зв'язку із здійсненням ним своїх професійних обов'язків; сукупність норм поведінки, що впливають із загальних положень моралі; правила, що регулюють такі сторони діяльності адвокатів, які нерозривно пов'язані з честю і гідністю кожного з них окремо і адвокатури в цілому

На підставі осмислення нормативно-правових джерел сформульовано поняття «моральні засади діяльності інституту адвокатури», яке визначається як певні принципи належної поведінки у здійсненні професійної діяльності адвоката. Їхнє значення істотне у випадках, коли правові норми не встановлюють для конкретних правил поведінки, здійснення професійної діяльності у відповідності до принципів та цінностей людини та громадянина (верховенство права, законність, незалежність, конфіденційність) та уникнення конфлікту інтересів.

Розкриваючи поняття адвокатської етики, можна зазначити, що це – приписувана

корпоративними правилами належна поведінка адвоката у тих випадках, коли правові норми не встановлюють для нього конкретних правил поведінки, вона являє собою систему науково-обґрунтованих уявлень про морально-етичних аспектів адвокатської діяльності та їх оцінок. Адвокатська етика є складова частина науки про адвокатуру, її відносно відокремлений інститут, а також частина загальної юридичної етики.

Зміст адвокатської етики включає у себе такі аспекти: моральні принципи, яких повинні дотримуватися адвокати в ході здійснення адвокатської діяльності, норми моралі і моральності, що виражаються в певних правилах, створених і діючих у різних сферах професійної діяльності адвокатів і наповнюють принципи адвокатської етики змістом, конкретизують їх; оцінка повноти відображення в законодавстві про адвокатську діяльність і адвокатуру вимог моралі, думки щодо ступеня дотримання вимог адвокатської етики в діяльності органів адвокатського співтовариства, адвокатських утворень та окремих адвокатів, уявлення суспільства про інститут адвокатури в цілому, про доцільність, справедливості в його діяльності; ступінь довіри громадян до адвокатів і поваги їх професії; методи втілення в життя адвокатською спільнотою моральних вимог, що розробляються адвокатською етикою, способи забезпечення виконання адвокатами етичних правил [1].

Конституція України в статті 59 проголосила, що найважливішу соціальну функцію адвокатури-забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах [2]. Роль єдиного незалежного професійного правозахисного інституту, який покликаний захищати права та свободи, представляти законні інтереси особи в державних владних структурах на закріплених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [3], передбачає дотримання «Правил адвокатської етики» [4], як одного з основних зобов'язань адвоката, які він бере на себе, складаючи Присягу адвоката України.

Надзвичайна важливість функціонального навантаження адвокатури вимагає від адвокатів слідування високим етичним стандартам поведінки, водночас специфіка, комплексний характер обов'язків, що лежать на адвокатурі, зумовлюють необхідність збалансування служіння адвоката інтересам окремого клієнта з інтересами суспільства загалом, дотриманням принципів законності і верховенства права.

Зважаючи на наведені міркування, були вироблені ці правила з метою уніфікованого закріплення традицій і досвіду української адвокатури у сфері тлумачення норм адвокатської етики, а також загальноновизнаних деонтологічних норм і правил, прийнятих у міжнародному адвокатському співтоваристві. Вони покликані слугувати системою орієнтирів для адвокатів України при збалансуванні, практичному узгодженні ними своїх багатоманітних професійних прав і обов'язків відповідно до статусу, основних завдань адвокатури та принципів її діяльності.

Отже, можна зробити висновки, що професійна етика адвоката сприяє правильному формуванню свідомості, поглядів працівників юридичної професії, орієнтуючи їх на неухильне дотримання моральних норм, забезпечення справжньої справедливості, захист прав, свобод, честі і гідності людей, охорону своєї честі та репутації. На кожного адвоката покладено цілий комплекс зобов'язань як юридичного, так і морального характеру, що нерідко суперечать один одному. Адвокатська етика має на меті допомогти виховати і системно осмислити моральні принципи, що існують у суспільстві, адже вона спрямована на розвиток особистісних якостей адвоката, спрямована сформуванню у суспільстві позитивну оцінку інституту адвокатури як сукупності моральних особистостей.

Список використаних джерел

1. Кобликов А. С., Юридична деонтологія. Москва : НОРМА, 2002. 159 с.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Про адвокатуру і адвокатську діяльність : Закон України зі змінами від 21.12.2016 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page?text=%E5%F2%E8%EA>.
4. Правила адвокатської етики, схвалені Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури та затверджені Установчим з'їздом адвокатів України від 17.11.2012 р. (з подальшими змінами від 09.06.2017 р.)/ URL: http://unba.org.ua/assets/uploads/3ae9a115a40b9a5bc04f_file.pdf.

Белкіна Анастасія Олегівна

студентка факультету
соціально-психологічної освіти та управління

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Талдикін О. В.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВО НА ЧИСТЕ НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

Останні десятиліття особливо гостро постає необхідність не тільки зберегти й ефективно використовувати природні ресурси, а й створювати гідні умови для існування, задовольняти біологічні та соціальні потреби. У наш час можливість дихати чистим повітрям, пити чисту воду, споживати екологічно безпечні продукти, на жаль, перестає бути доступною широкому загалу людей. Нехтування природоохоронними інтересами на користь економічних, інтенсивне витрачання ресурсної бази навколишнього природного середовища викликає наслідки у вигляді деградації природних екосистем, їх забруднення, виснаження, порушення збалансованості. Усе перелічене негативно відбивається на житті і здоров'ї людей.

Турбота про навколишнє середовище не може відокремлюватися від турботи про людство. Слід зазначити, що права людини є природними й невідчужуваними і належать їй від народження. Вони визначають правовий статус особи, а тому є надзвичайно важливим елементом правової держави. Тому конституційне закріплення екологічних прав є життєво важливим підґрунтям для правового забезпечення біологічних та духовних потреб людини, охорони її від шкідливих наслідків реалізації чийось економічних інтересів.

У статті 50 Конституції України проголошено, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена [1]. Право людини на чисте і сприятливе для життя довкілля в можна розглядати як правову підставу юридичного закріплення екологічної функції держави, якій кореспондуються екологічні права й обов'язки.

Зате стаття 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (далі – Закон) деталізує і розширює екологічні права, а саме: кожен громадянин України має право на: а) безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище; б) участь в обговоренні та внесенні пропозицій до проектів нормативно-правових актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, внесення пропозицій до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, що беруть участь в прийнятті рішень з цих питань; в) участь в розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального і комплексного використання природних ресурсів; г) здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів; д) об'єднання в громадські природоохоронні формування; е) вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом; є) участь у громадських обговореннях з питань впливу запланованої діяльності на навколишнє середовище; ж) одержання екологічної освіти; з) подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє середовище; и) оскарження в судовому порядку рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб про порушення екологічних прав громадян у порядку, передбаченому законом; і) участь у процесі здійснення стратегічної екологічної оцінки [2].

Серед перелічених прав базовим є саме право на безпечне для життя та здоров'я людини навколишнє природне середовище. Інші ж права мають спрямованість на реалізацію, забезпечення і охорону цього права.

Вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що у Законі здебільшого використовується термін «навколишнє природне середовище», тоді як у Конституції визначено право на безпечне для життя та

здоров'я довкілля. Проаналізувавши юридичну літературу, можна сказати, що використовуються й інші формулювання: право на здорове та сприятливе навколишнє середовище, право на життя у сприятливих природних умовах, право на сприятливий стан навколишнього природного середовища, право на безпечне та здорове навколишнє середовище тощо. Їх різниця полягає в обсязі понять «безпечне», «здорове» та «сприятливе» навколишнє середовище. Остання категорія є оціночною, оскільки екологічна обстановка у такому разі характеризується не просто придатністю, а достатнім рівнем для нормального життя, позитивним впливом на нього, тому кожна людина залежно від своїх особливостей може мати своє бачення сприятливих умов. Здорове навколишнє середовище, на нашу думку, визначається тим, що, перебуваючи в ньому, організм людини у цілому і всі її органи здатні виконувати свої життєві функції. Натомість ознака «безпечності» уособлює собою мінімально потрібні умови для життєдіяльності людини, за яких відсутня небезпека.

О. Толкаченко визначає, щоб безпечне для життя і здоров'я навколишнє середовище було дійсно безпечним для людини, воно має відповідати юридично встановленим критеріям. Під ними вона пропонує розуміти систему екологічних, санітарно-протиепідемічних та інших норм, нормативів, вимог, правил, заборон тощо [4, с. 181]. Щодо довкілля, то у Юридичній енциклопедії воно розглядається у значенні «навкруги», «довкола», «навколишній» [5, с. 571]. Ю. Краснова пропонує ним вважати законодавчо визначене «середовище життєдіяльності людини», тобто сукупність об'єктів, явищ і факторів навколишнього середовища (природного і штучно створеного), що безпосередньо оточують людину і визначають умови її проживання, харчування, праці, відпочинку, навчання, виховання тощо [3, с. 58]. Можемо погодитися з таким тлумаченням, оскільки довкілля є складним поняттям, яке означає природні і природно-соціальні умови й процеси, які позначаються на стані фізичного і ментального здоров'я людини.

Праву на безпечне для життя і здоров'я довкілля у Основному законі відповідає закріплений у статті 3 обов'язок держави утверджувати і забезпечувати права і свободи людини (до яких входить і право на безпечне довкілля). До того ж, відповідно до ст. 16 Конституції України забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави [1].

Забезпечення конституційного права саме на «безпечне» довкілля, з огляду на значення цього поняття, видається таким, що вимагає найменших зусиль з боку держави. Вважаємо, що завданням законодавця є спрямування діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, на досягнення найбільш якісних умов для життєдіяльності і здоров'я людини, біологічних процесів в екосистемах, а не просто на виконання нормативів та стандартів. Варто наголосити, що наразі в українському законодавстві немає єдиного визначення якості навколишнього середовища як сукупності усіх критеріїв: екологічних, біологічних, санітарних і таке інше для достатніх гарантій дотримання права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Отже, збереження довкілля є спільним обов'язком держави, громадянського суспільства й кожної окремої людини.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.
2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
3. Краснова Ю. А. Юридична природа екологічної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 57–60. URL: http://lsej.org.ua/4_2017/15.pdf (дата звернення: 25.11.2019).
4. Толкаченко О. В. Право на сприятливе навколишнє середовище в законодавстві України та інших держав . *Ukraina po Rewolucji Godności. Prawa człowieka – tożsamość narodowa* / Uniwersytet Łódzki; red.: T. Lachowski, V. Mazurenko. Łódz; Olsztyn : Bookmarked Publishing & Editing, 2017.
5. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Укр. енцикл., 1999. Т. 1 : А-Д. 744 с.

Бабак Максим Андрійович

студент юридичного факультету

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Смолярова М. Л.

*(Національний університет
«Запорізька політехніка»)*

ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ САНКЦІЇ ТА ФІНАНСОВОЇ САНКЦІЇ ЗА ДОПУСК ПРАЦІВНИКА ДО РОБОТИ БЕЗ ОФОРМЛЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

Одним з основних кожної галузевої правової науки є питання відповідальності за порушення законодавства. Без відповідальності неможливе існування будь-якої правової системи. Це категорія права, відсутність якої унеможливує його вплив на суспільство, та є засобом гарантування прав, свобод людини. Відповідальність у трудовому праві В. Жернаков визначає як обов'язок працівників і роботодавців, їхніх представників зазнати юридично несприятливих наслідків у формі втрат особистісного, організаційного і майнового характеру в порядку і на умовах, передбачених трудовим законодавством [1, с. 19].

У теорії права виділяють конституційну, кримінальну, цивільну, дисциплінарну, матеріальну, адміністративну відповідальність. На думку вченого П. Рабіновича, основним критерієм видової класифікації заходів відповідальності має бути юридична природа відповідного правопорушення та характер шкоди, що ним спричинена [2, с. 162]. На жаль, через неякісну законодавчу техніку, ми можемо спостерігати дублювання санкцій у різних нормативно-правових актах, що спричиняє у правозастосуванні проблематику притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. Інколи можливо спостерігати, що винна особа може понести декілька видів покарання за одне й те саме правопорушення.

Аналізуючи чинне законодавство України та беручи до уваги обрану тематику дослідження, ми можемо виокремити адміністративну (ст. 41 КУпАП) та специфічну фінансову відповідальність (ч. 2 ст. 265 КЗпП України), які є найпоширенішими формами відповідальності за порушення законодавства про працю. Доцільно звернути увагу, що чинне законодавство України не визначає, до якого саме виду юридичної відповідальності належать заходи впливу за правопорушення, передбачені у ч. 2 ст. 265 КЗпП України. У самому КЗпП України зазначено тільки, що фінансові санкції не належать до дисциплінарної або адміністративно-господарської відповідальності (ч. 3 ст. 265 КЗпП України), вони є своєрідним видом покарання, де засіб впливу на порушника має майновий характер у вигляді фінансових санкцій з боку органів влади, які реалізують державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, передусім територіальними органами [3].

Під час аналізу положень ч. 2 ст. 265 КЗпП України в частині обраної тематики дослідження слід зазначити, що за фактичний допуск працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту), роботодавця притягують до фінансової санкції – у тридцятикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення, за кожного працівника, щодо якого скоєно порушення. Фінансові санкції накладаються на розрахунковий рахунок роботодавця. До речі, такі види відповідальності накладаються не тільки на суб'єктів, які мають статус юридичних осіб, а й на фізичних осіб-підприємців. За наявною ст. 265 КЗпП України, яка встановлює фінансову відповідальність, існує також ст. 41 КУпАП, яка встановлює адміністративну відповідальність за порушення законодавства про працю. Зокрема, ч. 2 ст. 41 КУпАП встановлюється адміністративна відповідальність за фактичний допуск працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту), допуск до роботи іноземця або особи без громадянства та осіб, стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо надання статусу біженця, на умовах трудового договору (контракту) без дозволу на застосування праці іноземця або особи без громадянства.

Враховуючи, що норми абз. 1 ч. 2 ст. 265 КЗпП України та ч. 2 ст. 41 КУпАП встановлюють штрафні покарання для роботодавців та враховуючи наукові результати, ми можемо зробити висновки, що вищезазначені норми є тотожними, а відповідно до ст. 61 Конституції України особа не може бути двічі притягнута до юридичної відповідальності за одне й те саме правопорушення. Тому на практиці виникають дискусії у правозастосуванні таких санкцій на порушників. Для вирішення

такої проблеми слід здійснити порівняльний аналіз абз. 1 ч. 2 ст. 265 КЗпП України та ч. 2 ст. 41 КУпАП. По-перше, диспозиція абз. 1 ч. 2 ст. 256 КЗпП України та ч. 2 ст. 41 КУпАП в частині визначення правопорушення абсолютно тотожні: «...фактичного допуску працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту)...», які не мають жодної відмінності. По-друге, суб'єкти відповідальності, повністю співпадають, оскільки в обох випадках до відповідальності притягуються посадові особи підприємства або фізичні особи-підприємці. По-третє, в обох випадках передбачається один й той самий вид стягнення штраф у грошовій формі. Слід зазначити, правозастосовну практику Верховного суду, а саме Рішення у справі №806/2143/18 від 22 квітня 2019 року, №814/2156/16 від 21 грудня 2018 року, де суд касаційної інстанції також трактує абз. 1 ч. 2 ст. 265 КЗпП України та ч. 2 ст. 41 КУпАП, як тотожними.

Отже, зважаючи на наведене, ми можемо зробити висновки, що абз. 1 ч. 2 ст. 256 КЗпП України та ч. 2 ст. 41 КУпАП є тотожними, а тому на практиці можуть виникати проблеми у їх правозастосуванні. Доцільно на законодавчому рівні врегулювати таку проблематику через внесення змін до чинного КЗпП України та виключити таку відповідальність, як фінансові санкції за порушення законодавства про працю.

Список використаних джерел

1. Жернаков В. В. Правове регулювання праці: співвідношення трудового і цивільного права. *Право України*. 2000. № 7. С. 19–23.
2. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Вид. 9-те. Львів. 2007. 192 с.
3. Кодекс законів про працю України (КЗпП) : Закон України від 10.12.1971 року № 322-08. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 25.12.2019).
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі №814/2156/16 від 21.12.2018 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78771378> (дата звернення: 25.12.2019).
5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі №806/2143/18 від 22.04.2019 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81334169> (дата звернення: 25.12.2019).

Білоус Діана Віталіївна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Орлова О. О.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВОВА ПРИРОДА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Характерною рисою сучасних міжнародних відносин є активізація інтеграційних процесів, що розвиваються в різних регіонах світу і охоплюють різноманітні сфери співробітництва держав. Практика міжнародних відносин свідчить про появу і утвердження міждержавних інтеграційних об'єднань, яким притаманні абсолютно нові ознаки і властивості. Вони змінюють усталені уявлення про традиційні міжнародні організації, включаючи відносини з державами-членами. Передусім це стосується Європейського Союзу (ЄС) – найбільш впливового інтеграційного об'єднання сучасності. Виділяючи із загального масиву досліджень про міждержавні об'єднання саме проблематику правової природи Європейського Союзу, потрібно зазначити, що вона є однією з найбільш актуальних та найбільш перспективних галузей правових досліджень та наукового вивчення. Актуальність теми визначається тією роллю, яку відіграє Європейський Союз у сучасному світі, а також практичним значенням інтеграції України до цієї організації як для науки, так і для державної політики України.

Аналізу політики Європейського Союзу з позицій впливу на Україну присвячені праці вітчизняних фахівців Б. Дубовик, М. Кушнір, Н. Мікули, С. Мітряєвої, І. Студеннікова, В. Чужикова та ін.

Європейський Союз є міждержавним інтеграційним об'єднанням наднаціонального характеру, яке поєднує риси міжнародної організації з рисами державоподібного утворення та еволюціонує в бік здійснення його компетенції на федеративній основі.

Передусім, слід зауважити, що проблема визначення правової природи Європейського Союзу становить інтерес для науковців ще з моменту створення першого Європейського співтовариства.

Слід зазначити, що три основні концепції, які присвячені вирішенню питання про правову природу Європейського Союзу, виникли ще під час становлення Європейських співтовариств і залишаються в центрі уваги науковців та практиків до сьогодні [1, с. 374]. До них належать концепції, відповідно до яких Євросоюз розглядають як федерацію (конфедерацію) (т.з державницька або «конституційна» концепція); міжнародну регіональну організацію (т.з міжнародно-правова або «міжурядова» концепція) чи об'єднання особливого роду (*sui generis*) (концепція міждержавного утворення особливого характеру або «концепція синтезу»).

Ідея розбудови об'єднаної Європи як федеративного утворення піднімалася в наукових і політичних дискусіях неодноразово. Обґрунтування своєї позиції «федералісти», як правило, будують на визнанні: наднаціонального характеру інститутів ЄС; конституційної природи установчих договорів об'єднання; фактичній організації співпраці між інститутами співтовариств і національними урядами на федеративних засадах.

Щодо теорії кооперативного федералізму (ця теорія ґрунтується на визначенні «об'єднання відмінностей» (*unity in diversity*)), то вона також знайшла відображення у підходах щодо визначення правової природи Європейського Союзу [2, с. 60].

Констатуючи наявність федеративних рис у правовій природі Європейського Союзу, слід також зауважити, що у західній науці також існує точка зору, що ЄС є наднаціональною федерацією. Хоча, на нашу думку, такий підхід є спробою синтезувати риси Європейського Союзу як федеративного утворення та його особливі риси як організації нового типу [3, с. 592].

Аналіз Договору про Європейське економічне співтовариство з урахуванням змін, внесених Договором про ЄС, дає змогу зробити висновок, що Союз фактично набув окремих ознак федерації та конфедерації, але при цьому його все ж не слід ототожнювати ні з федерацією, ні з конфедерацією. Даний висновок поміркованого крила дослідників ЄС не заважає «федералістам» продовжувати аналізувати Союз крізь призму саме цієї моделі, підкреслюючи, що федералізм – це не стільки структура, скільки процес.

Порівнюючи Європейський Союз з федерацією, передусім хотілося б наголосити, що федерація – це держава, тоді як ані Співтовариства, ані Союз не є державою. Слід пам'ятати, що Союз не є суверенним утворенням; він не має своєї власної території, крім умовно визначеної в договорах задля їх застосування; не має власне громадян, попри те, що ст. 17 Договору про ЄС передбачає, що кожен громадянин держави-члена є громадянином Союзу; джерелом влади в ЄС є не народи, а уряди держав-членів, які на свій розсуд делегують інститутам Союзу право здійснення певних суверенних прав і повноважень, які необхідні йому для вирішення завдань і в яких зацікавлені країни-учасниці (на цю обставину прямо вказує принцип наділення компетенцією), а тому Союз не має інших повноважень, крім визначених Договором про ЄС [4, с. 360].

Розвиток інтеграційного процесу за рахунок зростання повноважень Європейського Союзу (а скоріше, Співтовариства як першої опори Союзу) в економічній сфері та сфері валютного регулювання, розширення компетенції ЄС у сфері зовнішньої політики та політики безпеки, а також у сфері внутрішніх справ і кримінального правосуддя також не дає об'єктивних підстав для визнання Євросоюзу федеративною системою у її класичному розумінні. Можна лише констатувати, що конструкція, яка об'єднує 28 держав-членів європейського континенту, і сьогодні за своїм устроєм залишається унікальним утворенням, в основі якого поєднується два різних і водночас взаємодоповнюючих типи міждержавного співробітництва – міжнародної організації та міждержавного об'єднання з комплексом цілей і завдань та надзвичайно складним масивом компетенції і функціональних повноважень [5]. Саме тому, напевно, визначаючи форми устрою, правової природи сучасного Європейського Союзу, одні вчені вбачають у ньому елементи федерації, інші – конфедерації.

Прихильники концепції міжнародно-правового характеру ЄС підкреслюють, що Європейський Союз заснований на базі Європейського співтовариства [6, с. 5], доповненого сферою спільної зовнішньої політики та співпрацею у галузі внутрішньої політики створено на основі договорів, добровільно укладених незалежними державами, а не нав'язане їм ззовні якоюсь структурою, що стоїть над ними. Крім того, хоча установчі договори і не містять положення про добровільне припинення чи призупинення членства в об'єднанні, у праві Євросоюзу відсутні будь-які заборони щодо можливого виходу з об'єднання, а значить Союз не може примусити державу залишатися його членом [7, с. 78].

Концепція особливого характеру Євросоюзу та його правової системи залишається найвпливовішою на сучасному етапі розвитку європейських інтеграційних об'єднань.

Особливості структури ЄС, його юридичної природи та права відображуються у правових

формах його участі у міжнародних відносинах. Оскільки ЄС не є суб'єктом міжнародного права, його завдання полягає у забезпеченні узгодженості всіх напрямів співпраці держав-членів. Міжнародну правосуб'єктність мають тільки два з Європейських співтовариств – Європейське Співтовариство та Євроатом. Європейські співтовариства – це лише одна з опор, на які спирається Європейський Союз. Іншими двома опорами є спільна зовнішня політика і політика безпеки, а також співпраця у сфері охорони порядку та правосуддя у кримінальних справах. Використання конкретної правової форми участі ЄС у міжнародних відносинах багато в чому залежить від того, у межах якої із цих опор здійснюється така діяльність. Так, проведення спільної зовнішньої політики та політики безпеки хоча і здійснюється із частковим використанням спільних інститутів європейських співтовариств, проте цей напрям діяльності поки що перебуває за межами компетенції самих співтовариств і головним способом її реалізації є колективні дії держав-членів. Це виявляється, наприклад, у колективних зовнішньополітичних заявах держав-членів ЄС. А основною правовою формою співпраці держав-членів у згаданих сферах є міжнародна угода.

Європейський Союз має особливу правову природу, яка відрізняє його як від міжнародних міждержавних організацій, так і від держав. На сучасному етапі свого розвитку Євросоюз є міждержавним об'єднанням, яке поєднує риси міжнародної міждержавної організації та державоподібного утворення. За своєю юридичною природою право Євросоюзу становить особливу систему права, яка діє поряд з міжнародним та внутрішнім правом. Право Євросоюзу має пріоритет порівняно з внутрішнім правом держав-членів, а деякі його норми наділені прямою дією у внутрішніх правопорядках цих держав. Усе це надає праву Євросоюзу особливого характеру, що відрізняє його як від права міжнародного, так і від права внутрішнього [8, с. 126].

Усе вищезазначене дозволяє зробити висновок, що Європейський Союз має особливу правову природу, яка відрізняє його як від міжнародних міждержавних організацій, так і від держави. На сучасному етапі свого розвитку Євросоюз є міждержавним об'єднанням, яке поєднує риси міжнародної міждержавної організації з рисами державоподібного утворення, що дає підстави для виділення цього інтеграційного утворення у самостійну державно-правову категорію. Вважаємо, що питання стосовно юридичної природи Євросоюзу остаточно вирішить подальший розвиток правової співпраці держав-членів європейських інтеграційних об'єднань.

Європейський Союз – це складне і унікальне міждержавне об'єднання інтеграційного типу, яке, зберігаючи окремі риси міжнародної організації, федеративної держави та конфедерації, конститується державами-членами ЄС як наднаціональна організація влади. Водночас тим слід зазначити, що на сучасному етапі питання про правову природу Європейського Союзу не може бути вирішене остаточно, оскільки це інтеграційне об'єднання перебуває в процесі розвитку.

Список використаних джерел

1. Кораб К. Європейський Союз як чинник регіоналізації світу. *Університетські наукові записки*. 2007. № 2. С. 374–385.
2. Толстов С. В. Європейський союз як суб'єкт міжнародних відносин. *Наукові праці МАУП*. 2013. Вип. 3. С. 60–73.
3. Хоббі Ю. С. Правова природа Європейського Союзу: проблема визначення. *Держава і право*. 2010. № 47. С. 590–595.
4. Швед В. С. Правова природа Європейського Союзу. *Міжнародні читання присвячені пам'яті професора Імператорського Новоросійського університету П. Є. Казанського* : матеріали Міжнар. конф. (м. Одеса, 22–23 жовтня 2010 року). Одеса. Фенікс. 2010. С. 360–361.
5. Мирна Н. В. Європейський Союз: правові та інституціональні засади політики регіонального розвитку. *Державне будівництво*. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_1_29.
6. Мяловицька Н. Європейський союз: структура органів влади та перспективи їх подальшого розвитку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Юридичні науки. 2012. Вип. 90. С. 4–7.
7. Аракелян М. Р. Право Європейського Союзу : підруч. для студентів вищ. навч. закладів. Одеса : Фенікс, 2012. 390 с.
8. Попко В.В. Юридична природа Європейського Союзу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 115(2). С. 126–133.

Степаненко Кирило Володимирович
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Шуміленко Юлія Олегівна
студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЗАЙНЯТИСТЬ НАСЕЛЕННЯ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Зайнятість – це сукупність соціально-економічних відносин між людьми з метою забезпечення працездатного населення робочими місцями, що пов'язано з формуванням, розподілом і перерозподілом трудових ресурсів для участі в суспільно корисній праці. Тож вирішення проблем у цій сфері позитивно впливає на розвиток економіки та на добробут населення загалом.

Увагу щодо дослідження цієї теми приділили такі науковці, як Т. Бурлай, І. Гнатенко, О. Гургула, М. Дяченко, С. Сардак, Г. Штейн та ін.

Майже в кожній європейській країні існує власна модель регулювання зайнятості та державної політики у цій сфері, тому необхідно проаналізувати ринок праці та провести порівняльний аналіз зайнятості в Україні та у країнах Європи.

Слід зазначити, що протягом останніх років у розвинутих країнах світу пріоритетного значення набуває активна політика зайнятості, спрямована не на подолання безробіття шляхом забезпечення будь-якими робочими місцями осіб, зареєстрованих як безробітні, а на вдосконалення якісних характеристик працездатного населення, що сприяє зростанню продуктивності зайнятості населення. У кожній європейській країні на сьогодні розроблені та застосовуються різні види та моделі політики зайнятості, однак спільною їх рисою є визнання пріоритетності інвестицій у розвиток конкурентоспроможності трудового потенціалу замість витрат на допомогу безробітному населенню. Тому активну політику зайнятості доцільно трактувати як систему інституційних, правових та економічних інструментів впливу на рівень економічної активності населення, його мотивацію до праці, а також на мобільність та конкурентоспроможність працівників [1, с. 146].

Безробіття – це складне соціально-економічне явище, при якому частина економічно активного населення не має роботи й заробітку. З'ясування рівня безробіття є важливим завданням для держави, тому що масив безробітних людей являє собою своєрідний потенціал, з якого формується частина зайнятого населення.

Існування способів з'ясування кількості безробітних в країні має позитивне значення для складання статистичних даних, якими цікавиться суспільство. Але цифри – це лише формальність, яка є прикриттям для реальної ситуації, що свідчить про неможливість працевлаштування всіх осіб, які мають в цьому необхідність. Така проблема не повинна ігноруватись з боку державної влади. З боку держави необхідні рішучі кроки, направлені на припинення росту безробіття. Таке негативне явище потребує ретельної уваги та ефективної діяльності з боку державних органів та суспільства в цілому [2, с. 831].

Основними причинами безробіття серед молоді є відсутність досвіду роботи, завищені вимоги роботодавців, соціальна незрілість тощо. Позитивно впливає на працевлаштування молоді те, що протягом кількох десятиліть успішно застосовується практика їх заохочення до заснування власної справи. В основі механізмів такого заохочення лежить пільгове оподаткування діяльності або повне звільнення від податкових платежів підприємців початківців на певний час, а також консультативна та юридична підтримка процесу започаткування власної справи [3, с. 411].

Слід зазначити, що у країнах ЄС одним з напрямів розвитку конкурентоспроможності соціально-трудоного потенціалу є підвищення підприємницької активності молодих людей працездатного віку. Це пов'язано з тим, що молодь традиційно краще сприймає нововведення, ніж старше покоління, легше навчається і, відповідно, може досягнути позитивних результатів в організації власної справи за порівняно короткий проміжок часу, але тільки за наявності певної фінансово-консультативної підтримки [1, с. 148].

Отже, для того щоб зменшити ризик безробіття в Україні, необхідно звернути увагу на молоде

покоління. Саме молодь краще засвоює новітні інформаційно-технічні способи навчання, а також швидко та легко навчається. Сучасне покоління може досягнути позитивних результатів в організації власної справи за короткий проміжок часу, але тільки за наявності певної фінансово-консультаційної підтримки. Також для того щоб мінімізувати втрати соціально-трудового потенціалу країни, необхідним є дослідження напрямів оптимізації процесів трудової міграції населення.

Список використаних джерел

1. Звонар Й. Активна політика зайнятості в країнах Європейського Союзу та можливості її застосування в Україні. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2015. Вип. 2 (1). С. 145–150.
2. Сіряченко Н. Безробіття та зайнятість населення: правові засади регулювання. *Форум права*. 2010. № 4. С. 829–832.
3. Красноштан Ж. Політика регулювання та стан зайнятості в країнах Європи: досвід для України. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/6_11_uk/74.pdf.

Бурденюк Ірина Олександрівна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – д-р юрид. наук, доц. Баєва Л. В.

*(Національний університет
«Запорізька політехніка»)*

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛЬНИХ СУБ'ЄКТІВ

Наша країна як суверенна, незалежна, демократична, соціальна та правова держава регулює усі сфери її життєдіяльності. Наша держава, як і будь-яка інша, регулює різноманіття відносин за допомогою правових норм, які становлять основу права нашої країни. У цьому разі це адміністративні (управлінські) відносини, які виникають між суб'єктами. Таких суб'єктів можна поділити на 2 групи: ті, що здійснюють управлінську діяльність (здебільшого вони наділені владно-управлінськими повноваженнями) та ті, які порушують встановлений порядок здійснення владно-управлінських повноважень. До останніх застосовуються відповідні заходи впливу у вигляді притягнення до адміністративної відповідальності. Таких суб'єктів умовно можна поділити на загальні та спеціальні, які характеризуються додатковими ознаками порівняно із загальними.

Спеціальні суб'єкти притягуються до адміністративної відповідальності за правопорушення, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності. Процес притягнення таких осіб дуже складний та певною мірою вимагає від правоохоронних органів та/або їх посадових осіб більш детальної та ретельної діяльності. Тому таких суб'єктів важко притягнути до відповідальності, тому що потрібно враховувати їхні додаткові ознаки (вік, посаду, громадянство тощо) і це потребує більшого аналізу та доопрацювання з боку держави в особі її органів та закріплення на законодавчому рівні певних норм, які б чітко встановлювали правовий статус цих осіб та регулювали відносини, які виникають під час притягнення до адміністративної відповідальності.

У зв'язку з цим актуальним є дослідження адміністративних проступків, за які передбачається дисциплінарна відповідальність за дисциплінарними статутами, відповідальність неповнолітніх, посадових осіб, іноземців та осіб без громадянства.

Серед науковців і практиків, які досліджували аспекти притягнення до адміністративної відповідальності спеціальних суб'єктів, слід виділити таких, як-от: О. А. Ніколаєв, С. Г. Стеценко, Є. В. Кириленко, Ю. П. Битяк, В. М. Гарашук, В. В. Богущкий, А. О. Сидорчук, В. В. Середя та інші.

Суб'єкт адміністративного делікту – це не абстрактне поняття, що знаходиться поза часом і простором, а особа, яка фізично існує і завдає своїми протиправними діями шкоди об'єкту посягання. Проте сам суб'єкт, як реально існуюча особа, до складу правопорушення не входить. Склад адміністративного делікту містить лише ознаки, якими ця особа характеризується. У теорії адміністративного права такими ознаками є: вік, осудність та спеціальні ознаки [1, с. 127–128].

Тому при адміністративно-правовій кваліфікації спочатку належить встановлювати, чи досягла особа встановленого законом віку, з якого настає адміністративна відповідальність, а вже потім встановлювати її осудність. Останнім кроком при встановленні ознак суб'єкта адміністративного

делікту є виявлення наявності ознак спеціального суб'єкта.

У теорії адміністративного права під спеціальним суб'єктом слід розуміти особу, яка поряд із загальними ознаками суб'єкта (досягнення необхідного віку, осудність) характеризується також додатковими ознаками [2, с. 210].

Як слушно зазначає О. А. Ніколаєв, спеціальний суб'єкт – це фізична особа, яка, крім загальних ознак, має також додаткові, специфічні ознаки, які характеризують адміністративно-правовий статус особи і передбачені відповідним складом адміністративного проступку [3, с. 3].

Такими додатковими ознаками, зокрема, можуть бути: громадянство; вік; наявність статусу посадової особи або конкретна займана посада; стан здоров'я або фізіологічний стан особи; родинні зв'язки; професія; рід або сфера професійної діяльності; спеціальний правовий статус тощо [4, с. 294].

Варто зазначити, якщо йдеться про специфічний правовий статус тих чи інших осіб, то він характеризується такими спеціальними ознаками: а) притаманні лише окремим групам громадян; б) виникають на підставі індивідуально-правових актів або інших нормативних актів; в) закріплені у Кодексі України про адміністративні правопорушення [5, с. 164].

Головним спеціальним суб'єктом адміністративної відповідальності є неповнолітня особа. Говорячи про неповнолітніх віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, слід наголосити, що чинне законодавство визначає, що за вчинення адміністративних правопорушень до неповнолітніх можуть бути застосовані такі заходи впливу: зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого; застереження; догана або сувора догана; передання неповнолітнього під нагляд. Але виникають ситуації, коли до неповнолітніх пускають в хід фізичний чи моральний вплив і ніхто із правоохоронців не застосовують вищезазначені заходи впливу і таким чином порушуються норми нашого законодавства [6, с. 167–169].

Наступним суб'єктом є іноземці та апатриди. Іноземці й особи без громадянства, які перебувають на території України, підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах з громадянами України, а питання про відповідальність за адміністративні правопорушення, вчинені на території України іноземцями, які відповідно до чинних законів та міжнародних договорів України користуються імунітетом щодо адміністративної юрисдикції України, вирішуються дипломатичним шляхом. На практиці виникають дилеми з іноземцями, коли притягнення їх до адміністративної відповідальності здійснити досить важко у зв'язку з великою кількістю колізій у двох законодавствах [4, с. 298].

Варто зазначити, що особливим суб'єктом адміністративної відповідальності вважаються посадові особи, які підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського порядку, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їхніх службових обов'язків. Адже більшість посадовців можуть притягуватися за корупцію і пов'язані з нею проступки [6, с. 172–173].

Одним із ключових спеціальних суб'єктів відносяться військовослужбовці і призвані на збори військовозобов'язані, а також особи рядового і начальницького складів органів внутрішніх справ, які несуть відповідальність за адміністративні правопорушення за дисциплінарними статутами. До зазначених осіб не може бути застосовано виправні роботи і адміністративний арешт [4, с. 304].

Отже, притягнути до адміністративної відповідальності вищеперелічених осіб досить складно, адже як на практиці, так і в теорії є певні труднощі, які необхідно вирішити насамперед на законодавчому рівні. Треба запровадити в наше законодавство норми, які б чітко регулювали відносини цих суб'єктів та конкретний порядок притягнення до адміністративної відповідальності. Адже прозоре законодавство – перший крок до вирішення інших суттєвих питань нашої держави. Створити спеціальні органи, які б здійснювали процес встановлення спеціальних ознак та притягували їх до адміністративної відповідальності. Також необхідно чітко закріпити на законодавчому рівні правовий статус спеціальних суб'єктів, визначити критерії віднесення того чи того суб'єкта до спеціальних, а також критеріїв розмежування дисциплінарної та адміністративної відповідальності таких суб'єктів. Тому, якщо запровадити хоча б ці заходи, які стануть дієвою силою притягнення цих осіб до відповідальності за адміністративні правопорушення, цей процес стане доволі менш кропітким та більш ефективним.

Список використаних джерел

1. Середа В. В. Поняття та класифікація адміністративних проступків, за які передбачено притягнення до відповідальності окремих спеціальних суб'єктів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 162–174.
2. Сидорчук А. О. Спеціальний суб'єкт адміністративного делікту. *Юридичний науковий*

електронний журнал. 2016. № 2. С. 210–211.

3. Ніколаєв О. А. Суб'єкти адміністративної відповідальності за вчинення проступків у сфері безпеки дорожнього руху. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 15. С. 1–6.

4. Підручник : у 2 т. / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. Київ : ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2007. Т. 1. Загальна частина. 592 с.

5. Гуржій А. В. Теоретико-правові засади визначення підстав адміністративної відповідальності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 122–132.

6. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2007. 624 с.

Васлейко Таїсія Андріївна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Смолярова М. Л.

(Національний університет

«Запорізька політехніка»)

ГАРАНТІЇ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ НА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ

На сьогодні безробіття молоді є однією з найгостріших соціально-економічних проблем України. З одного боку, у молодому віці людина має високу мобільність, вона відкрита, готова до змін і пошуку роботи, а з іншого – їй не вистачає відповідного досвіду, щоб бути конкурентоспроможною на ринку праці. Відсутність чіткої державної стратегії забезпечення зайнятості призводить до порушення прав і законних інтересів під час працевлаштування молоді України. Тому проблема працевлаштування молоді, яка навчається у вищих навчальних закладах, залишається на сьогодні актуальною.

У нормативно-правових актах у сфері освіти є норми, що визначають гарантії для студентів денної форми навчання. Це можливість повної або часткової оплати навчання за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти, соціальної стипендії, безоплатного забезпечення підручниками, безоплатного доступу до мережі «Інтернет», систем баз даних у державних та комунальних навчальних закладах, безоплатного проживання в гуртожитку та інших заходів, затверджених Кабінетом Міністрів України. У п.п.3 п. 1 ст. 62 Закону України «Про вищу освіту» визначено, що до прав осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, належить право на трудову діяльність у позанавчальний час [1]. Зрозуміло, що є можливість студентам працювати після або перед навчанням. У ст. 2 КЗпП України визначено, що кожен громадянин має право на «вільний вибір професії, роду занять» [2]. Тобто студенти можуть вільно обирати місце роботи. Проте здебільшого роботодавці ігнорують це правило.

Також у п. 1 ст. 29 Закону України «Про зайнятість населення» передбачається можливість стажування строком не більше 6 місяців для всіх студентів денної форми навчання [3]. Але самостійно працевлаштуватися за спеціальністю студентам вищих навчальних закладах дуже складно. Роботодавці не хочуть втрачати час на практичну підготовку студента, який ще не отримав диплом бакалавра. Велику ймовірність отримання роботи за фахом мають тільки студенти, які отримали диплом бакалавра. Але вони натрапляють на труднощі у роботі за фахом, тобто бракує їм практичних навичок, бо під час навчання у вищому навчальному закладі вони не мали змоги здобути практичні вміння.

Зрозуміло, що студенту під час працевлаштування може пощастити з роботодавцем, який з радістю візьме його на роботу і, можливо, це буде навіть за його фахом. Але здебільшого сутність цієї роботи є не те, на що студент розраховує. Наприклад, не підходить режим робочого часу, тому що студенти дуже залежать від розкладу занять і не можуть працювати у будь-який час.

Отже, на нашу думку, необхідно до трудового законодавства внести зміни щодо встановлення додаткових гарантій стосовно працевлаштування молоді, яка навчається у закладах освіти. Під час працевлаштування студентів роботодавці повинні брати до уваги їх розклад занять і взагалі бути готовими до компромісу. Крім того, необхідно передбачити у законодавстві правові стимули для роботодавців, які працевлаштовують студентів навчальних закладів, що сприятиме посиленню співпраці державних органів і бізнесу із закладами освіти для підготовки конкурентоспроможного людського капіталу.

Список використаних джерел

1. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII : станом на 16 січня 2020 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 37–38. ст. 2004.
2. Кодекс законів про працю України (КЗпП): Закон України від 10.12.1971 року № 322-08. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 25.01.2020).
3. Про зайнятість населення : Закон України від 5 липня 2012р. № 5067VI : станом на 01 січня 2020 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 24. ст.29.

Гужва Ірина Андріївна

слухач магістратури

юридичного факультету

Науковий керівник – д-р юрид. наук, доц. Грицай І. О.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ДИСКРИМІНАЦІЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

В умовах сьогодення актуальності набуває питання щодо ставлення до людей з інвалідністю. В осіб, які набули інвалідність, починається новий складний етап їхнього життя, а саме: змінюються звичні умови життя, порушується сформована система соціальних контактів, змінюється суспільний статус особистості, з'являються бар'єри на шляху здійснення найважливіших соціальних потреб.

До окремих аспектів дослідження дискримінації інвалідів зверталось чимало науковців: В. Бурак, О. Мачульська, П. Пилипенко, О. Процевський, І. Сирота, С. Синчук, Б. Сташків, Л. Шумна та ін.

У контексті зазначеного можемо акцентувати на тому, що виникла необхідність розвитку реабілітації як науки, так і системи заходів, спрямованих не тільки на зменшення впливу факторів і умов інвалідності, а й на забезпечення можливості досягнення ними соціальної інтеграції, повернення або максимального наближення до повноцінного суспільного життя. Зростає розуміння того, що в гармонійному суспільстві всі його члени повинні мати рівні можливості для найбільш повної самореалізації, адже інвалід здебільшого здатний відповідати за себе нарівні зі здоровими людьми, а потребує допомоги лише для того, щоб впоратися з певними труднощами.

Переважає більшість вітчизняних науковців та практичних фахівців досліджують проблеми дискримінації за ознакою інвалідності з метою боротьби з нею та протидії відповідним проявам у суспільстві. Спроби обґрунтування інвалідності як самостійної правової підстави для соціального забезпечення здійснювалося в кінці XIX – на початку XX століття. До цього часу інваліда розглядали як хворого, якого невдало лікували або ж лікування не допомогло. З другої половини XIX століття поняття інвалідності стало набувати нового змісту.

Одне із перших визначень поняття інвалідності відображено у праці С. Андреева. Науковець визначає інвалідність як засвідчений медичним органом стан, при якому особа внаслідок хронічного захворювання або анатомічних дефектів, що викликають стійке, незважаючи на лікування, порушення функцій організму, вимушена припинити професійну діяльність на тривалий термін або може працювати при значній зміні звичайних умов праці [1, с. 132]. П. Маккавейський запропонував під інвалідністю розуміти стан людини, який характеризується постійною чи тривалою втратою працездатності чи її значним обмеженням [2, с. 9–10]. На думку Б. Петровського, інвалідність означає стійку, тривалу або постійну втрату працездатності чи значне її обмеження, воно спричинене хронічним захворюванням, травмою або патологічним станом [3, с. 411]. У контексті наведених визначень можемо зауважити, що основною ознакою інвалідності вчені вважають втрату працездатності.

Звичайно, людина з фізичними недоліками може виявитися цілком непрацездатною у своїй професії, а може і надалі реалізовувати свої природні права. Дуже часто інваліди опиняються виключеними з повноцінного життя суспільства та піддаються дискримінації через неосвіченість і можуть відчувати обмеження у доступі до послуг [4, с. 84–85].

Дискримінація – це навмисне позбавлення, обмеження громадянських прав окремих осіб або певних соціальних груп за будь-якою ознакою, крім випадків, коли таке позбавлення, обмеження має законодавчо обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

«Дискримінація» є досить поширеним у сучасному спілкуванні. Термін має латинське походження (*discriminatio*) і в буквальному розумінні означає «розрізнення, диференціація». Таке розрізнення може виявлятися у поведінці окремих суб'єктів. Поведінка може відповідати або не відповідати тим самим нормам. Ознакою, за якої має місце розрізнення, може бути будь-яка відмінність однієї людини чи групи людей від іншої, це: стать, раса, національність, вік, релігійні або ідеологічні погляди, сексуальна орієнтація, стан здоров'я, інвалідність [4, с. 84–85].

Розглянемо форми дискримінації щодо людей з інвалідністю: пряма дискримінація – коли до людини з інвалідністю ставляться менш прихильно, ніж до людей без інвалідності в тих самих або подібних обставинах; непряма дискримінація – коли існує нейтральне правило або однакова для всіх політика, але ці правила негативно впливають на людей з інвалідністю; утиск – повторювана та небажана для людини з інвалідністю поведінка, що принижує її гідність або створює до неї негативне ставлення через інвалідність; підбурювання до дискримінації – вказівки, інструкції або заклики до дискримінації людини через її інвалідність; відмова в розумному пристосуванні – не врахування в конкретному випадку особливостей, пов'язаних з інвалідністю, що призведе до порушення прав людини з інвалідністю [4, с. 86–89].

Згідно зі ст. 1 Конвенції «Про права інвалідів» до осіб з інвалідністю належать особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими. У ст. 2 цієї ж Конвенції визначено, що «дискримінація за ознакою інвалідності» означає будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження з причини інвалідності, метою або результатом якого є применшення або заперечення визнання, реалізації або здійснення нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, цивільній чи будь-якій іншій сфері. Вона включає всі форми дискримінації, у тому числі відмову в розумному пристосуванні [5].

Ст. 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» визначає, що інвалідом є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист. Дискримінація за ознакою інвалідності забороняється [6]. Дискримінація за ознакою інвалідності означає будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження з причини інвалідності, метою або результатом якої є применшення або визнання, реалізації всіх прав людини й основоположних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, цивільній чи будь-якій іншій сфері.

Під час вирішення питання щодо дискримінації як одного із основних форм порушення прав і свобод особи необхідно зважати на можливості соціального виключення дискримінованих людей. У підсумку поодинокі дискримінації осіб з інвалідністю є переважно їхньою особистою проблемою, тоді як системний характер призводить до соціального відторгнення великої групи населення, які мають фізичні чи психологічні відхилення здоров'я.

Отже, безумовно, будучи європейською країною не лише географічно, але й ментально, наша країна передусім має створити постійний та дійовий механізм вдосконалення адміністративно-правового інструментарію запобігання і протидії дискримінації різних верств населення.

Список використаних джерел

1. Андреев В. С. Право социального обеспечения в СССР : учебник. Москва : Юрид. лит., 1987. 352 с.
2. Справочник документов по ВТЄ и трудоустройству инвалидов / под ред. П. А. Маккавейского. Ленинград : Медицина, 1981. 282 с.
3. Энциклопедический словарь медицинских терминов : в 3 т. / под ред. Б. В. Петровского. Москва, 1982. Т. 1. 464 с.
4. Байда Л. Ю., Красюкова-Еннс О. В., Буров С. Ю., Азін В. О., Грибальський Я. В., Найда Ю. М. Інвалідність та суспільство : навч.-метод. посіб. / за заг. редакцією Л. Ю. Байди, О. В. Красюкової-Еннс. Київ, 2012 р. 216 с.
5. Конвенція про права інвалідів від 13.12.2006 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 17. Ст. 799.
6. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : Закон України від 21.03.1991 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 21. Ст. 252.

Давиденко Антоніна Романівна
студентка факультету
соціально-психологічної освіти та управління
Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Талдикін О. В.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВО НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У контексті поступового відходу України від ціннісно-ідеологічних орієнтирів правової системи на радянське минуле та обрання напрямку європейської інтеграції цікавим та актуальним видається дослідження нормативного регулювання та захисту державою окремих прав особи, що за радянських часів були обмежені або не визнавались, зокрема права на свободу пересування.

Правовому регулюванню права на свободу пересування приділялася увага у вітчизняній літературі, зокрема у дослідженнях С. П. Бритченка, О. Ф. Динька, А. М. Колодія, О. Л. Копиленка, Ю. М. Тодики, С. Б. Чеховича та ін.

Метою дослідження є вивчення та співставлення нормативної регламентації права на свободу пересування в Україні та країнах ЄС.

Статтею 33 Основного закону України передбачено, що кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом. Громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну [1].

Системний аналіз норм Цивільного кодексу України дозволяє нам охарактеризувати право на свободу пересування як особисте немайнове право, особливості здійснення якого визначаються ст. 313 Цивільного кодексу України, а також спеціальним законом «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» [2].

У контексті наведеного цікавим видається той факт, що і Конституція України, і Цивільний кодекс України, будучи актами вищої юридичної сили щодо Закону, прямо не встановлюють перелік обмежень свободи пересування, тобто відповідні норми є бланкетними. Зазначена юридична техніка в питаннях законодавчих обмежень прав та свобод загалом є досить характерною для нашої Конституції.

На відміну від України, стаття 16 Конституції Італійської республіки, наприклад, передбачає, що кожний громадянин може вільно пересуватися і проживати у будь-якій частині території держави за винятком обмежень, які встановлюються законом з метою охорони здоров'я або безпеки. Жодні обмеження не можуть бути встановлені за політичними мотивами. Кожний громадянин може вільно пересуватися і проживати у будь-якій частині території держави за винятком обмежень, які встановлюються законом з метою охорони здоров'я або безпеки. Жодні обмеження не можуть бути встановлені за політичними мотивами. Кожний громадянин має право залишати територію Республіки і повертатися за умов дотримання закону [3].

Отже, на рівні Основного закону Італійська республіка встановлює три законодавчі обмеження свободи пересування: з метою охорони здоров'я, з метою безпеки, у випадках недотримання закону.

Стаття 11 Конституції Федеративної республіки Німеччини передбачає, що усі німці користуються свободою пересування на всій федеральній території. Це право може обмежуватися законом або на основі закону і тільки у випадках, коли відсутні достатні кошти для його здійснення, і внаслідок чого виникли б особливі труднощі для суспільства, або коли такі обмеження необхідні для запобігання небезпеки, що загрожує основам вільного демократичного ладу Федерації або будь-якої землі або їх існуванню, або коли вони необхідні для боротьби з небезпекою епідемій, для вжиття заходів проти стихійних лих або особливо тяжких нещасних випадків, для захисту молоді від бездоглядності або запобігання злочинних діянь [4].

Конституцією ФРН також прямо встановлено коло законодавчих обмежень свободи пересування особи.

Специфічною в рамках теми дослідження є Конституція Французької республіки, яка на відміну від більшості інших основних законів, не містить окремого розділу, присвяченого правам і свободам, хоча в її преамбулі проголошено «приблизність правам людини..., які були визначені в

Декларації 1789 року, підтвержені і доповнені у преамбулі Конституції 1946 року, а також правам і обов'язкам, визначеним у Хартії про довілля 2004 року». Як зазначає В. М. Шаповал, в окремих статтях сформульовані принципи, які мають основоположне значення у визначенні правового статусу індивіда. Наприклад, положення ст. 66, згідно з яким ніхто не може бути свавільно позбавлений свободи» [5, с. 28].

Стаття 19 Конституції Іспанії аналогічно прямо не передбачає законодавчих підстав обмеження свободи пересування, однак, так само як і Італійська Конституція, містить застереження щодо неприпустимості обмеження цієї свободи з ідеологічних та політичних мотивів [6].

Отже, право на свободу пересування є особистим немайновим правом особи, яке гарантується їй державою. Таке право може бути прямо закріплено в Конституції держави (Україна, ФРН, Італія, Іспанія), або про визнання та закріплення державою цього права на найвищому законодавчому рівні можна судити виключно за результатами системного тлумачення норм всього Основного закону держави (Франція). В Європі більш популярним є перший спосіб нормативного закріплення права на свободу пересування. Підходи до визначення законодавчих підстав держав ЄС першої з двох наведених вище груп також можна розділити на два типи: пряме визначення кола підстав, за якими право на свободу пересування може бути обмежено (Іспанія, ФРН) або використання бланкетного способу (Україна, Іспанія). Перший спосіб видається нам більш раціональним, з огляду на те, що норми Конституції держави є нормами прямої дії, а отже, у разі прийняття нормативно-правового акта нижчої юридичної сили, який порушуватиме право особи на свободу пересування шляхом, наприклад, розширеного тлумачення підстав для обмеження цього права, особа матиме змогу більш ефективно захистити порушене право шляхом безпосереднього використання конституційних норм. Доцільним видається подальший більш ґрунтовний аналіз норм законодавства ЄС щодо підстав обмеження свободи пересування з метою вдосконалення національної регламентації.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
3. Шаповал В. М. Конституція Італійської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). Київ : Москаленко О. М., 2018. 62 с.
4. Основной закон Федеративной Республики Германии. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/germany.pdf> (дата звернення: 01.12.2019)
5. Конституция Испании. URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=149> (дата звернення: 01.12.2019).
6. Шаповал В. М. Конституція Французької Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). Київ : Москаленко О. М., 2018. 56 с.

Дегтяр Карина Володимирівна
студентка юридичного факультету

Науковий керівник – канд. юрид. наук, проф. Тищенко С. О.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВОВИЙ СТАТУС НЕВИЗНАНОЇ ТЕРИТОРІЇ

Починаючи з 90 років ХХ століття на політичній карті світу поряд з новими державами, які досить швидко отримали міжнародне визнання з боку інших держав та інших суб'єктів міжнародного права, почали стрімко з'являтися самопроголошені державні утворення. У науковій літературі їх називають по-різному – «невизнані», «де-факто стану», «де-факто державами», «хто відокремився», «самопроголошеними» «спірними державами» та ін.

Особливостям правового статусу невизнаних держав присвячено низку праць, зокрема, зазначені питання вивчали А. Большаков, О. Ведернікова, О. Капліна, П. Колсто, З. Силаєва, З. Чемуризева, С. Пегг, Г. Перепелиця, М. Рігл та ін.

Найчастіше вони виникають там, де політичні та економічні інтереси сучасних держав

диктують або світову політику, або регіональну. Отже, країни Заходу, Росія, Китай в цій політичній грі є головними дійовими особами, від яких залежить, чи буде створена визнана республіка або вона залишиться персоною нон грата в очах більшості країн світу.

Що таке невизнані держави? Цей термін належить до політико-територіальних утворень, які самостійно оголосили про свій вихід з іншої держави і заявили про свою незалежність. Складність полягає в тому, що ці нові території не визнаються з позиції дипломатії, тобто більшість країн світу не визнають їх незалежними державами і просто вважають частиною деяких інших країн. Однак з політичного погляду вони мають всі ознаки незалежних республік [1].

Однак будь-яке визначення поняття «невизнана держава» буде досить умовним, оскільки сама назва вказує, скоріше, не на форму організації влади і наявність/відсутність суверенітету, а на проблему існування такої держави на світовій арені, в міжнародних правових і політичних відносинах, за фактом його визнання або невизнання.

Відмінними рисами невизнаних держав є наявність деякого конфлікту між частиною населення і центральним урядом, який переростає в постійне і свідоме бажання проводити свою політику самостійно, а також створення держави на цій території, що інша держава вважає частиною. Крім того, визначення характеру невизнаної держави не буде повним, якщо не додати до його відмінних ознак відсутність його міжнародно-правового визнання, перш за все, стану, в якому воно є частиною формально-правової основи [2].

Міжнародно-правова основа відносин невизнаних держав між собою і світовим співтовариством закладається стихійно. Фактично характер, форми і ступінь визнання значно різняться залежно від місця політико-територіального утворення в міжнародній системі та її відносин з великими державами. Тому, за пропозицією експертів, процес «визнання» республік слід розглядати як послідовність таких кроків:

- мінімальне визнання (отримання підтримки як мінімум від однієї або декількох держав, що перешкоджає ліквідації самопроголошеної держави);
- часткове визнання (встановлення фактичних відносин з низкою держав, неформальне використання політичних ресурсів і загальних благ де-факто);
- фактичне визнання (встановлення офіційних відносин з низкою держав з використанням юридичних ресурсів де-факто);
- практичне визнання (членство в ООН, визнання з боку низки держав, але відсутність явного визнання з боку інших);
- універсальне, тобто де-юре, повне і всебічне визнання усіма без винятку учасниками міжнародної системи [2].

Грунтуючись на узагальненні практичного досвіду вирішення проблем сепаратизму в деяких країнах світу, політологи пропонують кілька моделей можливого правового статусу нових територіальних утворень.

Перша модель – це особливий правовий статус в унітарній державі (надання національним меншинам національної і культурної автономії, гарантування представництва цих меншин у вищих державних органах та органах місцевого самоврядування і т.д.). Як варіант такої моделі – це унітарна держава з елементами федералізму (виділення територіальної автономії з обмеженими атрибутами державності: власна конституція, парламент, кілька державних мов і т. д.).

Друга модель – республіка (провінція, округ, штат), сформована на національно-територіальній основі федеративної держави. Така республіка наділена всією сукупністю державних характеристик і повноважень, за винятком тих, які закріплені конституцією або договором федерального центру, або знаходяться в межах їх компетенції. Варіант цієї моделі – федеративна держава з елементами конфедеративних відносин. У цьому разі суб'єктам федерації надається право виходу (договірна федерація).

Третя модель – конфедеративний союз держав на основі договору зі збереженням суверенітету для кожної із складових частин.

Отже, сучасна теорія і практика державного будівництва допускають три основні способи законного отримання державного суверенітету через демократію: надання регіону державної незалежності шляхом проведення загальнонаціонального референдуму про роз'єднання і парламентського схвалення результатів. Передача спірної території (якщо вона заперечується декількома державами, або прагне вийти з однієї держави і приєднатися до іншої) в спільне управління зацікавленим державам з подальшим визначенням статусу через референдуми. Тимчасова передача спірної території під керівництвом впливового посередника.

Список використаних джерел

1. Іщенко В. Невизнані та частково визнані держави в сучасному міжнародному праві. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 3/4 (31–32). 2016. С. 209–215.
2. Сквозников А. Феномен непризнаних и частично признанных государств и особенностей их правосубъектности. *Вестник Самарской гуманитарной академии*. Серия : Право. 2011. № 2 (10). С. 3–12.

Рибалкін Андрій Олександрович

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Середняк Анастасія Михайлівна

студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

**ПРАВО НА СВОБОДУ ВІРОСПОВІДАННЯ:
ЕВОЛЮЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ВИЗНАННЯ І ЗАХИСТУ**

У міжнародно-правових документах, що являють собою каталог прав людини як універсального, так і регіонального характеру, серед інших закріплюється право на свободу совісті і віросповідання – одного з фундаментальних прав особи.

Формування міжнародно-правових норм захисту права на свободу віросповідання має давню історію. З розвитком європейської цивілізації поступово складається ціла система норм, що захищають це право.

Досліджуване питання було в різні часи предметом наукового дослідження низки вчених філософів, істориків, юристів, серед них: І. Вишнякова, М. Лубська, В. Малишко, Г. Сергієнко, С. Симорот, В. Сорокун, О. Шевелева, М. Шибанова, Л. Ярмол та ін.

Питання свободи світогляду і віросповідання завжди було в центрі уваги науковців і предметом досліджень у світовій науковій думці. Першим нормативним документом, де закріплювалося це право, був Міланський едикт 313 р., виданий імператорами Римської імперії Костянтином і Лікінієм, в якому вони надавали «християнам і всім іншим повну свободу додержуватись тієї релігії, яку вважають для себе найліпшою».

Хоча для Стародавнього світу вже характерна певна терпимість в питаннях релігійних переконань, однак формування ідеї правового захисту свободи віросповідання все ж пов'язане з християнською цивілізацією. У середньовічній католицькій Європі, попри войовниче ставлення християнства до інших релігій (напр. ісламу), поступово формується ідея терпимості до окремих релігійних напрямків в межах християнства (наприклад, протестантизму). В умовах становлення і формування суверенних держав, що намагалися позбавити себе формальної зверхності як Імператора Римської імперії германської нації, так і Папи Римського, принцип релігійної свободи, як складовий елемент суверенітету держави, мав надзвичайно важливе значення [1].

Вестфальський мир 1648 р., що вплинув на розвиток міжнародного права загалом, був ще й першим міжнародно-правовим договором, який закріпив принцип *cujus regio, ejus religio* (чия земля, того і віра). З цього часу відбувається ґрунтовна розробка в працях європейських вчених ідеї релігійної свободи, поступово формується теорія міжнародного права в цій царині, міжнародні договори починають включати норми про свободу віросповідання.

На початок ХХ ст. ця ідея вкоренилася в доктрині міжнародного права і отримала ґрунтовне значення. Однак найбільшого міжнародно-правового захисту ідея свободи віросповідання отримала з утворенням ООН (1945 р.). У рамках цієї міжнародної організації приймається перший міжнародно-правовий документ, що являв собою каталог прав людини – Загальна декларація прав людини (носить рекомендаційний характер), а дещо пізніше вже міжнародний договір – Пакт про громадянські та політичні права (1966 р.), що закріплювали серед інших фундаментальних прав індивіда право на свободу віросповідання. З цього часу право на релігійну свободу не тільки стало складовим елементом основних міжнародних договорів із захисту прав людини, прийнятими під егідою ООН, а й увійшло до регіональних договорів із захисту прав людини (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., що прийнята в рамках Ради Європи (ст. 9); Американська конвенція

з прав людини 1969 р. – угода про права людини, прийнята в рамках Організації американських держав (ст. 12); Африканська хартія прав людини і народів, прийнята в рамках Організації Африканської Єдності у 1981 р. (ст. 8)) [2].

Обмеження на свободу віросповідання мають відповідати трьом міжнародно-правовим вимогам: легітимності, необхідності та доцільності. Вони повинні бути чітко виписані в національному законі, зрозумілими та гарантувати правовий захист від довільного втручання з боку публічної влади. Вони мають бути необхідними в демократичному суспільстві, під яким Європейський суд розуміє панування плюралізму та верховенства права. Держава повинна не усувати причину напруженості шляхом знищення плюралізму, а забезпечити толерантність між конкуруючими групами [3].

Держава самостійно має визначити «необхідність», проте Суд відіграватиме роль арбітра і має право остаточного вирішення. Обмеження мають чітко відповідати встановленій міжнародним правом цілі: охорона суспільної безпеки, порядку, здоров'я та моралі, та основних прав і свобод інших. Інші цілі для обмеження свободи віросповідання, навіть з причин державної безпеки, не дозволяються ані універсальним, ані регіональним міжнародним правом.

Міжнародна спільнота усвідомила, що порушення права на свободу віросповідання негативно впливає на розвиток людини як особистості та на інші її права (право на свободу вираження поглядів, свободу зібрань та об'єднань та ін.). Можна констатувати, що це право взято під охорону сучасного міжнародного права як одне з невід'ємних прав люди.

Список використаних джерел

1. Гриневич В. Минуле залишити Богові. Унія та унітаризм в екуменічній перспективі. Львів : Свічадо, 1998. 255 с.
2. Филипович Л. Правові проблеми буття релігійних меншин в Україні. *Релігійна свобода: науковий щорічник*. 2000. Вип. 4. С. 94–97.
3. Яроцький П. Визнання релігійного плюралізму – фундамент свободи совісті. *Релігійна свобода: науковий щорічник*. 1999. С. 67–72.

Іваниця Андрій Володимирович

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Мосякіна Ольга Анатоліївна

студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЩОДО ПИТАНЬ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ ПРОЯВАМ У СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Стратегічним напрямом запобігання корупції на сьогодні є послідовна демократизація та прозорість усіх сфер суспільного життя, розвиток цивільної свідомості та активності у громадському суспільстві. Поряд із реформуванням поліції, яке відбувається за умови неоднозначних і нестабільних суспільно-політичних процесів у державі, актуальним питанням, яке впливає на ефективність діяльності поліції, є проблема протидії правопорушенням з боку самих правоохоронців.

Серед наукових праць, присвячених проблемі протидії корупції, доцільно відзначити праці вчених: С. Алфьорова, О. Бандурки, І. Дьоміна, М. Мельника, Є. Невмержицького, М. Хавронюка, В. Шамрая, В. Шванкова та ін.

Як зазначено у ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію», Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [1]. Але, не секрет, що наділені такими високими обов'язками співробітники правоохоронних органів вчиняють правопорушення. Однією із форм протиправної поведінки працівників поліції є корупція, яка не оминула відомство, що за своїм призначенням покликано боротися з цим явищем. Існування корупції в поліції та у системі правоохоронних органів загалом дає підстави вважати її вкрай

небезпечним явищем – одним із проявів професійної деформації свідомості співробітників правоохоронних органів [2].

Поширення корупції у лавах поліції, насамперед, пов'язане з тим, що поліція є найбільш чисельним правоохоронним відомством, сфера діяльності якого доволі широка і пов'язана із здійсненням контролю за дотриманням правил у різних сферах, в яких зачіпаються права і свободи громадян. Питання визначення причин та умов, які зумовлюють корупційні прояви серед працівників поліції, тісно пов'язане з тими, які характерні для всіх категорій працівників державного апарату, а саме: високий рівень впливу на різні сфери суспільного життя, низький рівень заробітних плат та соціальної захищеності, впевненість деяких працівників поліції у безкарності. Найбільша шкода від цього явища полягає у тому, що це дуже негативно позначається на довірі суспільства до поліції. На жаль, на сьогодні хабарництво, продаж посад, система підкупу посадових осіб, зловживання владою або службовим становищем з корисливих мотивів є найгострішою формою прояву корупції. Лівова частка зловживань, які вчиняються правоохоронцями, пов'язана з прагненням отримання матеріальної винагороди.

Зокрема, до заходів запобігання корупції в органах поліції, які передбачені чинним законодавством, можна також віднести вимоги щодо прозорості та доступу до інформації. Поліцейським забороняється: відмовляти фізичним або юридичним особам в інформації, надання якої цим фізичним або юридичним особам передбачено законом; надавати несвоєчасно, недостовірну чи не в повному обсязі інформацію, яка підлягає наданню відповідно до закону. Водночас треба зазначити, що не може бути віднесена до інформації з обмеженим доступом інформація про: розміри, види благодійної та іншої допомоги, що надається фізичним та юридичним особам чи одержується від них поліцейськими, або державними органами, органами місцевого самоврядування; розміри, види оплати праці, матеріальної допомоги та будь-яких інших виплат з бюджету поліцейським, а також одержані цими особами блага за правочинами, які підлягають обов'язковій державній реєстрації, а також подарунки, які регулюються чинним законодавством; передачу в управління належних особам підприємств та корпоративних прав, що здійснюється в порядку, передбаченому Законом «Про запобігання корупції»; конфлікт інтересів поліцейських, та заходи з його врегулювання [3].

На сьогодні є потреба в розробці нових підходів відбору кадрів на службу до поліції, застосування більш ефективних заходів щодо боротьби з хабарництвом й правопорушеннями, що скоюють працівники правоохоронних органів. З одного боку, є необхідність у вдосконаленні санкцій: люстрації старих працівників, жорсткому відборі кадрів, посилення відповідальності працівників поліції за свої дії, контроль за дотриманням морально-етичних норм, а з іншого боку – удосконалення системи стимулів: розвитку інструментів самомотивації й мотивування на основі удосконалення системи матеріального (висока, гідна оплата праці, поліпшення пакету соціального захисту, преміювання) та морально-етичного заохочення (підвищення іміджу поліції, престижність служби, стимулювання патріотизму у працівників).

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року. *Офіційний вісник України*. 2015. № 63. Ст. 33.
2. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : монографія. Київ : Юридична думка, 2004. 400 с.
3. Романов М. В. Основні засади запобігання корупції : навч. посіб. Харків : ТОВ «Вид-во «Права людини», 2017. 176 с.

Дмитрова Наталя Ігорівна
студентка магістратури юридичного факультету

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Смолярова М. Л.

(Національний університет «Запорізька політехніка»)

ЩОДО ЗМІСТУ ФУНКЦІЙ ПРОКУРОРА

На сьогодні ще триває процес реформування органів прокуратури, що викликає широкий резонанс у суспільстві. У зв'язку з оновленням законодавства про прокуратуру загострилися наукові дискусії стосовно всієї системи органів прокуратури, а особливо її функцій. Це пов'язано зі зростанням злочинності в Україні, посиленням ролі принципу невідворотності відповідальності за злочини, подальшим розвитком і реформуванням кримінального законодавства, кримінально-процесуального законодавства, реформуванням прокуратури відповідно до чинної Конституції України.

Повноваження, організація, функції прокурорів, порядок, принципи та засади діяльності прокуратури визначається Конституцією України [1], Законом України «Про прокуратуру» [2] та іншими правовими актами.

З огляду на обмежений обсяг наукової роботи, ми концентруємося тільки на характеристиці функції боротьби зі злочинністю. Суттєвість цієї функції полягає в обов'язку прокурора вживати заходів щодо виявлення ознак злочинів і за наявності підстав порушення кримінальної справи.

Метою боротьби зі злочинністю є максимально знизити рівень злочинності в країні, активно розслідувати минулі або вже вчинені злочини та здійснювати кримінально-процесуальні заходи для виявлення злочинів іншими правоохоронними органами.

Зміст основних функцій становить конкретна кримінально-процесуальна діяльність прокурора в боротьбі зі злочинністю відповідно до покладених на нього повноважень:

- закликає досудове слідство та органи дізнання вивчити кримінальні справи, матеріали, документи та іншу інформацію про вчинені злочини, хід розслідування, досудового розслідування і виявлення злочинців;

- не рідше одного разу на місяць оцінює виконання закону про підрахунок, реєстрації та уточнення заяв і повідомлень про вчинені злочини, чи ті, що готуються;

- дозволяє скасовувати необґрунтовані та незаконні постанови слідчих та осіб, які провадять дізнання;

- давати письмові інструкції та вказівки про обрання, зміни або скасування запобіжного заходу, характеристиці злочину, проведення окремих розслідувань і розшуку осіб, які вчинили злочини.

Отже, прокурор займає активну позицію в боротьбі зі злочинністю на стадії кримінального процесу.

При загальних перевірках в різних організаціях, відомствах, підприємствах, участі в роботі виконавчих і законодавчих органів державної влади при наявності виявлених злочинів прокурор зобов'язаний негайно відреагувати на злочини, що порушено кримінальною справою. У цьому контексті дуже важливо, щоб прокуратура мала право перевіряти дотримання вимог закону про реєстрацію декларацій і повідомлень про вчинені злочини або підготовлених злочинах.

Прокурор повинен щомісяця перевіряти, що вся реєстрація, законність проведення експертизи і розслідування, а також розслідування злочинів і повідомлення про злочини завершені у правоохоронних органах. Тому такі перевірки є не тільки засобом виявлення порушень закону, а й стимулюють діяльність правоохоронних органів щодо розкриття злочинів на основі отриманої інформації. Здійснення цієї функції гарантується правом прокурора здійснювати самостійно або доручити слідчим, органами дізнання розглянути повідомлення, заяви про злочини з метою переконання про достовірність ознак.

Отже, з огляду на важливу роль прокурора в боротьбі зі злочинністю, на нашу думку, необхідно доповнити ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» функцією – боротьба зі злочинністю.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII : станом на 31 жовтня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України(ВВР)*. 2015. № 2–3. Ст. 12.

Елларян Аліна Нверівна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – канд. юрид. наук, проф. Тищенко С. О.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРИНЦИП САМОВИЗНАЧЕННЯ НАЦІЙ

Питання про національну самобутність народів та, як наслідок, прагнення реалізувати право на самостійне існування як окремого суб'єкта міжнародних відносин, стає все більш поширеним. З огляду на те, що цей принцип почав проявлятися в кінці XIX й початку XX століть і став більш широко використовуватися після Другої світової війни під час розпаду колоніальних систем, він вимагає нового розуміння, тлумачення і, найголовніше, застосування принципу самовизначення народів і націй.

Проблемі самовизначення народів присвятили свої праці багато науковців, а саме: М. Андрусяк, Б. Бабін, М. Баймуратов, О. Майборода, О. Маруховська, П. Рабінович, С. Римаренко, С. Соколовський, А. Шевцова та ін.

Концепція самовизначення має демократичний характер, вона була розроблена в середині XIX століття. У 1896 році Лондонський конгрес II Інтернаціоналу визнав принцип національного самовизначення як універсальну демократичну вимогу. Однак історична та правова основа виникнення права нації на самовизначення була проголошена під час Великої французької революції 1789 року принципом суверенітету націй, який в ході своєї еволюції став принципом національностей, який було витлумачено як право європейських націй на створення суверенної національної держави [1, с. 135–138].

Традиційно принцип рівності і самовизначення народів, зокрема його сфера застосування, розглядався в контексті процесу деколонізації. Відповідно, теорія міжнародного права передбачала правосуб'єктність націй (народів), які були колоніально залежні від держави-метрополії, за умови початку боротьби за самовизначення, створення відповідних органів для представництва народу в міжнародних відносинах і дотримання норм міжнародного права.

У міру прогресивного розвитку міжнародних правових відносин відбулися якісні зміни в складових частинах системи міжнародного права, таких як галузі, інститути, норми та принципи. У зв'язку з цим було оновлено юридичний зміст принципу рівності і самовизначення народів. Так, сучасні теоретичні розробки, а також практика міжнародного права вказують на те, що цей принцип вийшов за рамки деколонізації і сьогодні поширюється на всі народи без будь-якої прихильності до ситуацій іноземної окупації або епохи колоніального правління.

Отже, відповідно до Декларації про принципи міжнародного права, самовизначення є правом всіх народів вільно визначати свій політичний статус і здійснювати свій економічний, соціальний і культурний розвиток без втручання ззовні, і будь-яка інша держава зобов'язана поважати це право. Засобами здійснення права на самовизначення можуть бути: «створення суверенної і незалежної держави, вільне приєднання до незалежної держави або приєднання до неї або встановлення будь-якого іншого політичного статусу» [2].

Отже, самовизначення умовно ділиться на два типи – зовнішнє і внутрішнє.

Зовнішнє самовизначення означає, по-перше, що кожна нація, тобто населення будь-якої країни загалом, має право не виходити за межі своїх політичних, економічних і соціальних завдань; по-друге, стосовно колоніальних народів (населення колоній) зовнішнє самовизначення означає, що колонії мають право відокремитися від метрополії і стати незалежними і суверенними державами. Як зазначив Комітет з ліквідації расової дискримінації в Загальній рекомендації XXI 1996 року: «Зовнішній аспект самовизначення передбачає, що всі народи мають право вільно визначати свій політичний статус і своє місце в міжнародному співтоваристві на основі принципу рівноправності, беручи до уваги приклад звільнення народів від колоніалізму і заборони рабства, панування і експлуатації інших». Щодо окремих народів (етнічних груп) незалежної країни, згаданий Комітет підкреслив, що міжнародний Закон не визнає права народів на одностороннє відділення від конкретної держави.

Внутрішнє самовизначення, як заявлено Верховним судом Канади в своїй справі про відділення Квебеку в 1998 році, означає: «право (людей) здійснювати свій політичний, економічний і

культурний розвиток в рамках існуючої держави». Тобто цей тип самовизначення передбачає, що певні групи мають право брати участь в управлінні державою, та не зазнавати дискримінації в контексті доступу до уряду і не піддаватися дискримінації в будь-якому разі. У такій ситуації можна говорити про культурну і політичну автономію, яка є потужним стимулом для розвитку економіки, культури, національної самосвідомості малих народів. Слід зазначити, що останнім часом класичні західні держави вважали за краще форму національної або культурної та політичної автономії регіонів. Такі організації існували в Фінляндії, Данії, Італії та Іспанії вже досить давно [3, с. 17–22].

У доктрині міжнародного права існує ідея про переважання принципу територіальної цілісності над принципом самовизначення, хоча всі принципи міжнародного права мають однакову юридичну силу. Але це не означає, що територіальні зміни не можуть бути зроблені на основі принципу самовизначення народів. Отже, теорія і практика міжнародного права все частіше намагаються визначити певні умови, за яких люди мають право здійснювати своє право на самовизначення всупереч принципу територіальної цілісності. Зокрема, мова йде про геноцид, етнічні чистки, порушення внутрішнього самовизначення, дискримінації. У таких випадках виникає право на правове відділення (тобто «Захисне відділення»). Але слід пам'ятати, що вищевказані умови не є формально фіксованими, і тому кожна ситуація має бути індивідуальною.

Прикладом цього є боротьба курдів за незалежність. Більше тридцяти або навіть сорока мільйонів курдів без громадянства живуть на прилеглих територіях сучасної Туреччини, Іраку, Ірану, Сирії і ще в декількох інших країнах. Курди мають довгу історію маргіналізації і переслідувань, особливо в Іраку і Туреччині, де вони неодноразово повставали в пошуках більшої автономії або повної незалежності.

Курди мають автономію в північному Іраку, відому як «Іракський Курдистан». Вважається, що його теоретичне перетворення в єдину державу веде до прагнення, до окремої державності або до об'єднання в єдину курдську державу з передислокацією нинішніх кордонів і курдських меншин в інших країнах [4, с. 19–24].

Принцип рівності і самовизначення народів характеризується низкою проблемних аспектів, які створюють відповідні конфлікти в регулюванні відносин, пов'язаних з реалізацією самовизначення. Хоча цей принцип знаходиться в рамках загальноновизнаних норм міжнародного права, деякі його аспекти, такі як заходи регулювання, залишаються неясними щодо його зв'язку з принципом територіальної цілісності. Тому доцільно ретельно аналізувати кожен окремий випадок, зважаючи на історичні процеси формування народу або нації, яка має бажання визначити себе.

Список використаних джерел

1. Ковбан А. Самовизначення народу як об'єкт глобальних прав у міжнародному праві. *Правова держава*. 2014. № 18. С. 135–138.
2. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569 (дата звернення: 17.01.2020).
3. Косюк Т. Актуальні аспекти тлумачення та реалізації принципу самовизначення народів. *Наукові записки НАУКМА. Політичні науки*. 2014. Т. 160. С. 17–22.
4. Заяць Н. Право нації на самовизначення та глобалізація. *Право і суспільство*. 2015. № 4(3). С. 19–24.

Замкова Діана Русланівна
студентка юридичного факультету

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Талдикін О. В.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

СУД ПРИСЯЖНИХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Сьогодні в Україні триває процес проведення низки демократичних реформ, але велика увага зосереджена на судово-правові реформи з метою реального, а не формального забезпечення прав й свобод людини чи громадянина. Відповідно до положень Концепції судово-правової реформи в Україні, головною метою реформи є реальне забезпечення самостійності й незалежності судових

органів; реалізація демократичних ідей правосуддя, вироблених світовою наукою або практикою; гарантування права громадянина на розгляд його справи компетентним, незалежним судом у загальному процесі. Одним з важливих й основних факторів у виконанні поставлених завдань є залучення громадян до розгляду разом з суддями окремих категорій судових справ у вигляді суду присяжних.

Становлення суду присяжних як судового інституту відбулося внаслідок трансформації інституту солідарної відповідальності, де поєднуються стародавні англосаксонські та французькі правові звичаї у сфері судочинства сприяло утворенню великого журі, що виконує функції державного обвинувачення, і малого журі, що виконує власне судові функції по встановленню фактичних обставин справи та вини особи у скоєнні правопорушення [9, с. 133].

Питаннями правового статусу присяжних у вітчизняній науці займалися науковці, як-от І. Р. Волоско, І. Є. Словська, А. А. Солодков, Л. Р. Шувальська, які у підсумку зробили висновок щодо необхідності внесення змін до чинного законодавства з метою удосконалення правового регулювання статусу присяжних засідателів.

Суд присяжних походить від афінської гелієї (античний суд присяжних засідателів) і римського суду постійних комісій (квестій, або римське журі юдексів). Пізніше це почало формуватися й в інших державах. Вони мали свої особливості з огляду на характерні традиції того чи того народу. Але саме прообраз сучасного суду присяжних виник у Франції у 9 ст. Та все одно батьківщиною суду присяжних вважається Англія. Англійський суд присяжних слугував прикладом для багатьох держав. Його становлення припадає на XII-XV століття. Велика французька революція дала поштовх широкому розвитку інституту присяжних в Європі [10, с. 159].

Після об'єднання Німеччини в 1871 р. французька модель суду присяжних була закріплена в КПК 1877 р., однак у 1924 р. внаслідок об'єднання судових колегій суд присяжних з різними колегіями було фактично скасовано. На цей час у Німеччині передбачено функціонування суду присяжних і суду шеф-фенів. Суд присяжних – це суд, який складається із двох різних колегій: професійного судді й представників народу. Присяжні засідателі – це люди, які присягають виносити самостійний вердикт про винуватість підсудного об'єктивно і справедливо. Суд шеффенів (народних засідателів) – це суд, в якому разом із професійним суддею представники народу приймають рішення про винуватість та призначення покарання [7, с. 201].

Така модель суду за участю народу частково була реалізована і в Україні.

Конституція України передбачає дві форми участі народу у здійсненні правосуддя – в ролі присяжних чи народних засідателів [1].

Не зважаючи на англійське походження суду присяжних, аналіз історичних джерел права свідчить про наявність в системі українського судоустрою інституту, якому були властиві риси суду присяжних. Зачатки суду присяжних вбачаються у давньому судовому інституті – копному суді, коріння якого сягає норм Руської Правди. Литовські статuti містили положення про копні суди (громадські суди), які діяли до кінця XVIII ст. [3, с. 80–81].

Після створення 21 грудня 1867 р. австро-угорської держави, було відновлено діяльність судів присяжних, але вони не приймали остаточного рішення про призначення виду та тривалості кримінальної відповідальності, вони лише встановлювали наявність або відсутність вини підсудних. Право визначення міри покарання входило до виключної компетенції судді. Поширення дії інституту суду присяжних на континенті дало змогу запровадити даний інститут на українських землях під час проведення судової реформи 1864 р. як власне суд присяжних російської моделі. Інститут суду присяжних посів провідне місце в системі українського судоустрою часів розбудови незалежної держави [8, с. 234].

У 1917–1920 рр., під час побудови в Україні незалежної держави, інститут суду присяжних отримав свій подальший розвиток в українському законодавстві, попри політичну нестабільність й економічну кризу. Суд присяжних продовжував функціонувати на українських землях, які входили до складу Австро-Угорщини та Польщі [4, с. 202].

У Конституції України згадується право народу на здійснення правосуддя через суд присяжних, однак сьогодні в Україні немає справжнього суду присяжних як інструменту народовладдя. Насправді замість суду присяжних діє суд шеффенів, який з'явився в листопаді 2012 року, коли набрав чинності новий Кримінальний процесуальний кодекс України [2].

До особливостей кримінального провадження в суді присяжних за законодавством України належать: обмежений кількісний склад присяжних, який впливає на активність під час дослідження доказів; відсутність самостійності при прийнятті рішень, що позбавляє їх відповідальності за результати розгляду справи; збереження елементів інституту народних засідателів радянського

зразка.

Неефективність суду присяжних в Україні зумовлена також наявністю необмежених можливостей професійних суддів впливати на рішення народних засідателів. Так, наприклад, тільки троє представників народу разом із двома суддями розв'язувати усі питання судочинства, тоді як у класичному варіанті присяжні незалежні та вільні в ухваленні рішень. Не вирішуючи правових питань, присяжні мають лише відповісти, чи був факт вчинення злочину, чи винна людина та чи заслуговує вона на помилування, для чого у них необов'язково має бути юридична освіта, достатньо здорового глузду [6, с. 272].

Сьогодні українські народні засідателі розглядають цивільні та особливо тяжкі кримінальні справи, коли підсудному загрожує довічне ув'язнення. Проте це поодинокі випадки. У класичному варіанті, якщо присяжні визнали людину винною, суддя окремо визначає міру покарання. Якщо ж невинною – суддя зобов'язаний підготувати виправдувальний вирок, а обвинувачуваного негайно звільняють з-під варті. Відповідно до статистики за участю народних засідателів в Україні суди виносять виправдувальні вердикти від 13–25 % справ, тимчасом як в одних лише професійних суддів – 1 % таких вироків [5, с. 212].

Отже, для України більшою мірою характерна європейська модель суду присяжних, оскільки всі питання професійні судді вирішують спільно з присяжними.

Можна запропонувати наступну континентальну модель участі народу в кримінальному судочинстві України: судова колегія (у складі трьох професійних суддів та шести присяжних) розглядає справи про особливо тяжкі злочини, а у всіх кримінальних провадженнях, у яких може бути призначене покарання понад п'ять років розбавлення волі, судовий розгляд здійснюється у складі одного професійного судді та двох присяжних.

Така модель участі народу у кримінальному провадженні буде сприяти переважанню непрофесійного елемента у здійсненні правосуддя, підвищенню довіри населення до судової системи й забезпеченню змагальності у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 24.11.2019).
3. Бедрій М. М. Копні суди на українських землях XIV–XVIII ст: історико-правове дослідження : монографія. Львів : Галицький друкар, 2014. 264 с.
4. Волоско І. Р. Процесуальний статус присяжного у кримінальному провадженні України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 7. С. 201–207.
5. Гловюк І. В. Діяльність суду присяжних в Україні за КПК 2012 року: окремі організаційні та процесуальні аспекти. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 5. С. 209–213.
6. Грицаєнко Р. Правовий статус присяжних в умовах вдосконалення інституту суду присяжних в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 270–273.
7. Лисюк Ю. В. Суд присяжних в Україні: шляхи до відродження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 200–204.
8. Маланюк А. Право присяжного на участь у вирішенні правових питань у кримінальному провадженні. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXI звітної наук.-практ. конф. 2015. С. 233–236.
9. Солодков А. А. Сучасні світові моделі суду присяжних. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. 10–2(2) С. 133–135.
10. Тернавська В. М. Суд присяжних Англії: становлення і розвиток. *Держава і право* : зб. наук. праць. *Юридичні і політичні науки*. 2005. С. 157–163.

Злогодухова Каріна Сергіївна
студентка юридичного факультету

Науковий керівник – канд. юрид. наук Чепік-Трегубенко О. С.

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕМОКРАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В КОНТЕКСТІ НАБЛИЖЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО РІВНЯ

На сьогодні питання членства в ЄС є дуже актуальним як для країн Центральної Європи, так і Східної Європи, адже Європейський Союз заснований на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави і дотримання прав людини, що прямо впливає із ст. 2 Договору про ЄС. Ці цінності є спільними для держав-членів в рамках суспільства, що характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю, солідарністю і рівністю жінок і чоловіків, тому кожна держава прямує до такого напрямку через вступ до ЄС.

Щодо критеріїв членства в ЄС, то їх існує декілька.

Першим різновидом є копенгагенські критерії членства, вони були визначені на засіданні Європейської Ради у Копенгагені, що проводилось 21–22 червня 1993 р., та закріплені у ст. 49 Договору про ЄС, і полягають у такому: по-перше, це стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повагу до прав людини, повагу і захист національних меншин (політичні критерії); по-друге, це наявність дієвої ринкової економіки і здатність витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у межах ЄС (економічні критерії); по-третє, це здатність взяти на себе зобов'язання, що випливають з членства в ЄС, включаючи суворе дотримання цілей політичного, економічного, валютного союзу (інші критерії).

Наступним різновидом є мадридські критерії членства. З приводу них Мадридська Європейська Рада (грудень 1995 р.) також вказала на необхідності «створити умови для поступової, гармонійної інтеграції держав-кандидаток, зокрема, через розвиток ринкової економіки, виправлення їхніх адміністративних структур, створення стабільного економічного і валютного середовища», та полягає у наступному: вимагати від країн-кандидатів створення належних управлінських інституцій та судових органів, підсилення їх дієздатності, забезпечення їх належними кадрами, що має не тільки прискорити адаптацію національного законодавства до норм і правил ЄС, але гарантуватиме впровадження й дотримання законів і надасть змогу новим членам ЄС скористатися перевагами членства: наприклад, захиститися від нечесної конкуренції, повною мірою реалізувати чотири свободи, отримати фінансову допомогу від структурних фондів; за рахунок численних європейських програм активізувати інноваційну діяльність, підняти зайнятість, збільшити інвестиційну привабливість регіону тощо.

Останніми критеріями членства в ЄС є «латентні». Вони прямо не закріплені в нормах права ЄС, проте відповідність їм є необхідною для вступу. Прикладом таких критеріїв є: приєднання держави до Статуту Ради Європи; приєднання до Європейської Конвенції з прав людини.

Отже, будь-яка європейська держава, яка прагне стати членом Європейського Союзу, повинна поважати та провадити у своє життя загальноприйняті цінності, а також втілити копенгагенські, мадридські, латентні критерії членства для вступу в ЄС.

Список використаних джерел

1. Жовква І. І., Немиря Г. М. Критерії членства в СОТ, ЄС ТА НАТО. Інтеграційні перспективи України. Аналітичне дослідження. Київ, 2007. 84 с.
2. Договір про Європейський Союз від 13.12.2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029/conv.
3. Міхель Д. О. Копенгагенські критерії як чинники розбудови демократичних процесів та наближеності до європейського рівня життя в Україні. *Наукові праці. Політологія*. 2010. Випуск 137. Т. 149. С. 1–5.
4. Статут Ради Європи, Лондон, 5 травня 1949 р. / (Про приєднання додатково див. Закон № 398/95-ВР (398/95-ВР) від 31.10.95.
5. Флоренц Бенуа-Ромер, Гайнріх Клебес. Право Ради Європи. Київ : «К.І.С.», 2007. С. 62.

Кобук Владислав Олегович
студент юридичного факультету

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Смолярова М. Л.

(Національний університет «Запорізька політехніка»)

ВИДИ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ТРУДОВОГО ПРАВА

В умовах кардинальних змін економічних засад українського суспільства відбувається стрімкий розвиток трудових відносин, що призводить до зміни ролі трудового права, характер його впливу на індивідуальні трудові відносини та тісно пов'язані з ними відносини, на поведінку суб'єктів. Принципи трудового права повинні займати одне із провідних місць в системі трудового права, оскільки принципи трудового права виражають суть та напрямки розвитку в майбутньому цієї галузі права. В ідеалі принципи мають бути узгоджені між собою, повинні мати у себе на меті створити єдину систему норм трудового права. Керівні засади та ідеї характеризуються саме ними.

Питання, пов'язані із систематизацією принципів трудового права, були предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних учених: М. Бару, Н. Болотіної, П. Пилипенко, С. Прилипко, О. Процевського, В. Прокопенко, Н. Хуторян, Г. Чанишевої, О. Ярошенко та ін. Проте проблема щодо обґрунтування видів основних принципів трудового права потребують подальшого вивчення у науці трудового права.

У юридичній літературі принципи трудового права за сферою дії поділяють на: основні, міжгалузеві, галузеві. Також ці принципи поділяють за способами закріплення в нормативних актах. Вони можуть бути закріплені безпосередньо, тобто коли норма закріплює певний правовий принцип, та побічно, це коли вони прямо не закріплені в правових нормах, але виведені з них (як начебто приховані).

У Конституції України безпосередньо закріплені такі принципи трудового права: право на працю; право на оплату за праці; право на охорону здоров'я; право на відпочинок; право на соціальне страхування; право на нормальну тривалість робочого часу; право на свободу об'єднання; право на доступність безоплатності освіти [1].

Побічно закріплені у трудовому законодавстві принцип свободи праці; принцип рівноправності в галузі права; принцип договірності характеру праці; принцип визначеності трудової функції; принцип стабільності трудових відносин; принцип матеріальної зацікавленості в результатах праці; принцип безпеки праці; принцип свободи об'єднання.

Н. Болотіна й Г. Чанишева поділяють принципи трудового права на два види: принципи трудового права індивідуальних трудових відносин і принципи правового регулювання колективних трудових відносин [2, с. 66]. Різноманітність поглядів щодо видів принципів трудового права свідчить про багатогранність такого явища, як принципи права. На нашу думку, доречно було б їх чітко передбачити в окремій статті кодифікованого акта.

Отже, основні принципи трудового права повинні бути закріплені у новому Трудовому кодексі України, визначаючи їх ми скоріше досягнемо цілей правового регулювання.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Трудовое право Украины / под ред. Г. И. Чанышевой, Н. Б. Болотиной. Харьков : «Одиссей», 1999. 480 с.

Колесникова Вікторія Денисівна
студентка юридичного факультету

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Орлова О. О.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРИНЦИП НЕПОРУШНОСТІ КОРДОНІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ

Сучасна тенденція поглибленого вивчення міжнародного права викликана двома аспектами: по-перше, це процес приєднання України до ЄС та, по-друге, це питання непорушності українських кордонів у конфліктній ситуації на Сході.

Загальнотеоретичні питання міжнародно-правового регулювання державних кордонів розкриті у наукових працях А. Мостиського і Т. Цимбрівського. Питання збереження територіальної цілісності держави досліджували: В. Авер'янов, М. Буроменський, В. Колісник, І. Куян, Л. Мамут, А. Расторгуєв, О. Скакун, В. Смолянюк та інші.

Для розуміння змісту принципів територіальної цілісності й непорушності кордонів держав і їх закріплення в міжнародних договорах доречно проілюструвати їхні елементи у фундаментальних принципах, встановлених міжнародною спільнотою. Це пов'язано із забезпеченням окремого розвитку для держав, їх невторчання в справи одна одної, а також невторчання в справи внутрішньої компетенції інших суб'єктів міжнародного права – міжнародних організацій. Взаємозумовленими є принципи суверенітету й суверенної рівності, основними положеннями останнього є такі: юридична рівність держав, реалізація прав повного суверенітету, повага та взаємовизнання правосуб'єктності держав, територіальна цілісність і політична незалежність країн, вільний вибір і розвиток політичних, соціальних, економічних, культурних систем, необхідність виконання міжнародних зобов'язань і «жити в мирі з іншими» [1].

Неприпустимо в односторонньому порядку переносити прикордонні стовпи і знаки, що позначають лінію державного кордону, перетинати її поза встановлених місць і з порушенням наявних правил. Цей принцип також включає право здійснювати контроль з боку будь-якої держави за перетином її кордонів фізичними особами і транспортними засобами. Проте принцип непорушності кордонів і принцип недоторканості кордонів відрізняється сферою застосування: перший є регіональним, другий – універсальним.

Конституційно-правові відносини, закріплені в ст. 2 Конституції України, знаходяться під охороною держави, тому за їх порушення передбачається кримінально-правова відповідальність. Стаття 110 Кримінального кодексу України «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України» містить ознаки об'єктивної сторони злочину: «Умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років із конфіскацією майна або без такої» [2].

Принцип територіальної цілісності держав та непорушності державних кордонів, навіть якщо останній тлумачити як такий, що поширює свою дію тільки на держави-члени ОБСЄ, є найважливішим елементом системи основних принципів сучасного міжнародного права і наріжним каменем міжнародного правопорядку. Вся історія людства свідчить, що більшість війн, які вели між собою держави з давніх часів і до сьогодні, були викликані насамперед бажанням збільшити свою територію, що також неможливо без перегляду наявних кордонів між ними [3].

Отже, принцип непорушності державних кордонів можна вважати одним із основних принципів міжнародного публічного права. Це основоположне право кожної з держав на власну територію та розпоряджання нею.

Список використаних джерел

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26 червня 1945 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення: 10.12.2019).
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
3. Сучасні проблеми міжнародного права. Liber Amicorum до 60-річчя проф. М. В. Буроменського : монографія. Львів : Фенікс, 2017. 564 с.

Кремена Олена Анатоліївна

студентка факультету
соціально-психологічної освіти та управління

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Талдикін О. В.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

*Тварини відрізняються від людини
відсутністю механічності садизму
Вільгельм Райх*

ПРАВА ТВАРИН – НАШ ОBOB'ЯЗОК

Цитата, висловлена Вільгельмом Райхом, сьогодні лише набирає своєї актуальності. Бо, на жаль, умови життя в нашій державі призвели до формування досить достатньої кількості населення, що жорстоко ставиться до тварин і нехтують їх природними правами. Також велика кількість суспільства знаходиться в стані «очікування допомоги» щодо цієї ситуації та не прибігають до активних дій захисту тварин. Одним з таких є закріплення в ст. 18 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» загальних правил поводження з тваринами, що виключають жорстокість [1]. Наші тези присвячені тому, щоб довести, що захист слабких – це справа сильних.

Права тварин натякають нам на те, що інтереси тварин заслуговують певної уваги, незалежно від того, чи гарні вони, чи мають якесь значення для людини, чи корисні для суспільства. Наприклад, як і людина з психічними розладами має свої чітко визначені права, незважаючи на те, що вона не є корисною для суспільства і інколи є навіть тягарем для своїх близьких і суспільства загалом. З огляду на вищесказане, слід визнати, що тварини не є нашою власністю, а їх життя має цінність, і ми в жодному разі не маємо права використовувати їх для задоволення своїх потреб. Тобто людина не повинна носити одяг з натурального хутра і шкіри, використовувати звірів для своїх розваг, ставити на них різні досліди. З власного досвіду, знаємо багато людей, що носять одяг з натурального хутра і навіть не замислюються, не розуміють всієї проблеми, що на них зараз знаходяться десятки життів ні в чому не винних тварин, яких позбавили їх головного права – права на життя. Ця розвага і розкіш суспільства призводить до великої кількості загибелі тварин певного виду і їх вимирання. Отже, на наш погляд, ми в цьому світі для того, щоб захищати права слабших за нас, тобто тварин. Якщо будь-яка тварина буде страждати від жахливого болю, то ми безсумнівно повинні звернути на це увагу і допомогти в цій ситуації, і не причиняти їй болю. Ми вважаємо, що головні права тварин – це право на життя, право на природну свободу, право на захист від страждань з вини людини. Право на життя – це є право, яке розглядається на рівні тварин і людей, бо кожен з нас і навіть наші «менші брати і сестри» мають на це право. На жаль, тварини через фізіологічні можливості не можуть розуміти свої права. Тому ми і потрібні їм для того, аби допомогти реалізувати їх права. Ніхто не в змозі посягати на життя людей, а тварин поготів. Кожен, хто допустить цієї помилки, буде покараний відповідно до законодавства країни. Це передбачено ст. 299 Кримінального кодексу України «Жорстоке поводження з тваринами» [2]. Право на природну свободу – це право на надання достатнього місця, сприятливих природних умов і пристосувань, а також компанії собі подібних. Всім відомі нам зоопарки, які створені начебто для збереження, утримання і розмноження тварин, для публічного показу тварин, насправді нехтують правом звірів на природну свободу. Бо здебільшого в цих зоопарках тварини перебувають в неналежних умовах для їх існування. Бувають випадки, коли тварини навіть помирають від голоду і від потворних умов існування. Також там вони знаходяться в обмеженому просторі, тобто вони позбавляються нормального простору для вигулу і розмноження, що також впливає на їх життєдіяльність. Від постійного контакту з людьми, обмеженого простору, важких умов життя у тварин може з'явитися нездорова поведінка, що в підсумку може призвести до загибелі тварини. Право на захист від страждань з вини людини – це право на безпечне життя тварин, яке буде виключати дії людини, що наносять шкоду тваринам, викликають у них фізичні або психологічні страждання. Відповідно до закону: жорстким поводженням з тваринами можна вважати такі дії: побой, катування тварин, залякування, нацькування однієї тварини на іншу (наприклад бої собак, навмисне поранення чи калічення тварин, експерименти над твариною, що, як наслідок,

призводить до страждання тварин, використання несприятливих умов для життя, що викликає надмірний біль, пошкодження тіла або смерть, умисне використання тварин для роботи або задоволення своїх потреб і багато іншого [1]. Все вище перераховане, на жаль, існує в нашому житті. І воно дуже загрожує життю тварин. Люди повинні це усвідомити і запобігати цьому.

Як слушно зазначають О. В. Талдикін та Л. К. Варданян: «Давно назріла необхідність у зміні трактування тварин як біологічних об'єктів. Розуміння, що тварина – не об'єкт права, а суб'єкт життя, набуває особливої актуальності у необхідності оформлення правового статусу означеної категорії. Заслуговує на увагу оформлення принципово нового ставлення людини до тварин, коли від всебічної жорстокої та безправної експлуатації тварин, людина повинна визнати за останніми хоча б мінімальний перелік природних прав, зокрема: право на володіння власним тілом, право на збереження власного виду» [3; с. 183].

Отже, права тварин – це наш обов'язок, якого ми повинні дотримуватися. Бо вони, як ніхто, потребують нашої допомоги, захисту та любові. На нашу думку, щоб вирішити питання захисту тварин, потрібно внести зміни до Кримінального кодексу України, а саме статті 299, доповнивши її частиною четвертою, що буде містити заборону неналежних умов утримання тварин і нести за собою покарання арештом на строк до шести місяців або обмеження волі на строк до трьох років. Отже, таке доповнення до статті буде спрямоване на захист від страждань і загибелі тварин унаслідок неналежних умов їх утримання, захист їх природних прав та укріплення моральності й гуманності суспільства.

Список використаних джерел

1. Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21.02.2006 р. № 3447-IV. Розділ III, ст. 18. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15-\(дата звернення: 24.11.2019\)](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15-(дата%20звернення%3A%2024.11.2019)).
2. Кримінальний кодекс України. Розділ XII, ст. 299. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14(дата%20звернення%3A%2024.11.2019)) (дата звернення: 24.11.2019).
3. Талдикін О. В., Варданян Л. К. Правовий захист тварин: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні. *Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування* : матеріали наук. семінару. (Дніпро, 8 груд. 2017 р.). Дніпро, 2018. С.180–184.

Крістева Яна Павлівна

студентка факультету
соціально-психологічної освіти та управління

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Талдикін О. В.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВО НА ЖИТТЯ

Право на життя є невід'ємним, основоположним правом людини, адже здійснення всіх інших прав без його забезпечення та реалізації неможливе. Життя є найбільш цінним соціальним благом. Ключовим у визначенні рівня розвитку суспільства є те, як воно ставиться до права на життя. Наразі право на життя, яке є невіддільним від особистості, доцільно розглядати в сукупності з соціально-економічними і колективними правами. Адже, крім захисту від посягань на життя, важливим є задоволення першочергових потреб особи, гарантування гідного існування в аспекті як соціального забезпечення, так і відповідного ставлення до неї, її прав та свобод.

Проблеми реалізації права на життя досліджувалося великою кількістю науковців, зокрема С. Алексєєвим, М. Вітрук, Л. Красавчиковою, Я. Кузьменко, М. Малєїною, О. Єрмолаєвою, З. Ромовською, О. Красовським, М. Ковальовою, Т. Подковенко, Р. Стефанчуком, О. Тихомировою, та багатьма іншими. Багатоаспектність наукових публікацій з цієї теми ще раз вказує на фундаментальне місце права на життя у системі прав і свобод людини.

У ст. 3 Конституції України проголошено, що життя людини визнається найвищою соціальною цінністю. Відповідно до положень ст. 27 Основного закону кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя [1]. Слід зазначити, що перелічені статті не містять чіткого визначення права на життя. У вітчизняній юридичній науці також немає єдиного

підходу до розуміння цього права.

Право на життя і життя не є тотожними поняттями. Насамперед, необхідно визначитися з поняттям «життя», оскільки без його розуміння неможливо розглядати категорію «право на життя». Слід зазначити, що існують різні тлумачення залежно від галузі знань, у межах яких їх сформульовано. Т. О. Подковенко зазначає, що традиційно життя людини розглядається як складна система, яка включає в себе інші системи різних рівнів: фізична істота – людина як частина природи; суспільні відносини, якими людина пов'язана з іншими людьми; внутрішній світоглядний рівень індивідуальної самосвідомості [4, с. 35].

З правового погляду життя насамперед слід розглядати як фізичне існування людини. О. В. Домбровська пропонує під поняттям «життя» розуміти складне явище, що, з одного боку, є постійною та безперервно функціонуючою взаємодією біологічних явищ в процесі розвитку організму, а з іншого – формою існування людини в суспільстві у певному часовому проміжку, що знаходиться під охороною закону [3, с. 6]. Отже, життя людини є цілісне поєднання біологічного і соціального.

Відсутність в українському законодавстві та науці єдиного визначення права на життя ускладнює реалізацію та захист цього права. О. Рогова зазначає, що право людини на життя – це свобода людини безпосередньо реалізовувати можливості, які вона має внаслідок своєї належності до виду *Homo sapiens*, та задовольняти необхідні сутнісно-якісні біологічні, соціальні, духовні, економічні та інші потреби, неподільні із самою людиною, що об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути всезагальними [6, с. 13]. О. В. Домбровська визначає конституційне право на життя людини і громадянина як належну від народження, юридично закріплену, гарантовану державою сукупність певних можливостей, об'єктивно зумовлених досягнутим рівнем розвитку людства, загальних та рівних для всіх, необхідних для користування та розпорядження таким соціальним благом, як життя [3, с. 6].

Вважаємо, що мова йде також про право на гідне існування відповідно до умов, що склалися в сучасному суспільному житті. На нашу думку, з реалізацією права на життя пов'язані й право на охорону здоров'я, право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, право на безпеку, право на освіту і т. ін. Для нормального існування як реалізації права на життя у широкому розумінні необхідний перш за все належний прожитковий мінімум, оплата праці, рівень соціального забезпечення, можливості духовного розвитку.

Хочемо звернути увагу на те, що суб'єктом конституційного права, яке розглядається, є будь-яка людина як біологічна істота, незалежно від її громадянства, віросповідання, расової належності, на що вказує формулювання «кожна людина має право на життя». Проте в національному і в міжнародному праві відсутнє єдине визначення поняття «людина». Згідно з ч. 1 ст. 269 Цивільного кодексу України особисті немайнові права належать кожній фізичній особі від народження або за законом [2]. Тобто тільки з народження дитини (за умови, що вона народиться живою) їй будуть належати права людини. Отже, право на життя виникає з моменту народження дитини.

Право на життя припиняється з моменту смерті людини. До цього моменту особа, реалізуючи своє право на життя, може ним розпоряджатися. Так зване «право на смерть» є складовою частиною права на життя, оскільки реалізується шляхом вибору способу розпорядження правом на життя. Це «право» не закріплено в українському законодавстві, тобто людина не має нормативно врегульованого права вибору жити чи припинити життя законним шляхом.

Правам, що впливають з права на життя, неодмінно відповідають певні обов'язки самої людини та інших суб'єктів права. Відповідно до ст. 27 Конституції України обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. Саме безпосередній обов'язок захищати життя людини покладений Конституцією України на державу.

У рішенні Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018 вказано, що позитивний обов'язок держави стосовно впровадження належної системи захисту життя, здоров'я та гідності людини передбачає забезпечення ефективного розслідування фактів позбавлення життя та неналежного поведіння, у тому числі й щодо осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі під повним контролем держави [5].

Також одним із обов'язків держави щодо забезпечення кожному права на життя є проведення відповідних навчань для підготовки високопрофесійних кадрів у системі судових та правоохоронних органів (щодо правомірного застосування силових методів, розвитку правовою свідомості та правової

культури) [4, с. 37]. Велике значення в аспекті захисту права людини на життя має нормотворча діяльність держави. Важливо не лише розвивати законодавство, розширювати і поглиблювати захист цього конституційного права шляхом прийняття відповідних законів та нормативно-правових актів, а й дотримуватися цих норм, забезпечувати їх виконання.

Із реалізацією права на життя пов'язано багато проблем, які досі не дістали належного правового регулювання. Це, зокрема, питання визначення юридичних меж життя, забезпечення захисту права на життя. Важливим завданням держави є налагодження належної взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування, політичних партій і громадських організацій, засобів масової інформації, посадових осіб, міжнародних правозахисних організацій щодо охорони та захисту права на життя, відновлення його в разі порушення та притягнення винних до відповідальності. Тож перспективою у наукових розробках з цього питання є дослідження ролі державних та громадських інституцій в механізмі забезпечення права на життя.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.
9. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44.
10. Домбровська О. В. Конституційне право на життя людини і громадянина та забезпечення його реалізації органами внутрішніх справ : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2005. 19 с.
11. Подковенко Т. О. Бобер С. Ю. Право на життя як найвища цінність. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 34–38.
12. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) ч. 6 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18> (дата звернення: 27.11.2019).
13. Рогова О. Г. Право на життя в системі прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2006. 21 с.

Лантушенко Олександр Віталійович
студент юридичного факультету

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Орлова О. О.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

СУД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЕВОЛЮЦІЯ СТРУКТУРИ

Європейський Союз (ЄС) є збалансованою системою інститутів. Механізм реалізації повноважень інститутів ЄС відбивається у процедурах прийняття рішень, що забезпечують як захист і реалізацію спільних інтересів, так і дотримання інтересів всіх держав-учасниць, оскільки в основу побудови ЄС були покладені принципи рівності та солідарності. В інституційному механізмі ЄС ключова роль завжди належала Суду Європейських співтовариств, який в подальшому трансформувався в Суд ЄС та інші інститути судової влади ЄС, що гарантували дотримання права ЄС, його належну інтерпретацію і застосування, а також розгляд спорів між державами-членами та інститутами ЄС.

Питанням правового статусу Суду ЄС, його компетенції присвячено праці таких вчених, як О. Андрійчук, М. Бернат, С. Везеріл, С. Вентковський, Р. Давид, А. Дашвуд, Ф. Джейкобс, Н. Крилова, Р. Крос, І. Лукашука, А. Манукяна, В. Маргієва, М. Марченко, В. Нерсисянца, С. Черніченко та ін.

Первинна редакція ст. 177 Договору про Європейські Співтовариства (в цей час – ст. 267 Договору про ЄС) орієнтувала на забезпечення співробітництва між національними судами держав-учасниць Договору і Судом Європейських співтовариств. Вона не передбачала розгалуженої судової системи співтовариств і не підкоряла суди країн-учасниць Співтовариства Суду ЄС. У науковій літературі наміри авторів Договору отримували різну інтерпретацію. Д. Шоу висловлювала думку, що Суд ЄС лише співпрацює з судами держав-членів, а їх взаємодія вкладається в поняття «роздільних функцій».

Б. Топорнін, навпаки, вважав, що Суд ЄС по суті замикає судову систему різних національних правопорядків у вузькій сфері так званої преюдиціальної процедури, а Суд Європейських співтовариств у багатьох випадках практично грав роль вищої судової інстанції. Еволюція та організаційна структуризація самого Суду показує, що він став вищою судовою інстанцією і, крім того, домінуючим фактором становлення спеціального інтеграційного правопорядку [1, с. 45–46].

Основоположним уявляється тут те, що Суд сам зробив висновок, і цим визначається його місія, що право ЄС є новим унікальним правопорядком і навіть не міжнародним за своїм характером: останнє засноване на ідеї співробітництва, отже, є координаційним за своєю природою, тоді як право ЄС спрямоване на розвиток і поглиблення інтеграції та має в більшій мірі субординаційний характер. Міжнародне право в основному договірне, а право Союзу розвивається в значній мірі органами ЄС. У цей час очевидно, що смисл і логіку розвитку судової влади ЄС і її організації слід оцінювати з позиції еволюційних змін установчих договорів. Останній – Лісабонський договір формально закріпив наявність єдиної судової установи – Суду ЄС, що складається по суті з процесуально окремих судів. Своє походження Суд ЄС веде від трьох наднаціональних судових органів, заснованих у 1950 р. для кожного з трьох Європейських співтовариств (Європейського об'єднання вугілля і сталі, Європейського економічного співтовариства та Європейського об'єднання з атомної енергії). Завданням цих судів було забезпечення дотримання в співтовариствах положень, закріплених договорами про їх заснування, а також однакового тлумачення і застосування цих положень. У 1958 р. на основі зазначених судів був створений єдиний Суд, який покликаний був обслуговувати всі три європейські об'єднання. Суд діяв до певного часу як одноінстанційний Суд, контролюючи дотримання норм права співтовариствами, і, у разі потреби – тлумачення і застосування його окремих положень [2, с. 100].

Довгий час Суд Європейських співтовариств був єдиним судовим інститутом. Через зростання навантаження на підставі поправок, внесених в установчі договори в 1986 р., був створений другий судовий орган співтовариств – Суд першої інстанції, до юрисдикції якого перейшли справи за скаргами фізичних та юридичних осіб на дії (бездіяльність) інститутів і органів ЄС, а також службові спори – спори, що виникають у зв'язку з проходженням цивільної служби в Європейських співтовариствах. В даний час Суд ЄС (The Court of Justice of the European Union) складається з Суду правосуддя (The Court of Justice), Загального суду (The General Court) і спеціалізованих судових палат (specialized chambers). На даний час створена лише одна така палата – Трибунал з питань цивільної служби ЄС. Суд ЄС правомочний: 1) розглядати і вирішувати справи, представлені на його розгляд країною-учасницею ЄС, інститутом ЄС, фізичною або юридичною особою; 2) за зверненнями судів чи трибуналів країн-учасниць виносити преюдиційні рішення (попередні рішення) щодо тлумачення положень права ЄС або дійсності актів, прийнятих інститутами ЄС; 3) розглядати і вирішувати інші справи, віднесені до його компетенції положеннями установчих договорів ЄС [3, с. 210–211].

Виходячи з того, що судова система ЄС включає три судові ланки в рамках єдиної судової установи, можна зробити висновок, що в ЄС існує оригінальна інтеграційна судова юрисдикція, що віддзеркалює особливості природи права та правової системи ЄС. Сучасна структура судової системи в рамках єдиної судової установи, якою є Суд ЄС, об'єктивно потребує уніфікації та диференціації процедур діяльності судів різних ланок судової системи ЄС. Процесуальний порядок розгляду справ у всіх трьох судових інстанціях за загальним правилом однаковий і регулюється ч. 3 Статуту Суду. Стосовно Загального суду це прямо вказано в ст. 53 Статуту, а стосовно спеціалізованих судів (судових палат) – положення Статуту Суду поширюються на них, оскільки в рішенні Ради, що засновує їх, не вказано інше [4].

Чинний Статут Суду ЄС включає в себе п'ять розділів: розділ I «Статус суддів і генеральних адвокатів» (ст. 2–8); розділ II «Організація» (ст. 9–18); розділ III «Процедура» (ст. 19–46); розділ IV «Загальний суд» (ст. 47–62); розділ V «Прикінцеві положення» (ст. 63–64). Відповідно до ст. 63 Статуту Суду Суд ЄС та Загальний суд приймають свої власні Правила процедури, необхідні для застосування і роз'яснення положень Статуту. Ці Правила процедури повинні бути схвалені кваліфікованою більшістю в Раді ЄС. Суд ЄС уособлює судову владу в ЄС. Він, як і інші інститути ЄС: Європейський парламент, Європейська рада, Рада ЄС, Європейська комісія, Європейський центральний банк та Рахункова палата входить в інституціональний механізм, який покликаний просувати цінності Союзу, сприяти досягненню цілей, заради яких створено Союз, служити інтересам Союзу, його громадян і країн учасниць ЄС [5].

З набуттям чинності Лісабонського договору посилилася загальна політика щодо дотримання права ЄС. Незважаючи на те, що контроль за дотриманням наднаціонального права покладено на Європейську Комісію, велика роль у забезпеченні однакового застосування та тлумачення норм цього

права належить судовій системі ЄС на чолі з Судом ЄС. В останні роки, як відомо, Суд ЄС через свою практику зробив серйозний внесок для затвердження пріоритету наднаціонального права, розглядаючи справи Європейської Комісії про недотримання державами-членами нормативних приписів ЄС та інкорпорації директив ЄС у внутрішнє право держав-членів.

Список використаних джерел

1. Браймутов М. О. Міжнародне право : підручник. Вид. 3-тє. Харків : Одиссей, 2002. 665 с.
2. Тимченко Л. Д. Міжнародне право : підручник. Київ : Знання, 2012. 631 с.
3. Пронюк Н. В. Сучасне міжнародне право : навч. посіб. Вид. 2-ге, змін. та доп. Київ : КНТ, 2010. 344 с.
4. Захаров Е. Е. Прослушивание телефонов в международном праве и законодательстве одиннадцати европейских стран. *Права людини*. № 49. URL: www.hro.org/editions/phone/index.htm (дата звернення: 28.01.2020).
5. Килкэли У. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 8. Право на уважение частной и семейной жизни, жилища и корреспонденции. Прецеденты и комментарии : учеб.-метод. пособие. Москва : Рос. акад. правосудия, 2001. 167 с.

Леоненко Владислав Анатолійович

студент факультету
соціально-психологічної освіти та управління

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Талдикін О. В.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Будь-які права, в тому числі цивільні, можуть бути абсолютними та відносними, тобто обмеженими корелюючим їм обов'язком дотримуватись прав іншого носія. Право на приватність ми відносимо до останньої категорії. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю теоретико-правового дослідження права на приватність та особливостями його реалізації як права, що в правовому полі обмежується наявністю аналогічного права у інших суб'єктів та відповідного обов'язку у носія такого права дотримуватись цього ж права, що належить іншим, а також між цим правом та інтересами суспільства.

Право на приватність як об'єкт наукового дослідження увійшло у сферу наукових інтересів таких зарубіжних та вітчизняних дослідників, як Н. Беляєва, Стівен Гріп (Steven Greer), Д. Гудима, Пітер ван Дейк (Pieter van Dijk), Т. Дудаш, Майкл Львін (Michael Lwin), І. Михайленко, С. Мішуровська, Б. Неделек (B. Nedielek), С. Погребняк, П. Рабінович, С. Рабінович, М. де Сальвіа (Michele de Salvia), В. Серьогін, Т. Фулей, Г. Христова, Ж. Чевичалова, С. Шевчук.

Необхідність полягає у здійсненні аналізу права на приватність як відносного права та проблемних аспектів його реалізації.

Одним із базових актів, який на нормативному рівні закріплює право на приватність, є Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, ст. 8 якої визначає, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [1].

С. Шевчук виділяє чотири основні складові права на повагу до приватного життя: інформаційна (що включає в себе такі аспекти, як поширення відомостей про особу, збір та обробка персональних даних); фізична (тобто захист фізичної недоторканності особи); комунікативна (безпека та приватність листування, електронної пошти, телефонних розмов та інших видів приватних комунікацій); просторова (яка охоплює поняття дому, робочого місця, тобто безпосереднього середовища особи) [2, с. 362].

Якщо ж поглянути на цю категорію з іншого боку, то справедливим є твердження, що «не є загально визнаним той факт, що приватність – стосовно деяких сфер, у яких індивід може

контролювати процес розповсюдження інформації, ступінь доступу до неї та міру ваги, – є насправді ідеалом: дехто каже, що сучасне захоплення приватністю є тільки ще однією ознакою жадливого індивідуалізму як одного з аспектів процесу відчуження» [3, с. 303].

Досить вдало з цього приводу висловлюється В. Серьогін, який, вирішуючи окреслену вище проблему, пропонує «право на недоторканність приватного життя необхідно розглядати у трьох аспектах:

1) як право індивіда на своє власне життя, на дії щодо самого себе; дане право безпосередньо пов'язане з індивідуальністю конкретної людини, а відповідно, й із захистом від втручання з боку всіх суб'єктів права;

2) як неприпустимість втручання у приватне життя особи з боку держави, організацій, юридичних і фізичних осіб;

3) як право, суміжне з іншими правами, а саме: з правом на недоторканність сімейного життя, правом на недоторканність житла, правом на недоторканність кореспонденції. Однак, звертаючись до останнього аспекту, слід мати на увазі, що перелічені права можна розглядати і як примикаючі до права на недоторканність приватного життя елементи, і як самостійні права» [4, с. 538].

На наше переконання, продовжуючи думку В. Серьогіна, можна сформулювати три базові підходи до розуміння права на приватність, що можуть застосовуватись ситуативно: право на приватність як суб'єктивне право, право на приватність як об'єктивне право та право на приватність як родова або суміжна категорія до схожих юридичних явищ.

Відповідна практика правозастосування має виходити з того, право на приватність особи, в якій з «іпостасей» було порушено, оскільки, як правило, порушується саме право суб'єктивне. Об'єктивне ж право здебільшого фіксується нормативними гарантіями з боку держави і має дещо декларативний характер, оскільки деталізується або реалізується в низці інших законодавчих положень.

Щодо розмежування та позиціонування права на приватність як суміжної та або родової категорії перспективними в подальшому видаються наукові розробки у бік вироблення чітких критеріїв такого розмежування, що може бути ускладнено деякою термінологічною неузгодженістю національного законодавства та законодавства міжнародного, що також може містити відповідні норми.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 24.11.2019).
2. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Вид. 2-е, випр., доп. Київ : Реферат, 2007. 848 с.
3. Гевінсон Р. Приватність. *Енциклопедія політичної думки* / пер. з англ. Київ : Дух і Літера, 2000. С. 303–304.
4. Серьогін В. О. Право на недоторканність приватного життя у конституційно-правовій теорії та практиці : монографія. Харків : ФІНН, 2010. 608 с.

Маліна Анастасія Андріївна
студентка юридичного факультету

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Степаненко К. В.

**Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ**

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ТА РОЛЬ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

На сучасному етапі розвитку міжнародного публічного права однією із найважливіших складових, які зумовлюють його зміст та відображають його характерні риси, є принципи. На сьогодні більшість політичних рішень, навіть незначних, вважаються надійними, якщо вони спираються на принципи міжнародного публічного права. Зважаючи на те, що принципи наділені неабиякою політичною силою, то саме завдяки їм відбувається функціонування міжнародного публічного права і міждержавних відносин загалом.

Серед науковців, які досліджували принципи міжнародного публічного права, є В. Буткевич, Ю. Волошин, М. Марченко, О. Тіунов, М. Філімонов та багато інших.

Аналізуючи думки різних вчених, найбільш загальним поняттям принципів міжнародного публічного права прийнято вважати систему міжнародно-правових норм, які мають фундаментальний характер і регулюють взаємовідносини між суб'єктами міжнародного права в усіх сферах міжнародних відносин. У сучасних умовах політичного та соціально-економічного розвитку принципи міжнародного публічного права є ядром міжнародних відносин, що зумовлюється обов'язковістю їх прийняття та дотримання кожною країною.

Історія становлення принципів міжнародного публічного права є різноманітною, але все ж їх виникнення прийнято пов'язувати з Другою світовою війною [1]. З огляду на руйнівні наслідки війни, союзники прийняли рішення щодо зміцнення миру і безпеки шляхом створення Організації Об'єднаних Націй. Статут Організації Об'єднаних Націй є першоджерелом закріплення цілей міжнародних відносин та принципів зовнішньої політики, а саме термін «принцип міжнародного права» було використано у Декларації про принципи міжнародного права від 24 жовтня 1970 року. Також на основі Декларації згодом, у 1975 році, було ухвалено Гельсінський заключний акт Ради з безпеки і співробітництва в Європі, який закріпив ще три додаткових принципи міжнародного публічного права.

До основних принципів міжнародного публічного права належать: принцип незастосування сили або загрози силою; принцип співробітництва; принцип територіальної цілісності; непорушності кордонів; мирного розв'язання спорів; принцип рівноправності і самовизначення народів; суверенної рівності держав; принцип поваги прав людини; невтручання у внутрішні справи; добросовісного виконання міжнародних зобов'язань [2]. Варто підкреслити, що всі ці принципи тісно взаємопов'язані між собою і складають єдину, цілісну та органічну систему. Наприклад, на практиці це можна побачити через призму тлумачення одного принципу у контексті іншого, тобто принцип непорушності кордонів і принцип територіальної цілісності відображають формулу єдиного правила поведінки щодо зовнішніх зносин.

Важливим при розгляді питання про принципи є виокремлення їх окремих рис та особливостей. До основних відмінних рис належать: у процесі свого застосування принципи набули універсальної форми; деякі принципи поширюються не тільки на основний суб'єкт – державу, але й на безпосередні суб'єкти (наприклад, міжнародні організації); принципи органічно переплітаються між собою та доповнюють один одного [3]. Також, аналізуючи вищенаведене, до особливостей принципів міжнародного публічного права можна віднести звичаєву природу принципів, формулювання деяких принципів як обов'язків (наприклад, принцип заборони застосування чи загрози силою, принцип невтручання та ін. визначаються у Декларації більше як обов'язок) та мають переважно імперативний характер.

Отже, аналізуючи історичний аспект формування та основні особливості та характерні риси принципів міжнародного публічного права, можна зазначити роль та важливість принципів загалом. Отже, принципи міжнародного публічного права виконують функцію ключових та фундаментальних міжнародно-правових норм, які забезпечують стійкість системи міжнародних відносин. Також варто зазначити те, що принципи охороняють систему загальнолюдських цінностей, таких як безпека, мир та права і свободи людини. Крім того, принципи слугують не тільки джерелом, але й ідейною основою розвитку міжнародного публічного права.

Список використаних джерел

1. Задорожній О. В. Поняття та нормативні вимоги основних принципів міжнародного права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2015. Вип. 75. С. 242–255.
2. Мельничук О. І. Роль принципів міжнародного права в європейському праві. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 4. С. 132–138.
3. Широкова-Мураш О. Г. Про особливості розуміння основних принципів міжнародного права у сучасному світі. *Наукові записки*. 2008. Том 77. С. 93–96.

Маркова Ельвіра Олександрівна
студентка юридичного факультету

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Наливайко О. І.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ

В умовах сьогодення питання щодо соціального захисту населення є актуальним для органів державної влади, адже це один із засобів збереження злагоди і стабільності у суспільстві.

Проблемам соціального захисту населення присвячені праці вітчизняних і зарубіжних науковців: М. Білинської, Н. Волгіна, М. Кравченко, О. Морозової, Г. Райта, Б. Ракитського, О. Холостової, Л. Якушева, С. Янової та ін.

Поняття «соціальний захист» можна визначити як обов'язкову складову життя держави в усіх його аспектах – політичному, економічному, культурному тощо. Соціальний захист є чинником, який відповідає за добробут, розвиток суспільства і безпеку громадян. Від ефективної діяльності соціального захисту залежить розвиток будь-якого суспільства.

Поняття «соціальний захист» має різне значення. Зокрема, досліджуване поняття в Україні використовують у різних значеннях, зокрема: в контексті суб'єктивного права громадян; у назвах відповідних державних органів – Міністерство праці та соціальної політики України; у назві управління, яке займається питаннями соціального захисту населення районних та обласних державних адміністрацій; як одна з основних функцій та напрямів діяльності держави; для розмежування окремих категорій громадян; у значенні системи відповідних гарантій держави тощо [6, с. 72].

На думку О. Мачульської, соціальний захист слід розуміти як гарантії з охорони праці, здоров'я і навколишнього середовища, мінімальної оплати праці та гарантії з інших заходів, необхідних для життєдіяльності людини і повноцінного функціонування держави [3].

Н. Стахановська засвідчує, що законодавча влада до соціального захисту намагається віднести всі заходи матеріально-побутового, медичного, науково-просвітницького та іншого характеру, через які виявляється турбота держави про громадян, які перебувають у складних життєвих ситуаціях і потребують державної допомоги [5, с. 56]. Соціальний захист – це практична діяльність з реалізації основних напрямів соціальної політики, одна із найважливіших функцій держави.

Загалом це поняття має економічний характер, тому що здійснює вплив саме на цю сферу життєдіяльності суспільства. Соціальний захист проявляється у таких формах, як індивідуальна відповідальність роботодавців, страхування, соціальне страхування, соціальна допомога, державне соціальне забезпечення тощо. Соціальний захист може проявлятися також у наданні різних послуг особам, які є об'єктами цього захисту.

Якщо розглядати питання про соціальний захист з економічного погляду, можна виділити три основні складові системи соціального захисту: пенсійне забезпечення та забезпечення на випадок безробіття; грошова допомога сім'ям; різноманітні види соціальної допомоги (догляд за людьми похилого віку, інвалідами, опіка над сиротами) [4, с. 43].

Проте соціальний захист має також і правовий аспект, який є не менш важливим, ніж економічний аспект, тому що знаходить своє відображення у нормах Конституції України, насамперед у II розділі, який визначає основні права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Відповідно до ч. 2 ст. 21 Конституції України права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними, а ч. 1 ст. 46 гарантує громадянам право на соціальний захист [2].

Важливе значення для врегулювання питання соціального захисту мають міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Міжнародно-правове регулювання соціального захисту здійснює неабиякий вплив на розвиток національного законодавства.

Зокрема, головні принципи, на яких базується право соціального забезпечення, закріплено у Загальній декларації прав людини, що була ухвалена резолюцією ООН 10 червня 1948 року. У Декларації зазначається, що «кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення та на здійснення необхідних для підтримання її гідності і вільного розвитку особистості прав у економічній, соціальній і культурній сферах за посередництвом національного й міжнародного

співробітництва та у відповідності зі структурою і ресурсами кожної держави» (ст. 22). Водночас право на соціальний захист пов'язане із правом на такий життєвий рівень людини, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд і необхідне соціальне обслуговування, який необхідний для підтримки здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї (ст. 23) [1].

Соціальний захист у будь-якій державі – це комплекс соціальних, економічних, правових заходів, призначених для надання матеріальної підтримки особам у разі настання соціальних ризиків, передбачених законодавством для подолання несприятливих наслідків.

Соціальну державу прийнято розуміти як таку, що орієнтована передусім на добробут всього суспільства та кожної окремої людини. Водночас досягнення стану соціально-орієнтованої держави потребує належного життєвого рівня населення, здобутого, зокрема, політикою соціального захисту. Визначивши зміст та зіставивши поняття соціальної держави, соціальної політики та соціального захисту, можна конкретизувати роль та місце останнього в політиці сучасної демократичної, соціальної та правової держави.

Отже, соціальний захист – центральна складова соціальної держави, адже його предметом є людина та можливості її всебічного розвитку. Через систему соціального захисту держава виявляє себе реально відповідальною за долю, добробут, майбутнє кожного громадянина. Можна говорити про те, що соціальна держава – це особливий характер взаємозв'язків між державою та індивідуумом, а соціальний захист є одним із визначальних зв'язків, способів втілення ужиття умов соціальної державності.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. с. 141.
3. Мачульська О. Є. *Право соціального забезпечення* : підручник. Москва : Юрайт, 2017. С. 441.
4. Москаленко В. В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави. *Наукові записки*. 2003. С. 41–44.
5. Стаховська Н. М. Соціальне забезпечення чи захист. *Підприємництво, господарство і право*. 2000. № 8. С. 54–57.
6. Тарасенко В. С. Поняття та форми соціального захисту дітей-інвалідів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. № 37. С. 71–75.

Несмашна Тетяна Миколаївна

студентка факультету
соціально-психологічної освіти та управління

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Талдикін О. В.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ДО ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЛЮДИНИ НА СВОБОДУ СЛОВА В УКРАЇНІ

Відомо, що одним з природних прав людини є свобода вираження своїх думок, яке і є свободою слова. Свобода слова як природне і невід'ємне право людства у всіх демократичних суспільствах і державах захищається законами, заходами примусу державного апарату і справедливим правосуддям. Про свободу слова та публікацій зараз чимало хто полюбляє обговорювати, озвучується це майже як закликання. Деякі показують це як особисту заслугу, інші клянуться у своїй відданості головним принципам демократії та підносять своїм розумінням значення свободи слів для розвитку людства.

Свобода слова – це не просто право розкрито виражати свої міркування. Це право на безпечне життя, бо публічність - це реальний інструмент який захищає права людей. Свобода слова вписана в деяких документах, серед яких «Загальна декларація прав людини» (ст. 19) [1], «Конвенція про захист прав людини і основних свобод» (ст. 10) [2] і Конституція України, ст. 34 якої стверджує: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб і на свій вибір» [3]. Чому служить реалізація права суспільства на

свободу слова в сучасному світі? По-перше, меті самовираження людиною своїх думок і оцінок щодо власних дій, а також думок і дій інших людей. По-друге, можливості звернутися до товариства зі своїми пропозиціями, зауваженнями і критикою на їхню адресу. По-третє, комунікації людей, тобто відповідної реакції суспільства і держави на звернення людини або групи людей, яка також може проявлятися як в словах, так і в діях.

Одним з дієвих механізмів прояву свободи слова в сучасному світі є функціонування засобів масової інформації. Чому і як служать ці механізми? По-перше, вони служать ефективному якісному обміну інформацією між членами суспільства і між суспільством і державними інститутами влади. По-друге, вони служать формуванню загальної, а також політичної і правової культури кожного і суспільства загалом. По-третє, надають (або не роблять) дієву допомогу в управлінні життям суспільства і держави.

Свободою слова, так чи інакше, користуються всі громадяни тієї чи іншої країни. Але користуються по-різному, виходячи з власного розуміння цієї свободи, своїх цілей і завдань. Всі люди в контексті реалізації свободи слова діляться на чотири основні групи її прихильників: а) вербальні активісти – це ті, які хочуть донести свої думки і оцінки до якомога більшої кількості співгромадян і використовують всі можливі шляхи і засоби поширення інформації; б) діючі активісти – люди, які не задовольняються лише поширенням інформації, а бажають почути реакцію тих, на кого вона спрямована, і домагаються реалізації своїх пропозицій; в) активні дискусанти, у яких є потреба обговорити всю нову інформацію з будь-ким у вузькому колі співрозмовників без будь-яких реальних суспільних наслідків такого обговорення; г) пасивні споживачі інформації, які використовують інформацію в особистих цілях, без будь-якого публічного аналізу та поширення. Є ще одна, особлива, група прихильників свободи слова. Це група публічних політиків. Для них свобода слова – це не тільки спосіб самовираження, але ще й спосіб досягнення політичних цілей, існування, заробітку, а значить – влади. Влада над іншими людьми, спільнотами людей, народами і державами. І якраз ця соціальна група найбільш схильна до спокуси маніпулювати, тобто використовувати в корисливих цілях право людини на свободу слова. Прикладів таких маніпуляцій у нашому повсякденному житті багато. Особливо вони виявляються в політичній діяльності і в сучасному інформаційному просторі, окупованому різними ЗМІ: передвиборчих кампаніях, політичних ток-шоу, інтерв'ю.

Будь-яке право людини нічого не означає, якщо поряд з ним не функціонують його обов'язки і відповідальність. Відповідальність як властивість відповідати перед самим собою і оточенням за свої думки, слова і справи. Свобода слова при всій її невизначеності вираження і існування також передбачає відповідальність за поширення і виконання цього самого слова. Цю якість – відповідальність – слід виховувати у людини з малих років, і тоді воно стає фундаментом трьох якостей: порядності, професіоналізму, патріотизму.

Аналізуючи прояви свободи слова в політичному житті нашої країни, доводиться з сумом констатувати, що вона існує у нас переважно тільки в одній частині – в формі поширення інформації: новин, заяв, критики, пропозицій. І практично не функціонує в своїй другій частині – виконання сказаного слова і цієї обіцянки.

Отже, якби в законодавстві було все чітко врегульовано, то ми б тоді не говорили про те, що є якийсь тиск на ЗМІ, канали чи журналістів узагалі. Має бути норма закону, де все було б чітко записано: що дозволено, а що – ні.

Тому, якщо ми навчимося нести повну відповідальності за свої слова, ми зможемо досягти великого прогресу на шляху до процвітання суспільства і держави з гарним і гордим ім'ям – Україна.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини від 10.10.1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 19
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. *Урядовий кур'єр*. 2010. № 215.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 34.
4. Про інформацію : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.

Нікішина Надія Вадимівна

студентка факультету
соціально-психологічної освіти та управління

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Талдикін О. В.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВО ОСОБИ НА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ І СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ

На сьогодні все дедалі більше постає питання про захист персональних даних громадян. На сучасному етапі розвиток інформаційних технологій надає чималу змогу зібрати, накопичити та поширити інформацію про особу. Персональні дані належать до типу надзвичайно поширеної інформації. Їх поширеність ілюструється наявністю практично в будь-якому документі: паспорті, пропуску на робоче місце, страховому полісі, паспорті транспортного засобу, наявністю в різних списках, складених в комерційних і державних організаціях. Крім того, вони, як правило, входять в усі юридичні або фінансові документи, наприклад, в договір про купівлю-продаж, в довіреності, договори про надання банківських послуг, договори про надання комунальних послуг і т.п. Іншою інформацією, яка також належить до захищених законом персональних даних, є біометричні дані. До таких даних належать відомості, що характеризують антропологічні і фізіологічні особливості людини. Вже протягом 100 років загально визнано, що на основі цих даних можна встановити особистість суб'єкта даних. До подібних відомостей належать: ріст, відбитки пальців, колір сітківки ока, характер, будь-які відхилення в розвитку, видимі травми і т. п. Останнім часом до цього додалися і результати аналізу ДНК. Найважливішою тенденцією розвитку інформаційного суспільства на сьогодні є зростання інтересу до сучасних технологій. Новітні комп'ютери, телефони та планшети, мають великий попит у більшості груп населення нашого суспільства. Не варто забувати, що кожний такий гаджет оснащений системою, яка дозволяє користуватися мережею «Інтернет». Ця мережа, зі свого боку, є прямим доступом до особистісної інформації користувачів, як правило, користування ресурсами, які надає Інтернет, передбачає надання персональних даних для реєстрації та подальшого використання. Масове поширення приватної інформації в мережі «Інтернет» створює високий ризик негативних наслідків для тих, кого вона стосується, зазвичай це загроза репутації чи небезпечне переслідування. Від самого початку заснування мережа «Інтернет» почала реалізовувати себе як засіб вільного поширення інформації та дала змогу отримувати прямий доступ до інформації в будь-якому місці Землі. Серед унікальних можливостей Інтернету, можна виділити такі: універсальність, відкритість, незалежність від інфраструктури (крім телефонної системи), децентралізованість, пристосованість до потреб користувачів, інтерактивність, місткість тощо. Інтернет надає широкі можливості для передачі або отримання даних будь-якого виду та об'єму, сприяє спілкуванню людей в будь-якій точці Землі, установленню добрих взаємовідносин та багатьом іншим аспектам повсякденного життя.

Якщо подивитися з іншого боку, реальна проблема сучасного світу – Інтернет. У повсякденному житті люди залишають після себе так звані віртуальні «хлібні крихти»: цифрову інформацію про те: кому дзвонять, куди ходять, яку їжу коштують, що і де купують, де живуть і інші дані про особисте життя. За цими елементами життя людей можна дізнатися більше, ніж вони самі хотіли б про себе розповісти. Цифрові технології дозволяють досліджувати безліч індивідуальних взаємодій, під час яких люди обмінюються ідеями, грошима, товарами і послугами. Як вже згадувалося раніше, джерелом загроз персональних даних є Інтернет. У сучасному світі практично в кожній людині є електронна пошта, іноді акаунтів кілька, і профілі в різних соціальних мережах. У будь-якому разі злом акаунтів може призвести до втрати персональних даних, опублікованих на сторінці профілю, або пересилаються з допомогою сервісу, а найчастіше за допомогою пошти та соціальних мереж пересилають особливо важливу інформацію. Будь-які неправомірні дії, які призвели до втрати персональних даних, порушують головний закон країни – Конституцію. Обробка персональних даних, яка порушує права і свободи людини – це будь-яка дія або сукупність дій, а саме: накопичення, зберігання, зміна, поновлення, використання і поширення, в тому числі з використанням інформаційних систем, що здійснюється щодо персональних даних фізичної особи.

Сучасна тенденція запровадження комп'ютерів у сфери ділового та особистого життя суб'єкта породила нові можливості ідентифікації даних особи без його відома і прямого на те згоди. Подібні ідентифікаційні відомості, як правило, стосуються авторизаційних параметрів технічних і програмних засобів, знаходяться в постійному або регулярному контакті з людиною. Особливості інформаційних технологій припускають, що віддалено може бути отримана інформація за такими параметрами, як IP-адреса пристрою, адреса мережевої плати, за допомогою якої виконується підключення до мережі передачі даних, ідентифікатор SIM карти стільникового оператора, IMEI будь-якого пристрою, що використовує для підключення до мережі мобільного зв'язку. Варто зауважити те, що жодний комп'ютер та будь-який інший сучасний гаджет не обходяться без мережі «Інтернет». Саме це «царство» безмежних можливостей може мати доступ до особистих відомостей користувача, тому кожна людина повинна бути обізнана у своїх правах та обов'язках щодо використання та обробки персональних даних. Користувачі, оператори та провайдери послуг Інтернету мають враховувати особливість захисту персональних даних у цій мережі у зв'язку з тим, що несанкціоноване використання та поширення інформації загрожує нанесенням шкоди людині, суспільству та державі. В час розвитку інформаційної площини, право на недоторканність приватного життя та захист даних в мережі «Інтернет», отримує все більше уваги, а порушення цього права отримує нових проявів. В Україні, на жаль, часто ігнорується значущість цього права для буденного життя кожної особи. До того ж, часто приховується той факт, що порушення вищезгаданого права, як правило, спричиняє низку порушень інших прав та свобод людини. Приватність власного життя гарантується як законодавством нашої держави, так і міжнародними актами, обов'язковість яких визнана всіма демократичними країнами. Так, стаття 32 Основного Закону нашої країни передбачає: Ніхто не повинен втручатися в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не припускається будь-яке збирання, зберігання, використання або поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Кожний громадянин має право та можливість знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею [1].

Кожному гарантується судовий захист права спростовувати невірогідну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної й моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації. Зокрема, статтею 31 Конституції України гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції [1]. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо. Держава забезпечує можливість з боку кожного контролювати інформацію про себе, про свою сім'ю, припинення розголосу небажаної інформації, тим самим гарантуючи невтручання в особисте та сімейне життя. У сфері особистого життя відносини між людьми і державою будуються на принципах моральності – це є головна ознака демократичної держави. Гарантія невтручання в особисте і сімейне життя – це гарантія на особисту і сімейну таємницю, на забезпечення можливості перебувати в стані відносної незалежності від держави і суспільства. Посилання на те, що держава гарантує невтручання в особисте і сімейне життя особи, крім випадків, передбачених Конституцією України, цілком виправдано.

У Законі України «Про захист інформації про особу (персональних даних)», на думку І. В. Сервецького та В. В. Редьки, основними принципами роботи з інформацією персонального характеру та її захисту є:

1. Збирання та опрацювання персональних даних, відповідно до законних підстав.
2. Збирання інформації варто здійснювати з чітко окресленою метою, у визначених обсягах і не використовувати з іншою метою без належних підстав.
3. Має діяти принцип обмеження збирання інформації, відповідно до якого не можна зберігати так звані вразливі персональні дані, до яких належать: етнічне (расове) походження, політичні погляди, партійна належність, релігійні переконання, стан здоров'я, статеве життя, наявність судимості.
4. Інформацію персонального характеру необхідно оновлювати і не зберігати понад необхідний термін.
5. Особа повинна мати право знати стосовно збирання інформації про неї, мати доступ до цієї інформації, а також вимагати виправлення недостовірної інформації [3].

Проблема, яка є на сьогоднішньому етапі розвитку інформаційного суспільства, полягає в розвитку і залученню все більшої кількості молоді у соціальні мережі.

Наступ цифрового століття – століття комп'ютерів, інформатизації і глобальних мереж – призводить до того, що інформація про приватну сферу життя людей стає легкодоступною і поширюється на цифрових носіях без їх відома. Як зазначають А. М. Кучук та О. В. Талдікін: «Сучасні технології дозволяють негласно визначати місцезнаходження людини, вести спостереження і стеження. Зберегти щось у таємниці при нинішньому розвитку засобів спостереження та передачі даних стає все складніше. Практично немає можливості індивіду перебувати поза наглядом, спостереженням і контролем» [4, с. 69]. Соціальні мережі є частиною Інтернету, вони являються джерелами інформації. Суспільство поступово входить у залежність від нормального функціонування соціальних мереж і це змушує виробляти нові підходи до захисту інтересів особистості, суспільства, держави у цій сфері. Слід зауважити те, що при реєстрації в подібних віртуальних місцях людина вводить особистісні дані повідомляють про себе чимало інформації – це ім'я, прізвище, по батькові, дата народження, домашній чи робочий номер телефону, адреса електронної пошти (домашня та робоча), деякі факти зі свого особистого життя, рід занять, захоплення, національність, контактні дані тощо, та дає згоду на їх обробку та використання. Варто звернути увагу, що більшість користувачів навіть не здогадуються про те, наскільки широкому колу осіб надана ними інформація може стати відомою, не усвідомлюють і фактично не можуть усвідомити реальну й потенційну небезпеку можливого протиправного використання накопиченої протягом тривалого часу та аналітично обробленої їх персональної інформації щодо всіх сфер їхнього особистого та службового життя. Тому ніхто не може бути впевнений, що ті, в чіях руках опиняться наші персональні дані, будуть діяти доброчесно і, головне, законно, дотримуючись прав суб'єктів даних. Варто зауважити, що плідною й зручною основою для шахрайства та інших протиправних діянь, що вчиняються у шахрайський спосіб, є саме соціальні мережі. У такому разі шахрайство може бути прямим – у варіанті класичного діяння, яке підпадає під дію Кримінального кодексу, і таким, коли одразу розкрадання коштів не відбувається, але персональні дані користувача стають відомим або в іншому випадку відбувається зараження комп'ютера потерпілого, деякими видами, капосними програмами, які в подальшому, контролюють усі дії в системі, перехоплюючи на себе управління. Щоб особисті дані не стали публічними чи взагалі не постали загрозою, слід дотримуватись низки правил, які перешкоджають витоку інформації до рук злочинців. По-першу, слід перевіряти сайти, які потребують вводу персональних даних, таких, як дані паспорта або платіжної картки, їх слід надавати лише тим сайтам, які пройшли перевірку або належать відомим мережам; по-друге, ігнорувати фішингові повідомлення, які надходять, зазвичай, від банків або відомих брендів, також це може бути онлайн-оголошення або розсилка листів на електронну адресу. Заради своєї безпеки необхідно перевіряти такі повідомлення через банки або інших офіційних представників; по-третє, безпечний пароль – це перша гарантія того, що ваша особиста інформація перебуває під надійним захистом. Під час покупних операцій варто особливо уважно вивчати сайт, на якому купується товар, на предмет суворості відповідності нормам закону і небажано прив'язувати свої особисті картки до платіжної системи сайту, це має додатковий ризик. Ще одним вогнищем небезпеки для персональних даних в мережі «Інтернет» можуть стати сайти з пошуку роботи. На сьогодні жодні системи неспроможні передбачити, яку саме можливу загрозу несуть ті або ті дані, до яких пристосована інформація. Слід зауважити що, дані можуть бути небажаними підпрограмами-вірусами, так ще сама інформація невідомо як вплине на свідомість людини. Вони просто надають висновки, обробляють інформацію та надають пропозиції. Це може сприйматись як нові знання, порушуючи таку складну інформаційну систему, як людина або суспільство та держава так само, завдяки, насамперед, використанню найважливішої для життєдіяльності людини інформації – її персональних даних, та здійснюючи «духовну та економічну експансію». У наш час електронні засоби беруть активну участь в інформаційних загарбаннях (зокрема, це відбувається у політичній сфері, де ведуться інформаційні війни із поневолення інших держав), пропаганді способу життя, перепрограмуванні світогляду і «зомбування» суспільної свідомості, мета яких – встановлення духовної та економічної влади. Інформація завжди давала перевагу в боротьбі за багатство і владу, але в інформаційний вік вона стала головною зброєю. Можливості обміну інформацією в Інтернеті сьогодні досить безмежні і продовжують розвиватися. Інтернет на сьогодні є динамічним соціальним середовищем, яке об'єднує величезну кількість людей. Тому за наявності, здавалося б, загально визнаних сучасних прав людини і свобод громадянина, головною проблемою, як вважається, залишається проблема ефективності захисту прав людини на її персональні дані та захисту інформаційних ресурсів, які складають нові знання, що забезпечують захист інтелекту, підсвідомості та свідомості людини. На мою думку,

зазначені питання є вкрай актуальними для людини, суспільства та держави. Отже, забезпечення безпеки персональних даних є однією з найважливіших проблем в інформаційній сфері та взаємовідносинах держави, юридичних і фізичних осіб, вимагають певних підходів і рішень. Нові технології, з одного боку, істотно спростили збір, обробку, зберігання, передачу даних, а з іншого – створили очевидні загрози їх незаконного використання, що призводить до порушень прав особистості.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради*. № 30. Ст. 141.
2. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.10 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17> (дата звернення: 24.11.2019).
3. Сервецький І. В., Редька В. В. Деякі проблеми захисту персональних даних в Україні. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. Вип. 1. С. 295–306.
4. Талдикін О. В., Кучук А. М. Право на приватність: етапи становлення, проблеми реалізації в інформаційному суспільстві. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 47–53.
5. Гавловський В. Д. До питання захисту персональних даних у соціальних мережах. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. Вип. 24. С. 252–262.
6. Брижко В. Захист персональних даних в Україні. *Вісник Академії управління МВС*. 2007. № 1. С. 85–97.

Підпарубоча Ангеліна Віталіївна
студентка юридичного факультету

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Маймур Ф. Ф.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЕФЕКТИВНІСТЬ РОБОТИ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН: ІНСТИТУЦІЙНО-СТРУКТУРНИЙ АСПЕКТ

Актуальність теми дослідження зумовлена потребою в перегляді підходів до формування складу Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, як основного органу, на який покладено функції щодо провадження заходів із встановлення миру та забезпечення безпеки в світі. Водночас у контексті сучасних міжнародних процесів, в тому числі наявності військової агресії Російської Федерації (яка є одним з постійних членів Ради Безпеки ООН) щодо України, потребують перегляду та деталізації ті пропозиції та зауваження, які вже висунуто, а також необхідним вбачається надання нових рекомендацій та пропозицій.

Питання проблем діяльності Ради Безпеки ООН вивчали такі дослідники, як Р. Бобров, А. Б'янкі, Г. Єфімов, М. Коскенніємі, І. Лукашук, С. Малинін, Р. Мані, Г. Морозов, А. Пелле, М. Дж. Петерсон, Є. Пчелінцев, Б. Сол, Г. Тункін, В. Федоров та інші.

Статтю 7 Статуту Організації Об'єднаних Націй (далі – Статут ООН), прийнятого 26 червня 1945 року в Сан-Франциско на заключному засіданні Конференції Об'єднаних Націй зі створення Міжнародної Організації (набув чинності 24 жовтня 1945 року), серед головних органів ООН, на які безпосередньо покладено повноваження з реалізації завдань і цілей Організації Об'єднаних Націй, визначено і Раду Безпеки ООН (далі – РБ ООН) [1].

Міжнародно-правовим актом, яким визначено статус, функції та повноваження РБ, є Статут ООН. Спираючись на положення Статуту, пропонуємо таке визначення РБ. Рада Безпеки ООН – це один з головних органів ООН, що здійснює забезпечення швидких і ефективних дій Організації Об'єднаних Націй у сфері підтримки міжнародного миру й безпеки та діє від імені ООН.

Структурно РБ складається з п'ятнадцяти Членів Організації. Китай, Франція, Російська Федерація, Велика Британія та Сполучені Штати Америки є постійними членами Ради Безпеки. Генеральна Асамблея обирає десять інших Членів Організації як непостійних членів РБ, приділяючи особливу та належну увагу насамперед ступеню участі Членів Організації в підтримці міжнародного миру й безпеки та у досягненні інших цілей Організації, а також справедливому географічному

розподілу (ст. 23 Статуту ООН)

Відповідно до ч.1 ст. 24 Статуту ООН, на РБ покладається головна відповідальність за підтримання міжнародного миру й безпеки. Резолюції РБ ООН мають загальнообов'язковий юридичний характер для всіх членів ООН. Погоджуючись з дослідником В. Буткевичем, що основне завдання РБ полягає у вжитті заходів, спрямованих на поліпшення кризової ситуації. Водночас весь історичний досвід більше, ніж п'ятдесятирічної діяльності цього органу свідчить про неефективність виконання РБ свого основного завдання. Така нездатність до деескалації та превенції численних регіональних конфліктів, що виникають в різних точках світу, зумовлена загальними проблемами нормативного регулювання діяльності РБ [2, с. 136].

Зокрема, поділ членів РБ на постійних і тимчасових втратив свою актуальність. У часи прийняття Статуту ООН, після Другої світової війни, саме така структура РБ зумовлювала баланс та забезпечувала хитку рівновагу у світі шляхом наділення держав-переможців широкими повноваженнями у сфері врегулювання локальних та міжрегіональних конфліктів та придушення можливої військової агресії країн, що програли війну. Однак сучасний статус, рівень економічного, політичного, військового розвитку, специфіка міжнародних відносин в окремих регіонах між державами-постійними членами РБ (наприклад, Сирійський конфлікт) визначають характер діяльності РБ ООН, як неефективний та суто формальний.

Загалом поділ членів РБ на постійних та тимчасових є віджилим, і провокує лише зловживання деякими державами-постійними членами.

Наприклад, Росія, скориставшись правом вето в резолюції про визнання референдуму в Криму нелегітимним та створення Міжнародного кримінального трибуналу щодо МН17, заблокувала подальший розгляд цього питання. Очевидно, що такі дії не були спрямовані на підтримку міжнародного миру та безпеки, а, навпаки, створили ще більше напруження в українсько-російському конфлікті [3].

У розрізі дослідження неефективності функціонування РБ з огляду на недоліки структурного характеру, варто переглянути кількісний склад РБ ООН. Така пропозиція також зумовлюється специфікою демократичних та інтеграційних процесів, що відбулись у світі після Другої світової війни. Зникнення з мапи світу колоній і створення нових держав, розпад СРСР, поява ЄС як цілісного інтеграційного державоподібного утворення, успішне функціонування таких політичних міжнародних організацій як НАТО стало причиною зміни розстановки сил на політичній арені, а отже нормативно закріплені важелі міжнародного впливу держави-агресори у військових конфліктах на зразок РБ потребують перегляду механізму їх дії [4, с. 24].

Отже, доцільним вбачається в основу здійснення представництва країнами-членами ООН покласти принцип справедливого географічного представництва, який би зміг зробити діяльність РБ максимально легітимною та прозорою, а також конкретно цілеспрямованою. Справедливе географічне представництво означає закріплення за кожним регіоном світу певної кількості непостійних членських місць у відповідності до демографічних, економічних критеріїв, а також рівня обороноздатності. Ці ж критерії мають застосовуватись при обранні непостійних держав-членів.

Також необхідним кроком є перегляд складу постійних членів РБ із внесенням відповідних змін до Статуту. Насамперед необхідно розглянути можливість позбавлення Російської Федерації та Франції статусу постійних членів і надати відповідний статус Німеччині та Японії, як країнам найбільш розвиненим економічно, із стабільними політичними інститутами, налагодженою системою оборони та відсутніми масштабними регіональними конфліктами.

Зазначені вище пропозиції можливо реалізувати під час комплексного підходу до реформування ООН як міжнародної організації, діяльність якої передусім спрямована саме на підтримку міжнародного миру та безпеки.

Список використаних джерел

1. Статут Організації Об'єднаних Націй від 1950 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення: 01.12.2019).
2. Буткевич В. Г., Войтович С. А., Муравйов В. І. Міжнародне право: основні галузі. Київ : «Либідь», 2004. 814 с.
3. UN Security Council action on Crimea referendum blocked. URL: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=47362#.VRUrZvxFK3p> (дата звернення: 01.12.2019).
4. Дорош Л., Охремчук С. РБ ООН у сучасних умовах: до проблеми пошуку варіантів реформування. *Політичні науки*. 2015. № 2. С. 19–26.

Положай Ксенія Ігорівна
слухач магістратури юридичного факультету

Науковий керівник – д-р юрид. наук, проф. Наливайко Л. Р.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Під час будь-яких війн, революцій, повстань тощо відбувається міграція населення. Міжнародне законодавство надає право таким особам отримати статус біженця та покинути країну, в якій тривають бойові дії. Проте Україна, як правова держава, гарантує своїм громадянам статус внутрішньо переміщених осіб та надає відповідні гарантії реалізації їх прав і свобод.

Проблематиці статусу внутрішньо переміщених осіб присвячено велику кількість наукових праць вчених, серед яких: Н. Андрусин, О. Балуєва, С. Бубняк, М. Кобець, М. Кравченко, Д. Ніконова, Б. Піроцький, М. Сірант, І. Тітар, С. Трухан, Д. Цвігун, О. Чуприна та ін.

Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання внаслідок або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1].

Відповідно до законодавства України держава зобов'язується забезпечити громадянам зайнятість, пенсійне та соціальне забезпечення, соціальні послуги, освіту, єдність родини, сприяти пошуку та возз'єднанню членів сімей, які втратили зв'язок внаслідок внутрішнього переміщення, надати інформацію про долю та місцезнаходження зниклих членів сім'ї та близьких родичів, безпечні умови життя і здоров'я, достовірну інформацію про наявність загрози для життя та здоров'я на території її покинутого місця проживання, а також місця її тимчасового поселення, стану інфраструктури, докілья, забезпечення її прав і свобод, створити належні умов для постійного чи тимчасового проживання, оплату вартості комунальних послуг, електричної та теплової енергії, природного газу в місцях компактного поселення внутрішньо переміщених осіб за відповідними тарифами, встановленими на такі послуги та товари для населення, можливість безоплатного тимчасового проживання протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади, отримання гуманітарної та благодійної допомоги та інші права, визначені Конституцією та законами України.

Проте демографічний вибух внутрішньо переміщених осіб продемонстрував неготовність України до забезпечення прав і свобод ВПО. Наприклад, спільною проблемою є відсутність документів у переселенців, що перешкоджає отримати роботу за спеціальністю, поновитися на навчанні, отримати необхідну медичну допомогу, орендувати житло, знайти місце в дитячому садку [2].

Право на житло має кожна людина, зокрема і ВПО. Крім того, місцеве населення постійно дискримінує їх, вбачаючи неблагополучність, ненадійність тощо. На сьогодні в Україні не відбувається будівництво житлового фонду, що належить державі, а нечисельне будівництво належить лише приватним особам, які готові його надати за комерційний ресурс.

Робочі місця, які пропонують центри зайнятості, рідко збігаються з профільним фахом внутрішньо переміщених осіб. Державна служба зайнятості та Міністерство соціальної політики, взаємодіючи з місцевими мешканцями та бізнесом, досі не змогли сформувати для переселенців гідну альтернативу.

Багато ВПО, що прибули з Донецької та Луганської областей, скаржаться на відсутність інформації про послуги, які вони можуть отримати. Гостро стоїть питання щодо інформування громадян, які знаходяться в зоні АТО, за умов відсутності доступу до мережі «Інтернет», українського телебачення, а подекуди й до електричного струму [3]. Крім того, особи, які за тих чи інших причин не стають або не мають можливості стати на облік як ВПО, відчувають тиски, наприклад, у політичних правах, що яскраво продемонстровано виборчими кампаніями.

Внутрішньо переміщені особи не отримують належну медичну та психологічну допомогу. Вони не отримують належного соціального консультивання, психологічної допомоги при адаптації до нових умов життя, спеціальних заходів для подолання психологічних травм, стресу, депресії,

особливо у дітей, інвалідів, людей похилого віку.

Для розробки дієвих інструментів державного управління, які б мали позитивні результати в умовах обмежених ресурсів, необхідно звернутися до напрацювань міжнародних організацій, передусім ООН. Корисним може бути й вивчення досвіду зарубіжних країн, насамперед пострадянських, які вирішували аналогічні проблеми. Їхній досвід цікавий тим, що питання внутрішньо переміщених осіб вирішуються ними уже впродовж 15–20 років, що дає змогу оцінити результативність здійснених заходів, визначити помилки і слабкості застосованих підходів.

Отже, на сьогодні відсутнім є обґрунтований та економічно чіткий план дій щодо подолання проблем ВПО. Внутрішньо переміщені особи стали перевіркою готовності України в контексті можливості додаткового забезпечення їх правами і свободами. Велика кількість нормативно-правових актів гарантує таким особам всебічну допомогу з боку держави, але у практичній сфері реалізації виникають труднощі.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/1706-18>.
2. Тищенко Н.І . Внутрішньо переміщені особи в Україні як проблема сьогодення. *Молодий вчений*. 2014. № 10 (13) (2). С. 124–126.
3. Перепелюкова О. В. Вирішення нагальних проблем внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2015. № 6. С. 110–116.

Рудова Вікторія Юріївна

студентка магістратури юридичного факультету

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Смолярова М. Л.

(Національний університет «Запорізька політехніка»)

ПРОФЕСІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ ПАТРУЛЬНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Одна з актуальних проблем на сьогодні – довіра населення до правоохоронних органів, в тому числі й до патрульних поліцейських. Незважаючи на наявність багатьох досліджень, пов'язаних з культурою спілкування поліцейських, залишаються питання, які вимагають ретельного і детального вивчення.

Дослідженню вдосконалення службової мовної етики патрульних досліджували у своїх працях зарубіжні та вітчизняні науковці, як-от: О. В. Бец, І. В. Ващенко, І. С. Войцехівська, А. А. Гусейнов, Н. П. Довгань, І. В. Жданова, А. А. Івін, Л. М. Коновалов, О. М. Корнєв, В. М. Кукушин, В. С. Малахов, В. І. Ряшко, Л. Д. Столярченко, С. В. Харченко, Ф. І. Хміль, Ю. А. Шрейдер, Р. В. Шрейдер та ін.

Умови життя сьогодення висувають все більш високі вимоги до правоохоронців. Одним з джерел підвищення ефективності роботи правоохоронців є вдосконалення навичок між особистісної взаємодії.

У майбутніх правоохоронців, за твердженням С. В. Харченко, є деякі проблеми у формулюванні своїх думок під час зовнішньої промови, а саме часто курсанти втрачають зв'язок між частинами речення, використовують однотипні слова, слова-паразити, деяких лякала думка про необхідність говорити в громадському місці [1, с. 229]. Тому, на нашу думку, під час професійного навчання співробітників правоохоронних органів необхідно розвивати вільне володіння власними вербальними й невербальними засобами соціальної поведінки.

У процесі спілкування необхідно обов'язково пам'ятати про комунікативні бар'єри, тобто про перешкоди на шляху до адекватної передачі інформації між партнерами по спілкуванню [2, с. 155]. Зрозуміло, що у службовій діяльності поліцейського це має велике значення, тому під час професійного навчання співробітників правоохоронних органів на вивчення цього питання приділяється особлива увага.

На нашу думку, у законодавстві необхідно чітко визначити вимоги до службової мовної етики патрульних поліцейських, що позначиться на ефективності їх службової діяльності. У юридичній літературі до них належать:

- чітка вимова, нормальний і середній темп мовлення, що відповідає силі голосу в цій ситуації, вміння змінювати темп, паузу;
- ясність повідомлень, стислість, відсутність надмірної переконливості;

- послідовність, переконливість, ясність пояснень і аргументів;
- уникання жаргону, вульгарних висловів, незрозумілих понять, слів- паразитів.

Зміст спілкування повинен бути побудований певним чином. На початку виступу бажано вказати цілі, перспективи, припущення щодо результатів. Зрештою, підсумовуються результати, зазначається ступінь досягнення цілей. Варто використовувати для створення повідомлень так званий «алгоритм Цицерона»: «хто – що – чим – навіщо – як – коли».

Згідно із загальними правилами ділового спілкування з партнерами є певні правила:

- використовувати прості, зрозумілі та переконливі терміни;
- надавати точну та перевірену інформацію;
- аргумент слід вибирати зважаючи на особливості співрозмовника;
- уникати неділових висловлювань тощо. Бажано, щоб ці правила поліцейські використовували у професійному спілкуванні.

Отже, на професійне спілкування патрульних поліцейських впливають соціальні, політичні, релігійні, національні, професійні, вікові фактори, які повинні враховуватися під час їх навчання для встановлення певної мовної стратегії в спілкуванні як з колегами, так і з громадянами.

Список використаних джерел

1. Харченко С. В. До проблеми підвищення ефективності професійної діяльності персоналу ОВС. *Право і Безпека*. 2004. Т. 3. № 4. С. 229–231.
2. Жданова І. В., Макаренко П. В., Мілорадова Н. Е. Професійно-психологічна підготовка працівників слідчих підрозділів : навч. посіб. Харків, 2014. 516 с.

Русєва Анастасія Вадимівна
студентка юридичного факультету

Науковий керівник – д-р юрид. наук, доц. Грицай І. О.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ГЕНДЕРНА НЕРІВНІСТЬ НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

В умовах сьогодення гендерна проблема як складова соціальної та економічної політики є пріоритетним напрямом дослідження для нашої держави. Зважаючи на це, в контексті глобальних тенденцій у соціальній і гуманітарній сфері гендерна політика стає реальною, а недотримання прав жінок та їх дискримінація є складовими сучасного життя. Кожного року практика засвідчує, що гендерна рівність, яка задекларована на законодавчому рівні, у реальному житті безперестанно порушується, що відбувається переважно в прихованому вигляді. Найбільш загрозливою проблема гендерної нерівності є на ринку праці. Зважаючи на це, необхідним є дослідження гендерних аспектів національного ринку праці.

Проблема подолання гендерної нерівності набуває все більшої актуальності. Тож зазначене питання розглядали такі вчені, як О. Балакірева, І. Грицай, І. Демченко, В. Довженко, О. Іващенко, О. Луценко, О. Макарова, І. Мироненко, С. Павличко, М. Рубчак, Л. Смоляр, О. Яременко та ін.

Гендерні відносини в Україні регулюються як національними, так і міжнародними нормативно-правовими актами, відповідно до яких гендерна рівність – це рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства [1, с. 46]. Не зважаючи на наявність правової основи забезпечення гендерної рівності, характерним є нерівний доступ жінок і чоловіків до матеріальних ресурсів, суттєва різниця в оплаті праці, гендерно сегрегований ринок праці тощо.

Однією із передумов гендерної нерівності в українському суспільстві є політика радянської влади. Зокрема, ще за часів СРСР жінки отримали широкі можливості для праці, але за умов її нерівного розподілу, їхня заробітна плата була в середньому менша, ніж у чоловіків [2, с. 49].

Сьогодні продовжує існувати тенденція дискримінації жінок, що нагально відображається у статистичних даних Державної служби України. Зокрема, в усіх видах економічної діяльності заробітна плата чоловіків за показниками є більшою, ніж у жінок приблизно на 22 % у I кварталі 2018 р. Проте у деяких видах економічної діяльності розрив становить понад 38 %. Наприклад, співвідношення заробітної плати жінок і чоловіків у таких сферах, як поштової та кур'єрській

діяльності становила 58,0 %, у фінансовій та страховій діяльності – 63,2 %, мистецтва, спорту, розваг та відпочинку – 64,8 % [3].

Ще однією проблемою, яка унеможливує нормальне працевлаштування жінок та свідчить про гендерну нерівність в українському суспільстві, є поширення такого явища, як гендерні стереотипи з приводу зайнятості жінок. Гендерні стереотипи – це загальноприйняті уявлення щодо ролі й місця жінки в суспільстві, норми її поведінки, мотивів та потреб. Серед найпоширеніших стереотипів А. Вален визначила «синдром можливостей», зміст якого полягає в тому, що жінці необхідно бути, принаймні, вдвічі здібнішою, щоб вона мала можливість зробити кар'єру, наприклад, у сфері політики або державної служби. Тому якщо жінка й обіймає високу посаду, це зовсім не означає, що вона пододала гендерні стереотипи. Адже якщо жінка-керівник припуститься помилки і змушена буде піти у відставку, то багато хто із чоловіків сприймуть це як доказ того, що жінки не здатні займатися управлінською діяльністю [4, с. 5].

Не можливо не зазначити, що причиною нестабільної роботи жінки є поширення в державі безробіття, проте зазначена проблема стосується не лише жінок. Але відповідно до статистичних даних слід акцентувати, що жінкам важче знайти роботу, ніж чоловікам. Рівень зареєстрованого безробіття жінок є вищим від рівня безробіття чоловіків на 2,5 % і на 1,3 % – від загально зареєстрованого в Україні. Значний рівень безробіття спостерігається в таких областях, як Тернопільська, Рівненська, Сумська тощо [5, с. 100]. Розглядаючи проблему нерівності між чоловіком і жінкою в Україні, часто науковці звертаються до прикладів розвинутих держав світу, копіюються «неукраїнські» стереотипи, при цьому вони не враховують особливості культури, звичаїв, моральних цінностей тощо [5, с. 100].

Отже, проблема рівноправ'я між жінкою і чоловіком в Україні залишається незмінною та актуальною. Проблеми у сфері гендерної рівності вказують на вкрай важливу необхідність пошуку нових підходів до забезпечення гендерного рівноправ'я на ринку праці. Тому необхідно зазначити, що формування гендерної політики в Україні потребує здійснення комплексу політико-правових та організаційних заходів, серед яких найважливішими мають стати: узгодження національного законодавства з європейськими стандартами; проведення заходів та акцій щодо прав жінок; подолання гендерних стереотипів, які існують з приводу «жіночих» і «чоловічих» професій.

Список використаних джерел

1. Самолук Н. М., Юрчик Г. М. Проблема «гендерної асиметрії» на ринку праці України. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика* : зб. наук. праць. / редкол.: А. М. Колот (голова) та ін. Київ : КНЕУ, 2013. № 1. С. 46–53.
2. Шестаковський О. П. Гендерна нерівність на ринку праці України: структурні передумови і тривкі стереотипи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. 2013. № 1045. С. 49–53.
3. Право на рівну оплату праці за роботу рівної цінності – українські реалії: Гендер в деталях. URL: <https://genderindetail.org.ua/spetsialni-rubriki/tekst-s-zagolovkom/pravo-na-rivnu-oplatu-pratsi-za-robotu-rivnoi-tsinnosti-ukrainski-realii-134693.html> (дата звернення: 16.08.2018).
4. Воронько Л. О. Гендерна політика в системі державної служби: поняття і сутність. *Державне управління: теорія та практика*. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_10.
5. Куліков Д. Ю. Гендерний аспект ринку праці України. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5368/Kulikov%20DU.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Савченко Валерія Олександрівна
студентка магістратури юридичного факультету

Науковий керівник – д-р юрид. наук, проф. Наливайко Л. Р.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРАЇНАМИ ГАРАНТІЙ ЗАХИСТУ І РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД МІГРАНТІВ ТА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Права людини – це одна з головних галузей міжнародного права, своєрідний ціннісний орієнтир, що дає можливість кожній людині не тільки брати участь в управлінні державою, але й дистанціюватися від нього, самореалізуватися у сфері приватного життя, виборі переконань,

відношення до релігії, суспільства. Дискримінація суспільства, поглинання громадянської спільноти державою відбуваються в тій державі, в якій взагалі відсутнє поняття «права та основоположні свободи людини».

Обравши шлях незалежного розвитку і закріпивши це в Конституції, Україна підтвердила своє прагнення розвивати і зміцнювати державу, одним із основних принципів якої є забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Підтвердженням цього стала ратифікація Україною Європейської Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини.

Відповідно до вимог зазначеної Конвенції, права і свободи людини становлять абсолютну цінність, є невід’ємні і належать кожному від народження. У будь-якому суспільстві вони є важливим інститутом, за допомогою якого і регулюється правовий статус особи, межі вторгнення в її особисту сферу, встановлюються гарантії захисту і реалізації її прав і свобод. Тому їх забезпечення – одна з найголовніших функцій кожної держави [1].

Актуальність цієї теми зумовлена практикою грубих і масових порушень прав людини та небажанням окремих держав боротись із такими порушеннями. Це, зі свого боку, викликало появу міжнародних механізмів контролю за дотриманням прав людини та їх захисту.

Особливо актуальне питання захисту прав людини, що знаходиться під юрисдикцією держави в наш час, оскільки в останні десятиріччя спостерігається значне оживлення міграційних процесів, що зумовлені як зовнішньою, так і внутрішньою міграцією, наприклад, воєнними діями в Донецькій області та створенням так званої Луганської і Донецької народних республік.

Однак зобов’язання з боку держави щодо захисту прав переміщених осіб та/або мігрантів з інших країн у сучасному українському контексті необґрунтовано звужується до питання виплати пенсій та соціальної допомоги особам, які лишились на тимчасово непідконтрольній Україні території Донбасу, Луганська, проте навіть такі виплати ще потрібно фактично витребувати в держави.

Також останнім часом, після початку воєнних дій на території України, громадяни України почали масово виїжджати за кордон за запрошенням родичів, знайомих, а частіше – на роботу та на постійне місце проживання. Громадяни України, що проживають за кордоном, перебувають нібито в подвійному підпорядкуванні: з одного боку, їх правовий статус визначається відповідним іноземним законодавством, а з іншого – вони користуються правами і мають обов’язки нарівні з українськими громадянами, які проживають на території України.

Тому органи державної влади кожної країни, дипломатичні представництва й консульські установи, посадові особи цих представництв та установ зобов’язані сприяти тому, щоб громадянам будь-якої країни була надана можливість користуватися в повному обсязі всіма правами, встановленими чинним законодавством такої країни, загально визнаними принципами та нормами міжнародного права, міжнародними договорами, законами й правилами держав проживання чи перебування громадян будь-якої країни на території інших держав, а також мати можливість захищати їхні права та охоронювані законом інтереси.

І хоча під час перебування за кордоном кожний зобов’язаний неухильно дотримуватися законодавства країни перебування, основним завданням закордонних органів МЗС України (дипломатичних представництв, консульських установ, місій за кордоном) є захист прав та інтересів кожної людини, її громадян, а також відновлення порушених прав.

На думку С. Шевчука, всі мігранти, незалежно від міграційного статусу, є, передусім, людськими істотами, а тому до них універсально застосовується весь набір фундаментальних прав, закріплених Загальною декларацією прав людини, одному з найвідоміших міжнародно-правових актів [2, с. 55].

Конвенція «Про працівників-мігрантів» № 97 передбачає рівність ставлення і недискримінацію на підставі національної, расової, релігійної або статевої приналежності між трудящими-мігрантами, що законно перебувають на території держави, і її власними громадянами. Вона стосується, передусім, умов життя і праці, соціального захисту, податку на фонд заробітної плати і доступу до правосуддя. Положення конвенції в числі іншого обумовлюють рівну оплату за працю рівної цінності, членство в профспілках, а також користування перевагами колективних переговорів [3, с. 5–23].

Отже, як справедливо відмічає А. Алієв, ООН в рамках загально визнаних принципів міжнародного права і принципів міжнародно-правового захисту прав людини та мігрантів зокрема вироблені специфічні принципи, що регулюють правове становище людини, в якій би вона країні не перебувала, серед яких називаються принципи: недопустимості дискримінації мігрантів; застосування до мігрантів національного режиму у сфері соціального забезпечення; спрощення державою переказу грошей мігрантами та надання їм інших митних пільг; незастосування подвійного оподаткування до заробітної плати трудящих-мігрантів; збереження та заохочення освітніх і

моральних цінностей мігрантів і членів їх сімей [4, с. 234–238].

Отже, з огляду на вище наведене, можна констатувати, що міжнародне співтовариство виробило достатню нормативну базу для застосування до міграції підходу, орієнтованого на захист прав мігрантів. Міжнародно-правові стандарти у сфері захисту прав мігранта можна визначити як закріплені загально визнаними міжнародними актами норми-принципи, що встановлюють єдині правила, яких держави повинні дотримуватися у ставленні до мігрантів, визначають необхідний рівень державної регламентації та забезпечення прав мігранта з можливим відхиленням у тій чи тій державі у бік конкретизації чи підвищення і входять у загальну систему захисту прав людини.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04 листопада 1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 270.
2. Шевчук С. Концепція позитивних обов'язків держави у практиці Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2010. № 2. С. 55–64.
3. Международная организация труда «Конвенции и рекомендации, приняты Международной Конференцией Труда 1919–1990». *Международное Бюро Труда*. Женева, 1991 г. С. 5–23.
4. Алиев А. Специфические принципы международного права, регулирующие статус трудящихся мигрантов. *Юридические науки*. 2007. № 5. С. 234–238.

Смирницька Єлизавета Віталіївна
студентка юридичного факультету

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Голобутовський Р. З.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Наразі наша держава знаходиться в умовах глобалізаційних процесів, що зумовлює необхідність реформування адміністративного судочинства. Тож у контексті здійснення адміністративного судочинства слід дослідити досвід інших країн. Зважаючи на міжнародні стандарти та позитивний практичний досвід зарубіжних країн, ми можемо провести реформи в державному управлінні, які вплинуть на розвиток нашої держави. Саме завдяки зарубіжному досвіду, Україна може досягти дієвого результату щодо вирішення проблем, пов'язаних зі здійсненням адміністративного судочинства.

Проблеми здійснення реформування в адміністративному судочинстві не втрачають актуальності, а в сучасних умовах потребують ще більшої уваги. Питання реформування адміністративного судочинства на основі зарубіжного досвіду досліджували у своїх працях такі науковці, як: С. Афанасьєв, І. Коліушко, В. Перепелюк, А. Селіванов, В. Селіванов, В. Сіренко, О. Шостенко, М. Ярова та інші.

Адміністративну юстицію можна визначити як систему спеціальних судових і квазісудових органів по контролю за дотриманням законності у сфері державного управління. У більш вузькому розумінні цього терміна – це особливий процесуальний порядок розгляду адміністративних справ та вирішення адміністративно-правових спорів між громадянином або юридичною особою – з одного боку, та органом державного управління – з іншого [1, с. 25].

Адміністративна юстиція як один із найважливіших інститутів правової держави це ефективний засіб контролю за діяльністю органів виконавчої влади. Запровадження в Україні адміністративного судочинства й утворення адміністративних судів своєю метою має гарантування права кожного оскаржувати в суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, що, у свою чергу, повинно забезпечити реалізацію конституційного принципу відповідальності держави за свою діяльність перед людиною [2].

Єдиного підходу щодо визначення поняття «адміністративна юстиція» на сьогодні немає. У спеціальній літературі адміністративна юстиція розглядається як особливий порядок вирішення адміністративних спорів судами та іншими уповноваженими на те державними органами або як самостійна галузь правосуддя, метою якої є вирішення судами спорів між громадянами та органами управління (адміністрацією) або між самими органами управління. Крім того, адміністративну

юстицію слід трактувати не тільки як особливий вид судочинства, а й як систему спеціалізованих судів або спеціальних судових підрозділів, які здійснюють адміністративне судочинство [3, с. 536].

Слід зазначити, що конституційні традиції та правові системи різних держав характеризуються різними моделями адміністративної юстиції, які відповідно, визначають різні форми захисту прав громадян у їх відносинах з органами державної влади та місцевого самоврядування [4, с. 49–55]. Зарубіжна практика організації та впровадження адміністративної юстиції передбачає наявність різних підходів до її побудови.

Активна роль суду обумовлена тим, що переважно саме з вини публічної адміністрації виникають конфлікти, які змушують особу звертатися до органів судової влади, оскільки адміністрація не вжила достатніх заходів, щоб їм запобігти [5, с. 248].

Забезпечення гарантій суб'єктивних прав громадян у відносинах з адміністративними органами є обов'язком правової держави, що зумовлює необхідність створення адміністративної юстиції в Україні, яка б, з одного боку, захищала суб'єктивні права громадян, а з іншого – забезпечувала законність діяльності органів державної влади і, таким чином, сприяла зміцненню правопорядку в державі. На думку, В. Дурденевського, суб'єктивне право – це надана об'єктивним правопорядком можливість діяти з метою здійснення тих чи інших людських інтересів [6, с. 304].

Виняткове значення для підвищення ефективності діяльності адміністративних судів України мають міжнародні стандарти адміністративної юстиції зарубіжних країн.

Так, в контексті досвіду судової діяльності Англії заслуговують на увагу насамперед моменти, які опосередковано або прямо впливають на незалежність діяльності судових установ [7, с. 344]. Слід зазначити, що в багатьох країнах світу накопичено значний досвід у питаннях побудови систем формування корпусу суддів. Насамперед інтерес становить практика таких країн, як Франція, Австрія, Німеччина, Польща, Англія та США, де найвиразніше проявляються цілісні механізми формування суддівського корпусу та окремі його елементи [8, с. 25–29].

Для діяльності адміністративних судів України важливе значення має якість відправлення правосуддя високопрофесійними суддями. У цьому контексті корисним є досвід Португалії, де вже давно існує чітка система оцінювання професійної діяльності суддів, а також визначаються підстави для прийняття рішення про доцільність перебування особи на відповідній посаді [9, с. 11–14].

Теоретичні судження про адміністративну юстицію як про спосіб контролю судових та квазісудових органів за законністю актів державного управління і захисту суб'єктивних прав громадян були висловлені в науковій літературі, де в історичному плані пов'язували поняття адміністративної юстиції з виникненням правової держави. [10, с. 110]. Отож, адміністративна юстиція забезпечує верховенство права.

Отже, наша держава знаходиться в умовах інтеграції у європейський правовий простір, що вимагає проведення реформ з урахуванням європейських стандартів. Зарубіжні країни мають досить раціональну систему адміністративного судочинства, а це слугує ефективним механізмом захисту прав громадян. Перспективою подальшого розвитку адміністративного судочинства для нашої держави є запозичення позитивного зарубіжного досвіду, який матиме позитивні наслідки в Україні.

Список використаних джерел

1. Тарасова С. Административное развитие. *Юридическая практика*. 2010. № 4. С. 25.
2. Хворостянкіна А. В. Європейські стандарти адміністративного процесу. URL: <http://www.minjust.gov.ua>.
3. Коліушко І. Б., Куйбіда Р. О. Адміністративна юстиція: Європейський досвід і пропозиції для України. Київ : Факт, 2003. 536 с.
4. Пахолок Л. І. Адміністративна юстиція в зарубіжних країнах: виникнення і сучасний стан. *Вісник Верховного суду України*. 2001. № 5. С. 49–55.
5. Александрова Н. В. Основи адміністративного судочинства в Україні : навч. посіб. для юрид. фак-тів та юрид. клінік / за заг. редакцією Александрової Н. В., Куйбіди Р. О. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ : КНТ, 2009. 248 с.
6. Стариков Ю. Н. Административная юстиция: Теория, история, перспективы. Москва : Изд-во «НОРМА», 2001. 304 с.
7. Романов А. К. Правовая система Англии : учеб. пособ. 2-е изд., испр. Москва : Дело, 2002. 344 с.
8. Власов И. С. Как происходит назначение на судебскую должность в различных странах. *Советская юстиция*. 1993. № 15. С. 25–29.
9. Мельник М. Португальська система оцінки професійної діяльності судді та шляхи її використання в Україні. *Вісник вищої кваліфікаційної комісії судів України*. 2011. № 1. С. 11–14.
10. Хаманева Н. Ю. Защита прав граждан в сфере исполнительной власти. Москва : Ин-т государства и права Российской академии наук, 1997. 110 с.

Сойка Юлія Юріївна
студентка юридичного факультету

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Тищенко І. О.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

У 2019 р. були прийняті нові зміни до преамбули Конституції України, які дозволяють запевнити, що Україна обрала європейський та євроатлантичний курс інтеграції. Це свідчить нам про те, що Україна готова проводити реформи і ставати на крок ближче до європейських стандартів, в тому числі щодо реалізації державної інформаційної політики. Однак існує брак довіри до органів державної влади, а також недостатньо ефективна діяльність останньої. Впровадження і вдосконалення електронного урядування є необхідним на сучасному етапі розвитку. Тому визначення основних проблем системи електронного урядування є актуальним на сьогодні.

Питання проблем електронного урядування досліджували зарубіжні дослідники: А. Белл, М. Бонем, М. Боунс, С. Зурідіс, С. Кліфт, С. Бурас, Н. Катріс, П. Норіс так і вітчизняні: О. Данильян, Д. Дубов, С. Дубова, І. Жилияєв, Т. Кагановська, І. Клименко, К. Линьов, Л. Лойко, Ж. Павленко, Г. Почепцов, В. Шеверда, С. Чукут, а також багато інших.

Насамперед варто зазначити, що електронне урядування – це спосіб організації державної влади за допомогою систем локальних інформаційних мереж та сегментів глобальної інформаційної мережі, що забезпечує функціонування органів влади в режимі реального часу та робить максимально простим і доступним щоденне спілкування з ними громадян, юридичних осіб, неурядових організацій [1, с. 4].

В. Смелянов, Є. Берсан у своїй праці зазначають, що електронне урядування є складним і витратним проектом, оскільки в ньому основними ризиками є потреба значних ресурсів при побудові інформаційного суспільства та й те, що інформаційно-комунікаційні технології можуть бути використані проти інтересів громадянина, суспільства та держави [2, с. 12]. Тому можливе виникнення нових злочинів, що ґрунтуються на використанні сучасних інформаційних технологій, наприклад, махінації з електронними грошима або ж комп'ютерне хуліганство, і варто приділити особливу увагу захисту електронної інформації.

Відповідно до Аналітичної записки неузгодженість підходів щодо електронізації адміністративних послуг у зазначених концептуальних документах ускладнюватиме реалізацію єдиної державної політики розвитку електронного урядування, зокрема такого її напрямку, як розвиток електронних послуг. Адже, наприклад, План заходів з реалізації Стратегії реформування державного управління України на 2016–2020 роки передбачає розроблення переліку з 80 пріоритетних послуг в електронній формі, а Концепція електронних послуг до 2020 р. містить перелік лише з 45 таких послуг [3, с. 3–4].

Також однією із головних проблем є те, що, не зважаючи на широко поширену мережу «Інтернет» серед суспільства, все ж таки є велика кількість населення, яка не має змоги нею користуватись, наприклад: багато пенсіонерів, малозабезпечені громадяни, а також люди, які проживають у віддалених від сучасності населених пунктах.

І. Поліщук зазначає, що не менш важливою є проблема мотивації громадян до участі у взаємодії з органами влади через систему електронного урядування. Адже немає жодних гарантій, що громадяни матимуть бажання співпрацювати з урядом у такий спосіб [4, с. 230]. На сьогодні існує брак довіри громадян до держави, зокрема й до органів державної влади.

С. Чукут у своїй праці зазначив, що найбільш поширеними проблемами є: 1) сумісності – всі сучасні технології, які впроваджуються в систему електронного урядування, повинні бути сумісними; 2) національної безпеки – чим більш прозорою і відкритою стає діяльність органів державної влади, тим більша ймовірність використання цієї інформації на шкоду суверенітету нашої країни; 3) економічної безпеки – не достатня захищеність інформації і звітів українських компаній і підприємств перед загрозами з боку недобросовісних конкурентів; 4) захисту приватності – громадяни можуть втратити право на приватне життя; 5) більшість працівників як органів державної влади не несуть відповідальності про надання доступу зацікавленим організаціям і громадянам інформації про

персональні дані інших громадян; б) «форс-мажорних» обставин – переведення всієї документації в електронний формат без резервної копії, а також перехід на навчання фахівців за допомогою сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій з різних галузей знань, під дією форс-мажорних обставин може призвести до повного державного колапсу [5].

Варто зазначити, що також однією із проблем є неналежне виконання обов'язків органів влади супроводу вебсайтів. Система повинна бути впроваджена повсюдно, на всіх робочих місцях, але державні посадовці часто допускають помилок під час своєї роботи, а інколи і відмовляються її виконувати.

Н. Ющенко, М. Ковтун вважають, що варто залучати найкращих українських фахівців на державну службу, проводити підвищення кваліфікації та навчання новим технологіям та протоколам роботи державних службовців. Більш ефективно співпрацювати з країнами, які мають позитивний досвід в впровадженні електронного урядування. Розвиток електронного урядування повинен відбуватись як у площині інституціонального, організаційного, так і технічного забезпечення [6, с. 157].

Тому для вирішення зазначених проблем варто зробити таке: 1) об'єднати зусилля органів державної влади, які відповідальні за виконання заходів щодо електронного урядування; 2) визначити точний перелік адміністративних послуг за участі громадян і передбачити їх у Концепції реформування системи забезпечення населення культурними послугами; 3) скласти чіткий план розходів державного бюджету; 4) заохочувати громадян до співпраці; 5) співпрацювати із країнами і впроваджувати їхній досвід у впровадженні електронного урядування; 6) урегулювати питання щодо відповідальності за порушення введення електронного урядування.

Отже, зважаючи на вищезазначене, електронне урядування – це впровадження, яке спрямоване для удосконалення зручності виконання адміністративних послуг. З одного боку, громадяни здатні отримувати точну та достовірну інформацію про діяльність органів влади, брати участь у прийнятті ними відповідних рішень, що мінімізує особисту присутність громадянина та об'єднує в одному місці набагато більше послуг. Але з іншого боку, існують проблеми, які потрібно вирішити для ефективності і досконалості системи, а саме: фінансування; проблема доступу до мережі «Інтернет»; неналежне виконання обов'язків органів влади супроводу вебсайтів.

Список використаних джерел

1. Єганов В. В. Проблеми та перспективи впровадження системи електронного урядування в Україні. *Державне будівництво*. 2012. № 2. С. 1–10.
2. Смельянов В. М., Берсан Є. В. Проблеми та перспективи розвитку електронного урядування в Україні. *Наукові праці. Державне управління*. 2016. Випуск 269. Т. 281. С. 11–17.
3. Джига Т. В. «Проблемні питання розвитку електронного урядування в Україні». Аналітична записка. 2019. URL: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/elektron_vriadv-26faf.pdf.
4. Поліщук І. О. Електронне урядування в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2016. № 3 (30). С. 229–230.
5. Чукут С. А. Тенденції та проблеми впровадження електронного урядування в Україні. *Сучасні проблеми управління: виклики інформаційної епохи* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених. Київ : НТУУ «КПІ», 2013. 176 с.
6. Ющенко Н. В., Ковтун М. В. Електронне урядування в Україні: стан та перспективи розвитку. *Причорноморські економічні студії. Економіка та управління підприємствами*. 2019. Випуск 38-1. С. 152–157.

Олійник Ілона Олексіївна
студентка юридичного факультету

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. Степаненко К. В.

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ НЕВИЗНАНИХ ДЕРЖАВ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ

Актуальною проблемою сьогодення у міжнародному праві є велика кількість невизнаних держав з боку держав-членів ООН, тому що ці суб'єкти не можуть користуватися у повному обсязі своєю правоздатністю, що призводить до обмеженого соціально-економічного та політичного

розвитку. Міжнародне визнання є важливою функцією для повноцінного розвитку суспільства, співробітництва держав та доступу до міжнародних організацій та ринків. Держави це єдині суверенні суб'єкти міжнародного права, адже їхня правосуб'єктність належить їм на підставі їх існування, що відображено у принципах сучасного права та міжнародних відносинах.

Особливості невизнаних держав вивчали багато науковців, серед яких Я. Броунлі, Ш. де Вішер, Т. Далявська, С. Капліна, Н. Касперсен, Д. Кенол, Ч. Кінг, П. Колсто, С. Осіпова, С. Пегт, Г. Перепелиця, М. Платонова, З. Сілаєва та інші вчені.

Період ХХ століття характеризується виникненням великої кількості нових держав, тому що відбувся масштабний розпад колоніальних імперій та дезінтеграція багатонаціональних держав. Існує чимало дефініцій «невизнаних держав», проте західні науковці більш ширше описують дане поняття. Дослідник Йоханезбурського університету Д. Гелденхейс називає дані утворення «суперечливими державами». Американська дослідниця Н. Касперс визначає дефініцію цього феномена як «квазідержави» [1].

Це поняття має чимало значень у сучасному міжнародному праві, що вказує на відсутність загальної регламентації цього визначення у сучасному правовому полі. Цей аналіз вказує на першу проблему «невизнаних держав», що потребує вирішення через систематизацію та уточнення термінологічного апарату.

Невизнаними державами зазвичай називають утворення, які мають основні ознаки держави, проте не є визнаними, що призводить до відсутності дипломатичних відносин, які звужують діяльність даних держав на міжнародній арені. Також, вони виступають як нелегітимні, що значно звужує їх правосуб'єктність та законність у вирішенні соціально важливих питань для розвитку своєї державності. Джерела міжнародного права виокремлюють різні ознаки даних утворень, щоб вони мали право називатися державами, серед них можна виокремити: наявність армії, що може захистити її суверенітет, спроможність здійснювати самостійно зовнішню політику, гарантування територіальної цілісності, внутрішньополітичної стабільності та інші [2].

У міжнародному правовому полі вчені вказують на те, що невизнані держави також можуть бути повноправними членами міжнародних відносин, наприклад у галузі освіти, європейської інтеграції, міжпарламентської співпраці, тобто це вказує на те, що роль даних суб'єктів на міжнародній арені залежить від їх внутрішніх характеристик. Проте, існує позиція, яка вказує на складність існування даних державних утворень через низький рівень довіри з боку інших держав. Адже, «невизнаним державам» складно приваблювати іноземних інвесторів, вступити в торгівлю на глобальному рівні, що призводить до еміграції громадян з «квазідержав» [3].

Поява нових невизнаних держав пов'язана з колізіями між міжнародними принципами, а саме «територіальної цілісності держав» та «правом на самовизначення народів», що закріплені в статуті ООН. Тому що, їх зміст вказує на те, що через реалізацію принципу на самовизначення народів порушується право інших держав на територіальну цілісність та навпаки народам, які борються за самовизначення «принцип територіальної цілісності» заважає створити власну державу, що буде наділена історично складеними традиціями та звичаями [4].

Міжнародне публічне право містить в собі прогалину, що стосується механізму визнання державних утворень, тому що відсутні чіткі умови процедури та порядок переходу до статусу «визнаний суб'єкт». Акт визнання нової держави належить урядам держав світу, що ґрунтується на волевиявленні кожної з них щодо визнання чи невизнання «державоподібних утворень з невизначеним статусом». На сучасному етапі розвитку суспільства дану функцію де-факто виконує ООН, тому це вказує на те, що невизнана держава може володіти усіма легітимними ознаками, крім членства в ООН.

Отже, проблеми щодо невизнаних держав будуть актуальні ще довгий час, адже потребують чимало дій стосовно регламентації їх визнання. По-перше, потрібно здійснити повну систематизацію дефініцій та ввести загальне поняття «державоподібні утворення з невизначеним статусом», викоринити колізії між принципами «територіальної цілісності» та «правом на самовизначення народів», адже цей аспект ускладнює процедуру визнання.

Удосконалення механізму визнання є прерогативою у наш час, тому що світове співтовариство не може ігнорувати державоподібні утворення, навіть через відсутність дипломатичного визнання. Основою існування цих держав є підтримка з боку населення, для якого незалежність є важливим аспектом існування.

Список використаних джерел

1. Теленко О. М. Невизнані держави сучасного світу: сутність поняття та проблема визнання. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 105. С. 314–318.
2. Теленко О. М. Особливості функціонування невізнаних держав. *Грані*. 2016. № 1. С. 66–70.
3. Riegl M. Prospects and limits of economic development of unrecognized states: between organized hypocrisy and private interests. *European Scientific Journal*. 2014. Vol. 10. № 4. P. 17–35. URL: <https://eujournal.org/index.php/esj/article/view/2679> (дата звернення: 28.01.2020).
4. Говорова Я. Невизнані держави: сутність поняття та проблеми міжнародно-правового визнання. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 238–240.

Чабак Вікторія Юріївна

здобувач освітнього ступеня магістр
ПрАТ «ВНЗ» «Міжрегіональна академія
управління персоналом»

Науковий керівник – канд. юрид. наук Гришук А. Б.

доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного
університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЯ – ОСНОВНИЙ ЗАКОН ДЕРЖАВИ

Важливим етапом в українському державотворенні, у розвитку українського суспільства і держави стало прийняття 28 червня 1996р нової Конституції України.

Прийняття Основного закону нашої держави – це визначна подія в її історії, у житті її народу. Прийнята Верховною Радою України Конституція є історичною віхою в утвердженні державної суверенності України. Якою мірою і яку роль вона відіграє в процесі державотворення української нації покаже майбутнє. Необхідно, щоб позитив Основного закону оптимально використовувався і спрямовувався у прогресивне русло процесів державотворення.

У сучасному конституційному праві існує багато визначень конституції. За основу як правило береться одна або декілька ознак, що відносяться до предмету конституційного регулювання, місця, яке посідає конституція в ієрархії джерел права, в національній правовій системі. Зокрема, французький політолог Бурдо Ж. визначав конституцію як «сукупність правил, що відносяться до способу призначення, організації і функціонування політичних влад». Американський дослідник К. Берд додає до цього таку ознаку, як «визначення свобод громадян». Конституція постає як основний, головний закон держави в юридичній науці й практиці. Вона регламентує найважливіші з погляду держави суспільні відносини. До них належать засади суспільного ладу й політики, правового становища особи, державного устрою, організації та діяльності органів держави [1, с. 28].

Термін «конституція» походить від латинського слова «constitutio», що означає «устрій», «встановлення». Так іменувалися деякі з актів, проголошуваних римськими імператорами. Застосування терміну «конституція» в сучасному його розумінні пов'язане з пізнішими часами – з епохою буржуазних революцій, коли інтереси нового класу, який прийшов до політичної влади, вимагали скасування віджилих феодальних відносин як гальма суспільного розвитку й водночас диктували нагальну потребу особливого правового захисту найважливіших інтересів молоді буржуазії. Юридичною формою вирішення цих проблем і стала конституція, яка згодом обернулася на невід'ємний атрибут суверенної держави. конституції є Практично в усіх державах сучасного світу, котрі претендують на право називатися демократичними є конституції. Виняток становлять абсолютні монархії, наприклад Саудівська Аравія [1, с. 65].

Конституцію можна коротко визначити як основний закон держави, який закріплює організацію державної влади та регулює взаємовідносини цієї влади, суспільства та індивідів. Під конституцією в матеріальному значенні розуміється здебільшого сукупність юридичних норм, які закріплюють основні права та свободи людини і громадянина, визначають засади суспільного ладу, форми державного правління і державного устрою, основи організації центральних і місцевих органів державної влади, їх компетенцію та взаємовідносини, державні символи і столицю. Критерієм

(підставою) для віднесення правових норм до норм конституції у матеріальному значенні є не стільки форма та юридична сила акту (актів), в якому (в яких) вони містяться, скільки характер відносин, які цими нормами регулюються. Назване вище коло відносин якраз і складає предмет конституційного регулювання. Конституцією у формальному значенні іменується єдиний акт або ж кілька актів, що мають вищу юридичну силу стосовно всіх інших нормативних актів.[2, с. 51]

Конституція в даному значенні – це свого роду закон законів. Вона може бути змінена тільки в особливому, встановленому, як правило, нею самою порядку, зміна конституції тягне за собою перегляд раніше прийнятих законів та інших нормативних актів на предмет їх відповідності зміненим положенням конституції.

Найважливішими юридичними ознаками конституції є:

конституція – це основний закон держави, тобто документ, який повинен бути основою національного законодавства;

конституція – це закон, який має вищу юридичну силу, тобто всі інші нормативно-правові акти мусять відповідати положенням конституції (наприклад, Конституційний Суд України може скасувати положення будь-якого закону, який не відповідає Конституції України, наприклад, у рішенні, частина з якого приведена праворуч);

конституція – це закон, що має підвищений ступінь стабільності.

Це забезпечується як спеціальною процедурою внесення змін і доповнень до конституції, відмінною від процедури внесення змін і доповнень до звичайних законів, так і створенням правової охорони конституції, за якою унеможлиблюється співіснування в одному правовому колі конституції і правових актів, котрі їй суперечать.

Сучасна Конституція України це не тільки підсумок процесів державотворення, це й своєрідний дороговказ подальшого вдосконалення нашої держави, наповнення її сформованих інститутів реальним змістом, перетворення їх на реальні чинники правового регулювання суспільних відносин в Україні. Слід зазначити, що прийняття Конституції стало результатом компромісу різноспрямованих політичних сил, тому її можна розглядати як запоруку майбутньої злагоди в нашому суспільстві, гарантію його розвитку на засадах забезпечення врівноваженості різних соціальних верств та політичних течій за умови неодмінного визнання непорушності політичного суверенітету нашої держави [3, с. 4–8].

Прийняття Конституції є лише початковим етапом конституційного регулювання. Конституція формулює відповідні вимоги до поведінки суб'єктів права. Якщо зміст цих вимог не визначає спрямованості діяльності органів державної влади і є нормами поведінки людей, то конституція залишається красивим фетишем, який вимагає шанування, а не виконання. Конституція живе тільки тоді, коли вона втілюється в практичній діяльності державних і громадських органів, у поведінці різних суб'єктів правовідносин. Реалізація конституційних приписів має велике значення, зважаючи на юридичні властивості Конституції і насамперед на те, що вона має найвищу юридичну силу у правовій системі нашої держави.

Отже, Конституція України, відповідаючи загальнолюдським конституційним стандартам, втілює в життя конституційні ідеали: здорове екологічне середовище, соціальну захищеність, відповідний рівень життя тощо.

Список використаних джерел

1. Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української Конституції. Київ : Право, 1997. 464 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/0001857>
2. Копейчиков В. В. Основи конституційного права України. Київ : Юрінформ, 1997. 208 с. URL: http://adhdportal.com/book_2723.html
3. Скрипнюк О. Специфіка статусу Конституції як Основного закону України. *Юридична Україна*. 2010. № 8. С. 4–8. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_low/cgiirbis_64.exe

БЛОК II

Проекти учасників V МІЖНАРОДНОГО СТУДЕНТСЬКОГО САМІТУ «ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ»

Книш Софія В'ячеславівна
Рец Віолетта Володимирівна

Науковий керівник – **Наливайко Лариса Романівна**
проректор, доктор юридичних наук, професор,
академік Академії наук вищої освіти України,
Заслужений юрист України

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ГЕНДЕРНО ОРІЄНТОВАНЕ БЮДЖЕТУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Ефективність і динаміка розвитку економіки кожної країни більшою мірою залежить від того, скільки засобів і яким чином держава вкладає у людський капітал. Серед низки завдань, що ставить перед собою держава – досягнення гендерного паритету в суспільстві.

Врахування гендерної складової в формуванні бюджету є важливим елементом у процесі забезпечення потреб людини і всього суспільства загалом. З гендерного погляду причини економічних, соціальних, політичних проблем захисту прав жінок і чоловіків відрізняються, тому видатки з державного бюджету на їх вирішення мають бути адаптованими до потреб представників різних статей. Гендерне бюджетування є одним з дієвих з практичного погляду методів, оскільки структурування доходів і видатків з державного бюджету відбувається раціонально, так, щоб потреби жінок та чоловіків були представлені пропорційно.

Основним завданням гендерно орієнтованого бюджетування в Україні є не трансформація бюджетного процесу, а його удосконалення через впровадження гендерної складової, що найбільш ефективно впливатиме на забезпечення інтересів чоловіків і жінок. Формування бюджету з урахуванням гендерних особливостей робить його прозорим, гроші витрачаються ефективно, послуги отримують усі соціальні та гендерні групи.

Основою для дослідження гендерно орієнтованого бюджетування стали наукові праці з гендерної тематики. У своїх працях досліджували проблеми гендерної рівності такі відомі науковці, як: О. Андрієнко, О. Андрійко, Н. Анішук, М. Білинська, Н. Болотна, М. Буроменський, О. Венгер, Є. Вознюк, Т. Ганзицька, Г. Герасименко, Н. Грицяк, Н. Іванова, А. Іовчева, І. Котюк, О. Коханова, І. Кресіна, В. Кудря, О. Кулачек, І. Лазар, Т. Марценюк, О. Мезенцева, Л. Наливайко, В. Новицька, Н. Оніщенко, М. Попов, Л. Ржаніцина, С. Рощина, З. Ромовська, О. Руднева, С. Сулімова, М. Соколик, Г. Федькович, Т. Ушакова, К. Феофанова, Г. Христова, І. Цікул, Н. Чередніченко, Н. Чекоріна, К. Чижмарь, Ю. Шведа, Н. Шведова, Л. Швець, І. Шульженко, О. Ярош та ін. У дослідженнях зазначених науковців проблема гендерно орієнтованого бюджетування розглядалась в контексті власних правових, політичних, соціологічних, економічних, філософських досліджень.

Різним проблемам формування бюджетної та економічної політики з урахуванням гендерної складової присвячували свої наукові праці Ж. Белец, О. Голинська, І. Запатріна, Н. Корнієнко, Л. Лисяк, Л. Лобанова, Ю. Остріщенко, К. Феофанова, І. Чугунов, Р. Шарп та ін. Окремо слід відзначити наукові доробки з проблематики застосування гендерно орієнтованого бюджетування, які стали основою наукового осмислення предмету дослідження, таких науковців як: Д. Бадлендер, С. Гаращенко, І. Грицай, О. Дашковська, Н. Корнієнко, К. Левченко та ін. Попри значну наукову

увагу до різних проблем гендерно орієнтованого бюджетування, в сучасній юридичній науці відсутні комплексні дослідження цього інституту, що обумовлює необхідність його наукової розробки.

Метою дослідження є комплексна розробка та обґрунтування концепції гендерно орієнтованого бюджетування як дієвого методу забезпечення гендерної рівності в сучасному суспільстві.

Для досягнення зазначеної мети у праці поставлено такі *завдання*:

- визначити поняття та ознаки гендерно орієнтованого бюджетування та проаналізувати його у системному взаємозв'язку із суміжними категоріями;
- виконати аналіз історичних умов, наукових досягнень вітчизняних та зарубіжних науковців з питань гендерно орієнтованого бюджетування;
- проаналізувати правове забезпечення гендерно орієнтованого бюджетування в Україні, визначити проблеми його правового регулювання та перспективи їх вирішення;
- розкрити проблематику забезпечення гендерного балансу в Україні через гендерно орієнтоване бюджетування;
- дослідити вітчизняну методіку гендерно орієнтованого бюджетування, проблеми її застосування та шляхи їх вирішення;
- охарактеризувати зарубіжний досвід гендерно орієнтованого бюджетування та шляхи його імплементації в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі забезпечення гендерної рівності у різних сферах життя соціуму.

Предмет дослідження – теоретико-правова характеристика гендерно орієнтованого бюджетування як методу забезпечення гендерної рівності у суспільстві.

Методологічну основу наукової праці становлять система філософських, загальнонаукових, спеціальних та власних методів правознавства. За допомогою *діалектичного підходу* визначено поняття та ознак гендерно орієнтованого бюджетування. *Синергетичний підхід* використано для характеристики гендерно орієнтованого бюджетування як методу забезпечення гендерної рівності. Застосування *герменевтичного підходу* уможливило інтерпретацію вітчизняного та зарубіжного законодавства у сфері гендерно орієнтованого бюджетування. Застосування *системного підходу* сприяло систематизації наявних у науковій сфері поглядів на методіку гендерно орієнтованого бюджетування. *Статистичний метод* використано для збирання та опрацювання емпіричної бази пізнання цієї проблематики. *Догматичний метод* використано під час тлумачення нормативно-правових актів на предмет їх відповідності вимогам гендерної рівності. *Прогностичний метод* сприяв обґрунтуванню напрямів реалізації гендерно орієнтованого бюджетування. *Метод узагальнення* застосовано у загальному контексті для підготовки висновків проведеного дослідження.

Наукова новизна полягає в тому, що запропонована праця є одним з перших комплексних загальнотеоретичних наукових досліджень гендерно орієнтованого бюджетування як методу забезпечення гендерної рівності, в якому виконано системне опрацювання та формування сучасної методики його реалізації в Україні.

Вперше: надано пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства з метою інституціоналізації гендерно орієнтованого бюджетування; проаналізовано практику проведення гендерно орієнтованого бюджетування.

Уточнено: зміст поняття гендерно орієнтованого бюджетування; узагальнення історичних та наукових аспектів розвитку гендерно орієнтованого бюджетування; умови ефективності впровадження гендерно орієнтованого бюджетування.

Отримало подальший розвиток: виділено загальні властивості гендерного бюджетування; особливості правового забезпечення гендерно орієнтованого бюджетування; положення про методіку проведення гендерно орієнтованого бюджетування.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони є внеском у розвиток загальнотеоретичних положень щодо забезпечення гендерної рівності. Сформульовані пропозиції та висновки можуть бути використані: у *науково-дослідній сфері* – для подальшого дослідження різних проблем забезпечення прав людини, гендерної рівності, ефективності бюджетного процесу; у *навчальному процесі* – під час викладання таких навчальних дисциплін, як «Основи теорії гендеру», «Європейське антидискримінаційне право»; у *діяльності громадських організацій* – для інформування і навчання взаємодії громадських організацій, їх співробітництві з органами публічної влади у забезпеченні принципу гендерної рівності.

Розділ 1

ГЕНДЕРНО ОРІЄНТОВАНЕ БЮДЖЕТУВАННЯ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ

1.1. Поняття гендерно орієнтованого бюджетування та його співвідношення із суміжними категоріями

Юридична наука та правничі дослідження, безперечно, є фундаментом для трансформації суспільних відносин на правовому рівні, їх всебічної гуманізації. Різні способи і методи досягнення гендерної рівності необхідно досліджувати на міждисциплінарному рівні. Одним з таких методів є гендерно орієнтоване бюджетування. З погляду юридичної науки це питання є актуальним, насамперед, через вплив результатів гендерно орієнтованого бюджетування на розвиток суспільних відносин.

Загальноприйнятим є переконання, що розвиток об'єктивних знань про явище має розпочинатися з досягнення термінологічної визначеності. Категорію «гендерно орієнтоване бюджетування», що потребує поглибленого осмислення її основоположних засад, необхідно дослідити з позиції змістовного наповнення. Тому першочергово науковий інтерес становить визначення цього поняття та інших споріднених термінів.

Поняття «гендерний бюджет» у світі є поширеним. В Україні в науковому обігу воно почало використовуватись з 2000-х років. З цього часу здійснювались спроби визначити його поняття, але воно так і не набуло закріплено в довідковій літературі.

На думку С. Гаращенко, гендерний бюджет – «це збалансоване врахування інтересів та потреб кожної зі статей, як особливих соціальних груп, під час планування та здійснення фінансових (грошових) видатків на надання державних послуг (в сфері освіти, охорони здоров'я тощо)» [1].

Гендерний бюджет є специфічною трансформацією державного бюджету та місцевих бюджетів через введення до них гендерного компоненту з метою підвищення їх соціально-економічної ефективності [2]. Такий бюджет відповідає принципам рівності і справедливості, він є методом у механізмі забезпечення гендерної рівності, а не лише якісним форматом бюджету. Він містить статті, які не погіршують становище жінок і чоловіків, а також засоби подолання нерівності у суспільстві.

Гендерний бюджет не є окремим для жінок і чоловіків. Він передбачає збалансоване врахування потреб представників обох статей через інтеграцію гендерної складової у розпис грошових доходів і витрат держави чи територіальної одиниці на визначений період.

Гендерний бюджет є складовою децентралізаційних реформ, що спрямовані на зміцнення фінансової спроможності місцевого самоврядування, і пов'язує процеси управління фінансовими ресурсами та забезпечення гендерного паритету [3]. Терміни «гендерний бюджет», «генерований бюджет» «гендерно орієнтований бюджет», «гендерно чутливий бюджет» є синонімічними. Проте терміни «гендерний бюджет» і «гендерно орієнтоване бюджетування» не є тотожними, але вони є взаємопов'язаними.

Гендерне бюджетування є одним із інструментів досягнення гендерної рівності, механізм якого охоплює політичну, економічну та соціальну сфери забезпечення рівності жінок та чоловіків [4]. Концепція гендерно орієнтованого бюджетування була задумана як гнучкий механізм вироблення цільових стратегій для забезпечення справедливого розподілу ресурсів в інтересах різних соціальних груп населення, який дає змогу дослідникам і практикам постійно розширювати її контекст, забезпечуючи її функціонування в якості ефективного інструменту забезпечення соціальної інтеграції та гендерної рівності [5, с. 260]. Визначення цього поняття має безліч варіацій, але всі вони пов'язані з забезпечення рівного розподілу матеріальних ресурсів для обох статей.

Гендерно орієнтоване бюджетування (ГОБ) – це застосування комплексного гендерного підходу в бюджетній політиці та бюджетному процесі на державному й місцевому рівнях, що включає розподіл бюджетних коштів за гендерним принципом, а також спричиняє посилення прозорості та підконтрольності. ГОБ – це спосіб бюджетування, у центрі якого конкретні люди – жінки та чоловіки з різних соціальних та демографічних груп. Основними складниками процесу гендерно орієнтованого бюджетування є: 1) гендерний бюджетний аналіз; 2) зміни в програмах та бюджетах; 3) системна інтеграція ГОБ у бюджетний процес [6].

Гендерно орієнтоване бюджетування є інструментом, який дає можливість реалізувати

державну політику гарантування рівних прав і можливостей жінок і чоловіків за рахунок бюджетних коштів. Його впровадження набуває особливого значення для країн, регіонів чи муніципалітетів, які вважають недоцільним продовжувати практику формування та виконання гендерно нейтральних бюджетів, які часто є «гендерно-сліпими» і, таким чином, не сприяють подоланню гендерної нерівності [7]. Це визнаний у всьому світі ефективний інструмент досягнення гендерної рівності, який сприяє підвищенню ефективності використання бюджетних коштів [8].

Вперше на нормативному рівні поняття «гендерно орієнтований бюджет» і «гендерно орієнтоване бюджетування» були запропоновані у Платформі дій, ухваленій на Пекінській конференції в 1995 р. Стратегія комплексного підходу до проблеми гендерної рівності була прийнята більшістю країн світу як найбільш перспективна та ефективна для упровадження гендерної рівності. У Платформі дій наголошується, що уряди повинні докласти усіх зусиль для систематичного вивчення того, яким чином державний сектор витрат приносить користь жінкам, і коригувати бюджети для забезпечення рівного доступу до них [9]. Сьогодні гендерно орієнтоване бюджетування є інструментом для підвищення ефективності міжнародної допомоги. Моніторинговий звіт Міжнародного валютного фонду (МВФ) і Світового банку (2007) доводить, що гендерна рівність має значний економічний сенс і допомагає досягненню цілей в галузі розвитку [10].

Гендерно орієнтоване бюджетування дозволяє підвищити раціональність витрат із бюджету та посилити якість послуг для населення.

Гендерне бюджетування поєднує два процеси, не пов'язані між собою: забезпечення гендерної рівності і управління державними фінансами. З одного боку, заходи із забезпечення гендерної рівності переважно відносять до сфери захисту прав людини. З іншого боку, управління державними фінансами часто сприймається як суто технічний процес розподілу фінансових ресурсів, в тому числі і через бюджет. Гендерно орієнтоване бюджетування поєднує ці процеси та засвідчує той факт, що принципи гендерної рівності можуть і повинні бути включені у бюджетний процес та реалізовані на практиці.

На основі виконаного аналізу можна виокремити найбільш загальні властивості гендерно орієнтованого бюджетування:

1. *Його розглядають одночасно як процес, результат і спосіб.* Вважаємо гендерне бюджетування є саме процесом, а його результатом – сформований гендерний бюджет, який реалізується та приносить результати. Дійсно, гендерно орієнтоване бюджетування одночасно є способом (окремим підходом) бюджетування, якому властиві власні специфічні способи і методи.

2. *Одним із методів комплексного механізму забезпечення гендерної рівності та, відповідно, механізму захисту прав людини.* Механізмом забезпечення прав і свобод людини та громадянина є система встановлених законодавством правових форм і засобів реалізації прав і свобод людини та громадянина, їх охорона та захист. Забезпечення принципу рівності прав і свобод є одним із завдань такого механізму. Особливістю механізму забезпечення гендерної рівності є те, що його предмет складає не тільки сам принцип рівності, а й уся сукупність прав і свобод (політичні, особисті, економічні, соціальні, культурні, екологічні і та ін.). Гендерно орієнтоване бюджетування сприяє їх забезпеченню.

3. *Є комплексним гендерним підходом в бюджетній політиці.* Дійсно, гендерне бюджетування, як і гендерне квотування, можна віднести до комплексних, дієвих, всеохоплюючих методів забезпечення гендерної рівності. Він не приносить одиничного, адресного результату, а спрямований на всебічне охоплення суспільних відносин.

4. *Гендерно орієнтоване бюджетування впливає на всі сфери життя суспільства (політичну, економічну, соціальну сфери, культурно-духовну).*

Гендерний бюджет передбачено не для окремої сфери, а для кожної.

5. *Передбачає збалансоване врахування інтересів та потреб жінок і чоловіків.* Гендерний бюджет відповідає принципам рівності і справедливості, а фінансові асигнування отримують більш адресний, а не загальний характер. Видатки з державного чи місцевого бюджету раціоналізуються через їх

6. *Його змістом є введення гендерного компоненту до процесу формування бюджету.*

7. *Сприяє економічному зростанню держави, зміцненню її фінансової спроможності через підвищення соціально-економічної ефективності бюджету.* Такий метод сприяє забезпеченню бюджетної результативності та бюджетної забезпеченості населення.

8. *Універсальний метод, що може використовуватися для різних рівнів і видів бюджету.*

З огляду на це, можна зробити висновок, що гендерно орієнтоване бюджетування є одним із методів комплексного механізму забезпечення гендерної рівності, процес введення гендерного

компоненту в бюджетну політику, що впливає на всі сфери життя суспільства і передбачає збалансоване врахування інтересів та потреб жінок і чоловіків, сприяє економічному зростанню держави через підвищення соціально-економічної ефективності бюджету різних рівнів.

1.2. Історичне становлення та наукова розробка питань гендерно орієнтованого бюджетування: загальнотеоретичний аналіз

Розуміння ефективності впровадження гендерного бюджетування, а також проблем його впровадження і причин недовісти є можливим через розуміння історичних умов його становлення. У будь-який період історії, саме пізнавальна діяльність є однією з пріоритетних, таких що надає людству безцінний ресурс – знання. Головним завданням сучасної науки є упорядкування знань та поглядів про дійсність, явища, буття, зокрема і гендерно орієнтоване бюджетування.

Гендерне бюджетування як соціальна технологія виникло в 1980-х роках ХХ століття в Австралії [11, с. 78]. Проте науковий інтерес до цього питання виник дещо пізніше.

Першою питанням гендерного бюджетування почала вивчати британська дослідниця Дайяна Елсон, дослідження якої з'явилися в середині 1990 років у рамках наукової роботи, що проводилася за дорученням Секретаріату британської Співдружності націй. Дослідниця розробила шість механізмів врахування гендерних аспектів в бюджеті та включення їх у практичну діяльність: 1. Оцінка ступеня врахування гендерних аспектів у здійснюваній політиці, що включає в себе як кількісні, так і якісні показники. 2. Оцінка з боку одержувачів послуг (бенефіціантів). 3. Аналіз державних видатків на основі розподілу за гендерною ознакою. 4. Аналіз впливу бюджету на використання часових показників, який передбачає зіставлення використання бюджетних ресурсів за певними статтями видатків з часовими показниками корисної дії, тобто на який час розраховано результати витрачених коштів. 5. Структура гендерно чутливої середньострокової макроекономічної політики. 6. Гендерно відповідальний звіт про використання бюджету як одна з форм підвітності уряду [12]. Поступово гендерне бюджетування набувало більшої популярності і його активно почали використовувати більше ніж 50 країн світу.

Починаючи з 1995 року низка міжнародних організацій та інституцій, зокрема Фонд розвитку для жінок ООН ЮНІФЕМ, (зараз ООН Жінки), Програма розвитку ООН (ПРООН), Європейська економічна комісія ООН (ЄЕК ООН) та інші були ініціаторами інтегрування гендерного підходу до бюджетів і в такий спосіб сприяли розвитку концепції і стратегії гендерно орієнтованого бюджетування. Першою питанням гендерного бюджетування почала вивчати британська дослідниця Дайяна Елсон. В середині 1990 років у рамках дослідницької роботи, що проводилася за дорученням Секретаріату британської Співдружності націй, з'явилися теоретичні розробки та практичні методики підготовки гендерно орієнтованих бюджетів Дайяни Елсон [12, с. 20].

В Європейському Союзі офіційне визнання стратегія ГОБ отримала у 2001 році. Надалі гендерне планування бюджету стало актуальною темою активного політичного дискурсу та політичної дії в багатьох країнах, міжнародних організаціях та органах міждержавних об'єднань, зокрема в Раді Європи, Європейському Парламенті та Раді міністрів Північних країн [7, с. 12].

У 2003 році Жіночим фондом ООН (ЮНІФЕМ) було опубліковане дослідження австралійки Ронди Шарп «Бюджетне регулювання, спрямоване на забезпечення рівності: гендерні бюджетні ініціативи в межах ефективного бюджетного процесу» [13, с. 86]. З 2006 р. тематика гендерного бюджетування стає об'єктом уваги різних програм і проєктів, що розвивалися в Україні, зокрема, спільної програми Європейської Комісії, Жіночого Фонду Розвитку ООН (UNIFEM) і Міжнародного Учбового Центру МОП (ITCILO) «Співпраця з питань гендерної рівності для розвитку і миру», спільного проєкту Європейського Союзу, Швецької агенції з міжнародного розвитку (SIDA) та Програми розвитку ООН «Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні», проєкту Швецької агенції з міжнародного розвитку SIDA «Стратегія досягнення гендерної рівності в Україні» та ін. [15, с. 6].

В 2010 році ЮНІФЕМ звітує про те, що понад 90 країн світу впроваджують різні гендерні бюджетні ініціативи (ГБІ), які охоплюють громадянське суспільство, уряди і міжнародні організації [7, с. 12]. На сьогодні кількість таких ініціатив у світі розширена.

В Україні завдяки проєкту «Гендерно орієнтоване бюджетування в Україні», що з 2013 року фінансується Урядом Королівства Швеції через Шведське агентство міжнародного розвитку (SIDA), проаналізовано 98 програм з гендерної перспективи (85 на обласному рівні, 13 на державному) та покращено 60 програм; організовано роботу 2000 держслужбовців щодо роботи з ГОБ в Україні;

включено ГОБ до 1 Стратегії УДФ (2017-2021); прийнято Наказ Мінфіну для міністерств щодо роботи над ГОБ; розроблено Посібник з ГОБ [16]. У кожному проаналізованому секторі аналіз програм підтвердив наявність гендерних розривів, які існують в Україні. Це свідчить не просто про активний ріст уваги до цього методу забезпечення гендерної рівності, а й визнання його функціонального потенціалу.

Урахування гендерних аспектів у бюджетному процесі вже не є абсолютно новим напрямом дослідження в науці, але питання гендерного бюджетування залишається проблематичним напрямом пошуків багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців. В Україні проблемам підвищення ефективності функціонування бюджетів, у тому числі шляхом запровадження гендерного бюджетування, присвячені праці фахівців різних галузей науки: Ж. Белец, В. Близнюк, І. Ворчакової, С. Гаращенко, О. Голинської, І. Запатріної, Т. Іваніної, Н. Корнієнко, Л. Лобанової, Л. Лисяк, А. Ніколюк, Ю. Остріщенко, О. Романюк, М. Соколик, І. Ускова, І. Чугунова, та ін. Слід відзначити команду національних експертів з проекту «Гендерне бюджетування в Україні»: С. Гаращенко, А. Єрмошенко, О. Цюпа, О. Чернюк, М. Шаповал та ін. та керівників проекту – К. Шмітц та М. Босніч. До складу Робочої групи, яка працювала над гендерним бюджетним аналізом у галузі освіти в Міністерстві освіти і науки, увійшли фахівці Департаменту економіки та фінансування, Департаменту вищої освіти, Департаменту професійно-технічної освіти міністерства, представники різних навчальних закладів та представники Державної служби статистики: О. Божко, А. Герасименко, Н. Гончарік, С. Даниленко, Л. Деньга, С. Коваленко, О. Кравченко, О. Лісовий, І. Міняйло, С. Пасічний, А. Середницька, І. Совсун. До складу Робочої групи, яка працювала над гендерним бюджетним аналізом у галузі фізичної культури та спорту Міністерства молоді та спорту України, увійшли фахівці різних структурних підрозділів міністерства та Українського центру фізичної культури і спорту «Інваспорт»: Д. Амірханов, О. Анастасьева, Г. Левківська, М. Мовчан, Н. Петренко, О. Пунда, Н. Радчук, В. Стеценко, І. Турецька, Т. Федюшкіна [17; 5, с. 258–259].

Також серед українських досліджень проблеми гендерного бюджетування насамперед слід відзначити колективну монографію «Гендерні стратегії сталого розвитку в Україні» (за ред. Л. Лобанової, 2004 р.) і розділ «Гендерний бюджет – інструмент встановлення соціальної справедливості в Україні» аналітичного звіту Міжнародного центру перспективних досліджень «Потенціал України та його реалізація» (упор. О. Романюк, 2009 р.) [12].

Незважаючи на відносно короткий історію розвитку теорії гендерно орієнтованого бюджетування, яку започаткували науковці Дайяна Елсон та Ронда Шарп, ця методика вже активно застосовується у світі. В Україні гендерне бюджетування перебуває на стадії розвитку та запровадження у національну систему. При цьому варто констатувати, що існує низка проблем впровадження методу гендерно орієнтованого бюджетування в Україні, що потребують подальшого дослідження. Зокрема, уваги потребує проблема популяризації такого підходу в приватно-правовій сфері, формування політичної волі до впровадження підходу, обґрунтування правового забезпечення гендерного бюджетування в бюджетному законодавстві, навчання інститутів громадянського суспільства тощо.

1.3. Правове регулювання гендерно орієнтованого бюджетування в Україні: проблеми та перспективи

Умовою впровадження в бюджетний процес гендерного компоненту є ефективна нормативно-правова основа. Нормативна складова гендерно орієнтованого бюджетування включає: закони (Конституція України, конституційні, органічні та звичайні закони), підзаконних нормативно-правових актів та міжнародних актів.

Гендерно орієнтоване бюджетування має регулюватися законодавством, що закріплює правові засади гендерної рівності. Система таких законів є достатньо розгалуженою, хоча вона не формувалась комплексно і лінійно. Їх формування відбулось під впливом міжнародних стандартів у гендерної рівності.

Конституція України закріплює в ст. 21 рівні конституційні права і свободи громадян та рівність кожного перед законом, в ст. 24 забороняє привілеїв чи обмежень за різними ознаками та забезпечує рівність жінки і чоловіка [18]. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді.

Конституції України не перешкоджає впровадженню гендерного бюджетування, хоча в ній

відсутні норми, що прямо вказують на таку необхідність.

Умови для впровадження гендерно орієнтованого бюджетування створює Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08 вересня 2005 р., Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 07 грудня 2017 р., Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06 вересня 2012 р. Бюджетний кодекс України від 08 липня 2010 р., Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки» та ін.

На виконання ст. 4 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про проведення гендерно-правової експертизи» [19]. Цей підзаконний нормативно-правовий акт створює умови для гендерного аналізу бюджету і бюджетних програм. Також, гендерне бюджетування закріплено в документах Міністерства фінансів та Стратегії управління державними фінансами на 2017–2020 роки.

В п. 9 ч. 1 ст. 7 Бюджетного кодексу України закріплено принцип справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами [20].

У Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки закріплено, що інтеграція гендерно орієнтованого підходу у бюджетний процес забезпечить підвищення ефективності та якості наданих державних послуг з урахуванням потреб соціальних груп, у тому числі за гендерною ознакою, дозволить посилити підзвітність розпорядників бюджетних коштів та прозорість бюджету. Має бути забезпечена ефективна оцінка показників результативності з метою своєчасного прийняття управлінських рішень, спрямованих на коригування діяльності бюджетної установи для досягнення цілей [21]. Отож, чинне гендерне та бюджетне законодавство створює правову основу для інтегрування гендерного компоненту у процеси формування бюджетів в Україні.

Міжнародні акти у сфері гендерної рівності стали поштовхом для формування основи для гендерно орієнтованого бюджетування. Україна є підписантом Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [22]. Розділ V Угоди про асоціацію між Україною та ЄС («Економічне та галузеве співробітництво») містить Главу 21 «Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей», де зазначено, що «Сторони посилюють діалог та співробітництво щодо забезпечення... гендерної рівності та недискримінації» [23]. Загалом, міжнародні зобов'язання, взяті Україною, становлять правовий обов'язок і утворюють підстави для гендерно орієнтованого бюджетування. Більше того, незважаючи на те, що українське законодавство не містить прямих згадок про ГОБ, у правових і стратегічних документах є чимало елементів, з яких складається потужна правова база для роботи в цьому напрямку [24].

Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити висновок, що чинне законодавство не перешкоджає впровадженню гендерного компоненту в бюджети, але і не створює умов для розвитку гендерно орієнтованого бюджетування. Відсутній стратегічний документ у сфері здійснення гендерно орієнтованого бюджетування, який би закріпив методологічне підґрунтя його реалізації.

Розділ 2

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДИКИ ГЕНДЕРНО ОРІЄНТОВАНОГО БЮДЖЕТУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

2.1. Практика забезпечення гендерного балансу в Україні через гендерно орієнтоване бюджетування

Гендерний мейнстрімінг на території України почав повільно зароджуватись і розвиватись з 1960-х років минулого століття. Протягом цього часу філософи, психологи, соціологи, політологи, юристи, економісти здійснювали численні спроби як на теоретичному, так і на практичному рівні сприяти подоланню гендерної нерівності. Існуюча проблема гендерної сегрегації, гендерних стереотипів є комплексною, тому і її вирішення повинне мати такий характер. Передумовою такого вирішення є ефективна правова основа, але лише за допомогою юридичних засобів подолати її неможливо.

В Україні практика гендерних бюджетних ініціатив вперше була реалізована у 2003 році Харківським жіночим фондом, яким вперше був проаналізований міський бюджет 1998–2001 рр., внаслідок чого була розроблена і прийнята цільова підпрограма «Розвиток та підтримка жіночого підприємництва» як частина «Економічної програми розвитку м. Харкова на 2003–2005 рр.».

Протягом 2011–2012 рр. у Івано-Франківській та Луганській областях за підтримки Шведського агентства міжнародного розвитку (SIDA) було реалізовано пілотний проєкт «Гендерно орієнтоване бюджетування на місцевому рівні». У межах реалізації проєкту проаналізовано ряд бюджетних програм щодо врахування в них гендерних аспектів, а саме: «Молодь Прикарпаття», «Розвиток освіти Івано-Франківщини» та Обласну програму розвитку фізичної культури та спорту Луганської області [5, с. 265]. Цей проєкт ефективно сприяв формуванню досвіду і інструментів формування гендерно орієнтованого бюджетування в Україні.

З 2011 по 2015 рр. структурою ООН Жінки в Україні здійснена програма «Підвищення відповідальності щодо фінансування гендерної рівності». Програма спрямована на вирішення проблем у сфері фінансування та підзвітності з метою виконання зобов'язань із гендерної рівності. Загальна мета програми: «збільшити обсяг і підвищити ефективність використання донорської допомоги та національних ресурсів на виконання національних зобов'язань із гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок» [25].

29 січня 2013 року в Міністерстві фінансів України відбувся заключний семінар на тему: «Гендерно орієнтоване бюджетування на місцевому рівні». В обговоренні питань порядку денного взяли участь працівники Міністерства фінансів, провідні експерти у цій галузі зі Швеції та Австрії, вітчизняні та міжнародні науковці, представники Луганської та Івано-Франківської обласних державних адміністрацій [12].

У 2014 р. з метою підтримки Міністерства фінансів України в процесі впровадження гендерно орієнтованого бюджетування в Україні та за фінансової підтримки Швеції реалізується проєкт «Гендерне бюджетування в Україні». Цей проєкт упроваджується за допомогою міжнародних консультативних компаній Indevelop, CPM, HIPAC та Шведського агентства міжнародного розвитку SIDA. Метою проєкту є підвищити економічну ефективність і прозорість бюджетних асигнувань з урахуванням різних потреб жінок і чоловіків шляхом впровадження гендерно орієнтованого бюджетування в Україні. Кінцева мета гендерно орієнтованого бюджетування – посилення результатів бюджетної політики шляхом введення гендерного і соціального аспекту як аналітичної категорії, що безпосередньо сприяє реформуванню управління державними фінансами в Україні [8]. Це наймасштабніший проєкт у сфері гендерно орієнтованого бюджетування, що впроваджується в Україні.

Упровадження цього проєкту має за мету висвітлення принципів гендерно орієнтованого бюджетування: розуміння гендеру; політична воля, що продемонстрована політичними лідерами; встановлення нових вимог до системи збору статистичних даних; прозорість, партнерство і співробітництво між фахівцями з бюджетування та експертів у галузі гендерної рівності; участь зацікавлених сторін поза Урядом на всіх етапах діяльності [26]. Зазначені принципи мають стати вихідними засадами для розвитку гендерного бюджетування в нашій державі.

За підтримки проєкту Міністерство фінансів України здійснює координацію врахування гендерного компоненту у фінансовій діяльності іншими міністерствами, відомствами, органами державної влади.

Робочими групами з гендерного бюджетування центральних виконавчих органів (Міністерства освіти і науки України, Міністерства молоді та спорту України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства соціальної політики України), а також державних адміністрацій (Дніпропетровської, Механізми державного управління Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Миколаївської, Харківської, Херсонської, Чернівецької, Черкаської областей) та м. Києва виконано гендерний бюджетний аналіз окремих програм в галузі освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та соціального забезпечення, молодіжної політики, фізичної культури і спорту тощо [3]. Учасниками цього процесу стали і громадськість, експерти, засоби масової інформації та інші.

Діяльність, що пов'язана з гендерно орієнтованим бюджетуванням в Україні, є складною та передбачає різні заходи: наукові дослідження, інформаційну кампанію, моніторинг, навчання, розробку політики і стратегій та їх впровадження. Учасники, які долучаються до реалізації гендерних бюджетних ініціатив, також є різними: це і експерти у фінансових питаннях, юристи, управлінці, соціологи, політологи, представники інститутів громадянського суспільства. Важливою є консолідація зусиль таких фахівців.

Ефективність впровадження гендерно орієнтованого бюджетування досягається в тих державах і регіонах, де існує політична воля й ініціатори змін. В Україні лише за підтримки різних міжнародних програм і проєктів протягом понад десяти років фрагментарно впроваджуються різноманітні гендерні бюджетні ініціативи. Однак це дало змогу сформувати в Україні потужний досвід гендерного бюджетного аналізу та інтеграції гендерних підходів до бюджетів різних рівнів.

2.2. Вітчизняна методика гендерно орієнтованого бюджетування: проблеми застосування та шляхи їх вирішення

Україна здобула практику проведення гендерно орієнтованого бюджетування завдяки вивченню досвіду різних країн світу. Методика інтеграції гендерного компоненту в бюджети також розроблена на основі міжнародного досвіду, але все ж її складно визнати досконалою, оскільки застосовується вона з національними особливостями.

Експерти ГО «Бюро гендерних стратегій та бюджетування» запропонували методику гендерно орієнтованого бюджетування, яка складається з п'яти етапів:

Етап 1. Оцінка вихідної ситуації і можливостей для роботи в конкретній сфері. На цьому етапі аналізується середовище, в якому впроваджується гендерно орієнтоване бюджетування, визначаються зовнішні фактори, зацікавлені особи, нормативно-розпорядчі документи, що стосуються бюджетного процесу, виявляються й зіставляються наявні гендерні проблеми із наявним фінансуванням. Робота на цьому етапі передбачає виконання наступних кроків: аналіз зацікавлених сторін (визначення цільових груп і бенефіціарів), оцінку організаційних і кадрових передумов реалізації, складання «гендерного профілю» (аналіз статистичних даних).

Етап 2. Проведення гендерного аналізу бюджету (галузі/програми, заходів). Робота на цьому етапі зосереджена на виокремленні гендерно-специфічних видатків – фінансових ресурсів, спрямованих безпосередньо на чоловіків і жінок, видатків на персонал і діяльність органів влади та місцевого самоврядування із забезпечення гендерної рівності, на програми із забезпечення гендерної рівності. Аналіз на цьому етапі має включати проведення: оцінки вартості послуг, оцінки витрат на персонал, порівняльний аналіз фінансування галузі/програми за роками, оцінки ефективності послуг.

Етап 3. Ідентифікація гендерно-специфічних проблем, мети і завдань гендерно орієнтованого бюджетування. Діяльність на цьому етапі спрямована на: виявлення наявної гендерної нерівності та політичних рішень і заходів, що посилюють таку нерівність; формування гендерно-специфічної мети та завдань бюджетної політики, спрямованих на розв'язання гендерно-специфічних проблем.

Етап 4. Формування гендерно-чутливих бюджетних пропозицій і розрахунок витрат на їх впровадження. На цьому етапі обчислюються необхідні витрати і плануються заходи, які дають громадськості змогу брати участь у контролі за використанням коштів, що розподіляються через бюджет. Така діяльність передбачає проведення трьох взаємопов'язаних кроків: визначення заходів у рамках бюджету сектора/ програми, яка сприятиме досягненню гендерної рівності, розрахунок витрат на досягнення цілей гендерної рівності, визначення структури відповідальності і фінансування.

Етап 5. Оцінка гендерного впливу планованих бюджетних заходів. Оцінку гендерного впливу планованих бюджетних заходів необхідно здійснювати на щорічній основі через звіти про діяльність державних установ, де основна увага приділятиметься досягнутим результатам і ефективності використання бюджетних коштів. Такі звіти в перспективі необхідно включати до законопроекту про бюджет як обов'язковий аналітичний матеріал.

Запропонований алгоритм є досить універсальним, про те варто враховувати ситуацію децентралізації та перерозподілу фінансів між «центром» та регіонами, формування громад [7].

Уваги заслуговує алгоритм проведення гендерного аналізу бюджету, оскільки він є основою роботи з гендерно орієнтованого бюджетування. Метою гендерного бюджетного аналізу є: оцінка кінцевих результатів виконання бюджету і створення інформаційної бази для обґрунтування планових показників, які враховуються під час формування бюджету, а також у процесі здійснення бюджетної політики в наступний бюджетний період; виявлення факторів і причин, що негативно впливають на виконання планових показників бюджету; виявлення резервів збільшення доходів бюджету; визначення економічної і соціальної ефективності здійснення бюджетних видатків; удосконалення бюджетного процесу та міжбюджетних відносин [27]. За допомогою гендерного бюджетного аналізу визначаються властиві для жінок і чоловіків умови існування та потреби.

Ретельне вивчення досвіду різних країн у впровадженні гендерного бюджетування та практична робота в Україні дає можливість узагальнити підходи до проведення гендерного бюджетного аналізу [17]. Загальна схема роботи гендерного бюджетного аналізу в рамках місцевих проектів виглядає так. Крок 1. Визначення гендерних проблем у галузі: аналіз ситуації. Крок 2. Збір інформації про програми, що підлягають аналізу. Крок 3. Проведення гендерного аналізу програм (заходів, послуг). Крок 4. Проведення гендерного аналізу бюджетних видатків. Крок 5. Формування цілей та рекомендацій з посилення гендерної рівності [17].

Пошук шляхів для підвищення ефективності розподілу бюджетних асигнувань є одним із

завдань гендерних бюджетних ініціатив, оскільки вони мають бути спрямованими на забезпечення збалансованого обліку інтересів та потреб жінок і чоловіків. Бюджетування, орієнтоване на результат пов'язаний з програмно-цільовим методом. Вони мають спільну мету, що полягає в досягненні конкретного, як правило, довгострокового результату, який максимально відповідає потребам суспільства [28, с. 6] Впровадження методики гендерно орієнтованого бюджетування у програмно-цільовий метод на всіх рівнях урядування може істотно сприяти досягненню цілей програмно-цільового методу [29, с. 7]. Для впровадження гендерного компонента у програмно-цільовий метод на стадіях бюджетного процесу необхідно доповнити відповідні нормативно-правові акти, що регулюють цей процес.

Отже, процес гендерно орієнтованого бюджетування є складним і цілеспрямованим та складається з п'яти етапів: Етап 1. Оцінка вихідної ситуації і можливостей для роботи в конкретній сфері; Етап 2. Проведення гендерного аналізу бюджету (галузі/програми, заходів); Етап 3. Ідентифікація гендерно-специфічних проблем, мети і завдань гендерно орієнтованого бюджетування; Етап 4. Формування гендерно-чутливих бюджетних пропозицій і розрахунок витрат на їх впровадження; Етап 5. Оцінка гендерного впливу планованих бюджетних заходів. Кожен етап має власну методику проведення.

2.3. Міжнародна практика гендерно орієнтованого бюджетування та її імплементація в Україні

У рамках бюджетних ініціатив у різних країнах використовувались різноманітні методи та засоби аналізу. Низка дослідників розробили аналітичні інструменти, які можуть використовуватися в конкретних ситуаціях. Євроінтеграція, як пріоритет зовнішньої політики України, сприяє наближенню держави до політичних, економічних, соціальних та культурно-духовних стандартів прав людини, що полягають у визнанні різних потреб жінок та чоловіків і їх рівність загалом.

В Європейському Союзі офіційне визнання стратегія гендерно орієнтованого бюджетування отримала у 2001 році під час проведення Конференції високого рівня «Посилення економічного і фінансового управління за допомогою гендерного бюджетування». На цій конференції було заявлено, що 2015 рік стане цільовим для прийняття стратегії гендерного бюджетування всіма державами-членами Європейського Союзу [30]. В цьому потужному об'єднанні країн Європи демократичні та соціальні інституції отримують досить активний і швидкий розвиток. Про це свідчить поширення методики гендерного бюджетування зокрема.

На сьогодні у країнах ЄС гендерний аналіз державних бюджетів є обов'язковою компонентою економічного управління, наукові розвідки з гендерного бюджетування постійно продукують нові підходи, інструменти. Ірландська дослідниця Шейла Куїнн упорядкувала методичний інструментарій гендерного бюджетування з акцентом на принципах рівності і соціальної інтеграції [31, с. 84]. Гендерне планування бюджету стало актуальною темою активного політичного дискурсу та політичної дії в багатьох країнах, міжнародних організаціях та органах міждержавних об'єднань, в Раді Європи, Європейському Парламенті та Раді Міністрів Північних країн [32, с. 44]. Проте, ідея гендерно орієнтованого бюджетування зародилась не в Європі.

Вперше цей метод було застосовано у 1984 році в Австралії. Гендерний розподіл бюджету передбачав реструктурування доходів і витрат скероване не на збільшення коштів, а на перегляд уже наявних ресурсів [33, с.7–8]. Згодом від набув поширення і так чи інакше застосовувався у всьому світі.

В Австрії гендерна складова у бюджетуванні впроваджується в рамках широкомасштабної бюджетної реформи, що охоплювала всі процеси, пов'язані з управлінням, весь бюджетний цикл, включаючи середньострокову стратегію, а також річний бюджет, його планування, виконання і контроль за реалізацією [34]. В Швеції гендерне бюджетування використовується з 2003 р., як частина роботи уряду, який здійснює процес гендерного планування бюджету в усіх сферах політики [35]. У Бельгії в 2007 р. було прийнято закони, які закріпили методологію гендерного бюджетування. У Франції у рамках бюджетних матеріалів готується річний звіт про вплив бюджету на гендерну рівність [36]. Як свідчать результати аналізу, у більшості держав, де гендерно орієнтоване бюджетування розвивається активно, ця методика закріплена на законодавчому рівні як обов'язкова.

У Південній Африці при формуванні бюджету, крім гендерного аналізу, здійснюється ще й расовий аналіз, що надає можливість визначити частку у державних видатках видатків на потреби білих чоловіків та жінок та порівняти їх із витратами, які спрямовуються на потреби інших расових груп [37, с. 102].

Оскільки гендерна рівність є важливою складовою державної політики в правових державах, більшість сучасних урядів узяли на себе зобов'язання щодо досягнення цілей гендерної рівності і впровадження гендерних аспектів у державну політику.

Не існує єдиного підходу або моделі гендерно орієнтованого бюджетування, оскільки різні країни орієнтуються на різних учасників, різні стратегії, завдання та мають справу з різною політичною ситуацією, культурною традицією тощо. Найбільше визнання та популярність у світі отримала методична розробка гендерного аналізу бюджетної політики Програми розвитку ООН та Секретаріату Британської Співдружності, яка пропонує методіку 5 етапів гендерного аналізу бюджету та бюджетних ініціатив, що розроблена Деббі Бадлендер [38, с. 90; 39, с. 20]. Крім неї, існує багато різних методів щодо включення гендерного компоненту в бюджет.

Зупинимось на відомих методиках, що використовуються різними державами у світі. Серед них методика *«7 кроків гендерного бюджетування»*, що містить у собі 4 фази і 7 кроків гендерного аналізу бюджету: 1 фаза: вибір сфери для гендерного аналізу бюджету; оцінювання передумов та вихідної ситуації у сфері; ідентифікація наявних проблем у сфері; 2 фаза: формування мети та цілей гендерного аналізу; 3 фаза: реалізація – розроблення критеріїв і показників для досягнення цілей гендерної рівності та розроблення і реалізацію заходів із запровадження гендерних аспектів у бюджет; 4 фаза: контроль, оцінювання, документація [40, с. 57].

«Метод 3R» – інструмент, розроблений місцевою владою Швеції з метою аналізу рівня впливу програм та рішень на групи населення. Цій метод передбачає збір та обробку кількісних даних та інформації, на підставі яких проводиться оцінка: 1R – Representation: репрезентація чоловіків і жінок (кількісний аналіз) у різних структурах та на різних рівнях адміністративного апарату; 2R – Resources: аналіз розподілу фінансових ресурсів між чоловіками та жінками; 3R – Relia: аналіз причин гендерного розподілу ресурсів і нерівності в представництві за статтю [41].

Методика «Три етапи гендерно орієнтованого бюджетування Шейли Квінн»: Етап 1 – аналіз бюджету з точки зору комплексного підходу до проблеми гендерної рівності в бюджетуванні. Цей етап аналізу передбачає підготовку звіту про кінцевих споживачів або одержувачів бюджетних програм та проведення дослідження всіх видів пільг, допомог, соціальних виплат з розбивкою по статі. Етап 2 – переформулювання статей витрат з метою досягнення кращих результатів в області гендерної рівності. Внесення відповідних змін до бюджету з метою усунення нерівності, якщо аналіз показує, що бюджетні ресурси розподілені з порушенням принципів гендерної рівності. Етап 3 – системна робота з включення гендерних елементів в усі бюджетні процеси. Третій етап в цілому відображає процес підготовки та виконання бюджету з урахуванням впровадження гендерної складової [42].

Методика *«7 інструментів Дайяни Елсон»* включає такі етапи: 1. Оцінка надання державних послуг та бюджетних пріоритетів бенефіціарам з розбивкою за статтю. 2. Аналіз розподілу державних видатків з розбивкою по статі. 3. Оцінка ступеня врахування гендерного підходу у політиці. 4. Гендерно-відповідальний звіт про використання бюджету. 5. Аналіз бюджету с точки зору використання часу з розбивкою по статі. 6. Аналіз концепції економічної політики на середньостроковий період з урахуванням гендерного підходу. 7. Аналіз розподілу державних доходів з розбивкою по статі [43; 44].

Для України є актуальною імплементація досвіду правового закріплення гендерно орієнтованого бюджетування в галузевому законодавстві. Вважаємо, що це б прискорило процес його розвитку і сприяло економічному зростанню в державі та досягнення соціальної справедливості. Пропонується додати до Бюджетного кодексу України відповідне положення.

Результати аналізу, дозволяють констатувати, що хоча, вперше метод гендерно орієнтованого бюджетування було застосовано у 1984 році в Австралії, він набув поширення в країнах Європейського Союзу, де він є обов'язковим. У країнах Європи демократичні та соціальні інституції отримують досить активний і швидкий розвиток. Про це свідчить поширення методіки гендерного бюджетування зокрема.

У більшості держав, де гендерно орієнтоване бюджетування розвивається активно, ця методика закріплена на законодавчому рівні як обов'язкова. У світі відсутня єдина загальнообов'язкова методика чи модель гендерно орієнтованого бюджетування, оскільки різні країни орієнтуються на різних учасників, різні стратегії, завдання та мають справу з різною політичною ситуацією, культурною традицією тощо.

ВИСНОВКИ

На основі виконаного дослідження можливо зробити такі висновки та узагальнення:

1. Гендерно орієнтоване бюджетування є одним із методів комплексного механізму забезпечення гендерної рівності, процес введення гендерного компонента в бюджетну політику, що впливає на всі сфери життя суспільства і передбачає збалансоване врахування інтересів та потреб жінок і чоловіків, сприяє економічному зростанню держави через підвищення соціально-економічної ефективності бюджету різних рівнів. Його ознаками є: 1) його розглядають одночасно як процес, результат і спосіб; 2) є одним із методів комплексного механізму забезпечення гендерної рівності та, відповідно, механізму захисту прав людини; 3) є комплексним гендерним підходом в бюджетній політиці; 4) впливає на всі сфери життя суспільства; 5) передбачає збалансоване врахування інтересів та потреб жінок і чоловіків; 6) його змістом є введення гендерного компонента до процесу формування бюджету; 7) сприяє економічному зростанню держави, зміцненню її фінансової спроможності через підвищення соціально-економічної ефективності бюджету; 8) може використовуватися для різних рівнів і видів бюджету.

2. Попри відносно коротку історію розвитку теорії гендерно орієнтованого бюджетування, яку започаткували науковці Дайяна Елсон та Ронда Шарп, ця методика вже активно застосовується у світі. В Україні гендерне бюджетування перебуває на стадії розвитку та запровадження у національну систему. При цьому варто констатувати, що існує низка проблем впровадження методу гендерно орієнтованого бюджетування в Україні, що потребують подальшого дослідження. Зокрема, уваги потребує проблема популяризації такого підходу в приватно-правовій сфері, формування політичної волі до впровадження підходу, обґрунтування правового забезпечення гендерного бюджетування в бюджетному законодавстві, навчання інститутів громадянського суспільства тощо.

3. Нормативна складова гендерно орієнтованого бюджетування складається з: законів (Конституція України, конституційні, органічні та звичайні закони), підзаконних нормативно-правових актів та міжнародних актів. Чинне законодавство не перешкоджає впровадженню гендерного компонента в бюджеті, але і не створює умов для розвитку гендерно орієнтованого бюджетування. Відсутній стратегічний документ у сфері здійснення гендерно орієнтованого бюджетування, який би закріпив методологічне підґрунтя для його реалізації.

4. Діяльність, що пов'язана з гендерно орієнтованим бюджетуванням в Україні, є складною та передбачає різні заходи: наукові дослідження, інформаційну кампанію, моніторинг, навчання, розробку політики і стратегій та їх впровадження. Учасники, які долучаються до реалізації гендерних бюджетних ініціатив, також є різними: це і експерти у фінансових питаннях, юристи, управлінці, соціологи, політологи, представники інститутів громадянського суспільства. Важливою є консолідація зусиль таких фахівців. Ефективність впровадження гендерно орієнтованого бюджетування досягається в тих державах і регіонах, де існує політична воля і ініціатори змін. В Україні лише за підтримки міжнародних програм і проєктів протягом понад 10 років фрагментарно впроваджуються різноманітні гендерні бюджетні ініціативи. Це дало можливість сформулювати в Україні потужний досвід гендерного бюджетного аналізу та інтеграції гендерних підходів до бюджетів різних рівнів.

5. Процес гендерно орієнтованого бюджетування є складним і цілеспрямованим та складається з п'яти етапів: Етап 1. Оцінка вихідної ситуації і можливостей для роботи в конкретній сфері. Етап 2. Проведення гендерного аналізу бюджету (галузі/програми, заходів). Етап 3. Ідентифікація гендерно-специфічних проблем, мети і завдань гендерно орієнтованого бюджетування. Етап 4. Формування гендерно-чутливих бюджетних пропозицій і розрахунок витрат на їх впровадження. Етап 5. Оцінка гендерного впливу планованих бюджетних заходів. Кожен етап має власну методику проведення.

6. Вперше метод гендерно орієнтованого бюджетування було застосовано у 1984 році в Австралії. На сьогодні, він набув поширення в країнах Європейського Союзу, де він є обов'язковим. В країнах Європи демократичні та соціальні інституції отримують досить активний і швидкий розвиток. Про це свідчить поширення методики гендерного бюджетування зокрема. У більшості держав, де гендерно орієнтоване бюджетування розвивається активно, ця методика закріплена на законодавчому рівні як обов'язкова і забезпечується на практиці. У світі відсутня єдина загальнообов'язкова методика чи модель гендерно орієнтованого бюджетування, оскільки різні країни орієнтуються на різних учасників, різні стратегії, завдання та мають справу з різною політичною ситуацією, культурною традицією тощо.

7. Для України є актуальною імплементація досвіду правового закріплення гендерно

орієнтованого бюджетування в галузевому законодавстві. Це б прискорило процес його розвитку і сприяло економічному зростанню в державі та досягнення соціальної справедливості. Пропонується додати до Бюджетного кодексу України відповідне положення, а також прийняти стратегічний документ у цій сфері. Гендерно орієнтоване бюджетування є дієвим комплексним методом, що сприяє досягненню гендерного паритету у суспільстві, тому доцільним є закріплення його загальних засад в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

8. Основою роботи у сфері інтеграції гендерного компоненту до бюджетного процесу є гендерний аналіз, що полягає в оцінці результатів виконання бюджету і створення інформаційної бази для обґрунтування плану бюджету. До процесу гендерного аналізу вкрай важливо залучати експертів інститутів громадянського суспільства, що зацікавлені гендерною тематикою.

Список використаних джерел

1. Гаращенко С. В. Гендерне бюджетування як складова політичних механізмів сприяння забезпеченню рівності жінок та чоловіків. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6147.PDF>
2. Гендерні аспекти бюджетування на місцевому рівні : практ. посіб. URL: <http://library.fes.de/pdf-les/bueros/ukraine/09511.pdf>
3. Даудова Г. В., Таукешева Т. Д. Трансформація державних фінансів: гендерний бюджет. *Актуальні проблеми державного управління*. 2018. №1(53). URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2017-2/doc/2/04.pdf>.
4. Остріщенко Ю. В., Корнієнко Н. М. Гендерне бюджетування на місцевому рівні як інструмент підвищення ефективності використання бюджетних коштів. URL: http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/ee153_75/e153ost.pdf.
5. Грицай І. О. Принцип гендерної рівності та механізм його забезпечення: теоретико-правовий аспект: дис. ... д-ра юрид. наук. Дніпро, 2018. 543 с.
6. Гендерний бюджетний аналіз програм, які фінансуються з державного та місцевих бюджетів. Стислий виклад. Київ, 2016. 89 с. URL: <http://grbproject.org/wp-content/uploads/2017/04/Summary-email-ukr.pdf>
7. Гендерно-орієнтоване бюджетування в Україні: теорія і практика : метод. посіб. Київ : ФОП Клименко, 2016. 92 с.
8. Проект «Гендерне бюджетування в Україні». URL: <http://grbproject.org>
9. Пекінська декларація, прийнята на четвертий Всесвітній конференції зі становища жінок від 15.09.1995 р. *Бібліотека голови профспілкового комітету*. 2005. № 5. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/995_507
10. Global Monitoring Report 2007 «Global Monitoring Report 2007: Confronting the Challenges of Gender Equality and Fragile States». URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/GMR/2007/eng/gmr.pdf>
11. Сучасна правова енциклопедія / О. Зайчук, О. Копиленко, В. Ковальський; за заг. ред. О. Зайчука ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. 3-ге вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 408 с.
12. Белец Ж. Гендерне бюджетування в Україні як складова механізму забезпечення рівності чоловіків і жінок. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2013. № 1. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/Bel_s.pdf
13. Elson D. Gender Budget Initiative. Background Papers / D. Elson. London: Commonwealth Secretariat, 1999. 20 p
14. Sharp R. Budgeting for equity: gender budget initiatives within a framework of performance oriented budgeting / R. Sharp. N.Y.: United Nations Development Fund for Women (UNIFEM), 2003. 86 p.
15. Почерніна В. В. Гендерно-орієнтоване бюджетування шкіл естетичного виховання (на прикладі м. Чугуєва Харківської області) *Гендерна політика очима української молоді: слобожанський вимір* : матеріали VII Регіон. конкурсу наук. робіт (25 – 26 квітня 2013 р.). Харків, 2013. С. 124–129.
16. Обличчя та історії гендерно орієнтованого бюджетування в Україні. URL: http://womenua.today/doc/MB_GRB%20Project_Lviv.pdf.
17. Гендерний бюджетний аналіз програм, які фінансуються з державного та місцевих бюджетів. Київ, 2016. URL: http://dsmsu.gov.ua/postor_nkova_vers.pdf.
18. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532.
19. Про проведення гендерно-правової експертизи : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2006 № 504-2006-п (зі змін. та допов.). *Офіційний вісник України*. 2006. № 15. Ст. 1113.
20. Бюджетний кодекс України від 24.12.2010 № 2456-VI (зі змін. та допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50. Ст. 572.
21. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 № 142-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 23. Ст. 659.
22. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979. *Бібліотека голови профспілкового комітету*. 2005. № 5.

23. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 03.10.2014. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2021.
24. Клацер Е., Іванія Т. Гендерно-орієнтоване бюджетування: аналіз програм, які фінансуються з бюджету, з позиції гендерної рівності : посіб. для працівників органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Київ, 2015. 36 с. URL: <http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/genderresponsivebudgeti>
25. ООН Жінки. ЮНЕЙДС. URL: <https://unaids.org.ua/ua/about-unaids/diyalnist-v-ukrajini/oon-zhinky>
26. Handbook "Gender Budgeting: practical implementation" S. Quinn, 2009.
27. Літош А. Б., Забаштанський М. М., Зеленський С. М. Бюджетний аналіз у системі бюджетного планування. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. Серія : Економічні науки. 2011. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vcndtu/2011_52/index.htm
28. Сучасні інструменти фінансового планування : навч. посіб. / за заг. ред. І. Ф. Щербини; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. Київ, 2011. С. 6. URL: https://www.ibser.org.ua/sites/default/files/book_ppb_new.pdf
29. Klatzer E. The integration of Gender Budgeting in Performance-Based Budgeting / E. Klatzer. Bilbao : Watch Group. Gender and Public Finance, 2008. p. 7.
30. Strengthening economic and financial governance through gender responsive budgeting. Conference report. Brussels. 2001. 106 p. URL: https://www.internationalbudget.org/wpcontent/uploads/gender_report_conf_oct01.pdf
31. Фесенко Т. Г. Контент-аналіз управління проектами гендерного бюджетування. *Управління розвитком складних систем*. 2017. № 30. С. 84–91.
32. Gender budgeting. Strasbourg : Directorate General of Human Rights, Council of Europe, 2005. 44 p.
33. Gender Budgets Make More Cents Country Studies and Good Practice Debbie Budlender and Guy Hewitt. Commonwealth Secretariat. 2002. Marlborough House, Pall Mall, London P.7–8.
34. Геппл М., Фестл Э. Гендерное бюджетирование в Австрии. Первый опыт. Польша. 2015. 11 с. URL: http://www.pempal.org/sites/pempal/files/event/attachments/d1-pm-s2.b-monica-gerpl-austria_rus.pdf
35. Матеріали до семінарів. Програма підтримки партнерства жінок та чоловіків в політиці «Ольга». Київ, 2002. 49 с.
36. Country Specific Information. European institute for gender equality. URL: <http://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/countries>
37. Корнієнко Н., Остріщенко Ю. Гендерна складова бюджетної політики держави *Вісник КНТЕУ*. 2016. № 1. С. 97–108.
38. Budlender D., Hewitt G. Engendering Budgets. A Practitioner's Guide to Understanding and Implementing Gender-Responsive Budgets. G.Hewitt. London: Commonwealth Secretariat, 2003. P. 90–101,
39. Бадлендер Д. Гендерные бюджеты : пособ. для тренеров. Братислава : Программа развития ООН, 2005. С. 20.
40. Austrian Experience Performance Budgeting. Friederike Schwarzenborfer Austrian Federal Ministry of Finance. 57 p.
41. Gender Mainstreaming Manual: A book of practical methods from the Swedish Gender Mainstreaming Support Committee. Swedish Government Official Reports. Stockholm, 2007. 69 p.
42. Quinn S. Gender budgeting: practical implementation. Handbook / S. Quinn. - Council of Europe, 2009. P. 16–20.
43. Elson D. Budgeting for Women's Rights: Monitoring Government Budgets for Compliance with CEDAW. N.Y.: UNIFEM, 2006. 180 p.
44. Elson D. Gender Budget Initiative. Background Papers / D. Elson. London: Commonwealth Secretariat, 1999. 20 p.

Miller Olaf
Matecki Adam

Науковий керівник – Кмак Malgorzata
Vice director of the institute of law,
administration and economics, doctor

*(Uniwersytet Pedagogiczny
im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie)*

THE EUROPEAN UNION AND HUMAN RIGHTS IN THE COUNTRIES OF THE FORMER EASTERN BLOC

Admission. In this paper, the Authors will focus on the conjunction of the European Union with the evolution of the legislation of selected former Eastern Bloc countries in the context of human rights. The following countries will be: Poland, Hungary, Czech Republic and Ukraine. Selected states have a bond in the form of a similar legal culture, similarities in the processes of political transformation in the 1990s. [24]. First of all, the compared countries were inspiring each other in the field of legislative solutions that they adopt to their law. The aspect chosen by the Authors is the development of human rights, their legal framework and abundance to already existing regulations.

An important element linking the legislation of these States is their relationship with the European Union. The road that Poland, Hungary, the Czech Republic and Slovakia passed was determined by the desire to join the organization as soon as possible. These efforts ended with the so-called "The Great Enlargement of 2004", when the European Union gained 10 new members [24].

Ukraine's connections with the European Union have evolved in a completely different direction. They changed depending on the ruling political party. There were great protests, demonstrations of civil disobedience and even a revolution in 2013 during the Euromaidan campaign. The last-mentioned event was a reaction of Ukrainian society to the postponement by President Viktor Yanukovich the signing of the Association Treaty with the European Union [7]. This agreement entered into force in 2017, signed by President Petro Poroshenko.

Poland

Poland was the first country belonging to the so-called Eastern Bloc, which asked the European Economic Community to obtain the status of an associated country [22]. From the autumn of 1989, Poland's approach to the European Community found its beginning. However, the formal application for a candidate for the membership of the European Union took place in April 1994.

According to the European Commission, Polish political institutions functioned properly under stable conditions, adhered to the limits of their competences and cooperated with each other. The Commission considered that the 1991, 1993 and 1995 elections were carried out without complaint, in accordance with the principles of democracy. The opposition performed its function properly. However, it was necessary to take additional measures to improve the functioning of the legal system and to combat corruption. The Commission found that "(...) there are no major problems with observance of basic rights, but there are some restrictions on the freedom of the press. Poland should compensate by complete payments to people whose property was confiscated by the Nazis and communists as soon as possible. "However, this preliminary assessment of Poland as a candidate country was summed up as a " democratic state, that has stable institutions guaranteeing compliance with the law, human rights, minority rights and their protection [22]."

In order to adapt Polish law to the European Union legislation and European standards, the Lower Chamber of the Parliament of the 3rd and 4th term adopted a number of legal acts submitted by the Council of Ministers. Many of them concerned human rights [13].

To the so-called negotiation areas in the field of human rights were: education and youth, common foreign and security policy, consumer and health protection, foreign policy and employment, free movement of people, environment, justice and internal affairs [22]. Poland had to accept the *Acquis Communautaire* and, above all, adapt it to the legal order. Legislation adopted or amended in these areas improved the situation of the citizen in relation to the state. Public health, safety, workers' rights, increasing access to the education and improving teaching standards, regulating products available on the market, in the way that they couldn't harm consumers, the possibility of movement and the right to live in a place of anyone's choice. The reform of the justice system was also necessary. An important aspect in the field of human rights

was, inter alia, excessive length of proceedings, the right to a just court and legal assistance.

The European Commission noted that Poland has ratified the majority of international conventions on human rights [20]. However, the greatest achievement in criminal law was the abolition of the death penalty in all circumstances.

In the context of strengthening the right to good education, measures have been taken to modernize education. The reorganized Ministry of National Education and Sport supervised these activities. A completely new direction of youth education was introduced, consisting of introducing provisions reforming the school system. The greatest priority was to put an emphasis on profiled classes and the modern vocational education. The reform also restored technical schools at the high school level. The main goal was to raise the standards of high schools and vocational schools by strengthening external examination systems confirming students' professional qualifications that comply to the requirements of the labor market. An important pillar of the reform was increasing access to education in rural areas, poorly urbanized, through the opening of new care and educational centers, as well as increasing access to kindergartens. A breakthrough event for the Polish education system was the introduction of IT education from the first year of primary school [20].

In the European Commission's 2002 report, the right to work in Poland was implemented by increasing the measures aimed at improving the employment and reducing unemployment, which before 2002 even reached 50%. Actions have been taken to increase the flexibility of the labor market by moving away from standard, code-based employment contracts to civil-law contracts. Programs were created, such as the First Job Program, which stimulated job creation for school graduates. Emphasis was placed on professional orientation of the unemployed, more efficient management of the Labor Fund resources, initiating intervention works and public works [20].

In the area of social protection, measures have been taken to complete the pension reform and computerization of the Social Insurance Institution. In previous years, this issue has been neglected and this has significantly delayed the effects of the reform [20].

In June 2002, Poland implemented European Unions' law giving the Plenipotentiary for Equal Status of Women and Men instruments to fight discrimination based on race, ethnic origin, religion, age or sexual orientation [20].

Over the years there have been instances of non-compliance with human rights in Poland. The so-called scandal of the secret CIA prisons, was covered in several international news sources [4]. The Polish government probably allowed US services to torture people suspected of terrorism. Another, current, issue is the reservations of the European Union bodies and other organizations regarding the rule of law in Poland. So-called procedure for checking the rule of law, in the context of the adoption by the Polish parliament after 2015 of a series of unconstitutional acts, including about the Supreme Court, the Constitutional Tribunal was launched against Poland. This case was and is of the interest to the Community's institutions, because it may violate treaty provisions that are important from the perspective of human rights. The right to a just court, life in a state of law are so-called political human rights [5].

Hungary

Hungary started cooperation with the European Union by signing the Association Treaty on 16 December 1991. Then, on 31 March 1994, they applied for accession to the Community [19].

In the decision of the European Commission on the terms of Hungary's accession to the Community, various objectives were distinguished, divided into three categories, which in turn corresponded to the dates in which they should be met. For the short-term adaptation of Hungarian law in the field of human rights, one can include: providing administrative facilities with appropriately trained officials to deal with asylum cases and increase access to education [19].

Medium-term objectives of Hungarian law adaptation in the field of human rights are: implementation of the Acquis in the field of occupational safety, labor law and equality between men and women, strengthening law enforcement bodies through new legislation by training personnel and acquisition of appropriate tools, setting up new centers for asylum seekers [19].

During the accession process, Hungary carried out a reform of the judiciary in 1997, through which the technical equipment of the judiciary was improved, hired more officials to support the work of the courts, increased remuneration of judges and organized systematic training for representatives of the Hungarian justice system [1].

In 1999, another reform of the judiciary and administration was carried out, replacing the two-instance administrative procedure with a single instance, with the possibility of lodging a complaint to the Supreme Court. However, another reform was necessary because it resulted in a considerable extension of time for the procession of a given case in the Supreme Court (up to 18 months), so three more chambers were created in

said Court [1].

Despite the reforms, it has not been possible to speed up proceedings in criminal cases, for which it was necessary to wait more than 12 months for them to be processed by a court. However, civil cases were processed at a rate allowing the European Commission to issue a positive assessment in this regard [1].

Hungary had no major problem with respect for human rights before the accession process, but this process strengthened Hungarian law through ratified conventions included in Table 1, such as signed in May 2002. 13 Protocol to the European Convention on Human Rights treating downright abolition of the death penalty without the possibility of exceptions to this rule [19].

In 1999, the Hungarian Penal Code was amended to penalize trafficking in human beings, and in 2002, the sanctions for committing this crime were significantly increased. In this respect, the Act on the Entry and Stay of Foreigners in January 2002 was also adopted, which allowed to immediately ban people, who'd sell other people, from the country [19].

In 2003, the new legislation allowed for free legal aid, available on request, for the accused in the criminal trial, which will depend on the accused's earnings. This was a significant change from the previous state of affairs, in which this free legal assistance could only be ordered by a prosecutor, judge or police officer if the accused had not previously had a professional trial attorney, and he was needed *de lege lata* in the case. However, in this situation, if the accused were found guilty, he would have to pay all the costs of the previously-mentioned legal aid [19].

In 2002, a new law was introduced regarding asylum and stay of foreigners, in which a remedy against negative decisions on issuing a visa was adopted and the maximum period of detention for illegal immigrants was reduced from 18 to 12 months [19].

In 2002, the National Media Council imposed fines for publishing materials that harmed social minorities such as the Roma or Jews [19].

During the accession process, Hungary also adopted regulations on combating corruption, such as the European Convention on Criminal Law and Corruption, the OECD Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions, and the Stabilization Package for South East Europe of 1999 [1].

Czech Republic

The Czech Republic has started cooperation with the European Union in 1991, in which, as part of Czechoslovakia, signed the Association Treaty with the European Union. As the Czech Republic, this document was signed in 1993. The Czech Republic applied for membership of the European Union on January 17, 1996 [23]. During the negotiations in 1998, the short-term priorities of the accession process were set for the country, which should be met within a year, with the requirement to start work already in 2000. It was a condition to get into the ranks of the Member States. These included: developing tools to combat discrimination, including public administration, increasing the access to education, improving legislation and law enforcement in the field of bankruptcy, adopting legislation on asylum and legislation regarding foreigners, reforming the judiciary to preserve European standards [18].

In medium-term priorities (without a specific deadline) we can specify, among others: implementing the law of the European Union in the areas of health, safety, labor law, equal treatment of women and men and public health care; complete judicial reform, improving the law against trafficking in women and children [2].

In the "Regular Report on the Czech's Republic Progress Towards Accession", in Chapter 1.2. The European Commission expressed mixed opinions on the development carried out on human rights in the country. In December 1997, the Czech Republic ratified the Framework Convention for the Protection of National Minorities. In October 1998, the Czech government appointed the Human Rights Defender, responsible for the council of national minorities, in the office of the vice-prime minister, minister for legislation.

In 2002, the Czech Parliament passed the "Law on Courts and Judges", which appointed Judicial Councils, which became a consultative body for each court in each of the three instances. Under the law, a new school of judges was also created [18].

The changes also did not avoid the administrative branch, for which in March 2002 the following acts were passed: the new "Code of Administrative Procedure" and the "Law on the Resolution of Certain Jurisdictional Issues". These legal acts reformed the administrative law, adding the next instance to the administrative branch in the form of the Supreme Administrative Court [1].

In order to guarantee citizens their right to a just court, the Czech Republic, together with the

European Law Academy and TAIEX,¹ organized training in European Union law for judges so that they could not only correctly apply said law, but also for them to know how to pass the obtained information to other judges [1].

In May 2002, the Czech Republic signed Protocol No. 12 and 13 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms on prohibiting all forms of discrimination and abolition in all circumstances, as well as a large number of other conventions or international treaties regarding human rights listed in Table 1 later in the text [18].

Czech state law aligned itself with the above-mentioned priorities with actions such as: reducing the degrading treatment of citizens by the police while training police officers in the field of human rights, improving legislation in the field of freedom of religion. Thanks to the accession to the European Union in the Czech Republic, it acquired a new form. Since 2002, you can register a religion by gathering no less than 300 followers to be able to claim the legal protection of a given religion. In order to be able to carry out some activities, such as teaching children at school, you need to collect 10,000 signatures; in 2002, the Act on Social and Legal Protection of Children was passed; in 2002, the Czech Penal Code in the field of human trafficking was amended. The interpretation of this concept was also extended to children and the penalty for committing the offense was increased [18].

Czech policy on refugees and asylum has also been improved. The police's competence to issue decisions on granting refugee status has been removed, giving it to the Department of Refugees and Integration of Foreigners, which is the office of the Ministry of Internal Affairs. The Analytical Commission of the Ministry of Foreign Affairs was also set up as an advisory body to help process appeals against negative decisions in the above-mentioned case. Further improvement of the situation of people in need of asylum was guaranteed the signing by the Czech Republic of the Dublin Convention on June 15, 1990 [1].

The Czech Republic was meeting the accession requirements by adopting the "National Programme for Preparing the Czech Republic for Membership in the European Union" and further legal acts detailing the above program. The document lists the current situation in a country, as well as ways and tools to improve it.

They focus on already identified legislative problems, such as the adoption of the amendment to the Act on the Granting and Abolition of Czech Citizenship, in which this law simplified the process of acquiring Czech citizenship by Slovak nationals who have lived in the Czech Republic at least since December 1992 [18].

Slovakia

Slovakia, like the Czech Republic, started cooperation with the European Union as part of Czechoslovakia in 1991. Then, it expressed its desire to join the European Union on 27 June 1995 by submitting a membership application [23].

The road Slovakia went through during the accession to the European Union was exactly the same as other countries of the Visegrad Group. It resulted from a very similar geopolitical situation and from the European Union strategy. It consisted of the enlargement of the Community by adding to it countries of Central and Eastern Europe, so that they would have a better position in negotiations with the European Commission [14].

As in the previous countries, the European Commission has set goals in the accession process, from which we can distinguish, among others, short-term objectives such as: amendment of the law in the field of asylum, creation of institutions to process complaints from administrative decisions in this area and abolition of a 24-hour period to initiate proceedings and shortening the duration of cases pending in court and before other administrative authorities. The medium-term goals included: regulations aimed at eliminating the problem of trafficking in human beings and strengthening of borders as well as counteracting illegal immigration.

Slovakia, due to its multiethnic nature of the national structure, placed particular emphasis on the protection of ethnic and national minorities. Special councils were created in communes with over 30% of the population of Hungarian national minorities. It is worth mentioning here that the Hungarian minority in Slovakia is relatively as numerous as the Russian minority in Ukraine. In order to prevent abuses against minorities, the police were trained to prevent incidents of unequal treatment of the Roma or Hungarian communities. The Police Code of Conduct was also adopted, so that the state apparatus would have tools to control the proceedings, and in the worst case, to bring police officers to justice [21].

In December 2001, the Act on the Commissioner for Citizens' Rights was passed and the first spokesperson for this office was appointed. Similar institutions have existed in other countries (such as Poland) for at least a decade.

¹ Technical Assistance and Information Exchange

In March 2002, the government adopted the so-called Action Plan, which was a large-scale training program to combat discrimination, xenophobia and other forms of intolerance. These trainings covered public administration employees, judges, prosecutors, police officers and soldiers. These activities also did not avoid school children and adolescents who were sensitized to the above-mentioned topics through education in schools.

In April 2002, the Judicial Council Act was adopted. This act was aimed at improving the functioning of court administration and courts. This was possible by an earlier amendment of the Constitution, in which the requirement of self-administration of courts was included. It was crucial to strengthen the judiciary and make it independent of other authorities.

In June 2002, the Asylum Act was passed, which established a body of appeal against decisions in the field of asylum, strictly creating a second instance in this proceeding. This law was a long-awaited solution to the problem that the Commission required to implement.

In the context of equal opportunities between social groups, the Labor Code was amended to reduce the differences in earnings and employment of women and men. Legislation has also been introduced to facilitate access to the labor market for disabled people. New regulations have been introduced to adapt public buildings for use by people with disabilities.

As part of increasing access to education, Slovakia improved access to educational facilities outside large urban centers, and steps were taken to introduce a network of public kindergartens. A significant emphasis was put on the assimilation, from the earliest years, of children from the Roma minority with their peers.

In the process of accession to the European Union, Slovakia adopted or amended laws on human rights, such as: The Law on Citizens Association, the Law on Association in Political Parties and Political Movements, Law on Elections to Local Government Authorities of Higher Territorial Units, Law on the Use of National Minority Languages [10].

These laws were aimed at guaranteeing citizens basic human rights, including: rights of association, the right to political representation, the right to fair elections, or guaranteeing the right to self-determination for national or ethnic minorities.

Ukraine

Since its independence, since 1991, Ukraine has been trying to develop and strengthen relations with the West, in particular with the European Union [1]. The European Union on December 2, 1991, stressed in its declaration the democratic character of the Ukrainian independence referendum, encouraging the new state to maintain a constructive and open dialogue with the European Union regarding the performance of all obligations of the former USSR [25].

The nineties of the twentieth century are the period of shaping the foundations, directions and priorities of the Ukrainian state. At that time many of the concepts of Ukraine's foreign policy dominated, but the most realistic and future-oriented ones were always aimed at the closest possible cooperation with the West, but without breaking relations with Russia. The outcome of this was the numerous EU-Ukraine summits, hundreds of agreements, ministerial level and government representatives' meetings. At the dawn of statehood (the beginning of the 1990s) of the Ukraine, appeared a problem with the nuclear legacy of the USSR. Great Britain, France, USA and Russia guaranteed the inviolability of Ukraine's borders in exchange for the denuclearization of that state. This is important due to the fact that in 2014 [6] Russia broke the pact and annexed Crimea, contrary to previous international agreements. At the turn of 2004 and 2005, the Orange Revolution broke out in Ukraine. It was the result of a falsified presidential election, which was later annulled by the Supreme Court and carried out again. Citizens of Ukraine were supported by Western countries, in particular by the Polish government and the then Polish President Aleksander Kwaśniewski. The support and help of the Polish political class met with unprecedented enthusiasm from the Ukrainian society. During this period Poland became a model of the state in the minds of Ukrainian citizens [15].

In the years 1993-1995, the European Union allocated humanitarian aid to remove the consequences of the Chernobyl catastrophe of 7.64 million Ecu. The government in Kiev was also granted short-term loans of 130 million ECU for the purchase of food and medicines. Thanks to the assistance approved by the Council of the European Union, ECU 200 million have been allocated to support the stabilization program and the reform process. European Union has awarded 500 million ECU for the liquidation or restructuring of the EU nuclear sector. These measures greatly helped at the beginning of the path of shaping and stabilizing modern Ukraine. They also encouraged Ukraine to open to the West and become independent in international relations from Russia after the collapse of the USSR [16]. It was assumed that everything possible should be done to maintain the stability of the region. The failure would be destabilization in this region, close to the external border of the EU. Encouraging close relations Ukraine would be closer to

European standards.

Human rights in Ukraine are guaranteed by the Constitution of Ukraine of 1996, amended in 2014 [9]. Article 1 of the Ukrainian Constitution states that "Ukraine is a democratic, social, independent state of law". Unfortunately, in the recent history of Ukraine there are many cases when fundamental human rights were violated [9]. In 2015, in the report of the Freedom House organization, Ukraine was classified as partly free, in the previous report it was considered a free state [3]. Reports of institutions examining the state of human rights observation and media information refer to cases of kidnapping of journalists and human rights activists [3]. There are cases of suppression and violation of freedom of speech. In June 2015 Ukraine has partially departed from the European Convention on Human Rights in the areas affected by the war [17]. Ukraine argued for this decision because of the situation in Donbass.

Let's look at the guarantees of respect for human rights under the Ukrainian system of legislation. From article 3, it follows that the right to life, liberty and security of a person are guaranteed by the legislator. In addition, they were given a special priority and state responsibility was guaranteed in cases of non-compliance with the aforementioned rights. Considering that pursuant to art. 8 of the Constitution of Ukraine "the laws of the Constitution are directly applicable" and "guarantees the defense of the constitutional rights and freedoms of man and citizen, directly on the basis of the Constitution of Ukraine" places Ukraine among countries for which respect for life, dignity and security is not only an element determining the direction of aspirations. The Constitution guarantees procession of ones' rights before the just courts. Rights that arise directly from the constitution, stating that the norms should be applied directly [9].

Article 15 stipulates that Ukraine guarantees rights of association, expression of thought and generally understood pluralism. The state prohibits censorship and guarantees the lack of imposing any ideology.

A wide range of human rights is provided in Chapter II of the Constitution of Ukraine, entitled: "Rights, freedoms and obligations of man and citizen" [9]. Article 21 is almost as formulated as article 1 of the Universal Declaration of Human Rights of 1948. It guarantees the inalienability and inviolability of human rights. In addition, art. 22 of the Constitution of Ukraine stipulates that constitutional guarantees are not a closed catalog and prohibits the restriction of the content (essence) and the scope of applicable laws and freedoms when adopting or amending laws.

Article 24 prohibits restrictions based on race, color, political, religious and other beliefs, gender, ethnic and social origin, possession, place of residence, language or other reasons.

Articles 26, 27, 28, 29 ensure the right to asylum, the right to life, the right to dignity and respect, the right to liberty and personal inviolability.

Constitutional human rights and freedoms cannot be limited, except for cases provided in the Constitution of Ukraine. However, the Basic Law allows the suspension of certain rights, temporarily, under martial law or exceptional law. It gives, however, a closed catalog of inviolable rights that cannot be reduced [9].

The above analysis of the most important piece of law in Ukraine indicates that there are broad legal bases to ensure and extend state guarantees in the field of human rights. However, as everyone knows, Ukraine does not fully respect its legislation in this area [12]. In the past, election fraud and the poisoning of the president took place [11]. This is due to widespread corruption, oligarchic connections between parliament representatives, central state management, lack of judicial reform and long-term negligence [8]. The European Union together with other international organizations as well as non-governmental organizations tries to exert pressure, monitor the situation in Ukraine and provide international aid and the system of loans conditional upon the observance of the rule of law [8]. It cannot be overlooked that Ukraine has made significant progress. However, the rule of law is one of the pillars of the EU. Observance of European standards is a fundamental value enshrined in treaties, among others Art. 2 TEU. In the past, the European Parliament has adopted resolutions on matters pertaining to Ukraine, such as the resolution regarding the case of Yulia Tymoshenko. EU politicians and institutions encouraged Ukrainians to civic protests in Maidan in 2013. It is significant that the European Union places significant emphasis on human rights, democratic standards and the rule of law. Without categorical changes in the context of human rights and the observance of political rights, it will not be possible to bring Ukraine closer to the west. Economic indicators may allow for association with the Union or access to the European market. However, membership in the Union is something more. It is a community of standards, respect for human rights, freedom of speech and democracy.

Table 1. Ratified international conventions on human rights.

<i>Adherence to following conventions and protocols</i>	BG	CY	CZ	EE	HU	LV	LT	MT	PL	RO	SK	SI	TK
ECHR (European Convention on Human Rights)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Protocol 1 (right of property)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Protocol 4 (freedom movement et al.)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	O
Protocol 6 (death penalty)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	O
Protocol 7 (ne bis in idem)	X	X	X	X	X	X	X	O	O	X	X	X	O
European Convention for the Prevention of Torture	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
European Social Charter	O	X	X	O	X	X	O	X	X	O	X	O	X
Revised European Social Charter	X	X	O	X	O	O	X	O	O	X	O	X	O
Framework Convention for National Minorities	X	X	X	X	X	O	X	X	X	X	X	X	O
ICCPR (International Covenant on Civil and Political Rights)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	O
Optional Protocol to the ICCPR (right of individual communication)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	O
Second Optional Protocol to ICCPR (death penalty)	X	X	O	O	X	O	X	X	O	X	X	X	O
ICESCR (International Covenant on Economic, Social and Cultural rights)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	O
CAT (Convention against Torture)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
CERD (Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	O
CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Optional Protocol to the CEDAW	O	X	X	O	X	O	O	O	O	O	X	O	O
CRC (Convention on the Rights of the Child)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

X = Convention ratified

O = Convention **NOT** ratified

BG=Bulgaria; CY=Cyprus; CZ=Czech Republic; EE=Estonia; HU=Hungary; LV=Latvia; LT=Lithuania; MT=Malta; PL=Poland; RO=Romania; SK= Slovak Republic; SV=Slovenia; T=Turkey

Source: Regular Report on Hungary's Progress Towards Accession, 2002.

Conclusions

The process of adapting the law of the candidate countries to the European Union required the adjustment and implementation of many legal acts. In particular, the problem of discrimination aimed against minorities was coming back around in case of every mentioned country. The part described above was aimed at improving and strengthening respect for basic human rights by state institutions. These changes included issues concerning many topics of consideration, from the right to life, through the right to a just court to the freedom from discrimination. This was possible by signing conventions, international agreements, as well as through national reforms. The scope and scale of the discussed changes was for one purpose: accession of the countries to the European Union. According to the authors, this is an irrefutable argument confirming the importance of the European Union's influence on national law, the situation of people and their most basic rights in a given country.

Since its independence from the USSR, Ukraine has been trying to find support among Western

countries, giving the newly created state political and economic stability. The problem of a humanitarian catastrophe after the explosion of the nuclear power plant reactor in Chernobyl was like a nightmare for the state, which was just forming its statehood, practically for the first time alone in modern history. Thanks to the support of the European Union and other international organizations, considerable funds have been obtained to remedy this problem. Many economic reforms were possible thanks to the support of the countries of the Community. This contributed to the improvement of the standard of living, the development of human rights and the emergence of the first non-governmental organizations.

References

1. Albina J., Kupczaka J., Kraje europy środkowej i wschodniej wobec procesu integracji europejskiej, Wrocław 2001.
2. Council Decision of 6 December 1999 on the principles, priorities, intermediate objectives and conditions contained in the Accession Partnership with the Czech Republic (1999/858/EC), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31999D0858&from=EN> [access: 10.04.2019]
3. Freedom house report, Freedom in the World, 2015.
4. Gmerek D. (2012), Sprawa tajnych więzień CIA zakomunikowana rządowi polskiemu, „Kwartalnik o Prawach Człowieka”, no 3.
5. Gronowska B., Jasudowicz T., Balcerzak M., Lubiszewski M., Mizerski R., Prawa człowieka i ich ochrona.
6. Grzebyk P., Aneksja Krymu przez Rosję w świetle prawa międzynarodowego, Sprawy Międzynarodowe, PISM, 2014.
7. Hajduk, T. Stępniewski. Studia Europejskie 4/2015, Wojna hybrydowa Rosji z Ukrainą: uwarunkowania i instrumenty., Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, 2015.
8. Iashchenko M, Plany i polityka reform antykorupcyjnych na Ukrainie w latach 2014-2015, Humanum. Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne, Uniwersytet Opolski, 2015.
9. Konstytucja Ukrainy 1996, Biblioteka Sejmowa, Warszawa 2014.
10. Krajowy program przyjęcia *acquis communautaire*, http://www.government.gov.sk/INFOSERVIS/DOKUMENTY/ACQUIS/sk_nprogram.shtml.
11. Ludwicki J. K., Dioksyny: supertrucizna. Czym probowano otruc Wiktora Juszczenke, Bezpieczeństwo i higiena żywności, PZH, p.18-21, 2005.
12. Ocena przestrzegania praw człowieka na Ukrainie, Amnesty International, 16.04.2014 r.
13. Ośrodek dokumentacji i integracji europejskiej, Wykazy ustaw dostosowujących prawo polskie do prawa UE - przed 1 maja 2004, http://oide.sejm.gov.pl/oide/index.php?option=com_content&view=article&id=14946&Itemid=1042, [access: 31.03.2019].
14. Paszyński M., Rozszerzenie 2004 – entuzjazm i obawy, Wspólnoty Europejskiej, no 6, p. 7-13, 2004.
15. Piasecki A., Wiek burzy i spokoju, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2018.
16. Polityka i czas, 3-4, p.36, 2000.
17. Raport ONZ: "Na Krymie i wschodniej Ukrainie łamane są prawa człowieka". Rosja zdenerwowana. Gazeta Wyborcza, 16.05.2014.
18. Regular Report on Czech Republic's Progress Towards Accession, 2002.
19. Regular Report on Hungary's Progress Towards Accession, 2002.
20. Regular Report on Poland's Progress Towards Accession, 2002.
21. Regular Report on Slovakia's Progress Towards Accession, 2002.
22. Tendera- Własczuc H., Rozszerzenie Unii Europejskiej na Wschód, wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 2001.
23. Wojnicki J., Droga europy środkowej do Unii Europejskiej, Warszawa 2007.
24. Zieliński E. (red.), Transformacja ustrojowa państw Europy Środkowej i Wschodniej, Warszawa 1996.
25. Albin J., Kupczak J. (red.), Polityka zagraniczna Ukrainy w kontekście procesów integracyjnych oraz jej stosunki z Unią Europejską, 2002.

Олійник Ярослава Валеріївна
Артамонова Марія Геннадіївна
Бортнік Поліна Романівна

Науковий керівник – Серьогін Віталій Олександрович
професор кафедри конституційного
і муніципального права,
доктор юридичних наук, професор

*(Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна)*

ГОРОД ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Местное самоуправление имеет мощный потенциал для содействия построению демократической, правовой государственности. Именно этот институт играет значительную роль в объединении в единое целое интересов государства, общества и личности, способствует гармонизации прав и свобод человека и гражданина с интересами государства и общества. Функционирование местного самоуправления должно быть направлено на создание и поддержание благоприятной жизненной среды, необходимой для всестороннего развития человека, оказания жителям территориальных громад качественных и доступных публичных услуг на основе устойчивого развития территории.

Сегодня приходится констатировать, что в Украине существующая система местного самоуправления недостаточно эффективно выполняет главную миссию, заложенную Конституцией, – обеспечение права территориальных общин самостоятельно решать вопросы местного значения. В то же время в развитии местного самоуправления возникли новые проблемы и угрозы. Прежде всего, следует констатировать, что правительственную Концепцию реформирования местного самоуправления и территориальной организации власти в Украине [15] не удалось реализовать ни по содержанию, ни по срокам. Прежде всего, речь идет о фактическом замораживании конституционной реформы по децентрализации власти из-за отсутствия должной поддержки среди парламентского большинства. Закон о местных референдумах принят не был, вследствие чего введение механизма прямого народовластия на муниципальном уровне снова отложено на неопределенный срок.

Объединение территориальных громад имело «добровольно-принудительный характер», не получило поддержки широких слоев населения и, как следствие, фактически не произошло, ограничившись несколькими областями Центральной и Западной Украины. Процесс остановился на разработке проектов Перспективных планов облгосадминистрациями, их рассмотрении и одобрении областными советами. В итоге местные выборы 2015 года были проведены практически на старой территориальной основе, а вновь избранные местные советы начали действовать в нереформированной системе местного самоуправления.

Сегодня следует констатировать, что Концепция реформирования местного самоуправления и территориальной организации власти в Украине, так же как и План мероприятий по ее реализации, требуют существенного пересмотра и корректировки с учетом современных политико-правовых и социально-экономических реалий.

Неудачи муниципальной реформы в Украине, как представляется, в значительной степени объясняются тем, что они сосредоточены на организационно-правовых изменениях (реформа территориальной организации муниципальной власти, структурно-функциональные изменения в системе органов местного самоуправления, перераспределение полномочий между центром и местами и т.д.), в то время как их позитивное влияние на обеспечение основных прав и свобод человека и гражданина остается для членов территориальных громад совершенно неочевидным. Такое положение дел никоим образом не согласуется с провозглашенным в статье 3 действующей Конституции Украины принципом высшей социальной ценности человека, его жизни и здоров, чести и достоинства, неприкосновенности и безопасности.

Выход из создавшейся ситуации видится в придании муниципальной реформе четкой гуманистической направленности, в частности, путем использования концепции «Город прав человека», получающей все большее распространение в современном мире.

Исходя из вышеизложенного, целью настоящего научного проекта является выявление сущностных характеристик концепции «Город прав человека», обобщение имеющегося в этой сфере передового зарубежного опыта и разработка на этой основе конкретных предложений по внедрению указанной концепции в Украине.

1. «Город прав человека»: понятие и основные характеристики

Город, в историческом контексте, является точкой максимальной концентрации власти и культуры общества. Это место, где рассеянные лучи многих отдельных лучей жизни попадают в центр внимания, что повышает как социальную эффективность, так и значимость. Город является формой и символом интегрированных социальных отношений: это место нахождения храма, рынка, зала правосудия, учебной аудитории и т.д. Здесь, в городе, продукты цивилизации приумножаются и распространяются; здесь человеческий опыт превращается в жизнеспособные знаки, символы, модели поведения, нормативные системы.

На Всемирном форуме городов-прав человека 2011 года в Гванджу (Южная Корея) города прав человека были определены как «местные сообщества и общественно-политический процесс в местном контексте, где права человека играют ключевую роль в качестве фундаментальных ценностей и руководящих принципов» [7].

В специальной литературе можно найти множество определений Города прав человека или Правозащитного города. В частности, достаточно распространенным является утверждение, что Город прав человека – это муниципалитет, который прямо ссылается на Всеобщую декларацию прав человека и другие международные стандарты и / или нормы в области прав человека в своей политике, заявлениях и программах [14].

По мнению британского социолога М. Григоло, город прав человека – это «город, который организован вокруг норм и принципов о правах человека» [5, с. 11]. В свою очередь, голландские исследователи Барбара Оомен и Мориц Баумгартель определяют город прав человека как «городское образование или местное правительство, которое явно основывает свою политику, или некоторые из них, на правах человека, изложенных в международных договорах, и, таким образом, отличается от других местных органов власти» [12].

Правозащитники описывают город прав человека как «город, жители и местные власти которого, узнав об актуальности прав человека для своей повседневной жизни... участвуют в постоянном обучении, дискуссиях, систематическом анализе и критическом осмыслении на уровне сообщества, для творческого обмена идеями и совместного планирования действий по реализации своих экономических, социальных, политических, гражданских и культурных прав человека» [8].

Инициатива «Город прав человека» является результатом многолетних усилий общественных групп по защите и поощрению прав человека и, таким образом, представляет собой аспект глобальной борьбы за права человека. Эта инициатива требует уважения к правам человека со стороны органов местного самоуправления и их должностных лиц, а также других властных субъектов, действующих на местном (общинном) уровне. Ввиду особого внимания к местным условиям, города прав человека, как правило, делают упор на экономические, социальные и культурные права, поскольку они наиболее существенно влияют на жизнь местных жителей и их способность пользоваться гражданскими и политическими правами.

В основе концепции «Город прав человека» лежит аксиоматичное по своей природе утверждение, что права человека имеют очень мало смысла, если они не защищают людей там, где они живут, а люди живут в населенных пунктах, то есть там, где действует местное самоуправление. Во всем мире муниципальные и региональные органы власти обеспечивают оказание местным жителям разнообразных коммунальных услуг, таких как электро-, газо- и водоснабжение, канализация, санитария и общественный транспорт, осуществляют проектирование и эксплуатацию общественного пространства для отдыха и публичных мероприятий, устанавливают правила и регламенты, обеспечивающие взаимное уважение прав и свобод местных жителей, участвуют в организации и проведении таких форм непосредственной демократии, как выборы и референдумы. И это список можно продолжать. Таким образом, повседневная работа местных органов власти тесно связана с правом на достаточный уровень жизни, на жилье, образование, здравоохранение, на неприкосновенность частной жизни, свободой от дискриминации и другими основными правами человека и гражданина, закрепленными в национальной конституции и международно-правовых актах.

Центральную роль в понимании и реализации прав человека в городах играет их международно-правовое и конституционное понимание. Права человека (в том виде, в каком мы их знаем по

міжнародному правопорядку і внутрішній державній практиці) представляють собою сукупність концепцій і інститутів, в рамках яких строиться «Город прав человека», і які впливають на нього в той ступінь, в якій учасники в ньому суб'єкти використовують домінуюче розуміння про права людини як об'єктивну реальність. Це розуміння зводиться до того, що права людини є універсальними і рівними правами, які: 1) належать індивіду; 2) визначені в Основному Законі; 3) є підлягають судовій захисту громадянськими і політичними правами або мають програмний характер економічними, соціальними або культурними правами; 4) їх перелік має тенденцію до розширення в бік нового покоління прав. Більш широка практика захисту прав людини, в тому числі практика окремих держав, в які «вбудовані» міста, представляє собою той горизонт, в межах якого будуються міста прав людини.

Концепція «Міста прав людини» відрізняється від всіх інших правозахисних практик тим, що вона будуються навколо поняття міста як арени правореалізаційної діяльності, усвідомленням того, що в визнанні і просуванні прав людини в межах міста беруть участь різні соціальні суб'єкти і, відповідно, формування нового значення прав людини обумовлюється консолідованим розумінням цими суб'єктами взаємозв'язків між правами людини і містом. Самі ці суб'єкти (індивіди і громади) грають провідну роль в поширенні норм і принципів про права людини в міській середовищі. В цьому процесі окремі права людини можуть зіткнутися з протидією, опору або інертністю з боку окремих соціальних суб'єктів.

Слід зазначити, що в наше час захист передбачених міжнародним правом прав людини все частіше поощряється за допомогою співпраці між національними, регіональними і місцевими рівнями. Яркий приклад цього в контексті Європейського Союзу можна знайти в правових рекомендаціях, сформульованих Комітетом регіонів, який закликає до «більш стратегічного підходу до реалізації Хартії [Основних прав], який потребує участі всіх органів влади, в тому числі на місцевому і регіональному рівнях».

В даних умовах міський рівень публічного управління стає все більш важливим інструментом управління державною територією, і органи місцевого самоврядування починають грати роль певного посередника між інтересами різних зацікавлених сторін в конкретних областях політики.

В цій загальній картині вирішальну роль грає право, оскільки історично саме право було переважно місцем для дискусій про права людини і їх зміст, і багато соціальні суб'єкти продовжують розглядати право як основний соціальний регулятор. С юридичної точки зору, місто можна розглядати як «рівень» або «контекст» реалізації прав людини. Місто «вбудоване» в вертикальну і ієрархічну систему правових відносин, і в той же час є простором, в якому правові акти різних рівнів (включаючи і акти міських влад) сходяться, щоб регулювати конкретні проблеми і відносини. В той же час з соціологічної точки зору, повністю усвідомлюючи важливість права, виникає питання про те, як, в частині, місцеві правозахисні установи використовують проблематику прав людини і правові стратегії для втручання в конкретні питання місцевого значення, і в якій ступінь ці процеси спрямовані на забезпечення свободи або навпаки – обмеження окремих осіб і визначених груп людей.

З цієї точки зору, місто прав людини – це система формальних і неформальних мереж, створених всередині і між правозахисними і місцевими рухами. Підтримуючи поширення ідей і політики щодо прав людини і міст, ці мережі працюють як структуруюча сила для суб'єктів, які хочуть реалізувати права людини в конкретному місті, зміцнюючи і просуваючи існуючу практику.

Місцеві органи влади взаємодіють з правами людини двома способами: 1) через суб'єктів місцевого самоврядування, які прагнуть виробити власне розуміння і значення міста з правами людини в місцях, формально розташованих за межами місцевого урядування, в яких беруть участь інші учасники (зазвичай на більш рівних умовах з місцевими органами влади); 2) шляхом інституціоналізації прав людини в органах місцевого самоврядування, тобто через процес, в межах якого права людини стають міською політикою і інструментами управління містом. Часто виникає парадокс, коли публічні влади є одночасно гарантантами і порушниками прав людини. Чітко, що як тільки права людини почнуть інституціоналізуватися всередині місцевого урядування, воно отримає більш сильний контроль над ними.

Говорячи про місто прав людини, слід особливо зазначити його зв'язок з правом на місто,

которое встречается в некоторых правозащитных городских инициативах, и наоборот, как, например, в случае Хартии Мехико о праве на город. При этом право на город понимается как признаваемая обществом и гарантированная государством возможность местного жителя претендовать на то, чтобы город, в котором он проживает, был комфортным и безопасным, способным обеспечить беспрепятственную реализацию его прав и свобод. По сути своей город прав человека является ответом на признание права на город, корреспондирует ему, переводя субъективные притязания члена территориального сообщества в плоскость должностующего поведения органов местного самоуправления, коммунальных служб и их должностных лиц.

Практика показывает, что учреждения, которые должны поставить права человека в центр социальной и политической жизни города, могут быть самыми разными. Их иногда называют и предусматривают в уставах, постановлениях и регламентах, определяющих город прав человека. Здесь особое внимание уделяется учреждениям, например, их организации и процедурам, действующим внутри местного правительства, с пониманием того, что в городе могут быть созданы различные ассоциации и органы, в которых местное правительство вообще не участвует или участвует менее или менее центрально, в конечном итоге на более равноправные отношения с субъектами гражданского общества.

Например, в рамках реализации проекта «город прав человека» в Барселоне был создан «Regidoria de Drets», или в департамент гражданских прав, в качестве центрального звена в сети местных правозащитных органов. Основными сферами деятельности этого департамента являются миграция, образование, трудоустройство, система здравоохранения и проблемы гендерного равенства [4].

В последние годы прогресс движения городов прав человека оценивался в нескольких резолюциях и заявлениях международных организаций, таких как Совет по правам человека или Совет Европы [13]. Прорывом в этом отношении стало принятие Советом по правам человека доклада Консультативного комитета A/HRC/30/49 «Роль местных органов власти в поощрении и защите прав человека» [16]. В докладе была дана оценка ответственности местных органов власти в свете международного права в области прав человека, но, что наиболее важно, подчеркивались возможности, которые предоставляет правозащитное городское движение в деле поощрения и защиты прав человека в силу их тесной связи с потребностями и чаяниями жителей города. Доклад способствовал участию местных органов власти в разработке национальных стратегий в области прав человека и призвал обеспечить необходимые полномочия и финансовые ресурсы для того, чтобы местная администрация могла выполнять свои обязанности в области прав человека. Он закрепил в качестве передовой практики инициативы различных местных органов власти и способствовал созданию сетей как способа продвижения движения городов по правам человека, включая некоторые примеры и передовые практики, такие как Всемирный форум по правам человека в Кванджу или Глобальная хартия-Повестка дня в области прав человека в городе [9].

2. Зарубежный опыт реализации концепции «Город прав человека»

Несмотря на наличие многочисленных связей между местными органами власти и правами человека, только в начале 1990-х годов международная неправительственная правозащитная организация «Народное движение за обучение в области прав человека» (People's Movement for Human Rights Learning – PDHRE) ввела термин «город прав человека» и начала организованные усилия по реализации норм в области прав человека на местном уровне управления. Пионеры движения «Город прав человека» рассматривали эту идею в качестве платформы для широкой просветительской деятельности в области прав человека, призванной расширить местные возможности для более эффективного решения вопросов культурного разнообразия и человеческого достоинства.

Первым крупным проектом, запущенным в рамках «Городов по правам человека», стал город Росарио (Аргентина), где была реализована инициатива по информированию местной полиции о действующих международных нормах в области прав человека для их использования в повседневной правоохранительной деятельности, связанной с взаимодействием с сообществами лесбиянок, геев и трансгендеров.

30 июня 1997 года офис мэра города Росарио (Аргентина), был заполнен делегатами от местных общественных организаций, представляющих интересы женщин, детей, трудящихся, людей с ограниченными возможностями, группы коренного населения, академические и религиозные общины и другими активистами из членов местной общины. Они собрались вместе, чтобы объявить свой город «городом, чувствительным к правам человека», подписав совместную декларацию о своей

приверженности созданию «сообщества правозащитников» в Росарио, в котором уважение прав человека, справедливости и мира будет поощряться среди всех жителей города. С этим провозглашением Росарио стал первым в мире городом прав человека [10, с. 10]. Примеру Росарио последовали многие другие города по всему миру, также объявившие себя городами прав человека. Иногда это была инициатива гражданского общества, как, например, в Росарио, но чаще местные власти выступали с инициативой более тесного взаимодействия с правозащитной системой в своем городе, как это было, например, в Барселоне и Граце.

В итоге это привело к тому, что в настоящее время в мире насчитывается более 100 городов, представляющих города прав человека. Эта статистика хорошо иллюстрирует одну из новейших тенденций в области прав человека: всё возрастающее непосредственное участие органов местного самоуправления в осуществлении общепризнанных прав человека. В частности, города все больше рассматриваются как подходящее социальное пространство для реализации прав [12, с. 19]. Первым европейским городом, официально принявшим статус города прав человека, стал австрийский Грац, где муниципальный совет принял Декларацию о правах человека в феврале 2001 года [12, с. 10]. Первым городом прав человека в Северной Америке стал канадский Монреаль, где была принята местная Монреальская хартия прав и обязанностей (2006 год) [11]. В Азии пионером в данной сфере стал южнокорейский город Гванджу, создавший муниципальную систему по правам человека (2009 год) [6].

Неуклонно возрастающее внимание городов к правам человека является иллюстрацией более широкого процесса *локализации* прав человека, что означает применение этих универсальных принципов в местных условиях. Необходимо локализовать права человека, потому что доверие и эффективность правозащитных рамок становятся ясными на местном уровне, так как практическое осуществление, а также нарушения прав человека имеют место на этом уровне.

Процесс локализации прав человека заключается в том, чтобы сделать права человека, предусмотренные международно-правовыми актами, актуальными для решения местных проблем. Это может стимулировать нормативное развитие прав человека снизу, стимулируя дальнейшее толкование и разработку норм и действий в области прав человека, а может быть результатом навязывания подобного развития сверху, в рамках процессов децентрализации.

Под нисходящими механизмами понимаются механизмы, инициированные правительственными учреждениями или активистами-экспертами, такими как неправительственные организации, использующими правительственные учреждения. Первым шагом в локализации является признание национальными правительствами того, что права человека актуальны во внутренних делах, в том числе и на местном уровне.

Наиболее ярким примером локализации прав человека с помощью нисходящих механизмов стал опыт Сан-Франциско (США), где местные эксперты-активисты выступили с инициативой заставить город принять Конвенцию о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, в то время как Соединенные Штаты Америки, так и штат не ратифицировали этот договор.

Второй способ, которым может происходить процесс локализации, – снизу вверх. Прежде всего, международные права человека могут стать значимыми в различных локальных контекстах путем адаптации их к местным условиям и приведения их в соответствие с существующими нормативными структурами и способами мышления. При этом следует проводить различие между переводом прав человека как системы моральных ценностей в существующую на местном уровне систему ценностей и интеграцию прав человека как правовой основы в местную систему права. Примером восходящей локализации является транснационализация местных претензий, переосмысление местных проблем с точки зрения международных прав человека. Это переосмысление является стратегическим политическим выбором, поскольку оно предлагает местным субъектам доступ к более широкой сети информации и коммуникации, а также к увеличению рычагов и ресурсов

В основе всех подходов всех городов лежит внедрение прав человека таким образом, чтобы это имело смысл для их города. В каждом городе они различны и связаны с тем, как партнеры в городе будут определять приоритеты в области прав человека, исходя из того, что важно для их местного населения. Это требует широкого партнерства, которое начинается с официального заявления об использовании такого подхода, а затем воплощается в ряде действий по его реализации. «Местные измерения прав человека» связаны как с необходимостью улучшения положения некоторых уязвимых слоев населения, так и с тем, чтобы сделать понятие прав человека более доступным и значимым для местного населения.

Примечательно, что в 2015 году Совет ООН по правам человека завершил двухлетнее исследование роли местных органов власти в поощрении и защите прав человека, представив доклад, который многими

специалистами был назван «прорывом в признании роли местных органов власти в обеспечении универсальных прав». В названном отчете излагается ряд «наилучших практик» и подчеркивается важность участия гражданского общества в планировании и осуществлении прав человека.

За последние два десятилетия движение городов за права человека росло и развивалось вместе с самими городами. Города в настоящее время часто рассматриваются как наиболее эффективный уровень управления. По мере роста городов нормы о правах человека должны занимать все большее место в деятельности местных и региональных органов власти, чтобы оставаться центральным элементом человеческого общества и нравственной культуры.

При этом мировая практика функционирования городов прав человека характеризуется существенным разнообразием. Например, в специальной литературе описываются новые виды мониторинга выборов в австрийском Граце, различные подходы к решению проблем беженцев в голландском Утрехте, широкие партнерские отношения с общинами в британском Йорке и шведском Мальмё, инновационные критерии формирования и расходования бюджета в американском Юджине и шведском Вестра-Гёталанде и т.д. На международном уровне многие города и регионы по правам человека участвуют во Всемирной конференции по правам человека.

Как правило, местные органы власти концентрируют свое внимание на нескольких правах человека, реализация которых в данном городе является наиболее проблемной и вызывает наибольший резонанс. Так, власти города Йорк (Великобритания) определили, что у них будет пять приоритетных областей, а именно: образование, жилищный фонд, здравоохранение, адекватный уровень жизни, а также равноправие и недискриминация. Они разработали систему эффективного партнерства, которая обеспечивает базовую и регулярную отчетность по таким показателям, как (список не является исчерпывающим): количество преступлений на почве ненависти; разрывы в уровне образования; использование продовольственных запасов; разрывы в доходах населения; установленный законом уровень бездомности на 1000 домохозяйств; продолжительность жизни [3, с. 71-76].

В каждом городе прав человека органы местного самоуправления опираются на разветвленную сеть общественных формирований, причем как в организационном, так и в материально-финансовом плане. Так, в вышеупомянутом городе Йорк существует множество организаций, объединенных отношениями партнерства в сфере прав человека, в том числе «Святынище города», «Совет граждан Йорка», «Полиция Северного Йоркшира», «совет города Йорк», «Друзья защитников прав человека» и даже Центр по прикладным вопросам прав человека Йоркского университета. При этом город прав человека в Йорке финансируется Благотворительным фондом Джозефа Раунтри, а в прошлом он получал финансирование от Совета экономических и социальных исследований.

В рамках своей Стратегии развития как города прав человека Йорк выделяет четыре ключевых элемента: 1) представительство интересов местных жителей; 2) создание и поддержание сети правозащитных учреждений; 3) проведение правозащитных мероприятий (публичные выступления, семинары, кинофестивали и т.д.); 4) проведение научных исследований по правам человека.

3. «Город прав человека» как перспективное направление муниципальной реформы в Украине

Учитывая сущностную характеристику концепции «Город прав человека» и опыт ее реализации в зарубежных странах, считаем целесообразным внедрить данную концепцию в Украине. При этом в качестве базы для подобного муниципально-правового эксперимента мог быть использован город Харьков, имеющий необходимый интеллектуальный, организационно-правовой и материально-технический потенциал.

В рамках проекта «Харьков – город прав человека» представляется целесообразным осуществить следующие мероприятия:

1. Одобрить Международную декларацию городов прав человека, принятую в г. Гванджу 16 мая 2011 года, и осуществить меры по ее доведению до сведения всех харьковчан.

2. Разработать и принять Харьковскую городскую хартию прав человека, основанную на Конституции Украины и международно-правовых актах в области прав человека, а также учитывающую специфику города Харькова.

3. Разработать и принять городскую Программу продвижения прав человека в целях правового всеобуча и популяризации гуманистических идей.

4. С учетом специфики демографического, экономического и социально-культурного развития города Харькова и результатов социологических исследований определить перечень из 5-7 основных направлений городской правозащитной деятельности. К числу таковых предлагается

отнести образование, здравоохранение, коммунальную инфраструктуру (дороги, газо-, тепло- и водопроводы), благоустройство территорий и охрану общественного порядка.

5. Создать коммунальную правозащитную сеть в составе органов местного самоуправления и общественных формирований, координационным центром которой должен стать департамент Городского совета по правам человека.

6. Инициировать внесение изменений в Закон Украины «О местном самоуправлении в Украине» в части создания в системе органов городского самоуправления должности Уполномоченного городского совета по правам человека.

7. Обеспечить взаимодействие городских органов местного самоуправления с правозащитными организациями, прежде всего с Харьковской правозащитной группой.

8. Обеспечить дальнейшее развитие «Портала Харьковчанина» (<https://portal.city.kharkov.ua>) как электронную платформу (сайт и мобильное приложение) для подачи городских инициатив, голосования за идеи проектов, участия в онлайн-опросах, оценки новостей и т.д. В дальнейшем преобразовать ее в платформу муниципально-правовой активности харьковчан, обеспечив с ее помощью участие в электронном голосовании на местных выборах и референдумах.

9. Внедрить практику экспертизы актов городского головы, городского совета и его исполнительных органов на предмет соответствия правам и свободам человека и гражданина, правам территориальной громады.

10. Содействовать гласности в деятельности органов городского самоуправления. В отчетах органов городского самоуправления и их должностных лиц внедрить «человеческое измерение» проделанной работы и полученных результатов.

11. За счет средств городского бюджета обеспечить проведение профильными научно-исследовательскими учреждениями исследований, направленных на совершенствование концепций «Город прав человека» и «право на город».

12. Провести просветительские мероприятия для депутатов городского совета и сотрудников исполнительных органов городского совета в целях повышения знаний в области прав человека, в частности о полномочиях органов местного самоуправления по обеспечению прав и свобод членов территориальных громад.

В случае получения позитивных результатов по окончании эксперимента следует распространить этот опыт на все города Украины.

Указанные меры должны дополнить положения реформы по децентрализации публичной власти, придав ей гуманистической направленности.

Следует помнить, что международное право прав человека обязывает местные органы власти как часть национального аппарата публичной власти (Government) отвечать за реализацию прав человека, и как международные, так и национальные суды все чаще устанавливают позитивные обязательства для этих органов в данной области. При этом следует иметь в виду, что у местных властей, занимающихся имплементацией международных обязательств в области прав человека, могут быть и иные мотивы, чем те, которые носят чисто правовой характер. В частности, ссылки на права человека могут сформировать общий язык, объединяя разных людей, деятельность и интересы и укрепляя социальную сплоченность в городе, подчеркивая особую идентичность, но в то же время укрепляя его автономию по отношению к национальному правительству.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В целом, хотя результаты этого исследования не дают окончательного описания городских правозащитных учреждений, они дают начальное представление о том, что представляют собой города прав человека и как они функционируют. Как правило, города прав человека стремятся к более высоким стандартам защиты прав человека и их реализации на местном уровне. Современные тематические исследования указывают на четырехэтапный процесс, применяемый большинством правозащитных городов.

Во-первых, города осознают необходимость защиты прав человека и демонстрируют свое признание, становясь участником международного соглашения, такого как Народное движение за обучение в области прав человека (PDHRE) или Европейская хартия защиты прав человека в городе (ECSHRC), устанавливая собственную хартию или ссылаясь на национальное законодательство. Во-вторых, муниципалитеты определяют наиболее важные вопросы, связанные с правами человека, которые актуальны для местного сообщества в качестве отправной точки для их деятельности. В-третьих, права человека доводятся до сведения местного сообщества (территориальной громады), например, с помощью мероприятий по повышению осведомленности, центров поддержки и путем

адаптації «язика прав человека» к местным проблемам. Наконец, в-четвертых, муниципалитеты работают над созданием сети организаций, учреждений и проектов или мероприятий для повышения эффективности защиты прав человека на местном уровне.

Более того, города-участники показали, что подходы к правам человека отличаются не только по городам, но и зависят от различных факторов, таких как культурное разнообразие, язык, национальная политическая система, международные политические цели и история. Посредством различных мотивов и различных механизмов города находят способ привлечь внимание политиков, а также своих граждан к правам человека.

Представляется, что концепция «Город прав человека» является вполне приемлемой для местного самоуправления в Украине и может быть внедрена в ближайшее время в качестве муниципально-правового эксперимента в одном или нескольких городах, в частности в Харькове.

Тем не менее, необходимы дальнейшие исследования, чтобы полностью понять сложную концепцию городов прав человека и выяснить, как эта концепция будет развиваться. В частности, хотя проведенное исследование смогло дать интересную информацию о факторах, важных для установления и поддержания правозащитного подхода в городе, все еще существует необходимость в конкретной оценке того, насколько хорошо права граждан защищены в городах прав человека по сравнению с теми, которые себя такими не позиционируют. Кроме того, необходимо более глобальное исследование городов прав человека по всему миру, поскольку все имеющиеся на сегодняшний день исследования касались только европейского и, отчасти, североамериканского опыта.

Наконец, неизбежно, можно сделать вывод, что международно-правовые концепции, такие как права человека, в современном глобализирующемся мире достигают и местного уровня. Однако ведут ли они к более эффективной защите прав человека и как лучше всего защитить права – это вопросы, на которые еще предстоит ответить.

Список использованных источников

1. Dolan K. Human Rights City Toolkit, Institute for Policy Studies, March 2009. URL: http://www.ipsdc.org/human_rights_city_toolkit/
2. European Charter for the Safeguarding of human rights in the City. 18 May, 2000. URL: <https://archive.org/details/ECSHRC>.
3. Gready P., Graham E., Hoddy E., Pennington R. Re-imagining Human Rights Practice Through the City: A Case Study of York (UK). *Human Rights Cities and Regions. Swedish and International Perspectives* / ed. By M. F. Davis, Th. G. Hansen, E. Hanna. Malmö: CA Andersson, 2017. P. 71-76.
4. Grigolo M. Building the “city of rights”: the human rights policy of Barcelona. *United Cities and Local Governments*. 2011. URL: http://www.michele-grigolo.com/publication_843.html
5. Grigolo M. Towards a Sociology of the Human Rights City – Focusing on Practice. *Human Rights Cities and Regions. Swedish and International Perspectives* / ed. by M. F. Davis, Th. Gammeltoft-Hansen, E. Hanna. Malmö: CA Andersson, 2017. P. 11-21.
6. Gwangju a Human Rights City. URL: http://www.whrcf.org/E_p1300.php.
7. Gwangju Declaration on Human Right City, 16–17 May 2011, Gwangju, Republic of Korea. URL: <https://www.uclg-cisdp.org/sites/default/files/Gwangju%20Declaration%20on%20Human%20Rights%20Cities%20%282011%29.pdf>.
8. Human Rights Learning and Human Rights Cities: Achievements Report. Peoples Movement for Human Rights Learning, 2007. URL: <http://www.pdhre.org/achievements-HR-cities-mar-07.pdf>.
9. International advocacy: Local governments are key for the promotion and the protection of human rights. CISDP. URL: <https://www.uclg-cisdp.org/en/activities/human-rights-cities/advocacy>.
10. Marks S. P., Modrowski K. A., Lichem W. Human Rights Cities Civic Engagement for Societal Development. New York: PDHRE, 2008. 168 p.
11. Montréal Charter of Rights and Responsibilities adopted by the Montréal city council on June 20, 2005. URL: http://ville.montreal.qc.ca/pls/portal/docs/page/charte_mtl_fr/media/documents/charte_montrealaise_english.pdf
12. Oomen B., Baumgärtel M. Human Right Cities. 2012. URL: <https://www.researchgate.net/publication/277775662>
13. Respecting and fulfilling human rights at the local level. Statement by Nils Muižnieks Council of Europe Commissioner for Human Rights. 25 March 2014. URL: <https://rm.coe.int/16806dab37>.
14. Van den Berg E., Oomen B. Towards a Decentralization of Human Rights: The Rise of Human Rights Cities. *The Future of Human Rights in an Urban World: Exploring Opportunities, Threats and Challenges* / ed. by T. van Lindert, D. Lettinga. 2014. P. 11–16. URL: <https://www.amnesty.nl/urbanworld>.
15. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Програми законодавчого забезпечення розвитку місцевого самоврядування» від 25 липня 2002 р. № 416-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/416-2002-%D1%80>.
16. Роль местных органов власти в поощрении и защите прав человека – итоговый доклад Консультативного комитета Совета по правам человека. A/HRC/30/49. 7 августа 2015 г. URL: <https://undocs.org/ru/A/HRC/30/49>.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение А

В 2015 году Совет по правам человека принял доклад A/HRC/30/49 «Роль местных органов власти в поощрении и защите прав человека». На снимке: Патрик Брауэзек выступает в Совете в качестве сопредседателя Комитета по социальной интеграции, демократии и правам человека Союза городов и местных властей

Приложение Б

В городе Мадрид в 2017 году состоялась международная встреча городов по правам человека и праву на город

ПЕРЕЧЕНЬ ГОРОДОВ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

<p>Африка</p> <ul style="list-style-type: none"> • Вейливейл, Гана • Корогочо, Кения • Тайс, Сенегал, • Тимбукту, Мали • Муша, Руанда • Могале, ЮАР 	<p>Азия</p> <ul style="list-style-type: none"> • Гванчжу, Южная Корея • Сеул, Южная Корея • Муниципалитет Бакай, Филиппины • Нагпур, Индия • Каошианг, Тайвань • Вонособо Округ, Индонезия • Боинегоро Округ, Индонезия, • Бандунг, Индонезия
<p>Европа</p> <ul style="list-style-type: none"> • Грац, Австрия • Барселона, Испания • Мадрид, Испания • Терраса, Испания • Бихач, Босния • Вена, Австрия • Утрехт, Нидерланды • Йорк, Великобритания • Лунд, Швеция 	<p>Северная Америка</p> <ul style="list-style-type: none"> • Эдмонтон, Канада • Виннипег, Канада • Кангадский Музей Прав человека • Вашингтон, Соединенные Штаты • Каррборо, Соединенные Штаты • Чепель Хилл, Соединенные Штаты • Ричмонд, Соединенные Штаты • Евген, Соединенные Штаты • Бостон, Соединенные Штаты; • Питтсбург, Соединенные Штаты • Сизтл, Соединенные Штаты • Джексон, Соединенные Штаты • Эдина, Соединенные Штаты • Маунтин Вью, Соединенные Штаты
<p>Южная Америка</p> <ul style="list-style-type: none"> • Розарио, Аргентина • Монтевидео, Уругвай • Санта Крус, Боливия, • Порто Алегре, Бразилия • Темуко, Чили 	

Кобець Надія Валентинівна
Савчук Іван Павлович
Чорненька Анастасія Олександрівна

Науковий керівник – **Щирська Вікторія Сергіївна**
доцент кафедри кримінального
права та кримінології факультету №1,
кандидат юридичних наук

*(Одеський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОТИДІЯ ГЕНДЕРНОМУ НАСИЛЬСТВУ, ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ, ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ТА РАБСТВУ ЯК ЗАПОРУКА БЕЗПЕЧНОГО ЖИТТЯ У НАШІЙ ДЕРЖАВІ

1. Історичні аспекти виникнення домашнього насильства

Перші спроби врегулювати сімейні відносини на законодавчому рівні, як свідчать історичні пам'ятки, було зроблено ще в XVIII ст. до н.е. , у період правління Хаммурапі, царя Вавилону. У законах царя Хаммурапі було приділено багато уваги сімейним відносинам – як майнового, так і немайнового характеру, а також захисту деяких прав дітей. Водночас законами царя, передбачено було й можливість віддати жінку або дитину в боргову кабалу на певний термін в разі неможливості повернути борг.

У Новому Завіті містяться такі твердження: «Чоловік ... образ і слава Богу, а жінка – чоловікові слава. Для Російської імперії досить показовим був приклад, наведений М. Костомаровим: «Поводження чоловіків з дружинами було таким: зазвичай у чоловіка висів батіг, призначений саме для дружини, й називався «дурень»; за незначну провину чоловік тягав дружину за волосся, роздягав догола, прив'язував мотузками й бив «дурнем» до крові – це називалося «вчити дружину». У Корані також міститься схоже твердження: «Чоловік призначений стражем над жінкою... і добродесні жінки є покірними... Дорікай тим з них, з боку яких ти наражаєшся на непокору... і карай їх».

Регулювання сімейних відносин у європейських країнах в період свого становлення здійснювалося за допомогою канонічного права, що було обумовлено особливим положенням католицької церкви та значним її впливом на всі сторони суспільного життя й управління державою.

Проте з XV–XVII ст. у Великій Британії, рання та Німеччині королівська влада відійшла від церковних догматів щодо регулювання шлюбу, і його стали розглядати не лише як релігійний обряд, а й як акт громадянського стану. В Індії і дотепер, незважаючи на заборони державного й міжнародного характеру, зберігається обряд саті – традиційна практика, за якою вдова приєднується до свого померлого чоловіка, спалюючи себе на його поховальному багатті. Не менш «колеритною» в країнах Близького Сходу й Африки є культурна практика хірургічного видалення жіночих геніталій. Непоодинокі випадки коли в племенах, у відповідності до обичаїв луди несуть страждання. Наприклад, у лондонській поліції на початку століття рахувались із таким правилом: «Чоловік сварливої дружини має право побити її вдома, за умови, що палиця, яку він використовує, не буде грубшою за великий палець його руки». Америці у 1924 році в деяких штатах закон офіційно звільнив чоловіків від відповідальності за навмисне фізичне покарання дружини у випадках «крайньої необхідності». В Україні тривалий час чоловіка, який побив дружину, картали, який вбив благовірну – засуджували, а дружину, яка вбила чоловіка, живцем закопували в землю. Лише в 70-ті роки XX століття проблема насильства в сім'ї стала суспільно значущою, а подружнє насильство визнали неприпустимим на Заході.

Друга половина XX сторіччя ознаменувалася підвищеною увагою до розвитку й дотримання прав людини, внаслідок цього науки соціального циклу стали глибше вивчати проблеми. З 90-х рр. минулого століття відбулися кардинальні зміни щодо осягнення феномену насильства стосовно жінок визнання його соціостатевою проблемою і тим самим відкриття нового її бачення в розрізі гендерного права . 20 грудня 1993 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила «Декларацію про викорінення насильства щодо жінок». Під впливом якої, відповідно до резолюції Комітету ООН з прав людини № 1994/45 від 4 березня 1994 р., призначено Спеціального доповідача ООН з питання про насильство

над жінками, його причини і наслідки. Ці події змусили суспільство по-новому подивитися на це явище, пов'язавши його з проблемою гендерної дискримінації.

Порушенням прав людини у вигляді вчинення насильницьких дій, присвятили свої розвідки такі науковці, як В. С. Малишев, Ю. М. Антонян, Я. І. Гілінський, Т. А. Сидоренкова, В. М. Кудрявцев, К. А. Гурковська. Важливими в дослідженні історіографії проблеми насильства в сім'ї стали напрацювання вітчизняних та зарубіжних учених-гендеристів С. Айвазової, Н. Болотіної, М.Буроменського, О. Вороніної, В. Глиняного, О. Дашковської, Л. Завадської, Л. Кормич, Н. Лавриненко, І. Лавринчук, Н. Аніщук, К. Левченко, Л. Леонтєвої, О. Матвієнко, Т. Мельник.

2. Види домашнього насильства, установи та організації, які надають допомогу постраждалим від домашнього насильства

На сьогодні вже існує законодавча база, яка захищає людину від насильства:

– Жорстоке поводження з дитиною в Сімейному Кодексі України визначається як одна із підстав позбавлення батьківських прав – стаття 164.

– Право дітей на захист від усіх форм насильства гарантується статтями 28, 52 Конституції України, відповідно до яких ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

– Статтею 10 Закону України «Про охорону дитинства» встановлено, що кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності.

– Стаття 126-1. Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

– Стаття 173-2. Вчинення насильства в сім'ї, тобто умисне вчинення будь-яких дій фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування фізичного насильства, що не завдало фізичного болю і не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само невиконання захисного припису особою, стосовно якої він винесений, непроходження корекційної програми особою, яка вчинила насильство в сім'ї.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству (далі – Закон), домашнім насильством визнаються діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Типи насильства в сім'ї: між подружжям; між батьками і неповнолітніми дітьми; між дорослими дітьми та батьками; між дітьми; насильство між іншими членами сім'ї: між тещею або тестем і зятем, свекром або свекрухою і невісткою, онуками та дідусем або бабусею тощо.

Фізичне насильство в сім'ї – умисне завдання одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, заподіяння шкоди його честі й гідності.

Види фізичного насилля в сім'ї: жорстоке фізичне покарання; побиття; стусани; укуси; штовхання; спроби задушити; викручувати руки та ін.

Сексуальне насильство в сім'ї – протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру стосовно неповнолітнього члена сім'ї.

Види: гвалтування; нав'язування сексуальних стосунків; сексуальні дотики; поцілунки; показ порнографії; залучення дитини до проституції.

Психологічне насильство в сім'ї – протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру стосовно неповнолітнього члена сім'ї. те саме що і сексуальне насильство?????

Види: дитина є свідком знущання над іншими; використання привілеїв дорослих; залякування; погрози; використання громадських установ; ізоляція; приниження; присоромлення.

Економічне насильство в сім'ї – умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я.

Види: відмова чи зволікання у виплаті аліментів; повна відмова дитині в грошах; контролювання дитини за допомогою грошей; відмова дитині в матеріальній підтримці; примушування дитини до найгірших форм праці.

Насильником (кривдником) здебільшого стає людина, яка сама переживала насильство, має «занижену» самооцінку, прагнення контролю, домінування (ставить свої цінності, упередження вище за інші та нав'язує їх), не в змозі висловити свої потреби та зрозуміти потреби іншого.

Щодо постраждалого/постраждалої: це часто людина, яка сприймає акт насильницьких дій як спосіб отримання любові через страждання. Постраждалі мають проблеми із виставленням меж, кордонів, не вміють їх відстояти, в їхній простір можна втрутитися безкарно. Їхніми характерними рисами є сором, проблеми з відчуттям самоцінності.

У положеннях Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» викладено перелік повноважень державних органів та інших структур щодо надання допомоги постраждалим від домашнього насильства та притягненню зловмисників до відповідальності.

У сфері запобігання та протидії домашньому насильству стосовно дитини та за участю дитини: захищають права та інтереси постраждалої дитини, дитини-кривдника, у тому числі шляхом звернення до суду, представництва прав та інтересів дитини у суді при розгляді питань, пов'язаних із здійсненням актів домашнього насильства, зокрема про видачу обмежувального припису; розглядають у порядку, встановленому Сімейним кодексом України, питання про доцільність відібрання дитини або позбавлення батьківських прав стосовно дитини.

У сфері запобігання та протидії домашньому насильству стосовно недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена: вирішують питання щодо отримання соціальних послуг постраждалою особою.

Служба у справах дітей: приймає та розглядає заяви і повідомлення про домашнє насильство стосовно дітей та за участю дітей, у тому числі повідомлень, що надійшли до кол-центру; інформує постраждалу дитину, її батьків, інших законних представників, якщо ті не є кривдниками дитини;

– влаштовує дитину в центр соціально-психологічної реабілітації дітей, притулок в яких створені належні умови для проживання, виховання, навчання та реабілітації дитини;

– проводить профілактичну роботи з батьками та іншими законними представниками дитини із запобігання домашньому насильству; порушує перед органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування питання про притягнення до відповідальності згідно із законом посадових осіб у разі невиконання або неналежного виконання ними обов'язків під час виявлення фактів домашнього насильства, роботи з постраждалою дитиною, дитиною-кривдником;

– взаємодіє з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, відповідно до чинного законодавства.

Органи управління освітою, заклади та установи системи освіти: забезпечують підготовку фахівців відповідної кваліфікації та галузі знань з метою належного виконання ними функцій із запобігання та протидії домашньому насильству;

– забезпечують впровадження в освітній процес на всіх освітніх рівнях, у тому числі включення до освітніх програм і планів, питань запобігання та протидії домашньому насильству;

– забезпечують включення до освітньо-професійних програм під час встановлення державних стандартів освіти питань запобігання та протидії домашньому насильству;

– беруть участь у підготовці (перепідготовці, підвищенні кваліфікації) фахівців, які представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

– забезпечують включення до освітніх програм питань запобігання та протидії домашньому насильству; методично забезпечують заклади освіти з питань запобігання та протидії домашньому насильству;

– звітують центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Установи і заклади охорони здоров'я:

– повідомляють уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про виявлення ушкоджень, що могли виникнути внаслідок вчинення домашнього насильства, а в разі виявлення ушкоджень у дитини - також службу у справах дітей;

– у разі виявлення тілесних ушкоджень забезпечують в установленому порядку проведення

медичного обстеження постраждалих осіб;

– у разі виявлення ушкоджень сексуального характеру направляють постраждалих осіб на тестування на ВІЛ-інфекцію.

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:

– приймають інформацію про випадки вчинення домашнього насильства або реальної загрози його вчинення;

– надають постраждалим психологічну, соціально-педагогічну, соціально-економічну, інформаційну та юридичну допомоги;

– здійснюють соціальний супровід сімей та осіб, де мають місце випадки вчинення домашнього насильства.

Максимальний строк перебування особи в центрі становить 90 діб.

Соціальний центр матері та дитини:

забезпечує тимчасове проживання жінок на сьомому-дев'ятому місяці вагітності та матерів з дітьми віком від народження до 18 місяців, які опинилися у складних життєвих обставинах; надає психологічну допомогу, кваліфіковані консультації (психологічні, педагогічні, медичні, правові);

– забезпечує виконання індивідуальних програм адаптації, реабілітації та реінтеграції в суспільство осіб, що тимчасово проживають у центрі;

– передає документи центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцем подальшого проживання особи, яка тимчасово проживає у центрі, для здійснення соціального супроводу.

Інші загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб:

загальні служби – притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка); територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг);

спеціалізовані – притулки для постраждалих осіб, центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб; мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам та особам, які постраждали від насильства за ознакою статі, а також заклади та установи, призначені виключно для постраждалих осіб та осіб, які постраждали від насильства за ознакою.

Бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я. Судово-медична експертиза проводиться згідно з постановою особи, що проводить дізнання, слідчого, прокурора, судді, а також за ухвалою суду.

Центри із надання безоплатної правової допомоги:

Центри правової допомоги – всеукраїнська мережа точок доступу до безоплатної правової допомоги, активного поширення правової інформації та доступу до правових консультацій на рівні територіальних громад.

Безоплатна первинна правова допомога надається усім громадянам України, іноземцям, особам без громадянства, у тому числі біженцям чи особам, які потребують додаткового захисту.

Безоплатна вторинна правова допомога надається малозабезпеченим особам, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, біженцям, ветеранам війни (у тому числі учасникам АТО), внутрішньо переміщеним особам, членам сімей загиблих учасників бойових дій, реабілітованим особам та особам, стосовно яких суд розглядає питання про обмеження цивільної дієздатності чи надання психіатричної допомоги в примусовому порядку та інше відповідно до чинного законодавства.

Органи Національної поліції України:

– приймають та розглядають заяви та повідомлення про вчинення домашнього насильства, у тому числі розглядають повідомлення, що надійшли до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству;

– інформують постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися; виносять термінові заборонні приписи стосовно кривдників;

– беруть на профілактичний облік кривдників та проводять з ними профілактичну роботу в порядку, визначеному законодавством;

– здійснюють контроль за виконанням кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку їх дії;

– анулюють дозволи на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів у власників у разі вчинення ними домашнього насильства, а також вилучають зброю та боєприпаси у порядку, визначеному законодавством;

– взаємодіють з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері.

3. Насильство в сім'ї як соціальна проблема

Тема насильства останнім часом є «модною». У колонці новин на будь-якому сайті завжди висять один-два кричущих заголовки – про те, як батьки (вчитель, вихователь, няня в дитячому садку або просто чужі дядьки і тітки) знущалися над нещасною дитиною, чоловік або жінка потерпають від насильницьких дій. Такий матеріал давно вже ніхто не називає сенсацією. Невже ми звикнемо і до ЦЬОГО?

Сім'я – базова основа первинної соціалізації особи. Саме з родини починається процес засвоєння дитиною суспільних норм і культурних цінностей. Переважно від соціального мікроклімату в сучасній сім'ї, духовного й фізичного становлення в ній дітей залежить успішність розвитку й соціалізації дитини.

В Україні від психологічного чи фізичного насильства в сім'ї страждає майже 60 % дітей віком від 2 до 14 років!

Домашнє насильство або насильство в сім'ї – це такі дії одного члена сім'ї стосовно іншого, які порушують громадянські права та свободи людини, або які призводять до фізичного, психічного чи морального страждання.

Жертвою домашнього насильства може стати будь-хто: жінка, яку постійно лає і б'є її чоловік, дівчинка-підліток, що страждає від сексуальних переслідувань свого вітчима, хлопчик, якого лупцює мати-алкоголичка, старенька бабуся, що її ненавидять власні діти.

Причин виникнення насильства:

- 1) народження першої дитини, що поєднується з незрілістю батьків, низьким їх рівнем освіти;
- 2) неповні сім'ї — наявність лише одного годувальника, що зумовлює погіршення матеріального становища в сім'ї;
- 3) неналежні житлові умови, що викликають додаткову напруженість, яка може спровокувати насильство;
- 4) конфліктні або насильницькі стосунки між членами сім'ї – застосування насильства з метою вирішення сімейних конфліктів;
- 5) сім'ї з невизначеними сімейними ролями і функціями – непослідовними і суперечливими вимогами у вихованні дітей;
- 6) негативне ставлення батьків до соціального оточення та неадекватні очікування стосовно дитини;
- 7) алкоголізм і наркоманія батьків;
- 8) афективні порушення одного з батьків: агресивність, гіперсексуальність, дратівливість, ослаблений контроль за поведінкою, зниження критики;
- 9) нерозвиненість батьківських навичок і почуттів;
- 10) авторитарні методи виховання – покарання розглядається як найефективніший спосіб корекції негативної поведінки дитини.

У світі, за даними ВООЗ, майже 150 мільйонів дівчаток і 73 мільйони хлопчиків у віці до 18 років піддавалися сексуальному насильству та експлуатації. Щороку від 133 до 275 мільйонів дітей стають свідками епізодів агресивної поведінки між батьками.

«На жаль, у кожній країні, у кожній культурі існують прояви насильства щодо дітей. Те, що ви не бачите насильства над дітьми, не означає, що його не існує», – підкреслює голова ЮНІСЕФ в Україні Юкіе Мокуо.

Згідно з доповіддю МОП 1,5 мільйона дітей стають жертвами торгівлі людьми щорічно. Ця практика, подібна до рабства і має місце на всіх континентах. Права дітей порушуються, діти перетворюються у товар, який можна продати, купити, перемістити і перепродати. Торгівля дітьми здійснюється також і для трансплантації органів, використання для жебрацтва або примус до жебрацтва. Іншою формою використання дітей є втягнення в збройні конфлікти.

Основні способи втягнення дітей в торгівлю людьми: пропонування привабливих умов; використання примусу чи погроз; доведення до несвідомого стану внаслідок вживання спиртних напоїв, наркотиків, токсинів.

Торгівля дітьми карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років (ст. 149 Кримінального кодексу України).

Особливості поведінки батьків або осіб, що їх замінюють, яких підозрюють у жорстокості щодо дитини:

- Суперечливі, плутані пояснення причин травм у дитини і небажання внести ясність у подію.
- Небажання, пізні звернення по медичну допомогу або ініціатива звернення по допомогу

виходить від сторонньої особи.

- Звинувачення в травмах самої дитини.
- Неадекватність реакції батьків на тяжкість ушкодження, прагнення до її перебільшення або зменшення.
- Відсутність стурбованості за долю дитини.
- Неувага, відсутність ласки і емоційної підтримки в поведженні з дитиною.
- Стурбованість власними проблемами, що не стосуються здоров'я дитини.
- Розповідь про те, як їх карали в дитинстві.
- Ознаки психічних розладів у поведінці або прояв патологічних рис вдачі (агресивність, збудження, неадекватність і ін.).

Послідовність дій педагога: постаратися розговорити дитину, встановити контакт, довірчі стосунки з нею, надати емоційну підтримку. Тут необхідно врахувати, що дорослий повинен продемонструвати щодо дитини інтерес, дружельюбність, щирість, теплоту й емпатію. У такому разі дитина відчує, що ця людина дійсно чує і розуміє її думки і почуття. Оглянути ушкодження. Не відправляти додому, якщо вона боїться туди повертатися. Якщо немає змоги влаштувати її на ночліг до родичів або в інше безпечне місце, необхідно звернутися:

- до адміністрації закладу, в міліцію або прокуратуру, якщо дії батьків є злочинними. Найчастіше має місце поєднання неналежного виконання обов'язків по вихованню дитини з жорстоким поведженням;

- в травмпункт або іншу медичну установу, щоб зафіксувати травми;

- в орган опіки і опікування за місцем фактичного проживання дитини, якщо батьки належать до групи ризику по алкоголізму, наркоманії або психічним захворюванням і неможливо їх навчити батьківським навичкам;

- на консультацію до психолога, соціального педагога для: проведення діагностичного обстеження дитини й усієї сім'ї, з ціллю встановлення причин порушення у дитини (домашнє насилля, наркоманія, алкоголь, асоціальна поведінка батьків, психічне захворювання); організації і проведення блоку корекційних занять з дитиною й батьками щодо адекватної взаємодії в умовах домашнього виховання.

4. Запобігання домашньому насильству

На початку XXI сторіччя Україна стала однією з перших країн Східної Європи, яка визнала домашнє насильство важливою суспільною проблемою, позбавивши кривдників можливості ховатись за ширмою невтручання у приватне життя.

Схвалений ще у 2001 р. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї», хоча й вказував на правові та організаційні засади попередження та юридичну відповідальність за вчинення насильства в сім'ї, проте не містив ефективних заходів припинення такого насильства, впливу на кривдника та допомоги постраждалим особам. Кримінальне законодавство України також не містило спеціальних норм, що передбачали б кримінальну відповідальність за вчинення насильства в сім'ї або розглядали б вчинення такого насильства між особами, які перебувають у сімейних чи близьких стосунках, як кваліфікуючу обставину або обставину, що обтяжує покарання.

Це укріпило у свідомості правоохоронців та суспільства загалом хибне переконання, що «домашнє насильство – не злочин».

Глобальними цілями сталого розвитку ООН на 2016–2030 рр.1 так і Стратегією гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 рр.2, адже право Ради Європи виходить з того, що повага та захист основоположних прав людини, передусім, це: права на життя, свободу, особисту безпеку, на повагу до приватного та сімейного життя, заборона тортур, дискримінації; є основним обов'язком держави.

Ба більше, ці права мають бути реалізовані як у публічній, так і в приватній сфері, у сфері особистих чи сімейних відносин.

Депутатами України за ініціативи І. С. Луценко, а також Міжвідомчою робочою групою на чолі із заступником міністра соціальної політики України Н. В.Федорович за участі провідних громадських організацій та за підтримки міжнародних партнерів був розроблений комплексний пакет законодавчих змін.

Цей пакет включив, з одного боку – Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який містить також зміни до Закону України «Про забезпечення рівних прав та

можливостей жінок і чоловіків», до Цивільного процесуального кодексу України, до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України щодо питань домашнього насильства та насильства за ознакою статі.

З іншого боку – зміни до кримінального блоку: Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» (Стамбульської конвенції).

Після досить тривалих техніко-юридичних дебатів та світоглядних дискусій (передусім, через інтерпретацію концепції гендерно зумовленого насильства), запропоновані законодавчі зміни були схвалені Верховною Радою України у грудні 2017 р., підписані Президентом України та впевнено розпочинають непростий шлях практичного застосування.

За допомогою: Закону України «Про запобігання та протидії домашнього насильства», Кримінальний кодекс України стаття 126-1 «Домашнє насильство»

Кодекс України про адміністративні правопорушення статті 173-2 «вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування».

Співробітник поліції має право прийняти рішення по факту домашнього насильства.

Органи Національної поліції України: приймають та розглядають заяви та повідомлення про вчинення домашнього насильства, у тому числі розглядають повідомлення, що надійшли до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, вживають заходи для його припинення та надають допомогу постраждалим особам з урахуванням результатів оцінки ризиків у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спільно з Національною поліцією України; інформують постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися; виносять термінові заборонні приписи стосовно кривдників; беруть на профілактичний облік кривдників та проводять з ними профілактичну роботу в порядку, визначеному законодавством; здійснюють контроль за виконанням кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку їх дії; анулюють дозволи на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів у власників у разі вчинення ними домашнього насильства, а також вилучають зброю та боєприпаси у порядку, визначеному законодавством; взаємодіють з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, відповідно до чинного законодавства.

Відповідно до ст. 1 Закону запобігання домашньому насильству визначається як система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються.

Тимчасом як протидія домашньому насильству – це система заходів, що спрямовані на припинення домашнього насильства, надання допомоги та захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки.

В Україні вже є перші кроки протидії домашньому насильству:

– це засоби масової інформації: газети (брошури, журнали тощо), програми по телебаченню;

– впроваджуються flash mob:

– для працівників, які працюють в органах, що пов'язані з домашнім насильством або їх наслідками, проводяться професійна підготовка фахівців. Наприклад, 8 лютого року в Одеському державному університеті внутрішніх справ проведено брифінгове заняття за участі радника/тренера з питань взаємодії поліції з громадою КМЕС Енн Кейт Педерсен на тему: «Данська модель» щодо розслідування жорстокості та сексуальних злочинів, скоєних проти дітей, а також проведення опитування жертв таких злочинів із відеофіксацією» для представників науково-педагогічного складу вишу та слухачів магістратури ОДУВС.

15 квітня року керівниця Центру гендерної освіти ОДУВС взяла участь у засіданні

міжсекторальної робочої групи з питань запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі при обласній координаційній раді з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі, протидії торгівлі людьми.

Зазначимо, що це непоодинокі випадки. Зокрема, у м. Одесі використовують дві «кімнати» при Єврейській лікарні, в яких працюють психологи з постраждалими від домашнього насильства, внаслідок чого на початок 2019 року 8 кримінальних проваджень були розкриті, 6 з яких направлено до суду, по 2 злочинці отримали вирок суду та вже відбувають покарання.

З метою отримати інформацію про насильство дітей ці кімнати застосовують майже щодня. Хоча вони з'явилися наприкінці 2018 року.

Для активізації та ефективної профілактичної роботи з протидії домашньому насильству потрібно:

- розроблення і поширення превентивних заходів, щодо попередження домашнього насильства з метою охоплення всіх молодих людей;

- професійна підготовка фахівців, які працюють з дітьми та молоддю за програмами, що стосуються питань домашнього насильства;

- посилення захисту і підтримки дітей, які стали свідками насильства або жертвами насильства;

- вивчення масштабів домашнього насильства;

- зміцнення знань про ефективні засоби запобігання домашньому насильству.

Також проекти, що впроваджені в Україні: ??? якась вирвана думка або не закінчена перед цим перелічували, що треба щоб подолати насилля, а потім також

- Проект «Попередження насильства над дітьми в школі», що здійснює ВГО «Жіночий консорціум України» за фінансової підтримки шведської громадської організації Save the Children Sweden;

- Проект «Впровадження Конвенції ООН про права дитини в Україні», який впроваджується Всеукраїнською громадською організацією «Жіночий консорціум України» за фінансової підтримки міжнародної громадської організації Save the Children International та Шведського агентства з питань міжнародного розвитку (SIDA);

- Проект «Реформування кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні», яку здійснює ГО «Інститут миру і порозуміння» за підтримки Канадського агентства міжнародного розвитку;

- Проект Громадської організації «Ла Страда – Україна»: «Розбудова миру, профілактика і розв'язання конфлікту з використанням медіації в групах та громадах, які постраждали від конфлікту, особливо серед жінок та дівчат – ВПО», завдяки фінансовій підтримці Посольства Великої Британії в Україні;

- Проект «Повага дією» за підтримки Посольства Швейцарії в Україні та задумом «Пітер Ярроу Продакшнз» і «Педагоги за суспільну відповідальність»;

- Проект «Зла традиція», що впроваджується Українським фондом «Благополуччя дітей» та Nobody's Children Foundation (Польща) та фінансується в рамках Програми Польсько-Американського Фонду Свободи «Перетворення у Регіон»;

- RITA, яку реалізує Фонд Освіта для демократії, та «Попередження торгівлі людьми шляхом розвитку соціальної роботи та мобілізації громад», що впроваджується Представництвом Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні у партнерстві з Українським фондом «Благополуччя дітей» та Західноукраїнським ресурсним центром за фінансової підтримки Швейцарської Конфедерації.

«Дуже часто насильство залишається прихованим: випадки насильства не виявляються, про них не звітують, і, що найгірше, це дуже часто сприймається як належне», «Ми всі несемо відповідальність за те, щоб зробити приховане помітним – від органів влади, що мають прийняти та забезпечити реалізацію законів про заборону насильства, до окремих громадян, які не повинні мовчати, якщо вони стають свідками або підозрюють, що сталося насильство чи порушення прав людини». Чого воно в лапках, це цитата, де посилення??

Антонюк Тетяна Олегівна
Батузова Вікторія Миколаївна
Оганесян Тамара Агасіївна

Науковий керівник – Коваль Алла Анатоліївна
доцент кафедри конституційного
та адміністративного права і процес,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Чорноморський національний
університет імені Петра Могили)*

МОЛОДЬ ЯК ТВОРЧА СИЛА СУЧАСНИХ ЗМІН У ГЛОБАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Актуальність теми. Сучасний розвиток українського суспільства характеризується як період трансформаційних процесів, що зумовлений пошуком власного шляху розвитку держави. Прагнучи забезпечити процвітання країни та максимізувати показники економічного та культурного розвитку, саме молодь повинна стати рушійною силою на шляху до вдосконалення всіх інститутів суспільства.

Поступово змінюються пріоритети та переглядаються цінності, що спричинили перехід від пасивної участі молоді в житті держави, до активної. Розглядаючи молодь, як творчу силу сучасних змін у глобальному суспільстві, можна стверджувати, що саме цей прошарок суспільства позбавлений стереотипів та пережитків минулого й найбільш схильний до інновацій, що сприяє швидкій модернізації та глобалізації суспільства.

Постановка проблеми. Молодь є найбільш енергійною та продуктивною частиною українського суспільства, його стратегічним ресурсом. Однак, підвищення інтересу до їх проблем було зафіксовано лише вкінці ХХ століття, коли розпочалась активна співпраця із молодим поколінням, зокрема, шляхом прийняття ряду нормативних актів, основні положення яких покликані були залучити молодь до співпраці з органами влади. Проте, маючи досить демократичні погляди на явища, котрі відбуваються в державі, нині молодь не може повністю реалізувати свій творчий потенціал. Однією із причин є несприйняття молодого покоління як новаторів та реформаторів, наголошення на відсутності досвіду, заангажованість та надмірна стереотипність сучасної влади.

Мета. Молодіжна політика є невід'ємним атрибутом сучасного суспільства, що відображає місце та роль у ньому такої демографічної групи як молодь. Насамперед, необхідно дослідити основні перспективи залучення молоді до глобалізаційних процесів у різних сферах суспільного життя, зокрема, в напрямках розвитку інноваційних технологій, освіти, мультимедіа, міжнародної співпраці, підвищення економічних показників виробництва.

Завдання. Основними завданнями цього проекту є:

1. Дослідити сучасний стан та шляхи розвитку молодіжної політики в Україні.
2. Встановити значення молоді у становленні громадянського суспільства в Україні.
3. Охарактеризувати перспективи долучення молоді до інноваційних змін у суспільстві.
4. З'ясувати роль молодіжної політики крізь призму євроінтеграційних процесів (Молодь як творча рушійна сила євроінтеграційних процесів).
5. Узагальнити сучасний стан реалізації державної молодіжної політики в європейських країнах.
6. Дослідити стан імплементації європейських принципів здійснення молодіжної політики в законодавство України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням питань ролі молоді у глобальному суспільстві та дослідженням вищенаведених проблем займалися українські та зарубіжні фахівці й вчені, як-от: М. Канавець, О. Кулініч, О. Кулик, Н. Метьолкіна, В. Орлова, К. Плоский, І. Хохрякова та ін., а також вчені у галузі політичних наук, зокрема Є. Бородіна, М. Головатий, В. Головенька, І. Ільїнський, В. Криворученко та ін.

Методика дослідження. Під час розробки та написання проекту було використано низку загальнонаукових методів дослідження, серед яких порівняльно-пізнавальний, історичний, метод спостереження, історико-правовий, статистичний, метод аналізу та синтезу. Зокрема, за допомогою порівняльно-пізнавального методу було досліджено спільні та відмінні риси української молоді та

молоді європейських держав. Метод статистики був використаний з метою зібрання та узагальнення статистичних даних щодо рівня участі молодого покоління у різних сферах суспільного життя.

Розділ 1 СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

1.1. Значення молоді у становленні громадянського суспільства в Україні

Молодь – це специфічна соціально-демографічна група суспільства, яка є неоднорідною, має внутрішню диференціацію, визначається особливостями діяльності, способу життя, динамічністю та інноваційним потенціалом. Як специфічна соціально-демографічна група суспільства молодь визначається не лише за віковими критеріями, а й за місцем, котре вона посідає в соціальній структурі суспільства, за особливостями соціального становлення та розвитку, що дає їй змогу об'єктивно посісти своєрідне місце і бути задіяною в усіх сферах життєдіяльності конкретного суспільства [1].

Основні риси сучасної молоді. Дослідження науковців, які були узагальнені професором В. Лисовським, дають змогу стверджувати, що молодим людям, які проживають на теренах України, властиві такі риси.

По-перше, за соціально-політичними орієнтаціями сучасні молоді люди можуть бути охарактеризовані як продемократичні, чого не можна сказати про більшість дорослого населення. Так, демократичним партіям та рухам симпатизують 34,4 % молодих людей; партіям і рухам ліберально-буржуазної орієнтації – 12,8 % молоді; соціал-демократам – 11,6 % молоді; націонал-патріотам – 10,4 % молоді; жіночим організаціям і рухам – 8,9 % молоді; комуністичним партіям і рухам – 3,3 %; монархічним – 3,1 %; профашистським – 1,7 %; радикальним – 1,1 %.

По-друге, щодо економіки сучасна молодь зорієнтована на капіталістичну перспективу розвитку, тобто має проринкову спрямованість. Зокрема, спостерігається тенденція особливої активності молоді в розвитку недержавного сектору економіки. У 2000 році серед зайнятих у приватному бізнесі людей дуже велика кількість молоді. Крім того, в престижних сферах діяльності з високою оплатою праці й високими кваліфікаційними вимогами молодь має найбільші шанси.

По-третє, сучасне покоління молоді за своїми поглядами та ідейним переконанням стоїть на позиціях плюралізму, є менш конфліктним, терпимим щодо інших поглядів. Зокрема, лише 22 % молоді висловили думку про те, що варто заборонити діяльність різних сект і закордонних проповідників. 42 % опитаних переконані, що будь-яка конфесія чи секта може здійснювати свою діяльність, якщо вона не суперечить закону.

По-четверте, сучасна молодь миролюбна, не вважає за доцільне силою вирішувати соціальні і політичні проблеми. Наприклад, 79 % опитаних молодих людей не приймають варіант військового перевороту і тільки 11 % гіпотетично підтримали таку ідею. 76 % молоді не підтримали б військових дій уряду стосовно придушення можливого міжнаціонального конфлікту, зазначивши, що його слід подолати мирним шляхом. Лише 16 % респондентів самі б взяли в ньому участь.

По-п'яте, сучасні молоді українці по структурі і складу якостей характеру у сучасній системі відносин, яка є капіталістичною і буржуазною по своїй суті, знаходяться в більш вигідному становищі, ніж представники старшого покоління, характер яких формувався в умовах соціалістичної системи.

По-шосте, молоді люди все більше усвідомлюють себе громадянами нової України, з досить високими показниками патріотизму, що чітко було видно під час Помаранчевої революції [2].

В аспекті сформульованих завдань слід зазначити, що роль і значення молоді у суспільстві зумовлена низкою таких об'єктивних обставин:

1. Молодь, яка є достатньо великою суспільно-демографічною групою, посідає важливе місце у народногосподарському виробництві як єдине джерело поповнення трудових ресурсів.

2. Молодь є головним носієм інтелектуального та фізичного потенціалу свого народу. Вона має великі здібності до праці, технічної і культурно-художньої творчості, до продуктивної діяльності у всіх сферах життя.

3. Молодь має досить велику соціальну і професійну перспективу. Вона спроможна швидше, ніж інші соціальні групи, оволодіти новими знаннями, професіями [3].

Молодь є суб'єктом змін у суспільстві. Молоде покоління як об'єкт і суб'єкт бере участь у соціальних перетвореннях, оскільки воно саме намагається впливати на суспільне життя, згуртувавшись в об'єднання, громадські структури, і, власне, відчуває на собі вплив суспільних перетворень через політику, яку проводить суспільство стосовно молоді.

1.2. Перспективи долучення молоді до інноваційних змін у суспільстві

Проведення Україною курсу реформ буде ефективним і успішним лише за активної участі молоді у цьому процесі, оскільки саме молоде покоління українців виконує одну із найважливіших – соціальну функцію, яка відповідає за успадкування та розвиток досягнутого рівня розвитку суспільства та держави, тому проголошення найважливіших пріоритетів розвитку молодіжної політики є стратегічним завданням держави [4].

Заступник міністра у справах молоді та спорту в Україні Олександр Ярема сказав: *«За три роки спільнота молодіжних працівників значно зростає до 1100 компетентних та натхненних молодіжних працівників, які мають чудові практики роботи з молоддю в різних сферах по всій країні, яких вже більше, ніж державних службовців, які працюють над питаннями молоді в Україні. Молодіжні працівники є нашою потужною силою на місцях, яка допомагає нам зміцнювати державну молодіжну політику та забезпечити її ефективну реалізацію»*.

Молоде покоління все більше і більше зацікавлене в тому, щоб робити позитивні зміни на місцевому та регіональному рівнях, про що свідчить нещодавнє соціологічне опитування молоді щодо децентралізації – 2017. 37 % молоді готові активно сприяти розвитку їхніх об'єднаних територіальних громад, така велика кількість мотивованої молоді є хорошим показником, і виклики не повинні ставати перешкодами [5].

Молодіжні організації є «ключовим інструментом участі молодих людей та мають потенціал, щоб відігравати ключову роль у реалізації молодіжної політики, починаючи від консультування щодо конструктивного розвитку до надання адресних соціальних послуг як партнерів» [6, с. 44].

Як визначено у Законі України «Про молодіжні та дитячі громадські організації», молодіжні громадські організації – це об'єднання громадян віком від 14 до 35 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на задоволення та захист своїх законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів, дитячі громадські організації – об'єднання громадян віком від 6 до 18 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на реалізацію та захист своїх прав і свобод, творчих здібностей, задоволення власних інтересів, які не суперечать законодавству, та соціальне становлення як повноправних членів суспільства. Але і старші люди можуть бути членами молодіжних організацій та їхніх виборних органів, якщо загальна кількість старших людей не перевищує третини складу організації або третину складу виборних органів [7].

Молодіжна політика є сукупністю дій всіх державних і громадських інституцій, проте кожний її суб'єкт, соціальна інституція здійснює її диференційовано відповідно до своїх потреб і можливостей з урахуванням місцевих умов, тому всіх суб'єктів молодіжної політики умовно можна поділити на 2 групи:

– на національному рівні – основним суб'єктом є Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України (МОНМС) та центральні органи виконавчої влади, це: Державна служба інтелектуальної власності України, Державна служба молоді та спорту України, Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України, Державна інспекція навчальних закладів України. В середині Державної служби молоді та спорту України (ДСМС) лише один департамент безпосередньо займається реалізацією молодіжної політики – Департамент молоді та комунікації, в структурі Верховної Ради України також існує Комітет з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму;

– на обласному та місцевому рівнях – строюються окремі великі управління, що включають питання «молоді» до свого загального портфолію, як, наприклад, управління з питань сім'ї, молоді та спорту чи головні управління у справах сім'ї та молоді та консультативні органи, наприклад, Координаційна рада з питань молодіжної політики та Громадська рада, в роботі якої беруть участь молодіжні організації (додат. 1).

Комітет з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму (КМО) наразі бачить три шляхи залучення молодіжних громадських організацій до молодіжної політики. Перша сфера впливу молодіжних громадських організацій – розробка законодавства. Державні органи влади можуть залучати молодіжні громадські організації до консультацій щодо розробки та перегляду законів. На національному рівні, відповідно до даних ДСМС, проводяться громадські слухання в парламенті,

разом з молодіжними та дитячими громадськими організаціями – дискусії з важливих питань молоді (щокварталу), враховуються звіти, підготовлені молодіжними та дитячими громадськими організаціями. Також при Міністерстві існує дорадчий орган, що складається з представників як дитячих, так і молодіжних організацій, але, як зазначив один із представників молодіжних громадських організацій, цей дорадчий орган є більше координуючим, ніж тим, що може дійсно вплинути на розробку законодавства. На місцевому рівні місцеві органи влади повинні створити дорадчі громадські органи, що можуть пропонувати свої точки зору щодо законодавства.

Як зазначив один з респондентів О. В. Петрунко: «Існує спеціальна громадська рада, що працює з кожною місцевою адміністрацією. Будь-яка молодіжна громадська організація може взяти участь у роботі такої ради. Від 10 до 15 % молодіжних громадських організацій працюють з нею. Вони надають поради, як вдосконалити молодіжну політику, та, звичайно, й інші галузі, наприклад, транспортну. Всі їхні пропозиції здебільшого враховуються. Залишається відкритим питання про те, чи дійсно існує вплив молодіжних громадських організацій на рішення громадської ради, і як наслідок, на рішення регіональних або місцевих органів влади. Наразі у Миколаївській області діє молодіжна колегія при ОДА м. Миколаєва, Рада з питань молодіжної політики при міському голові та інші органи і організації, які можуть вплинути на прийняття рішень стосовно молодіжної політики міста та області.

Наступною сферою залучення молодіжних громадських організацій є участь у грантових конкурсах та отримання фінансової підтримки на проекти у сфері молодіжної політики (національного та місцевого рівнів) [8]. Щороку управління молодіжної політики при Миколаївській міській раді проводить конкурс проектів, серед яких громадські організації виборюють своє місце на фінансування. За підсумками 2019 року понад 15 проектів було схвалено.

Третім каналом, через який молодіжні організації можуть робити свій внесок у молодіжну політику, є їх пряма дія (вплив), навіть тоді, коли на заходи не може бути виділено жодної фінансової чи інституційної підтримки. Молодіжні громадські організації можуть, як і раніше, працювати на локальному рівні для вирішення проблем молоді. Члени КМО зустрілися з великою кількістю активної молоді, яка явно долала стереотип пасивного молодого українця/українки. КМО була проінформована, що в Україні не повністю використовується потенціал молоді, яка пройшла навчання з питань розробки молодіжної політики та готова брати участь у її розробці та виконанні» [9]. Тому потрібно проводити більше різноманітних заходів, форумів, грантів для залучення молоді.

Міністерство молоді та спорту активно залучає молодих людей до процесів розвитку в Україні. Наприклад, Міністерство та декілька агенцій ООН започаткували програму «Молодіжний працівник». Завдяки цій програмі понад 2 000 держслужбовців та громадських активістів зі всієї України отримали необхідні знання та навички для застосування інноваційних форм молодіжної участі. Це стало поштовхом до запуску спеціалізованих освітніх курсів із громадянської освіти, посилення ролі молоді у процесах децентралізації, застосування інклюзивних підходів у діяльності молодіжних центрів та волонтерських ініціативах для молоді. Учасники програми, які пройшли курс з громадянської освіти, знайшли застосування своїм знанням щодо роботи з молоддю, поширюючи ідеї соціальної згуртованості, захисту прав національних меншин та створення дорадчих молодіжних органів при державних установах.

Окрім того, Міністерство молоді та спорту, чимало інших міністерств, агенцій та організацій докладають спільних зусиль, щоб забезпечити залучення молоді до процесу прийняття рішень на всіх рівнях громадянського життя, пропонуючи для цього безліч дієвих інструментів. Наразі існує близько 50 молодіжних рад, які були створені за підтримки Програми Розвитку ООН, зокрема п'ять у Чернігівській та Дніпропетровській області, чотири у Київській області, шість у Хмельницькій області, п'ять у Вознесенську (Миколаївська область). Існують також Молодіжні банки, що надають малі гранти молодим людям, які розробляють і впроваджують проекти у своїх громадах, спрямовані на вирішення нагальних проблем. Зараз у різних областях працюють десять таких банків, сприяючи залученню молоді до активної й ефективної участі у громадському житті [10].

Розділ 2 МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА КРІЗЬ ПРИЗМУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

2.1. Сучасний стан реалізації державної молодіжної політики в європейських країнах

У цей час однією з найбільш актуальних моделей роботи з молоддю є молодіжна політика Європейського Союзу, яка сприяє розвитку свідомості, що визначає напрямки молодіжної політики і розвиток суспільства загалом.

Формування системи інститутів молодіжної політики відноситься до другої половини двадцятого століття, коли європейські країни почали розробляти стратегію, яка відповідає б потребам молоді. Згідно стратегічної концепції, головною метою було не тільки допомогти вирішити проблеми молоді як соціального класу, але і внести вклад в розвиток всього суспільства. Молодіжна політика займає важливе місце серед інститутів громадянського суспільства і в системі міжнародного права [11].

При розробці загальноєвропейської концепції велика увага приділяється процесу формування юнацької свідомості, творчості й можливостей для духовного розвитку. Вивчаючи досвід країн Європейського Союзу та узагальнюючи результати багатьох вчених, можна виділити такі особливості реалізації молодіжної політики в різних європейських країнах: країни зі спеціалізованим молодіжним міністерством і молодіжним управлінням або аналогічною адміністративною структурою (Німеччина, Австрія, Люксембург, Франція); країни, де молодіжна політика перебуває під юрисдикцією одного з міністерств, в яке входить молодіжний департамент (Швеція, Ірландія, Португалія, Греція, Іспанія, Бельгія, Нідерланди, Фінляндія, Норвегія); країни, в яких молодіжна політика координується Дирекцією (Данія); країни без молодіжних управлінь і спеціальних координаційних структур у виконавчій владі (Італія, Великобританія).

Статистика ООН показує, що більше 85 % держав-членів організації мають вбудовану молодіжну політику. Це означає, що існують політичні структури, які об'єднують політичні і професійні інститути з молодіжними організаціями, які є суб'єктами молодіжної політики. Можна також відзначити, що цілі молодіжної політики в різних країнах дуже різні. Наприклад, якщо в одній країні це запобігання соціальних проблем молоді і боротьба з ними, то в інших це надання соціальних, політичних, економічних, освітніх та інших можливостей для молоді [4]. Щодо другого підходу, яскравим прикладом є державна молодіжна політика Федеративної Республіки Німеччина.

Особливостями державної молодіжної політики відповідно до федеральної молодіжної програми «Шанси на зміну» є: по-перше, міжгалузєва державна молодіжна політика, тобто для досягнення цієї мети необхідно об'єднати і скоординувати зусилля всіх зацікавлених структур і відомств; по-друге, ініціативна молодіжна політика, в цьому разі потрібна не тільки державна підтримка молоді, а й сприяння активній участі молоді в житті суспільства; по-третє, проведення масштабного діалогу з молоддю, для успішної реалізації молодіжної політики необхідні прямі контакти з молоддю і участь молоді в громадському житті. І остання особливість полягає в зміцненні співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування, приватними підприємцями, асоціаціями та соціальними групами. Однак при виділенні основних пріоритетів розвитку молодіжної політики в більшості європейських країн спостерігається відносна однорідність.

Молодіжна політика Швеції полягає в сприянні економічного розвитку. Її особливістю є те, що пріоритетним напрямком є налагодження зв'язків молоді з державними структурами. Молодіжна політика Швеції спрямована на поглиблення віри молоді в реальну політичну демократію; надання молодим людям можливості самим «проводити» політику; рішення таких проблем молодіжного середовища, як злочинність, алкоголізм, наркоманія [12 с. 66]. Зокрема, в Швеції існує спеціальний механізм вирішення молодіжних проблем – особам віком до 26 років гарантується будівництво будинків, певні пільги при покупці квартири відповідно до законодавства цієї держави. Деякі проблеми молоді в Швеції вирішуються через Державну раду у справах молоді, яка має можливість, зокрема, надавати допомогу молодіжним організаціям безпосередньо з державного бюджету.

Сьогодні молодіжне законодавство існує в більшості європейських країн. Важливим елементом є Рада Європи, що за допомогою підконтрольних їй органів оновлює нормативну базу і здійснює молодіжну політику. У всій Європі кожна держава визначає свої стратегії, не пручаючись розробленій політиці.

У 2009 р. Єврокомісія ЄС затвердила нову Стратегію молодіжної політики до 2018 р., що

отримала назву «Молодь – інвестування і розширення можливостей» [13]. Відповідно до Стратегії, молодь є найбільш вразливим та важливим фактором запоруки розвитку суспільства. Стратегія передбачає розвиток освіти, охорони здоров'я, соціальної політики, творчої діяльності, громадської участі, волонтерства тощо. Проект передбачає не тільки надання повноважень для реалізації європейських цінностей, а також вклад інвестицій у розробку молодіжних проєктів. Стратегія закріплює, що молодіжна політика зобов'язана ґрунтуватися лише на фактичних даних та повинна сприяти розвитку та високим результатам, які призведуть до помітного покращення рівня молодіжної політики.

З 2014 р. свій старт почала програма «Еразмус Плюс», яка розрахована на 2014–2020 рр., відповідно до якої молодь залучають до партнерства із країнами Європи, мобільність у сфері освіти, спорту тощо. Разом з понад 150 країнами світу Україна є однією з країн-партнерів (Programme Countries) Програми Еразмус+. Країнами-членами (Partner Countries) Програми є 28 держав-членів ЄС. Серед ключових завдань Програми «Еразмус Плюс» щодо молоді необхідно виділити такі: посилення співпраці та обміну між учасниками Програми «Еразмус Плюс» та державами-партнерами з різних регіонів світу; розширення можливостей молодіжних рад, молодіжних платформ на місцевому, регіональному та державному рівнях; посилення взаємодії в питаннях управління, інноваційних можливостей та інтернаціоналізації молодіжних організацій у країнах-партнерах; розширення прав і можливостей молодих людей у суспільстві, сприяння їх участі в процесах прийняття рішень [14].

Підсумовуючи, варто наголосити, що молодіжна політика Європейського Союзу розвивається та сприяє молоді у реалізації активної громадянської позиції. Молодь є рушійною силою майбутнього та вагомим чинником розвитку держав Європейського Союзу та забезпечення інтеграційних процесів. На сьогодні, зміни в управлінні молодіжної політики беруть за основу нові європейські стандарти, завдання, цілі, розробки можливостей та умов для формування загальнонаціональної молодіжної політики, розвитку потенціалу молоді та суспільства загалом, адже політика Європейського Союзу є запорукою успішного процесу формування здорового і процвітаючого суспільства та обізнаності молоді стосовно різних процесів, які відбуваються у ньому.

2.2. Імплементация європейських принципів здійснення молодіжної політики в законодавство України

Законодавство про молодь і молодіжну політику є комплексною галуззю, яка сприяє формуванню та популяризації здорового способу життя та спорту, волонтерства, неформальної освіти, діяльності, спрямованої на формування активної громадянської позиції тощо.

Українське законодавство орієнтоване на європейську практику реалізації молодіжної політики і засноване на рекомендаціях Європейського парламенту і Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 р. та інших міжнародних актах. Згідно з актами міжнародного права, необхідно надати молодим людям всі необхідні умови, засоби, аби підвищити рівень освіти, професійної підготовки, зберегти рівність всіх принципів і досягти середнього рівня зайнятості в Європі і Україні, що має бути більше 70 % молодих людей [15].

Рекомендація сприяє не тільки розвитку, але і служить орієнтиром для майбутньої підготовки, яка буде враховувати потреби європейського суспільства, адекватний рівень життя і можливість самовдосконалення. Таким чином, початковим етапом реалізації курсу є практична реалізація договору, яка може замінити вторинні угоди в конкретних умовах діяльності. Відповідно до положень цієї угоди можна зробити висновок, що це сприяє не тільки фінансуванню, визначення конкретних цілей, умов, керівних принципів, а й правової освіти, культурному і творчому розвитку, рівності можливостей, проведення тренінгів, форумів, семінарів, і розвитку молодіжної політики як основного фактора впливу. Зокрема, Рада Європи у партнерстві з Європейською комісією ЄС і Європейським молодіжним форумом організували спільну реалізацію програм такого типу: «Рух проти мови і ненависті», «Всі різні – всі рівні», «Молодіжне партнерство» в рамках співпраці з 8 ресурсними центрами «Салтів»(основна мета проєкту – проведення тренінгів за програмою ЄС) та інші молодіжні проєкти. Є також багато спеціальних установ, які займаються реалізацією молодіжної політики.

Наприклад, Європейське молодіжне інформаційне та консультативне агентство, до складу якого входять представники національних молодіжних інформаційних і координаційних центрів і мереж, займається посиленням і поглибленням інформаційної підтримки в області європейської

молодіжної політики; Молодіжний інформаційний центр Eurodesk надає молодим людям в державах-членах ЄС, ЄАВТ і Туреччини доступ до інформації про європейську політику, можливості, відкритих для молодих людей і тих, хто буде безпосередньо взаємодіяти з ними.

Також Постанова про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України передбачає підтримку соціально значущих проєктів інститутів громадянського суспільства, зокрема, молодіжних і дитячих громадських організацій; посилення роботи з розвитку міжнародного молодіжного співробітництва, сприяння інтеграції молоді до світової та європейської молодіжної спільноти, застосування кращих досягнень світової і європейської практики формування і реалізації політики у молодіжній сфері [16]. Програма заснована на поточному та відповідальному підході, який заснований на системі європейського законодавства, сприятиме більш активному залученню молоді до вирішення поставлених завдань.

Підводячи підсумок, можна сказати, що впровадження європейських принципів щодо реалізації молодіжної політики в законодавстві України є досить значним фактором поліпшення вітчизняних стандартів.

ВИСНОВКИ

Отже, дослідивши та узагальнивши вищенаведені питання, можна стверджувати, що під час визначення загальнонаціональних пріоритетів неодмінно мають бути враховані інтереси молоді. Вона повинна стати активним учасником вирішення пріоритетних завдань та цілей, що стоять перед державою і суспільством загалом.

Розвиваючи свої творчі здібності, активно впроваджуючи нові ідеї в реальність, забезпечуючи модернізацію всіх сфер суспільного життя, спостерігаючи за всіма новинками в світі теле- та медіаіндустрії, молодь є потужним важелем для подальшого процвітання країни та демократизації її основних інститутів.

Молодь – рушійна сила майбутнього. Саме від молодого покоління залежить доля нашої країни. Молодь має бути обізнаною та мотивованою до змін держави, але не все молоде покоління обізнане в політичному житті, тому це заважає управлінню державою, і це є чи немалою проблемою. Для вирішення цієї проблеми ми пропонуємо створення та удосконалення молодіжних центрів, які будуть сприяти формуванню позитивного ставлення у молоді до різних сфер життєдіяльності суспільства.

Основна суть молодіжного центру полягатиме у тому, що молодь буде проводити свій вільний час більш корисно, раціонально та ефективно, у якому будуть комп'ютерні класи, тенісні корти, читальні та спортивні зали, зони відпочинку для того, щоб юнаки почували себе більш комфортно. І в такий спосіб будуть розширювати свій світогляд. На сьогодні в Україні вже діє понад сотню молодіжних центрів і просторів різних форм власності, зокрема таких, які утворені на базі закладів освіти, культури, спорту. Але постає питання, як залучати молодь до цих центрів? Наша пропозиція: спочатку провести загальнообов'язкові конкурси, лекції, семінари, співбесіди, тренінги та інші заходи на рівні навчальних закладів, і якщо в підсумку цих заходів особа зацікавиться, то вона може вступити до цього центру.

Також ми вважаємо, що для ефективності функціонування молодіжних центрів в Україні необхідна міжнародна підтримка, наприклад, укладання міжнародних договорів, які сприятимуть подальшій співпраці української молоді із європейськими стандартами. На сьогодні Україна уклала договори та активно співпрацює у сфері молодіжної політики з Румунією, Хорватією, Канадою та іншими країнами. Тому молодіжна політика буде сприяти розвитку кожної особистості, суспільства, євроінтеграції, бо цивілізаційний вибір України є однією з ключових вимог.

Поштовхом до вдосконалення молодіжної політики є також активна імплементація європейських принципів та стандартів у законодавство України, яка покликана підвищити рівень обізнаності молодого покоління у своїх правах та свободах, заохотити молодь до формування активної громадянської позиції, сформуванню бажання активно діяти, а не пасивно спостерігати за державотворчими процесами, що проходять у певній країні.

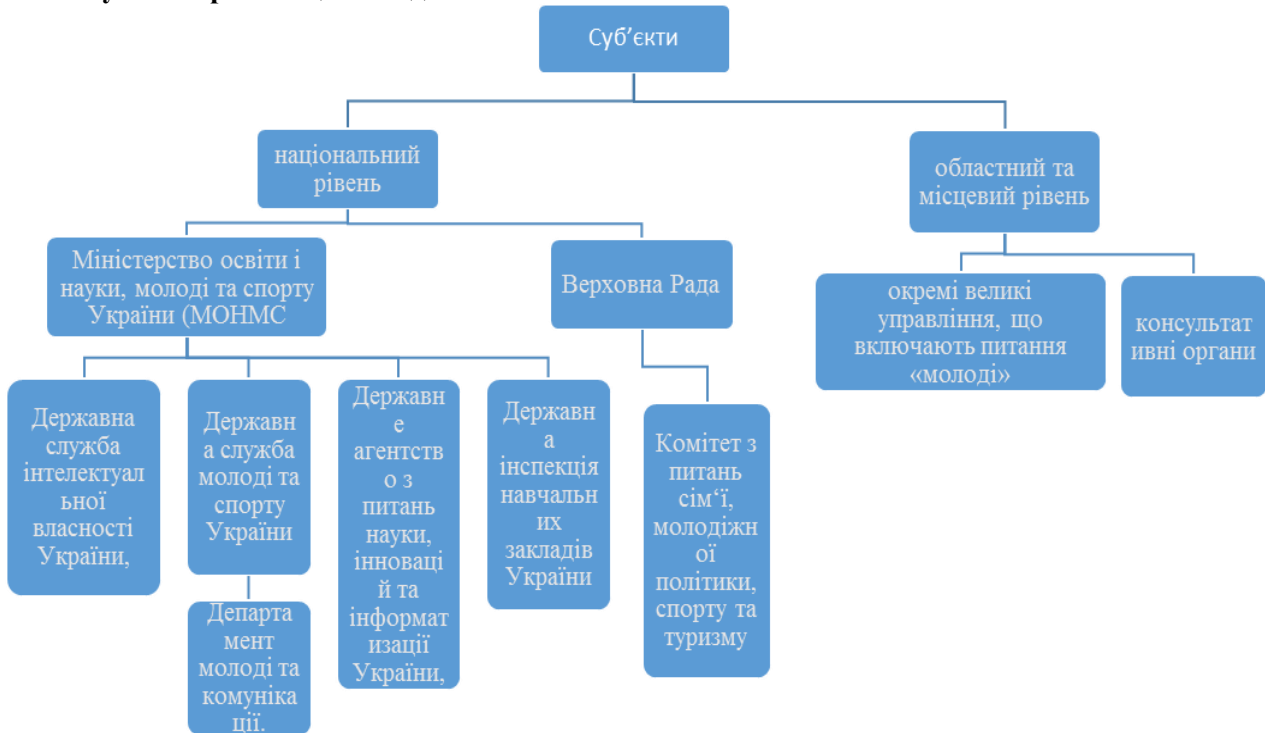
На сьогодні ситуація у державі й суспільстві потребує запровадження негайних заходів, спрямованих на формування стратегії соціально-економічного, політичного й культурного розвитку України, що припускає послідовну реалізацію заходів довгострокового характеру, спрямованих на подальше вдосконалювання держави, підвищення рівня життя його населення. Це вимагає створення

фундаментальних умов, що дозволяють послідовно підготувати основу для кожного наступного етапу перетворень.

Список використаних джерел

1. Канавець М. В. Потреби молоді в умовах соціально-економічних і ринкових трансформацій. *Теорія та практика державного управління*. 2009. № 2. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2009-2/doc/3/24.pdf>
2. Карнаух А. Проблеми молодіжної політики в сучасній Україні. *Політичний менеджмент*. 2005. № 4. С. 63–69.
3. Бородін Є. І. Молодіжна політика. Соціологія політики : енциклопедичний словник / авт.-упоряд. : В. А. Полторак, О. В. Петров, А. В. Толстоухов. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2009. С. 249.
4. Коновалов А. Молодіжна політика в контексті Євроінтеграції. *Інформаційно-просвітницьке видання "Я"*. 2006. № 4(16).
5. Голос молоді має значення для демократичних реформ в Україні, кажуть молодіжні працівники : інтерв'ю із заступником міністра у справах молоді та спорту в Україні Яремою О. Й. UNDP Україна 2017. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/articles/2017/11/28/youth-voice-matters-for-the-democratic-reforms-in-ukraine-youth-workers-say.html>
6. Кжаклевська Е., Вільямсон Г. Молодіжна політика в Україні. Видавництво Ради Європи F-67075. 2013. С. 187.
7. Про молодіжні та дитячі громадські організації : Закон України від 01 грудня 1998 року (редакція від 01.01.2016 р.) № 281-XIV. Відомості Верховної Ради. 1999. № 1. ст. 2.
8. Петрунько О. В. Молодь та інноваційні технології: перспективи і ризики взаємодії : метод. посіб. Кіровоград : Імекс – ЛТД, 2013. 84 с.
9. Іванченко С. М. Критерії оцінки соціально-психологічних технологій формування позитивного образу суспільних інновацій. *Соціальна психологія*. 2010. № 2. С. 150–159.
10. Чела Блерта. Сприяння позитивним змінам через розвиток потенціалу молоді. *UNDP Україна*. 2019. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/blog/2019/fostering-positive-change-by-empowering-young-people.html>
11. Кербаль М. Зарубіжний досвід формування нормативно-правової бази щодо молодіжної політики. С. 123–129. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/ukrpolituk/3/15.pdf>.
12. Галушко О. Молодіжна політика сучасної Швеції – приклад для України. *Молода нація*. 1996. № 3. С. 65–67.
13. Council resolution of 27 November 2009 on renewed framework for European cooperation in their outfields (2010-2018). URL: http://ec.europa.eu/youth/pdf/doc1648_en.pdf.
14. Овчар О. М., Галаган М. О. Сучасні тенденції молодіжної політики Європейського Союзу: досвід для України. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/ejournals/tppd/20107/zmist/R_2/11Ovchar.pdf.
15. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року. 994_975. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975
16. Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 року №148-2016-п. Київ. № 142.

Суб'єкти реалізації молодіжної політики

Особливості здійснення молодіжної політики в різних європейських країнах

Любич Марина Сергіївна
Крупій Анастасія Іванівна
Устимчук Владислава Петрівна

Науковий керівник – Осадько Аліса Сергіївна
викладач кафедри
цивільного права та процесу,
кандидат юридичних наук

(Національна академія внутрішніх справ)

SAFE, FRESH AND GREEN FUTURE IN UKRAINE – SFG FUTURE IN UKRAINE

The goal of our project is to normalize the ecosystem in Ukraine, to ensure and implement the SFG system in the life of the community.

The subject of the study is the social relations that are formed between man and nature.

Tasks: To explore European experience in combating environmental problems; To focus attention of the population and the state as a whole on the need to replace plastic, polyethylene on cardboard, wood; Introduction of control system by the state, increase of sanctions for environmental violations; Conducting a sociological survey among higher education graduates in the NAIA; Making a proposal to create an environmental constitution.

Problems: 1) air pollution; 2) water pollution; 3) global warming; 4) waste treatment; 5) Donbass problem.

Research methods: 1) social, 2) survey, 3) comparative, 4) historical, 5) descriptive.

Elsin and Columbia Universities in cooperation with the World Economic Forum have prepared and published the results of this year's global survey with its ranking of countries around the world on the level of environmental efficiency.

The ranking in the ranking is distributed on the basis of the 2018 Environmental Performance Index 2018, which reflects the achievements of countries in the field of management of natural resources and their rational use.

The Ecological Efficiency Index 2018 assesses the state of the environment and the viability of ecosystems in 180 countries.

This year, the leader in terms of environmental efficiency is recognized by Switzerland. The top ten leaders also included France, Denmark, Malta, Sweden, Great Britain, Luxembourg, Austria, Ireland and Finland.

Ukraine ranked 109th in the ranking and was between Turkey (108) and Guatemala (110).

Last rankings ranked Bangladesh and Burundi.

The Index value is formed on a scale from 0 to 100 (worse-better) based on the assessment of 24 indicators grouped in 10 categories that reflect various aspects of the state of the environment and the viability of ecosystems (conservation of biodiversity, the level of load of economic activity on the environment, efficiency state policy in the field of ecology, etc.).

This year the Index of Ukraine was 52.87 points. In addition, the worst value was given by the indicator, which estimates the loss of forest cover (14.08). In addition, a number of indicators are rated less than 50 points

1. The problem of contaminated water. According to the World Health Organization, 80% of all human diseases are caused by poor drinking water quality.

In Ukraine, almost 80% of the population is supplied with drinking water from surface sources, in particular, almost 75% - from the Dnieper. Therefore, open surface water quality data is extremely important for every Ukrainian.

Here it is worth noting the State Agency of Water Resources of Ukraine as the most progressive among other information managers regarding the disclosure of such monitoring data.

The agency recently published data for 16 main indicators from 445 water collection points on the rivers of all major water basins of Ukraine over the last five years.

Information about water quality - one of the most valuable, but at the same time - and one of the most closed in the world. Only 15 countries publish them in an open and machine-readable format, according to the latest release of the Global Open Data Index[2].

2. The problem of air. Unlike water quality data, there are still no open air quality data in Ukraine, namely, the measurement of its state is due to outdated methods.

Contaminated air causes a lot of premature death every year and reduces life expectancy in general.

The Hydrometeorological Service measures air quality in 53 cities of Ukraine with 162 posts. Every year in the atmosphere of our country there are more than six million tons of harmful substances and carbon dioxide.

The main contaminants are industrial enterprises. The increase in the number of cars on the roads is the second reason for the increase of harmful emissions.

Outside, open air quality data is more widespread than water quality. The EU claims that the costs of medical care for victims of polluted air are billions of euros a year.

3. The problem of recycling waste. In the structure of the total volumes of waste generated in the state, waste of I-III classes of hazard make up less than two percent of the total.

In Ukraine, the share of mining waste (spreading rocks and mineral products) is high - more than 75 percent of all generated waste, of which less than two percent of the municipal waste waste accounted for. Actual volumes of accumulated waste exceed those that are reflected in statistical reporting, as bankrupt and non-operating enterprises that have accumulated significant volumes of waste have not been accounted for during state statistical surveys. Waste disposal sites located in such enterprises have a negative impact on the environment. There is an extremely low level of substitution of primary natural resources through the use of waste products or by-products (including slags).

Unlike the European states in Ukraine, the level of processing and utilization of solid domestic wastes is very low and their landfill rates are high. Much of the landfills are overloaded and do not comply with environmental and sanitary norms.

The significant threat to the environment and human health is the waste generated during the process of medical care, processing of raw materials of animal origin, the pharmacological and cosmetic industry, which contain dangerous pathogenic and opportunistic microorganisms, as well as waste electrical and electronic equipment.

The main reason for such a situation is an imperfect legislative framework, the lack of an effective accounting and reporting system, and a monitoring system in the field of waste management.

Solving this problem is a key task in solving energy and resource independence of the state, saving natural material and energy resources, and tasks of the state environmental policy.

4. Global warming. At the beginning of the 21st century, the world community recognized that climate change is one of the main problems of global development with potentially serious threats to the global economy and international security as a result of increasing direct and indirect risks associated with energy security, food security and drinking water, sustainable existence ecosystems, risks to health and life of people.

The main sources of greenhouse gas emissions in Ukraine are industry, energy and transport.

Protection of waters Ukraine is one of the least water-dependent countries in Europe, while water use in the country is largely inefficient. As a result of toxic, microbiological and nutrient pollution, the ecological condition of river basins, as well as coastal waters and territorial waters of the Black and Azov seas, is worsening. Particularly noteworthy is the unsatisfactory state of the Black Sea estuary, most of which belong to the nature reserve fund and are unique recreational resources. Underground waters of Ukraine in many regions in their quality do not meet the established requirements for water supply sources, which is primarily due to anthropogenic pollution, and their intensive use leads to the depletion of groundwater horizons.

The main sources of water pollution are discharges from industrial facilities, inadequate state of the infrastructure of drainage and treatment facilities, non-compliance with norms of water protection zones, washing and drainage of toxic substances from agricultural lands.

The main contaminating substances are compounds of heavy metals, nitrogen and phosphorus compounds, petroleum products, phenols, sulfates, surfactants. Recently, pollution with medical waste and microplastics, which is not controlled today, is increasing.

Water pollution leads to a variety of diseases of the population, reducing the overall resistance of the organism and, as a consequence, to increase the level of general morbidity, in particular, for infectious and oncological diseases.

The current water monitoring system is inefficient and obsolete, does not meet current European standards[1].

5. Donbass problem. Military actions, destruction of infrastructure and environmentally hazardous enterprises in the temporarily occupied territory of Ukraine caused ecological balance, which led to dangerous changes in the state of the environment, caused damage to health and violated the safety of life for five million people in the territory of about 30 thousand square kilometers.

The main threats are: flooding of mines and the possibility of toxic mined water entering the surface, penetration into groundwater; the threat of their entry into the river Siversky Donets and the Sea of Azov; termination of treatment facilities and damage to toxic and radioactive waste storage facilities; damage to the territories of the nature reserve fund; atmospheric air and soil pollution by chemical products due to ammunition explosions; the destruction of landscapes and vegetation due to the use of military equipment and the construction of defense structures; the destruction of large areas of forests due to fire caused by military actions and uncontrolled felling.

In recent years, there is practically no opportunity for evaluating damage to natural complexes and industrial facilities, performing necessary repair and restoration works, and also carrying out state supervision (control) in the field of environmental protection in the specified territories.

Conducting environmental monitoring of the territory of Donetsk and Luhansk Oblasts, where the state authorities temporarily do not exercise their powers, with the possible involvement of international environmental experts in order to assess the environmental situation, is becoming more and more relevant.

Ukraine's link with the EU

How to adopt EU environmental standards? It is not enough to adopt the necessary laws - we are traditionally faced with the problem of their application in practice.

Currently, the process of approximation of Ukrainian environmental legislation to EU norms is actively underway in Ukraine.

However, there is a great deal of complication: Ukraine is not a EU member state, so enforcement mechanisms that are traditionally used in the EU do not work for Ukraine.

Ukraine does not have systemic mechanisms or tools aimed at improving legislation or policies. One of the reasons for this situation is the lack of practice and experience in formulating, implementing and evaluating public policy in certain areas, including the environment[2].

In recent years, attempts have been made to develop state policies, but we have not yet come to the stage of evaluating their implementation.

And existing control practices (parliamentary hearings, regulatory impact analysis, analysis of the compliance of Ukrainian legislation with EU law, public assessments) are not systemic and can not be considered as full-fledged mechanisms.

Among the reforms and legislative changes currently being implemented in Ukraine, the implementation of the environmental component of the EU-Ukraine Association Agreement is an important part.

The introduction of European principles and approaches gives hope that our environmental problems will be less, and the idea that "the environment has no boundaries" will not only be a good thesis, but a reality.

The obligation to implement the environmental component of the Association Agreement requires support from every citizen who needs to be environmentally conscious and responsible.

Ukraine has already passed Environmental Impact Assessment (EIA) and Strategic Environmental Assessment (SEA) Laws to implement the Agreement. The first law provides consideration and minimization of environmental risks for the construction of various objects, including infrastructure, at the planning stage. This process is transparent with the involvement of the public and local communities, whose views must be taken into account together with the conclusions on the environmental impact of the project when deciding on the start of its implementation. The second law obliges public authorities and local governments to assess the environmental consequences, including for public health, in the long run at the stage of planning strategies, plans, programs, etc., including changes to them. "

In recent years, attempts have been made to develop state policies, but we have not yet come to the stage of evaluating their implementation.

First, we can use the results of the "Environmental Implementation Review" by studying what problems a country faces in the process of implementing European policies and legislation in each specific area in which reform is taking place in Ukraine[3].

The Association Agreement between Ukraine and the EU gave an impetus to systematic work on environmental reforms in Ukraine and will serve as a guideline for change in the coming years. After a complicated and long process of ratification by the European side of the Association Agreement from September 1, 2017, **the full implementation of its requirements began.** The ecological component of the

Agreement is reflected mainly in the special chapter devoted to the environment, and in other tangential areas (energy, trade, agriculture, tourism). Currently, most of the activities under the Association Agreement are focused on the process of approximation of Ukrainian legislation to EU norms and standards

Main phrase: There are no signs of synergy (at least in the field of environmental protection) between the three overriding processes in Ukraine-implementation of the Association Agreement, regional policy and decentralization. These processes need to complement each other, which will contribute to the effective achievement of the goals of each of them and the goals of each separate environmental reform.

Ways of solving ecological problems

1. Ecological Constitution.

The proposed Constitution may resolve a number of important issues for the world community and its member: to form a system of environmental human rights and to consolidate its right to a safe environment; to determine the directions of the world environmental policy, as well as the ecological cooperation of states and international organizations; fill in the Galilee in the international legal regulation of environmental relations and make the systemic branch of international ecological law; to create additional international organizational, legal and judicial guarantees of ensuring environmental law and order in the world; to promote the coherent development of national ecological systems. Ukraine should not lose the initiative on this issue. We should seek the convening of a special international conference within the framework of the UN for the elaboration and adoption of the Earth Ecological Constitution. This is not an abstract idea, but a real response to the ecological challenges of the XXI century, which is associated with the further fate of all mankind[4].

2. To introduce a control body in compliance with environmental norms and standards stipulated by the legislation, that is, at the moment, we have a significant number of environmental NGOs, but in fact they do not apply and are not applied, and even the majority of Ukrainian population do not know about them, for example The norm on sanction for non-sorting of garbage, which is scheduled in 2018 is not fulfilled.

The Ministry of Environment and Natural Resources introduces a lot of changes, but they do not work, that is, they must each separate sub-unit determine the scope of powers separately, namely control of the quality of water - one body, on the state of air - another, sorting waste - one more separate and control adhering to the permissible ecological level in the occupied territory of the Donbas.

3. Increase awareness and awareness of the population about the ecological situation in the country by creating billboards, stands and posters in the cities of Ukraine[5].

4. Cooperation of public authorities with international public environmental organizations for the purpose of carrying out actions and active projects among the population.

References

1. <https://mistosite.org.ua/uk/articles/ekolohichni-problemy-i-svidoma-povedinka-shcho-znaiut-zhytelky-i-zhyteli-kyieva>
2. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/06/16/7067180/>
3. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>
4. <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/551/a1-9.pdf?sequence=1>
5. https://docs.google.com/forms/d/19FEMin1kxWNWo5diKzvn4b1DisnKHDZWEeCtzn3GD_k/

edit

Цебинога Вікторія Юрївна
Степаненко Владислав Віталійович

Науковий керівник – Чумак Володимир Валентинович
провідний науковий співробітник відділу
організації наукової роботи,
доктор юридичних наук, доцент

*(Харківський національний
університет внутрішніх справ)*

ПРОТИДІЯ КІБЕРБУЛІНГУ ЯК СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНОГО ЯВИЩА В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Актуальність теми дослідження. Сучасне суспільство неможливо уявити без інформаційно-комунікаційних технологій, а також комп'ютерних систем, що здійснюють чималий вплив майже на всі сфери суспільного життя. В цьому контексті особливу занепокоєність викликають такі звані «кіберзагрози», чії негативні наслідки мають непередбачуваний характер та шкодять найуразливішій категорії населення – дітям.

На сьогодні найактивнішими користувачами мережі «Інтернет» є діти. Статистика подає, що в Україні мережею «Інтернет» уже користуються 200 тис. дітей у віці від 5 до 18 років, і щороку кількість юних користувачів збільшується більше ніж на 30 %. При цьому тільки 15 % батьків здогадуються про труднощі, з якими стикаються їхні діти в мережі. Інтернет у сьогоденні став невід'ємною частиною життя сучасних дітей, їхнім найближчим оточенням. Вони швидко орієнтуються у віртуальному світі, відкривають власні способи використання новітніх можливостей інформаційно-комунікаційних технологій, розвивають нові потреби. У своїх природних експериментах із засвоєння навколишнього середовища діти стикаються з небезпеками і у віртуальному просторі, а батьки цього не помічають. Однією із найгостріших проблем взаємодії дитини з Інтернетом є небезпека зіткнення з агресивними нападами, які називають кібербулінгом [1].

Кібербулінг надзвичайно негативно відображається на психічному стані дитини, залишаючи подекуди психологічні травми на все життя. У сучасній правовій доктрині поняття кібербулінгу, на відміну від поняття булінгу, майже не досліджувалося, проте наразі активно використовується психологами та науковцями з метою визначення форм протидії даному явищу. Наука адміністративного права розглядає кібербулінг крізь призму останніх змін до чинного законодавства України. Відповідні зміни були підписані 16 січня 2019 року Президентом України Петром Олексійовичем Порошенком, відповідно до яких передбачається адміністративна відповідальність за булінг [2]. А оскільки кібербулінг є похідним явищем від звичайного цькування (булінгу), набуває своєї актуальності питання щодо визначення правових засад протидії кібербулінгу та запровадження юридичної відповідальності за кібербулінг.

Тому, зважаючи на вимоги сьогодення, а також сучасну небезпеку кібербулінгу в Україні, виникає життєва необхідність у активізації діяльності органів державної влади щодо нормативно-правового забезпечення та розробки дієвого механізму протидії кібербулінгу, а також здійснення ґрунтовних наукових досліджень з проблематики протидії кібербулінгу.

Проблематика кібербулінгу та форм його протидії для наукового пізнання на сьогодні є новою та ґрунтовних наукових досліджень з обраної тематики ще не проводилось. Проблематику булінгу та кібербезпеки закладено в наукових працях відомих учених: С. Албул, Р. Гришук, М. Грінченко, С. Гнятюка, І. Діордіца, Л. Лушпай, Д. Лейн, О. Ожйова, В. Петросянець, С. Стельмах, А. Губко, Ю. Савальєв, О. Ліщинська, Н. Новікова, О. Корченко, В. Ліпкан, С. Мельник, В. Кашук, І. Катеренчук, В. Грохольський, П. Біленчук, І. Севкова.

Отже, необхідність підвищення ефективності протидії кібербулінгу, недостатність наукових розробок із цієї проблематики, недосконалість нормативних засад регулювання у зазначеній сфері зумовлюють актуальність комплексного дослідження щодо протидії кібербулінгу в Україні.

Мета дослідження полягає у тому, щоб на підставі аналізу чинного законодавства України, історичних, сучасних вітчизняних та зарубіжних наукових джерел визначити сутність, особливості та систему правового регулювання протидії кібербулінгу в Україні, а також сформулювати пропозиції та рекомендації щодо удосконалення її функціонування.

Для досягнення поставленої мети необхідно під час дослідження наукової роботи вирішити такі

завдання:

- визначити концептуальні та методологічні засади дослідження проблем протидії кібербулінгу у науковій літературі;
- визначити й охарактеризувати сучасні форми та типи кібербулінгу в інформаційно-віртуальному просторі;
- охарактеризувати сучасну нормативно-правову базу протидії кібербулінгу в Україні у контексті формування та реалізації державної політики у сфері протидії кібербулінгу;
- виявити правовий зміст національної системи протидії кібербулінгу;
- узагальнити зарубіжний досвід створення національних систем, державних програм протидії кібербулінгу на національному рівні та можливості його використання в Україні;
- розробити конкретні пропозиції та напрямки правового регулювання протидії кібербулінгу в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері протидії кібербулінгу.

Предмет дослідження – правове регулювання протидії кібербулінгу в Україні.

Розділ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КІБЕРБУЛІНГУ

1.1. Сучасний стан наукових досліджень щодо правового регулювання протидії кібербулінгу в інформаційно-віртуальному просторі

Сучасний світ характеризується швидкими темпами розвитку комп'ютерних технологій, інформаційних і комунікаційних систем, що зумовлює появу нових загроз, які чекають на дітей в мережі «Інтернет». Тобто проблема полягає у тому, що діти кожного дня стають потенційними жертвами кібербулінгу у віртуальному просторі. Адже, як слушно зазначає І. Лубенець, засоби комунікації та мережа «Інтернет» для них є частиною життя, а віртуальний світ – засобом соціалізації [3, с. 169].

Явище кібербулінгу сьогодні для світу є досить новим та впливає з явища булінгу. Проблему булінгу вперше було висвітлено на міжнародному рівні у 2015 році з початком досліджень у сфері освіти у школах Міжнародною програмою оцінювання освітніх досягнень учнів (далі – PISA). Результати дослідження, що проводилися PISA у 2015 році, показали, що в багатьох країнах одними з найпоширеніших форм булінгу є вербальний та фізичний. У середньому в країнах Організації Економічного Співробітництва та Розвитку, яка проводить тестування PISA (далі – OECD), приблизно 11 % учнів відповіли, що постійно (бодяй кілька разів на місяць) піддаються насміханням, 8 % – стають об'єктами неприємних чуток у школі, 7 % – часто залишаються «не в темі» [4].

Кібербулінг або кібермобінг – це новітня форма агресії, що полягає у цькуванні дітей одним одного, а також жорстокі дії з боку дорослих, що відбуваються в мережі «Інтернет» за допомогою мобільних телефонів, комп'ютерної техніки, електронної пошти, соціальних мереж тощо.

За даними американської компанії Harris Interactive, 43 % американських підлітків у віці 13–17 років постійно стикаються з феноменом кібербулінгу, який відбувається в Інтернеті або з використанням інших електронних пристроїв. На жаль, в Україні подібна статистика не ведеться, але про поширеність таких випадків можна судити за результатами окремих досліджень і з повідомлень засобів масової інформації [3, с. 170].

Перші прояви кібербулінгу беруть свій початок у Сполучених Штатах Америки (далі – США), коли однокласники 15-річної Джуді Румб записали відео з коментарями про її надмірну вагу, відверті знущання в її бік та дату її майбутньої смерті, в подальшому підлітки опублікували це відео на одному із вебсайтів.

В Україні прояви кібербулінгу порівняно із країнами Європейського Союзу (далі – ЄС) ще не призвели до найтяжчих наслідків цього явища. За офіційними даними в Україні, поки що відомі декілька випадків прояву кібербулінгу. Перший випадок має місце у місті Чернігові наприкінці 2017 року, коли однокласники спочатку побили дівчину у школі, а потім розмістили відео з коментарями, що принижують честь і гідність дівчини, в мережі «Інтернет», поширили через соціальні мережі. Також має місце випадок кібербулінгу, що стався на Закарпатті, тоді школярка закінчила життя самогубством через систематичні цькування на свою адресу в соціальних мережах.

В Україні, на жаль, на сьогодні тільки-но проводяться дослідження у сфері протидії

кібербулінгу, проводяться заходи кіберполіцією та іншими підрозділами правоохоронної системи, але ці заходи потребують удосконалення щодня, адже кібербулінг постійно розвивається, виникають нові форми його прояву, тому необхідно оперативно й адекватно на них реагувати.

1.2. Методологічні підходи до вивчення кібербулінгу в інформаційно-віртуальному просторі

Як вже було вказано вище, кібербулінг є досить новим соціальним явищем, що знайшло свій прояв у зв'язку з розвитком комп'ютерних та інформаційних технологій в мережі «Інтернет». Для правильного застосування дефініції «кібербулінг» слід дослідити зміст цього поняття.

Кібермобінг – походить з англійської мови (від англ. – cyber-mobbing), також може вживатися Інтернет-мобінг (Internet-mobbing), кібербулінг (cyberbullying), під яким прийнято розуміти умисні образи, погрози, дифамації і повідомлення іншим даних, що компрометують інших за допомогою сучасних засобів комунікації, як правило, протягом тривалого періоду часу [5].

Термін «кібербулінг» походить від двох англійських слів: «кібер» і «булінг». «Кібер» означає віртуальне комп'ютерне середовище; «bull» означає бик, бугай, галаслива людина, в переносному значенні – агресивна людина [6].

Як вказує В. М. Фурашев, кібербулінг – це новітня форма агресії, яка передбачає собою напади з метою нанесення психологічної шкоди: насміхання, цькування, маніпулювання через інформаційно-комунікаційні засоби, а саме: мобільний телефон, електронну пошту, соціальні мережі й інше [7].

Явище кібербулінгу тісно пов'язане з агресією і визначається як агресивна поведінка суб'єктів дискурсу у кіберпросторі [8, с. 379]. Агресія має цілеспрямований характер, що полягає у навмисному нанесенні шкоди жертві [9, с. 22; 10, с. 2; 11, с. 13–15].

За соціально-психологічним підходом поняття «кібербулінг» визначається як форма конфліктної, агресивної поведінки, що викликає негативні емоції жертв у вигляді депресивної симптоматології, психосоматичних і навіть суїцидальних проблем. Відповідно, учасники кібербулінгу виконують психологічні ролі агресора (кібер агресора) та жертви [12–15].

У межах соціально-правового підходу у науковців виникає проблема правової ідентифікації явища кібербулінгу [16; 17], що, своєю чергою, вимагає вирішення низки питань, пов'язаних із визначенням типологічних і функціональних ознак досліджуваного явища.

На сьогодні в науковій літературі існують різні точки зору щодо тлумачення поняття «кібербулінг». М. Фадєєва вказує, що кібербулінг – це агресивна поведінка певної особи, частіше підлітка, яка здійснюється проти конкретної дитини (жертви) засобами електронної комунікації (Інтернет, мобільні телефони, соціальні мережі) [18, с. 24]. А. Л. Найдьонова дотримується думки, що кібербулінг – це новітня форма агресії, що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкочити, принизити людину за допомогою інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж тощо [19, с. 4].

Досить цікавою видається думка І. Лубенець, яка вказує, що кібербулінг – це систематичні умисні дії з боку особи або групи осіб (частіше підлітків) із використанням інформаційно-комунікаційних засобів, спрямовані проти іншої особи (осіб), метою або наслідком яких є залякування, порушення права на безпечне навчання, повагу, честь, гідність, майно, здоров'я і життя, обмеження свободи волевиявлення особи (осіб) тощо [3, с. 170].

Загальноприйнятим є таке тлумачення кібербулінгу, як напади з метою нанесення психологічної шкоди, цькувань, психічного насильства, що здійснюються через електронну пошту, миттєві повідомлення, що розгортаються в чатах, на вебсайтах; у соціальних мережах; діють через текстові повідомлення або через зображення (відео).

1.3. Форми та типи кібербулінгу в інформаційно-віртуальному просторі

Для того щоб запровадити нові форми протидії кібербулінгу у віртуальному просторі, необхідно визначити форми та типи кібербулінгу, адже кожна дитина є індивідуальною, зі своїми особливостями, що зумовлює впровадження індивідуально-типологічного підходу до протидії кібербулінгу.

На сьогодні у світі існують різні класифікації щодо форм і типів кібербулінгу. Так, в Україні виділяють такі типи кібербулінгу як: анонімні погрози; телефонні дзвінки; переслідування; тролінг – полягає у розміщенні повідомлень провокаційного вмісту в мережі «Інтернет» [20, с. 35] та сексуальні посягання.

У США та країнах ЄС виділяють вісім типів кібербулінгу [19, с. 14–17], а саме: 1. Перепалки, або флеймінг (від англ. flaming – пекучий, гарячий, полум'яний) – обмін короткими гнівними і запальними репліками між двома чи більше учасниками з використанням комунікаційних технологій; 2. Нападки, постійні виснажливі атаки (англ. harassment) – залучення повторюваних образливих повідомлень; 3. Обмовляння, зведення наклепів (denigration); 4. Самозванство, втілення в певну особу (impersonation) – переслідувач позиціонує себе як жертву, використовуючи її пароль доступу до її аккаунту в соціальних мережах, блогу, пошти, системи миттєвих повідомлень тощо, а потім здійснює негативну комунікацію; 5. Ошуканство, видурювання конфіденційної інформації та її розповсюдження (outing & trickery) – отримання персональної інформації в між особовій комунікації та передача її (текстів, фото, відео) в публічну зону Інтернету або поштою тим, кому вона не призначалась; 6. Відчуження (остракізм) або ізоляція; 7. Кіберпереслідування; 8. Хеппіслеппінг (від англ. happyslapping – щасливе ляскання).

Кібербулінг може здійснюватися у двох основних формах: персоніфікованій, який передбачає адресну розсилку інформації жертві, та неперсоніфікованій – полягає у розповсюдженні інформації жертви й поширенні її в публічному інформаційному просторі для невизначеного кола осіб. Друга форма кібербулінгу є більш суспільно небезпечною.

Підсумовуючи вище викладене, слід зазначити, що кожного дня кібербулінг набуває значного поширення і стає загальносвітовою проблемою, що зумовлює актуальність дослідження різних аспектів цього явища, аналіз різних підходів до його вивчення, визначення різних типів і форм свого прояву та розроблення на цій основі новітніх форм і методів протидії кібербулінгу не лише на загальнодержавному, але й на світовому рівнях.

Розділ 2 ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ КІБЕРБУЛІНГУ В УКРАЇНІ

Зростання залежності людини, суспільства та національних інфраструктур (енергетичної, транспортної, телекомунікаційної) від належної роботи інформаційно-телекомунікаційних систем робить їх уразливими для протиправного впливу з кібернетичного простору, що, своєю чергою, підвищує ризик виникнення надзвичайних ситуацій, створює реальні загрози життєдіяльності людини, суспільства, держави, подальшому соціально- економічному розвитку та національній безпеці України [21, с. 299].

Побудова надійної та дієвої системи забезпечення кібернетичної безпеки в Україні вимагає від органів державної влади чіткого визначення напрямів державної політики у сфері протидії кібербулінгу та випереджального реагування на динамічні зміни, що відбуваються у світі в сфері забезпечення кібернетичної безпеки.

До механізму правового регулювання, що охоплює явище кібербулінгу, ми відносимо: Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» № 2361-VIII 05.10.2017 року, відповідно до якого об'єктами кібербезпеки та кіберзахисту є: 1) конституційні права і свободи людини і громадянина; 2) комунікаційні системи всіх форм власності, в яких обробляються національні інформаційні ресурси та/або які використовуються в інтересах органів державної влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів та військових формувань, утворених відповідно до закону [22].

Також це запровадження стратегії національної безпеки України від 6 травня 2015 року, де закріплено такі пріоритети інформаційної та кібернетичної безпеки, як:

- удосконалення професійної підготовки у сфері інформаційної безпеки, упровадження загальнонаціональних освітніх програм з медіа культури із залученням інститутів громадянського суспільства та бізнесу;
- моніторинг кіберпростору з метою своєчасного виявлення, запобігання кіберзагрозам та їх подальшої нейтралізації;
- розвиток спроможностей правоохоронних органів щодо розслідування кіберзлочинів [22].

Новелою для вітчизняного законодавства стало підтримка законопроекту, що передбачає відповідальність за булінг. Законодавець визначив у КУпАП «Стаття 173-4 «Булінг», тобто моральне, або фізичне насильство, агресія, у будь-якій формі, або будь-які інші дії, вчинені з метою викликати страх, тривогу, підпорядкувати особу своїм інтересам, що мають ознаки свідомого жорстокого ставлення – тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Приховування випадків булінгу педагогічним, науково-педагогічним,

науковим працівником, керівником, або засновником закладу освіти – тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [23].

Аналіз чинного законодавства України у сфері забезпечення кібернетичної безпеки та протидії кіберзагрозам, зокрема протидії кібербулінгу, дає змогу констатувати, що розвиток комп'ютерних, інформаційних технологій випереджає чинне законодавство у вище вказаній сфері та потребує свого подальшого законодавчого вдосконалення. Адже на сьогодні немає єдиного нормативного акта, який був би спрямований на правове регулювання кібербулінгу в Україні. Тому вважаємо за необхідне прийняти нормативно-правовий акт щодо протидії цього негативного явища в Україні.

Розділ 3 МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ КІБЕРБУЛІНГУ

Стрімкий технологічний прогрес, розвиток комп'ютерних та інформаційних технологій у сучасних умовах євроінтеграції змушують держані органи звертатися за допомогою до зарубіжного досвіду. Явище кібербулінгу у сучасному його розумінні в країнах ЄС та інших державах світу зародилось на початку 2010 року та мало поодинокі випадки, у 2015–2017 роках це явище набуло свого масового поширення.

Так, першою країною, яка на законодавчому рівні закріпила засоби протидії кібербулінгу – це Південна Корея. Посадовці Південної Кореї у 2007 році розробили та прийняли законопроект, що спрямований на боротьбу проти кібермобінгу в мережі Інтернет шляхом захисту інформаційних технологій і комп'ютерних систем.

Щодо країн ЄС, то першими на світовій арені з проблематикою кібербулінгу (кібермобінгу) виступила Франція. Як повідомляють із відкритих джерел, у травні 2011 року міністр освіти Франції спільно з власником соціальної мережі Facebook постановила: мобери (тобто особи, які здійснюють напади в мережі «Інтернет») повинні бути ідентифіковані і за певних обставин звільнені від занять або виключені зі школи. Вчителі зобов'язані вести облік контенту блогів [5].

У Німеччині кібермобінг не має власної об'єктивної сторони злочину, проте окремі його сторони є кримінально караними. Кібермобінг у Німеччині зараховується до делікту – приватного або цивільно-правового проступку, який тягне за собою покарання для дорослих до 5 років. Підлітки, як правило, піддаються меншому покаранню – до 10 років арешту або примусових виправних робіт. Існують закони про захист прав молодого покоління, в яких існують параграфи, що регулюють використання медіа [24].

У США явище кібермобінгу отримало свій розвиток у 2009 році, коли з'явилися перші смертельні фатальні наслідки, проте навіть незважаючи на жахливі наслідки кібермобінгу, цей прецедент не знайшов свого нормативно-правового закріплення у чинному законодавстві США. Зокрема, Федеральний суддя США зняв звинувачення з п'ятдесятирічної матері, оскільки остання не була зареєстрована під своїм ім'ям. На думку судді, вона не змогла розібратися в численних пунктах умов договору приєднання, прочитала його не уважно і підписала. Разом зі своєю тринадцятирічною дочкою вона під фальшивим профілем здійснювала третирування знайомої дочки в соціальній мережі MySpace, що призвело до суїциду останньої [24]. Законодавче закріплення явища кібермобінгу було прийнято лише в деяких штатах США. Наприклад, у штаті Міссурі в 2008 році був прийнятий закон проти кібермобінгу, який був викликаний самогубством тинейджера, що мало широкий суспільний резонанс [25].

Також варто зазначити, що з метою забезпечення нормального функціонування інформаційних технологій, забезпечення інформаційної та кібернетичної безпеки в США було створено низку державних органів та оперативних служб, а саме: Цілодобовий командний центр кібер спостереження (далі – CyWatch), який у випадку значних кібератак об'єднує ресурси Федеративного бюро розслідувань (далі – ФБР). Це дозволяє забезпечувати зв'язок юридичних аташе на місцях і приватного сектора з федеральними кібер центрами, урядовими установами й офісами ФБР [24, с. 18].

У зв'язку зі все більшим поширенням кібербулінгу починають з'являтися різні спеціалізовані центри, «телефони довіри» або «гарячі лінії», притулки для жертв від психічного насильства. Зокрема, у Канаді на сьогодні вже існує та діє освітня реабілітаційна програма як для дітей, які стали жертвами кібербулінгу, так і їх батьків.

Підсумовуючи вищевикладене, варто зазначити, що кібербулінг виявився можливим завдяки

широкому спектру нерационального використання інформаційних технологій, комп'ютерних систем і віртуального простору. Саме тому необхідно, насамперед, поглибити наукові дослідження протидії кібербулінгу з урахуванням сучасних тенденцій розвитку комп'ютерних та інформаційних технологій, а також запозичити досвід країн ЄС та інших держав світу, що вже успішно протидіють кібербулінгу.

Розділ 4

МАГІСТРАЛЬНІ НАПРЯМКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ КІБЕРБУЛІНГУ В УКРАЇНІ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ КІБЕРБЕЗПЕКИ

Національна безпека України, її економічне процвітання, соціальне й інформаційне благополуччя дедалі більше залежать від доступності, цілісності та конфіденційності інформаційних ресурсів, що забезпечуються інформаційно-комунікаційними технологіями, або в більш широкому розумінні – кіберпростором. Водночас зростання залежності від інформаційних технологій робить сучасне українське суспільство більш уразливим перед можливими негативними наслідками протиправного використання кіберпростору [25, с. 339].

Протягом останніх років керівництвом держави було здійснено низку важливих однак поки що декларативних заходів, спрямованих на розбудову за початковим задумом повноцінної національної системи кібербезпеки, посилення заходів кібербезпеки держави [26]. Проте, незважаючи на ті заходи, що закріплені в нормативно-правових актах та впроваджуються у реальне життя громадян, на сьогодні не повною мірою охоплене питання щодо впровадження нових форм протидії кібербулінгу в сучасних євроінтеграційних процесах.

У процесі євроінтеграції ВРУ у встановленому законом порядку ратифікувала Конвенцію про кіберзлочинність від 07.09.2005 року № 994-575, згідно з якою Україна взяла на себе такі зобов'язання [27]:

- вживати таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за навмисне перехоплення технічними засобами, без відповідного на це права конфіденційної інформації;
- вживати таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за навмисне пошкодження, знищення, погіршення, зміну або приховування комп'ютерної інформації без відповідного на це права.

На сьогодні в умовах розвитку комп'ютерних та інформаційних технологій Україна належить до п'ятірки країн світу за рівнем кібербулінгу. У зв'язку з цим необхідно на законодавчому рівні розробити нормативно-правову базу, що спрямована на протидію кібербулінгу в Україні.

На наш погляд, з метою вдосконалення сучасних напрямків протидії кібербулінгу та впровадження нових форм протидії цьому явищу необхідно дотримуватись таких положень:

- кібербулінг – це пряма атака на фундаментальні цінності прав дитини, демократії та правової держави;
- держава повинна бути ініціатором упровадження наукових досліджень і зарубіжного досвіду протидії кібербулінгу, використовувати весь арсенал наявних у їх розпорядженні правових засобів для протидії та припинення діяльності кібербулерів;
- правоохоронні органи (органи Національної поліції) повинні мати єдину стратегію та нормативну базу для можливості ефективного реагування на випадки кібербулінгу в мережі «Інтернет», особливо в соціальних мережах;
- саме в кризових ситуаціях прояву кібербулінгу повага до прав і свобод дитини становиться актуальнішою, а вимогливість з боку держави до питання забезпечення правових гарантій прав і свобод громадян повинна зростати.

Дотримуючись вищевказаних положень, необхідно виділити низку заходів і магістральних напрямків упровадження новітніх форм протидії кібербулінгу, таких як:

- 1) створення єдиної державної політики у сфері протидії кібербулінгу шляхом прийняття основних нормативно-правових актів: Закону України «Про протидію кібербулінгу в Україні», Національну Стратегію протидії кібербулінгу та Національну програму з протидії кібербулінгу;
- 2) на законодавчому рівні закріпити механізм виявлення, оцінки, фіксації та блокування

проявів кібербулінгу;

3) суб'єктам, які безпосередньо здійснюють заходи із забезпечення кібербезпеки в Україні, розробити спільними діями програму, яка блокувала би потрапляння негативної інформації до різних віртуальних мереж та інтернет-ресурсів;

4) налагодити взаємодію інститутів громадянського суспільства та органів державної влади щодо протидії кібербулінгу шляхом проведення консультацій, спільних нарад і засідань, зустрічей та обговорень щодо протидії кібербулінгу в Україні;

5) виявлення та притягнення до відповідальності осіб, що є суб'єктами кібербулінгу, шляхом створення Реєстру кібербулерів і моніторингу їх діяльності, активності у соціальних мережах;

6) узагальнення міжнародного досвіду у сфері протидії кібербулінгу;

7) створення на базі психологічних центрів України та на базі Національної поліції України телефонів гарячої лінії з метою швидкого реагування на факти кібербулінгу, діяльності кібербулерів та надання психологічної підтримки жертвам кібербулінгу;

8) на прикладі статті КУпАП 173-4 «Булінг» доповнити КУпАП статтею 173-5 «Кібербулінг», де останній – це вид психічного насильства, умисні образи, погрози, цькування, дифамації і повідомлення іншим, що здійснюються за допомогою сучасних засобів комунікації, телефонів, електронної пошти, соціальних мереж, як правило, протягом тривалого періоду часу.

У зв'язку з чим вважаємо за доцільне прийняти Закон України «Про протидію кібербулінгу в Україні», Національну Стратегію протидії кібербулінгу та Національну програму з протидії кібербулінгу, створити робочі групи з питань протидії кібербулінгу та забезпечення раціонального використання ІТ-технологій, а також розробити систему захисту інформаційних та комп'ютерних технологій; на основі вітчизняного та міжнародного досвіду протидії кібербулінгу запровадити новий міжнародний орган протидії кібербулінгу, основною метою якого стане визначення основних кіберзагроз, його особливостей, засобів його протидії шляхом постійного моніторингу та аналізу проявів кібербулінгу.

Отже, в сучасних умовах євроінтеграції необхідно акумулювати власні зусилля та міжнародну допомогу (інформаційну, правову, технічну) для ефективного вдосконалення наявних засобів протидії кібербулінгу та визначення новітніх форм його протидії.

ВИСНОВКИ

Отже, на сьогодні в умовах євроінтеграції стан кібербезпеки далеко від оптимального та потребує свого подальшого вдосконалення. А питання протидії кібербулінгу є ключовим у рамках забезпечення кібернетичної безпеки в Україні та захисту від кіберзагроз.

Розвиток комп'ютерних та інформаційно-комунікаційних технологій зумовлює появу нових форм і типів кібербулінгу, що потребують впровадження новітніх форм його протидії. У зв'язку з чим ми пропонуємо:

- розробити та прийняти Закон України «Про протидію кібербулінгу в Україні», встановити основний понятійно-категоріальний апарат у сфері кібербулінгу, а також шляхом забезпечення імплементації необхідних термінів до чинного законодавства України внести зміни та доповнення до Законів України «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про телекомунікації» тощо; внести зміни та доповнення до Законів України «Про національну безпеку України» та «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України»;

- розробити та прийняти Національну Стратегію протидії кібербулінгу;

- розробити Національну програму з протидії кібербулінгу спільно з Міністерством освіти і науки України, Міністерством внутрішніх справ України;

- створити Національний Реєстр кібербулерів з метою швидкого реагування на будь-які прояви кібербулінгу та застосування заходів профілактики до правопорушників;

- створити підрозділ Національної поліції України, на який буде покладено завдання із протидії кібербулінгу та проведення профілактичних заходів;

- запровадити адміністративну відповідальність за будь-які форми та типи кібербулінгу шляхом внесення змін та доповнень до чинного Кодексу України про Адміністративні правопорушення, де затвердити адміністративну відповідальність, а саме: громадські роботи для дітей-кібербулерів та штраф для їх батьків; Зокрема, доповнити КУпАП статтею 173-5 «Кібербулінг», де останній – це вид психічного насильства, умисні образи, погрози, цькування, дифамації і повідомлення іншим, що здійснюються за допомогою сучасних засобів комунікації, телефонів, електронної пошти. Та передбачити: накладення штрафу від двадцяти до шістдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; ті самі дії, вчинені повторно протягом року після

накладення адміністративного стягнення, або вчинені відносно неповнолітнього, або вчинені з особливою жорстокістю – тягнуть за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Вчинення малолітніми, або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, правопорушення, відповідальність за яке передбачено цією статтею, – тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

– впровадити законодавчі механізми щодо надання правоохоронними органами України інформаційної, консультативної та технічної допомоги особам, які потребують допомоги від дій кібербулерів та дії на них кібербулінгу;

– удосконалити міжнародну правову взаємодію з питань протидії кібербулінгу;

– використовувати за єдиним замислом патріотичний ресурс (працівників недержавних установ, звичайних громадян України – хакерів-любителів) для виконання завдань протидії кібербулінгу в інтернет-просторі з метою формування суспільної думки через соціальні мережі, форуми, блоги;

– об'єднати ЗМІ різних форм власності навколо національної ідеї з метою розвитку інформаційної політики держави протидії кібербулінгу. Вони повинні бути носієм ідеології, оскільки майже вся інформація про події в країні та за її межами поширюється через їхні комунікативні канали.

На окрему увагу заслуговує необхідність прийняття Закону України «Про протидію кібербулінгу в Україні», Національної Стратегії протидії кібербулінгу та нової статті КУпАП 173-5 «Кібербулінг». Реалізація вище зазначених заходів протидії кібербулінгу сприятиме збереженню стабільності в суспільстві, соціальному та економічному розвитку країни, зміцненню її обороноздатності та інформаційної безпеки й полягатиме у безпечному користуванні кіберпростором та інформаційно-комунікаційними технологіями.

Список використаних джерел

1. Кібербулінг: способи розпізнання і захист : метод. порадник. URL: <http://yampir-rvo.edukit.sumy.ua/Files/downloads/D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9A%D1%96%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B1%D1%83%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B3%20%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BF%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%96%20%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82.docx> (дата звернення: 09.04.2019).
2. Президент підписав закон, яким вводиться адміністративна відповідальність за булінг. *УНІАН: інформаційне агентство*. URL: <https://www.unian.ua/society/10411209-prezident-pidpisav-zakon-yakim-vvoditsya-administrativna-vidpovidalnist-za-buling.html> (дата звернення: 09.04.2019).
3. Лубенець І. Кібернасильство (кібербулінг) серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *Національний юридический журнал: теорія і практика*. ІУНІЕ 2016. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2016/3/38.pdf> (дата звернення: 09.04.2019).
4. PISA 2015 Results (Volume III): Students' Well-Being. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/pisa-2015-results-volume-iii/bullying_9789264273856-12-en#page17 (дата звернення: 09.04.2019).
5. Кібермобінг. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%96%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%BE%D0%B1%D0%B1%D1%96%D0%BD%D0%B3> (дата звернення: 09.04.2019).
6. Кібербулінг. *Вікісловник*. URL: <https://uk.wiktionary.org/wiki/кібербулінг> (дата звернення: 09.04.2019).
7. Фурашев В. М. Інформаційна небезпека: Кібербулінг. *Кібербезпека та інтелектуальна власність: проблеми правового забезпечення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 квіт. 2017 р.). Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» ; Вид-во «Політехніка». 2017. Ч. II. С. 72–75.
8. Smith P., Mahdavi J., Carvalho M., Fisher S., Russell S., Tippett N. Cyberbullying: it's nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2008. Vol. 49 (2). P. 376–385.
9. Александрова А. В. Нравственность, агрессия, справедливость. *Вопросы психологии*. 1992. № 1. С. 21–25.
10. Buss A. H. Physical aggression in relation to different frustrations. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1963. Vol. 67. P. 1–7.
11. Buss A. H. The psychology of aggression. New York : Wiley, 1961. 307 p.
12. Белоус Н. А. Структура конфликтного дискурса. Ульяновск : УлГУ, 2007. 214 с.
13. Borg M. G. The emotional reaction of school bullies and their victims. *Educational Psychology*. 1998. Vol.

18 (4). P. 433–444.

14. Wilson D., Sperber D. Meaning and Relevance. Cambridge University Press, 2012. 395 p.

15. Sourander A., Klomek A., Ikonen M., Lindroos J., Luntamo T. Psychological risk factors associated with cyberbullying among adolescents. *Archives of General Psychiatry*. 2010. Vol. 67. P. 720–728.

16. Agnew R. Pressured in to crime: an overview of general strain theory. New York : Oxford University Press, 2006. P. 659–660.

17. Ericson N. Addressing the problem of juvenile bullying // OJJDP Fact Sheet#27 / U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. Washington D.C. : U.S. Government Printing Office, 2001. P. 1–2.

18. Фадєєва М. В. Структура психологічної готовності вчителя до надання психологічної допомоги дитині – жертві кібербулінгу. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Серія : Педагогіка і психологія. 2013. Вип. 39. Ч. 1. С. 21–27.

19. Найдьонова Л. А. Кібербулінг або агресія в Інтернеті: способи розпізнання і захист дитини : метод. рекомендації. Київ, 2011. Вип. 4. 34 с.

20. Шеломенцев В. П. Сутність організаційного забезпечення системи кібернетичної безпеки України та напрями його удосконалення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія та практика)*. 2012. № 2 (28). С. 299–309.

21. Шеломенцев В. П. Сутність організаційного забезпечення системи кібернетичної безпеки України та напрями його удосконалення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія та практика)*. 2012. № 2 (28). С. 299–309.

22. Collins English Dictionary – Complete & Unabridged 10th Edition. URL: <http://dictionary.reference.com> (дата звернення: 09.04.2019).

23. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (дата звернення: 09.04.2019).

24. Пядишев В. Г. Місце кібертероризму у структурі кіберзлочинності та напрями боротьби з ним. *Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 жовт. 2016 р.). Одеса : ОДУВС, 2016. С. 17–19.

25. Діордіца І. В. Адміністративно-правове регулювання кібербезпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2018. 521 с.

26. Порошенко ввел в действие решение СНБО об усилении мер по кибербезопасности. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.net/politics/2108261-poroshenko-vvel-v-deystvie-reshenie-snbo-ob-usilenii-mer-po-kyberbezopasnosti.html> (дата звернення: 09.04.2019).

27. Конвенція про кіберзлочинність від 07.09.2005 № 994-575 URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575 (дата звернення: 09. 04. 2019)

Вовк Анастасія Василівна
Купленікова Анастасія Олександрівна
Хома Анна Ігорівна

Науковий керівник – Бойко Інна Семенівна
доцент кафедри морського права
факультету морського права і менеджменту,
кандидат політологічних наук

*(Національний університет
«Одеська морська академія»)*

РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ МОРЯКІВ В УМОВАХ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Кожен має право на життя, свободу і власність
Дж. Локк

Обґрунтування актуальності теми. На сьогодні проблема функціонування громадянського суспільства та взаємозв'язок з ліберальними державами є досить актуальною. Світ не стоїть на місці, розвиваються новітні технології, з'являються нові погляди на життя, зокрема й нові ідеї щодо запровадження механізму регулювання суспільних відносин, тобто вдосконалення лібералізму в сучасних умовах.

Уявлення про права людини розвивались у межах західної ліберальної традиції. Згідно із сучасними міжнародними стандартами, які склалися під її впливом, держава повинна гарантувати права людини: права на незалежність від влади; права на участь у владі; економічні, соціальні та культурні права [33; с. 24]. Одним із важливих напрямлень ліберальної держави є, і ми вважаємо, що завжди буде, міжнародна співпраця.

Як зазначав Петер Шрьодер, для лібералізму характерні такі принципи і цінності, як свобода і відповідальність, приватна власність і конкуренція, рівність можливостей і рівність перед законом, різноманітність і громадянські права, людська гідність і терпимість. Ліберали переконані, що їх найкращим чином можна досягти через застосування викладених у подальшому ліберальних принципів і цінностей [33].

Оскільки Україна за геополітичним розташуванням є морською державою, то вона повинна сприяти забезпеченню вільного розвитку прав й свобод своїх громадян, зокрема, моряків, які нелегкою працею та здоров'ям добувають визнання статусу України як дійсно морської сучасної держави.

Тому ми вирішили приділити значну увагу проблемі реалізації та захисту прав українських моряків на міжнародному та національному рівні в сучасних умовах.

Метою праці є визначення особливостей правового регулювання захисту прав українських моряків в умовах ліберальної трансформації держави України.

Для досягнення поставленої мети визначено основні **завдання**:

- надати тлумачення поняття «моряк» відповідно до міжнародних та національних стандартів;
- проаналізувати нормативно-правову базу щодо працевлаштування моряків України;
- розкрити роль крюїнгових компаній та Профспілки робітників морського транспорту України у механізмі реалізації соціально-економічних прав українськими моряками;
- визначення актуальних проблем національного та міжнародного рівня, з якими зіштовхуються українські моряки.

Об'єктом дослідження є процес ліберальної трансформації української держави.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних і практичних аспектів реалізації соціально-економічних прав моряками України в умовах ліберальної трансформації української держави.

Методологічне підґрунтя дослідження. Для вирішення завдань роботи використовувалися такі загальнотеоретичні та спеціально-наукові методи пізнання правових явищ: діалектичний (для дослідження явищ в їх взаємозв'язку); порівняльно-правовий (для наочного порівняння реалізацій соціально-економічних прав українськими на національному і міжнародному рівнях); формально-догматичний та герменевтичний методи (при тлумаченні нормативних документів міжнародного та

національного права).

Аналіз використаних джерел та літератури. Джерелами, які були використані у процесі підготовки роботи, були такі національні та міжнародні нормативно-правові акти, як Конституція України, Конвенція про працевлаштування моряків, Кодекс торговельного мореплавства, Конвенція Міжнародної організації праці про працю в морському судноплаванні, Конвенція про репатріацію моряків та інші, завдяки яким було проаналізовано основні проблеми та шляхи їх вирішення.

Також були використані праці таких вчених міжнародного і національного рівня, зокрема: Петера Шрьодера, який визначав принципи і цінності лібералізму; І. А. Сердюка, який вивчав питання громадянського суспільства; В. І. Палька, який з'ясував правовий статус моряка; Д. Ю. Велисар, яка досліджувала сучасний стан захисту прав українських моряків; С. В. Благодельського, який проаналізував перспективи реалізації Україною практичних заходів боротьби з піратством.

Розділ 1 ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ УКРАЇНСЬКИХ МОРЯКІВ

1.1. Дефініція терміна «моряк»

Україну можна вважати морською державою, але не через військовий та торговий флот, які, до речі, дуже скромні. Цей статус підтримується виключно українськими моряками. Україна вважається одним з найбільших постачальників робочої сили на судна, що ходять під іноземним прапором. Українські моряки вважаються висококласними професіоналами завдяки морським вищим та середнім спеціальним навчальним закладам [23, с. 112].

Визначення поняття терміна «моряк» ще не знайшло свого чіткого і однозначного тлумачення як в чинному законодавстві України, так і в міжнародному праві. У Новому тлумачному словнику української мови зазначається, що «моряк» – той, хто служить у флоті: мореходець, мореплавець [35].

Точне визначення адресата спеціальних правових норм є необхідним, оскільки в законодавстві України не наводиться визначення терміна «моряк». Згідно зі статтею 49 Кодексу торговельного мореплавства України в екіпаж судна входять капітан, інші особи командного складу і суднова команда. До командного складу судна, крім капітана, належать: помічники капітана, суднові механіки, електромеханіки, радіоспеціалісти, судновий лікар, боцман. Суднова команда складається з осіб, які виконують службові обов'язки на судні та не належать до командного складу судна. З цього можна зробити висновок, що українське законодавство до категорії моряків відносить всіх осіб, які є членами екіпажу, незалежно від займаних посад.

Визначення поняття терміна «моряк» дається також у багатьох міжнародних конвенціях. В одних в зміст цього терміну включаються всі особи, що працюють на судні, а в інших – командний склад судна не є складовою цього поняття. Наприклад, в ст.1 Конвенції про працевлаштування моряків № 9 цей термін включає всіх осіб, які працюють в якості членів екіпажу суден, які зайняті в морському судноплаванні, за винятком командного складу [2].

У ст. 2 Конвенції про працю в морському судноплаванні 2006 р. надається робоче визначення поняття терміна «моряк», яке означає «будь-яка особа, яка зайнята на будь-якій посаді або працює за наймом в будь-якій якості на борту судна». Тому пропонується сформулювати це поняття так: «моряк – це фізична особа, яка працює за трудовим договором на судні, що використовується для торгового мореплавства» [7].

1.2. Колізійно-правове регулювання праці українських моряків

На думку фахівців, заснованій на даних Міжнародної організації праці (МОП), Україна в цей час займає одне з провідних місць у світі як країна – постачальник робочої сили на морському ринку праці. У зв'язку з цим вважаємо, що розгляд проблем дотримання та захисту прав українських моряків є одним з найбільш актуальних на цей момент, бо ця категорія працівників є найменш захищеною з боку держави.

Моряки належать до категорії трудових мігрантів, адже їх діяльність пов'язана насамперед із перебуванням за межами Української держави. У цих умовах забезпечення їхніх прав неможливе без застосування положень міжнародного морського права, що робить надзвичайно актуальним ратифікацію Україною важливих міжнародно-правових документів та їх імплементацію в національне законодавство [21, с. 74].

Відповідно до міжнародних стандартів в Україні сформовано систему органів державної влади,

які покликані вирішувати питання забезпечення конституційних прав моряків, а також сприяти запобіганню таким негативним явищам, як потрапляння у піратський полон. Таку систему передусім становлять провідні центральні органи виконавчої влади, до функцій яких віднесені ці питання: Міністерство інфраструктури України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство соціальної політики України, а також Служба зовнішньої розвідки України.

Нормативною базою у цій сфері слугує Конституція України, Цивільний кодекс України, Кодекс торговельного мореплавства України, Постанова КМУ від 31.01.2001 «Про вдосконалення державного нагляду за станом підготовки та дипломування моряків», накази Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства інфраструктури України. На нашу думку, існуючої національної нормативно-правової бази у сфері захисту прав моряків, які працюють за кордоном, недостатньо.

На міжнародному рівні основна правотворча діяльність у цій сфері покладена на Міжнародну організацію праці (ІЛО) та Міжнародну морську організацію (ІМО), безпосередньо діяльність у сфері захисту моряків покладена на Міжнародну федерацію транспортників (далі - ІТФ).

ІТФ має Міжнародну програму розвитку профспілок моряків (ISUDP), направлену на розширення їх можливостей представляти інтереси своїх членів. Вона здійснюється у ряді пріоритетних країн, включаючи Україну, Туреччину, Індонезію, Філіппіни, Росію. Профспілка робітників морського транспорту України є єдиною морською членською організацією ІТФ, що об'єднує понад 78 тисяч моряків [36].

Конвенціями ІЛО регулюються питання зайнятості моряків, мінімальних стандартів на торговельному флоті, професійного навчання, працевлаштування та умов допуску до роботи, репатріації, оплати праці робочого часу, безпеки, медичного та побутового обслуговування, а також соціального забезпечення [21, с. 75].

Україна, на жаль, не застосовує низку документів щодо захисту прав моряків. Зокрема, Україною так і не були ратифіковані Конвенція ІЛО №71 про пенсії морякам, Конвенція ІЛО №91 про оплачувані відпустки морякам, Конвенція ІЛО №134 про запобігання виробничим нещасним випадкам серед моряків, Конвенція ІЛО №165 про соціальне забезпечення моряків, Конвенція ІЛО №186 про працю в морському судноплаванні.

Ратифікація Україною зведеної Конвенції про працю в морському судноплаванні (MLC 2006), яка об'єднує та узгоджує із сучасними вимогами положення 68 чинних конвенцій та рекомендацій МОП в галузі морського трудового права, стала б величезним досягненням на шляху захисту прав українських моряків [7].

У зв'язку з тим, що на міжнародному рівні є велика кількість нормативних актів, які регулюють працевлаштування моряків, виникає ціла низка проблем через те, що ці правовідносини регулюється не тільки трудовим законодавством, а й законами, які мають комплексний (міжгалузевий) характер.

Окремі з проаналізованих документів не узгоджуються ні між собою, ні з загальними нормами трудового законодавства України, що породжує різні колізії, створює певні складності в правозастосовній практиці. З огляду на ці проблеми необхідно на державному рівні здійснити комплексний аналіз положень українського загального та спеціального законодавства, присвяченого працевлаштуванню моряків за кордоном [24, с. 83].

Розділ 2

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКИХ МОРЯКІВ НАЦІОНАЛЬНОГО РІВНЯ

2.1. Крюїнгові компанії та їх роль у працевлаштуванні українських моряків

Більшість українських моряків змушені здійснювати пошук роботи за межами України, у чому значну допомогу їм надають суб'єкти господарювання, які виконують діяльність з посередництва у працевлаштуванні на роботу за кордоном [25, с. 124]. Такими суб'єктами є крюїнгові компанії.

В українському законодавстві немає окремого акта, який би регулював діяльність крюїнгів, тому для цих правовідносин застосовується Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності».

Згідно з п. 20 ст. 7 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [14], діяльність посередницьких компаній підлягає державному ліцензуванню, але є і такі, що працюють «в обхід» закону. Недосвідченим морякам або тим, які через певні негаразди втратили надію отримати роботу, вони пропонують працевлаштування за гроші, а також на судна, які не

відповідають міжнародним стандартам безпеки та якості, видачу фальшивих документів моряка, або внесення до справжніх документів моряка неправдивих відомостей, наприклад, про рейс, якого не було. На нашу думку, таку діяльність слід викориняти, бо вона є прямою загрозою життю та добробуту моряка: фальшиві документи викриваються, судовласники проблемних суден кидають моряків напризволяще не тільки без виплати заробітної плати, а й без засобів на репатріацію, моряки місяцями знаходяться на зламаних або заарештованих судах в іноземних портах без засобів для існування.

Саме у таких складних випадках моряки можуть розраховувати на допомогу з боку ІТФ, українських консульств у державі перебування, уповноваженого ВРУ з прав людини (омбудсмана), профспілок, членами яких вони є, або міжнародних благодійних організацій, таких як Mission to Seafarers, Apostleship of the Sea [21, с. 74].

2.2. Профспілка робітників морського транспорту України як репрезентативний орган у вирішенні проблем національного рівня

Як правило, звернення українських моряків і членів їх сімей за допомогою стосуються таких основних питань: невивплата заробітної плати; оподаткування доходів; пенсійне забезпечення; невивплата компенсації в зв'язку з травмою або смертю моряка. Вивчення зазначеної проблематики дозволяє знайти шляхи вирішення виникаючих проблем і запропонувати морякам ефективні шляхи захисту їх прав та законних інтересів [28, с.132].

Однією з головних проблем є несвоєчасна оплата праці або взагалі невивплата заробітної платні українським морякам. Скаргою найбільш загального характеру, що надходить у ІТФ, є скарга на те, що їхні власники суден не можуть чи не хочуть виплачувати екіпажу заробітну плату. Це може відбутися з усією командою чи лише з одним її членом. У 1998 році завдяки ІТФ морякам була виплачена заборгованість по заробітній платі на суму 41 мільйон доларів США.

Щодо моряків на судах під іноземним прапором, то оплата праці і соціальний захист забезпечуються відповідно до умов колективних угод, що укладаються між профспілками і компаніями, а у разі роботи на судах під українським прапором — відповідно до умов галузевої угоди між Міністерством транспорту України і Профспілкою робітників морського транспорту України (MTWTU). Але як показує практика, моряки України часто виявляються безправними і беззахисними. У всьому світі, включаючи Україну, державні і приватні компанії не виплачують українським морякам належну оплату праці, кидають їх напризволяще, прирікають на голодне, злидарське, принизливе існування.

Якщо контракт між роботодавцем і моряком підписує профспілка – це свідчить про наявність взаємин (прав і обов'язків) як між роботодавцем і профспілкою, так і між моряком і профспілкою. Отже, специфіка підписаних профспілкою контрактів між роботодавцем і моряком полягає в тому, що моряк має можливість вести виникаючу з роботодавцем суперечку не тільки безпосередньо з роботодавцем через судові органи, але і шляхом звертання в профспілку, що підписала зазначений контракт. Профспілковий комітет, зі свого боку, керуючись своїм Статутом, договором (якщо такий існує) з роботодавцем, міжнародними договорами і Конвенціями, зобов'язаний приймати всі наявні в його розпорядженні можливі міри, аж до звернення в судові й інші державні органи, для захисту законних вимог моряка.

До низки проблем з міжнародно-правового регулювання праці моряків Україна додала свої «національні». Однією з таких після заробітної плати є оподаткування доходів моряків. Заробітна плата, одержана від іноземних роботодавців на підставі укладених із ними трудових договорів, належить до таких доходів та оподатковується на загальних підставах за ставкою 18 %. Крім того, згідно з пунктом 16¹ підрозділу 10 розділу XX Податкового кодексу України тимчасово, до набрання чинності рішенням Верховної Ради про завершення реформи Збройних сил, установлюється військовий збір зі ставкою 1,5 % [13].

З інформації, яку надає ІТФ, відомо, що деякі іноземні компанії хитро використовують на своїх судах український прапор, наймають на ці судна через усілякі контори українських моряків на умовах галузевої угоди за найнижчими у світі тарифами, не платять Україні ніяких податків при мінімальних витратах на утримання екіпажу, залишаються недосяжними для українського законодавства, успішно уникають ІТФ акцій, що не можуть бути застосовані до судна під національним, у даному випадку українським прапором. Усе це відбувається відкрито, в умовах абсолютної байдужності держави та її чиновників [27, с. 148].

Наступною за важливістю національною проблемою українських моряків є пенсійне забезпечення. На сьогодні питання пенсійного забезпечення осіб, які працюють у морській галузі,

залишається актуальним. «Як не залишитися за “бортом”?». Так починає свою розмову кожний другий мешканець Одеси, Херсону, Чорноморська, Миколаєва, професійна діяльність якого зараз або в минулому безпосередньо пов'язана з морем, і який, без сумніву, стурбований своїм пенсійним забезпеченням. Оплата праці моряків, як правило, задовольняє їх матеріальні потреби та членів їх сімей на достатньому рівні (особливо тих, хто працює в іноземних компаніях), але занепокоєння людей цієї професії щодо соціального забезпечення є цілком доречним, оскільки вони не підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню і права на пенсію не мають.

Значимо, що та частина моряків, які працюють в море-господарському комплексі України мають право на призначення пенсій на загальних умовах, передбачених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а окремі з них – на пільгові пенсії і на пенсії за вислугу років. Однак, залишаються особи, які не виконали умов, що встановлені законодавством для призначення пенсійних виплат, і в першу чергу це ті моряки, що працюють під іноземним прапором. Для цієї категорії працівників законодавством передбачені два напрямки, якими вони можуть реалізувати своє право на пенсійне забезпечення.

Перший напрям, передбачений у ст. 12 ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», яка встановлює добровільну участь особи в системі державного пенсійного страхування шляхом укладення договору та сплати внесків до Пенсійного фонду України за певний період, який особа бажає зарахувати до свого страхового стажу [12].

Другий напрям – участь у недержавних пенсійних фондах (далі НПФ), котрі вже набули значного поширення у розвинутих країнах та набувають все більших темпів розвитку в Україні. Зосередимо нашу увагу на другому напрямку - недержавному пенсійному забезпеченні. Поняття «недержавний пенсійний фонд» не нове для нашої країни, наприклад уже в 1897 р. в Україні успішно функціонували прообрази сьгоднішніх НПФ - понад 200 пенсійних емеритальних і страхових кас, участь у яких була досить масовою [31, с. 28].

На думку науковців, накопичувальна система пенсійного забезпечення (та її різновид – система НПФ) має дві переваги – економічну і соціальну. Соціальна перевага полягає в тому, що кожен громадянин країни, який вирішив взяти участь у системі добровільного пенсійного страхування, отримує можливість забезпечити собі додаткову пенсію. Економічна ж перевага проявляється у використанні інвестиційної можливості накопичувальної системи, у тому числі НПФ. Отже, держава економічними методами може спрямувати ці кошти на розвиток національної економіки (у вигляді довгострокових інвестицій, строком на 10–15 років). Це сприятиме розвитку внутрішнього ринку та прискорить процес виходу країни з кризи [17].

Участь у НПФ (та сплата внесків) здійснюється на добровільній основі. Однією з істотних переваг НПФ є те, що навіть у випадку тимчасового припинення сплати внесків, розмір майбутньої недержавної пенсії буде зростати завдяки постійному розподілу отриманого інвестиційного прибутку. Крім того, діяльність недержавного пенсійного фонду абсолютно прозора. Відносини між клієнтом і недержавним пенсійним фондом скріплені договором, тобто документально закріплені умови і відповідальність, що не зовсім чітко визначено у взаєминах громадян з Пенсійним фондом України.

Законом України «Про пенсійне забезпечення» визначено категорії працівників, які мають право на пенсію за вислугу років, це зокрема, механізатори (докери-механізатори) комплексних бригад на вантажно-розвантажувальних роботах у портах, а також плавсклад морського, річкового флоту і флоту рибної промисловості (крім суден портових, що постійно працюють в межах акваторії порту, службово-допоміжних, роз'їзних, приміського і міського сполучення) [11].

Зокрема, право на пенсію незалежно від віку дає робота на таких видах суден: хімовози, газовози, нафтоналивні, агломератовози, нафто-перекачувальні і плавучі зачисні станції, судна з атомними енергетичними установками, судна атомного технологічного обслуговування, судна, що постійно працюють в Арктиці, виробничі судна флоту рибної промисловості, зайняті видобутком, обробкою риби і морепродуктів, а також прийманням готової продукції на промислі, підводні апарати (лабораторії). Щодо професій і посад плавскладу право на пенсію мають, зокрема: боцмани, гідроакустики, головні фізики-інженери і техніки всіх спеціальностей, майстри, дезактиватори суден з атомними енергетичними установками, механіки, електромеханіки, електрики.

Застосування при призначенні пенсій норм двох законів «Про пенсійне забезпечення» і «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» ускладнює роботу працівників управління Пенсійного фонду та погіршує умови призначення пенсії, зменшуючи її розмір. Для більш чіткого врегулювання зазначеного питання, необхідно уніфікувати умови призначення пенсій та призначати їх за одним законом і загальними правилами.

В Україні склалася парадоксальна ситуація з оподаткуванням доходів моряків. З одного боку, вони повинні сплачувати податок зі своєї заробітної плати, одержаної як іноземний дохід, не отримуючи при цьому жодних соціальних гарантій та пільг на майбутнє, на відміну від інших платників податку, за яких українські роботодавці перераховують внески на пенсійне забезпечення. З другого — у контролюючого органу відсутні ефективні законні механізми для того, щоб стягнути цей податок та отримати достовірну інформацію про суми одержаних доходів.

Розділ 3 СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКИХ МОРЯКІВ МІЖНАРОДНОГО РІВНЯ

3.1. Репатріація українських моряків

Важливо звернути увагу і на таку проблему, як право моряків на репатріацію. Це одне з прав, що в сукупності з іншими забезпечує професійні інтереси моряків. Однак реалізація цього права часто є неможливою. Відносини з приводу репатріації членів екіпажу в Україні регулюються Кодексом торговельного мореплавства України (далі - КТМ), колективними угодами між судновласниками і профспілками моряків, контрактами членів екіпажу. Репатріація українських моряків, які працюють на іноземних судновласників, регулюється міжнародними угодами, згода на яких надана Верховною Радою України, контрактами і національними правовими нормами країни прапора судна, конвенціями і рекомендаціями МОП.

Репатріація означає повернення в країну громадянства, постійного проживання осіб, що з'явилися в силу різних обставин на території іншої держави. Репатріація, зазвичай, здійснюється на підставі міжнародного права чи внутрішньодержавних нормативно-правових актів. Репатріація моряка - це не тільки повернення його на вітчизну чи за його проханням в інше місце, але і відшкодування йому витрат та утримання за відповідний період [34].

В КТМ України (1995р.) репатріації присвячена ст. 55, основу якої складають положення Конвенції «Про репатріацію моряків» (1987р.). Відповідно до КТМ, члени екіпажу судна, що плаває під державним прапором України, мають право на репатріацію в чотирьох випадках: 1) розірвання контракту з ініціативи судновласника чи уповноваженого ним органу по закінченні строку, зазначеному в повідомленні, зробленому відповідно до контракту; 2) корабельної аварії; 3) захворювання чи травми, що потребують лікування на судні; 4) неможливість виконання судновласником своїх обов'язків [3].

На сьогодні багато нормативних актів, що стосуються моряків не містить терміну «репатріація», що призводить до невиконання регламенту порядку репатріації і лише загальні положення правових норм зазначають про організацію доставки в порт прописки для лікування і поховання членів екіпажу, що постраждали при аваріях чи нещасних випадках.

Міжнародний характер судноплавства і відмінність правових систем призводить до того, що система регулювання правовідносин з приводу репатріації часто дає збої. Тому існують непоодинокі випадки залишення судновласником екіпажів напризволяще в різних портах світу. В останні роки, на хвилі зростання кон'юнктури фрахтового ринку, становище з репатріацією моряків дещо поліпшилося. Однак сьогодні, під час фінансової кризи, що наступила після економічної, значно скоротилися морські перевезення, які знову спровокували виникнення передумов для невиконання судновласниками своїх обов'язків по репатріації моряків. МОП згідно з цього запровадила ведення електронної бази даних по залишеним екіпажам, для можливого надання їм допомоги.

Однак, за нормами міжнародного права в репатріації моряків зобов'язанні приймати участь держави та їх органи. Але в Україні поки не визначений орган державної влади, який зобов'язаний забезпечувати дотримання норм при репатріації моряків. Національне законодавство на сьогодні не передбачає можливої оплати державою цих витрат за рахунок бюджету. Тим не менш, зростаюча кількість моряків України, які працюють за кордоном на суднах іноземних судновласників, в тій чи іншій мірі порушують питання репатріації.

Як вдало зазначив І. В. Підпала, на сьогодні все ж таки існує механізм, відповідно до якого судновласник репатріює моряка в порт, зазначений у контракті, колективному договорі, а у разі їх відсутності – в порт прийняття на роботу. Судновласник несе відповідальність за організацію і витрати з репатріації в обсязі затрат на проїзд до пункту, обраного для репатріації; витрати на проживання і харчування з моменту, коли моряк залишає судно та до моменту, коли він прибуває до місця репатріації; утримання і допомогу з моменту, коли моряк залишає судно та до моменту, коли

він прибуває до місця репатріації, якщо це передбачено національними законами чи колективними угодами.

З наведеного вбачається, що значення репатріації для моряка - це повернення додому (Батьківщину), а саме - в ту країну, громадянином якої він є. За репатріацію моряків відповідає судовласник. Але, іноді складаються непоодинокі випадки залишення моряків, за яких стає необхідним, щоб відповідальні держави прапора створили механізм, що буде забезпечувати репатріацію моряків, які працюють на будь-яких суднах під її прапором, включаючи моряків інших національностей, в країні свого проживання відповідно до Конвенції МОП «Про працю в морському судноплаванні». Тому Україні потрібно подбати про свої морські сили, більшість яких знаходиться за кордоном, шляхом ратифікації вище наведеної Конвенції для захисту прав українських моряків в інших країнах та забезпечення вчасного повернення на Батьківщину та повної імплементації положень Конвенції МОП «Про репатріацію моряків» № 23 та визначити компетентний орган щодо її реалізації, а також передбачити в Держбюджеті кошти на репатріацію моряків-громадян України із-за кордону [26, с. 141].

3.2. Механізм протидії морському піратству

Важкий соціально-економічний стан для моряків України, розвал Чорноморського морського пароплавства змусили українців все частіше шукати заробітків на кораблях під прапорами більш розвинених держав світу. Саме через велику кількість українських моряків, працюючих на суднах під різними прапорами, майже щодня наші громадяни, які пов'язали свій робочий та життєвий шлях із торгівельним мореплаванням, стають об'єктами протиправних посягань та озброєних нападів, які так часто трапляються на морі [16, с. 93].

Україна – друга (після Філіппін) у світі за кількістю жертв піратських нападів: кожен п'ятий член екіпажів, захоплених морськими терористами, – наш співвітчизник. Про це йдеться у звіті уповноваженого Верховної Ради з прав людини «Про стан дотримання та захисту прав моряків України». Головними проблемами представників відповідної професії в документі названо піратські напади, відсутність соціального захисту, питання працевлаштування.

Від дій піратів страждають практично всі учасники морської торгівлі: вантажовідправники і вантажоодержувачі - торговельні компанії, яким належить товар, що перевозиться; перевізники - судноплавні компанії, яким належать судна; страхові компанії, які страхують і судна, і вантажі.

Сучасне піратство є перш за все прибутковим бізнесом, який не може не привертати злиденне безробітне населення Сомалі. Р. В. Стефанчишен проаналізував відомості, за якими нам стає відомо, що сомалійський пірат Саїд Яру став доларовим мультимільйонером після того як в 2009 році став брати участь у нападах на іноземні судна в Аденській затоці та Індійському океані [30, с. 65].

Небезпека чатує на моряків не лише на Сході, але й на Заході. Захоплення суден поблизу берегів Нігерії і Камеруну стають регулярними. До того ж, на відміну від Аденської затоки, тут захоплюють і пасажирські судна. Так, за відомостями українського інтернет-видання від 03 квітня 2019 року, у травні 2018 року з полону Нігерії було звільнено 6 українських моряків. Вони пробули у полоні більше місяця. У вересні минулого року пірати захопили 12 моряків швейцарського торгового судна у берегів Нігерії. У січні 2019 року були звільнені з полону двоє українців – останні з 12 захоплених моряків. 30 березня 2019 року група озброєних піратів потрапили на борт контейнеровоза Contship Oak, який стояв на якорі в Гвінейській затоці. Вони забрали усі дорогоцінні речі, взяли у заручники 4 членів екіпажа та увезли їх у невідомому напрямку [37].

Можливо, з-поміж проблемних завдань глобальної безпеки піратство справляє сьогодні найбільш непропорційно великий вплив на Україну. Хоча її торговельний флот відносно нечисленний (900 суден, або 1,8% світової сукупності), українських моряків налічується від 50 до 100 тис. (близько 5–10% від загальної кількості на планеті). За наявності близько 10 навчальних закладів, де готують мореплавців, Україна є одним із найсерйозніших постачальників екіпажів для торговельних суден (третя у світі). Випереджають її в цьому лише Росія та Філіппіни. Тому, Україні є однією з найуразливіших – як держава й суспільство – до негативних наслідків, що їх несе людям піратство.

Витрати на страхування та заходи захисту й безпеки роблять кожне плавання дорожчим на \$300 тис. Для кораблів, що змінюють маршрут навколо Африки, вартість однієї подорожі становить від \$1 млн до \$10 млн; крім того, стає тривалішим час проходження, що скорочує на 17% річний обсяг транспортних перевезень. Ці витрати компенсує збільшення вартості доставлення товарів, негативно впливаючи на прибутки українських експортерів, вантажовідправників та виробників і піднімаючи ціни для покупців, а отже, й знижуючи, таким чином, попит на продукцію країни.

Останніми роками проблема морського піратства дещо відійшла на задній план. У новинах передовсім ідеться про нещастя з човнами біженців коло Північної Африки. Наразі проблема піратства обмежується деякими регіонами, і тому її легше контролювати. Але загроза піратів для торгового судноплавства не зникла. Навпаки: за минулий рік кількість нападів, охоплених ММБ, зросла на 12%, до 201. Це перший стрибок із 2015-го.

Реакція судовласників на небезпеку відома: на кораблях використовують підрозділи безпеки. За близько \$10 тис. на добу своїх бійців пропонують передовсім британські та американські фірми. Згідно з доповіддю ММБ, ця практика успішна, адже навчені снайпери добре стримують піратів. «Використання на борту приватних військових компаній сприяє безпечному проходу судна через загрозливі зони», — підтверджує капітан Кханна. Але навіть це не вирішує проблеми повністю [18].

Відзначається зростаюча жорстокість піратів і відповідно зростання числа загиблих. Неухильне зростання числа актів піратства вказує на те, що заходи, що вживаються світовим співтовариством по боротьбі з цим злочином, в тому числі і правовій сфері, є недостатньо ефективними [32, с.18].

Наразі, основою для формування міжнародного законодавства в цій галузі можна вважати 5 документів: спеціальні документи – Конвенція ООН про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства 1988 р. [4] та Міжнародний кодекс з охорони суден і портових засобів [8]; загальні документи – Конвенція ООН з морського права 1982 р. [5], Женевська конвенція про територіальне море та прилеглу зону від 1958 р., Міжнародна конвенція з охорони людського життя на морі 1974 р. [6].

Але, як ми бачимо зі статистики, що цього вкрай замало. Базою антипіратської діяльності мають бути окремо напрацьовані світовим співтовариством механізми з урахуванням специфіки цього явища: як окрема конвенція (наприклад, запропонована Україною в ООН у кінці жовтня 2010 р. Всеохоплююча конвенція про боротьбу з актами піратства на морі) чи зміни і доповнення до вже існуючих документів (наприклад, до Конвенції ООН про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства). Україні для вирішення питання з піратством необхідно активніше залучатися до розробки міжнародного законодавства, в ході чого брати участь у налагодженні технічної взаємодії з причетними державами з питань боротьби з піратством (країнами Африканського Рогу та країнами – прапорами суден – Панами, Ліберії, Маршаллових островів) [20, с.2].

Законодавство, яке забезпечує безпеку на морі, має бути поповнено міжнародною конвенцією, яка буде дозволяти: 1) зберігання і використання в цілях захисту на борту судна вогнепальної зброї, перевершує за своєю ефективністю АК-47; 2) починати відсіч нападникам при явних ознаках агресивності плавзасоба, який наближається (вогнепальна зброя в руках моряків, небезпечне маневрування, спроби абордажу); 3) метою відбиття атаки ставити не знищення піратів, а виведення з ладу двигуна їх судна; 4) можливість безперешкодного заходу в порт і внутрішні води різних країн із зброєю на борту.

Необхідно розділити функції між військово-морським флотом і приватної озброєною охороною. Перші, контролюючи зону відповідальності будуть виявляти, брати під арешт і передавати в руки правосуддя піратські судна і їх екіпаж, другі - захищати від нападу ввірене конкретне судно і передавати інформацію про подію патрулюють військовим кораблям [32, с.12].

Для стримування та подолання актів піратства та озброєних нападів на судна, міжнародне співробітництво докладає чималих зусиль. Свідченням цього є численні військово-морські операції різних міжнародних організацій у районах найбільшого ризику нападу піратів. Надзвичайно ефективним є те, що все міжнародні організації співпрацюють між собою, обмінюються інформацією, яка значно покращує і узгоджує їх роботу. Сьогодні до боротьби з піратством та морським розбоєм долучилися майже усі країни світу.

ВИСНОВКИ

Результатами нашого дослідження є такі висновки та пропозиції:

1. Лібералізм ставить в центр усіх міркувань окрему людину. Законодавство і діяльність державних органів влади, якщо спирається на ліберальні принципи, то впливає на успішний розвиток окремої людини, певних соціальних страт (наприклад, страти моряків), усього громадянського суспільства.

Визначення поняття «моряк» неоднозначно сформульовано як в чинному законодавстві України, так і в міжнародному праві. Тому сьогодні важливо надати чітке визначення та забезпечити завдяки цієї дефініції загальні підходи до гарантій та захисту прав моряків. Ми пропонуємо моряком називати фізичну особу, яка працює за трудовим договором на судні, що використовується для торгового мореплавства.

2. Моряки належать до категорії трудових мігрантів, адже їх діяльність пов'язана насамперед із перебуванням за межами України. У цих умовах забезпечення їхніх прав неможливе без застосування положень міжнародного морського права, що робить надзвичайно актуальною ратифікацію Україною важливих міжнародно-правових документів та їх імплементацію в національне законодавство. Зокрема, ратифікація Україною зведеної Конвенції про працю в морському судноплаванні, яка об'єднує та узгоджує із сучасними вимогами положення 68 чинних конвенцій за рекомендацій МОП в галузі морського трудового права, стала б величезним досягненням на шляху захисту прав українських моряків. Окрім того, обсяг національної нормативно-правової бази залишає бажати кращого.

3. У процесі пошуку роботи за межами України, значну допомогу морякам надають суб'єкти господарювання, які виконують діяльність з посередництва у працевлаштуванні на роботу за кордоном. Такими суб'єктами є кріюінгові компанії. Згідно з п. 20 ст. 7 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», діяльність посередницьких компаній підлягає державному ліцензуванню, але є і такі, що працюють «в обхід» закону. На нашу думку, таку діяльність слід викориняти, бо вона є прямою загрозою життю та добробуту моряка. Саме у таких складних випадках, моряки можуть розраховувати на допомогу з боку ІТФ, українських консульств у державі перебування, профспілок та інших. Профспілка робітників морського транспорту України є єдиною морською членською організацією ІТФ, що об'єднує понад 78 тисяч моряків. Специфіка підписаних профспілкою контрактів між роботодавцем і моряком полягає в тому, що моряк має можливість вести виникаючу з роботодавцем суперечку не тільки безпосередньо з роботодавцем через судові органи, але і шляхом звертання в профспілку, що підписала зазначений контракт. Тому вважаємо за необхідне розробити програму заохочення моряків щодо вступу в профспілки для подальшого ефективного захисту їхніх прав.

4. Як правило, звернення українських моряків і членів їх сімей за допомогою стосуються таких основних питань: не виплата заробітної плати; оподаткування доходів; пенсійне забезпечення; не виплата компенсації в зв'язку з травмою або смертю моряка та репатріація моряків.

Однією з головних проблем є несвоєчасна оплата праці або взагалі не виплата заробітної платні українським морякам. Скаргою найбільш загального характеру, що надходить у ІТФ, є скарга на те, що їхні власники суден не можуть чи не хочуть виплачувати екіпажу заробітну плату. Це може відбутися з усією командою чи лише з одним її членом. У 1998 році завдяки ІТФ морякам була виплачена заборгованість по заробітній платі на суму 41 мільйон доларів США. Єдиним шляхом вирішення цієї проблеми є сприяння законодавчій обізнаності українських моряків у сфері реалізації права на заробітну плату.

Заробітна плата, одержана від іноземних роботодавців на підставі укладених із ними трудових договорів, належить до таких доходів та оподатковується на загальних підставах за ставкою 18 % і військовим збором зі ставкою 1,5 %. З інформації, яку надає ІТФ відомо, що деякі іноземні компанії хитро використовують на своїх суднах український прапор, наймають на них українських моряків та не платять Україні жодних податків. Усе це відбувається відкрито, в умовах абсолютної байдужості держави та її чиновників. Вважаємо за необхідне, щоб українська влада звернула увагу на цю проблему і запровадила систему перешкоджання обману з боку іноземних роботодавців.

Наступною за важливістю національною проблемою українських моряків є пенсійне забезпечення. Існують два напрямки, якими моряки можуть реалізувати своє право на пенсійне забезпечення. Перший напрямок, передбачений у ст. 12 ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», яка встановлює добровільну участь особи в системі державного пенсійного страхування шляхом укладення договору та сплати внесків до Пенсійного фонду України за певний період, який особа бажає зарахувати до свого страхового стажу. Другий напрям – участь у недержавних пенсійних фондах. Держава економічними методами може спрямувати вкладені кошти на розвиток національної економіки. Це сприятиме розвитку внутрішнього ринку та прискорить процес виходу країни з кризи. Для більш чіткого врегулювання зазначеного питання необхідно уніфікувати умови призначення пенсій та призначати їх за одним законом і загальними правилами.

Важливо звернути увагу і на таку проблему, як право моряків на репатріацію. Відповідно до положень Кодексу торговельного мореплавання України, члени екіпажу судна, що плаває під державним прапором України, мають право на репатріацію в чотирьох випадках: розірвання контракту з ініціативи судовласника чи уповноваженого ним органу по закінченні строку, зазначеному в повідомленні, зробленому відповідно до контракту; корабельної аварії; захворювання чи травми, що потребують лікування на судні; неможливість виконання судовласником своїх обов'язків.

Україні потрібно подбати про свої морські сили, більшість яких знаходиться за кордоном, шляхом імплементації положень Конвенції МОП «Про репатріацію моряків» № 23 та визначити компетентний орган щодо її реалізації, а також передбачити в Держбюджеті кошти на репатріацію моряків-громадян України з-за кордону.

Через велику кількість українських моряків, які працюють на суднах під різними прапорами, майже щодня вони стають об'єктами протиправних посягань та озброєних нападів, що так часто трапляються на морі. Неухильне зростання актів піратства вказує на те, що заходи, які вживаються світовим співтовариством по боротьбі з цим злочином, зокрема й правовій сфері, є недостатньо ефективними. Тому Україні для вирішення питання з піратством необхідно активніше залучитися до розробки міжнародного законодавства, брати участь у налагодженні технічної взаємодії з причетними державами з питань боротьби з піратством (країнами Африканського Рогу та країнами – прапорами суден – Панами, Ліберії, Маршаллових островів).

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами, доповненнями від 21.02.2019 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про працевлаштування моряків : Конвенція (переглянута) від 10.07.1920 р. № 9. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_316.
3. Про репатріацію моряків : Конвенція (переглянута) від 09.10.1987 р. № 166. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_300.
4. Про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства : Конвенція від 10.03.1988 р. (ратифіковано Постановою ВР від 17.12.1993 р.). *Офіційний вісник України*. 2007. № 3. Ст. 139.
5. Конвенція ООН з морського права від 10.12.1982 р. (ратифіковано від 03.06.1999 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 31. Ст. 254.
6. Міжнародна конвенція з охорони людського життя на морі від 01.11.1974 р. (із змінами, доповненнями від 12.12.2002 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_251
7. Про працю в морському судноплавстві : Конвенція Міжнародної організації праці від 23.06.2006 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_519.
8. Міжнародний кодекс з охорони суден та портових засобів : Кодекс Міжнародної морської організації від 12.12.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_035.
9. Кодекс торговельного мореплавства України : Закон України від 23.05.1995 р. № 176/95-ВР (із змінами, доповненнями від 05.01.2017 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 47. Ст. 349.
10. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV (із змінами, доповненнями від 31.03.2019 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
11. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 05.11.1991 р. № 1788-XII (із змінами, доповненнями від 25.07.2018 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 3. Ст. 10.
12. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV (із змінами, доповненнями від 01.01.2019 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 49. Ст. 376.
13. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (із змінами, доповненнями від 01.03.2019 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–17. Ст. 112.
14. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VIII (із змінами, доповненнями від 07.02.2019 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 23. Ст. 158.
15. Про вдосконалення державного нагляду за станом підготовки та дипломування моряків : Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2001 р. № 83 (із змінами, доповненнями від 22.08.2018 р.). *Офіційний вісник України*. 2001. № 5. Ст. 186.
16. Балашов Д. М. Морський розбій, проблеми в Україні та світі. *Морське право та менеджмент: еволюція та сучасні виклики* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. НУ «ОМА». Одеса, 2018. № 3. С. 93–96.
17. Біла С. О. Роль Держави в управлінні розвитком недержавних пенсійних фондів. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2010-1/doc/3/04.pdf>.
18. Біргер Николай. Die Welt: Новый рай для пиратов. *Тижень.UA*. 2019. URL: <https://m.tyzhden.ua/World/226308> (дата звернення: 13.04.2019).
19. Благодельський С. В. Перспективи реалізації Україною практичних мер по боротьбі з піратством на морі. *Морське право та менеджмент: еволюція та сучасні виклики* : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. НУ «ОМА». Одеса, 2016. № 10. С. 152–153.
20. Будаков М. О. Міжнародно-правові проблеми боротьби з морським піратством: аспекти кримінального переслідування. *Часопис Академії адвокатури України*. 2010. № 4(9). С. 1–6.
21. Велісар Д. В. Сучасний стан захисту прав українських моряків *Морське право та менеджмент: еволюція та сучасні виклики* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. НУ «ОМА». Одеса, 2017. № 2. С. 73–76.
22. Вершиніна К. З якими проблемами стикаються українські моряки, які працюють на іноземних судновласників? *Закон і бізнес* URL: https://zib.com.ua/ua/128045z_yakimi_problemmami_opodatkuвання_stikayutsya_ukrainski_mor.html (дата

звернення: 13.04.2019).

23. Новікова О. Р. Стягнення аліментів з моряка на утримання дитини. *Морське право: актуальні питання теорії та практики* : зб. наук. праць ОНМА. Одеса, 2012. № 6. С. 112–114.
24. Палько В. И. Правовой статус моряка. *Морське право: актуальні питання теорії та практики* : зб. наук. праць. Одеса, 2010. № 5. С. 81–85.
25. Пелих Ю. С. Особливості правового регулювання захисту персональних даних моряків в Україні. *Морське право: історія, сучасність, перспективи розвитку* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. ОНМА. Одеса, 2013. № 7. С. 123–130.
26. Підпала І. В. Правові особливості репатріації моряків. *Морське право: історія, сучасність, перспективи розвитку* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. ОНМА. Одеса, 2014. № 8. С. 140–144.
27. Раков О. Е. Правові особливості захисту трудових і соціальних інтересів українських моряків. *Морское право: актуальные вопросы теории и практики* : сб. науч. трудов ОНМА. Одеса, 2005. С. 147–152.
28. Сергеев Ю. В. Защита прав и законных интересов украинских моряков. *Морське право: актуальні питання теорії та практик* : зб. наук. праць ОНМА. Одеса, 2012. № 6. С. 132-134.
29. Сердюк І. А. Методологічний аналіз інтерпретацій поняття «громадянське суспільство». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 49–54.
30. Стефанчишен Р. В. Современное морское пиратство: специфика и особенности. *Морське право: актуальні питання теорії та практики* : зб. наук. праць ОНМА. Одеса, 2012. № 6. С. 65–66.
31. Ткач О. Уроки пенсійної історії. *Пенсія*. 2005. № 3. С. 27–29.
32. Цымбал М. А. Правовые проблемы вооруженного сопротивления пиратам. *Морське право: історія, сучасність, перспективи розвитку* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. ОНМА. Одеса, 2013. № 7. С. 12–19.
33. Шрьодер П. Лібералізм. Принципи і цінності лібералізму та їхній вплив на політичні цілі. Київ, 2014. 28 с.
34. Енциклопедія історії України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Repatriatsiia (дата звернення: 13.04.2019).
35. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. Київ : Вид-во АКОНІТ, 1999. Т. 1. 689 с.
36. Про ПРМТУ. URL: <https://mtwtu.org.ua/uk/history-of-prmtu> (дата звернення: 13.04.2019).
37. Нигерийские пираты взяли в плен украинских моряков в Гвинейском заливе. *LB.ua*. 2019. URL: https://lb.ua/world/2019/04/03/423661_nigeriyskie_pirati_vzyali_plen.html (дата звернення: 13.04.2019).

Кравчук Наталія Борисівна
Місько Дар'я Олександрівна
Васьківська Віта Олександрівна

Науковий керівник – Сердюк Наталія Аркадіївна

доцент кафедри права
факультету економіки і права,
Голова Київської міської організації
«Асоціація українських правників»,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Київський національний
лінгвістичний університет)*

СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

Актуальність праці полягає у тому, що визначення жінки як особи та повноправного громадянина є однією з найважливіших тем для обговорення та дослідження, інтерес до якої мають усі верстви населення, незалежно від віку та статі. Підтвердженням того, що питання гендерної дискримінації посідає вагомe місце серед суспільства різних країн, є те, що щороку приймаються низки законів та Національних планів дій у сфері популяризації рівноправ'я чоловіків та жінок. Гендерна рівність – це шлях до соціального розвитку суспільства, до вдосконалення правової бази та моральних уставів. Тому популяризація та актуалізація цієї теми є відображенням зміни у баченні проблематики гендерного питання.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з гендерною рівністю на теренах України. **Предметом** є проблематика гендерної рівності, дискримінація за статтю, особливості феміністичних рухів та тенденції розвитку гендерного питання в Україні та країнах Сходу.

Метою дослідження є визначення загальнотеоретичних та історико-правових засад гендерної рівності, шляху розвитку та ролі феміністичного руху в Україні, дослідження основних передумов боротьби за права жінок, конкретизація прав жінки як головної рушійної сили процвітання громадського суспільства в Україні, актуалізація проблеми гендерної дискримінації серед молоді, порівняння ситуації щодо гендерної рівності в Україні та в країнах Сходу.

Завданням поданої наукової праці є:

- дослідити історичне становлення прав і свобод жінки;
- проаналізувати політичний аспект гендерної рівності на теренах України;
- вивчити процеси формування феміністичних рухів;
- порівняти бачення питання гендерної нерівності в Україні та країнах Заходу;
- проаналізувати погляди молоді на проблематику гендерної дискримінації.

Цю тему досліджували: Кадафі, Уваров, О. Кісь, О. Чорна, Елхам Манеа, Памела Боне, Енн Епплбом, Венді С. Хесфорд, Даніель Пайпс та інші.

Розділ 1 ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ

Питання гендерної рівності останнім часом у всіх на вустах, але чому? Більшість людей, обговорюючи цю тему, навіть не розуміють, чим взагалі є гендерна рівність та причини її актуальності. Отже, гендерна рівність – це концепція з досягнення рівних прав чоловіків та жінок у всіх видах правовідносин, а також рівність їхніх ролей у суспільстві загалом шляхом подолання сексизму, дискримінації тощо.

Гендерна рівність посідає центральне місце у системі прав людини та серед цінностей Організації Об'єднаних Націй (ООН). Одним з фундаментальних принципів Статуту ООН, який було прийнято світовими лідерами у 1945 році, є «рівні права чоловіків та жінок», а також захист та просування прав жінок, як завдання кожної держави.

Суспільний статус жінки визначали не за її особистими якостями, навичками чи знаннями, а лише за становищем її родини або ж чоловіка. Вона мала лише обмежені права, проте про свободу

дій або ж мислення, про місце на політичній арені не могло йти мови. Свої громадянські права жінка почала відстоювати заради визначення себе як громадянина, як особи. У різні часи існували різні методи боротьби за гендерну рівність, існували різні таємні угруповання, які підпільно відстоювали свої права та свободи.

На заході рух відомий як «феміністичний» укорінився та є звичним явищем. Він характеризувався боротьбою за рівні з чоловіками права жінок. Проте хто став рупором феміністичного руху? Відомо, що з виходом у світ книги Теодора Готтліба фон Гіппеля «Про покращення громадянського становища жінки» почалися глобальні зміни гендерного характеру. В цій публікації він наполягав на рівності чоловіка та жінки у всіх сферах життя, тому що до цього часу всі жили стереотипами. Одним з прикладів є недопущення жіночої статі брати участь у незалежній політичній діяльності. Результатом видання книги стало те, що у XVIII ст. жінки Європи почали активно боротися за свої права. Їх боротьба виражалась у публікаціях, творчості та мітингах.

Довгий час жіноча частина людства не мала права голосувати, вирішувати нагальні питання, які стосувалися і їх самих зокрема. Відомо, що першою феміністкою була американка Абігейл Смітт Адамс. Вона відстоювала права жінок брати участь у затвердженні законів, які на той час могли приймати лише громадяни чоловічої статі. На пострадянському просторі феміністичний рух також розвивався. Валентина Терешкова та Марія Арбатова є яскравим прикладом боротьби з гендерними стереотипами.

Якщо вести мову про феміністичні рухи на території України, то варто зазначити, що серед усіх різновидів гендерних концепцій, найбільш поширеними були ліберальний, який базувався на рівноправ'ї жінок та чоловіків, ліквідації дискримінації жінок у всіх її проявах, скасування усіх законів, які обмежували права та свободи жіночої статі, зосередження на жінці як на особистості, та марксистський (соціальний), яка характеризувалася завершенням капіталістичних поглядів заради рівності чоловіка та жінки, бо саме капіталізм став результатом недооцінювання жіночої та дитячої праці [1].

Отож, уперше гендерне питання на теренах нашої країни піднімалося на Слобідській Україні у XVIII ст. На той час серед церковних братств діяла церковна спілка «сестриць мироносиць», які у 1701 році придбали для Курязького монастиря книгу Пентикостарій, аби довести воеводі, який заявляв, що переселенці мають низький рівень знань та моляться на шматках паперу. Вже на той час це був яскравий прояв жіночого руху, який символізував боротьбу за рівність у правах та висловлювань [2].

Низка уявлень про жінку чи жіночу культуру загалом, у межах традиційних норм моралі і суспільної поведінки статей, мала цілком реальне юридичне підґрунтя. Австрійський цивільний кодекс, чинний у Габсбурзькій монархії від 1811 р. трактував жінку як особу несамостійну, яка потребувала опіки чоловіка як у приватному, так і публічному житті. Правову недієздатність жінок пояснювали «природним» поділом між статями, за якими сильніший (чоловік) своїм правом і обов'язком мав опікуватися слабшою (жінкою) і заступати її в усіх справах. На практиці ця норма була реалізована опікою батька над донькою, а після заміжжя – чоловіка над дружиною.

Правосуб'єктність жінок надавала кожній повнолітній жінці реальної можливість безпосередньо звертатись до суду з позовами про порушення майнових прав, завдання особистих моральних збитків чи фізичних ушкоджень. Попри те що існувала ціла низка процесуальних обмежень, умов та застережень щодо участі різних категорій жінок у судочинстві (як свідків, представників третіх осіб тощо), сам факт можливості особисто (а не через посередника) представляти та обстоювати власні інтереси надзвичайно важливий, адже свідчить про визнання жінки суб'єктом цивільно-правових відносин [4].

Правник Станіслав Дністрянський, характеризуючи особливості тогочасного австрійського сімейного права, писав, що з огляду на функції опікуна чоловік мав право вказувати жінці, з ким вона може спілкуватися, а відтак «міг її утримати від небезпечних стосунків і забав», що обмежувало їх права та свободи.

У позасімейному публічному житті можливості жінок були обмеженими, що, зокрема, неможливість бути опікункою, кураторкою чи свідком. У сенсі правової недієздатності жінок порівнювали з неповносправними та дітьми. Певні обмеження на жінок накладали і в судочинстві, особливо це стосувалося одружених представниць жіночої статі, чий права в суді мали представляти чоловіки [4].

Ченці, люди молодші 18 років, жінки, безумні, сліпі, глухі або німі, а також ті, що не розуміють мови покійника, не можуть бути свідками при заповітах.

Глава 591 Цивільного кодексу Австро-Угорщини [4].

Жінки фактично були позбавлені виборчого права. Міністерський рескрипт 1862 р. проголошував, що жінки в курії міст і сіл були звільнені від виборчого права, а в курії великих землевласників право це мали, однак здійснити його могли лише за посередництвом чоловіка, юридичних представників чи уповноважених чоловічої статі. Законом «Про місцеве самоврядування» від 12 серпня 1866 р. право голосу було надано кожному повнолітньому громадянину держави, який мешкав на цій території не менше року і сплачував податки безпосередньо від свого нерухомого майна, підприємницької діяльності чи інших доходів. Однак до Першої світової війни суттєвих змін у виборчому законодавстві для жінок так і не відбулося – попри намагання представниць жіночого руху, які активно включали в емансипаційні гасла вимоги політичних прав для жінок. [2]

У 1884 році виник перший жіночий рух відомий як «Жіноче товариство», організований Н. Кобринською у Станіславі, до якого входило майже 100 жінок. Метою товариства було відстоювання прав прекрасної статі отримувати вищу освіту на тому ж рівні як і чоловіки. Про це свідчить перше жіноче віче, яке відбулося у Стрії 1891 року, у підсумку якого угруповання надіслало петицію до австрійського парламенту «У справі допущення жінок до університету». Згодом в Україні масово почали формуватися жіночі товариства, відомі як «Клуб русинок» у Львові та «Жіночий кружок» у Коломиї [1; 4].

Одним з найбільш вагомих внесків у історії формування та процвітання руху за гендерну рівність є маніфест виданий Полтавський українським відділенням всеросійського Союзу рівноправності жінок. У документі йшлося про автономію України та вплив жінок у формування єдності українських жінок, їх право виходу на політичну арену.

Жінки у різні часи розкривались по-різному, оскільки не можна сказати, що феміністки діяли та проявляли свої наміри на гендерну рівність лише у мирні часи. Відомо, що під час Першої та Другої світових війн тисячі українок рятували поранених бійців та нарівні з чоловіками воювали на фронті. Навіть у складні часи створювалися нові феміністичні товариства з ліберальними поглядами, яскравими представниками яких були «Союз українок» у Галичині, «Союз українок Волині» та «Жіночий союз» на Закарпатті. Одним з найосвіченіших рухів того часу була «Жіноча громада». Це товариство поєднувало в собі прихильників Радикальної партії, Українське товариство жінок з вищою освітою та жіночі гуртки [3].

1939 року в Львові була утворена жіноча політична організація – «Дружина княгині Ольги», яка поділялась на секції, такі як «Просвіта», «Сільський господар» та інші. Організація займалася добродійною, виховною, просвітницькою та господарською діяльністю. Тож певною мірою рівні політичні права дали змогу жінкам обиратися до польського сейму або ж сенату. Наприклад, у 1922 році до польського сейму було обрано О. Левчанську, 1928 року – М. Рудницьку. Проте у 1939 році з приходом радянської влади до Західної України були заборонені всі жіночі організації [1].

Після тривалого затишшя яскраво вираженим кроком на шляху формування спільноти незалежних жінок стало скликання у грудні 1945 року в Німеччині Жіночого з'їзду, результатом якого стало утворення організації, відомої як «Об'єднання українських жінок на еміграції». Згодом у 1947 році це ж угруповання вело активну діяльність та видало «Заповіді Українки на чужині», які проголошували боротьбу за незалежність українських земель, «збереження предківських надбань, виховання дітей у вірі й українському патріотизмі, допомогу українській церкві на чужині». Об'єднання видавало журнал «Громадянка», видавало документи, їм надавалися певні права у громадському та суспільному житті. Згодом «Об'єднання українських жінок на еміграції» стало частиною Союзу Українців Британії, та вже там продовжувало свою роботу [4].

Наступним товариством було «Організація українських жінок», утворене в 1948 році, що вело активну громадську роботу в напрямку розвитку дітей та молоді, брало участь у масових демонстраціях та протестах, покликаних відстояти на політичній на міжнародній арені права українського народу.

Й досі існує ще одне товариство, яке було утворене у 1951 році у Бредфорді (Англія), – «Товариство Українських жінок імені Олени Теліги». Основна діяльність цього угруповання спрямована на допомогу людям з обмеженою дієздатністю, дітям, молоді, сиротам, дітям-чорнобильцям, на організацію недільних шкіл, відродження церковних канонів та підвищення духовного росту серед населення.

У середині ХХ ст. активізація жіночих рухів з різними концепціями, кожна з яких мала права на існування, призводило до запеклих дискусій, у ході яких намагалися довести важливість свого напрямку та безглуздість іншого. У результаті діяльності ліберальних феміністок, яка виражалася в емансипації та духовному й моральному перевихованні суспільства, капіталістичний жіночий рух виступав проти «буржуазного фемінізму» та критикував емансипацію, бажаючи замінити її простими

поняттями, такими як «жіноче питання», «жіночі маси».

Формування та розквіт незалежних жіночих товариств не могло залишитись поза очима Радянської влади, яка заради умиротворення феміністичного руху надала жінкам усю повноту юридичних прав, цим ставши на шлях зрівняння жінок та чоловіків у різних сферах життя. Проте все було не так просто та добре, як здавалося на перший погляд. Радянська влада задовольнила вимоги жінок, але натомість була заборонена діяльність всіх незалежних жіночих організацій. Всім рухам знайшли заміну, яка виражалася у відборі жінок у ряд армії робітниць, що, на думку партійних, нівелювало гендерне питання. Тож в країні з'явилися жінки-трактористки, колгоспниці, жінки-космонавти (Паша Ангеліна) тощо.

Після розпаду Радянського Союзу та прийняття Україною незалежності картина дещо змінилася. Розпочався активний процес повернення до ліберального фемінізму, відродження жіночих товариств та створення нових, набрав обертів друк преси та літератури різножанрового характеру, де вже не було жорстокої цензури щодо жіночих висловлювань та гасел.

Проте давайте повернемося до сьогодення. Відомо, що Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року забезпечує досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України. На основі статті 7 цього закону ми можемо стверджувати, що наша держава забезпечує функціонування різних органів, установ та організацій задля забезпечення рівних прав між жінками та чоловіками [закон України]. Це дає змогу констатувати, що наразі існує підтримка феміністичних рухів політичними та громадськими організаціями. У державі відповідно до статті 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань [5].

Згодом з'являються різноманітні жіночі партії, особливе місце серед яких займає партія «Солідарність жінок України», заснована 23 грудня 1999 року. Її діяльність базувалася на гуманістичному та демократичному розвитку рівних прав і свобод жінок та чоловіків. Пріоритетами організації є затвердження моральних цінностей у різноманітних сферах життя задля проведення успішної соціальної політики в Україні.

Варто розглянути усі «за» та «проти» сьогоденного ставлення до жінки як до активного громадянина незалежної держави. Центр інформації про права людини дослідив та виявив низку порушень щодо реалізації прав жінки. Окрім того, різні міжнародні організації досліджували гендерні питання в різних країнах світу, проте результати були негативними. Наприклад, звіт Всесвітнього економічного форуму The Global Gender Gap Report 2016 подав зовсім невтішну картину щодо гендерної проблеми у світі. Понад 10 років велося дослідження щодо прогресу вирівнювання прав між жінками та чоловіками. Результати показали, що процес відбувається занадто повільно аби повністю подолати цю проблему.

Найгіршим прикладом є «Індекс гендерного розриву 2016» (The Global Gender Gap Index 2016), результати якого надані Світовим економічним форумом (World Economic Forum). Відповідно до досліджень, що проводилися в Україні, то показники правового положення жінок досить жахливі, знаходяться на рівні таких країн, як Туреччина, В'єтнам, Монголія та Аргентина й потребують негайного вирішення на законодавчому рівні.

22–26 квітня 2016 року соціологічна служба Центру Разумкова провела дослідження проблеми гендерної нерівності у всіх регіонах України. На питання «Чи існує рівність між чоловіками і жінками в Україні?» 61 % респондентів відповіли «так», що є показовим для розуміння ситуації та статистики. Найбільше цим питанням цікавилися жінки, що демонструє прагнення як жінок, так і чоловіків вирішити соціальні питання, такі як безробіття, порушення прав працівників та інших проблем, через призму дискримінації жіночої частини людства. Найбільш обурливим є той факт, що нерівність у трудових відносинах між жінками та чоловіками стала звичним для перших через низку стереотипів та посилення на економічну доцільність.

Результати соціологічного опитування дали змогу зрозуміти, що для жінок найбільшою проблемою є працевлаштування за фахом (31 % респондентів і не підтверджують, що забагато для нашого часу) та зниження заробітної плати через стать (26 % респондентів). Отже, чоловіки менше стикаються з проблемою працевлаштування порівняно з жінками, які, зі свого боку, постійно відчують дискримінацію у трудових відносинах.

На сьогодні жінки мають неофіційну заборону доступу до 458 професій через гендерну

нерівність. Це пов'язано з тим, що українська влада вважає, що жінка не спроможна виконувати певні типи роботи, що пов'язані з віком, станом здоров'я та сімейним станом. Ці заборони не є обґрунтованими та суперечать Конвенції ООН. Жінки мають право самостійно приймати рішення та оцінювати свої здатності працювати на певній роботі.

Проте з іншого боку, ми можемо побачити, що сучасні феміністичні рухи набирають все більше обертів. Жінки отримують можливість брати участь у всіх сферах життя суспільства, бути повноцінним членом, але ситуація далека від ідеалу. Тому цю ситуацію необхідно вирішувати не лише в Україні, але й в усьому світі.

Розділ 2 ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛІТИКИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ СХОДУ

Отже, враховуючи стрімкий науково-технічний прогрес, все більше людей у сучасному світі вважають, що питання порушення гендерної рівності (а особливо питання гендерної рівності жінок) вже не є таким актуальним, яким воно було раніше. Адже зараз більшість жінок мають вільне виборче право, доступ до освіти та більшості професій у різних сферах, можуть займатися будь-якою діяльністю, бути у представницьких органах влади та навіть займати державні посади і т. д. На жаль, така ситуація склалася не у всіх країнах, оскільки різні частини світу займають різні позиції у рейтингу гендерної дискримінації [7].

Отже, у деяких країнах питання гендерної рівності жінок має бути не лише актуальним, але й негайно вирішеним. Варто порівняти стан гендерної рівності жінок держав Азіатського континенту з нашою країною та Європою взагалі.

Саме тому необхідно висвітлити ситуацію стосовно гендерної рівності жінок у деяких країнах Азії для того, щоб показати, що це питання не має бути забутим, а навпаки, має висвітлюватися, бути поширеним і відомим для загалу заради змін.

Права жінок у Китаї. Що стосується прав жінок у Китаї, то ст. 48 конституції КНР [8] гарантує жінкам рівні з чоловіками права в політичній, економічній, культурній, соціальній сферах життя. Отже, держава захищає інтереси і права жінок, застосовує принцип рівної оплати за рівну працю, навчає і рекрутує кадри з числа жінок. Закон Про захист прав і інтересів жінок 1992 р. [9] гарантує рівність прав на приватну власність, права спадкування і на освіту.

Виборчі права (і активне, і пасивне право) китайські жінки отримали ще в 1949 році. Крім того, уряд не обмежує участь жінок в політичному житті країни. До складу уряду і партійних організацій входять приблизно 12 мільйонів жінок з 61 мільйона загальної чисельності членів партії, що становить майже 20 % від загальної кількості; з 22 членів Політбюро – одна жінка, з 29 чиновників рівня міністра – 2 жінки.

У 1997–1998 роках жінки займали 21,8 % місць в парламенті (650 з 2 984 мандатів). У нинішніх Всенародних зборах народних представників, що складається з 2 985 депутатів, жінки займають 604 місця, або 20,23 %. У Китаї діють численні організації, які борються за права жінок, розширення участі жінок в політиці, адмініструванні та процесі прийняття рішень. Серед них можна виділити: Всекитайську федерацію жінок, Асоціацію за розвиток фемінізму, Китайську асоціацію жіночих журналів і періодичних видань, Китайську асоціацію жінок за науку і технології, Комітет азіатських жінок, Рада жінок Гонконгу, Асоціацію ділових і професійних жінок Гонконгу, Федерацію жінок Гонконгу та інші.

Отже, з одного боку, з часів впровадження реформ у КНР китайки досягли нечуваних до цього успіхів у професійній діяльності. Наприклад, у 2015 році китайські жінки склали 2/3 списку self-made мільярдерок світу. Але попри швидке зростання китайської економіки, починаючи з 1990-х років (між 2000 та 2016 роками середній клас зріс від 5 млн до 225 млн людей), статус жінок погіршився. Це й не дивно, адже партійна доктрина і навіть закон закріплюють дискримінаційну гендерну політику.

По-перше, пенсійний вік для чоловіків становить 60 років, жінки ж мають йти на пенсію у 50-55-річному віці, аби піклуватися про найстарших і наймолодших у родині, оскільки в Китаї існує культ родини, тому жінка з виходом на пенсію переймає більшість домашніх справ на себе. По-друге, кількість працевлаштованих жінок у 2015 році зменшилася на 10 % порівняно з 1990-ми. По-третє, середня місячна зарплата чоловіків у Китаї на 22% вища, ніж середня зарплата жінок.

Варто також зазначити, що ситуація погіршується всередині країни не лише на законодавчому

рівні, але в освітній сфері, де, наприклад, університети вимагають від абітуренток вищих балів, ніж від абітурієнтів для отримання вищої освіти [11]. Це тісно пов'язано з тим, що суспільство Китаю повернулося до традиційних уявлень про гендерні ролі. Хоча є й інший бік цієї медалі, оскільки така жорстка конкуренція зумовлює більш високий рівень освіти у жінок, ніж у чоловіків, та більш відповідальне ставлення до своїх обов'язків у професійній діяльності. Тому якщо досліджувати це питання більш детально, то можна побачити, що шкільні китайські тексти просякнуті конфуціанським духом, у якому дівчат та жінок зображено слабкими або піклувальницями.

Тим часом прогресивніші батьки в містах народжують доньок, а виховують їх як синів, тобто дають їм найкращу освіту. Попри надлишок чоловіків у країні, цим освіченим жінкам складно знайти партнера, адже в Китаї досі вважається, що чоловіки можуть одружуватися з жінками з «нижчої» соціальної групи, а жінкам слід шукати заможнішого партнера з «вищої» групи. До того ж, погляди жінок на спільне життя модернізуються швидше, ніж уявлення чоловіків, яких влаштовує традиційний розподіл ролей у родині, відповідно до гендерних стереотипів.

Згідно з Глобальним індексом гендерного розриву [12], що його оприлюднив Світовий економічний форум 2017 року, Україна посідає 61 місце у загальному рейтингу, Китай же на 100-му місці. Україна випереджає Китай майже за всіма показниками, крім показника політичних прав та можливостей, за яким Україна опинилась на 103-му місці, а Китай посів 77-е (див. додаток 1).

Можемо зробити висновок, що незважаючи на те, що у Китаї на законодавчому рівні досить змістовно описані права жінок, що дає підґрунтя щодо їхнього захисту та рівних можливостей для розвитку, на практиці все інакше. Також, на жаль, останнім часом зросла роль гендерних стереотипів, що унеможливує покращення статусу жінки у суспільстві.

Права жінок у Саудівській Аравії. Королівство Саудівська Аравія є однією із найжорстокіших держав у світі та одним з найбільш системних та регулярних порушників прав людини, а передусім – прав жінок. Тут звичайною річчю є смертна кара у вигляді забивання камінням чи відрубання голови. Тому і постає питання щодо гендерної політики цієї держави.

Згідно з певними статтями права жінок є не те, що порушені, а й зовсім неважливі у Королівстві Саудівська Аравія [13; 14; 15; 16]. Проте з часом декілька аспектів життя жінки дещо змінились.

Історично так склалося, що особи жіночої статі в королівстві є великою мірою певними «речами», аніж людьми. Варто зазначити, що в кожній жінці повинен бути свій опікун чоловічої статі. Як правило, це її батько, брат, чоловік або в деяких випадках навіть онук або син. Саме ця особа контролює життя жінки, зокрема надає свій письмовий дозвіл на отримання нею таких речей, як паспорт або щодо виходу заміж чи виїзду за кордон, а до 2016 року без опікуна жінка і взагалі не мала права навіть на звичайну прогулянку вулицею.

Навіть для того, щоб мати водійські права, що нині вже гарантує реформа 2017 року [17], жінка королівства має отримати насамперед дозвіл опікуна. Виходить така собі юридична колізія: закон, що надає жінкам право отримувати водійське посвідчення, є, однак перед цим ще слід випросити дозвіл у чоловіка, чи можна це зробити, а він його навряд чи дасть за таких умов суспільного життя. До того ж загадкою залишається, як особа жіночої статі може заробляти кошти на власне авто, коли в неї майже відсутні можливості здобувати освіту та працювати, отримуючи гідну зарплатню.

До речі, уряд Саудівської Аравії ввів спеціальну електронну систему слідкування за жінками, аби їхні опікуни завжди знали, де перебувають «підопічні». Держдепартамент США вважає, що дискримінація щодо жінок є серйозною проблемою в Саудівській Аравії, яка призводить до ситуації, коли жінки мають мало політичних чи соціальних прав.

Отже, жінки в Саудівській Аравії стикаються з дискримінацією майже у всіх сферах суспільного життя: в судах, коли показання одного чоловіка дорівнює показанням двох жінок, у сімейному й спадковому правах і т. д. Особи жіночої статі ризикують бути арештованими за проїзд в автомобілі, яким керує чоловік, котрий не є співробітником або близьким родичем чоловічої статі. Хоч і немає ніяких письмових заборон на керування автомобілем жінками, але в Саудівській Аравії водійські посвідчення вимагаються законом, а жінкам їх не видають без згоди особи чоловічої статі. Проблема тут не лише в законодавстві, але й у звичаях та принципах, якими досі керується більша частина населення країни.

На жаль, на прикладі двох доволі різних країн Сходу можна побачити, що проблема гендерної дискримінації дійсно все ще існує та потребує нагальної уваги суспільства. Адже якщо у більшості країн ситуація є більш сприйнятною та не такою гострою, то в таких державах, як Королівство Саудівської Аравії, Ірак чи Китай це питання необхідно вирішувати негайно, а в певних випадках навіть захищати жінок та їхні громадянські права.

Розділ 3

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ПРОВЕДЕННЯ АНКЕТУВАННЯ СЕРЕД СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ ЕКОНОМІКИ І ПРАВА ТА СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Важливим елементом проектної роботи було анкетування, проведене серед студентів факультету економіки і права та студентів факультету слов'янської філології нашого університету. Вибір на ці факультети припав тому, що результати опитування студентів саме цих двох факультетів дають змогу не лише вивчити думку студентів щодо питання гендерної рівності, але й порівняти ставлення молоді різних країн до цього питання, а саме в Україні та в країнах Азії і Середнього Сходу.

Опитування проводилося шляхом надання анкети студентам нашого університету в період з 21.03 по 26.03. Участь в опитуванні взяли 113 респондентів (з них: 85 – студенти факультету економіки і права, 28 – студенти факультету слов'янської філології, громадяни Китаю, Туркменістан, В'єтнам, Туреччина, Лівія, Узбекистан).

Перед респондентами було поставлено низку питань щодо їх ставлення до певних аспектів питання стану гендерної рівності в Україні та в країнах, родом з яких іноземні респонденти.

1. Одним з питань було таке: «Чи погоджуєтесь ви з твердженням, що чоловіки та жінки різні, але рівні?». На це питання 78,8 % студентів факультету економіки і права (67 осіб) відповіли позитивно. На противагу цьому 21,2 % респондентів (18 осіб) не підтримали це твердження. Серед іноземних студентів ситуація дещо інша. Відсоток, що підтримує це твердження, є вищим і становить 82,1 % (23 особи), на відміну від 17,9 % (5 осіб), які відповіли негативно.

Такий результат вказує на те, що все більше й більше молодих людей усвідомлюють, що попри фізіологічні та психічні особливості жінок та чоловіків, перш за все, й ті, й інші є людьми, особами і громадянами а, отже, є рівними у своїх права та обов'язках. Досить яскраво така різниця у відповіді виражається на графіку (див. додаток 2).

2. Наступне питання, що було поставлено респондентам, звучало так: «Чи актуальне, на Вашу думку, питання гендерної нерівності в Україні?». Результати опитування серед українських респондентів вказують на те, що це питання все ще є досить актуальним, однак ситуація змінюється на краще. Це підтверджують й цифри, адже думки студентів розділилися практично порівну. Тож 54,1 % опитуваних (46 осіб) вважають, що питання гендерної нерівності в Україні є актуальним, натомість 45,9 % (39 осіб), які не поділяють позицію попередніх.

На жаль, це ж питання очима іноземців має не такий позитивний характер, адже відсоток опитуваних, які вважають актуальним питання гендерної нерівності в Україні, є вищим і становить 64,2 % (18 осіб), що становить майже третину респондентів-іноземців (див. додаток 3). Саме тому виникає необхідність порівняти ситуацію, що склалася щодо цього питання в нашій країні з іншими державами. Відповідно до результатів опитування гендерна політика в Україні реалізовується краще, ніж в Китаї (станом гендерної рівності незадоволено 64,3 % респондентів) та Узбекистані (показник невдоволеності становить 100 %). Однак у цьому питанні Україна поступається Туркменістану (де цей самий показник становить лише 42,8 %).

Варто зазначити, що Україна впроваджує все більше нормативно-правових актів, що закріплюють рівність становища чоловіка та жінки в суспільстві. Це сприяє покращенню становища України на міжнародній арені, і встановлює за нею статус країни, що підтримує рівність гендерів.

3. Не менш цікавим для нас є питання реалізації гендерної рівності в освітній сфері. Саме тому ми вирішили дізнатися, чи є це питання актуальним в нашому ВНЗ. Результати анкетування серед студентів факультету економіки і права виявилися досить позитивними. На питання «Чи зустрічалися Ви/Ваші знайомі з гендерною нерівністю в освітній сфері?» 65,9 % респондентів (56 осіб) відповіли негативно. Переважна більшість студентів не відчуває утисків у процесі навчання, що пов'язані з їх статтю як у стосунках між студентами, так і між студентами і викладачами.

Ситуація, що склалася серед іноземних респондентів, також вказує на відсутність утисків, пов'язаних із гендером. Так, 53,6 % (15 осіб) не зустрічалися з проявами гендерної нерівності в освітній сфері. Однак наявність 46,4 % студентів (13 осіб), що все ж таки стикалися з подібними проблемами, (див. додаток 4) акцентує на тому, що не можна зупинятися в прагненні досягнути гендерної рівності в Україні та вирішити проблеми, що виникають в освітній сфері.

4. Не менш важливим та актуальним питанням, пов'язаним з проблемами гендерної рівності в освітній сфері, є її доступність. За результатами анкетування на питання «Чи згодні Ви, що чоловіки

та жінки мають рівний доступ до освітніх можливостей?» 84,7 % студентів факультету економіки і права (72 особи) та 100 % іноземців-респондентів відповіли позитивно (див. додаток 5). Це є досить хорошим показником, що вказує на те, як швидко наша країна досягає омріяної гендерної рівності в доступності освіти.

Підсумовуючи проведене анкетування, можемо стверджувати, що результати досить неоднозначні і, подекуди, суперечливі. Однак у будь-якому разі вони вказують на те, що наша держава не залишає осторонь питання гендерної рівності та робить все можливе для усунення проблем, що виникають через гендерну нерівність та утиски прав жінок в усіх сферах. Звісно, ситуація, що склалася, наразі далека від ідеалу, однак саме внесення змін до законодавства та посилення контролю за їх виконанням може допомогти у досягненні спільної мети – зробити Україну державою, де відсутні будь-які обмеження прав та свобод людини за статтю.

Гарною традицією нашого Київського національного лінгвістичного університету стало проведення конференцій та круглих столів серед студентів для актуалізації певних суспільно важливих тем. Наприклад, 26 березня цього року у рамках проведення тижня, присвяченого гендерній рівності, нами було організовано захід на тему «Проблеми гендерної рівності на міжкультурному рівні», в якому взяли участь студенти першого, другого (бакалаврського) та першого (магістерського) курсів. Студенти протягом круглого столу виступали з власними доповідями стосовно тих регіонів світу, які вони обрали, після яких було жваве обговорення з публікою.

ВИСНОВКИ

Питання гендерної рівності в Україні та світі залишається досить актуальним і сьогодні. Саме тому принцип рівності громадян незалежно від статі так активно закріплюється на законодавчому рівні в багатьох державах, зокрема й у нашій. Багато століть жінки прагнули бути нарівні з чоловіками, отримувати визнання у сферах науки, сучасних технологій і так далі, а не лише на кухні свого дому. І, нарешті, ми з упевненістю можемо сказати – цей час вже зовсім близько! Уже сьогодні шість країн світу визнані такими, які повністю встановили гендерну рівність, що підтверджено багатьма дослідженнями, зокрема робота вчених Європейського інституту гендерної рівності – агентства ЄС, котрий базується в Литві.

Однак шлях до цього досягнення був досить довгим і складним. Ще з XVIII ст. жінки усіма можливими засобами намагалися розірвати шаблон та показати, що кожна людина, незалежно від статі, може досягнути неабияких висот, для цього потрібне лише прагнення. Саме тому жінки починали об'єднуватися і створювати організації для захисту своїх прав та свобод. Найвідоміші з них, наприклад, Клуб русинок, Жіночий кружок, Організація українських жінок, займалися не лише захистом прав та свобод жінок, але й допомагали людям з обмеженою дієздатністю, дітям-сиротам, молоді, а також займалися влаштуванням просвітницьких заходів та публікували власну просвітницьку літературу.

Однак з розвитком суспільства змінювалася і роль жінки в ньому. Досить сильний вплив на статус жінок в соціумі мали Перша та Друга світові війни, адже саме в цей період жінки доводили свою спроможність бути нарівні з чоловіками, важко працюючи на заводах та воюючи на фронтах. Після цих трагічних подій жінки, зрештою, почали визнаватися рівноправними членами суспільства. Але продовжувати вести повноцінну боротьбу за встановлення гендерної рівності заважала радянська влада, і лише після розпаду СРСР була відновлена діяльність феміністських організацій і товариств.

Як вже було сказано, проблеми гендерної рівності існують не лише в Україні, але й в багатьох інших державах. В рамках створення проекту ми досить детально дослідили проблеми встановлення гендерної рівності в країнах Азії, і зробили висновки, що права жінок в цих країнах є досить обмеженими, що підтверджувалося й результатами опитування проведеного серед громадян деяких країн азійської частини континенту, зокрема Китаю, Туркменістану, Лівії, В'єтнаму та інших.

Однак необхідно звернути увагу на позитивну динаміку та зміни на суспільному та законодавчому рівнях, підтвердженням цьому є збільшення обсягу прав і свобод жінок, що закріплюється законом, зокрема права на участь в політичному житті більшості країн світу (наприклад, Німеччина, Китай, Україна), саме тому кількість жінок в парламентах та інших державних установах зростає досить швидко.

Отже, в підсумку варто зауважити, що роль жінки в суспільстві змінюється та укріплюється. Жінки відіграють все більш важливу роль у різних сферах діяльності. Вони нарівні з чоловіками займаються наукою, політикою та будь-якою іншою діяльністю, а головне, можуть вільно висловлювати свою думку. Саме тому можна з упевненістю сказати, що проблема гендерної рівності в Україні та світі не залишається поза увагою соціуму та влади і активно вирішується на

всеможливих рівнях. Перспективи зрівняння прав чоловіків та жінок досить хороші, тому можна з упевненістю стверджувати, що попри наявні заборони та обмеження для жінок в багатьох країнах, в майбутньому гендерна рівність буде встановлена.

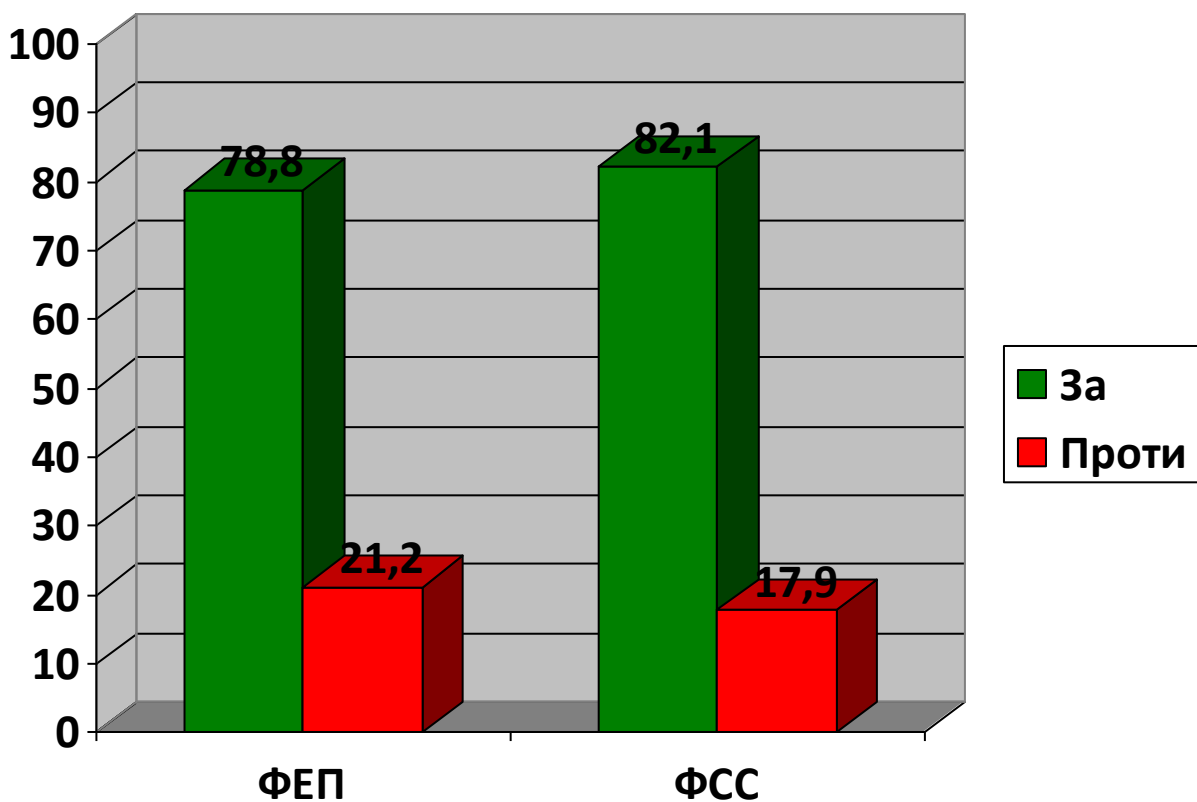
Список використаних джерел

1. Фемінізм: сутність, етапи, напрями. Електронна бібліотека Князева вебсайт. URL: <http://www.ebk.net.ua/Book/synopsis/sotsiologiya/part1/011.htm> (дата звернення: 24.03.2018)
2. Феміністичний рух в Україні. Редакційно-видавничий центр Чорноморського державного університету імені Петра Могили: вебсайт. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/190/7.pdf> (дата звернення: 20.03.2018)
3. Фемінізм. Пошукова система: вебсайт. URL: <https://www.turkaramamotoru.com/uk/Фемінізм-16476.html> (дата звернення: 24.03.2018)
4. Українські жінки у горнілі модернізації / під заг. ред. Оксани Кісь. Харків : Вид-о КСД, 2017. 304 с.
5. Конституція України : станом на 1 верес. 2016 р. *Верховна Рада України*. Харків : Право, 2016. 82 с.
6. Оксана Забужко. Notre Dame D'Ukraine: українка в конфлікті міфології: біографічна проза. Київ : Факт, 2007. 640 с.
7. Рейтинг гендерної дискримінації: Україна біля Білорусі та Замбії. The Village: вебсайт. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/282547-reyting-gendernoyi-diskriminatsiyi-ukrayina-bilya-bilorusi-ta-zambiyi> (дата звернення: 10.04.2019).
8. Конституція Китайської Республіки: станом на 11 берез. 2018р. URL: https://chinalaw.center/constitutional_law/china_constitution_revised_2018_russian/ (дата звернення: 10.04.2019).
9. Про захист прав та інтересів жінок : Закон Китайської Народної Республіки від 3 квітня 1992 р. (у редакції від 28 серп. 2005р.). URL: <http://www.lawinfochina.com/display.aspx?lib=law&id=4492&CGid=> (дата звернення: 09.04.2019).
10. Про працю : Закон Китайської Народної Республіки від 5 червня 1994 р. URL: http://www.npc.gov.cn/wxzl/gongbao/2000-12/05/content_5004622.htm
11. Лесняк Оксана. Гендерні стереотипи, які транслює поп-культура, на кожному кроці, – хоч в Україні, хоч у Китаї. WoMo: URL: <https://womo.ua/live-in-china/>
12. The Global Gender Gap Report 2017. World Economic Forum: вебсайт. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-gender-gap-report-2017>
13. У Саудівській Аравії жінки протестують проти обмежень у виборі одягу. BBC: вебсайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-46229985>
14. Становище жінок у світі. Ісламські країни. Повага: вебсайт. URL: <https://povaha.org.ua/stanovysche-zhinok-u-sviti-islamski-krajiny/>
15. 20 відсотків жінок у Саудівській Аравії закривають усе тіло. Gazeta.ua: вебсайт. URL: https://gazeta.ua/ru/articles/events-journal/_20-vidsotkiv-zhinok-u-saudivskij-araviyi-zakrivayut-use-tilo-/396331
16. Утеча або загибель: через що жінки лишають Саудівську Аравію. Khpg.org: URL: <http://khpg.org/index.php?id=1547228571>
17. Жінки у Саудівській Аравії отримали право керувати автомобілем. Made for minds: веб-сайт. URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%B6%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8-%D1%83-%D1%81%D0%B0%D1%83%D0%B4%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B9-%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B2%D1%96%D1%97-%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE-%D0%BA%D0%B5%D1%80%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8-%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BB%D0%B5%D0%BC/a-44368880> (дата звернення: 09.04.2019).

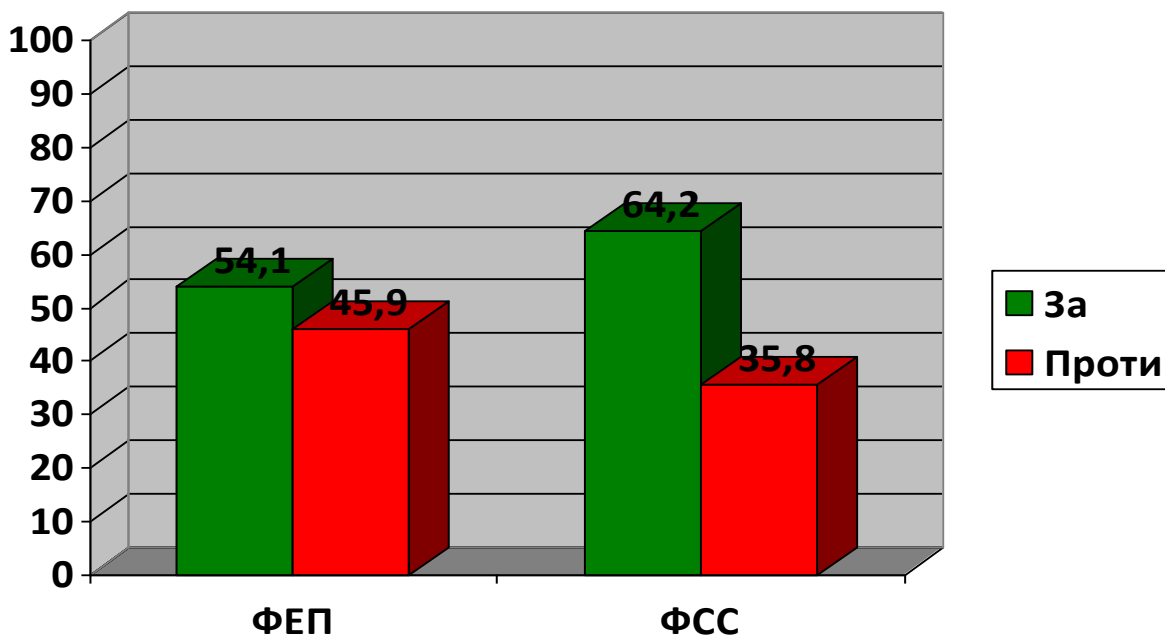
ДОДАТКИ

№ з/п	Показник для порівняння	Україна	Китай
	Економічна участь та кар'єрні можливості	34	86
	Освіта	28	102
	Здоров'я та тривалість життя	51	144

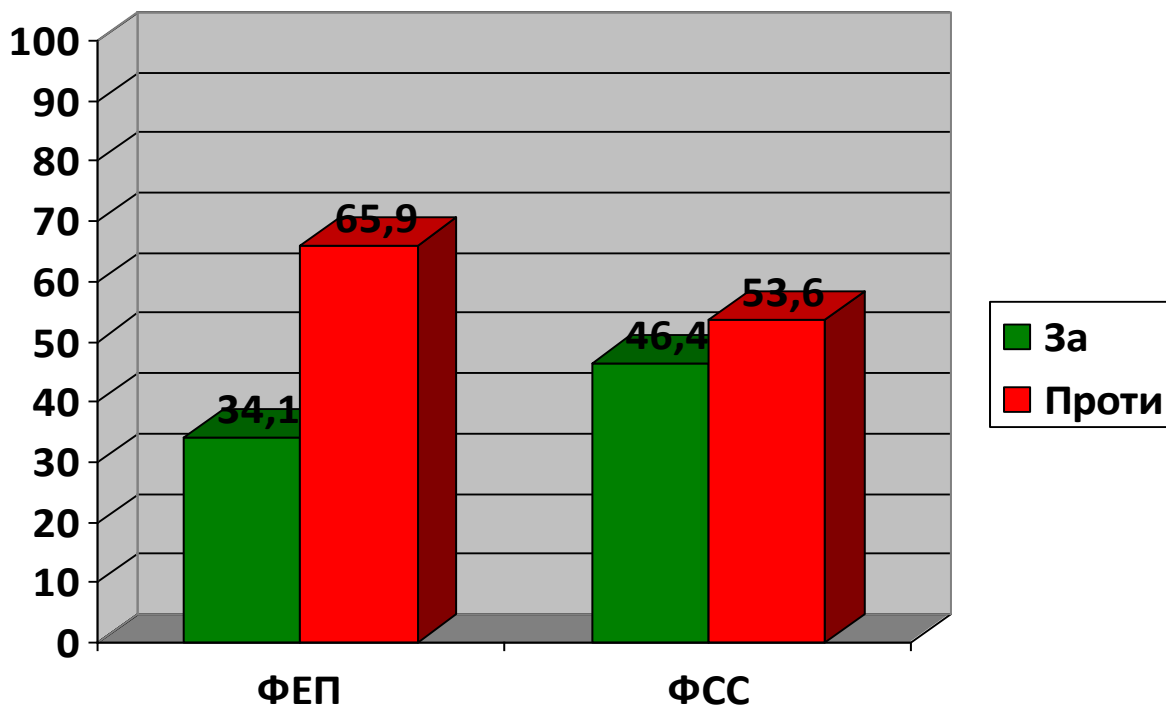
Додаток 1

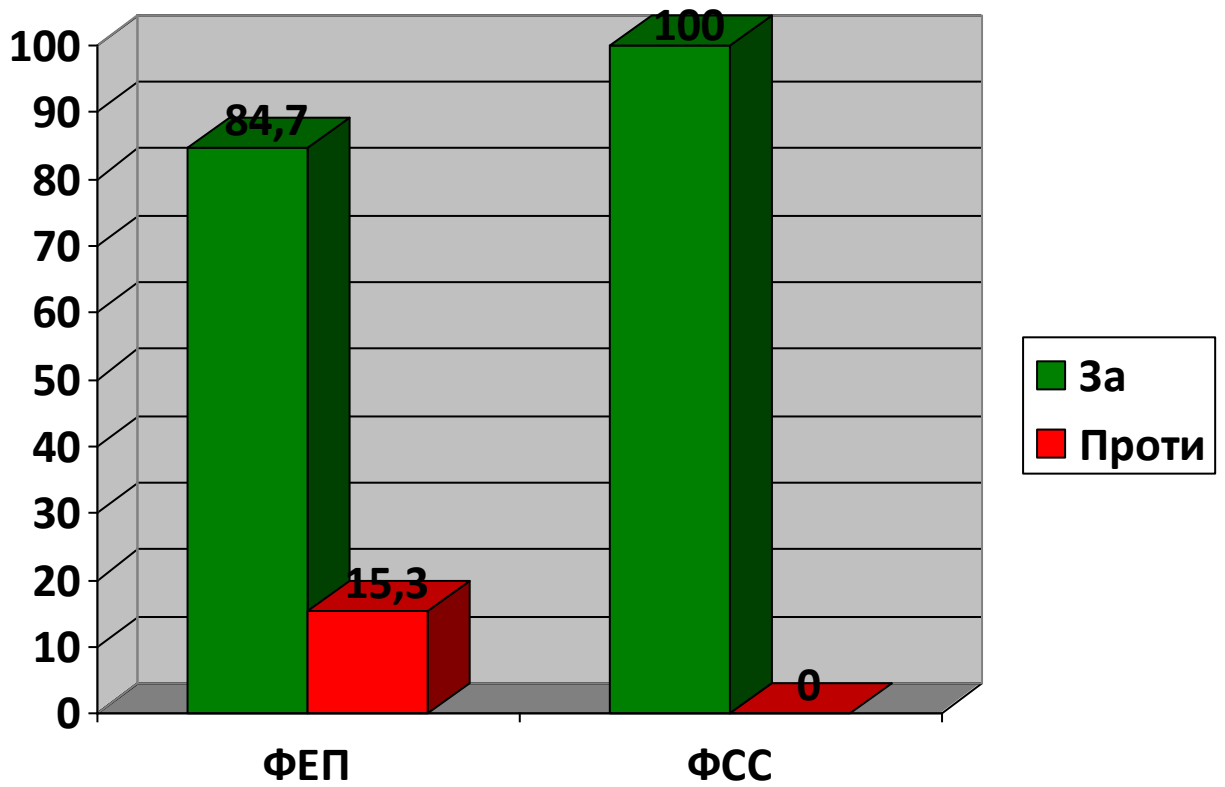
«Чи погоджуєтесь ви з твердженням, що чоловіки та жінки різні, але рівні?»

«Чи актуальне, на Вашу думку, питання гендерної нерівності в Україні?»

«Чи стрічалися Ви/Ваші знайомі з гендерною нерівністю в освітній сфері?»

«Чи згодні ви, що чоловіки та жінки мають рівний доступ до освітніх можливостей?»

Манзик Юлія Іванівна
Неголюк Анастасія Володимирівна
Поправка Оксана Олександрівна

Науковий керівник – Цимбал Вадим Олександрович
доцент кафедри філософії та
суспільних дисциплін історичного факультету,
кандидат юридичних наук

*(Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини)*

СТУДЕНТСЬКИЙ ГУРТОЖИТОК МАЙБУТНЬОГО – СИНЕРГІЯ ТА ІННОВАЦІЇ

Вступ. Сучасний стан розвитку цивілізації характеризується прискореним прогресом технологій, зростанням транскордонної міграції, різновекторними демографічними тенденціями, докорінними змінами у структурі ринку праці. Зменшується потреба у робочій силі для виконання рутинних операцій, які можуть виконуватися машинами. Змінюються пріоритети у вимогах до компетентностей працівників. У парадигмі навчання впродовж життя формальна освіта розглядається як відправна.

Академічні інститути є основою інновацій для регіональних економік та акселераторами соціальних перетворень. Активність на кампусі значною мірою полегшує обмін знаннями та утворення мережі взаємозв'язків, що, у свою чергу, створює нові можливості. Кампус університету – це студентське містечко, будівлі навколо навчального закладу. Тут розташовуються студентські гуртожитки, науково-дослідницькі центри, навчальні корпуси, бібліотеки, спортивні майданчики, дискотеки, магазини, кафе, бари тощо. Термін «кампус» (англ. – campus) має латинське походження. Дослівний переклад – «поле» [4].

Абсолютна більшість університетських кампусів в Україні розроблені навколо традиційної моделі вищої освіти, в якій студенти відвідують навчальні приміщення насамперед для присутності на аудиторних заняттях. Однак сучасні кампуси – це перш за все місця взаємодії, де студенти обмінюються ідеями і формують соціальні відносини. Кампуси відіграють важливу роль у сприянні студентам в навчанні та розвитку навичок і здібностей, які все більше цінуються в сучасному світі, а саме: емоційний інтелект, емпатія і вирішення проблем. [16]

Зосередження уваги на потребах здобувачів освіти буде ключовим у створенні простору, де студенти та співробітники університету захочуть витратити час на осмислену та продуктивну діяльність. Для того щоб досягти такого результату у найбільш раціональний спосіб, гуртожитки (та інші об'єкти студмістечка) кампусу повинні стати більш гнучкими і адаптованими до потреб їх мешканців. Використання потенціалу технологій для підвищення ефективності за допомогою автоматизації сприятиме досягненню цієї мети і допоможе створити більш інклюзивне освітнє середовище. Створення університетського містечка майбутнього – це амбіційна робота, яка вимагає інтегрованих зусиль адміністрації, менеджменту та дизайнерів [11, с. 298].

У національному контексті можна помітити, що заклади освіти втрачають власну роль в забезпеченні ринку праці кваліфікованими працівниками, чому сприяють їхня інерційність, надмірна бюрократизація, статичність структур і тривалість процесу формування кадрового потенціалу. Отже, все більш актуальним стає визнання державними інституціями та ринком праці компетентностей, здобутих у формі неформальної освіти. Підтвердженням цьому є популярність платформ масових онлайн курсів, освітніх послуг, що надаються неурядовими громадськими організаціями тощо [1].

Зі студентами, які тепер можуть відвідувати заняття та виконувати багато інших навчальних завдань в Інтернеті, університетські кампуси стають менш привабливими для традиційного викладання на лекціях і більше про навчання більш м'яким навичкам, необхідним у постійно мінливому світі. Таким чином, кампуси повинні адаптуватися для задоволення мінливих потреб, вимог і використання в той час, коли практично вся інформація доступна в Інтернеті. [16]

Проблемою, яка потребує вирішення, є дисбаланс між суспільним запитом на висококваліфікованих працівників, перспективами розвитку суспільства, глобальними технологічними змінами та наявною системою освіти, а також рівнем готовності/спроможності

сучасних закладів освіти до сприйняття та реалізації освітніх реформ в Україні.

Чинниками, що призвели до виникнення такого дисбалансу, є:

незадовільний рівень можливостей і мотивації до діяльності та професійного розвитку здобувачів освіти;

застарілі зміст, структура, стандарти та методики (технології) навчання в системі освіти, недостатня ресурсна підтримка професійної діяльності педагогічних працівників, практично повна відсутність експериментально-лабораторної бази та обладнання, включаючи обладнання для робототехніки, недостатнє оснащення новітнім прикладним програмним забезпеченням, сучасною комп'ютерною та мультимедійною технікою;

відсутність дієвої координації між закладами освіти, владою та роботодавцями в частині змісту освітнього процесу та практичної підготовки здобувачів освіти.

Метою цього проекту є визначення напрямів і механізмів формування інноваційного освітнього середовища за рахунок ефективного використання можливостей місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, що, у свою чергу, сприятиме наданню високоякісних та доступних публічних послуг, становленню інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодженню публічних інтересів з індивідуальними потребами громадян.

У рамках цього проекту ми намагаємося реалізувати концепцію «економіки навчання», яка має більш широку перспективу для стимулювання інновацій не тільки в нових галузях, а й у традиційних. Ця концепція спирається на розвиток людських ресурсів, нових організаційних форм взаємодії, створення інноваційних мереж та підсилення інститутів громадянського суспільства. Інновації розглядаються як інтерактивні, багатосторонні соціальні процеси. Основним завданням є усунення прогалів між такими сферами суспільного життя, як освіта, економіка, управління.

Розділ 1

СТУДЕНТСЬКИЙ КАМПУС ЯК НАВЧАЛЬНИЙ Й ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОСТІР. ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ГУРТОЖИТКУ

Усе відчутнішою стає потреба в подоланні таких побічних наслідків вузькоспеціалізованої освіти, як фрагментарність світосприйняття, недостатній рівень міжгалузевих зв'язків. Це зумовлює необхідність переосмислення змісту освіти на користь зростання частки міжпредметної і міжгалузевої інтеграції знань, яка є можливою лише на основі переходу від знання фактів до розвитку компетентностей. Завдяки швидкому розвитку інформаційно-комунікаційних технологій зростання об'єму корисних знань супроводжується дедалі більшою їх відкритістю для всіх людей, незалежно від їхнього місця проживання, віку чи соціально-економічного статусу. Це породжує розмаїття в способах здобуття знань та зростання ролі неформальної та інформальної освіти, їх інтеграцію у нові стилі навчання, які перевизначають функцію простору студентського гуртожитку.

Потреба у традиційній платформі для лекційних занять стає все меншою, тоді як зростає попит на спільні або міждисциплінарні робочі приміщення, тихі простори, лабораторії та інноваційні центри, а також інші види функціонального простору. Існує також зростаючий попит на простори, які можна перетворювати на регулярній основі, відповідно до постійно змінюваних навчальних програм і індивідуальних потреб студентів, факультетів і галузевих партнерів [10, с. 483].

Межі між повсякденним життям і навчанням постійно розмиваються, завдяки зростанню доступності віддалених послуг. Ця тенденція, у поєднанні з підвищеною автономією студентів та викладачів, визначає, де і як вони хочуть займатися дослідженням і навчанням, висуває нові вимоги щодо організації цілісного простору для роботи та життя на території кампусу. Для ВЗО це означає надання привабливого місця для студентів, у якому можна було б проводити час поза формальною навчальною діяльністю. Дизайнерські практики, які ставлять людські потреби і бажання в основу прийняття рішень, істотно вплинули на розробку продуктів і послуг протягом останніх кількох десятиліть. Аналогічні очікування повинні визначати спосіб проектування громадського простору. Тому найбільш раціональним, на нашу думку, є підхід, орієнтований на людину: це має бути підхід, що визнає різноманітну природу людських бажань і зосереджує увагу на розумінні потреб користувачів для реалізації конкретних рішень.

Загалом, можна виокремити декілька інструментів, які здатні сприяти перетворенню освітнього середовища на справжній каталізатор інновацій. Дизайн простору повинен сприяти взаємодії:

створити середовище з правильним балансом між відкритістю та конфіденційністю, з відкритими та спільними просторами, місцями зустрічей тощо.

Реалізуючи наш проєкт гуртожитку майбутнього, ми прагнемо збільшити продуктивний час студентів, приділяючи увагу допоміжним аспектам повсякденного життя. Тож особистий розвиток, дозвілля та фізичні вправи можна поєднувати у спеціальних елементах, які є частиною навчального та загального простору. Такі об'єкти повинні надати ще й можливість зустрітися з новими людьми та обмінятися досвідом. Для скорочення витрат на експлуатацію, деякі з таких об'єктів можуть перебувати під віданням самих студентів як частина їхніх навчальних або позакласних заходів. Межі між навчальними та соціальними просторами повинні бути мінімальними для заохочення доступності та видимості діяльності. Для того щоб по-справжньому стати центральним місцем для повсякденної діяльності людей, кампус повинен інтегруватися з ширшою структурою точок дотику студентів і персоналу закладу освіти.

Важливо забезпечити, щоб, працюючи, навчаючись чи проводячи дозвілля в об'єднаному студентському просторі, студенти і співробітники могли отримати доступ до приміщень протягом тривалого часу, підтримуючи гнучкі графіки. Якщо експлуатаційні витрати історично були перешкодою для продовження робочого часу, то сучасний розвиток технологій може зробити їх менш обтяжливими. З погляду безпеки, наприклад, камери спостереження і сенсорні технології можуть знизити потребу в фізичному нагляді, що робить цілодобову експлуатацію приміщень кампусу більш фінансово стійкою [5, с. 32; 14].

Оскільки студентам та працівникам рекомендується проводити велику частину свого дня в університетському містечку, є можливість позитивно вплинути на їхнє здоров'я та добробут. Це допоможе студентам краще працювати, а закладу освіти мати краще портфоліо. Ця амбіція може бути досягнута завдяки проєктуванню внутрішніх та зовнішніх просторів з метою покращення добробуту. Наприклад, східцеві майданчики можуть стати особливістю інтер'єру будівлі і використовуються як місця для проведення заходів, що сприяють неформальній взаємодії. Можливості для фізичної активності також можуть бути реалізовані в будь-якій частині кампусу, наприклад, шляхом об'єднання спортивних споруд у перехідних просторах (коридорах тощо).

Освітлення також має значний вплив на добробут. Покращене розуміння того, що конкретні частини світлового спектра впливають на працездатність людини, призводить до точних налаштувань, які дозволяють користувачам активно впливати на їхню продуктивність. Звичайно ж, конструкції гуртожитку повинні максимізувати використання денного світла, що дозволить не тільки знизити споживання енергії, але й забезпечити більш комфортні умови навчання. Однак, у тих будівлях, де уникнути використання штучного освітлення неможливо, урізноманітнення умов освітлення може підвищити особистий комфорт і продуктивність роботи студентів. Як і освітлення, рівень шуму також може впливати на добробут. Зокрема, зони «акустичного затишку» можуть забезпечити творче мислення та концентрацію уваги, допоможуть відсторонитися від відкритого середовища.

Недавні дослідження пов'язують наявність зелених насаджень у межах та за межами навчального простору з підвищенням добробуту та продуктивності, оскільки вони покращують якість повітря та підвищують візуальний та акустичний комфорт. Якщо витрати часу і ресурсів є бар'єром для утримання зелених насаджень та кімнатних рослин, академічний персонал, студенти та більш широка аудиторія можуть брати участь у програмах спільної участі «знизу вгору» – включаючи посадку і догляд – для забезпечення довгострокової життєдіяльності таких «зелених куточків». Дотримуючись цих принципів, Міланський політехнічний університет успішно запустив проєкт «Колтівандо» – громаду, якою володіє і управляє університет, і яка відкрита для ширшого загалу [15, с. 34; 17, с. 220].

Забезпечення можливості фінансування і експлуатації об'єктів на засадах субсидіарності – створення бізнес-моделей для спільного використання (дорогих) об'єктів може підвищити їх ефективність. Зокрема, спортивні та рекреаційні об'єкти можуть спільно використовуватися мешканцями кампусу та громадянами, які живуть по сусідству. Шляхом організації культурних подій, відкритих лекцій, презентацій можна створити для людей почуття приналежності до певної спільноти, сприяти зустрічам, професійним та особистим зв'язкам і навіть формуванню громад [8, с. 42].

Розділ 2

ПОТЕНЦІАЛ ПАРТИЦИПАТОРНИХ ПРАКТИК І ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ

У щільному міському середовищі існують певна напруженість та конфлікти інтересів між власниками кампусу і його мешканцями, з одного боку, та зовнішнім оточенням – з іншого. Успіх планування гуртожитку майбутнього багато в чому залежить від того, як долається така напруженість, і якою мірою новий кампус створює видимі переваги для добросусідства і громадської участі [8, с. 43; 6, с. 127].

Партиципаторні практики застосовуються в міських і сільських місцевостях, бідніших і багатших регіонах по усьому світу. Залежно від того, чи беруть участь люди в аналізі, колективному прийнятті рішень, плануванні або обговореннях, партиципаторні практики можуть використовуватися на всіх етапах проектного циклу, пов'язаного з розвитком того чи того сектора. Подібні практики можуть бути також корисними в політичних процесах як засоби для ширшої соціальної інклюзії, здатні забезпечити громадянські права і створити потужні механізми підзвітності і відповідальності. Важливо, щоб при здійсненні партиципаторних практик люди відчували себе вільно і невимушено.

Оскільки одним із найбільшим викликів реалізації нашого проекту гуртожитку майбутнього є фінансування будівельних і експлуатаційних потреб, доцільним є звернутися до можливостей спільного фінансування за допомогою механізмів громадського бюджету.

Партиципаторний (громадський) бюджет передбачає високий рівень участі громадян – це інструмент, який дозволяє громадянам фактично брати участь в прийнятті рішень стосовно розподілу частини коштів з місцевого бюджету. Його реалізація може здійснюватися на різних адміністративних рівнях: починаючи з регіону загалом, в області, місті, районі, завершуючи мікрорайонами або житловими масивами. Застосування такого бюджетування можливе також при опрацюванні бюджету окремої установи [3, с. 6; 9; 10].

Виникнення і тестування моделі громадського бюджету в місті Порту-Алегрі та інших містах Бразилії мали місце протягом 1989–1997 років. Протягом наступних декількох років відбулося поширення ідеї громадського бюджету в Латинській Америці, а з 2000-х років ідея громадського бюджету досягла країн Північної Америки, Європи, Африки, Азії та Австралії. Згодом популярність такого засобу соціальної інклюзії стає повсюдною. В Україні ідея партиципаторного бюджетування почала розвиватися у 2015 році і вже досягнуто значних успіхів на цій ниві. Показовим є приклад Житомирщини, де місцеві громади об'єдналися в єдиний орган, щоб контролювати свій бюджет і фінансувати пріоритетні проекти, які вони самі обирали. Зокрема, за допомогою механізмів громадського бюджету було створено місцеву пожежну станцію – те, чого держава протягом багатьох років не змогла забезпечити [12].

Основна мета партиципаторного бюджетування полягає в залученні широкого кола учасників, що знають свої потреби, до процесу управління містом, районом або ж цілим регіоном, обговорень пріоритетів розвитку громади з перспективи їх спільного блага. Отже, бюджет участі слід розглядати не лише як інструмент, який можна застосувати в якихось конкретних обставинах, але й також як елемент філософії самоврядування громади, тобто синергії влади і мешканців однієї територіальної одиниці, які співпрацюють між собою задля її розвитку [3; 14; 15].

Разом із беззаперечними перевагами такого способу соціальної інклюзії варто враховувати і виклики процесів партиципаторного бюджетування. Зокрема, слід усвідомлювати, що партиципаторний бюджет – це процес, який вимагає багато часу і сил (зокрема, з боку організаторів на рівні органу самоврядування), особливо в перші роки його реалізації. Процедура вимагає відповідального підходу до процесу загалом та участі в ньому кожної зі сторін, повинна базуватись на взаємній довірі мешканців і представників місцевих органів влади. Весь процес партиципаторного бюджетування повинна супроводжувати відкритість до різних поглядів і думок, а також свідомо передача мешканцям права приймати рішення щодо визначення пріоритетів, на які буде витрачено кошти.

Основна мета заходів та дій, які відбуваються в рамках партиципаторного бюджетування, полягає у побудові на місцевому рівні зв'язків між мешканцями, згуртуванні їх навколо спільних ідей та ініціатив, які подаються в рамках бюджету участі. Органи місцевого самоврядування повинні намагатися використовувати знання, отримані в рамках реалізації процесу партиципаторного бюджетування, в інших процесах чи діях, які з ним безпосередньо не пов'язані (наприклад,

аналіз/діагностування місцевих потреб при розробці програм соціального і економічного розвитку адміністративних одиниць) [3, с. 22].

Партиципаторний бюджет може бути чудовим знаряддям освіти та навчання в сфері самоврядування – він спонукає мешканців до ознайомлення з механізмами побудови і витрат місцевого бюджету, змушує їх приймати рішення стосовно вибору пріоритетів у витрачанні коштів, а також задумуватися над перспективами і загальним баченням розвитку окремої місцевості. Все це знаходить своє відображення в способі побудови бюджету.

Інформаційно-освітні заходи повинні мати постійний, безперервний характер, тобто, супроводжувати процедуру громадського бюджетування на всіх її етапах. Окрім практичних заходів зі створення нормативної бази партиципаторного бюджетування у м. Умань, передбачається здійснення заходів щодо популяризації громадського бюджету.

Розділ 3 ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ І ВПЛИВ ПРОЄКТУ «ГУРТОЖИТКУ МАЙБУТНЬОГО»

Паралельно з розповсюдженням нових форм навчання виникають нові педагогічні та організаційні методи, які сприяють більшій співпраці та стимулюють автономію студентів та викладачів. Багато з цих нових підходів сприяють як мережевому, так і двосторонньому (P2P) обміну. Вони експлуатуються установами, що розвиваються, а також з'являються більш неформально через цифрові платформи. Освіта сьогодні прагне поєднати сильні сторони як цифрових, так і фізичних підходів до освіти, використовуючи доступність, прозорість і зручність цифрових медіа, одночасно створюючи вражаючий досвід навчання в університетському містечку.

Інноваційні продукти та послуги створюються мережами новаторів, локальними кластерами та «перехресним ефектом» навчальних і дослідницьких інституцій і концентруються в окремих місцевостях у певних регіонах.

У цьому контексті економічна та освітня політика можуть заохочувати економіку, засновану на знаннях, з метою зменшення вразливості регіональних економік та територіальних громад до зовнішнього тиску, одночасно сприяючи економічному благополуччю та зростанню якості життя. Роль закладу освіти тут все більше повинна зводитися до того, щоб заохочувати та допомагати учасникам освітнього процесу, а не лише надавати освітні послуги. «Інноваційний регіон» – це той, де генеруються нові товари та послуги, і де існує синергія уряду, університетів, приватного бізнесу, громадян, заснована на чіткому розподілі їх ролей.

Співпраця між місцевими підприємствами і установами, галузева спеціалізація та «м'яке» розміщення активів є продуктом поглядів на економіку та суспільство, що з'явилися ще у 1980-х роках. Регіональна конкурентоспроможність є особливо залежною від таких «м'яких» факторів, як людський капітал, освіта, культура, креативність і якість навколишнього середовища. Зокрема, соціальний теоретик Річард Флорид припускає, що естетична, культурна та політична творчість однаковою мірою необхідні для реального економічного зростання [13].

Тому органи місцевої влади та пов'язані з ними установи і організації повинні прагнути надавати послуги та просувати свої галузі з метою підвищення привабливості окремої територіальної одиниці або регіону для мешканців та інвесторів. Нижче ми наводимо очікувані результати реалізації нашого проєкту гуртожитку майбутнього на рівні закладу освіти, місцевого самоврядування, та їх вплив на освіту, економіку, розвиток громадянського суспільства у національному масштабі.

Очікувані результати реалізації проєкту (на рівні закладу освіти):

- сприяння впровадженню компетентнісного, особистісно-орієнтованого підходу в педагогічній освіті, забезпечення формування загальних (універсальних, ключових тощо) компетентностей, опанування педагогічних технологій, в тому числі, з використанням елементів інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, посилення практичної складової освіти та педагогіки партнерства;

- формування менеджерських (управлінських) навичок із широким використанням інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій для ефективної діяльності в умовах реальної автономії закладів освіти;

- забезпечення практичної підготовки шляхом неперервної педагогічної практики студентів на базі гуртожитку майбутнього;

- сприяння формуванню соціально зрілої особистості, прийняттю цінностей громадянського

(відкритого демократичного) суспільства, поваги до держави та її правової системи, усвідомлення обов'язку захисту України, національної ідентичності та толерування полікультурності, готовності до трансляції цих якостей;

– прищеплення інноваційності як способу мислення та ключового інструменту лідерства в умовах державно-громадського партнерства, сприйняття глобалізації освітніх процесів та конкурентності.

Очікувані результати реалізації проекту (на рівні місцевого самоврядування):

– посилення правової, організаційної та матеріальної спроможності територіальних громад, органів місцевого самоврядування, провадження їх діяльності з дотриманням принципів та положень Європейської хартії місцевого самоврядування;

– запровадження стандартів (нормативів) якості і доступності публічних послуг, що надаються населенню органами місцевого самоврядування базового та регіонального рівня, критеріїв оцінювання якості;

– створення сприятливих правових умов для максимально широкого залучення населення до прийняття управлінських рішень, а також розвиток форм прямого народовладдя;

– формування ефективної територіальної системи органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць у результаті удосконалення механізмів впливу органів місцевого самоврядування на визначення пріоритетів місцевого розвитку.

Очікувані результати реалізації проекту (у національному контексті):

– вдосконалення правових, організаційних, фінансових засади функціонування системи вищої освіти, створення умов для посилення співпраці державних органів і бізнесу з закладами вищої освіти на принципах автономії закладів вищої освіти;

– поєднання освіти і наукою з виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях;

– розмежування повноважень закладів освіти, органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади на різних рівнях адміністративного і територіального устрою за принципом субсидіарності.

ВИСНОВКИ

Українська освіта – один із найбільших секторів суспільства, в якому працюють і здобувають освіту близько 9 млн осіб. Україна успадкувала від СРСР потужну розгалужену освітню систему з передовою на той час інфраструктурою. За роки незалежності фактично відбувалося екстенсивне використання матеріально-технічних, кадрових і організаційних ресурсів попередньої системи. Можна стверджувати, що жодних кроків щодо пристосування таких ресурсів до потреб незалежної держави в умовах глобалізації і стрімкого суспільного прогресу зроблено не було.

За таких умов споживачі освітніх послуг орієнтуються виключно на те, що відбувається в межах власного факультету закладу освіти. Таке внутрішньо-орієнтоване мислення може легко перешкодити студентам сприймати ідеї з інших галузей знань або ділитися своїми ідеями з іншими. Правильно спроектований простір кампусу може допомогти вирішити ці проблеми, прищепивши студентам і викладачам почуття гордості за свій навчальний заклад. Коли люди пишаться чимось, вони більш схильні до вираження цього у спілкуванні. Комунікації, зі свого боку, можуть сприяти визнанню академічної установи, залученню фінансування, запрошенню кращих викладачів і створенню академічного середовища взаємного підсилення і самовдосконалення.

Відкрита комунікація також важлива для створення містків між академічним життям і суспільством загалом. Студенти краще за все навчаються на практиці, тому виконання реальних проєктів поза аудиторними заняттями у співпраці з компаніями та іншими установами є життєво важливими.

Цей проєкт пропагує ідею студентського гуртожитку як багатофункціонального, інтенсивного об'єкта для соціальної взаємодії. Його головною метою є заохочення взаємодії між колегами, посилення міждисциплінарних зв'язків та впливу студентів на партнерів і аудиторію з-поза меж університету. Кампус поєднує ці ідеї в дизайні, який забезпечує «перехресне запилення» студентів. Проте існують численні перешкоди на шляху до створення відкритого активного простору, включаючи організаційні, правові, культурні і, значною мірою, фінансові бар'єри. Цей проєкт має на меті надихнути на роздуми про потенційні сценарії розвитку громадянського суспільства та примноження людського капіталу. Зусилля вищих навчальних закладів повинні бути спрямовані на

сприяння кооперації між студентами та створення умов для вільної конкуренції ідей і проєктів. У цьому контексті студентам пропонується стати конкурентами за громадську увагу на «ринку проєктів», де промисловість і бізнес обирають проєкти для інвестування. Сприяння обміну знаннями, захист інтелектуальної власності та дотримання стандартів охорони здоров'я і безпеки, забезпечення раціонального доступу до об'єктів інфраструктури мають бути ключовим завданням адміністрації закладу освіти.

Зростання інтересу до громадської участі часто пов'язується з надією на використання різних форм співпраці між місцевими органами влади та мешканцями з метою адаптації адміністративних послуг до потреб населення. Соціальна складова нашого проєкту полягає у вихованні громадськості, сприянні довірі до публічних інститутів, зменшенні соціальної напруженості та прийнятті економічно ефективних рішень. Слід зазначити, що вона повинна бути іще й мірою легітимності окремих форм соціальної участі. Зіставлення вартості окремих видів партиципації з досяжними або очікуваними наслідками часто дає змогу вибору більш сприятливої з них. У межах нашого проєкту концепція участі громадськості в широкому сенсі посиляється на надання можливості громадянам брати участь у діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування з метою створення інноваційного освітнього середовища, стимулювання розвитку людського капіталу та економіки знань.

Список використаних джерел

1. Про затвердження концепції розвитку педагогічної освіти : наказ Міністерства освіти і науки від 16.07.2018 р. № 776.
2. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Концепція від 01.04.2014 № 333-р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 30. Ст. 831.
3. Стандарти процесів партиципаторного бюджетування у Польщі. Фондація Лабораторія суспільних досліджень та інновацій «Сточня». 2013. 23 с.
4. Кампус. 2013. URL: <http://osvita.ua/abroad/glossary/37003/>.
5. Bednarska-Olejniczak D., Towards a smart and sustainable city with the involvement of public participation-The case of Wroclaw Sustainability (Switzerland) / D. Bednarska-Olejniczak, J. Olejniczak, L. Svobodova. 2019. №11 (2).
6. Bejtja M., Asymmetry in priority perception form local community to PA – Budgeting through citizen participation (Municipality of Elbasan) / Bejtja. 2018. №8. Pp. 119-131.
7. Charytonowicz J., Maciejko A. Civil projects (participatory), company funds and small grants as factors integrating local communities *Advances in Intelligent Systems and Computing*. 2019. Pp. 419-429.
8. Dreams and Seeds—The role of university campuses for sustainable urban development. Helsinki (2nd Edition). 2017. Pp. 42-43.
9. Fain B., Munagala K., Shah N. Fair allocation of indivisible public goods. 2018. Pp. 575-592.
10. Hong S., Cho B. Citizen participation and the redistribution of public goods. 2018. № 96 (3). Pp. 481-496.
11. Jarernsiripornkul S., Pande I.M. Governance of autonomous universities: case of Thailand. 2018. №15. Pp. 288-305.
12. Kariakina A. Five years on from 'Maidan', Ukraine's small successes are its real revolution. 2019. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/mar/06/five-years-ukraine-maidan-revolution-2014>.
13. Lisbon and Gothenburg Strategies for Competitiveness and Sustainability URL: http://archive.northsearegion.eu/files/user/File/IVB%20Document%20Library/Info_Sheets/Single_Info_Sheets/Info%20Sheet%203%20Lisbon%20Gothenburg.pdf
14. Omar A., Sivarajah U., Participatory V. The case for engaging citizens in local government decision making. 2018.
15. Participatory tools and methods for community action / [M. López-Sánchez, T. Alberich, D. Aviñó, and other]. 2018. Pp. 32-40
16. Susanna O., Toivola T. Campuses of the future: bringing life and lectures together. URL: <https://medium.com/kuudes/campuses-of-the-future-bringing-life-and-lectures-together-235af63803ee>
17. What's going on in my city? Recommender systems and electronic participatory budgeting / I. Cantador, M. E. Cortés-Cediel, M. Fernández, H. Alani. 2018. Pp. 219-223.

Артюх Іван Олексійович
Попов Дмитро Сергійович

Науковий керівник – Яковенко Микола Олексійович
доцент кафедри правоохоронних
та судових органів,
кандидат юридичних наук

*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка)*

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ ПАТРУЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ В ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ ООС: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Вступ. Дослідження заходів адміністративного примусу, які застосовуються в діяльності органів Національної поліції, є вельми актуальними під час становлення демократичного суспільства та правової держави, адже втілюючи загальноєвропейські цінності не можливо уникнути певних обмежень прав і свобод громадян. Існує потреба встановити чіткий баланс, з одного боку, забезпечення механізму дотримання прав і свобод громадян, з іншого – створення належних умов виконання поліцією своїх повноважень у частині застосування заходів примусу.

Водночас дослідження адміністративно-правових відносин, які виникають в процесі застосування адміністративного примусу, має важливе значення для розбудови правової держави в Україні. Адже запровадження загальноєвропейських стандартів щодо захисту прав і свобод людини вимагає постійного вдосконалення правового регулювання відносин в сфері забезпечення публічного порядку та охорони громадської безпеки. У зв'язку з цим існує потреба оптимізації механізму адміністративного примусу через засоби якого досягаються цілі попередження та припинення правопорушень, а також притягнення правопорушників до відповідальності. Такий підхід вирішує завдання як загальної, так й індивідуальної превенції. Особливої актуальності зазначені аспекти набувають в зоні проведення ООС, оскільки забезпечення спокою громадян на прифронтових територіях є передусім питанням національної безпеки. Зазначене й зумовило вибір теми проекту.

Питання удосконалення заходів примусу є предметом жвавих дискусій серед науковців, практиків та правозахисників. Ці аспекти досліджували В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк, В. М. Бевзенко, С. Ю. Беньковський, І. В. Бойко, Д. О. Вовк, В. М. Гаращук, С. П. Головатий, Е. Ф. Демський, Д. В. Єремєєв, М. В. Завальний, В. В. Зуй, В. О. Ільницький, М. І. Козюбра, А. Т. Комзюк, В. К. Колпаков, Т. О. Коломонець, О. В. Константиї, М. О. Кітторов, Д. М. Лук'янець, Д. В. Лученко, Б. В. Малишев, Р. С. Мельника, Р. В. Миронюк, Р. С. Мкртчян, О. В. Москалюк, Н. Б. Писаренко, С. П. Погребняк, А. А. Пухтецька, В. Б. Русанова, М. І. Смокович, Т. І. Фулей, М. В. Цвік, С. В. Шевчук, О. М. Ярмак та ін. Проте комплексне дослідження удосконалення застосування заходів адміністративного примусу органами поліції в зоні проведення ООС практично ніким не проводилося.

Мета дослідження проекту полягає в тому, щоб на основі аналізу теоретичних засад, правового регулювання і практики визначити найтипівіші проблеми, які виникають під час застосування поліцейськими заходів примусу, та розробити найбільш ефективні шляхи їх вирішення, які б відповідали суспільним, державним та національним інтересам.

Для досягнення поставленої мети мають бути вирішені такі завдання:

- визначення правових підстав застосування заходів адміністративного примусу органами Національної поліції;
- охарактеризувати специфіку роботи патрульної поліції в зоні проведення ООС;
- вивчення міжнародного досвіду застосування заходів адміністративного примусу;
- аналіз практики застосування заходів адміністративного примусу органами поліції;
- дослідження проблем методичного, нормативного, організаційного, матеріального забезпечення надання поліцейських послуг в зоні проведення ООС.

Об'єктом дослідження проекту є реальний стан суспільних відносин у сфері застосування поліцією в зоні проведення ООС заходів примусу.

Предмет дослідження: засоби адміністративного примусу, законодавчі та інші нормативні документи, які регламентують їх застосування органами правопорядку, зарубіжний та вітчизняний

досвід застосування адміністративного примусу та його результати.

Методологічною основою дослідження є система загальнонаукових та спеціально-юридичних методів і прийомів наукового пізнання. Враховуючи специфіку теми, мети і завдань проєкту використано різні методи дослідження. Зокрема, *діалектичний метод* дозволив розглянути всі питання теми в динаміці, виявити їх взаємозв'язок і взаємозумовленість, а також сприяв розумінню об'єкта дослідження щодо поєднання потреб наукових досліджень та практики. Застосування *методу системного аналізу* правових норм дозволило виявити прогалини та суперечності в нормативно-правових актах і сформулювати пропозиції для удосконалення чинного законодавства. *Статистичний метод* використано для підтвердження одержаних теоретичних висновків за даними аналізу стану застосування заходів адміністративного примусу поліцією в зоні проведення ООС.

Емпіричною базою дослідження в межах поданого проєкту є офіційна статистика органів судової влади, Генеральної прокуратури України, МВС, Уповноваженого ВРУ з прав людини, судова практика в частині застосування заходів примусу поліцією в зоні ООС, результати інтерв'ювання працівників патрульної поліції в Луганській області.

За результатами опитування рядового та начальницького складу патрульної поліції Луганщини ми спробували висвітлити найтипівші проблеми, які виникають у повсякденній діяльності патрульних, та розробити оптимальні шляхи їх вирішення.

1. Правові підстави застосування заходів адміністративного примусу органами Національної поліції

У Законі України «Про Національну поліцію» законодавець відійшов від визначення прав та обов'язків органу, натомість закріпив основні обов'язки безпосередньо поліцейського та повноваження поліції (ст.ст. 18, 23 відповідно). При цьому зміст компетенції поліції викладено шляхом взаємозалежності таких категорій як «завдання», «повноваження» та «поліцейські заходи». Так, згідно ст. 23 Закону повноваження поліції окреслені таким чином, щоб забезпечити можливість виконання поліцією її завдань. Водночас ч. 2 ст. 29 Закону передбачено, що поліцейський захід застосовується виключно для виконання повноважень поліції.

У підсумку саме законом надано визначення поліцейського заходу як дії або комплексу дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень (ч. 1 ст. 29 Закону). При цьому обраний поліцейський захід має бути законним, необхідним, пропорційним та ефективним (ч. 2 ст. 29 Закону). Поліцейські заходи поділено на: превентивні (ст. 31 Закону) та примусові (ст. 42 Закону) [1, с. 2].

На нашу думку, наразі має місце неповність законодавчо затвердженого переліку підстав для застосування заходів примусу, тому поліцейський при виконанні своїх повноважень не завжди може адекватно застосовувати необхідний для вирішення ситуації захід. Такий стан обмежує можливості поліції у вирішенні конфліктних ситуацій. Наочним прикладом цього є факт, викладений у судовому рішенні справи № 415/1468/15-к від 23.10.2017 р., у якому визначено таке: *поліцейський при виконанні своїх повноважень на посту № 3 блокпосту «Карбоніт», по вулиці Піонерській міста Золоте-1 Луганської області, будучи озброєним табельною зброєю автоматом марки «АК-74» з бойовими набоями, на ігнорування з боку водія транспортного засобу автомобіля марки «DawooLanos», що рухався в межах проїжджої частини автодороги впродовж вулиці Піонерській міста Золоте-1 Луганської області, у напрямку селища Карбоніт Луганської області, вимоги про зупинку, надану за допомогою жесту з електричним ліхтариком, а також, продубльовану командою вголос, з метою примусової зупинки зазначеного транспортного засобу, шляхом пошкодження, реалізуючи повноваження, пов'язані з перевіркою документів та транспортних засобів в зоні проведення ООС, передбачені діючими нормативними актами, а саме ст. 15 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», а також п. 7 ч. 4 ст. 46 ЗУ «Про Національну поліцію» тричі здійснив постріл у нижню частину транспортного засобу чим спричинив смерть водія. Суд виніс обвинувальний вирок та призначив покарання у виді позбавлення волі на строк чотири роки шість місяців.*

На наш погляд, в законодавчому закріпленні підстав застосування засобів примусу, у тому числі щодо застосування вогнепальної зброї, мають бути враховані особливі умови, що мають місце в зоні ООС. Отже, необхідно передбачити відповідну примітку в Законі України «Про Національну поліцію», де визначалися б розширені повноваження поліцейських, які несуть службу в зоні ООС, щодо відкриття вогню на ураження. Відповідно місцеве населення має бути належним чином поінформоване про це, а також отримати під розпис відповідну пам'ятку, у якій би визначалися усі

обмеження громадян, котрі перебувають на прифронтових територіях. Поза сумнівом, за цих умов поліцейські будуть значно впевненіше виконувати свої обов'язки по забезпеченню публічної безпеки поблизу лінії розмежування, а місцевому населенню слід поставитися з розумінням до цього, оскільки такий крайній захід безпосередньо стосується національної безпеки України.

У ході опитування 51 практичних працівників патрульної поліції та дільничних офіцерів поліції Луганщини (за допомогою docs.google.com) нами було встановлено, що 91 % цілком підтримали пропозицію запровадження таких виняткових заходів, оскільки на цих територіях існує величезний ризик проникнення диверсійних груп під виглядом цивільних. Практики добре пам'ятають випадок, що мав місце 2 листопада 2014 року, коли поблизу м. Маріуполя легковий автомобіль несподівано в'їхав на блокпост та вибухнув. Внаслідок чого двоє захисників України загинули на місці.

2. Підвищення довіри до поліції населення, яке проживає на прифронтових територіях Луганської та Донецької областей

Цілком очевидним є те, що недовіра населення до поліцейських заважає ефективно виконувати свої обов'язки по охороні публічної безпеки і порядку. Одним з ключових аспектів реформи правоохоронних органів, зокрема в частині діяльності Національної поліції України, є законодавчо врегульований обов'язок поліції діяти в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства. Законом України «Про Національну поліцію» передбачено, що діяльність поліції має бути спрямована на задоволення потреб населення, а рівень його довіри до поліції є одним з основних критеріїв оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції.

Кабінетом Міністрів України затверджено порядок проведення оцінки рівня довіри населення до Національної поліції. Порядком визначаються основні завдання, принципи, періодичність проведення оцінки (на загальнодержавному рівні – не рідше, ніж раз на рік, на територіальному рівні – у разі потреби), порядок дій Національної поліції та незалежної соціологічної служби під час організації та проведення оцінки тощо.

Проведення оцінки рівня довіри населення до органів і підрозділів Національної поліції дозволить виявляти проблемні питання в їх діяльності, враховувати думку громадськості для удосконалення їх роботи, що сприятиме підвищенню ефективності роботи органів і підрозділів поліції, зробить їх діяльність більш прозорою, зрозумілою та підконтрольною суспільству.

Соціологічні заміри Харківського інституту соціальних досліджень вказують на те, що Національній поліції нині довіряє не більше ніж 30 відсотків українців, причому у Донецькій і Луганській областях довіра до правоохоронців більша і становить 40 %.

Така ситуація сильно ускладнює працю поліції, а саме не дозволяє патрульним вирішувати конфлікти вербальним шляхом, а також це ускладнює залучення для участі в процесуальних діях, зокрема в якості понятих.

Співробітництво (або взаємодія) з громадськістю з метою зниження рівня злочинності, страху перед злочинами та антисуспільною поведінкою є у цей час характерною рисою роботи поліцій багатьох країн світу. У США та Німеччині, наприклад, такий підхід знаходить відображення в політиці підтримання правопорядку за допомогою поліції з орієнтацією на суспільство (програма COP/POP), у Великій Британії – відображується у вимозі, аби органи місцевої влади забезпечували безпеку громадян суспільства.

Основна ідея стратегії охорони публічного порядку за участю суспільства в зарубіжних країнах реалізується через вдосконалення сфери спілкування між поліцією за суспільством. На підставі наявних у авторів джерел можливо констатувати, що взаємодія поліції з населенням відбувається на наступними напрямками:

Створення в структурі поліцейських підрозділів спеціальних підрозділів, у функції яких входить виключно робота серед населення. Ключовим елементом тут є знайомство поліцейських з громадянами і взаємодія з ними. Наприклад, якщо поліцейські проходять по округу і спілкуються з людьми, то це означає, що велика кількість мешканців знатиме їх особисто й одночасно поліція знайомиться і багатьма мешканцями свого округу.

Останнім часом багато міських департаментів США намагаються (з різним ступенем успіху) змусити окремих поліцейських жити в тому районі, який вони обслуговують. «Якщо Ви не можете перемогти їх, станьте одним з них» – це фраза якнайкраще відображає сутність програми роботи з населенням поліцейського департаменту р. Елгін (штат Іллінойс), відповідно до якої поліцейські мешкають і працюють у проблемних кварталах і разом зі своїми сусідами роблять все можливе, щоб поліпшити мікроклімат в них.

Ця програма, відома під назвою ROPE, проактивно впливає на рівень злочинності й інші місцеві проблеми шляхом покращення мікроклімату в районі і знищення ґрунту для злочинності й пов'язаних з нею проблем. Діяльність поліцейських, задіяних у цій програмі, в деякому роді унікальна: вони мешкають і працюють в особливих мікрорайонах, займаючись лише проблемами цих мікрорайонів і їх мешканців. Основне завдання цих поліцейських – створення здорового мікроклімату у своєму районі. Встановлений термін перебування на одному місці для учасника програми – два роки, проте багатьом приходить залишатися довше, тому що мешканці не хочуть розлучатися зі своїми поліцейськими. Максимальний термін цієї роботи (три роки) встановлено через те, що постійно перебувати в стані готовності дуже втомлює і виснажує. Місто забезпечує поліцейських, зайнятих в програмі, і їх сім'ї житлом, велосипедом, машиною для патрулювання, оплачує комунальні послуги і всі спеціальні витрати, пов'язані із здійсненням програми.

Поліцейські ж зобов'язані познайомитися з кожним жителем свого мікрорайону, працювати з групами осіб, які мешкають у ньому, відвідувати їх збори і здійснювати нагляд за всіма інформаційними листками і виданнями, регулярно розповсюджуваними серед жителів ділянки, а крім того, постійно спілкуватися з ними з метою дізнатися їх труднощі і допомогти у вирішенні проблем. Але програма знімає поліцейських з патрулювання і звільняє від участі у виконанні інших функцій, зокрема в цільових групах. Ці поліцейські підзвітні Відділу по роботі з населенням.

Аналогічні програми здійснюються і в інших містах США, в таких як Олександрія, Саванна (штат Джорджія).

Інша програма – Beat Program The Beat Officer Block Captain (здійснюється Департаментом поліції м Річмонда, США). Мета цієї програми полягає в тому, щоб залучити поліцейських до вирішення проблем, що хвилюють мешканців, закріплених за районом (ділянкою) їх патрулювання за районом, який вони обслуговують. У цій програмі місто або округ розділені на окремі демографічні райони або ділянки поліцейського патрулювання. Кількість таких районів патрулювання залежить від розміру юрисдикції. Ділянка або район поліцейського патрулювання укомплектований поліцейськими в кількості від однієї до трьох осіб, в залежності від розміру міста і департаменту. Головне завдання поліцейського патрульного полягає в тому, щоб допомогти громадянам, які мешкають у межах закріпленого за ним району патрулювання, вирішити хвилюючі їх проблеми. У його завдання входить вербування громадян всередині району в якості старших по кварталу. Старший по кварталу, відповідальний за забезпечення взаємодії між суспільством і Департаментом поліції, зазвичай є лідером, який призначив сам себе та вважає, що його громадянським обов'язком є робота для суспільства. Єдиною вимогою до тих, хто хоче стати старшим по кварталу – це бажання поліпшити рівень життя в місті і працювати в співробітництві з поліцією. З метою ефективної спільної роботи поліцейський і старший по кварталу проводять збори населення для обговорення нагальних проблем і можливих способів їх вирішення. За основу береться «теорія розбитого вікна», відповідно до якої, якщо розбите вікно в кварталі своєчасно не заклоує, то скоро в кварталі з'явиться ще більше розбитих вікон і багато будинків сильно постаріють. Якщо у населення кварталу відсутнє почуття гордості за свій квартал, то це призводить до зростання протиправної поведінки і злочинності. Програма The Beat Officer Block Captain допомагає запобігти подібній ситуації.

В м. Нью-Хейвен (штат Коннектикут, США) начальник поліції скоротив 70 штатних одиниць і направив патрульних в найнебезпечніші райони міста, здійснивши програму «обмін шприцами», яка мала величезний успіх.

У м. Норфолк (штат Вірджинія, США) двоє поліцейських створили свій власний патрульний підрозділ з використанням велосипедів для того, щоб краще дізнатися про життя мешканців своїх районів. Поліцейським, які здійснюють патрулювання на велосипедах, вдається встановити особисті стосунки з жителями і допомогти їм проявити ініціативу для вирішення їхніх проблем.

Отже, зміцнюючи взаємодію між поліцією і суспільством у такій формі (у формі створення спеціалізованих підрозділів), передбачається, що громадяни будуть з великою готовністю співпрацювати з поліцією, а поліція, зі свого боку, стане більш чуйно ставитися до потреб громадян.

Формування змішаних рад, комісій, груп, які виконують функції сполучної ланки між поліцією і населенням. Консультаційні групи (ради, комісії) є один з основоположних формальних механізмів для заповнення комунікаційної «порожнечі» між поліцією і суспільством. Такі групи (численні в Лондоні) активно включені в надання допомоги місцевим органам поліції, зокрема, при виборі пріоритетів і стратегій. У цих групах наявні всі верстви суспільства і особливо ті, хто належить до національних меншин і молоді. Подібні консультаційні комітети знайшли широке поширення в Англії: члени консультаційної групи і радники можуть на прохання поліції стати сторонніми спостерігачами в деяких секретних поліцейських операціях, у яких, можливо, будуть виникати

складнощі у взаєминах із суспільством.

У США децю інші завдання у подібних групах. Наприклад, Департамент поліції м. Орора (штат Іллінойс) сформував комітет, щоб скласти для департаменту письмову заяву про місію. Комітет складався з 10 членів і цивільних осіб також), які склали присягу. Члени комітету представляли всі рівні департаменту, а також різні суспільства, включаючи сектори: діловий, політичний і соціального обслуговування. Завдання комітету полягало в тому, щоб написати заяву, яка висунула б основні принципи, аби суспільство і поліція об'єдналися спільним завданням підвищення якості життя для всіх громадян м Орора. Комітет звів поліцію і суспільство разом, щоб визначити майбутні напрями діяльності поліцейського департаменту.

Охорона публічного порядку з акцентом на запобігання злочинів. Ініціативи щодо попередження злочинності заслуговують на увагу і передбачають участь представників суспільства. Їх кількість постійно зростає. Наприклад, в Англії – це програма «Спостереження за будинком сусіда», в якій беруть участь понад одного мільйона жителів Лондона, в США – це система «сусідського нагляду» (м. Фенікс, штат Арізона), сутністю якої є постійне спостереження мешканців, які живуть поруч за всіма злочинними проявами в їхньому районі. Крім того, в США здійснюється також програма Block Watch (спостереження з метою запобігання небезпечних ситуацій і злочинності), коли громадяни повідомляють про все, що може асоціюватися зі злочинністю. Департамент поліції м. Лівуду, здійснюючи цю програму, поширив брошуру, де перераховується більше 35 ситуацій, в яких жителі міста повинні телефонувати 911. До цих ситуацій входить: шум, який нагадує сигнал небезпеки, боротьба, запах газу, злодій, підозріло відчинені двері, розбите вікно, підозрілий чоловік, виривання гаманця (сумки), поліцейський, якому потрібна допомога, передозування наркотику і т. п. У брошурі також є опис підозрілих видів діяльності, перераховуються приклади найбільш поширених видів незвичної поведінки, шумів або дій. В іншому списку даються рекомендації щодо того, яку інформацію громадяни повинні повідомляти в поліцію, включаючи опис зовнішності і особливостей підозрілих осіб, опис автомобіля і номерний знак машини.

Концепція спостереження поширюється також і на інші сфери: роботу, транспорт, громадські місця, церкву, лікарні.

Принципово по-новому будуються взаємини поліції із засобами масової інформації. Як і раніше, засоби масової інформації використовуються поліцією з метою: залучення населення до боротьби зі злочинністю та її профілактики; створення у населення позитивного «образу» поліції.

Першим кроком для зниження робочого навантаження на службовців поліції і прискорення потоку інформації є розробка системи алфавітно-цифрового заміщення сторінок, яка замінила звичайні і повсякденні повідомлення для друку і забезпечила її передачу буквально за лічені секунди всім зацікавленим особам.

З введенням системи «альфа сторінок» Департамент поліції почав проводити більш м'яку політику щодо працівників органів масової інформації. Будь-який службовець, починаючи від сторожа і закінчуючи заступником начальника Департаменту поліції, правоможний надавати інформацію представникам засобів масової інформації відповідно до визначених положень. У розпорядження працівників засобів масової інформації було виділено телефонний номер, який забезпечує їм прямиий зв'язок з черговим офіцером високого рангу в будь-який час. Тепер репортери могли зателефонувати будь-якому службовцю будь-якого рангу, який працює в будь-якому підрозділі поліції з проханням про надання їм необхідної інформації, якщо тільки цей службовець не залучений у спеціальному оперативному завданні. Репортери можуть прийти в головний поліцейський відділок, в опорні пункти і в інші підрозділи поліції в будь-який час, а не в заздалегідь призначений час. Працівникам засобів масової інформації надають будь-які відомості про злочини, з питань, що стосуються повсякденної діяльності поліції, а також з деяких питань, що стосуються внутрішнього життя поліції. Репортерам також повідомляють інформацію про поведінку службовців поліції і дисциплінарні заходи.

За традицією поліція завжди дотримувалася правила – ніколи не довіряти репортерам конфіденційні, які не підлягають оприлюдненню, відомості і уникати визнання помилок, оскільки за цим може слідувати судовий процес. Поліція м. Ріно відмовилася від цього правила і вдалася до протилежного підходу, дозволивши місцевим репортерам використовувати конфіденційну інформацію, і тим самим вона домоглася встановлення з ними довірчих відносин. Відтоді, як поліція приступила до здійснення цієї політики, фактично не було випадків, щоб працівники засобів масової інформації зловживали конфіденційною інформацією.

Для посилення комунікації населення з поліцією та налагодження позитивної взаємодії у цьому напрямку пропонується запровадити пілотний проєкт по розміщенню мобільних приймалень

населення (СМАРТ ПРИЙМАЛЬНИ), які б працювали дистанційно в автоматичному режимі. Такий досвід існує в Донецькій області, де декілька років поспіль функціонують «Смарт зупинки UASC». За допомогою цих технологій можна дізнатися про новини поліції регіону або навіть викликати їх, якщо сталося правопорушення. Однією з головних функцій, які впроваджено на зупинці, є тривожна кнопка – екстрений виклик поліції.

Крім того, люди, що очікують на свій транспорт, можуть скористатися електронним iBox. За його допомогою можна записатися на прийом до керівництва Головного управління, крім того, він має довідкову та роз'яснювальну інформацію про найбільш актуальні та проблемні питання.

Не менш цікавою і корисною функцією для громадян є інтерактивна карта руху громадського транспорту, що курсує через вказану зупинку. Легко і швидко можна побачити, коли приїде наступна маршрутка або тролейбус. Не забули і про водіїв, які з допомогою смарт-зупинки можуть прослідити, чи не проводять комунальні чи будівельні роботи у місті [2].

Відповідно за цим зразком можуть бути розроблені відповідні мобільні додатки на базі «Android», які б функціонували за таким самим принципом на віддаленому доступі. Такі пропозиції підтримали 94 % опитаних нами поліцейських

Ми переконані, такий підхід, з одного боку, покращить надавані полюцією сервісні послуги населенню, з іншого боку, сприятиме підвищенню довіри населення.

3. Розподіл навантаження між поліцейськими, задіяних в патрулюванні в зоні ООС

За словами керівника патрульної поліції України Олександра Фацевича, у 2018 році з патрульної поліції звільнилося 400 працівників. А за три роки існування патрульної поліції в Україні звідти звільнився кожен сьомий співробітник. Основною причиною очільник патрульної поліції називає надмірне навантаження на поліцейських: «За 12 годин у них дуже велике навантаження. Іноді вони виходять і в позаробочий час, коли відбуваються якісь масові заходи».

Одна зміна триває 12 годин. Під час складання графіка чергуються денні та нічні зміни. Навіть для найдосвідченіших працівників це надто важко.

Цікавим є те, що в одному дослідженні канадські вчені спостерігали за невеликою групою поліцейських під час їхньої нічної зміни. Дослідники контролювали цикл сну, рівень світла під час відпочинку і кількість гормону мелатоніну. Зазвичай, гормон сну мелатонін виробляється в організмі людини ввечері, коли ми починаємо відчувати втому і готуємося до сну.

Якщо ваш організм добре адаптувався до нічної праці, пік вироблення гормону переміститься на денні години. У цьому дослідженні ті учасники, чий рівень мелатоніну засвідчив їх непристосування до нічного режиму, відчували себе щасливішими і уважнішими, а також демонстрували швидшу реакцію. Втім відсоток таких людей серед учасників експерименту становив лише 40 %.

У більш масштабному дослідженні за участю трьох тисяч поліцейських у Канаді та США, які працюють у нічні зміни, вчені з'ясували, що 40 % тих, хто не зміг пристосуватися до нічної праці, мали розлади сну.

Через розлади сну під час патрулювання в поліцейських значно знижується пильність та можливість швидко реагувати на ситуації.

Вирішення цього питання ми вбачаємо шляхом запровадження зменшення патрулю до 6 годин. Також це розподіл часу між чотирма поліцейськими. Отже, у патрульного вільної зміни буде більше часу відпочити та відновити сили після несення служби.

Підтвердженням цьому є теза Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який засвідчив, що морально-психологічний стан поліцейських підрозділів Патрульної поліції перебуває на вкрай низькому рівні, що пов'язано з великим службовим навантаженням. Режим відпочинку особового складу не дотримувався. Поліцейські залучалися у свої вихідні дні до служби під час забезпечення масових заходів та, у разі потреби, забезпечення особистої присутності у різних органах (органи суду, прокуратури, державні органи). Надання додаткових вихідних днів, за поясненням керівництва, було унеможливлено через щільний графік чергувань [3, с. 445].

Таким чином, необхідно створити спеціальну комісію при МВС, до складу якої мають входити не лише фахівці органів Національної поліції, але й лікарі та психологи, які б мали розробити допустимі норми навантаження поліцейських. Крім того, слід впровадити дієвий механізм нагляду та контролю за дотриманням визначених стандартів. У зв'язку з цим має бути розроблена спеціальна відомча інструкція, яка б нормативно регламентувала всі ці процедури.

4. Проблемні аспекти затримання особи в межах застосування поліцією примусових заходів

Під час виконання повноважень, що покладені на поліцію, патрульні мають право затримати особу на 3 години для: встановлення особи; проходження освідування у медичному закладі та інших необхідних у різних ситуаціях процесуальних дій. Але в ході опитування нами поліцейських ми встановили, що цього часу замало, бо у більшості випадків особа, яку затримали не бажає сприяти роботі поліції. Наприклад, велика кількість громадян посилаючись на ст. 63 КУ не повідомляє поліцейським ніякої інформації та навіть не надає документів, що посвідчують її особу (до речі, це унеможлиблює складання протоколу про адміністративне затримання).

У зв'язку з цим варто передбачити відповідальність за відмову від надання інформації про свої персональні дані щодо особи, яку поліція має намір затримати або застосувати інші заходи примусу. Має бути також відповідальність за умисне надання недостовірної інформації поліції щодо своїх персональних даних.

У зоні проведення ООС, вважаємо за необхідне передбачити можливість здійснення адміністративного затримання строком до 72 годин, з правом продовження цього строку до 10 діб, через погодження цього з судом та прокуратурою. Особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою. Саме з цього часу їй мають бути забезпечені процесуальні гарантії, передбачені чинним законодавством.

Така необхідність викликана потребою практики та ризикам, що мають місце в зоні ООС, бо інакше цими прогалинами цілком ймовірно можуть скористатися особи, які здійснюють розвідувальну діяльність на користь країни агресора – Російської Федерації (шпигуни, терористи, диверсанти тощо).

5. Забезпечення права на захист

Держава гарантує кожному право на захист. Однак існує низка проблем налагодження відповідного механізму при застосуванні заходів примусу поліцією.

Як свідчать результати моніторингових візитів Уповноваженого ВРУ з прав людини та проваджень за зверненнями громадян, у діяльності правоохоронних органів продовжують мати місце порушення права на захист затриманих осіб.

Такі випадки на практиці проявляються у вигляді:

– несвоєчасного повідомлення регіональних центрів з надання безоплатної правової допомоги про випадки затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та затриманих за вчинення адміністративних правопорушень;

– незабезпечення можливості для конфіденційного спілкування затриманих осіб із захисником;

– відмова від захисника (або його заміна) без присутності захисника [3, с. 194–195].

Ми спробували обговорити наявні проблеми з практичними працівниками поліції. Внаслідок чого встановили, що так, дійсно, після затримання особа має право вимагати правову допомогу, але адвокат, який має надати правову допомогу, повинен прибути у зазначене місце протягом 2 годин. Після прибуття захисника часу практично не лишається для оформлення відповідних матеріалів. На практиці є випадки, коли адвокат зовсім не прибуває, тоді поліцейський змушений відпускати затриманих осіб без належного документування факту правопорушення. Очевидно це протирічить принципу невідворотності покарання.

Частково вирішити цю проблему можна через запровадження спеціальної гарячої лінії, за допомогою якої у разі неприбуття адвоката на місце, консультування затриманого здійснюватиметься в телефонному режимі або через використання технологій відеоконференції (якщо є мобільні пристрої з високошвидкісним мобільним Інтернетом).

6. Проблеми підготовки поліцейських кадрів

Відповідно до ч. 1 ст. 48 Закону України «Про Національну поліцію України» на службу в поліцію можуть бути прийняті громадяни України віком від 18 років, які мають повну загальну середню освіту, незалежно від раси, кольору шкіри і т.д., а також які вільно володіють українською мовою. Також згідно з ч. 2 цієї статті вимоги щодо рівня фізичної підготовки для поліцейських визначає МВС України. Ми вважаємо, що треба розширити перелік вимог та додати такі: 1) відсутність будь-яких притягань за адміністративні або кримінальні правопорушення; 2) перебування особи до вступу в поліцію в політичній партії; 3) проходження психологічних тестів; 4) проходження

спеціальних тестів на знання необхідних для ефективної роботи Національної поліції України.

Говорячи про проблему кадрового забезпечення (насамперед, маючи на увазі її динамічний та територіальний аспекти), передусім необхідно розглянути питання підготовки спеціалістів для служб та підрозділів Національної поліції та негативні моменти й протиріччя, що існують тут.

Серед випускників закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів для Національної поліції України, приблизно половина отримує заочну освіту. Остання обставина свідчить про серйозні недоліки структури освіти: в жодній розвинутій країні світу немає таких високих відсотків випускників-заочників (зокрема, серед юристів). Недоліки заочної юридичної освіти відомі: слабка фундаментальна підготовка в галузі правових проблем, недостатні знання з питань організації управління сучасною інформаційною технологією тощо.

До планів занять з професійної підготовки особового складу спецустанов та територіальних органів поліції не включено теми щодо вивчення питань законодавчого та організаційного забезпечення прав людини в професійній діяльності підрозділів поліції [3, с. 198].

Під час здійснення моніторингових візитів Уповноваженим ВРУ з прав людини працівники поліції відвіданих органів та установ поліції України часто демонстрували незнання чинного законодавства у сфері захисту прав людини. Зокрема, працівники поліції, які безпосередньо відповідають за затримання та тримання осіб, демонструють низький рівень знань положень Кримінального процесуального кодексу України, Законів України «Про Національну поліцію», «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», «Про попереднє ув'язнення», інших нормативно-правових актів у сфері забезпечення прав затриманих та підозрюваних.

У ході опитування керівництва патрульної поліції Луганської області ми встановили, що на сьогодні підготовка до підрозділів патрульної поліції триває 4 місяці. Після навчання їх закріплюють третім номером до патрульного екіпажу, де впродовж 1,5 – 2 місяців поліцейські проходять стажування. Досить часто через «недобір» до підрозділів патрульної поліції стажування триває лише тиждень, можливо, два.

Отже, методично найбільш доцільним та ефективним підходом до прогнозування потреби в кадрах, їх професійних характеристик є побудова моделі кадрової динаміки, синтезованих з моделями динаміки оперативно-службової обстановки.

Саме такі моделі дають змогу ув'язати показники кадрової забезпеченості та «якості» кадрів з показниками, що характеризують ефективність діяльності підрозділів Національної поліції у сфері охорони публічного порядку та боротьби зі злочинністю.

Докорінне вдосконалення методів підбору, розстановки, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів підрозділів Національної поліції можливе тільки на основі безперервної наукової оцінки стану та прогнозу розвитку кадрової системи та оперативно-службової обстановки.

Для цього потрібне постійне вдосконалення комплексу організаційних заходів підвищення ефективності використання та розвитку кадрового потенціалу підрозділів Національної поліції України. Такий комплекс повинен включати механізми збирання, формування системи показників, які характеризують результативність функціонування конкретних служб та підрозділів. По суті, для якісного та відповідного сучасному рівню управління необхідно створити базу даних про закономірності розвитку та стану кадрової системи підрозділів поліції. Тільки на її основі можна забезпечити успішне функціонування механізмів аналізу та прогнозування складу та руху кадрів, формування необхідних професійних та кваліфікаційних вимог. До того ж, результати аналізу та прогнозування, формування професіограм повинні бути покладені в основу механізму прийому, ротатії та звільнення кадрів.

Функціонування останнього з названих механізмів повинно бути забезпечено реалізацією механізму безперервної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів на основі оптимального виконання оперативно-службових функцій службами та підрозділами поліції, перерозподілу кадрових ресурсів відповідно до прогнозу оперативної обстановки у часі та просторі, а також механізму комплексного стимулювання роботи особового складу та підтримання необхідного морально-психологічного клімату в колективах. Очевидно, що останні три з названих механізмів можуть бути успішно реалізовані у разі використання сучасного наукового інструментарію, який включає передові методи управління організаційними системами, психолого-педагогічні принципи роботи з кадрами, сучасну нормативно-правову базу кадрової політики.

Щодо організаційно-правового аспекту, слід зазначити, що в складних умовах лобювання інтересів юридичними закладами вищої освіти, підпорядкованими Міністерству освіти і науки України, система закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання МВС України зберегла

кадровий потенціал, збільшила об'єми підготовки спеціалістів та реформувала власну діяльність. До сильних сторін системи кадрового забезпечення підрозділів Національної поліції, на погляд авторів, можна віднести орієнтацію на розвиток інтелектуальних здатностей працівників, намагання надати їм достатньо хорошу правову підготовку. В системі МВС України заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання готують кадри для Експертної служби, слідчих, оперативних працівників та ін. Останніми роками укріпилась матеріальна база закладів вищої освіти, а переміщених, зокрема ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка та ДЮІ МВС України, фактично створена з нуля. Розширились їх міжнародні зв'язки. Стало звичайною справою приймати в себе групи закордонних інструкторів, організувати семінари та круглі столи з актуальних проблем правоохоронної діяльності, відряджати за кордон науковий, науково-педагогічний склад та здобувачів вищої освіти.

Водночас система підготовки та забезпечення кадрів має недоліки та нереалізовані можливості, котрі є особливо помітними, якщо дивитись через призму накопиченого досвіду її нормативно-правового регулювання.

Поки ще відсутня сучасні концепція розвитку кадрового потенціалу підрозділів поліції на тривалу перспективу, яка враховувала б зміни, що відбулися в світі, країні, а також науково обґрунтовані прогнози майбутнього розвитку. Немає ясності, скільки та яких спеціалістів знадобиться через три, п'ять, десять років? Яким чином буде змінюватись криміногенна ситуація в країні? За кордоном така робота доволі успішно виконується. Очевидно, що тут слід піддати ревізії перелік посад та визначити, яка освіта є необхідною для їх заміщення, адже викликає сумнів, що всім працівникам патрульної поліції, оперативним працівникам, дільничним офіцерам, інспекторам-криміналістам, експертам необхідна вища юридична освіта. Ймовірно, кожній посаді повинен відповідати певний рівень підготовки, й просування по службі можливе лише тільки після отримання додаткової освіти.

Не поставлено крапку в дискусії з питання про те, який диплом потрібен для діяльності, тобто, умовно кажучи, свій «відомчий». Це певною мірою перешкоджає підготовці, з одного боку, повноцінного юриста, якого навчають на юридичних факультетах або профільних юридичних закладах вищої освіти, підпорядкованих Міністерству освіти України протягом 5 років, з іншого – професійного працівника поліції. Таке двоєдине завдання відбивається на всьому: на структурі закладу освіти (кафедри організовані за університетським принципом та являють собою об'єднання спеціалістів, як правило, за групами суміжних дисциплін, а не за напрямками професійної підготовки); на системі підбору науково-педагогічного складу (потрапивши одного разу в ЗВО МВС України, може працювати в ньому 20 та більше років, втративши реальне уявлення про практичну діяльність та посилаючись у своїй роботі на приклади багаторічної давнини, а започаткована нещодавно практика відрядження викладачів у практичні підрозділи не вирішує цієї проблеми, адже, з одного боку, на такого працівника не розраховує керівник практичного підрозділу, з іншого – викладач, який має спеціальне звання, наприклад, підполковника, виконує функціональні обов'язки, передбачені лейтенантською посадою і намагається якомога скоріше повернутися до ЗВО), на методах відбору на навчання в заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання (встановлюємо здебільшого певну суму гуманітарних знань, не приділяючи достатньої уваги встановленню наявності необхідних професійно значущих якостей); на методиці професійної підготовки, адже в закладі вищої освіти застосовуються переважно університетські методики навчання і далеко не в повній мірі використовуються методи відпрацювання змодельованих ситуацій, поєднання занять в аудиторії та закріплення знань на практиці. Існують проблеми з приводу недостатності кількості годин, розтягнутості у часі вивчення навчальних курсів.

Має недоліки й система відбору на службу в поліцію, включаючи й прийом у заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання. На жаль, у її основі лежить не сукупність мінімально стандартних якостей, необхідних для роботи в конкретних службах та підрозділах Національної поліції, а визначення рівня шкільних знань.

На жаль, на відбір кадрів, особливо в зоні проведення ООС, інколи впливає некомплект працівників та намагання заповнити будь-якою ціною, особливо при формуванні молодшого начальницького складу поліції. Все це призводить до високої плинності кадрів, збільшенню кількості звільнень за негативними мотивами, а в підсумку – до великих матеріальних витрат на відбір, підготовку, видачу форменого одягу, підриву престижу органів Національної поліції, широкому поширенню професійних знань серед кримінальних елементів.

Кадрові апарати, ймовірно, через велике перевантаження, а також відсутності сучасних методик, нерідко поверхнево відбирають кандидатів на навчання, що зумовлює чимало рекламцій під час вступної кампанії, навчання та після його завершення. Навчальні програми та плани

недостатньо орієнтовані на регіональну специфіку. У нас однаково готують працівника поліції до роботи в мегаполісі, невеликому місті, у сільській місцевості, в умовах надзвичайних ситуацій.

Відповідно до рішень МВС України у цей час впроваджується багаторівнева система підготовки кадрів. Можливо, що у рамках цієї системи навчання повинні існувати й інші варіанти, а не тільки модель «два плюс один» для спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність», тобто два роки навчання на денній формі й один рік заочно, котра сьогодні розуміється як основний магістральний шлях у справі вдосконалення освітнього процесу та рішення кадрової проблеми. Не заперечуючи функціональну значущість моделі, автори водночас не вважають її універсальною й достатньо скептично ставляться до заочної освіти. Тут можна розглянути декілька інших можливих варіантів підготовки кадрів для підрозділів Національної поліції України з використанням багаторівневої системи.

Перший варіант – модель «два плюс два». Протягом перших двох років навчання здобувачам надається посилена юридична підготовка. Одночасно йде вивчення потенційних можливостей здобувачів на предмет визначення їх подальшої спеціалізації, а, отже, й професійної діяльності. Спеціалізація починається на третьому курсі, на факультеті професійної підготовки. Основна увага на другому етапі приділяється вивченню спеціальних дисциплін, і чим ближче до фінішу, тим більше місце в освітньому процесі займає професійна підготовка, що дозволяє використати метод «занурення» як один із найефективніших при формуванні професійних навичок. Здобувачів на спеціалізованих кафедрах готують до діяльності або в кримінальній поліції, або в поліції громадської безпеки, або в підрозділах досудового слідства. Навчання здійснюється за окремо розробленими для кожної спеціалізації програмами. Наприклад, вогнева підготовка дається переважно на останньому курсі, причому для різних спеціалізацій з різним об'ємом часу та з моделюванням таких ситуацій, з якими частіше за все стикається працівник тієї служби, в яку буде розподілений випускник. Для цього необхідно проаналізувати випадки застосування вогнепальної зброї відповідними службами в цьому регіоні (відстань, час доби, результативність, правомірність тощо), також факти загибелі та поранення працівників. Із урахуванням отриманого аналізу й організовується навчання. Це певним чином допоможе зняти проблему нестачі боєприпасів, адже слідчим навряд чи прийдеться застосовувати вогнепальну зброю стільки, скільки працівникам оперативних підрозділів.

Тому назріла необхідність винести на розгляд питання щодо можливості:

1) збільшення терміну навчання патрульних до 6 місяців (із залученням зарубіжних інструкторів), а також збільшення кількості занять з тактичної підготовки, спрямованих на вирішення проблемних ситуацій;

2) збільшити термін стажування з 2 місяців до 3 місяців та офіційно закріпити цей етап як частину навчання. Відповідно це надасть стажуванню обов'язкову форму;

3) запровадити інститут наставництва. Для цього можливо реалізувати американську систему «*tutor*», тобто досвідчені поліцейські зі стажем роботи за фахом не менше 10 років, які позитивно характеризуються та не притягалися до дисциплінарної відповідальності. Такі наставники протягом 3 місяців стажування мають бути закріплені за двома новачками;

4) передбачити систему стимулів для досвідчених поліцейських. Наприклад, у Луганській області з 329 патрульних лише 5 % мають стаж роботи більше 5 років, що є вкрай низьким показником;

5) заохочувати патрульних, які вже працюють, здобувати вищу освіту.

Крім того, під час бойової та службової підготовки, а також спеціальних занять з професійно-психологічної підготовки важливо підвищувати професійно-психологічну стійкість, виробляти здатність витримувати великі нервово-психологічні навантаження, напруженість та позбавлення, не знижуючи при цьому якості вирішення службово-бойових завдань; розвивати увагу, пильність, розумну обережність, швидкість реакцій та інші професійно-психологічні якості.

Успішне вирішення цих завдань досягає найбільшого ефекту, якщо навчання проводиться в умовах, максимально наближених до службово-бойової дійсності. Необхідно, щоб при цьому особовий склад багаторазово пережив багато з тих інтелектуальних, емоційних та вольових складнощів та проблем, з якими він може стикнутися в умовах обстановки, притаманної для території проведення операції об'єднаних сил. Будь-які умовності при цьому максимально повинні бути виключені з навчання. Повинна бути правда: неприкрашена, не замовчувана, але й не очорнена. Необхідно відноситись до правди спокійно й професійно.

Під час організації занять з психологічної підготовки осіб, які направляються в зону операції об'єднаних сил, необхідно передбачити проведення комплексних учень на місцевості, яка нагадує умови, в яких належить діяти в реальності. Зокрема, слід урахувати й моделювати характеристики

природного й штучного ландшафту: пагорби й балки, відкриті або вкриті рослинністю простори, житлові квартали або виробничі об'єкти, вулиці, двори або внутрішні приміщення, міські або сільські будівлі, характер ґрунту.

Для формування особового складу, психологічної підготовленості до бойових дій важливе значення має створення у нього виразного уявлення картини службово-бойових дій у всіх деталях та виховання впевненості у зброї та засобах захисту, які знаходяться на озброєнні.

Розвиток професійної пильності досягається: відтворенням ситуацій неочікуваного виникнення складних умов, які вимагають негайного реагування; уведенням елементів раптовості, новизни, мінливості у будь-які вправи; створенням ситуацій, коли відсутній час на збирання та ретельну підготовку, але є необхідними негайні дії; уведенням на фоні тривало спокійних навчальних умов раптових, неочікуваних для тих, хто навчається ризьких ускладнень; вимогою діяти приховано, тихо, не виявляти себе; ретельним підтриманням темпу дій, близького до можливого, реального; вимогою до тих, хто навчається діяти у перемінному, «рваному», швидко змінюваному темпі.

Звичка до нового, неочікуваного у працівників поліції розвивається шляхом: постійної різноманітності умов виконання професійних дій на заняттях; створення на заняттях обстановки з елементами незрозумілості, новизни, невідомості, непередбачуваності, заплутаності, суперечливості; проведення раптових тривоги та виїздів; зміни місць та умов занять; створення складнощів, які роблять неможливим застосування звичних способів вирішення задач; постановки незвичних задач та їх комбінування.

Психологічна стійкість до дій у ночі базується на чітких уявленнях про особливості та формується в результаті вироблення у особового складу міцних навичок дій у темряві, за поганій видимості. Широке проведення нічних тактико-спеціальних навчань, особливо з бойовою стрільбою, занять, стрільб з приладами нічного бачення, нічних вправ з технікою, водіння техніки та просувань по азимуту, а також спеціальних вправ, як, наприклад, впізнання трафаретів.

Зважаючи на специфіку завдань, які виконуються працівниками поліції, слід особливу увагу звернути на розвиток у них професійно-психологічної спостережливості та чутливості. Під ними розуміється підвищена сприйнятливості до психологічних проявів внутрішнього світу інших людей, здатність підмічати та правильно оцінювати найменші нюанси людського спілкування та поведінки, виявляти ступінь відвертості та характер справжніх намірів співрозмовника.

Отже, спеціальний розділ попередньої частини професійної екстремально-психологічної підготовки має бути поданий специфічними темами: підвищення професійної спостережливості за реакціями громадян при масових заворушеннях, догляді транспортних засобів, виявленні зброї, наркотичних засобів, інших заборонених вантажів; схилення злочинців до відмови від збройного спротиву та добровільній здачі шляхом перемовин; відпрацювання професійного спілкування в емоційно напружених ситуаціях, активного слухання та отримання цільової інформації.

Список використаних джерел

1. Іванцов В. О., Чишков К. О. Співвідношення адміністративного примусу як методу адміністративної діяльності поліції та поліцейських заходів. URL: <http://univd.edu.ua/science-issue/issue/2051> (дата звернення: 11.04.2019).
2. Поліцейська «смарт»-зупинка у Маріуполі: презентовано нові розширені функції. *Міністерств внутрішніх справ України*. URL: <http://police.dn.ua/news/view/politsejska-smart-zupinka-u-mariupoli-prezentovano-novi-rozshireni-funktsii> (дата звернення: 11.04.2019).
3. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України за 2017 рік. Права людини. Київ, 2018. 661 с. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/files/Dopovidi/Report-2018-1.pdf> (дата звернення 11.04.2019).
4. Borrello A. J., San Gabriel, Community oriented policing: Is it nonsense? *Police*. USA, 1998. October. P. 24–32.
5. West M. L. Gaining Employee Support for Community Policing. *Law and Order*. USA, 1997. April. P. 51–53.

Риженко Анастасія Олексіївна
Величко Станіслав Андрійович

Наукові керівники – Денисенко Вікторія Володимирівна
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права,
кандидат історичних наук, доцент

Саміло Ганна Олегівна
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права,
кандидат юридичних наук, доцент

(Національний університет «Запорізька політехніка»)

БЕЗУМОВНИЙ БАЗОВИЙ (СОЦІАЛЬНИЙ) ДОХІД У КОНТЕКСТІ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Постановка проблеми. Соціальна політика – уособлення соціальної функції держави, її можна визначити як захисну діяльність держави щодо забезпечення населення від негативних наслідків соціальних ризиків. Декларація прав людини наголошує: «Кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави» (стаття 22) та «Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини» (стаття 25) [1].

Системи державного соціального захисту є наріжним камінням державного регулювання в усьому світі. Конституція України у статті 46 декларує: «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [2].

Захисна діяльність держави щодо забезпечення населення від негативних наслідків соціальних ризиків може провадитися за допомогою різних інструментів. В останні десятиріччя за кордоном активно обговорюється концепція базового доходу (безумовного доходу, гарантованого мінімуму) як форми соціального забезпечення, згідно з якою кожен громадянин отримує гарантований мінімум грошового забезпечення, що виплачується державою або органом місцевого самоврядування. Хоча у наукових дискурсах тема базового доходу фігурує із різним ступенем інтенсивності, починаючи із XVI століття, особливої актуальності вона набула саме у XX – початку XXI століття, оскільки саме в цей період були проведені перші експерименти її запровадження із різним ступенем успіху [аналіз наявної зарубіжної літератури з цієї проблеми – 3, с. 32–39]. Але водночас сутність цієї концепції та можливість її практичної реалізації у вітчизняних умовах до сьогодні розглядалися лише в окремих публікаціях [3; 4; 5], що робить дослідження актуальним та таким, що має практичну значущість.

Безумовний базовий (соціальний) дохід – гарантовані довічні виплати, які можуть замінити громіздкі системи соціального забезпечення, коли людям будуть платити просто за сам факт існування, а не тому, що вони з тих чи інших причин не можуть себе утримувати. Ідея безумовного (або базового) доходу передбачає, що кожен громадянин отримує гарантовану грошову виплату незалежно від його рівня доходів, зайнятості та стану здоров'я. У низці країн проводилися і продовжують проводитися експерименти з впровадження таких виплат для окремих категорій населення (наприклад, у Фінляндії, Нідерландах, Канаді, Індії).

Загалом ідеї регулярно платити фіксовану суму всім громадянам – і безробітним, і зайнятим – не одна сотня років. Її пропонував ще Томас Пейн, один з батьків-засновників США. Як стверджують її прихильники, існує чимало причин запроваджувати цю практику. Це і співчуття, і боротьба з бідністю й соціальною напруженістю, і стимуляція попиту, підприємництва та освіти, вивільнення творчої енергії. Правда, всі ці резони так чи інакше знайшли своє відображення в нинішніх системах

соцзабезпечення. Але ці системи або не досягають своїх цілей, або навіть поглиблюють проблеми, які повинні вирішувати, тоді як безумовний базовий (соціальний) дохід міг би радикально позбавити соцзабезпечення від безлічі накопичених недоліків.

Об'єкт дослідження – безумовний базовий (соціальний) дохід як інструмент соціальної політики.

Предмет дослідження – безумовний базовий (соціальний) дохід як інструмент соціальної політики з точки зору сутності цього правового інституту, можливості та економічної доцільності його запровадження в Україні.

Мета дослідження – критичний аналіз аргументів на захист впровадження безумовного базового (соціального) доходу як інструменту соціальної політики, ідентифікувати основні проблеми практичної реалізації цього інституту у національних умовах.

Відповідно до поставленої мети, можемо виокремити такі **дослідницькі завдання**:

- визначити поняття і ознаки безумовного базового (соціального) доходу;
- розглянути цілі, проблеми і потенційні небезпеки запровадження безумовного базового (соціального) доходу;
- охарактеризувати світовий досвід із запровадження безумовного базового (соціального) доходу;
- проаналізувати можливість запровадження безумовного базового (соціального) доходу в Україні.

Розділ 1

КОНЦЕПЦІЯ БЕЗУМОВНОГО БАЗОВОГО (СОЦІАЛЬНОГО) ДОХОДУ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

1.1. Поняття і ознаки безумовного базового (соціального) доходу

Безумовний базовий (соціальний) дохід (далі – ББ(С)Д) (unconditional basic income або universal basic income – UBI) має безліч означень у зарубіжній літературі: basic income guarantee, universal (demo)grant, social dividend, citizen's income, negative income tax, social wage, social credit. ББ(С)Д можна визначити як «дохід, що виплачується урядом країни в уніфікованому розмірі та у визначені часові інтервали кожному дорослому члену суспільства незалежно від: рівня його добробуту; сімейного стану; місця проживання; (не)бажання працювати». Фактично ББ(С)Д є формою соціальної безпеки, завдяки якій усі громадяни чи резиденти країни регулярно отримують фіксовану суму грошей з публічних фондів на додаток до будь-якого іншого джерела доходу. Слід однак зазначити, що сума базового доходу повинна виплачуватися на рівні прожиткового мінімуму, властивого тій чи іншій країні, оскільки якщо виплата ББ(С)Д здійснюється у менших обсягах, то його можна вважати частковим основним доходом (partial basic income – PBI) [3, с. 33].

Суттєвими ознаками ББ(С)Д є такі:

- а) універсальність, яка означає, що кожна особа, безвідносно віку, місця проживання, професії, потреб може претендувати на його отримання;
- б) індивідуальність, яка означає, що кожен має право на отримання ББ(С)Д на індивідуальній основі, що забезпечує конфіденційність та мінімізує контроль над громадянами (базовий дохід не залежить від сімейного стану, структури домогосподарства, рівня доходу чи власності інших членів сім'ї);
- в) безумовність, яка пов'язана із правом людини на гідний рівень життя без жодних застережень (наприклад, мати оплачувану роботу, бути залученим до громадського життя, поводитись згідно традиційних гендерних ролей);
- г) достатність, яка означає, що сума ББ(С)Д повинна відповідати стандартам життя тієї чи іншої країни у соціальних та культурних вимірах (розмір ББ(С)Д повинен убезпечувати від матеріальної бідності та надавати можливість жити гідно та приймати участь в суспільному житті) [3, с. 33; 6].

ББ(С)Д (також гарантований мінімум, універсальний базовий дохід, безумовний особистий дохід) – форма соціального забезпечення, згідно з якою кожен громадянин повинен мати законом гарантований безумовний мінімум грошового забезпечення, який виплачується державою або органами місцевого самоврядування, на додаток до будь-якого доходу, отриманого де-інде [5, с. 99].

1.2. Мета запровадження безумовного базового (соціального) доходу

ББ(С)Д покликаний вирішити декілька проблем, що сьогодні постають як перед усім світовим співтовариством, так і перед окремими державами світу. Слід зазначити, що ми не можемо виокремити країни, які прийшли до розуміння необхідності обговорення і запровадження ББ(С)Д, за певними ознаками. Приклади експериментів у цьому напрямку є як серед країн з розвинутою економікою (Швейцарія, Норвегія, США), так і серед країн, що розвиваються, навіть найбідніших (Намібія, Кенія). З іншого боку, практика ББ(С)Д знайшла втілення і в межах демократій, і в країнах з авторитарними моделями політичного режиму (ОАЕ). Це свідчить, на нашу думку, про те, що причини, які спонукали до дискусії щодо ББ(С)Д, є глобальними трендами в розвитку сучасної цивілізації, а відповідно, стосуються усіх країн світу, й Україна не є винятком.

1. *Проблема бідності.* Однією з головних глобальних проблем сучасного світу, що постає перед людством, є проблема бідності, під якою розуміється неможливість забезпечувати найпростіші та доступні для більшості людей в даній країні умови проживання. Великі масштаби бідності, особливо в країнах, що розвиваються, представляють серйозну небезпеку не тільки для національного, а й для світового сталого розвитку. Проблемі бідності приділяється все більша увага з боку міжнародної громадськості. У 2000 р. глави урядів 180 держав світу підписали так звану Декларацію тисячоліття, визначивши вісім ключових завдань світового розвитку на період до 2015 р. і закликавши міжнародні економічні організації зорієнтувати свої програми допомоги на їх досягнення. Першою в числі цих завдань в декларації названа необхідність зменшення до 2015 р. вполовину числа людей, змушених існувати менш ніж на 1 \$ на день.

Критерії бідності. Розрізняють такі види рівнів бідності:

а) національний рівень бідності – це частка населення, що живе нижче національної межі бідності. У більшості країн світу, зокрема в Україні, під національною межею бідності розуміється дохід нижче прожиткового мінімуму, тобто який дозволить покривати вартість споживчої корзини – набору найнеобхідніших за мірками цієї країни в цей період часу товарів і послуг. У багатьох розвинених державах бідними вважаються люди з доходом в розмірі 40–50 % від середнього доходу по країні;

б) міжнародний рівень бідності – це дохід, що забезпечує споживання менш ніж на 2 \$ на день. Визначають також міжнародний рівень надзвичайної бідності (або інакше – надбідних) – дохід, що забезпечує споживання менш ніж на 1 \$ на день. Це, по суті, граничний рівень бідності з погляду виживання людини [7].

За оцінками Світового банку, загальна кількість бідних, тобто що живуть менш ніж на 2 \$ на день, складає в світі 2,5–3 млрд осіб. У тому числі загальна кількість людей, що живуть у надзвичайній бідності (менш ніж на 1 дол. на день) – 1–1,2 млрд чол. Іншими словами, 40–48 % населення світу – бідні, а 16–19 % – надбідні [7].

Найважливішим фактором вирішення проблеми бідності є економічне зростання, оскільки саме економічне зростання веде до збільшення валового національного доходу, за рахунок якого формується фонд споживання. Водночас цілком можливо збереження масштабів бідності незмінними на тлі економічного зростання. Це пов'язано з тим, що економічне зростання може забезпечуватися вузькою групою галузей з невеликим попитом на робочу силу. Тому в боротьбі з бідністю важлива і державна допомога бідним. Введення ББ(С)Д дозволить забезпечити доходи всіх членів суспільства на рівні, який перевищує прожитковий мінімум, і потенційно повністю подолати матеріальну бідність.

Окремо слід наголосити, що проблема бідності не є лише проблемою країн, що розвиваються. Зниження рівня доходів, необхідність підтримання доходів громадян на певному рівні є базовою проблемою також для розвинутих країн Європи та Америки.

2. *Проблема гендерної дискримінації.* Окремим аспектом проблеми бідності слід назвати гендерну дискримінацію, яка все ще існує в багатьох країнах світу. Вона проявляється як по відношенню до працюючих жінок, які змушені погоджуватися на меншу заробітну плату чи нижчі посади у порівнянні із чоловіками, так і щодо домогосподарок, які на сьогодні не мають фінансової незалежності від партнера, бо їх праця не оплачується. Відсутність страхового стажу в останніх не дає їм права очікувати й на пенсію. Подібне становище є прямим мотивуванням системи нерівності та родинного насильства щодо жінки, а ідея базового доходу здатна нівелювати вказану нерівність [4, с. 145].

3. *Проблема справедливого розподілу доходів.* Справедливий розподіл доходів від використання корисних копалин та природних ресурсів країни. Цей підхід до ББ(С)Д характерний, перш за все, для

ресурсних економік. Запровадження безумовного соціального доходу саме з цих міркувань ми спостерігаємо у Норвегії, США (Аляска), країнах Перської затоки. З таким підходом тісно пов'язана проблема забезпечення рівності громадян у правах взагалі. Якщо всі люди рівні, то кожному належить рівний обсяг власності. У ринковій економіці ті, хто вирішує обмежитися базовим доходом, живуть не за рахунок тих, хто працює, а за рахунок своєї «справедливої частки», надаючи інше тим, хто хоче працювати.

В мусульманських країнах безумовний базовий дохід виконує місію перерозподілу державного майна, оскільки, наприклад, в ОАЕ кожній дитині при народженні на рахунок зараховується \$10 тис., які згодом спрямовуються на освіту, придбання житла. Держава таким чином гарантує титульній нації підтримку і допомагає молоді інтегруватися у світовий соціокультурний простір [3, с. 41].

4. *Проблема техногенного безробіття.* Пристосування соціальної сфери до змінюваної економічної кон'юнктури.

Світ поринає у четверту промислову революцію. Якщо перша призвела до механізації виробництва через використання парового двигуна, друга спричинила перехід до масового виробництва через використання електродвигуна і конвеєра, третя (цифрова) знаменувала широке застосування інформаційних технологій та комп'ютерів, то четверта, початок якої декларований у 2011 р. на Ганноверському ярмарку, пов'язує підвищення конкурентоздатності економіки із роботизацією [3, с. 145]. Відповідно до досліджень компанії McKinsey & Company, у найближчі двадцять років 45% існуючих зараз робочих місць будуть автоматизовані з використанням таких технологій, як машинне навчання, штучний інтелект, робототехніка і 3D-друк [5, с. 99].

Одночасно виникають нові форми зайнятості, які не завжди пов'язані з системою соціального захисту. «Стандартна модель зайнятості, яка забезпечує доступ до цілого набору заходів соціального захисту як доходу, так і інших форм соціального забезпечення, розмивається. Все більше з'являється гнучких форм зайнятості, сучасні платформи, такі як Uber, нові форми залучення на ринок праці, які зовсім не пов'язані ні з якими формами соціального захисту та соціального страхування», – наголошує провідний економіст Світового банку Руслан Ємцов [8]. 30–50 років тому на зміну індустріальному суспільству прийшло суспільство послуг, яке тепер змінюється суспільством дозвілля, в якому більшість працює в галузі мистецтва або науки, або не працює взагалі. Прийшли часи, коли економіці було потрібно, щоб всі працювали.

Ця тенденція – об'єктивна, її не можна зупинити. Для розвинутих економік це є сьогодні, для країн, що розвиваються, в тому числі України, недалекого майбутнього. Тому головним завданням держави на сьогодні є розробити механізм державної підтримки соціальної сфери, який би дозволив відносно безкризово пристосувати соціальну сферу до змін, що відбуваються у структурі економіки. Базовий дохід може забезпечити людям утримання, а бізнесу – клієнтів.

5. *Проблема витрат на адміністрування соціального захисту.* Заміна складної і витратної системи заходів соціальної підтримки на ББ(С)Д приведе до радикального спрощення і економії на адміністративних витратах. ББ(С)Д може стати каталізатором відмови від дублюючих заходів соцпідтримки.

Важливий плюс ББ(С)Д – відсторонення бюрократії від розподілу благ, підкреслює дослідження Лібертаріанського Інституту Катона у Вашингтоні [9]. Боротьбу з бідністю в США ведуть 126 програм, якими завідують сім відомств і шість незалежних агентств, і це тільки на федеральному рівні (є ще рівні штатів і муніципалітетів). Найчастіше ці програми мають однакові цілі, але керують ними кілька відомств. Це громіздке адміністрування само по собі обходиться приблизно в 5 % виділених грошей. До того ж в такій складній системі одні одержувачі можуть отримати зайве, а інші не отримують і того, що їм належить, тому що не можуть задовольнити всі бюрократичні вимоги. Адже потрібно подавати докази, що тобі належать певні виплати, а чиновники повинні їх перевірити.

ББ(С)Д позбавить цих проблем, усунувши з процесу бюрократію. Чиновникам залишиться тільки раз на місяць відправляти кожному чек на задалегідь відому суму. Крім того, держава перестала б вирішувати за людей, як їм витратити отримані кошти, адже зараз в США тільки чверть федеральних соціальних виплат видається готівкою, решта – продуктовими талонами, платою за наймане житло (вона безпосередньо спрямовується орендодавцю), безкоштовними обідами в школі тощо. Це позбавляє одержувачів допомоги самостійності, адже вони не можуть вирішити, наприклад, чи не варто заощадити на їжі, щоб переїхати в більш благополучний район.

Безробітні також збільшують навантаження на медицину і правоохоронні органи, на яких можна було б заощадити в іншому випадку. Кошти, зекономлені на бюрократії, охорони порядку та охороні здоров'я, могли б стати одним із джерел фінансування загального базового доходу.

Нарешті, слід відзначити ще один аспект ББ(С)Д: особи, що живуть на допомогу не знижують рівня оплати праці, оскільки не конкурують за місце на ринку праці. На будь-яких переговорах той, хто може відмовитися від угоди, завжди може експлуатувати того, хто такої можливості позбавлений. ББ(С)Д – це, по суті, страйковий фонд, об'єктивно сприяє збільшенню заробітної плати по країні, оскільки залишає людині можливість і час для пошуку більш оплачуваної роботи.

Отже, слід відзначити безумовний зв'язок моделі ББ(С)Д із концепцією забезпечення прав людини: на достатній життєвий рівень, гендерну рівність, право на справедливий розподіл ресурсів, право на гідну оплату за працю тощо.

1.3. Проблеми і потенційні небезпеки запровадження безумовного базового (соціального) доходу

1. На тлі зростання матеріальної допомоги з боку держави може зростати так звана застійна бідність тієї частини працездатного населення, яка зневірилася знайти роботу і тому психологічно орієнтована лише на допомогу держави. Як наслідок, адресні виплати допомоги бідним повинні супроводжуватися комплексом соціально-економічних заходів, націлених на їх залучення в трудову діяльність (програми професійної підготовки і перепідготовки, сприяння в пошуку робочих місць і ін.).

Проте проблема багато в чому міфічна, оскільки досвід країн, які ввели для певних груп населення базовий дохід, не демонструє відмову від зайнятості серед одержувачів гарантованих виплат. Базовий дохід надасть людям гарантований мінімум коштів, щоб не турбуватися про своє фізіологічне виживання. Це буде сприяти зміні характеру праці, який від джерела коштів для існування стане способом саморозвитку особистості, самореалізації [8; 10].

Досить поширеним є підхід, відповідно до якого голодному не слід давати рибу, а слід дати вудочку и навчити його рибалити. Проте ця позиція фактично заснована на упередженні, що бідною людина стає через брак розуму або працелюбності. Насправді, бідність породжує бідність. Існує поняття «пастка бідності»: людина опиняється в певному середовищі, з якого немає виходу. Базовий дохід розширює можливості зайнятості: люди можуть відкрити свою справу, реалізувати себе в частковій зайнятості або волонтерській діяльності без загрози втрати засобів до існування.

Ба більше, в нинішньому вигляді державні допомоги укорінюють бідність. Отримувачі надають перевагу сидіти на допомозі, ніж влаштуватися на роботу, адже навіть невеликий прибуток позбавить їх права на пільги і виплати.

2. Особливої гостроти глобальній проблемі бідності додає те, що багато країн через низький рівень доходів поки не мають достатніх можливостей для пом'якшення проблеми бідності. Саме тому для ліквідації вогнищ бідності в світовому господарстві потрібна широка міжнародна підтримка.

Практичний перехід до ББ(С)Д потребуватиме значних бюджетних ресурсів. Заміна наявних заходів соціальної підтримки єдиною базовою виплатою і доведення її до рівня, що забезпечує поліпшення добробуту малозабезпечених категорій, можуть зажадати до 50 % ВВП – такі попередні результати дослідження Світового банку щодо оцінки можливості введення безумовного доходу в країнах, що розвиваються [8].

3. Забезпечення громадян мінімальним прожитковим доходом може запустити «спіраль інфляції». Введення базового доходу може призвести до зростання цін на основні види товарів, а відповідно до виникнення гонки між розміром соціальних гарантій і рівнем прожиткового мінімуму.

Тут слід ще раз наголосити на особливості застосування концепції у «чистому» вигляді: мова йде не про додаток до соціальної допомоги, що існує наразі, не про збільшення соціальних видатків держави та, опосередковано, грошової маси, а про заміну базовим доходом усієї соціальної допомоги, тобто перерозподіл соціальних благ. Вивільнення грошей з інших видів соціальних пільг (пенсій, субсидій тощо) разом із коштами, що звільнилися від зменшення державних витрат на адміністрування соціального захисту населення і є джерелом базового доходу. Крім того, наявність ББ(С)Д за умови його стабільності, що досягається гарантуванням з боку держави, є мотивацією до його витрачання на поточні потреби, а не накопичення «на чорний день», що знов таки стимулює виробництво задля задоволення внутрішнього попиту [4, с. 146–147].

Отже, якщо для країн із низьким рівнем доходу основною метою запровадження цієї концепції є подолання зростаючої бідності, а також вирішення численних соціальних проблем та гарантування мінімального соціального захисту громадянам, то для розвинутих країн цілі є іншими: вивільнення часу для дозвілля, реалізація основних прав людини, стимулювання креативності та розвиток талантів [3, с. 32] (див. дод. А).

Розділ 2

СВІТОВИЙ ДОСВІД ІЗ ЗАПРОВАДЖЕННЯ БЕЗУМОВНОГО БАЗОВОГО (СОЦІАЛЬНОГО) ДОХОДУ

2.1. Експериментальні практики із запровадження безумовного базового (соціального) доходу у сучасному світі

Ідея базового доходу чи гарантованого мінімуму не є нововведенням XXI століття. Історія розвитку вчень про ББ(С)Д сягає початку XVI століття. Саме тоді англійський філософ та державний діяч Т. Мор обґрунтував ідею мінімального гарантованого державою доходу у своєму суспільно-політичному трактаті «Утопія», в якому доводив необхідність запровадження такої підтримки як альтернативу тюремного ув'язнення за крадіжки, на які вимушені йти люди без засобів до існування. «Ніяке покарання на землі не в змозі зупинити від крадіжки, якщо це єдиний спосіб здобути їжу» [3, с. 33].

У XVIII столітті такі ж ідеї викладалися у роботах Томаса Пейна і маркіза де-Кондросе. Т. Пейн у «Аграрна справедливість» пропонував надавати 15 фунтів на рік у розпорядження кожному, хто досяг 21-річного віку та 10 фунтів кожній особі, яка досягла 50-річного віку, з метою забезпечення достойного рівня життя без злиднів. Фінансування таких виплат Т. Пейн пропонував здійснювати за рахунок земельної ренти, яку повинні сплачувати власники землі до єдиного національного фонду, оскільки земля є суспільним благом. Аграрна справедливість полягає в тому, що держава повинна забезпечити коштами людей, позбавлених власності на землю. Саме Т. Пейна вважають родоначальником теорії ББ(С) [3, с. 34].

Більш ґрунтовно проблема безумовного доходу розглядалась в працях британського інженера К.Х. Дугласа, який запропонував модель т.з. соціального кредиту, що замість звичайного кредитування виконує функцію рівномірного розподілу коштів між усіма членами суспільства. У США на основі цієї ідеї були навіть розроблені План допомоги сім'ям та Програма соціального забезпечення, що передбачали гарантований дохід з фінансовими доповненнями для працівників, які були близькі до негативної схеми податку на прибуток (прийняті в 1970 р. Палатою представників США та відкинуті комісією Сенату США остаточно в 1972 р.) [4, с. 144–145].

Піонерні експерименти із запровадження аналогу безумовного базового доходу відбулися у 1960-1970-х рр. у Північній Америці. Таких експериментів було п'ять (чотири в США та один у Канаді), що загалом охоплювали близько 10 тис. домогосподарств із низьким рівнем доходів (див дод. Б).

Внаслідок проведених експериментів були виявлені такі особливості поведінки домогосподарств, що відрізняли експериментальні групи від аналогічних, що не брали участь в експерименті:

1) мотивація до праці скоротилась, однак не суттєво (експеримент Сієтл-Денвер дозволив встановити, що зайнятість одружених чоловіків скоротилась на 5 %, заміжніх жінок – на 11 %, а матерів-одиначок – на 7%);

2) сім'ї, яким пропонували більшу суму гарантованого гранту, загалом працювали менше, ніж ті, гарантована допомога яким була мінімальною;

3) відбулося несуттєве зростання кількості розлучень, незважаючи на те, що негативний податок запроваджувався з метою посилення сімейної стабільності;

4) впливу на рівень фертильності не відбулося;

5) зросла частка домогосподарств, яка отримала право власності на житло (експеримент у Індіані показав, що за три роки цей показник зріс від 23 до 34 %);

6) підтверджений позитивний вплив на рівень освіти та задоволеність життям, оскільки вивільнений від роботи час люди охоче витрачали на навчання та сім'ю (експеримент у Індіані засвідчив, що ймовірність завершити навчання в середній школі у підлітків зросла на 25–30 %), а також на стан здоров'я (експеримент у Манітобі засвідчив скорочення рівня госпіталізації на 8,5 %) [3, с. 39].

Найвідоміший з експериментів з видачі виплат без попередніх умов проводився в канадському містечку Дофін в провінції Манітоба, називався Mincome. З 1975 по 1977 рік будь-хто з 12 тис. мешканців цього населеного пункту, що займався сільським господарством, мав право на щорічний дохід не менше певної суми. Тим, чий заробіток не дотягував до неї, виплачували різницю, а це було приблизно 30 % населення. Евелін Форгет, економіст з Університету Манітоби, вивчила результати цього експерименту багато років по тому і виявила, що серед одержувачів такого мінімуму рівень

госпіталізації скоротився на 8,5 % порівняно з контрольною групою. Більше підлітків стали закінчувати школу, а не кидати її, щоб шукати заробіток, і в підсумку знаходили більш високооплачувану роботу, ніж їх однолітки. Матері стали більше часу відводити догляду за дітьми, а головне – годувальники не стали скорочувати свою зайнятість і компенсувати недоотриманий дохід державними виплатами. Тобто люди в цілому хочуть працювати, навіть якщо їм пропонують можливість цього не робити [9].

Загалом з 1970-х рр. анонсовано проведення понад 250 подібних експериментів в соціальній політиці, однак усі вони були менш масштабними, мали лімітовані бюджети та меншу рефлексію щодо потенціалу впливу на політику добробуту.

Ініціативу просування цієї економічної моделі в США очолює Сем Альтман. Цілком логічно, адже приблизно за такою ж моделлю працює його інкубатор стартапів Y Combinator. Підприємці отримують гроші без всяких зобов'язань в обмін на 7 % акцій – вони можуть розвивати свій бізнес як їм зручно. Саме так з'явилися Airbnb, Reddit, Dropbox і багато інших компаній, які пройшли через Y Combinator. Загальна капіталізація компаній Y Combinator перевищує \$ 65 млрд [5, с. 99]. Щоб дослідити вплив ББ(С)Д на суспільство, Y Combinator запустив власну пілотну програму в Окленді, для якої відібрав тисячі добровольців. Їм будуть виплачувати від \$ 12 тис. на рік, щоб відповісти серед іншого на такі питання: люди, які отримують гарантований дохід, будуть витрачати час на відеоігри або створять щось нове; відчують вони себе задоволеними і такими, що відбулися; позбувшись від страху голоду, чи досягнуть більшого і принесуть набагато більше користі суспільству?

Новий розвиток ідеї базового доходу отримали в Європі у 80-і роки ХХ ст. У 1986 р. заснована Європейська мережа основного доходу (The Basic Income European Network – BIEN), покликана сприяти інформованому обговоренню концепції базового доходу в Європі [4, с. 143]. Члени BIEN сьогодні включають вчених, студентів, фахівців-практиків у сфері соціальної політики, людей, які беруть активну участь в роботі політичних, громадських і релігійних організацій вже не тільки Європи, а й усього світу.

Прикладом теоретичної та практичної значущості ББ(С)Д є те, що Стенфордський університет запровадив вивчення його сутності в навчальну програму. З січня 2017 року в університеті розпочав роботу семінар з філософії ББ(С)Д. У програму занять входить вивчення основних проблем цієї ідеї: від умов тестування концепції до проблем автоматизації та безробіття [5, с. 100].

Актуальність концепції ББ(С)Д можна оцінити за результатами опитування у квітні 2016 року компанією Dalia Research у рамках дослідницької програми з європейських опитувань десяти тисяч осіб-представників 28 країн Європейського Союзу (див. дод. В). Згідно з даними опитування, 58 % населення європейських країн знають про концепцію базового доходу, а 64 % проголосували б за його впровадження на референдумі. Країнами, в яких ідея базового доходу була найбільш популярною, виявилися Іспанія та Італія (71 % та 69 % респондентів відповідно виступили за введення базового доходу). Стосовно сподівань та острахів, пов'язаних із даною ідеєю, 40 % респондентів вважають, що базовий дохід зменшить тривогу людей щодо забезпечення своїх базових потреб, 31 % зазначили, що базовий дохід краще забезпечить «рівні можливості», 16 % вважають, що базовий дохід зменшить рівень бюрократії та адміністративних витрат сучасних держав. Найбільшим страхом для людей стало те, що після введення базового доходу люди можуть перестати працювати (43%), хоча тільки 4 % респондентів мають намір перестати працювати, отримавши базовий дохід. 7 % заявили про те, що зменшили би кількість часу, який вони працюють, і така сама кількість людей сказали, що спробували б скористатися можливістю і змінити свою роботу, 15 % зазначили, що стали би проводити більше часу зі своєю родиною [12].

У червні 2016 року майже 80 % громадян Швейцарії проголосували на референдумі проти введення безумовного доходу. Згідно з ініціативою, винесеною на голосування, базовий дохід кожного дорослого жителя Швейцарії, включаючи іноземців, які живуть в країні п'ять і більше років, мав складати щомісяця 2 500 швейцарських франків (близько 2 260 євро), а дитини (до досягнення 18-річного віку) – 625 франків (565 євро) [11]. Швейцарці злякалися підвищення податків і скасування чинної системи соцзабезпечення, яка і так добре працює.

Експерименти по введенню базового доходу для певних груп населення проводилися і продовжують проводитися в низці країн світу (див. дод. Г).

Фінляндія. Експеримент з впровадження базового доходу в Фінляндії тривав протягом двох років з 1 січня 2017 року і завершився 31 грудня 2018 року. Головною метою експерименту було перевірити вплив ББ(С)Д на громадян, які не мають роботи. У ньому взяли участь 2 тис. громадян віком від 25 до 58 років, обраних випадково. На початку експерименту всі учасники були

безробітними, а надання гарантованої виплати не залежало від того, знайдуть вони протягом двох років роботу чи ні. Кожному учаснику пілотної програми держава щомісяця виплачує € 560. Це стільки ж, скільки отримує фінський безробітний без урахування стажу та наявності дітей, тобто мінімальну допомогу. Але допомогу можуть скоротити або зовсім скасувати, якщо її одержувач знайшов оплачувану роботу, а базовий дохід – ні. Всі два роки експерименту його учасники будуть отримувати ці гроші, навіть якщо заробляти почнуть у кілька разів більше [13].

Уряд хоче з'ясувати, як гарантовані виплати діють на ринок праці, зокрема, спонукають вони безробітних до працевлаштування або навпаки. Зараз можна тільки говорити про перші спостереження, і вони досить цікаві. Незадоволені програмою профспілки. SAK, найбільше в Фінляндії профспілкове об'єднання, вважає, що, по-перше, ББ(С)Д відучує людей працювати, передусім молодих матерів і осіб передпенсійного віку, а по-друге, дає людям більше можливостей торгуватися за більш вигідні умови роботи, що стимулює інфляцію. До того ж, загальний ББ(С)Д буде суттєвим навантаженням для державного бюджету: якщо поширити його на всіх, бюджетний дефіцит збільшиться на 5 % ВВП [9].

Експериментальне впровадження ББ(С)Д в Фінляндії не вплинуло на рівень зайнятості серед учасників експерименту, повідомили державна організація соціального забезпечення Фінляндії Kela і Міністерство соціального розвитку та охорони здоров'я [14]. Протягом першого року проведення експерименту одержувачі базового доходу «були не краще і не гірше в пошуку роботи», ніж учасники контрольної, порівняльної, групи, які не отримували виплат, повідомив координатор дослідження Охтоя Каннінен (Ohto Kanninen) з Дослідницького інституту заробітної плати. Одержувачі гарантованого доходу протягом року пропрацювали в середньому лише на півдня більше, ніж ті, кому він не виплачувався.

Але гарантія у формі ББ(С)Д позитивно вплинула на стан здоров'я і самопочуття учасників експерименту. У одержувачів ББ(С)Д зменшилися симптоми стресу, стало менше проблем з концентрацією і здоров'ям, зазначила провідний науковий співробітник Kela Мінна Юлікянне (Minna Ylikännö). Тільки 17 % одержувачів ББ(С)Д повідомили, що відчувають багато стресу, тоді як в порівняльній групі про це повідомили 25 %. Більше половини (55 %) одержувачів гарантованої виплати оцінили стан свого здоров'я як добрий або дуже добрий проти 46 % в контрольній групі [14]. Одержувачі ББ(С)Д стали вище оцінювати свої можливості в пошуку роботи. Результати експерименту є попередніми, остаточні висновки про вплив базового доходу поки робити рано, підкреслили в Kela. Результати другого року проведення експерименту будуть опубліковані на початку 2020 року.

Експериментує з базовим доходом не тільки Фінляндія. Благодійні організації та влади намагаються зараз роздавати гроші по всьому світу.

США. Штат Аляска також є цікавим прикладом реалізації моделі ББ(С)Д. Завдяки тому, що у 1969 р. на Алясці була відкрита нафта, республіканець Дж. Хаммонд (губернатор Аляски у 1974–1982 рр.) мав можливість запропонувати ідею перерозподілу нафтових прибутків резидентам. Під його патронатом у 1976 р. був створений «Alaska Permanent Fund» для забезпечення добробуту нинішнім і наступним поколінням (25 % доходів від експорту нафти розподілялись між жителями анклаву). Процент від нафтових доходів акумулюється у фонді, після чого ці кошти інвестуються та управляються незалежними корпораціями. Дивіденди виплачуються щорічно кожному резиденту, який проживає на Алясці більше 6 міс. протягом року. Перший дивіденд був виплачений у 1982 р. у розмірі \$1 тис., а у 2015 р. ця сума перевищила вже \$2 тис. Загалом суми виплат залежать від ціни на нафту, структури інвестиційного портфелю, а також макроекономічних умов. Результати аналізу експерименту продемонстрували, що громадяни-реципієнти спрямовували отримані кошти на погашення боргів, пенсійні заощадження та навчання дітей. Аляска є на сьогодні єдиним штатом, де, починаючи із 1980-х рр. і дотепер, рівень бідності є мінімальним [3, с. 40; 4, с.149; 15].

У 2017 році законодавчий орган штату Гаваї прийняв законопроект про те, що кожен має право на фінансову безпеку. Він ухвалив уряду розробити рішення, яке може включати гарантований дохід.

Стоктон, штат Каліфорнія, запровадив дворічну пілотну програму на осінь 2018 року. Передбачається надання \$ 500 на місяць для 100 місцевих сімей.

Чикаго, штат Іллінойс, розглядає пілотний проект, який надає 1000 сім'ям по \$ 500 на місяць [10].

ФРН. У Німеччині з 2014 р. триває експеримент Mein Grundeinkommen («Мій базовий дохід»), за яким зібрані за допомогою краудфандингу гроші розігрують у лотерею. Переможці лотереї виграють місячний дохід в € 1000, якими вони мають право розпоряджатися на власний розсуд [4, с. 149; 16].

Кенія. На початку 2017 року запущено масштабний проект благодійної організації GiveDirectly

у Кенії. Витрати становитимуть більше \$ 30 млн. Близько 6000 осіб протягом 12 років отримуватимуть близько \$ 22,5 на місяць. У 40 селах учасники безоплатно отримуватимуть щомісячні виплати з розрахунку \$ 0,75 в день на людину протягом 12 років. У 80 селах учасникам будуть виплачувати таку саму допомогу протягом двох років. Ще в 80 селах учасникам разом видадуть весь обсяг допомоги за два роки. У контрольній групі з 100 сіл виплат не буде.

Нідерланди. У 2017 році запроваджена пілотна програма, згідно з якою 250 малозабезпечених громадян отримуватимуть від держави по € 960 на місяць протягом двох років. Їм буде запропонована можливість займатися волонтерською роботою за невелику доплату. В одній з груп учасники отримують бонуси за виконану роботу, в іншій – аванс, який вони повинні повернути, якщо не займалися волонтерством.

Індія. Уряд готується провести новий експеримент у розвитку двох пілотних програм в штаті Мадхья-Прадеш, де починаючи з 2010 року протягом півтора роки 6 000 осіб отримували невеликі щомісячні виплати.

Уганда. З 2017 року 50 сімей в районі міста Форт-Портал отримують по \$ 8,6 на тиждень (прожитковий мінімум для одного дорослого і двох дітей) протягом двох років [9].

Намібія. Проект в цій країні тривав з січня 2008 р. по грудень 2009 р. Його реалізували Бюро соціального розвитку та Інститут трудових ресурсів і досліджень. Жителі постраждалих від посухи сіл Омітаре і Очіверо отримували 100–450 намібійських доларів (\$7–35) на місяць.

Італія. У 2016 році експеримент з ББ(С)Д запровадили в місті Ліворно. Мер Філіппо Ногарін надав ста нужденним сім'ям щомісячні виплати в € 537. Пізніше він збільшив суму і кількість одержувачів [19]. У січні 2019 року уряд Італії схвалив введення базового, «цивільного» доходу в розмірі € 780 для бідних, безробітних та малозабезпечених громадян.

Франція. У 2015 році регіональний парламент Аквітанії одногослосно проголосував за реалізацію експерименту з базовим доходом. З такою пропозицією виступила віце-президент регіональної ради Аквітанії Мартіна Алькорта. На початку 2016 року Національна цифрова Рада Франції рекомендувала почати експеримент з безумовним базовим доходом. Міністр праці Міріам Ель-Хомрі скептично поставилася до цієї пропозиції, але не відкинула її [19].

Іран. Це перша країна у світі, яка встановила в 2011 році гарантований мінімальний дохід для всіх громадян – близько \$ 40 на місяць. При цьому були скасовані субсидії на нафту і хліб. У 2017 році представили доповідь про результати проекту. У документі зазначено, що люди не перестали працювати, а в деяких випадках стали більш активними, наприклад, у сфері послуг [19].

Макао. У Макао виплати почали з 2008 року. У 2014 році уряд розподілив 9000 патак (близько \$ 1127) для кожного зі своїх постійних жителів – 570 тисяч чоловік. У 2013 році, напередодні виборів, виплати обіцяли збільшити на 1 000 патак. Основне джерело доходів країни – гральний бізнес [19].

Багато із цих проектів були успішними. Зокрема, експеримент із виплатами у Намібії продемонстрував, що в поселеннях знизився рівень криміналу, діти почали краще вчитися в школі, багато людей почали покращувати свої житлові умови та підвищувати рівень знань. Аналогічні практики, проведені в Індії та Уганді, показали, що реципієнти незначних за розміром допомог (близько \$10) спрямовували їх на ремонти будинків, вакцинацію від малярії, покращення побуту дітей та відкриття власної справи. Позитивний ефект проявився і в тому, що знизився рівень домашнього насильства, самозайнятість зросла на 17 %, скоротився рівень злочинності, безробіття та браконьєрства. Загалом, в країнах з низьким рівнем доходів запровадження моделі ББ(С)Д сприяло тому, що громадяни перейшли від споживання до творення [3, с. 41] [17].

2.2. Чи можливий безумовний базовий дохід сьогодні в Україні?

В Україні, як і в багатьох країнах світу, державний соціальний захист складається з трьох складових:

- 1) загальна система соціального захисту (загальнообов'язкове соціальне страхування та державна соціальна допомога);
- 2) спеціальний соціальний захист (передбачає спеціальні умови його здійснення);
- 3) додатковий соціальний захист (передбачений для окремих категорій населення – діти-сироти, ветерани війни, т.п).

Для конкретного громадянина система соціального захисту населення втілюється у вигляді як монетарних, так і немонетарних доходів. Останні являють собою надані пільги з безоплатного отримання послуг чи отримання послуг за нижчими у порівнянні із загальними тарифами (безкоштовний проїзд у транспорті, зниження тарифів з комунальних послуг, нарахування субсидії на

оплату комунальних послуг, безоплатне надання санаторно-курортних путівок, форменого одягу тощо). Монетарні доходи включають пенсії, допомогу по безробіттю, допомогу при народженні дитини, допомогу на поховання тощо. Джерелами фінансування програм із соціального захисту населення є доходи державного та місцевих бюджетів. У цьому сенсі ББ(С)Д є безумовною складовою системи соціального захисту населення з боку держави. На відміну від інших видів соціального захисту надання ББ(С)Д є безумовним, автоматичним для усіх громадян незалежно від їх віку, статі, фінансового становища, працевлаштування, місцезнаходження тощо.

Система соціального захисту в Україні вкрай фрагментована і не забезпечує повного охоплення всіх громадян, хто її потребує. Існує велика кількість різних форм соціальної допомоги, які роблять одне і те ж: платять дуже маленькі гроші і використовують дуже складні механізми оцінки потреб. Істотна частина малозабезпечених громадян не включені в систему соцпідтримки. Введення ББ(С)Д могло б привести до значного скорочення бідності в країні.

В Україні сьогодні немає умов для ефективної реалізації ідеї базового доходу.

1. ББ(С)Д може бути введений тільки в демократичній державі, де влада децентралізована, а велика частина податкових доходів надходить до муніципальних бюджетів. Адмініструванням ББ(С)Д повинні займатися саме органи місцевого самоврядування, а саме введення ББ(С)Д повинно відбуватися поступово і спершу для окремих категорій населення. Впровадження ББ(С)Д не вийде без системи контролю та коригування з боку парламенту, суспільства і ЗМІ. Якщо в країні немає сильної законодавчої влади і поділу влади, то базовий дохід вводити не варто.

2. Перехід до безумовного доходу потребуватиме значних бюджетних ресурсів: в країнах, що розвиваються витрати по базовому доходу, встановленого на рівні 25 % від медіанного доходу, становитимуть приблизно 3,75 % ВВП.

Введення ББ(С)Д виглядає як значне збільшення соціальних видатків, бо споживачами соціальних послуг у вигляді субсидій, пенсій, адресної соціальної допомоги є окремі верстви населення, а отримувачами базового доходу – усі громадяни без виключення. Для фінансування таких виплат можуть бути збільшені податки чи зменшений сам базовий дохід. Є думка, що введення такого доходу можливе тільки у найбагатших країнах із високим рівнем ВВП на душу населення. Але це зовсім не є очевидним [4, с. 147].

Пранаб Бадхар, професор Університету Каліфорнії у Берклі, вважає, що на відміну від багатих країн, виплати базового доходу є цілком реальними з фіскальної точки зору (не кажучи вже про їх соціальну бажаність) в країнах, де низький поріг бідності, а існуючі системи соціальної підтримки слабкі та занадто дорогі при їх адмініструванні. Так, за розрахунками вченого, якщо кожен з 1,25 млрд громадян Індії почне отримувати річний базовий дохід в розмірі 10 000 рупій (\$149), що приблизно на 25 % нижче офіційної риси бідності, сукупні виплати складуть близько 10 % ВВП. За оцінками Національного інституту державних фінансів і політики (Делі), щороку індійський уряд виділяє значно більші суми на прямі і непрямі субсидії сегментам населення, що живе в достатку, та податкові пільги корпоративного сектору. Припинивши ці виплати частково або повністю, уряд зміг би знайти ресурси для виплати всім – багатим і бідним – розумного базового доходу [4, с. 147–148].

3. Для впровадження в країні ББ(С)Д необхідний консенсус в суспільстві, що люди мають право на базовий рівень добробуту. У нас сьогодні консенсусу немає ні з якого питання, тому що немає способу його досягти. ББ(С)Д – це не «подачка біднякам», яку можна «кинути, а при необхідності відібрати». Несприйняття даної концепції суспільством, на наш погляд, є найбільш серйозною проблемою, бо отримання ББ(С)Д може викликати суспільне невдоволення як у забезпечених громадян, які можуть не захотіти сплачувати великі суми «неробам», так і у менш забезпечених верств населення, бо їх сумарний дохід із урахуванням усіх пільг може перевищувати загальний дохід.

23 лютого 2016 р. була створена електронна петиція щодо можливості запровадження експерименту з ББ(С)Д у м. Суми. Пропонувалося створити робочу групу по вивченню можливості запровадження для кожного жителя гарантованого базового доходу та провести експеримент, в рамках якого призначити щомісячні виплати фіксованої суми експериментальній групі сумчан (кількість визначає робоча група) терміном на (термін визначає робоча група) років, що буде обрана випадковим шляхом із числа людей, що подадуть заявки на участь у експерименті. На жаль, для розгляду петиції не вистачило п'ятьох голосів, але сам факт її подання означає необхідність організації широкої дискусії у суспільстві з цього питання [4, с. 149; 18].

Таким чином, концепція ББ(С)Д є водночас актуальною та дискусійною не тільки для країн із високим рівнем доходів на душу населення, а й для тих, що прийнято називати «країнами, що розвиваються». До того ж практичне застосування концепції ББ(С)Д вже здійснюється у світі.

ВИСНОВКИ

1. ББ(С)Д можна визначити як дохід, що виплачується урядом країни в уніфікованому розмірі та у визначені часові інтервали кожному дорослому члену суспільства незалежно від: рівня його добробуту; сімейного стану; місця проживання; (не)бажання працювати. Фактично ББ(С)Д є формою соціальної безпеки, завдяки якій усі громадяни чи резиденти країни регулярно отримують фіксовану суму грошей з публічних фондів на додаток до будь-якого іншого джерела доходу. Його суттєвими ознаками є універсальність, індивідуальність, безумовність, достатність.

2. ББ(С)Д покликаний вирішити декілька проблем, що сьогодні постають як перед усім світовим співтовариством, так і перед окремими державами світу. Слід зазначити, що ми не можемо виокремити країни, які прийшли до розуміння необхідності обговорення і запровадження ББ(С)Д за певними ознаками. Приклади експериментів у цьому напрямку є як серед країн з розвинутою економікою (Швейцарія, Норвегія, США), так і серед країн, що розвиваються, навіть найбідніших (Намібія, Кенія, Уганда). З іншого боку, практика ББ(С)Д знайшла втілення і в межах демократій, і в країнах з авторитарними моделями політичного режиму (ОАЕ). Це свідчить, на нашу думку, про те, що причини, які спонукали до дискусії щодо ББ(С)Д, є глобальними трендами в розвитку сучасної цивілізації, а відповідно, стосуються усіх країн світу, й Україна не є винятком. Серед них – проблема бідності, проблема гендерної дискримінації, проблема справедливого розподілу доходів, проблема техногенного безробіття, проблема витрат на адміністрування соціального захисту. ББ(С)Д об'єктивно сприяє збільшенню заробітної плати по країні, оскільки залишає людині можливість і час для пошуку більш оплачуваної роботи.

Слід відзначити безумовний зв'язок моделі ББ(С)Д із концепцією забезпечення прав людини: на достатній життєвий рівень, гендерну рівність, право на справедливий розподіл ресурсів, право на гідну оплату за працю тощо.

Якщо для країн із низьким рівнем доходу основною метою запровадження цієї концепції є подолання зростаючої бідності, а також розв'язання численних соціальних проблем та гарантування мінімального соціального захисту громадянам, то для розвинутих країн цілі є іншими: вивільнення часу для дозвілля, реалізація основних прав людини, стимулювання креативності та розвиток талантів

3. Концепція ББ(С)Д є водночас актуальною та дискусійною не тільки для країн із високим рівнем доходів на душу населення, а й для тих, що прийнято називати «країнами, що розвиваються». До того ж практичне застосування концепції ББ(С)Д вже здійснюється у світі. Багато із цих проєктів були успішними. Наприклад, експеримент із виплатами у Намібії продемонстрував, що в поселеннях знизився рівень криміналу, діти почали краще вчитися в школі, багато людей почали покращувати свої житлові умови та підвищувати рівень знань. Аналогічні практики, проведені в Індії та Уганді, показали, що реципієнти незначних за розміром допомог (близько \$10) спрямовували їх на ремонти будинків, вакцинацію від малярії, покращення побуту дітей та відкриття власної справи. Позитивний ефект проявився і в тому, що знизився рівень домашнього насильства, самозайнятість зросла на 17 %, скоротився рівень злочинності, безробіття та браконьєрства. Загалом, в країнах з низьким рівнем доходів запровадження моделі ББ(С)Д сприяло тому, що громадяни перейшли від споживання до творення.

4. В Україні сьогодні немає умов для ефективної реалізації ідеї ББ(С)Д через низку причин:

а) ББ(С)Д може бути введений тільки в демократичній державі, де влада децентралізована, а велика частина податкових доходів надходить до муніципальних бюджетів, адмініструванням ББ(С)Д повинні займатися саме органи місцевого самоврядування; якщо в країні немає сильної законодавчої влади і поділу влади, то базовий дохід вводити не варто;

б) перехід до безумовного доходу потребуватиме значних бюджетних ресурсів; введення ББ(С)Д виглядає як значне збільшення соціальних видатків, бо споживачами соціальних послуг у вигляді субсидій, пенсій, адресної соціальної допомоги є окремі верстви населення, а отримувачами базового доходу – усі громадяни без винятку;

в) для впровадження в країні ББ(С)Д необхідний консенсус в суспільстві, що люди мають право на базовий рівень добробуту.

Загалом, ББ(С)Д є перспективною формою публічного управління у сфері соціального захисту населення, але його запровадження потребує дотримання певних умов, зокрема: високий рівень свідомості та економічної освіченості населення, стабільна та ефективна податкова система. З огляду на всі «за» та «проти», можливо, і справді урядам держав варто звернути увагу на ББ(С)Д як напрям боротьби з безробіттям та бідністю. Підтвердженням цього є резолюція дослідника з університету

Гельсінкі Йоганнеса Кананена: «Наразі існує понад сто механізмів соціального страхування, то чому б не замінити їх тільки одним, це було б бюрократично набагато простіше, і люди матимуть свободу вибору для себе, що їм робити в суспільстві».

Введення ББ(С)Д під час врахування реального, а не офіційного прожиткового мінімуму як гарантованої суми може стати механізмом дійсного соціального захисту населення і одночасно інструментом оптимізації видатків бюджету. Напрямом подальших досліджень може бути детальне обчислення економічної можливості, доцільності та механізмів впровадження цієї концепції у національних умовах.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
3. Длугопольський О. В., Длугопольська Т. І. Концепція безумовного базового доходу як альтернатива Бісмарківській моделі держави добробуту: від теоретичних студій до експериментальних практик. *ЕКОНОМІКА: реалії часу*. 2017. № 2(30). С. 32–46.
4. Гевлич І. Г., Гевлич Л. Л. Базовий дохід в контексті вирішення проблем соціального захисту населення України. *Економіка і організація управління*. 2016. № 2 (22). С. 142–150.
5. Корчинська О. О. Безумовний базовий дохід як інструмент управління бідністю. *Національна економіка. Інтелект XXI*. 2018. № 2. С. 98–101.
6. What is Unconditional Basic Income? URL.: <http://basicincome-europe.org/ubie>.
7. Проблема бедности. URL.: <http://www.grandars.ru/student/mirovaya-ekonomika/problema-bednosti.html>
8. Старостина Ю. Деньги для всех: возможен ли в России безусловный доход. URL.: <https://www.rbc.ru/economics/14/11/2018/5bebf2bb9a7947cf80454c73>.
9. Гордеев А. Гармония или деградация: куда ведет выплата всеобщего безусловного дохода. URL.: <https://www.rbc.ru/business/02/03/2017/58b7fb8c9a794746daefbb5c>.
10. Universal Basic Income, Its Pros and Cons With Examples. URL.: <https://www.thebalance.com/universal-basic-income-4160668>.
11. Switzerland's voters reject basic income plan. URL.: <https://www.bbc.com/news/world-europe-36454060>.
12. Europe: 64% of People in Favour of Basic Income, Poll Finds. URL.: <http://basicincome.org/news/2016/05/europe-eu-poll-basicincome-support/>
13. Finland to end basic income trial after two years. <https://www.theguardian.com/world/2018/apr/23/finland-to-end-basic-income-trial-after-two-years>.
14. Старостина Ю. Власти не змогли заставити финнов працювати при допомозі безусловного доходу. URL.: <https://www.rbc.ru/economics/08/02/2019/5c5d67609a79470e31ddd598?from=newsfeed>
15. History of basic income. URL.: <http://basicincome.org/basic-income/history/>.
16. GERMANY: Mein Grundeinkommen to give away 50th basic income. URL.: <http://basicincome.org/news/2016/08/germanymein-grundeinkommen-give-away-50th-basic-income-aug-23/>.
17. Universal Basic Income Experiments Across The World. URL.: <https://norwaytoday.info/finance/universal-basic-income-experiments-across-world/>.
18. Гарантований базовий дохід (ГБД) для кожного сумчанина. URL.: <http://e-dem.in.ua/sumy/Petition/View/3>.
19. Сайгина М. Безусловный доход по всему миру: какие страны вводят, а какие отказались. URL.: <https://vc.ru/future/42937-bezuslovnyy-dohod-po-vsemu-miru-kakie-strany-vvodyat-a-kakie-otkazalis>

АРГУМЕНТИ НА КОРИСТЬ ТА ПРОТИ ВВЕДЕННЯ ББ(С)Д

Аргументи на користь ББ(С)Д	Аргументи проти ББ(С)Д
<ul style="list-style-type: none"> – прозорість і простота (громадяни могли б мати просту, пряму фінансову допомогу, яка мінімізує бюрократію); – адміністративна ефективність (зниження затрат на адміністрування програм, уряд витратить менше на управління програмою, ніж на традиційний добробут); – вирішення проблеми бідності («пастка бідності» буде вилучена з традиційних програм добробуту); – забезпечення економічної свободи та мінімізація економічної нерівності; працівники могли дозволити собі чекати кращої роботи або кращої заробітної плати; – прогрес соціального та людського капіталів; люди мали б свободу повернутися до школи або залишитися вдома, щоб доглядати за родичем; – стимулювання креативної економіки та економічного зростання (degrowth theory); – зниження рівня злочинності та захворюваності; – стимулювання споживання та інвестування; – зміна фінансової поведінки домогосподарств; – ББ(С)Д допоможе молодим парам розпочати сім'ї в країнах з низькою народжуваністю. – ББ(С)Д може допомогти стабілізувати економіку в періоди рецесії 	<ul style="list-style-type: none"> – юридичні та політичні перепони реалізації; – високі фінансово-економічні витрати на реалізацію; – ризик припливу мігрантів та нелегалів; – ризик спрямування коштів на придбання антиблаг (наркотики, алкоголь); – ризик втрати мотивації до роботи і «паразитизму» на соціальних допомогах; – зростання тіньової економіки; – зростання безробіття та скорочення податкової бази; – ризик зростання контролю над доходами-витратами з боку держави, особливо безготівковим обігом; – інфляція може бути спровокована через збільшення попиту на товари та послуги; не буде підвищеного рівня життя в довгостроковій перспективі через завищені ціни

ЕКСПЕРИМЕНТИ ІЗ ББ(С)Д У США ТА КАНАДІ У 1960-1970-Х РР.

№ № з/п	Назва програми та експериментальні штати/провінції (міста)	Роки проведення експерименту	Кількість сімей, охоплених експериментом	Експериментальна група
1 1	New Jersey Income Maintenance Experiment – Нью-Джерсі (м. Трентон, м. Джерсі-сіті, м. Патерсон), Пенсильванія (м. Скрантон), США	1968–1972 рр.	1357	Малозабезпечені сім'ї із старих міських районів
2 2	Rural Income Maintenance Experiment – Айова, Північна Кароліна, США	1969–1973 рр.	809	Малозабезпечені сім'ї із сільських районів
33	Gary Income Maintenance Project – Індіана (м. Гері), США	1971–1974 рр.	1780	Сім'ї чорношкірих американців, переважно неповні (мати-одиначки)
4 4	SIME & DIME – Вашингтон (м. Сіетл), Колорадо (м. Денвер), США	1971–1982 рр.	4800	Малозабезпечені міські сім'ї (47 % – білошкірі, 34 % – чорношкірі, 19 % – мексиканці)
5	Mincome – Манітоба (м. Вінніпег, м. Дофін), Канада	1974–1979 рр.	1000	Добровільна участь усіх сімей, що проживали в обраних містах

РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ З ПИТАНЬ ВВЕДЕННЯ ББ(С)Д, ПРОВЕДЕНОГО КОМПАНІЄЮ DALIA RESEARCH У 2016 РОЦІ

Введення базового доходу

Частка респондентів, які готові проголосувати за введення базового доходу, %

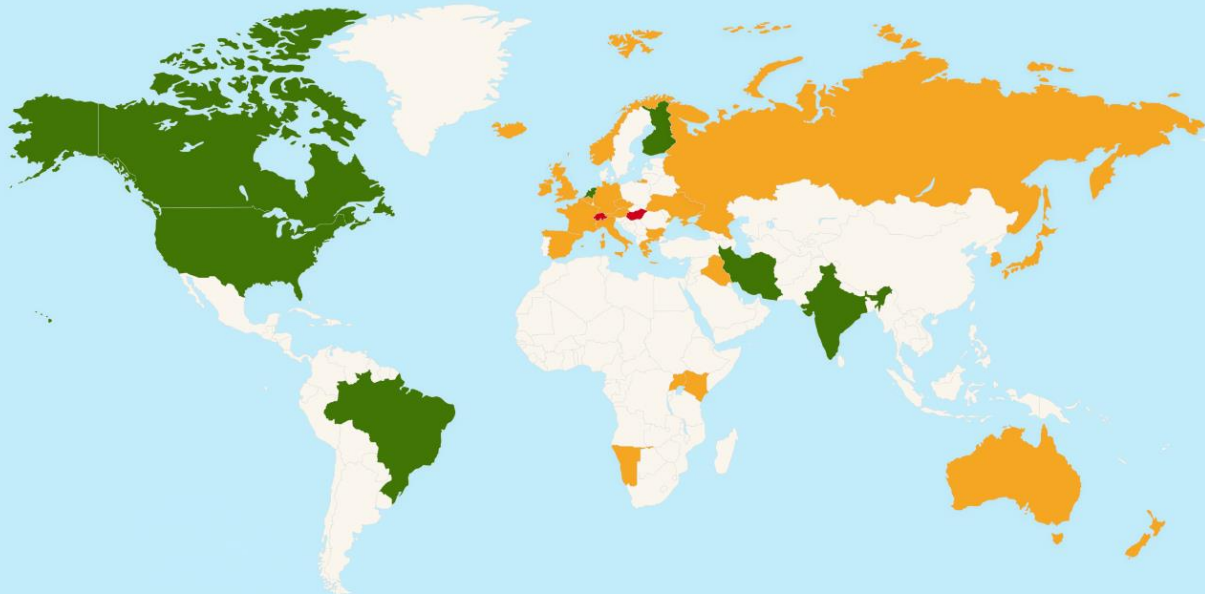

Як вплине введення базового доходу на вибір роботи респондентами, %

КАРТА ББ(С)Д

КАРТА БЕЗУМОВНОГО ДОХОДУ

**Йде обговорення в уряді
або неурядових колах**

Австрія	Чехія
Великобританія	Греція
Німеччина	Ісландія
Росія	Норвегія
Кенія	Іспанія
Намібія	Україна
Уганда	Італія
Австралія	Франція
Нова Зеландія	Шотландія
Японія	Ірак
Південна Корея	Ірландія
Бельгія	З'єднане Королівство
Болгарія	

**Уряд висловився за введення безумовного доходу
і почав його тестування**

Гаваї	Бразилія
Нідерланди	Індія
Фінляндія	Іран
Канада	Макао
США	

Уряд висловився проти введення безумовного доходу

Швейцарія	Угорщина
-----------	----------

[19]

Заболотна Марія Романівна
Апетик Микола Миколайович

Науковий керівник – Дутко Альона Олександрівна

в.о. заступника декана
з навчально-методичної роботи,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

РЕПРОДУКТИВНІ ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ КРАЇН

Актуальність теми дослідження зумовлена винятковою соціальною значущістю правовідносин, що складаються у сфері охорони репродуктивного здоров'я фізичної особи і необхідністю створення системи спеціальних правових засобів і способів, за допомогою яких реалізуються, охороняються і захищаються репродуктивні права.

На цей час доводиться констатувати, що негативна тенденція зниження репродуктивного здоров'я громадян зростає. Продовжує погіршуватися репродуктивне здоров'я жінок, чоловіків, підлітків, зокрема через недостатній рівень інформованості з питань репродуктивних прав фізичної особи, їх особливостей та гарантій здійснення, а тому існує потреба в подальшому дослідженні цих понять та закріплення їх на законодавчому рівні.

Несприятлива демографічна ситуація зберігається не тільки в Україні, але й у всіх європейських країнах, через що охорона репродуктивного здоров'я є не тільки гострою медико-соціальною, а й правовою проблемою. З розвитком правовідносин у сфері репродуктивної діяльності людини, з появою нових методів подолання безпліддя фахівці заговорили про перспективу формування четвертого покоління прав людини, пов'язаного зі збереженням репродуктивного здоров'я нації. У світі поступально зростає чисельність безплідних пар. За експертними оцінками, з 1990 до 2010 р. абсолютне число безплідних пар зросло на 13 % – із 42 млн до 48,5 млн відповідно. Причому зростають не лише абсолютні показники (що може бути зумовлено збільшенням чисельності населення), але й відносні. В Україні також спостерігається негативна динаміка показників безпліддя. Щороку діагностується понад 13 тис. нововиявлених випадків безпліддя, при цьому понад три чверті зареєстрованих випадків – це жіноче безпліддя.

Проблеми реалізації громадянами своїх репродуктивних прав пов'язані, насамперед, з неефективністю гарантій, покликаних забезпечити їх реальне втілення в життя, протиріччям нормативно-правових актів, що регулюють сферу репродуктивної діяльності людини, з наявністю розбіжностей щодо суб'єктного та об'єктного складу таких правовідносин. Подолання цих негативних явищ дозволить наповнити репродуктивні права реальним змістом і визначити їх частиною основних особистих немайнових прав фізичної особи.

Мета праці: привернути увагу до проблем, пов'язаних з репродуктивними правами і з подальшим закріпленням цих прав.

Розділ 1 **ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ РЕПРОДУКТИВНИХ** **ПРАВ НА ЗАКОНОДАВЧОМУ РІВНІ**

1.1. Правове регулювання репродуктивних прав за законодавством України та інших держав

Найбільш поширеною підставою для об'єднання прав і свобод в певні групи є ті сфери життєдіяльності людини і громадянина, яких стосуються зазначені права і свободи [1, с. 83]. Права і свободи зазвичай класифікують на особисті, політичні, економічні, соціальні та культурні. Даний вид класифікації є традиційним, оскільки перераховані групи прав закріплені в міжнародних та національних документах. Конституція України [2] також дотримується цього поділу, хоча це не

виражається безпосередньо, але простежується при аналізі статей. Особисті права, як відомо, це – сукупність природних і невідчужуваних основоположних прав і свобод, що належать людині від народження і не залежать від того, де, в якій країні вона проживає [1, с. 83]. Саме вони вказані на початку Розділу 2 Конституції України.

Особисті права і свободи можна визначити як основні, без наявності яких втрачає сенс багато інших прав і свобод. Характерною особливістю цієї групи прав і свобод є приналежність їх на рівній підставі будь-яким фізичним особам, як громадянам України, іноземним громадянам або особам без громадянства. Ці права і свободи природні, тобто випливають з факту існування людини як такої [1, с. 83]. Зокрема, будь-яка людина має право на життя, а завдання держави – охороняти це право від посягань.

Сфера репродуктивної діяльності людини відноситься до його приватного життя, невтручання в яку гарантується Конституцією України, нормами міжнародно-правових актів. Зміст конституційного права на недоторканість особистого і сімейного життя дуже динамічний, з розвитком суспільних відносин він постійно змінюється, а отже, з розвитком правовідносин, що виникають при здійсненні репродуктивних прав, до приватного життя людини, крім інших аспектів, слід відносити можливість вільно приймати рішення при здійсненні репродуктивної діяльності, реалізуючи таким чином право на свободу репродуктивного вибору [1, с. 83].

Право на відтворення собі подібних належить до основних невід'ємних природних прав людини, яким вона наділена від моменту народження. Основна мета репродуктивних прав фізичної особи полягає в можливості продовження людського роду [3, с. 195].

Репродуктивні права, які сьогодні належать до загально визнаних прав людини, почали визнаватися світовим співтовариством у середині ХХ століття [3, с. 195]. Що ж до розбудови концепції репродуктивних прав, то її основу було закладено в 1968 році на тегеранській Міжнародній конференції з прав людини, коли за батьком було визнано право вільно з почуттям відповідальності визначати кількість дітей та строки їх народження [4].

На міжнародному рівні питання репродуктивних прав не досліджене в повному обсязі, хоча проблемі їх законодавчого визначення надається суттєве значення. Поняття репродуктивних прав вперше було закріплено в п. 7.2. Платформи дій Міжнародної конференції з народонаселення та розвитку (Каїр, 5–13 вересня 1994 року) [5, с. 39], у якій зазначено, що репродуктивне здоров'я є не просто свідченням відсутності хвороб репродуктивної системи або порушень її функції, а є станом повного фізичного, розумового і соціального благополуччя, що передбачає можливість задовільного та безпечного сексуального життя, здатність до відтворення, право чоловіків і жінок на інформацію та доступ до безпечних, ефективних методів планування сім'ї та інших обраних ними методів регулювання народжуваності, що не суперечать закону, а також право на доступ до відповідних послуг з охорони здоров'я, що дають змогу жінці безпечно перенести вагітність та пологи, а батькам – створити найкращі умови для народження дитини [1, с. 83-84].

Питання репродуктивних прав набуло подальшого розвитку у п. 95 Платформи дій, що була затверджена за результатами Четвертої Всесвітньої конференції щодо становища жінок (Пекін, 4–15 вересня 1995 року) [6]. У цьому акті зафіксовано, що репродуктивні права ґрунтуються на комплексі основоположних прав: усіх подружніх пар та окремих осіб вільно приймати відповідальне рішення щодо кількості своїх дітей, інтервалів між їх народженням, часом їх народження та необхідні для цього інформацію та засоби; на досягнення максимально високого рівня сексуального та репродуктивного здоров'я, включаючи право приймати рішення з питань, що стосуються репродуктивної поведінки в умовах відсутності дискримінації, примушування та насилля; право на інформацію та доступ до безпечних, ефективних методів планування сім'ї, право на доступ до відповідних послуг у сфері охорони здоров'я [1, с. 84].

У контексті викладеного вище не можна погодитися з відомим фахівцем в галузі репродуктивного права Г. Б. Романовським про те, що і Каїрська програма і Пекінська Платформа не належать до документів, які створюють права людини, що мають властивості позитивного захисту [7]. Вони більшою мірою спрямовують політику держав, не є при цьому імперативними нормами, нормами *juscogens*. Отже, підкреслює Г. Б. Романовський, про репродуктивне право не можна говорити як про вже сформовану наукову категорію, що належить до суб'єктивних прав, але безпосереднім призначенням усіх репродуктивних прав є забезпечення продовження людського роду. Відтворення – це форма реалізації життя. Але не кожний його аспект забезпечується конституційним захистом [7]. Слід зазначити, що у міжнародно-правових документах, що стосуються прав людини, не закріплюють будь-які репродуктивні можливості чи права: не йдеться про них ні в Загальній Декларації прав людини від 10.12.1948 р., ні в Міжнародному пакті про громадянські і політичні

права від 16.12.1966 р., ні в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р., ні в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р., а потреба в їх закріпленні, на нашу думку, назріла.

Міжнародна судова практика також містить певні суперечності, причиною цього є відсутність визначення репродуктивних прав як на міжнародному рівні, так і в національному законодавстві багатьох країн. Досить часто Європейський суд з прав людини надає право вибору для врегулювання таких питань окремим державам, сторони яких звернулися до міжнародної установи. Але є поодинокі спроби тлумачення поняття «репродуктивних особистих немайнових прав фізичних осіб». У європейській правозахисній практиці під ними розуміють право особи жіночої та чоловічої статі мати генетично рідну дитину, а для особи жіночої статі до репродуктивних прав також відносять право самостійно виносити дитину (право завагітніти і бути вагітною) та право на фізіологічні пологи [1, с. 84]. Проте, на думку Н. Тюхтій погодитися із таким визначенням важко, оскільки воно є надто вузьким – репродуктивні права мають набагато більше складових, наприклад, право на профілактику лікування безпліддя, штучне запліднення, сурогатне материнство [8, с. 71].

Незважаючи на відсутність чітких формулювань та принципових позицій у міжнародному законодавстві, щодо реалізації репродуктивних прав, на яке, в першу чергу, орієнтуються держави у створенні національного права, деякі зарубіжні країни закріпили своє розуміння цих прав [1, с. 85]. Наприклад, у ст. 1 Закону Киргизької Республіки «Про репродуктивні права громадян та гарантії їх реалізації» визначається, що під «репродуктивними правами» слід розуміти права громадян на відтворення нащадків, охорону їх репродуктивного здоров'я та вільне прийняття рішень щодо народження або відмови від народження дітей у шлюбі чи поза ним, методів зачаття й народження дітей, а також на медико-соціальну, інформаційну та консультативну допомогу у цій сфері [9]. Потрібно звернути увагу, що протягом останніх 15 років у Киргизькій республіці вже тричі приймався закон у цій сфері. Це свідчить про те, що дана держава дбає про безпеку репродуктивного здоров'я свого народу і є прикладом для інших країн, які можуть виділити для себе окремі тенденції розвитку законодавства у сфері репродуктивних прав.

Також слід звернути увагу на спеціальні нормативно-правові акти інших держав, що стосується саме репродуктивних прав. Зокрема в республіці Казахстан діє Кодекс Республіки Казахстан про здоров'я народу і систему охорони здоров'я (прийнятий у вересні 2009 року) [10]. Республіка Вірменія керується Законом Республіки Вірменія «Про репродуктивне здоров'я і репродуктивні права людини» (від 26 грудня 2002 року № ЗР-474) [11]. У Республіці Таджикистан – Кодекс охорони здоров'я республіки Таджикистан від 30 травня 2017 року № 1413 [12] та інші.

1.2. Поняття, юридична природа репродуктивних прав фізичної особи

В Україні також були зроблені спроби щодо закріплення поняття «репродуктивних прав» та покращення правового регулювання відносин у цій сфері [1, с. 85]. Ще у лютому 2004 року був розроблений проект закону України «Про репродуктивні права та гарантії їх здійснення» [13], який зазнав значної критики з боку релігійних громад. Через невідповідність норм чинного законодавства та недосконалість певних положень, проект закону було відхилено. У липні 2005 року був внесений проект закону України «Про охорону репродуктивного здоров'я» [14], який також викликав багато дискусій, як і проект закону України «Про допоміжні репродуктивні технології» від липня 2018 року [15]. Слід зауважити, що станом на 2019 рік, в Україні й досі немає єдиного законодавчого акта, який би конкретно, комплексно та чітко закріпив репродуктивні права фізичної особи, визначив їх особливості та гарантії реалізації [1, с. 85].

Варто підкреслити, що репродуктивну політику держави на кожному історичному проміжку часу визначають два основні фактори: демографічна ситуація в державі та ступінь впливу релігії на державне і суспільне життя [3, с. 195]. Проблеми демографічного характеру держава традиційно намагається вирішувати шляхом регулювання кількості дітей та своїм ставленням до абортів (їх повна заборона або, навпаки, дозвіл на проведення штучного переривання вагітності) [16, с. 150].

На думку Р. О. Стефанчука, репродуктивні права беззаперечно є комплексною сукупністю можливостей фізичної особи, що спрямовані на забезпечення святої місії людини – відтворення собі подібних. Однак розуміння репродуктивних прав виключно як складової права на охорону здоров'я, вважається вченим доволі вузьким розумінням, оскільки цим правам властива і низка позитивних повноважень. Думка, що тлумачення репродуктивних прав виключно як складової права на життя, що сприйняв ЦК України, також є недопустимою, оскільки право на життя має свою чітко визначену структуру щодо володіння та користування життям для задоволення власних потреб та інтересів [17]. Також ці права відмежовуються за об'єктом. Так, якщо об'єктом права на життя є особисте немайнове благо – життя особи носія цього права, то об'єктом репродуктивних прав є здійснення

репродуктивної функції, що спрямоване на зачаття інших осіб. Тому репродуктивні права повинні розглядатися як система особистих немайнових прав фізичних осіб, що забезпечують її природне існування та спрямовані на здійснення репродуктивної функції фізичних осіб [18, с. 68].

Л. Красавчикова визначає репродуктивні права як складову права на охорону здоров'я, під яким вона розуміє сукупність юридичних норм, які покликані забезпечити нормальну життєдіяльність людини, її фізичне і психічне благополуччя [19, с. 140].

Г. Б. Романовський розглядає репродуктивні права ширше, ніж складову права на охорону здоров'я. Найбільш вдалим він вважає розуміння репродуктивних повноважень як забезпечення права на життя і їх реліктовою природою буде саме право на життя [20, с. 133].

Аналізуючи думки науковців, можна стверджувати, що правове розуміння репродуктивних прав розглядається у трьох напрямках: як особливий відокремлений вид особистих немайнових прав; як складова права на охорону здоров'я; як складова права на життя [1, с. 85].

Визначаючи юридичну природу репродуктивних прав, необхідно відзначити, що вони мають комплексний характер і включають в себе цілий ряд особистих прав, які закріплені в міжнародно-правових документах про права і свободи людини, в законах та інших правових актах [3, с. 196]. До норм, які формують основні умови реалізації репродуктивних прав можна віднести ст.ст. 27-29 Конституції України, що закріплюють право на життя, на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканість, ст. 24 Конституції України, яка проголошує принцип рівності та інші [2]. До гарантій охорони репродуктивних прав можна віднести вказівку у ст. 3 Конституції України на те, що права і свободи людини та їх гарантії визначає зміст і спрямованість діяльності держави. Безпосереднє відношення до репродуктивних прав мають закріплені в Цивільному кодексі України [21] право кожної людини на життя, право на охорону здоров'я, на особисту недоторканість, право на особисте життя та його таємницю, а також право на повагу до гідності та честі, принцип рівноправності жінки і чоловіка.

Стрижневою ознакою прав людини є те, що вони повинні бути захищені на законодавчому рівні. Держава зобов'язана встановлювати певні гарантії та основні принципи своєї політики у царині репродуктивних прав громадян [1, с. 86].

Основними напрямками державного регулювання у сфері репродуктивних прав фізичних осіб мають бути:

- 1) розвиток системи охорони репродуктивного здоров'я осіб;
- 2) формування та вдосконалення законодавства в сфері репродуктивного здоров'я фізичних осіб;
- 3) формування свідомого ставлення осіб до народження дітей;
- 4) забезпечення доступності послуг з планування сім'ї, надання медичної допомоги, включаючи медичні послуги із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій.

Триваюче скорочення чисельності населення є серйозною підставою для формування законодавцем власної концепції репродуктивних прав в межах як конституційного права, так і галузевого законодавства, зокрема, сімейного, з тим, щоб враховувалися насамперед інтереси держави і нації в цілому і закріплювались репродуктивні права як гарантовані, заохочувані державою можливості продовження роду, відтворення населення [1, с. 86].

Отже, репродуктивні права фізичної особи – гарантовані, заохочувані державою можливості, пов'язані з реалізацією різних аспектів продовження роду (дітонародження), зокрема – з прийняттям рішення про зачаття дитини, з визначенням кількості дітей, інтервалів між їх народженням, із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій в разі, якщо вагітність не може наступити природним шляхом.

Розділ 2

ВИДИ ТА СУТЬ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Репродукція – відтворення собі подібних, основа продовження людського роду. Буквально кожного дня наша держава, що виступає від імені народу в особі уповноважених органів приймає безліч різноманітних рішень, але законодавчого регулювання та способів реалізації, захисту найважливішої репродуктивної функції досі немає [22, с. 180].

Фактично приймаються нормативні акти, які забезпечують основні та додаткові потреби життя людини у соціумі, а основоположне, природне право на «створення». Зачаття цього життя залишається невирішеним [22, с. 180–181].

До видів репродуктивних прав фізичної особи належать:

- 1) право на репродуктивний вибір та планування сім'ї;

- 2) на репродуктивне здоров'я;
- 3) на отримання інформації про репродуктивне здоров'я;
- 4) право на таємницю інформації про репродуктивне здоров'я;
- 5) на охорону репродуктивного здоров'я;
- 6) на лікування безпліддя;
- 7) на донорство та збереження репродуктивних клітин;
- 8) на стерилізацію та використання контрацепції;
- 9) право жінки на штучне переривання вагітності;
- 10) право на захист репродуктивних прав.

Класифікація репродуктивних прав фізичної особи за сферою реалізації:

– основні (право на репродуктивний вибір, право на репродуктивне здоров'я, право на материнство, право на батьківство, право на інформацію про репродуктивні права, право на таємницю щодо реалізації репродуктивних прав, право на захист);

– ті, які спрямовані на покращення репродуктивної функції (право на штучне запліднення та перенесення зародку в організм жінки, право на донорство та збереження репродуктивних клітин, право на застосування сурогатного материнства);

– ті, які спрямовані на підтримання та відновлення репродуктивної функції (право на профілактику і лікування безпліддя);

– ті, які спрямовані на припинення репродуктивної функції (право на стерилізацію, право на контрацепцію, право жінки на штучне переривання вагітності).

Право на репродуктивний вибір та планування сім'ї. В умовах погіршення демографічної ситуації в країні, зниження життєвого рівня більшої частини населення, погіршення його репродуктивного здоров'я виникає необхідність вирішення питання щодо зниження материнської смертності, зменшення кількості абортів, профілактики захворювань, що передаються статевим шляхом. Досягнути певної узгодженості в цій сфері можна за допомогою раціональної та повної реалізації права на репродуктивний вибір і планування сім'ї [23, с. 76].

За останні роки міжнародна спільнота дійшла консенсусу, що саме держава має гарантувати захист та розширення прав громадян і подружніх пар стосовно контролю свого репродуктивного життя та отримання доступу до інформації і послуг щодо планування сім'ї [23, с. 76].

Україна, як і більшість країн світу, підписала найважливіші декларації з прав людини, які говорять про право жінки на отримання адекватної медичної допомоги на основі інформації, консультування та послуг із планування сім'ї, право дитини на здорове і бажане народження, та право подружніх пар самостійно і свідомо вирішувати, скільки, де і коли їм народжувати дітей [24, с. 6]. Право на планування сім'ї включає в себе можливість фізичних осіб приймати рішення стосовно кількості дітей та часу їх народження в шлюбі чи поза ним, інтервали між їх народженням, а також повноваження, що пов'язані із плануванням сім'ї [17, с. 68]. Це право є одне із основоположних прав людини, визнаних всією міжнародною спільнотою. У міжнародних деклараціях і угодах чітко визначається питання репродуктивного здоров'я і доступ до методів планування сім'ї як невід'ємного права людини: визначається право людини «одружуватись і створювати сім'ю» і обов'язок країн забезпечити універсальний доступ до широкого спектру безпечних і надійних методів планування сім'ї і до пов'язаних із цим послуг репродуктивного здоров'я, що не суперечать законодавству. Мета полягає в сприянні подружжям та окремим громадянам досягти своїх репродуктивних цілей і отримати повноцінну можливість скористатися правом мати бажаних дітей» [23, с. 76].

Європейський Союз також має низку власних документів із забезпечення прав людини, починаючи від Європейської конвенції із захисту прав та основоположних свобод (1950 рік) [25], в якій офіційно зазначається, що «чоловіки і жінки у віці вступу шлюбу мають право одружуватися і створювати сім'ю», та Європейської соціальної хартії (1961 рік) [26], яка гарантує соціально-економічні права людині із конкретним наголосом на праві мати «доступні, ефективні медичні заклади для всього населення» [24, с. 6].

В Україні система планування сім'ї бере свій початок з 1995 р., коли було прийнято Національну програму планування сім'ї на 1995–2000 рр. [22, с. 181]. Спеціально розроблена за світовим взірцем система планування сім'ї, що включає медико-організаційних заходів, спрямованих на формування у населення безпечної статевої поведінки, зацікавленості у збереженні та поліпшенні особистого здоров'я, підвищення рівня відповідального батьківства, стала основою для формування репродуктивної функції підрастаючого покоління та збереження репродуктивного здоров'я у дорослого населення. Тобто в основу діяльності служби планування сім'ї покладена, перш за все, цілеспрямована робота з формування у молоді статевої культури та підготовки її до створення

здорової сім'ї [23, с. 77].

Діяльність центрів планування сім'ї регламентована наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про удосконалення системи планування сім'ї та охорони репродуктивного здоров'я в Україні» від 29.11.2013 р. № 1030/102 [27]. Цей Наказ покликаний, зокрема, організувати та забезпечити діяльність центрів планування сім'ї та репродукції людини та кабінетів планування сім'ї, забезпечити доступність надання консультативної та лікувально-діагностичної допомоги з питань планування сім'ї та охорони репродуктивного здоров'я населення. Відповідно до згаданого вище Наказу розроблено Методику організації діяльності планування сім'ї та охорони репродуктивного здоров'я в Україні, в якій зазначається, що ефективними цільовими заходами удосконалення та покращення медичної допомоги з планування сім'ї можуть стати впровадження підходу вибору методу контрацепції відповідно до періодів життя, консультування щодо післяпологової та післяабортної контрацепції з дотриманням прав пацієнта, його бажань, можливостей, прихильності до застосування того чи іншого контрацептива [27].

Ще одним проявом права на репродуктивний вибір та планування сім'ї є можливість реалізувати власну репродуктивну функцію природнім шляхом або з використанням репродуктивних технологій, дозволених в Україні. Право на свободу репродуктивного вибору ґрунтується на найважливіших конституційних правах і свободах [23, с. 77].

Конституційне право на особисту свободу виключає присилування до інтимних відносин, материнства чи аборту. В свою чергу в ч. 4 ст. 56 Сімейного кодексу України зазначено, що примушування до статевого зв'язку за допомогою фізичного або психічного насильства є порушенням права дружини, чоловіка на свободу на особисту недоторканість і може мати наслідки, встановлені законом [28].

Право на вільний вибір і планування сім'ї є центральним репродуктивним правом, похідним від конституційного права на свободу та особисту недоторканність. У сфері репродукції людини це означає, що жінки і чоловіки повинні бути суб'єктами репродуктивної поведінки і не можуть бути об'єктами або засобами проведення демографічної політики держави або діяльності служб охорони здоров'я і планування сім'ї. Зокрема, жінка повинна мати можливість вільно приймати рішення щодо реалізації її репродуктивної функції – настання бажаної вагітності і народження бажаних дітей або використання методів контрацепції, а в разі настання незапланованої вагітності – можливості її переривання в умовах надання доступної, безпечної, ефективної і висококваліфікованої медичної допомоги [23, с. 77].

Право на репродуктивне здоров'я. Здоров'я посідає особливе місце у системі цінностей будь-якої цивілізованої нації. Через демографічну ситуацію в Україні значна увага зосереджується на сім'ю, як осередок відтворення населення, тому стан репродуктивного здоров'я відіграє важливе значення для збереження життя та здоров'я майбутнього покоління. Як зазначалося, відповідно до нормативів Всесвітньої організації охорони здоров'я, репродуктивне здоров'я – це стан повного фізичного, розумового та соціального благополуччя, а не просто відсутність хвороб та недуг у всіх питаннях, що стосуються репродуктивної системи та її функцій і процесів (п. 7.2 Каїрської Програми дій та п. 94 Пекінської платформи дій) [6]. Іншими словами – це здатність людей до зачаття і народження дітей, гарантія безпеки вагітності та пологів, благополуччя матері та можливість планування наступних вагітностей. Репродуктивному здоров'ю слід приділяти особливу увагу, оскільки воно відповідає за продовження людського роду. Фізична особа реалізуючи своє право на репродуктивне здоров'я, може володіти, користуватися та розпоряджатися ним. Володіти репродуктивним здоров'ям, означає вчиняти певну поведінку, яка б свідчила, що ця особа є носієм конкретно визначеного репродуктивного здоров'я.

Користуватися цим немайновим благом можна шляхом укладення відповідних правочинів, наприклад, щодо сурогатного материнства чи донорства статевих клітин. Розпоряджатися репродуктивним здоров'ям означає вчиняти діяння, що спрямовані на відновлення, підтримання, покращення чи погіршення стану репродуктивного здоров'я шляхом відповідних маніпуляцій. Аж до припинення репродуктивної функції. Розпорядження репродуктивним здоров'ям може здійснюватися шляхом передбачених законом можливостей: лікування безпліддя; штучного запліднення – перенесення зародка в організм жінки (імплантація ембріона); відкладеного батьківства (зберігання статевих клітин шляхом їх криоконсервації); використання контрацепції; стерилізації; штучного переривання вагітності.

Показниками репродуктивного здоров'я є стан народжуваності, смертності, материнської та малюкової захворюваності, невиношування вагітності, акушерські ускладнення, які викликають патологічний перебіг вагітності та пологів, народження дітей з малою і критично малою масою тіла

[29, с. 139].

Серед причин низького рівня репродуктивного здоров'я виділяють наступні: нездоровий спосіб життя; аборти та не усвідомлення людиною відповідальності щодо власного здоров'я; низький рівень проінформованості населення з питань репродуктивного здоров'я та можливостей його збереження і реалізації репродуктивних прав [30].

Право на отримання інформації про репродуктивне здоров'я. Репродуктивне здоров'я також розглядають як можливість задовільного та безпечного сексуального життя, здатність до відтворення та можливості вирішувати, коли і як часто це робити [30]. Таке розуміння передбачає право чоловіків та жінок на отримання достовірної, повної та доступної для сприйняття інформації про стан власного репродуктивного здоров'я та в отриманні повної і достовірної інформації про безпечні, ефективні, доступні за ціною та прийнятні допоміжні репродуктивні технології. А також право доступу до відповідних послуг з охорони здоров'я, які надають можливість жінці безпечно перенести вагітність та пологи, народити здорову дитину та інше.

Право на охорону репродуктивного здоров'я включає невід'ємні свободи, а саме свободу від дискримінації, примусової стерилізації, право на доступ до системи охорони здоров'я. Охорона репродуктивного здоров'я визначається як сукупність прийомів, методів та послуг, які впливають на репродуктивне здоров'я та благополуччя населення шляхом запобігання та вирішення проблем, що стосуються репродуктивного здоров'я [30].

Право на таємницю інформації щодо реалізації репродуктивних прав. Це право забезпечує людину від розголошення відомостей, які вона бажала тримати в таємниці, щодо прийнятних заходів, діагнозу та стану власного репродуктивного здоров'я [31, с. 260]. За ст. 30 Сімейного кодексу України «результати медичного обстеження є таємницею і повідомляються лише нареченим» [28].

Право на лікування безпліддя. Поняття «безпліддя» та «бездітність» не є тотожними. Бездітність – це неможливість мати дітей взагалі, а безпліддя дає надію на народження дитини шляхом підтримання та відновлення репродуктивної функції. Відповідно до стандартів ВООЗ безпліддя (ненавмисна бездітність) розглядається саме як хвороба, право на зцілення якої належить до найважливіших прав людини [32, с. 43]. Одним із способів подолання безпліддя за сімейним законодавством є можливість використання допоміжних репродуктивних технологій (ст. 123 Сімейного кодексу України).

Право на донорство та збереження репродуктивних клітин. Право на донорство закріплене у ст. 290 Цивільного кодексу України, в якій зазначається, що повнолітня дієздатна фізична особа має право бути донором крові, її компонентів, а також органів та інших анатомічних матеріалів та репродуктивних клітин. Особа донора не повинна бути відомою реципієнту, а особа реципієнта – родині донора, крім випадків, коли реципієнт і донор перебувають у шлюбі або є близькими родичами [21].

Певним чином розпорядження репродуктивним здоров'ям може здійснюватися шляхом так званого «відкладеного батьківства», шляхом кріоконсервації репродуктивних клітин для їх подальшого використання у майбутньому. Здійснення кріоконсервації репродуктивних клітин повинно відбуватися внаслідок вільного волевиявлення дієздатної фізичної особи в порядку та на умовах, що встановлені Міністерством охорони здоров'я [31, с. 261].

Право на стерилізацію. Це право регулюється п. 5 ст. 281 Цивільного кодексу України та ст. 49 Основ законодавства про охорону здоров'я, де зазначається, що застосування методів стерилізації може здійснюватися за бажанням повнолітнього пацієнта в закладах охорони здоров'я за медичними показаннями. Стерилізація недієздатної фізичної особи за наявності медичних показань може бути проведена лише за згодою її опікуна з додержанням вимог, встановлених законом [33].

Право на використання контрацепції. Контрацепція призупиняє здійснення репродуктивної функції на певний час. Чинне законодавство не врегульовує можливості використання контрацепції [31, с. 261]. На думку Р. О. Стефанчука, під цим правом треба розуміти можливість фізичної особи використовувати будь-який з методів контрацепції чи відмовитись від їх використання, а також вимагати надання медико-соціальної допомоги по індивідуальному підбору прийнятих методів контрацепції, з урахуванням стану здоров'я, віку, індивідуальних особливостей та інших ознак. Виділяють такі методи контрацепції, як традиційні (механічні, хімічні, біологічні); сучасні (гормональна контрацепція, внутрішньо- маткова контрацепція); особливі (добровільна хірургічна стерилізація) [18, с. 71].

Право жінки на штучне переривання вагітності. Зміст цього права викликає багато дискусій, оскільки воно спрямоване на припинення репродуктивної функції, що вже розпочалась, тобто фактичне знищення ембріона в утробі матері [34, с. 41]. Це право передбачено в ч. 6 ст. 281

Цивільного кодексу України, де зазначається, що штучне переривання вагітності, якщо воно не перевищує дванадцяти тижнів, може здійснюватися за бажанням жінки. У випадках, встановлених законодавством, штучне переривання вагітності може бути проведене при вагітності від дванадцяти до двадцяти двох тижнів [21]. Перелік таких обставин визначається у Постанові Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 року № 144 «Про реалізацію статті 281 Цивільного кодексу України» [35]. До них належать як медичні (деякі інфекційні та паразитичні хвороби, новоутворення, хвороби ендокринної системи, хвороби нервової системи, хвороби кровообігу та інші), так і соціальні підстави (вік вагітної жінки менш як 15 років та більш як 45 років, вагітність внаслідок згвалтування, настання інвалідності під час вагітності). Наказ Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення» від 24.05.2013 р. № 423 в абзаці 3 пункту 3.1. зазначає, що на підставі висновку консилиуму лікарів операція (процедура) штучного переривання вагітності здійснюється у разі виявлення у вагітної жінки медичних показань, що не зазначені в Переліку, але за наявності яких продовження вагітності та пологів становлять загрозу для її життя або здоров'я [36].

Отже, у разі загрози життю і здоров'ю матері саме її інтересам, а не інтересам виношуваної нею дитини віддається пріоритет [34, с. 41]. Відповідно, 22 тижні – це той граничний термін, після закінчення якого аборт за бажанням жінки і наявності соціальних показань недопустимий. З огляду на це, можна зробити висновок, що законодавець непрямо визначив той момент, з якого перевага віддається захисту прав майбутньої дитини [37, с. 46].

Правом на штучне переривання вагітності наділена лише жінка. При цьому законодавець залишає юридично байдужою волю чоловіка щодо реалізації своєї репродуктивної функції, вочевидь пов'язуючи це з тим, що здійснення абортів є тісно пов'язаним з правом на здоров'я жінки. У світовій практиці відомі випадки, коли за бажанням жінки проводився аборт, а чоловік, який отримавши травму репродуктивних органів, позбавляється останньої можливості мати генетично рідну дитину [34, с. 41]. Складається парадоксальна ситуація, як зазначає З. В. Ромовська: «Для продажу одним із подружжя автомобіля потрібна згода другого, а питання про проведення штучного переривання вагітності дружина має право вирішувати самостійно» [38, с. 161].

В Україні та в інших державах обговорюється питання визнання людського ембріона суб'єктом права, а в деяких державах така позиція закріплена законодавчо, навіть на конституційному рівні [34, с. 42]. Наприклад, у США відбувалися судові процеси над вагітними жінками, які не бажали приймати ліки для збереження життя ембріона. Декларація прав людини в принципі другому визначила, що дитині законом або іншими засобами повинен бути забезпечений спеціальний захист і надані можливості та сприятливі умови, які дозволили б їй розвиватися фізично, розумово, морально, духовно та у соціальному відношенні здоровими, і нормальним шляхом і в умовах свободи та гідності [39, с. 38].

Останнім часом набуло поширення таке розуміння абортів, як не просто припинення прогресування в організмі жінки змін, викликаних розвитком ембріону, а вбивство дитини, яка гине жахливою смертю під скальпелем хірурга, а тому є великим гріхом, який жінці доведеться спокутувати усе своє життя. Визнання ембріону людиною, особою означає, що, даючи згоду на аборт, жінка розпоряджається не своїм тілом, а іншою людиною [40, с. 114].

Враховуючи не тільки правові, але й моральні засади суспільства, слід зазначити, що життя – це найбільший дар, даний Богом, і ніхто не вправі вирішувати долю ненародженої дитини. З нашого боку, доцільно дозволити право на штучне переривання вагітності лише у випадку смертельної загрози для життя вагітної жінки, тобто п. 1 ч. 6 ст. 281 Цивільного кодексу України виключити.

Право на захист репродуктивних прав означає, що у випадку порушення, оспорювання чи невизнання вище перелічених репродуктивних прав фізичної особи потрібно застосовувати загальні способи захисту, передбачені главою 3 розділом 1 книги першої Цивільного кодексу України, а також спеціальні, наприклад, спростування неправдивої інформації про стан репродуктивного здоров'я [18, с. 72].

Зокрема, в сімейному законодавстві передбачено право на материнство, право на батьківство, частково згадується про штучне запліднення та перенесення зародку в організм жінки, застосування методу сурогатного материнства в аспекті визначення походження дитини, народженої в результаті застосування таких допоміжних репродуктивних технологій. Виникає питання, чи доцільно закріплювати інші репродуктивні права в Сімейному кодексі України? На нашу думку, варто передбачити перелік репродуктивних прав в окремій статті Сімейного кодексу України, яка б мала бланкетний характер для того, щоб фізична особа знала та розуміла, що є певні особливості реалізації цих прав.

Вважаємо, що необхідним є прийняття відповідного закону, спрямованого на охорону

репродуктивних прав громадян. Даним законом повинні бути закріплені основні принципи і права громадян в сфері охорони репродуктивного здоров'я; умови здійснення діяльності фізичних осіб і організацій з надання послуг у цій галузі; система заходів з охорони репродуктивного здоров'я жінок, чоловіків, неповнолітніх; визначенні джерела фінансування діяльності з охорони репродуктивного здоров'я і заходи щодо захисту прав громадян при правопорушеннях в цій сфері.

У цей час весь механізм реалізації репродуктивних прав людини повинен базуватися на фундаментальних конституційних принципах, що лежать в основі їх захисту, закріплених в чинній Конституції України, і які більш детально регулюються галузевим законодавством. Водночас визначені чинними законодавчими актами норми не забезпечують повною мірою умов і можливостей для реалізації репродуктивних прав громадян та збереження їх репродуктивного здоров'я. На жаль, необхідно констатувати, що в цей час велика частина правових питань, що виникають у цій сфері, перебувають поза правовим регулюванням.

У законодавстві не розкриті повною мірою права, обов'язки і відповідальності громадян, органів державної влади, а також юридичних і фізичних осіб, що надають медичні послуги з приводу охорони репродуктивного здоров'я громадян та з планування сім'ї. Окремі репродуктивні права (наприклад, право на штучне запліднення, право на переривання вагітності і т.д.) регулюються нормативно-правовими актами, що мають лише непрямо пов'язані із сферою репродукції людини.

ВИСНОВКИ

Сфера репродуктивної діяльності людини належить до його особистого (приватного) життя. У зв'язку з цим неприпустимим є відсутність в Україні власної концепції репродуктивних прав, яка врахувала б передусім інтереси держави і нації загалом і закріплювала механізми конституційного захисту та реалізації репродуктивних прав.

Вважаємо, що необхідним є прийняття відповідного закону, спрямованого на охорону репродуктивних прав громадян. Цим законом повинні бути закріплені основні принципи і права громадян у сфері охорони репродуктивного здоров'я; умови здійснення діяльності фізичних осіб і організацій з надання послуг у цій галузі; система заходів з охорони репродуктивного здоров'я жінок, чоловіків, неповнолітніх; визначені джерела фінансування діяльності з охорони репродуктивного здоров'я і заходи щодо захисту прав громадян у разі правопорушень у цій сфері.

Але, зважаючи на негативну тенденцію щодо прийняття законів у сфері репродуктивних прав, пропонуємо на цьому етапі розвитку держави внести зміни до Сімейного кодексу України, а також розробити онлайн-платформу, яка включатиме: види та зміст репродуктивних прав, особливості їх реалізації, можливість ділитися власним досвідом у цій сфері, відеоролики для молоді, які відображають наслідки легковажного ставлення до репродуктивного здоров'я, штучного переривання вагітності та інше. Платформа, яка загалом приверне увагу до важливості різних аспектів реалізації репродуктивних прав.

Список використаних джерел

1. Дутко А. О., Заболотна М. Р. Репродуктивні права фізичної особи: сутність, поняття та класифікація. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. Вип. 3. С. 82–90.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року (з наступними змінами і доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Заболотна М. Р. До питання про поняття репродуктивних прав фізичної особи. *Актуальні проблеми розвитку приватного права в Україні* : тези доповідей учасників курсантсько-студентської конференції, м. Львів, 15 квітня 2016 р. Львів : ЛьвДУВС, 2016. С. 195–197.
4. Заклик Тегеранської конференції ООН від 13 травня 1968 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_900
5. Доклад Международной конференции по народонаселению и развитию. Каир, 5–13 сентября 1994 года. Нью-Йорк, 1995 г. 189 с. (*Издание Организации Объединенных Наций*).
6. Четвертая Всемирная Конференция по положению женщин. Пекин 4–15 сентября 1995 г. URL: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20R.pdf>
7. Романовский Г. Б. Репродуктивные права в России и странах СНГ: сравнительно-правовое исследование : монография. Пенза : изд-во ПГУ, 2009. 128 с.
8. Тютій Н. Репродуктивні особисті немайнові права фізичних осіб. *Юридична Україна*. 2013. № 6. С. 70–75.
9. О репродуктивных правах граждан и гарантиях их реализации : Закон Кыргызской республики от 04.07.2015 р. № 148. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111191>
10. Про здоров'я народу і систему охорони здоров'я : Кодекс Республіки Казахстан від 18.08.2009 р. № 193-IV. Дата оновлення: 04.07.2018 р. URL: <https://www.zakon.kz/148589-kodeks-o-zdorovie.html>
11. Про репродуктивне здоров'я і репродуктивні права людини: Закон Республіки Вірменія від 26. 12. 2002 № ЗР-474. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=26621

12. Кодекс охорони здоров'я Республіки Таджикистан : Кодекс від 30.05.2017 р. № 1413. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=97585#A4XV0MDQVW
13. Про репродуктивні права та гарантії їх здійснення : проєкт Закону України від 10.02.2004 р. № 5105. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5105&skl=5
14. Про охорону репродуктивного здоров'я : проєкт Закону України від 12.07.2005 р. № 5369. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5369&skl=5
15. Про допоміжні репродуктивні технології : проєкт Закону України від 19.07.2018 р. № 8629. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64477
16. Рябенко О. В. Право фізичної особи на репродукцію (відтворення): поняття та історико-правові аспекти становлення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип 30. Т. 1. С. 148–151.
17. Стефанчук Р. О. Право на життя як особисте немайнове право фізичної особи. *Право України*. 2003. № 11.
18. Стефанчук Р. О. Поняття, система, особливості здійснення і захисту репродуктивних прав фізичної особи. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 1–2. С. 66–72.
19. Красавчикова Л. О. Понятие и система личных, не связанных с имуществом, прав граждан (физических лиц) в гражданском праве Российской Федерации : дис. ... д-ра юрид. наук :12.00.03. Екатеринбург, 1994. 435 с.
20. Романовский Г. Б. Гносеология права на жизнь. Санкт-Петербург, 2003. 368 с.
21. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. №№ 40–44. ст. 356.
22. Заболотна М. Р. Основні види репродуктивних прав фізичної особи та їх особливості. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання ТЗЗ в Україні* : тези регіональної наук.-практ. конф., м. Львів, 16 грудня 2016 р. Львів: ЛьвДУВС, 2016. С. 180–183.
23. Заболотна М. Р. Право особи на репродуктивний вибір і планування сім'ї. *Актуальні проблеми цивільного та господарського права* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Кривий Ріг, 07 жовтня 2016 р. Кривий Ріг : Донецький юридичний інститут МВС України, 2016. С. 75–78.
24. Кенней Аста М., Боссерт Томас Дж. Обґрунтування запровадження планування сім'ї в Україні. URL: http://www.tfh.jsi.com/Resources/Docs/rationale_fr_ukraine-ukr.pdf
25. Європейська конвенція із захисту прав та основоположних свобод : ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97 URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
26. Європейська соціальна хартія: ратифіковано Законом України № 137-V від 14.09.2006р. *Відомості Верховної Ради*. 2006. № 43. ст. 418. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062
27. Про удосконалення системи планування сім'ї та охорони репродуктивного здоров'я в Україні : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29.11.2013 р. № 1030/102. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z2162-13>
28. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. №№ 21–22. ст. 135.
29. Подолянський В. В. Стан репродуктивного здоров'я у жінок з порушенням вегетативного гомеостазу. *ДУ «Інститут педіатрії, акушерства і гінекології Національної Академії медичних наук України»*. URL: [file:///C:/Users/Admin/Desktop/muz/Zdzh_2013_9_33%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Desktop/muz/Zdzh_2013_9_33%20(1).pdf)
30. Штогрин О. Управлінські підходи до забезпечення репродуктивного здоров'я населення на основі прав людини: соціологічний вимір. *Науковий вісник «Демократичне врядування»*. 2016. Вип. 16/17. URL: file:///C:/Users/Admin/Desktop/muz/DeVr_2016_16-17_15.pdf
31. Дутко А. О., Заболотна М. Р. Закріплення репродуктивних прав особи у сімейному законодавстві. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 845. С. 257–262.
32. Дахно Ф. В. Безплідність – це хвороба, право на зцілення якої є одним із найважливіших прав людини. *Нова медицина*. 2002. № 4. С. 42–45.
33. Основи законодавства про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2802-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
34. Заболотна М. Р. Право жінки на штучне переривання вагітності. *Перспективи розвитку сімейного права України*: зб. матеріалів міжвузівського студентського науково-практичного столу, м. Ірпінь, 19 квітня 2016 року. Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2016. С. 41–43.
35. Про реалізацію статті 281 Цивільного кодексу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.2006 р. № 144. *Офіційний вісник України*. 2006. № 7. Ст. 144.
36. Про затвердження Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення : Наказ Міністерства охорони здоров'я від 24.05.2013 р. № 423. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1095-13>
37. Венедіктова І. Реалізація і захист інтересів осіб у репродуктивних правовідносинах. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 46–49.
38. Ромовська З. В. Українське сімейне право : підручник для студ. вищ. навч. закл. Київ : Правова єдність, 2009. 500 с.
39. Гончаренко О. М. Права жінки та дитини: співвідносний аналіз. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2011. № 165. Ч. 1 : Право. С. 36–40.
40. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України : наук.-практ. коментар. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 532 с.

Внести зміни до Сімейного кодексу України:

1. Доповнити ст. 5 Сімейного кодексу України: «Право на продовження роду гарантується і заохочується державою. Подружжя має право на захист своїх репродуктивних прав».

2. Доповнити ст. 29 Сімейного кодексу України ч. 2: «Орган державної реєстрації актів цивільного стану зобов'язаний проінформувати наречених про доступні та прийнятні допоміжні репродуктивні технології та можливості їх застосування за законодавством України».

3. Доповнити ст. 30 Сімейного кодексу України частиною 6: «Наречені мають право на достовірну інформацію про стан свого репродуктивного здоров'я; мають право на здобуття інформації про методи планування сім'ї. З метою отримання достовірної інформації про стан власного репродуктивного здоров'я наречені зобов'язані пройти медичне обстеження».

4. Доповнити ст. 50 Сімейного кодексу України частиною четвертою такого змісту: «Питання про проведення штучного переривання вагітності дружини повинно вирішуватися за письмовою згодою її чоловіка».

5. Доповнити Сімейний кодекс України ст. 50-1 «Право подружжя (жінки та чоловіка) на свободу репродуктивного вибору»: «Подружжя (жінки та чоловік) виключно за власним волевиявленням, без якої б не було дискримінації, примусу і насильства мають право приймати відповідальне рішення щодо кількості своїх дітей, інтервалів між їх народженням і часу їх народження і мати для цього необхідну інформацію».

6. Доповнити Сімейний кодекс України статтею 50-2 «Право подружжя на використання допоміжних репродуктивних технологій»:

1) право на профілактику та лікування безпліддя може реалізовуватись за вільною згодою інформованою дієздатною фізичною особою, через здійснення відповідних медичних маніпуляцій, зокрема із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій, в акредитованих закладах охорони здоров'я;

2) подружжя мають право на використання допоміжних репродуктивних технологій тільки за взаємною згодою;

3) подружжя, які дали згоду на використання допоміжних репродуктивних технологій, мають рівні права й обов'язки стосовно майбутньої дитини щодо її виховання та утримання відповідно до законодавства».

7. Доповнити Сімейний кодекс України статтею 50-3 «Право подружжя на донорство та збереження репродуктивних клітин»:

1. Подружжя мають право на зберігання репродуктивних клітин.

2. У випадках, коли один з подружжя здійснює трудові функції, що пов'язані з ризиком втрати репродуктивної функції, виконуючи професійні, службові, військові чи інші обов'язки, то надання послуг з криоконсервації репродуктивних клітин повинно здійснюватись за рахунок держави.

3. Подружжя віком від вісімнадцяти до тридцяти п'яти років, фізично і психічно здорові, що пройшли медико-генетичне обстеження, мають право бути донорами статевих клітин. Один з подружжя може бути донором статевих клітин лише за письмовою згодою іншого з подружжя».

8. Доповнити Сімейний кодекс України статтею 50-4 «Право на хірургічну стерилізацію»:

1. Хірургічна стерилізація як метод попередження небажаної вагітності може бути проведена щодо осіб не молодших тридцяти п'яти років або тих, які мають не менше двох дітей, а при наявності медичних показань та за згодою особи – незалежно від віку та наявності дітей.

2. Один з подружжя може бути підданий хірургічній стерилізації лише за згодою іншого з подружжя».

9. Доповнити Сімейний кодекс України статтею 50-5 «Право подружжя на використання контрацепції»: «Подружжя має право на вибір методів і засобів контрацепції, в тому числі медичної, а також на відмову від них».

Яроменко Тетяна Сергіївна
Тайбишлак Деніель Ігорович
Ремпель Тетяна Сергіївна

Науковий керівник – Литвиненко Анастасія Олександрівна
керівник юридичної клініки,
магістр права

(Східноєвропейський університет
економіки і менеджменту)

ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗАКОНІВ ТА ПОЛІТИКИ ЩОДО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Упродовж останніх років Україна зробила значний крок уперед у теоретичному дослідженні гендерної ідеології – нового явища в політичній думці, що ґрунтується на конструктивному характері взаємодії чоловіків і жінок в інтересах стабільного та гармонійного розвитку людства. Інтеграція України до світового співтовариства вимагає переосмислення місця і ролі жінок у суспільстві, їхню рівноправну участь разом із чоловіками в усіх сферах суспільно-політичної діяльності. Відповідно, впровадження гендерних підходів у сферу публічного управління – це актуальне питання, детерміноване, з одного боку, зовнішніми чинниками – узгодження національної практики зі світовою, передусім європейською, адже, підписавши у вересні 2000 р. на саміті ООН Декларацію тисячоліття, Україна взяла на себе зобов'язання забезпечити гендерне співвідношення на рівні від 30 до 70 % у представницьких органах влади та на вищих щаблях виконавчої влади. З другого боку, внутрішніми – необхідністю забезпечення рівноправного та стійкого людського розвитку шляхом застосування найбільш результативних і ефективних гендерних підходів.

Україна, проголосивши стратегію європейського вибору, знаходиться сьогодні на етапі розбудови гендерних досліджень у праві, прийняття законодавчих актів, які регулюють різні види суспільних відносин щодо запровадження стандартів рівності прав і свобод жінки й чоловіка. Керуючись основними положеннями Конституції, враховуючи необхідність обрання демократичних пріоритетів щодо покращання становища жінок у суспільстві, забезпечення рівних можливостей участі жінок і чоловіків у політичному, економічному, культурному й соціальному житті, ВР України визначила Засади державної політики України у галузі прав людини, прийняла Декларацію про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок і Концепцію державної сімейної політики та ін.

Конструкція гендерної рівності має розкриватися насамперед через категорію прав і свобод людини як універсального стандарту рівності. Права і обов'язки людини відбивають безумовний і загальний стандарт, єдиний для обох статей. Це досягнення культури й цивілізації суспільства знаходить свій прояв у міжнародних, конституційних та інших законодавчих нормативах, що закріплюють рівність політичних, громадянських, соціальних, економічних і культурних прав і свобод чоловіка й жінки.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

1. Гендерна рівність у сфері публічної влади

ВР України 8 вересня 2005 р. прийняла Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» з метою гарантування рівних прав чоловіків і жінок та надання жінкам рівних із чоловіками можливостей їх реалізації [1]. У законодавстві було визначено такі напрями гендерної політики:

- недопущення дискримінації за ознакою статі;
- застосування позитивних дій (спеціальних тимчасових заходів);
- забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень;
- утвердження гендерної рівності;
- підтримка сім'ї, формування відповідального материнства та батьківства;

- виховання і пропаганда серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері;
- забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків;
- захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі.

За час, відколи було прийнято Закон, у гендерному питанні суттєвих зрушень не відбулося.

Прийняте національне виборче законодавство декларує відсутність будь-яких дискримінаційних обмежень щодо жінок та чоловіків, проголошуючи їхню рівність у виборчому процесі. Останні парламентські вибори показали, що українські партії гендерній проблематиці недостатньо приділяли уваги.

В країнах-членах ЄС відбувається суттєвий прогрес щодо усунення гендерних нерівностей на законодавчому рівні, однак в повсякденному житті реалізація жінками і чоловіками своїх рівних прав все ще стикається з проблемами. Постійна низька кількість жінок у гілках влади, насильство проти жінок і т. ін. демонструють, що все ще має місце структурна гендерна нерівність.

Невід'ємною частиною політики Європейського Союзу та НАТО є повне та всебічне дотримання рівних прав та можливостей жінок та чоловіків. На початку 2019 ВР України проголосувала за закріплення курсу до набуття членства до цих структур. Це означає, що питання гендерної рівності має стати пріоритетним на порядку денному українських реформ.

Відповідно до проведеного моніторингу офіційного сайту Верховної Ради України, звітів депутатів та міжфракційних об'єднань, було виокремлено 49 законопроектів, які станом на грудень 2018 року були зареєстровані Верховною Радою України 8-го скликання і стосуються політики гендерної рівності. Серед них статусу Закону набули 12 законопроектів і 15 пройшли процедуру першого читання. З переліку цих ініціатив 6 можна виокремити як «антигендерні» (це ініціативи, які спрямовані на просування політики, що суперечить основним засадам гендерної рівності). Народні депутати підтримують проекти, які запроваджують норми гендерної рівності вдвічі частіше, ніж в середньому по парламенту: 25 % проти 12 %.

Розглядаючи документи, якими закріплюються міжнародні зобов'язання України, ми можемо простежити вимоги щодо імплементації гендерної рівності в українське правове поле.

Зокрема, Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством і їхніми державами-членами [2], поміж іншого в розділі «Антидискримінація та гендерна рівність» передбачено низку відповідних директив щодо гендерної рівності та протидії дискримінації.

Законодавчим забезпеченням виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС передбачено:

- Проект ЗУ «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» (Стамбульська конвенція).
- Проект ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом Європейського Союзу)» № 3501 від 20.11.2015 р.
- Проект ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (щодо трудових прав) № 5511 від 08.12.2016р.

Результатом виконання є те, що проєкт закону щодо ратифікації Стамбульської конвенції від 2016 року готується на повторне голосування у першому читанні, законопроект № 3501 очікує на друге читання з 2016 року, а законопроект № 5511 від 2016 року так і не був винесений на перше читання станом на кінець 2018 року.

У сфері виборчого законодавства були закріплені зміни щодо представництва осіб однієї статі у виборчих списках кандидатів у депутати місцевих рад та встановлено додаткове фінансування за умови дотримання політичними партіями гендерних квот. Проте згідно з результатами парламентських виборів у 2014 році, «Об'єднання «Самопоміч» – єдина партія, яка отримує додаткове фінансування з державного бюджету відповідно до дотримання гендерної квоти [3].

Такий стан справ свідчить про другорядну роль жінок у партіях, що знайшло відображення у партійних програмах, в яких майже відсутня гендерна складова. У результаті гендерні проблеми залишилися поза увагою парламентаріїв у Верховній Раді України в останніх скликаннях.

За представництвом жінок у нижніх палатах парламентів серед країн ОБСЄ Україна посідає передостаннє місце. Однак, незважаючи на зазначені недоліки, простежується й позитивна тенденція – представництво жінок у Верховній Раді зростає: від 3 % у парламенті першого скликання до нинішніх 8 %. При цьому наголосимо, що таке зростання суттєво відстає від середньоєвропейських

показників.

Щодо виконавчої влади ситуація не краща. До складу Кабінету Міністрів України входить невелика кількість жінок, така сама ситуація і серед голів обласних державних адміністрацій. Аналізуючи представництво жінок в органах виконавчої влади, можна простежити закономірність: чим вищий владний рівень, тим менша присутність на ньому жінок.

Зазначимо, що ментальність українських політиків-чоловіків, які недооцінюють потенціал жінок, суттєво відрізняється від суспільної.

Європейська практика показує, що за керівництва жінок-міністрів більш ефективним є менеджмент у таких галузях державного управління, як соціальний захист, екологія, охорона здоров'я, освіта, охорона дитинства і материнства. У цих сферах жінки показують не лише високу ефективність, а й відмінний від чоловіків стиль роботи, прийняття рішень, гнучкіші методи виходу з критичних ситуацій та вирішення конфліктів.

2. Сфери законодавства щодо імплементації гендерної рівності

Тепер розглянемо сфери законодавства більш детально.

Були запропоновані, але так і не ухвалені зміни у сфері Регламенту та інституційного розвитку ВР України щодо запровадження гендерно-правової експертизи законопроектів, урахування паритетного представництва жінок і чоловіків при формуванні персонального складу комітетів ВР України, офіційних делегацій ВР України та закріплення заборони вживання дискримінаційних і сексистських висловів, є, що покликані врегулювати проблеми домашнього насильства, захист дітей від сексуальної експлуатації та насильства над ними, а також узгодження норм кримінального законодавства з міжнародними стандартами.

Норми законодавства, що стосуються сфери трудових прав, доповнені переліком вимог і ознак, за якими забороняється дискримінація, зокрема: «сексуальна орієнтація», «гендерна ідентичність», «інвалідність» тощо. Лише з шостого разу відповідний законопроект був включений до порядку денного, і з сьомого разу він був проголосований за основу та в цілому. Водночас проект нового Трудового Кодексу, який був ухвалений у першому читанні 2015 року, містить не повний перелік визначених чинним законом ознак.

У новому ЗУ «Про державну службу» серед принципів проходження державної служби було закріплено забезпечення рівного доступу до державної служби та заборону всіх форм та проявів дискримінації.

У сфері соціальних відносин було посилено відповідальність за неслату аліментів та злісне відхилення від слати. Також серед в контексті незабезпеченої особи було впроваджено поняття «гендерної нерівності» [4].

Був ухвалений закон й у сфері регулювання відносин проходження служби у Збройних силах України, за яким жінки проходять військову службу на рівних засадах із чоловіками, що включає рівний доступ до посад і військових звань та рівний обсяг відповідальності під час виконання обов'язків військової служби, а також скасовує необґрунтовані обмеження щодо служби жінок у військовому запасі та проходження військових зборів чоловіками та жінками. (ЗУ Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних силах України та інших військових формуваннях).

3. Головні проблеми гендерного дисбалансу

Серед головних проблем, що зумовлюють гендерний дисбаланс на військовій службі, є такі:

1. Наявність гендерно-корпоративного стереотипу. Збройні сили традиційно є чи не найконсервативнішим суспільним інститутом щодо питання перебування жінок на військовій службі. Тому відбуваються непоодинокі випадки, коли в окремих командирів переважають настрої гендерного нігілізму: вони не бажають перейматися проблемами жінок, надавати можливості для підвищення їх професійного рівня, освіти, інтелектуального розвитку та просування по службі.

2. Недостатня врегульованість адміністративно-побутових умов проходження служби. Це нестача або навіть відсутність зручної та гігієнічно придатної для використання військової форми одягу, взуття, відсутність облаштованих місць і засобів особистої гігієни, створення належних побутових умов під час виїзду на військові полігони тощо.

3. Недостатня представленість жінок-військовослужбовців у публічному суспільному дискурсі. В українських медіа часто можна зустріти оповіді про «героїв», притому з іменами та переліком подвигів, але рідко – про «героїнь» [5].

Результати порівняльного вивчення становища жінок у країнах світу щороку публікуються у

відповідних доповідях Всесвітнього економічного форуму зі встановленням відповідного рейтингу, який враховує такі специфічні показники, як кількість жінок на провідних посадах у державних та недержавних структурах. Перші місця вже традиційно посідають північні країни Європи: Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція, Ірландія. При цьому розробники рейтингу зазначають, що в жодній із країн не досягнуто стовідсоткової рівності жінок і чоловіків. У країнах-лідерах цей показник становить 80–85 %. Навіть у Німеччині актуальним залишається питання щодо однакової оплати праці жінок і чоловіків, адже різниця між зарплатами там становить 23 % на користь чоловічої статі. Певним чином такий стан пояснюється тим, що у процесі професійної орієнтації жінки надають перевагу професіям із нижчим рівнем платні: якщо чоловік стає лікарем чи юристом, то жінка – медсестрою чи секретарем. Чи можна вплинути на цей, об'єктивний за своєю сутністю, процес законодавчими чи політичними засобами? Питання залишається відкритим, адже поки це не вдається жодному уряду світу.

Як оцінити, наскільки ефективними державними менеджерами є чоловіки та жінки? Відповісти на це запитання надзвичайно важко, адже системних наукових досліджень з цієї проблематики в Україні фактично не проводилося.

Впровадження «гендерної термінології» в українське правове поле знайшло чималий опір серед представників Верховної Ради України. Прикладом цього є розгляд Проекту Закону про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, а також два законопроекти (№ 5294 та № 4952), які були покликані імплементувати положення конвенції в українське законодавство.

У підсумку, законопроекти № 5294 та № 4952, які були покликані запровадити норми Стамбульської конвенції в українське законодавство, були ухвалені в першому читанні, а згодом були проголосовані за основу та в цілому, але з їх текстів була виключена «гендерна термінологія». А Проект Закону про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами був направлений на доопрацювання. До завершення 2018 року він так і не був більше винесений в зал на голосування.

Хоча на разі вирішення цієї проблеми повинно бути першочерговим, з таких причин:

– Не надається достатня психологічна допомога. Жертві домашнього насилля потрібна системна реабілітація. Зараз є проекти, але вони розвиваються у несуттєвій кількості, тому багато жертв залишаються без допомоги. На цьому етапі фахова психологічна допомога постраждалим від домашнього насильства державою не надається.

– Чинний закон не досконалий. А саме, зокрема, йдеться про Єдиний державний реєстр постраждалих від домашнього насильства. Це ненормально, коли є персоналізований реєстр у вільному доступі для кожного, який містить велику кількість персональних даних про жертву насилля. Тому не можемо говорити про жодні гарантії збереження персональних даних.

– Можливість пожити певний час у спеціалізованому притулку для постраждалих від домашнього насильства. За стандартом Ради Європи, на кожні 7–10 тисяч мешканців має бути створене одне сімейне місце, тобто місце для жінки з дітьми, в притулках чи інших соцустановах. Нині в Україні такі притулки лише почали створюватися. Місць там на всіх, хто їх потребує, не вистачає [6].

Звідси можна зробити висновок про те, що в Україні ще не склалося гендерних традицій. При формуванні Уряду, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади фактично статева складова до уваги не береться, ба більше, жінки багатьма політиками не розглядаються як ефективні менеджери державного управління, а тому не пропонуються як претенденти на високі державні посади. Прекрасна стаття становить 53 % населення країни, кількість жіночих організацій зростає, а кількість жінок на вищих державних посадах фактично не збільшується. Відповідно, успішних і відомих жінок-політиків чи державних діячів в Україні набагато менше, ніж чоловіків. Незважаючи на високий рівень освіти і кваліфікації жінок України, а також той факт, що жіноча стаття становить більшість українських виборців, політичні партії, як і раніше, не повною мірою враховують потенціал жінок на політичній арені і дуже часто ігнорують факт, що інтереси жінок представлені недостатньо. Така ситуація автоматично впливає на гендерний дисбаланс не лише у владних структурах, а й у багатьох ключових галузях народного господарства.

Окреслена проблема дістала назву «гендерний паритет у публічній адміністрації». Слід зазначити, що збалансована участь гендерних груп є дієвим механізмом підвищення якості та ефективності державного й муніципального управління. Крім того, демократизація публічної адміністрації передбачає право кожної статі відстоювати свої інтереси та потреби через власних представників. Науковці виокремлюють три головні аргументи необхідності сприяння професійному

розвиткові й консолідації жінок-політиків і жінок-державних службовців.

Перший аргумент полягає в тому, що належне представництво жінок і чоловіків у законодавчому та представницьких органах – це питання демократії. Жінки становлять більшу половину населення України й повинні мати відповідний вплив на прийняття політичних рішень.

Другий аргумент, коли жінки не беруть участі у виробленні політичних рішень – втрачає все суспільство, яке не використовує величезні інтелектуальні ресурси й досвід.

Третій аргумент полягає в тому, що інтереси чоловіків і жінок внаслідок їхніх фізіологічних відмінностей не можуть збігатися, тому одні не можуть представляти інших. Жіночі погляди часто не беруться до уваги, що негативно позначається на психологічному, економічному і політичному станах усього українського суспільства.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, можна зробити такі висновки. Досвід розвинених країн засвідчує, що присутність жінок у політиці демонструє рівень зрілості громадянського суспільства. Чим більше жінок у вищих ешелонах влади, тим більш контрольованою, гуманною і цивілізованою є політика держави. Наявний в Україні стан у гендерній сфері не може розглядатися як задовільний та такий, що відповідає європейським трендам. Незважаючи на певний прогрес, досягнутий Україною у забезпеченні гендерної рівності, поточна ситуація демонструє неприйнятно низький рівень участі жінок у політичному житті та процесах прийняття політико-управлінських рішень на вищому державному рівні. Прагнення України до вступу в Європейський Союз спонукає до негайного перегляду зазначених підходів. Для досягнення гендерної рівності в українському суспільстві необхідний комплексний підхід, що включає запровадження відповідних засобів на всіх рівнях суспільно-політичного життя.

З огляду на практику країн ОБСЄ, на нашу думку, на період усунення гендерної асиметрії доцільним є запровадження квот. Зазначимо, що сьогодні квоти існують у таких країнах: Албанія, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Вірменія, Іспанія, Киргизстан, Македонія, Португалія, Румунія, Сербія, Словенія, Узбекистан, Франція. При цьому запропонований метод кардинально відрізнятиметься від квотування часів СРСР, адже тоді квоти для жінок у радянських органах передбачали залучення не особистостей жінок-професіоналів з власною політичною позицією, а компартійну рознарядку за соціальним станом, професійною належністю та лояльністю до режиму. Демократичне ж квотування залишає за партіями право визначати своїх представниць в органах влади і на сучасному етапі розвитку суспільства, є найбільш адекватною формою досягнення збалансованої участі чоловіків і жінок у владі. При цьому зазначимо, що квотування є тимчасовим заходом: у разі досягнення очевидного прогресу в гендерному паритеті квоти можуть бути відмінені.

Для збільшення жіночого представництва у Верховній Раді України, на нашу думку, доцільно запровадити квотний принцип під час затвердження партійних списків. Зазначена пропорція є оптимальною, зважаючи на європейську практику. При збереженні статус-кво, у зв'язку із запровадженням змішаної виборчої системи, нинішнє представництво жінок у законодавчому органі після парламентських виборів має всі підстави зменшитися. Адже саме пропорційна виборча система є сприятливішою для проходження до парламенту жінок. Іншою причиною такого підходу є необхідність підвищення ефективності роботи Верховної Ради України та поліпшення мікроклімату в ній. Саме жіночий фактор може сприяти цьому.

Також потребує законодавчого врегулювання питання обов'язкового членства жінок у складі Кабінету Міністрів України та інших центральних органів виконавчої влади. З цією метою доцільно запровадити правило обов'язкового призначення жінок на одну з посад віцепрем'єр-міністра (коли прем'єр-міністром є чоловік) та посади міністрів, зокрема соціальної політики, охорони здоров'я, освіти, а також на одну з посад заступника міністра, коли міністром є чоловік.

Зазначені пропозиції не лише не зменшать ефективність державного управління, а й стануть відправною точкою формування серед вітчизняного політикуму нової політико-управлінської культури, що ґрунтується на гендерній рівності. Одночасно слід руйнувати гендерні стереотипи в політичній сфері серед української спільноти.

Як свідчать результати міжнародних порівняльних звітів і баз даних, країни Євросоюзу – це лідери у світі за кількістю залучення жінок до національних парламентів. Окрім того, навіть на рівні структур ЄС жінки становлять більше 30 % членів Європейського Парламенту. Майже від початку заснування ЄС ідея та цінність гендерної рівності втілюється, передусім, на державному рівні.

Перші ідеї рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків, зокрема, у сфері ринку праці, зафіксовані ще у Римських договорах (1957). Далі вони розвивалися у низці наступних договорів ЄС,

урізноманітнилися проблематикою і наразі стосуються таких ключових напрямів забезпечення гендерної рівності, як сфера праці, доступ жінок до прийняття рішень, попередження гендерного насильства. Водночас важливо зазначити, що ЄС критично оцінює свої здобутки стосовно залучення жінок до політики. В актуальній на сьогодні Стратегії забезпечення рівності між жінками та чоловіками зазначено про недостатню представленість жінок на рівні прийняття рішень.

Європейським інститутом із гендерної рівності розроблено індекс гендерної рівності задля вимірювання стану гендерних відносин у різних сферах суспільного життя. З'ясовано, що на рівні ЄС очікувану гендерну рівність забезпечено лише на половину, хоча країни ЄС суттєво відрізняються між собою рівнем залученості жінок до великої політики. Серед лідерів – Північні країни, зокрема Швеція. ЄС намагається удосконалювати гендерну політику. Загалом у ній застосовується подвійний підхід: гендерна пріоритетизація (включення гендерних питань до соціально-економічних і політичних сфер) та спеціальні заходи (акцент саме на гендерній проблематиці). Зазначається про важливість політичних партій у просуванні жінок у політиці, пропагуються позитивні заходи (зокрема, законодавчі та добровільні партійні квоти), проводяться медійні кампанії із привернення уваги до гендерної проблематики, вивчається відповідна громадська думка. Окрім «дії зверху» (гендерної політики на рівні держави), здійснюється так звана «дія знизу» (на рівні низових ініціатив із залученням громадянського суспільства). Європейське жіночі лобі у Брюсселі, Жіноча народна школа у Швеції, європейські регіональні та партійні об'єднання жінок – це лише окремі успішні приклади залучення жінок до рівня прийняття рішень.

Необхідно зобов'язати структурні підрозділи Апарату ВРУ проводити процедуру гендерно-правової експертизи законопроектів на відповідність міжнародно-правовим актам стосовно дотримання принципу рівних прав та можливостей для жінок та чоловіків. Це дасть змогу зняти надмірне навантаження з відповідального підрозділу Міністерства юстиції України. В подальшому слід запровадити обов'язок Комітетів ВРУ проаналізувати наслідки впливу законопроектів на стан дотримання рівних прав та можливостей жінок та чоловіків у відповідних висновках.

Найкращою, але найменш реалістичною рекомендацією є внесення змін до Регламенту ВРУ щодо відхилення Апаратом ВРУ законопроектів при реєстрації, які містять положення, що суперечать нормам гендерної рівності.

Список використаних джерел

1. Закон України про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
3. Норрис П., Крук М. Гендерное равенство на выборах должностях: шестиступенчатый план действий. Вашингтон : [б. и., б. г.]. 88 с. URL: <http://www.osce.org/tu/odihr/80989>
4. Проект Постанови про заходи із забезпечення захисту сімейних цінностей та інституту сім'ї в Україні від 22.06.2018 р. № 8521. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=64284.
5. Перший Український Жіночий Конгрес: підсумки. Гендер в деталях. URL: <https://genderindetail.org.ua/news/pershiy-ukrainskiy-zhinochiy-kongres-pidsumki-134265.html>.
6. Науково-медичні підходи до проблеми гендерної рівності : програма засідання «круглого столу». URL: <http://komzdrav.rada.gov.ua/uploads/documents/31044.pdf>.
7. Гендер та Цілі Розвитку Тисячоліття. Програма розвитку ООН. URL: http://www.undp.org/women/mdgs/gender_MDGs.pdf.

Половинка Леся Миколаївна
Бурлакова Вікторія Сергіївна
Колтунник Сергій Вікторович

Науковий керівник – Новіков Микола Михайлович
доцент кафедри професійних
та спеціальних дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Херсонський факультет Одеського державного
університету внутрішніх справ)*

НОРМАТИВНЕ ТА КАЗУАЛЬНЕ ВІДШКОДУВАННЯ ПОТЕРПІЛІЙ ОСОБИ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ЗЛОЧИНОМ ЯК НОВІТНЯ ТЕХНОЛОГІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Актуальність теми полягає в міжнародно-правовому Європейському та національному захисті потерпілої особи від кримінального правопорушення шляхом відшкодування матеріальної шкоди за рахунок державного бюджету.

Мета: спрямування кримінальної політики України на повноту нормативного та казуального відшкодування матеріальної (майнової та фізичної) шкоди.

Об'єктом дослідження є кримінально-правова політика з розробки бюджетного відшкодування матеріальної шкоди потерпілій особі від злочину нормативним та казуальним шляхами.

Завдання дослідження: розкрити сенс кримінально-правової політики нормативного та казуального відшкодування потерпілій особі шкоди, заподіяної злочинном як новітньої технології захисту прав і свобод людини та громадянина в контексті загальнолюдських цінностей.

Кримінально-правова статистика Генеральної прокуратури України показує, що у 2017 році в Україні вчинено 3 904 450 злочинів, серед них тяжких 1 332 425, особливо тяжких 123 693 злочини. У 2018 році спостерігаємо зниження злочинності на 9 %, де загальна кількість злочинів становить 3 547 281, тяжких 1 280 412 злочинів, особливо тяжких 122 735. Ця тенденція зниження злочинності продовжується і на 2019 рік.

Отже, народ України потерпає від злочинів без належного захисту держави та її правоохоронних і судових органів. У контексті новітньої технології кримінально-правової політики України пропонуємо бюджетне відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочинном, за такою приміткою до ст. 12 Кримінального кодексу України, яка забезпечить нормативне та казуальне відшкодування такої шкоди. Акцентуємо на бюджетному відшкодуванні лише тяжких та особливо тяжких злочинів, виходячи з матеріального стану нашої країни.

Основна ідея кримінально-правової політики полягає в тому, що держава повинна відшкодувати всю матеріальну шкоду, завдану особі внаслідок правопорушення, тому що потерпіла особа одержала майнову та фізичну шкоду і має право на повне її відшкодування. Наша команда пропонує одержання таких бюджетних надходжень для досліджуваного відшкодування, заподіяного тяжкими і особливо тяжкими злочинами:

- Штрафи, отримані від порушень забезпечення чистоти і порядку на вулицях (виконавці: поліція, місцеві та інші самоврядні організації).
- Штрафи від реклами заборонених в обігу наркотичних засобів.
- Збільшення розміру адміністративних стягнень за всі правопорушення, які посягають на громадський порядок та безпеку на кшталт провідних країн.

Згідно зі ст. 127-131 КПК України особа, яка зазнала матеріальної шкоди від злочину, має право при провадженні у кримінальній справі пред'явити до обвинуваченого або до осіб, які несуть матеріальну відповідальність за дії обвинуваченого, цивільний позов, який розглядається судом разом із кримінальною справою.

Основні питання цивільно-позовної діяльності у кримінальному провадженні досліджувалися багатьма вченими-процесуалістами, як-от: О. М. Бандурка, Б. Л. Ващук, В. В. Гевко, М. І. Гошовський, Ю. М. Грошевой, М. В. Гузела, П. П. Гурєєв, А. Д. Давлетов, В. Г. Даєв, З. З. Зінатулін, Р. В. Корякін, О. П. Кучинська, А. Г. Мазалов, В. Т. Нор, В. Я. Понарін, О. С. Саїнчин, В. М.

Стратонов, Д. Г. Тальберг, В. М. Тертишник, В. В. Костицький та ін.

З їхніх праць відомо, що суб'єктами провадження по цивільному позові в кримінальній справі є ті його учасники, процесуальний інтерес яких носить матеріальний характер. До них варто віднести цивільного позивача і відповідача по цивільному позові. Реалізуючи в кримінальному процесі надані їм законом права і виконуючи покладені на них процесуальні обов'язки, вони мають повну і рівну можливість відстоювати свій протилежний по своїй сутності процесуальний інтерес і тим самим сприяти всебічному, повному й об'єктивному встановленню всіх обставин, що відносяться до цивільного позову, і правильного його вирішенню по суті [3, с. 10–12].

Держава, маючи виняткове право на кримінальне переслідування громадян, які вчинили злочин, одночасно приймає на себе юридичний обов'язок забезпечити відновлення майнового становища фізичної або юридичної особи, яка зазнала шкоди від злочинного посягання. Досягненню цієї мети служить, зокрема, цивільно-позовна діяльність, як система юридичних вчинків, уповноважених суб'єктів доводити і вимагати відшкодування шкоди, яка спричинена кримінальним правопорушенням, що на підставі процесуальних документів формують процесуальний порядок примусового, погоджувального відшкодування матеріальної та моральної шкоди в кримінальному провадженні.

Науковці вважають, що КПК України 2012 року не лише зберіг, а й розвинув інститут цивільного позову в кримінальному провадженні. Цивільний позов – це заявлена у кримінальному провадженні вимога фізичної або юридичної особи про відшкодування їй матеріальної чи компенсацію моральної (немайнової) шкоди, завданої безпосередньо кримінальним правопорушенням, чи іншим суспільно небезпечним діянням до підозрюваного, обвинуваченого або до особи, яка відповідно до закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану кримінально-протиправними діяннями підозрюваного, обвинуваченого або суспільно небезпечними діяннями малолітньої, неосудної чи обмежено осудної особи [7]. Розгляд цивільного позову в кримінальному провадженні сприяє більш швидкому відшкодуванню заподіяної кримінальним правопорушенням чи іншим суспільно небезпечним діянням шкоди, полегшує цивільному позивачу доказування підстав і розміру цивільного позову, оскільки вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, є одним із обов'язкових елементів предмета доказування (п. 3 ч 1 ст. 91 КПК), звільняє його від сплати державного мита, дає значну процесуальну економію, усуваючи окремий розгляд цивільного позову в порядку цивільного судочинства [3, с. 45].

Підставою цивільного позову є факт завдання потерпілому безпосередньо кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, що є предметом кримінального провадження, майнової або моральної шкоди. Обов'язковим тут є наявність прямого причинного зв'язку між вчиненим діянням та шкодою. Тому цивільними позивачами у кримінальному провадженні можуть бути фізичні особи, яким вказаними діяннями завдано майнової та/або моральної шкоди, а з-поміж юридичних осіб лише ті, які зазнали майнової шкоди (ч. 1 ст. 61 КПК) [3, с. 33]. Якщо цивільний позов подається не з наведених підстав чи не вказаними особами, а, наприклад, у порядку регресу (ч. 1 ст. 1191 ЦК), слідчий або прокурор виносять вмотивовану постанову, а суд постановляє ухвалу про повернення цивільного позову [8, с. 336–342].

Особа набуває статусу цивільного позивача з моменту подання позовної заяви (ст. 61 КПК). Винесення слідчим або судом про це процесуального рішення закон не передбачає. У випадку пред'явлення цивільного позову потерпілим він поєднує обидва процесуальні статуси і використовує права як цивільного позивача, так і потерпілого (ст. 55 КПК) [3, с. 30].

Цивільний позов в інтересах цивільного позивача вправі пред'явити його представник, яким може бути особа, котра у кримінальному провадженні має право бути захисником, керівник чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю – у випадку, якщо цивільним позивачем є юридична особа, оскільки представник за законом користується правами цивільного позивача, інтереси якого він представляє.

Повноваження представника цивільного позивача підтверджуються: захисника – свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю; ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги (ст. 50 КПК); керівника юридичної особи чи іншої уповноваженої законом або установчими документами особи – копією установчих документів юридичної особи; працівника юридичної особи, яка є цивільним позивачем – довіреністю (ст. 63 КПК) [3, с. 34].

Представник цивільного позивача – фізичної особи, повноваження якого засвідчуються відповідними документами, може діяти як поряд з останнім, так і замість нього [3, с. 34–35].

До законних представників, що мають право пред'явити цивільний позов на захист інтересів

неповнолітніх осіб як цивільних позивачів та осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними чи обмежено дієздатними, належать: батьки (усиновителі), а в разі їх відсутності – опікуни, піклувальники, інші повнолітні близькі родичі (чоловік, дружина, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлений, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, в тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі), а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний [9, с. 15–17].

Про залучення законного представника для участі в кримінальному провадженні слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя, суд – постановляє ухвалу, копія якої вручається законному представнику. У разі, якщо дії чи інтереси законного представника цивільного позивача суперечать інтересам особи, яку він представляє, за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду такий законний представник замінюється іншим з числа перерахованих осіб.

За загальним правилом цивільним відповідачем у кримінальному провадженні є підозрюваний, обвинувачений, оскільки він несе відповідальність за заподіяну ним матеріальну та моральну шкоду. З моменту подання до нього як до цивільного відповідача позовної заяви органу досудового розслідування або суду йому забезпечуються всі передбачені законом права як підозрюваного, обвинуваченого, так і цивільного відповідача, в тому числі право визнавати позов повністю чи частково або заперечувати проти нього.

Оскільки шкода, завдана малолітньою особою (яка не досягла чотирнадцяти років), за законом відшкодовується за загальним правилом її батьками (усиновлювачами) або опікуном чи іншою фізичною особою, яка на правових підставах здійснює виховання малолітньої особи, а також коли малолітня особа завдала шкоди під час перебування під наглядом навчального закладу, закладу охорони здоров'я чи іншого закладу, що зобов'язаний здійснювати нагляд за нею, а також під наглядом особи, яка здійснює нагляд за малолітньою особою, у випадках завдання нею шкоди суспільно небезпечним діям, вказані особи (фізичні та юридичні) можуть бути цивільними відповідачами у відповідному кримінальному провадженні [3, с. 34].

Цивільними відповідачами можуть бути батьки (усиновлювачі) або піклувальник неповнолітньої особи (у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років), а також заклади, які за законом здійснюють функції піклувальника неповнолітньої особи у випадках завдання шкоди неповнолітньою особою кримінальним правопорушенням чи суспільно небезпечним діям, що є предметом кримінального провадження, у разі відсутності у неповнолітньої особи майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди (ст. 1179 ЦК) [6].

Цивільний відповідач у кримінальному провадженні може мати свого представника. Представництво цивільного відповідача щодо суб'єктного складу, уповноважуючих документів, обсягу прав аналогічне представництву цивільного позивача (ст. 63 КПК).

Розуміння прикладних засад позовної діяльності пов'язано із практикою використання цивільних позовів в кримінальному провадженні. Практика являє собою кримінологічне дослідження результатів цивільно-позовної діяльності, що витікає із завдання шкоди потерпілій особі будь-яким злочином, кримінальним проступком, які у сукупності складають кримінальне правопорушення.

Цивільний позов про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, може бути пред'явлений після порушення кримінальної справи, але до закінчення досудового розслідування. Закон надає прокуророві право пред'явлення або підтримання пред'явленого у справі цивільним позивачем цивільного позову в інтересах охорони прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб, якими можуть бути державні або громадські організації. У разі, коли, відповідно до закону, матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну злочинними діями обвинуваченого, повинні нести батьки, опікуни, піклувальники або інші особи, або підприємства, установи, організації, то в цьому разі виноситься мотивована постанова про притягнення відповідної особи чи підприємства, установи, організації як цивільного відповідача. Постанова оголошується цивільному відповідачеві або його представникові. Обов'язок доказування самого факту, а також розміру матеріальної шкоди, заподіяної злочином, і підстави його відшкодування закон покладає на орган дізнання, слідчого, прокурора слідчого суддю та суд.

Деякі вчені вважають, що компенсація за шкоду, заподіяну крадіжкою, доцільно об'єднати в дві основні групи: 1) пов'язані з незаконним проникненням у житло, приміщення або інше сховище (дачі, квартири, приватні будинки, пансіонати тощо); зі свого боку, крадіжки (у банках, збербанках, магазинах, складах, підприємствах, установах, організаціях), пов'язані безпосередньою роботою працівників і «законне проникнення» часто поєднуються із незаконним проникненням, можуть бути: з

подоланням замикаючих пристроїв, перешкод і сховищ, про що пише у своїй праці В. В. Парамонов [10, с. 137].

За клопотанням цивільного позивача суд може розглянути позов і за його відсутності. Суд розглядає цивільний позов незалежно від явки цивільного позивача або його представника, якщо позов підтримує прокурор або якщо суд визнає це необхідним. Неявка цивільного відповідача або його представника не зупиняє розгляд цивільного позову.

Це прикладне правило служить одним із проявів принципу публічності вітчизняного кримінального провадження. При постанові обвинувального вироку суд залежно від доведеності підстав і розмірів цивільного позову задовольняє пред'явлений позов повністю або частково, або відмовляє в ньому. У виняткових випадках, якщо неможливо провести докладний розрахунок за цивільним позовом без відкладення розгляду справи, суд може визнати за цивільним позивачем право на задоволення позову і передати питання про його розміри на розгляд у порядку цивільного судочинства. Отже, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 545 від 16 липня 1993 р. здійснюються розрахунки відповідно до заподіяння матеріальної шкоди [11, с. 74–81].

При постанові виправдувального вироку суду:

1) відмовляється в задоволенні цивільного позову, якщо не встановлено події злочину або не доведено участь підсудного у його вчиненні;

2) залишає позов без розгляду у разі виправдання за відсутністю складу злочину, наприклад, при необхідній обороні (ст. 36 КК); при крайній необхідності (змінюється суб'єкт цивільно-правової відповідальності за ст. 38 КК) [4]. Сенс такої відмінності цивільно-правових наслідків судової реабілітації полягає в наступному. Виправдання за відсутністю події злочину і за недоведеністю участі підсудного у вчиненні злочину означає, що підсудний не вчинив діяння, з приводу якого було порушено і велося кримінальне розслідування та судочинство, інакше кажучи, такого діяння взагалі не існувало, тому питання про відшкодування їм збитків втрачає сенс. Якщо ж підсудний виправданий за відсутністю складу злочину, це означає, зокрема, що підсудний певні дії вчинив, але вони не передбачені кримінальним законом. У цих випадках цивільно-правова майнова відповідальність не виключається [12, с. 84].

Особа, чий позов про відшкодування заподіяної злочином матеріальної шкоди залишився без розгляду у кримінальному процесі, має право пред'явити його в порядку цивільного судочинства.

Вступив у законну силу вирок суду у кримінальній справі обов'язковий для суду, який розглядає справу про цивільно-правові наслідки дій особи, щодо якого відбувся вирок суду, лише з питань, чи мали місце ці дії та чи вчинені вони даною особою. Судовий вирок у частині, що стосується цивільного позову, в касаційному порядку може бути оскаржений цивільним позивачем, цивільним відповідачем і їх представниками, а також опротестований прокурором. Вступив у законну силу вирок у частині, що стосується цивільного позову, може бути опротестований і переглянутий у порядку судового нагляду. Крім того, суд касаційної чи наглядової інстанції має право сам, без направлення справи на новий розгляд, змінити вирок у частині цивільного позову за умови, що у справі не потрібне збирання додаткових доказів, і що зміна розміру матеріального збитку не вплине на кваліфікацію злочину і на визначення обсягу обвинувачення в бік, що погіршує становище.

Коли згадуємо про суб'єктів кримінального провадження, то з позиції позивача як особи, яка потерпіла від злочину, доцільно виконати такі процесуальні заходи. Проте подача позовної заяви в період розслідування виглядає краще, тому що ставить за обов'язок посадовій особі, що веде розслідування, вчасно вжити заходів до забезпечення цього позову (проведенню обшуку, виїмки, накладенню арешту на майно), що також підвищує реальну можливість задоволення позову в майбутньому.

Водночас варто мати на увазі, що якщо в позові в порядку цивільного судочинства було відмовлено, тоді це позбавляє цивільного позивача права заявити той самий позов у кримінальній справі.

Про визнання особи цивільним позивачем або про відмовлення в цьому слідчим, органом дізнання, прокурором повинна бути винесена постанова, судом – ухвала, з якою особа повинна бути ознайомлена з роз'ясненням прав під підпис [3].

У випадку відмовлення у визнанні особи цивільним позивачем, вона вправі оскаржити постанову слідчого прокуророві, а постанову прокурора – вищестоящому прокуророві, ухвалу слідчого судді – у вищестоящий суд.

Цивільний позивач (або його представник) мають право:

- представляти докази і заявляти клопотання по справі, особливо за цивільним позовом;
- брати участь у судовому розгляді та надавати докази по цивільному позовному

провадженню;

- просити органи розслідування і суд вжити заходів до забезпечення заявленого позову;
- підтримувати заявлений позов та доповнювати його ;
- знайомитися з матеріалами справи після закінчення слідства, а по справах, де розслідування не проводилось – після передачі обвинувачуваного судові;
- робити виписки зі справи;
- заявляти клопотання про доповнення слідства.

Крім того, цивільний позивач вправі приносити скарги на дії осіб, що проводили розслідування, прокурора і суд оскаржити вирок або ухвалу суду (у п'ятнадцятиденний термін з моменту його проголошення) в частині, що стосується цивільного позову.

У необхідних випадках цивільний позивач може бути письмово попереджений про кримінальну відповідальність відповідно до ст. 387 КК України за розголошення даних попереднього слідства або дізнання без дозволу прокурора або особи, що проводила розслідування.

По завершенні розслідування справи, про це повинно бути повідомлено цивільному позивачеві (його представникові) з роз'ясненням права на ознайомлення з матеріалами справи, про що складається протокол. При бажанні, цивільний позивач (його представник) знайомляться з матеріалами справи. При цьому вправі робити з нього виписки, а також заявляти клопотання про доповнення слідства – проведення в справі нових або додаткових слідчих дій. Ознайомлення з матеріалами справи і заява клопотань оформлюється протоколом. Якщо після ознайомлення з матеріалами справи по ньому були зроблені додаткові слідчі дії, то у цивільного позивача (або його представника) з'являється право на ознайомлення з отриманими додатковими матеріалами, а при бажанні, і всіма матеріалами кримінальної справи [2, с. 69].

Бувши цивільним позивачем, особа (або її представник) має право бути присутньою у судовому засіданні при розгляді справи, заявляти відводи і клопотання, висловлювати свою думку про клопотання інших учасників судового розгляду, давати пояснення, брати участь у дослідженні доказів і в судових дебатах щодо доведеності скоєння злочину і його цивільно-правових наслідків.

Якщо в судове засідання не з'явиться цивільний позивач, або представник його інтересів, суд не розглядає цивільного позову, проте за потерпілим зберігається право заявити позов у порядку цивільного судочинства. Суд може за клопотанням цивільного позивача розглянути цивільний позов за його відсутності. У випадках, коли позов підтримує прокурор або коли позов заявлений підприємством, установою чи організацією, суд розглядає цивільний позов незалежно від явки цивільного позивача або його представника [2, с.16–19].

У ході судового слідства цивільний позивач (або його представник) вправі брати участь у допиті (задавати питання) підсудного, потерпілого, свідка, експерта, огляді місця події, огляді документів і дослідженні речових доказів по справі.

Якщо вирок, винесений судом, цивільний позивач вважає незаконним або необґрунтованим, у нього є законне право подати подання, іменоване в кримінальному процесі апеляційним. До його форми і змісту Закон висуває спеціальні вимоги. Необхідно в поданні вказати, яким судом ухвалений вирок і з чим особа не згодна. Треба також зазначити, з огляду на що ви сподіваєтеся на позитивний результат перегляду вироку, вказати, на чому заснована апеляція, тобто чим її можна підтвердити.

Отже, протягом п'ятнадцяти діб з моменту проголошення, цивільний позивач (або його представник) вправі подати апеляційне подання на вирок суду першої інстанції (крім вироку Верховного Суду) у частині цивільного позову, ознайомитися (у цей же термін) з матеріалами справи і скаргами, апеляційним поданням прокурора, поданими в справі, а також змінами до них, що призводить до погіршення становища засудженого чи виправданого.

У випадку подачі апеляції до початку розгляду справи, цивільний позивач вправі доповнити, змінити або відкликати своє подання. При цьому необхідно враховувати, що зміни, що погіршують становище засудженого або виправданого, можуть бути внесені в подання не пізніше, ніж за три доби до початку розгляду справи.

Після набуття вироку чинності, якщо є для цього підстави, він може бути переглянутий у порядку нагляду вищестоящою судовою інстанцією. На клопотання цивільного позивача такий перегляд можливий тільки, якщо наявні підстави і тільки за протестом відповідних посадових осіб суду і прокуратури (голови суду і його заступників, прокурора і його заступників) обласного рівня і вище.

Далі вирок, що набув чинності як обвинувальний, так і виправдовувальний, за наявності підстав може бути відмінений за нововиявленими обставинами. При цьому необхідно пам'ятати, що перегляд виправдовувального вироку можливий тільки протягом встановлених законом термінів

давності притягнення до кримінальної відповідальності за цей злочин і не пізніше одного року з дня відкриття нових обставин по справі [3].

Тоді, коли знову відкриті обставини свідчать про невинність засудженого або скоєння ним менш тяжкого злочину, поновлення справи термінами не обмежене.

Смерть засудженого не є перешкодою для перегляду справи в інтересах його реабілітації.

В усіх цих випадках цивільному позивачеві слід звернутися із заявою до прокурора, що зобов'язаний (якщо знаходить заяву переконливою) особисто, через органи дізнання або слідства провести розслідування зазначених обставин. Потім відповідний прокурор (не нижче обласного) на підставі матеріалів розслідування вирішує питання щодо приношення протесту для перегляду справи за нововиявленими обставинами або про відмовлення в цьому, про що повідомляє цивільного позивача [12, с. 44].

Крім цивільного позивача, у кримінальному процесі України бере участь і такий його суб'єкт, як цивільний відповідач.

Про залучення як цивільного відповідача слідчий, орган дізнання, суддя виносять вмотивовану постанову, а суд – ухвалу, що пред'являється цивільному відповідачеві або його представникові для ознайомлення під підпис. При цьому особі повинні бути роз'яснені права, надані законом цивільному відповідачеві, як учасникові кримінального процесу, що засвідчується особистим підписом або підписом його представника в протоколі [7, с. 54].

Представником цивільного відповідача можуть бути адвокати, а також близькі родичі, законні представники й інші особи, що зможуть гідно представляти і захищати інтереси особи в кримінальній справі. Представником юридичної особи, що притягнуто як цивільного відповідача, можуть бути і спеціально уповноважені ними на те особи, наприклад, юрисконсульт підприємства, організації.

Крім права мати свого представника, цивільний відповідач вправі:

- заперечувати проти пред'явленого позову;
- давати або не давати пояснення по пред'явленому позові;
- надавати докази і заявляти клопотання;
- після закінчення слідства – знайомитися з матеріалами справи, що стосуються цивільного позову, а по справах, по яких слідство не провадилось – після передачі обвинуваченого судові.

Цивільний відповідач (його представник) вправі брати участь у судовому розгляді, а також заявляти відводи, приносити скарги на дії дізнавача, слідчого, прокурора і суду.

Особа, як цивільний відповідач, зобов'язана знати, що органи, що ведуть розслідування по клопотанню цивільного позивача або зі своєї ініціативи, зобов'язані вжити заходи щодо забезпечення заявленого в справі або можливого в майбутньому цивільного позову, про що виносяться постанови. Такі ж міри вони зобов'язані прийняти по забезпеченню можливої конфіскації, якщо вона передбачена санкцією статті Кримінального кодексу.

Це означає, що на підставі постанови буде накладений арешт на внески, цінності й інше майно цивільного відповідача, де б такі не знаходилися. При цьому не підлягають опису й арештові предмети першої необхідності, використовувані особою, у якого проводиться опис, і членами його родини.

Перелік таких предметів наведений у додатку до Кримінального кодексу України. Зазначимо, що конфіскації, а значить опису й арешту, не підлягають предмети і майно, що належать засудженому (підозрюваному обвинувачуваному, цивільному відповідачеві) на правах особистої власності або, що є його часткою у загальній власності, необхідні як йому, так і особам, що знаходяться на його утриманні. У загальному вигляді до таких належать: жилий будинок з господарськими будівлями в сільській місцевості, носильні речі і предмети домашнього побуту, продукти харчування, паливо, одна домашня тварина, корм для худоби, не зібраний врожай, сільськогосподарський інвентар, знаряддя особистої, кустарної і ремісничої праці, пайові внески в кооперативні (крім ДСК) організації.

Майно, на яке накладений арешт, може бути вилучене або передане на збереження членам родини цивільного відповідача або представникам юридичної особи під розписку з попередженням про кримінальну відповідальність за ст. 388 КК України (за приховування майна, що підлягає конфіскації).

Накладення арешту на майно, його опис і передача на збереження повинні проводитись в присутності понятих, з передачею екземпляра протоколу й опису майна тій особі, у якої заарештоване майно, а також особі, якій воно передано на збереження [9, с. 27].

Після завершення по справі слідства про це повинно бути повідомлено цивільному відповідачеві або його представникові і роз'яснене їхнє право ознайомитися з матеріалами справи,

що стосуються цивільного позову, про що складається протокол. По письмовому або усному клопотанню цивільному відповідачеві (або його представникові) повинна бути надана така можливість. При цьому особа вправі робити виписки зі справи і заявляти клопотання про доповнення слідства по справі.

Оголошення про закінчення слідства і пред'явлення матеріалів кримінальної справи цивільному відповідачеві (його представнику) повинне бути оформлено протоколом.

У тих випадках, коли після ознайомлення з матеріалами справи по ньому проводяться додаткові слідчі дії, то у цивільного відповідача (або його представника) з'являється право на ознайомлення з отриманими додатковими матеріалами, що стосуються цивільного позову.

У судовому розгляді цивільний відповідач (його представник) користується рівними правами з обвинувачем, підсудним, захисником, потерпілим, цивільним позивачем у таких питаннях, як надання доказів, участь у дослідженні доказів і заяві клопотань.

У разі непокори розпорядженню головуючого, а також за порушення порядку під час судового засідання, цивільний відповідач несе адміністративну відповідальність у вигляді штрафу або адміністративного арешту до п'ятнадцяти діб (за прояв неповаги до суду) [7, с. 34].

Про день розгляду справи по скарзі в апеляційній інстанції цивільного відповідача вчасно повинні повідомити, він має право взяти в ньому участь.

Під час розгляду справи в касаційній інстанції цивільний відповідач, що бере участь у ньому, вправі заявляти відводи і клопотання, а також давати пояснення. Він вправі надавати судові нові або додаткові матеріали, якщо вони можуть мати значення для вирішення питання про зміну або скасування вироку.

У разі незгоди з ухвалою апеляційної інстанції, цивільний відповідач може порушити клопотання перед посадовою особою прокуратури або суду, не нижче обласного рівня (прокурором, його заступником, головою суду, його заступником), про внесення зауважень для перегляду вироку, що вже набув чинності (ухвали, постанови), вищестоящим судом у порядку нагляду.

І насамкінець зазначимо, що у разі наявності підстав для поновлення справи за нововиявленими обставинами, по яких судові рішення набуло чинності, цивільному відповідачеві слід звернутися із заявою (клопотанням) до прокурора, якому надане право провадження (особисто або через органи дізнання, слідчого) розслідування цих обставин, складання висновку і внесення відповідним прокурором протесту для скасування вироку [8, с. 23].

На цей час надзвичайно важливим є питання законодавчого врегулювання та модернізації «мертвородженої» ст. 1177 Цивільного Кодексу України, оскільки з моменту юридичної дії ЦК України ст. 1177 жодного разу не була застосована протягом 15 років у судовому провадженні за призначенням (для відшкодування шкоди, яка заподіяна злочином). Тож, такі статті, які не реалізуються за змістом, а за правилами є найкориснішими для захисту прав, свобод та інтересів людини, яка потерпіла від злочину, є «мертвороджені» та ніколи у судовому провадженні «не працювали та не воскресали». Є історичний виняток, така шкода, яка заподіяна правоохоронцями стосовно С. Зайцевої, що незаконно перебувала у місцях позбавлення волі за злочин, який не вчиняла, та ще й захворіла в СІЗО на туберкульоз. А після її смерті діти-сироти одержали від правоохоронців держави відшкодування шкоди обсягом 2 млн грн [13]. Це право гарантоване ст. 56 Конституції щодо відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними діями, рішеннями, чи бездіяльністю органів дізнання, досудового слідства, прокуратури або суду згідно зі ст. 1176 ЦК України.

Аналіз позовних заяв та рішень на них у судах першої та інших судово-контрольних інстанцій пов'язані із казуальним тлумаченням змісту ст. 1177 ЦК. Вони у загальних рисах свідчать про відсутність начебто механізму реалізації цивільно-правової норми аналізованої статті. Для юристів проблематичною реалізацією аналізованої статті починається з її юридичного обґрунтування, якими є: 1) наявність обвинувального вироку суду, що набув юридичної дії, а шкода, яка заподіяна злочином, залишається невідшкодованою; 2) істотність, тяжкість, чи особлива тяжкість заподіяної шкоди для потерпілої особи, де сама шкода повинна бути матеріальною, тобто майновою чи фізичною, відшкодування якої потребує великих матеріальних, майнових витрат; 3) винність боржника, який вчинив кримінальне правопорушення; 4) платоспроможність боржника щодо відшкодування шкоди, яка заподіяна кримінальним правопорушенням; 5) добровільність відшкодування заподіяної шкоди суб'єктом кримінального правопорушення; 6) державна примусовість щодо відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди; 7) арешт майна злочинця-боржника у забезпечення примусового відшкодування шкоди, яка заподіяна кримінальним правопорушенням; 8) можливість бюджетного відшкодування заподіяної

кримінальним правопорушенням шкоди, яка вчинена невідомими особами або неплатоспроможними боржниками, встановленими та засудженими особами – злочинцями.

Аналізуючи зміст ч. 1 та ч. 2 ст. 1177 ЦК щодо відшкодування (компенсації) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення, треба з'ясувати принципи такого відшкодування: 1) поєднання добровільності та примусовості відшкодування шкоди, яка заподіяна кримінальним правопорушенням; 2) відшкодування за рахунок державного чи місцевого бюджетів. Це реальні та відомі принципи й фінансові джерела.

Нами пропонуються такі принципи відшкодування досліджуваної шкоди:

1) арешт та конфіскація злочинно здобутого, як реальне матеріальне джерело відшкодування наслідків кримінального правопорушення;

2) обов'язковими та добровільними страховими внесками, статутного капіталу та іншого майна юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців у процесі підприємництва та господарювання;

3) обов'язковим державним страхуванням життя, здоров'я та майна службовців правоохоронців від кримінальних посягань;

4) грошових відрахувань з громадських та виправних робіт засуджених;

5) цільового страхування фізичних осіб щодо повного відшкодування шкоди, заподіяного кримінальним правопорушенням.

Аналізуючи зміст ч. 1 ст. 1177 ЦК України [6], під шкодою розуміємо: 1) втрати майна або погіршення його стану за кількісними та якісними показниками, чи характеристиками після суспільно-небезпечного посягання винної особи (на житло, транспорт, засоби виробництва, бізнес, тощо); 2) безпосередньо фізичній особі, як біосоціальної істоті, завдається і фізична шкода: ушкодження її здоров'я (легкі, середньої тяжкості та тяжкі тілесні ушкодження); посягання на життя із заподіянням смерті, а також пошкодження її інтелектуального, психічного стану та працездатності, як наслідків кримінального правопорушення. Аналізована нами ст. 1177 ЦК містить норми, які не можуть бути нормами прямої дії, тому що вони прямо не встановлюють повноваження суб'єктів, а послідовно за вироком повинні застосовуватися судовий акт, спрямований на вирішення проблеми відшкодування шкоди, яка заподіяна кримінальним правопорушенням. Це рішення суду процесуально повинно визначати ступінь втрати матеріальної (фізичної та майнової), а також і моральної шкоди, яка, безсумнівно, може бути у певних пропорціях: повна, неповна, часткова тощо, яка здебільшого відшкодовується майновим шляхом.

Якщо шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, то згідно з ч. 2 ст. 1177 ЦК вона начебто компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та порядку, передбачених законом. Відповідно до статистики застосувань ст. 1177 ЦК позитивно вирішених рішень немає, а значить, і стаття наявна в кодексі, як «мертворождена», і в постановках Верховного суду України не розтлумачена для застосування.

Насамкінець пропонуємо спрощену форму відшкодування шкоди, яка заподіяна кримінальним правопорушенням, потерпілій стороні. На наш погляд, в разі відсутності позову з боку потерпілої сторони на момент винесення вироку суду, судді залежно від ступеня тяжкості вчиненого суспільно-небезпечного діяння та тяжких наслідків, зобов'язані призначати відшкодування шкоди в конкретному грошовому еквіваленті. Пропонуємо обов'язковість для суду відшкодування шкоди здійснювати за двома критеріями: ступенем тяжкості злочину (ст. 12 КК) та тяжкістю заподіяння тілесних ушкоджень:

1) злочинна шкода за легкі тілесні ушкодження та кримінальне правопорушення невеликої тяжкості відшкодовуються від 500 до 1 000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян;

2) шкода за вчинення злочину середньої тяжкості та середньої тяжкості тілесні ушкодження відшкодовуються судом у розмірі від 2 000 до 5 000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян;

3) шкода за вчинення злочину великої тяжкості та за тяжкі тілесні ушкодження відшкодовується судом у розмірі від 8 000 до 15 000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян;

4) шкода за вчинення особливо тяжкого злочину та спричинення тяжких тілесних ушкоджень або смерть потерпілої особи відшкодовуються судом потерпілій стороні від 16 000 до 125 000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Вважаємо, що такий безпозовний захист потерпілої особи в суді є виправданим захистом від злочинного посягання з відшкодуванням реально заподіяної шкоди.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Київ : Еспада. 2016 р. 56 с.
2. Яблонська Т. Збірник міжнародно-правових актів ООН. Київ, 2011. 652 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Офіційне видання. Київ : ДП «Укрправінформ», 2012. 328 с.
4. Азаров Д. С., Гришук В. К., Савченко А. В. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
5. Цивільний процес України : підр. для студентів юрид. спец. вищих навч. закладів; за ред. С. Я. Фурси. Серія : Процесуальні науки. Київ : Видавець Фурса С.Я., 2009. 848 с.
6. Цивільний кодекс України : прийнятий 16 січ. 2003 р. (із змін. та допов.). *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 461.
7. Томіленко П. Цивільний позов прокурора впорядку захист інтересів держави у кримінальному провадженні. URL: <http://www.chasopysnapu.gr.gov.ua/chasopys/ua/pdf/3-2015/tomilenko.pdf>
8. Дубець Р. І. Цивільний позов у кримінальному процесі як спосіб утвердження і забезпечення конституційних прав людини. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. Київ, 2002. Вип. 16. С. 336–342.
9. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (загальна частина) / заг. ред. О. Ю. Хаблю, О. С. Степанов, М. П. Климчук, Д. П. Письменний, К.Г. Горелкіна та ін. Київ, 2012. 398 с.
10. Парамонов В. В. Криміналістична методика розслідування злочинів. Москва, 2015. 774 с.
11. Азаров Ю. І. Кримінально-процесуальне право України : [навч. посіб.] / Азаров Ю. І., Заїка С. О., Фатхутдінов В. Г. К.: Кутеп, 2008. 430 с.
12. Про затвердження Порядку обчислення розміру фактичних витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння та зарахування стягнених з винних осіб коштів до відповідного бюджету і їх використання : Постанова Кабінету Міністрів України № 545. від 16 лип. 1993 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/545-93-%D0%BF>
13. Леонов І. Два мільйони за матір... Україна молода. 24.01.2008. № 15. URL:<http://umoloda.kiev.ua/number/1089/165/38987/>

Фесюк Степан Валентинович
Шевельова Олександра Олександрівна
Лушан Ігор Русланович

Науковий керівник – Король Михайло Олексійович
старший викладач кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права

*(Національна академія Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)*

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В СВІТЛІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ ПІД ЧАС ТРАНСКОРДОННИХ ПРОЦЕСІВ

Актуальність обраної теми визначається необхідністю дотримання інтересів національної безпеки України в умовах транскордонних вимірів. Проблема безпеки набула на початку ХХІ ст. універсального вигляду. Значно збільшується пересування незаконних мігрантів, контрабанди товарів і вантажів, переміщення зброї, вибухових речовин та наркотичних засобів, а також ввезення екологічно небезпечних відходів виробництва. Періодично активізується діяльність злочинних та екстремістських угруповань у прикордонних районах України, що потребує адекватної реакції відповідних органів державної влади. Тому необхідною передумовою належного захисту національних інтересів України, забезпечення прав людини та протидії сучасним викликам і загрозам є створення та ефективне функціонування системи державного управління у сфері безпеки державного кордону. У цій системі велику роль відіграє Державна прикордонна служба України, основним завданням якої є захист державного кордону України. Європейський досвід забезпечення безпеки державного кордону покладено в основу Стратегії розвитку Державної прикордонної служби України. Цим документом визначено концептуальні підвалини державно-управлінської діяльності, що спрямовані на забезпечення безпеки державного кордону, як складової національної безпеки України загалом та прав людини зокрема.

Мета проєкту – дослідити рівень дотримання та гарантування прав особи під час забезпечення безпеки державного кордону у світлі сучасних транскордонних процесів.

Для досягнення мети було поставлено такі завдання:

- розкрити зміст безпеки державного кордону;
- дослідити вплив на безпеку державного кордону сучасних транскордонних процесів;
- з'ясувати ступінь забезпечення прав людини під час гарантування безпеки державного кордону у світлі транскордонних процесів;
- показати особливості роботи держави по зміцненню контролю над своїми кордонами.

Об'єктом дослідження є – права людини в прикордонній сфері, національна безпека, безпека державного кордону, захищеність кордонів України від злочинної діяльності.

Варто зазначити, що теоретичною основою наукової праці (проєкту) стали праці: О. Ананьїна, П. Андреаса, В. Богдановича, О. Бодрука, І. Грицяка, О. Гончаренка, В. Горбуліна, В. Зьолки, Р. Коена, В. Ліпкана, М. Литвина, О. Мельникова, Г. Почепцова, Ю. Римаренка, Е. Скакунова, Г. Ситник, В. Шамрая, П. Шишоліна.

Розділ 1 **ПОНЯТТЯ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ**

1.1. Безпека державного кордону як складова національної безпеки

Проблематика безпеки державних кордонів донедавна рідко була об'єктом систематичного дослідження. Винятком певною мірою можна вважати політико-географічні дослідження в руслі «теорії природних кордонів». В її рамках кордони розглядалися як оборонні рубежі проти зовнішньої агресії. З цієї позиції ставилося питання про доцільність їх проведення по великих природних перешкодах (горах, пустелях, річках), а також кордонів етнічного розселення різних груп [1, с. 302]. Однак після 1945 р. у зв'язку із закріпленням у міжнародному праві принципів непорушності і недоторканності кордонів і крахом колоніальної системи питання про проведення «зручних» рубежів

великою мірою втратило свою актуальність.

У рамках функціоналізму пов'язані з кордонами проблеми безпеки розглядалися географами крізь призму насамперед «бар'єрності», тобто здатності кордону служити ефективним кордоном проти нелегальних і небажаних транскордонних потоків, або контактності, тобто її проникності для потоків бажаних. У міру розвитку інтеграційних процесів в Європі поширення одержали «нігілістичні» погляди на межі, носії яких вважали бар'єри непотрібними, що заважають нормальним транскордонним сполученням і розвитку прикордонних районів. Деякі економісти, бажаючи з'ясувати збиток від кордонів для транскордонної економіки, намагалися розрахувати «еквівалент дистанції» – відстань, яку транскордонні потоки могли б подолати за час, що витрачається на проходження прикордонного контролю.

В Україні діяльності органів охорони державного кордону України в системі забезпечення національної безпеки приділяється велика увага. Діяльність Державної прикордонної служби України розглядається з позицій суб'єкта забезпечення національної безпеки, повноваження якого спрямовані на забезпечення конституційних прав та свобод людини на державному кордоні. До таких прав, передусім, належать: право на життя, право на гідність, право на свободу та особисту недоторканність (ст.ст. 27, 28, 29 КУ). Саме у ст. 3 Конституції України закріплене положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Україна закріпила виконання цього принципу, як принцип практичної діяльності нашої держави, усіх створених нею державних інститутів, до яких відносяться і органи охорони державного кордону України [2]. Національна безпека – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [3].

На Державну прикордонну службу України покладена спеціальна функція забезпечення національної безпеки, що цілком зорієнтована на забезпечення окремого виду безпеки. Надійно охоронювані кордони є необхідною умовою, виконання якої необхідно для забезпечення безпеки загалом, оскільки «кордон – не лише лінія на географічній мапі, це складна система, яка охоплює майже всі складові національної безпеки: політичні, економічні, культурогічні та інші».

Національна безпека – це стан країни, за якого система державно-правових і суспільних гарантій забезпечує реалізацію суверенітету, конституційного ладу та територіальної цілісності держави, всебічний розвиток і захист інтересів всього населення країни, джерел його духовного і матеріального добробуту без будь-якої дискримінації від можливих внутрішніх і зовнішніх загроз шляхом досягнення національних потреб та інтересів і погодження їх із загальнолюдськими потребами й інтересами у межах основних принципів та загальновизнаних норм міжнародного права [3].

Національна безпека – поняття ширше і глибше, ніж безпека державна. Бо життя країни не зводиться до діяльності однієї лише держави. Держава – це своєрідний владний каркас, що забезпечує організованість, упорядкування життя суспільства, але не поглинає його. Існує багато сфер, втручатися в які не тільки не бажано, але й протипоказано. Все це є об'єктом національної безпеки, потребує підтримки на рівні усвідомлених національних інтересів.

Забезпечення національної безпеки починається з визначення національних інтересів і на їх основі з урахуванням конкретно - історичних, внутрішніх обставин і зовнішніх чинників формуються політичні цілі та завдання України щодо її забезпечення.

Одним з таких національних інтересів відзначають забезпечення територіальної цілісності, державного суверенітету та недоторканості кордонів.

Національна безпека є складним багатоаспектним поняттям і включає такі види безпеки: політичну, економічну, воєнну, державну, інформаційну, науково-технологічну, екологічну, епідемічну, безпеку культурного розвитку нації та інші види безпеки (фінансову, пожежну, продовольчу, безпеку торгівлі тощо).

На нашу думку, безпека державного кордону України також належить до елементів національної безпеки як самостійне поняття. Можна заперечувати, що це поняття збігається з поняттям «військова безпека», але це буде не правильно, оскільки вона не тотожна військовій.

Аналізуючи ситуацію на державному кордоні, ми бачимо, що загрози там існують практично постійно. Загрози ж в військовій сфері виникають здебільшого тільки під час загострення взаємовідносин між державами. Вже одне це говорить про неможливість ототожнення цих понять. Неможливо цього робити через реально наявні розбіжності в суті та змісті загроз у цих сферах й поготів [4, с. 165].

У будь-якій цивілізованій країні політика забезпечення національної безпеки у всіх сферах, в тому числі прикордонній та військовій, включає здійснювану за спільним задумом діяльність, яка

спрямована на виявлення, попередження та нейтралізацію всіх видів загроз. Розвиток держави та суспільства в наш час може бути забезпечений тільки за допомогою надійного захисту, в тому числі із застосуванням засобів збройної боротьби, їх корінних інтересів від будь-яких зовнішніх чи внутрішніх впливів, що проявляються насамперед у прикордонній та військовій сферах.

Отже, такі ключові поняття, як «захист», «нейтралізація зовнішніх та внутрішніх загроз», є по суті основою забезпечення національної безпеки держави в прикордонній галузі, розкривають напрямки, зміст діяльності та завдання органів охорони державного кордону України.

Відмічається, що більшість загроз на державному кордоні пов'язані між собою і здебільшого зумовлюють одна одну. Тому локальні нейтралізаційні заходи, що проводяться в окремих сферах безпеки державного кордону, не дають відчутних результатів. Наприклад, зростання неконтрольованої нелегальної міграції призвело до криміналізації суспільства в прикордонних районах, до збільшення витрат Державної прикордонної служби України на боротьбу з неконтрольованими міграційними процесами, і через це до зменшення витрат на розбудову державного кордону [5, с. 15].

Така безпека досягається організацією та здійсненням постійного надійного захисту та охорони державного кордону, територіальних вод, виключної (морської) економічної зони країни органами охорони державного кордону України за участю всіх державних органів виконавчої влади, що здійснюють діяльність на кордоні та в прикордонних районах.

Отже, безпеку державного кордону необхідно розглядати як невід'ємну складову національної безпеки. Вона досягається через політичні, організаційно-правові, економічні, військові, розвідувальні, оперативно-технічні, екологічні, санітарні, карантинні та інші заходи, що здійснюються шляхом реалізації державної політики у сфері прикордонної безпеки. На нашу думку, побудова системи безпеки державного кордону держави має базуватися на вивченні характеру сучасних загроз, обумовлених геополітичним положенням України, аналізі ризиків, низки певних чинників, що постійно впливають на їхню динаміку та залежать від рівня соціально-економічного розвитку держави. Також система безпеки державного кордону повинна бути адаптивною до динаміки змін загроз та масштабності їх впливу. Мета побудови системи безпеки державного кордону спрямована на перетворення державного кордону з лінії розмежування державних інтересів на рубіж взаємовигідного міждержавного співробітництва, гаранта міжнародної безпеки в регіоні.

1.2. Сучасний стан правового регулювання у сфері забезпечення безпеки державного кордону

З метою визначення основних засад і напрямів державної політики у сфері інтегрованого управління кордонами стало схвалення розпорядженням Кабінету Міністрів Концепції інтегрованого управління кордонами [6], та затвердження Плану заходів щодо її реалізації розпорядженням Кабінету Міністрів України [7].

Сучасні тенденції економічної глобалізації крізь призму небезпеки тероризму та організованої злочинності, стрімкого зростання потоків нелегальної міграції, поширення нелегального переміщення наркотичних речовин та торгівля зброєю визначають потребу в превентивних заходах й ефективній охороні кордонів, а також регуляторній політиці національних урядів. На сьогодні це стало питанням політичного пріоритету як в Європейському Союзі, так і у всьому світі [8, с. 4].

Із середини 1990-х років XX століття в Європейському Союзі появився термін «інтегрований прикордонний менеджмент» і на сьогодні він є ключовою складовою численних проєктів, пов'язаних з реформами як у галузі безпеки, так і в економічній сфері. Філософія цього поняття багатовекторна – вона залежить від регіональних особливостей. Що стосується України, то з огляду на необхідність реформування її сектора безпеки інтегрований прикордонний менеджмент є концептуальною та стратегічною потребою.

На сучасному етапі інтегроване управління кордонами в межах Європейського Союзу будується на основі Лісабонської угоди, Стокгольмської програми та Стратегії внутрішньої безпеки. Розвиваючи програми, які прийняті для Європейського Союзу, були також розроблені інструменти для надання міжнародної технічної допомоги: PHARE і TACIS – програми для країн Центральної та Східної Європи, CARDS – для Західнобалканського регіону [9, с. 47].

Інтегроване управління кордонами передбачає: координацію діяльності компетентних державних органів із забезпечення безпеки і відкритості державного кордону; забезпечення охорони державного кордону, пропуску в установленому порядку через державний кордон осіб, транспортних

засобів і товарів, провадження інформаційної та оперативно-розшукової діяльності, проведення аналізу ризиків та здійснення запобіжних заходів; провадження суб'єктами інтегрованого управління кордонами діяльності із запобігання, виявлення, розкриття (розслідування) транскордонних злочинів; створення чотирирівневої системи контролю за в'їздом та перебуванням в Україні іноземців та осіб без громадянства; забезпечення міжнародного, прикордонного та міжвідомчого співробітництва.

Відповідно до Плану заходів щодо реалізації Концепції інтегрованого управління кордонами, з метою покращення управління в прикордонній сфері, слід забезпечити співробітництво під час здійснення контролю осіб, транспортних засобів і товарів, що переміщуються через спільний державний кордон; створення спільних із суміжними державами контактних (консультаційних) пунктів на державному кордоні; підвищення ефективності діяльності суб'єктів інтегрованого управління кордонами із забезпечення дотримання прав і свобод людини та протидії корупції під час виконання покладених на них функцій [7].

Зважаючи на положення Концепції інтегрованого управління кордонами та Плану заходів щодо її реалізації, можемо констатувати, що на протигагу ситуації в Європейському Союзі інтегроване управління кордонами в Україні переважно має справу з ефективністю прикордонного регіонального співробітництва на національно-державному рівні.

Отже, впровадження концепції інтегрованого управління кордонами дасть змогу усім суб'єктам права, які беруть участь в охороні державного кордону, створити підґрунтя для формування прикордонної безпеки, ефективних управлінських механізмів із протидії тероризму й організованій злочинності, незаконній міграції й нелегальному перевезенню наркотичних речовин, торгівлі зброєю тощо. Повернення до фрагментарних підходів у прикордонній охороні призведе до ризику не тільки у сфері безпеки державного кордону, але й в інших сферах життєдіяльності будь-якої держави. Завдання країни у сфері охорони та захисту державного кордону на сучасному етапі державотворення полягає в тому, щоб з урахуванням сучасних потреб розробити правові рішення, які могли б бути використані під час захисту інтересів України в прикордонному просторі.

Розділ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ТРАНСКОРДОННИХ ПРОЦЕСІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА СИСТЕМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У СВІТЛІ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

2.1. Нелегальна міграція та її вплив на забезпечення прав людини

Прийнятий 22 вересня 2011 року Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» в пункті 14 статті 1 визначає, хто такі нелегальні мігранти в Україні. До них належать:

- іноземець або особа без громадянства, які перетнули державний кордон поза пунктами пропуску або в пунктах пропуску, але з уникненням прикордонного контролю і невідкладно не звернулися із заявою про надання статусу біженця чи отримання притулку в Україні;
- іноземець або особа без громадянства, які законно прибули в Україну, але після закінчення визначеного їм терміну перебування втратили підстави для подальшого перебування та ухиляються від виїзду з України [10].

Серед факторів нелегальної міграції дослідники виділяють такі:

- економічне відставання країн «постачальників» нелегальних мігрантів від країн «споживачів»;
- потреба роботодавців у дешевій робочій силі;
- спроба нелегального мігранта уникнути кримінальної відповідальності, до якої він має бути притягнутий на території тієї країни, громадянином якої він є (особливо при використанні фальшивих документів, що засвідчують особу).

Європейські держави, опираючись на свій суверенітет, проводять відмінність між особами, які мають необхідні документи для перетину кордонів, і тими, хто їх не має. Ці дві категорії відомі як «регулярні» або «нерегулярні» мігранти, або «легальні» і «нелегальні» мігранти.

Міжнародне та регіональне право, що застосовується в європейських державах, зобов'язує ці держави проводити деякі відмінності, які виходять за рамки зобов'язання мати необхідні «документи» для в'їзду в одну з європейських країн. Держави зобов'язані утримуватися від повернення осіб в країну, де їм загрожує ризик переслідування, а також нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання, включаючи катування, навіть якщо вони знаходяться в нерегулярній міграційній ситуації. Саме серед цієї категорії осіб, найчастіше трапляються особи, які

потребують міжнародного захисту.

Україна є країною – донором робочої сили для держав Європейського Союзу. Лише невелика частина трудових мігрантів стають легальними трудовими мігрантами в країнах-реципієнтах. Більшість з них займається незареєстрованою діяльністю, тобто є нелегальними трудовими мігрантами.

З погляду кількості, нелегальні мігранти намагаються перетнути кордон поодиночці або групами. Груповий спосіб більш поширений. Точками перетину вибирають офіційні пункти пропуску через державний кордон або місця поза ними.

У пунктах пропуску кордон намагаються перетнути за фальшивими документами чи приховано, замасковано, наприклад за допомогою пособників. Прихованим способом намагаються проїхати в просторі над стелею в автобусах і залізничних вагонах.

На сьогодні в нашій країні актуальним питанням є боротьба з незаконною міграцією фізичних осіб, оскільки це явище завдає найбільшої шкоди економіці держави. Здебільшого незаконну міграцію пов'язують з працевлаштуванням наших громадян на території іншої країни. Низький рівень оплати праці, безробіття штовхають людей на пошук роботи за кордоном.

Державна прикордонна служба України, Служба безпеки України, Державна міграційна служба України намагаються ліквідувати канали нелегальної міграції, попередити та запобігти це явище. Вони діють у межах своєї компетенції та на підставі чинного законодавства України. Але особливість проблеми полягає в тому, що нелегальна міграція втратила спонтанний характер.

На сьогодні вирішення проблеми нелегальної міграції має розпочатися з прийняття більш досконалого законодавства у цій сфері. Крім того, необхідно підвищити рівень життя в країні, створити умови праці та оплати, які будуть не гірше умов, що існують в Європейських країнах.

Тільки при чіткому виконанні вимог законодавства України про міграцію та постійній увазі держави до цієї проблеми Україна подолає нелегальну міграцію і позбудеться великих збитків у галузі економіки, які має сьогодні.

2.2. Торгівля людьми як один з видів транскордонних злочинів

Окрема частина українських мігрантів є жертвами злочинних угруповань, що займаються торгівлею людьми, і зайнята протиправною діяльністю не з власної волі.

Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (відомий як «Палермський протокол») (Україна ратифікувала Палермський протокол 21 травня 2004 р.) [11].

Торгівля людьми є однією з найжорстокіших форм порушення основних прав і свобод людини. Незалежно від виду експлуатаційної мети, торгівля людьми має тяжкі, а часом фатальні наслідки для постраждалих осіб. Злочин торгівлі людьми постійно еволюціонує услід за прагненнями злочинців отримати щонайвищі прибутки від експлуатації постраждалих та протистояти зусиллям правоохоронних органів з протидії їхній злочинній діяльності.

Останніми роками в Україні спостерігається негативна тенденція – з країни походження постраждалих від торгівлі людьми, коли громадян України обманним шляхом вивозять закордон з метою експлуатації, наша країна дедалі більше перетворюється на країну призначення для торгівлі людьми. Все частіше громадяни інших держав стають постраждалими від різних форм експлуатації в Україні: сексуальної експлуатації, включно з примусовою проституцією та порнографією, трудової експлуатації у сільському господарстві, будівництві, секторі обслуговування, від примусового жебрацтва та вилучення органів. Постраждалими стають чоловіки, жінки та діти, незалежно від віку, країни походження та рівня соціального добробуту.

Торгівля людьми є високоприбутковим економічним злочином. Чинниками, що зумовлюють торгівлю людьми, є одночасне поєднання трьох ключових елементів: 1) у країнах походження існує постійна пропозиція майбутніх об'єктів експлуатації; 2) у країнах призначення зростає попит на послуги постраждалих осіб; 3) організовані злочинні мережі контролюють ці два чинники.

Торгівля людьми означає здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передача, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу (ст. 149 Кримінального кодексу України) [12].

Торгівлю людьми дуже часто плутають з іншими явищами (зокрема з незаконним ввезенням мігрантів). Наведена табл. 1 характеризує різницю між цими поняттями.

Відмежування торгівлі людьми від незаконного ввозу мігрантів

<i>Мета перевезення</i>	Сексуальна або трудова експлуатація особи з метою отримання вигоди	Перевезення з метою отримання винагороди
<i>Характер та якість згоди</i>	Згода на перевезення може бути наявною, але надана згода стає недійсною, якщо було застосовано силу, примус, обман, шахрайство	Згода на перевезення очевидна
<i>Характер відносин між особою та злочинцем</i>	<u>Постраждала–Експлуататор</u> Відносини, які тривають після перевезення)	<u>Покупець – Постачальник</u> Короткострокові відносини, що завершуються після переміщення
<i>Елемент вигоди</i>	Основним джерелом прибутку є експлуатація особи	Єдиним джерелом прибутку є переміщення особи
<i>Насилля та залякування</i>	Характерні для торгівлі людьми та необхідні для утримання жертви в ситуації експлуатації	Можливі під час перевезення
<i>Незалежність та свобода</i>	Серйозно порушується	Переважає не порушується, за винятком та в межах, необхідних для успішного переміщення

Міжнародне визначення незаконного ввезення мігрантів міститься у другому додатковому Протоколі проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Стаття 3 Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря: «Незаконний ввіз мігрантів» означає забезпечення з метою одержання, прямо або посередньо, будь-якої фінансової або іншої матеріальної вигоди, незаконного в'їзду до будь-якої держави-учасниці будь-якої особи, яка не є її громадянином або не проживає постійно на її території.

Різниця між цими двома Протоколами полягає у тому, проти кого вчиняється злочин: протокол про торгівлю людьми визначає дії, які становлять злочин проти особи, тичасом як протокол про незаконний ввіз мігрантів визначає дії, які становлять порушення проти держави.

Визначення, яке міститься в статті 3 Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів, має низку ключових елементів, які повинні бути наявними для порушення положень цієї Статті:

- переміщення — необхідний перетин міжнародного кордону;
- незаконність — здійснення перетину кордону має бути нелегальне;
- вигода — здійснення незаконного в'їзду має відбуватися за винагороду.

Ст. 1 та ст. 14 ЗУ «Про протидію торгівлі людьми» 2011 р.: особа, яка постраждала від торгівлі людьми – будь-яка фізична особа, яка стала об'єктом торгівлі людьми і визнана такою відповідно до положень цього Закону [13].

Особа, яка постраждала від торгівлі людьми, має право звернутись до місцевої державної адміністрації із заявою про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та до органів внутрішніх справ щодо захисту прав і свобод.

Статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, надаватиметься на строк до двох років з можливістю продовження ще на один рік за умови існування обґрунтованих підстав вважати, що життю, фізичному чи психічному здоров'ю або свободі та недоторканності особи у разі повернення до країни походження загрожуватиме небезпека.

Особа, затримана органами охорони державного кордону, може бути водночас шукачем притулку, біженцем, особою, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, та постраждалим від торгівлі людьми.

Забороняється поміщення в місця тримання особи, яка звернулась для встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми (крім обумовлених законом випадків).

Забороняється видворення такої особи до встановлення її статусу.

Примусове видворення осіб, які постраждали від торгівлі людьми, є серйозним порушенням

міжнародних норм у сфері захисту прав та свобод людини, тому що є покаранням, що не повинно застосуватися до жертв насильницьких злочинів. Примусове повернення на батьківщину, де відбувалося вербування постраждалої особи, може становити загрозу її життю та здоров'ю внаслідок переслідування з боку злочинців. Є непоодинокі свідчення про те, що постраждали від торгівлі людьми після повернення піддавалися переслідуванням з боку торговців людьми через їхню співпрацю з правоохоронними органами в Україні або через неможливість звільнитися з боргової кабали, штучно створеної злочинцями під час їхнього вербування та перевезення з метою подальшої експлуатації. У випадках, коли особа мусульманського віросповідання піддавалася в Україні сексуальній експлуатації, її повернення до країни походження може становити реальну загрозу її життю через покарання з боку родини або громади, за законами шаріату. Також повернення постраждалих до країн походження може загрожувати їм повторним втягненням до злочинних мереж торговлі людьми.

2.3. Контрабанда та основні способи її здійснення на сучасному етапі

Прикордонники, для того щоб недопустити через кордони контрабанду, використовують технічні засоби. Незважаючи на застосування більш досконалих технічних засобів прикордонного контролю, досягнення сил правопорядку залишаються скромними. Це пояснюється не тільки зростаючим професіоналізмом порушників закону, але й інтенсивністю потоків, що проходять через кордони. Заради уникнення затримок повідомлення прикордонники та митники змушені перевіряти основну частину (в західних країнах – більше 90 %) людей та вантажів менш ретельно, ніж це потрібно для повноцінного контролю. Вірогідність затримання наркотиків і інших видів контрабанди на кордонах з інтенсивним транскордонним потоком мінімальна. Ось чому контрабандисти воліють ввозити нелегальні товари, особливо великі партії, не в обхід пунктів пропуску (що збільшує час і витрати і загрожує практично неминучим арештом при виявленні), а через них.

З позиції прикордонної політики гостро стоїть дилема між пріоритетами забезпечення безпеки та створенням сприятливих умов для транскордонного сполучення. З одного боку, ефективність контролю і виявлення наркотиків, зброї, терористів і жертв торгівлі людьми можна підвищити за рахунок ретельного і тривалого догляду людей і вантажів, з іншого – подібні заходи призводять до зниження доходів від туризму, міжнародної торгівлі, використання дешевої робочої сили.

Особливу роль відіграє етичний аспект проблеми: серед людей, що перетинають державні кордони, частка небезпечних злочинців становить менше 1 %, адміністративних порушників – лічені відсотки. Якщо піти на різке посилювання прикордонного режиму, то жертвами таких заходів стануть більшість ні в чому не винних мандрівників.

Теза про те, що межа повинна бути проникною для законослухняних людей і непроникною для порушників, банальна. Вона проголошена прикордонними службами різних держав – від Росії і США до Непалу. У конкретних ситуаціях все відбувається навпаки: від обмежень страждають законослухняні люди, а переконані порушники прекрасно користуються вадами систем прикордонного та митного контролю.

Можливо, це протиріччя в перспективі вдасться частково вирішити за рахунок використання на кордоні новітніх технічних засобів. Набір таких засобів постійно поповнюється: в цей час він включає в себе безпілотні літальні апарати, системи супутникового спостереження, інфрачервоні і сейсмічні датчики, теплові сенсори, скануючі пристрої, газоаналізatori. Ці технології забезпечують ефективний контроль над транскордонними потоками навіть в умовах терористичної загрози і дозволяють зберегти високу пропускну здатність кордону. На впровадження подібних засобів зроблена ставка в країнах ЄС. Аналогічна тенденція помітна і в США, де після терактів 2001 р. для охорони рубежів із сусідніми країнами була розроблена концепція «інтелектуального кордону» (smart border) [14, с. 134].

Але технічні засоби не панацея. Американсько-мексиканська межа насичена подібними пристроями з 1970-х років, але залишається однією з найбільш криміналізованих у світі. Щоб уникнути паралічу транскордонного повідомлення, доводиться, як і раніше, вдаватися до перевірки невеликої частини потоків на основі або довільного вибору, або підозр.

При цьому частина контрабандистів використовує витончені прийоми приховування нелегального вантажу, що ще більше ускладнює завдання правоохоронним органам, навіть оснащеним сучасним устаткуванням. Теоретично ситуацію може виправити поява принципово нових пристроїв з набагато більшими ефективністю і швидкістю. Але це – справа неблизького майбутнього.

На тлі інтенсифікації транскордонних потоків посилення прикордонного контролю створює

проблему розвивається по спіралі протистояння між контролюючими кордон державними структурами і порушниками. Таке протистояння починається з посилення державою заходів прикордонного та митного контролю у відповідь на активність наркоторговців, інших контрабандистів та нелегальних мігрантів. Ці заходи здатні відлякати частину потенційних порушників, але іншій частині вдається пристосуватися до нових умов. Злочинці навіть отримують додаткові стимули для своєї діяльності: держава «звільняє» поле від конкурентів. Крім того, зважаючи підвищеного ризику зростає вартість перекиду контрабанди. Прибуток, виручений від продажу наркотиків (що перевищує 1 000 %), інших предметів контрабанди або поставок нелегальної робочої сили, перебиває, в очах порушників закону, ризик або додаткові витрати на подолання прикордонного контролю.

Служби, які охороняють кордон, і транскордонні злочинці, перебуваючи в конфронтації, перебувають одночасно в складній і двозначній взаємозалежності. Порушники закону отримують прибуток через закритість кордону, а державні структури розростаються і отримують додаткову допомогу через збільшення кількості порушень [15]. Ескалація цього зв'язку йде по спіралі, але перелому на користь правоохоронних органів не відбувається.

Суб'єктивний фактор відіграє помітну роль у визначенні режиму застосування заходів контролю над транскордонними потоками. Прикордонні та митні служби інтуїтивно прагнуть виявляти потенційно підозрілих (за зовнішніми ознаками та поведінкою) людей. Зі свого боку, контрабандисти і порушники намагаються створити про себе сприятливе психологічне враження. Для перевезення наркотиків і заборонених товарів використовуються люди, які належать до «не викликає підозри» категорій: інваліди, діти, священники. Розігрується своєрідна складна партія. Однак аналіз її неписаних правил заслуговує спеціального дослідження.

ВИСНОВКИ

Отже, гарантування прав особи під час забезпечення безпеки державного кордону України з огляду на транскордонні процеси є невід'ємною складовою частиною державної системи забезпечення національної безпеки України. Державна прикордонна служба України визнана координаційним органом діяльності правоохоронних органів держави із захисту державного кордону.

Охорона державного кордону є невід'ємною складовою частиною загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки України, її суверенітету і територіальної цілісності. На сьогодні однією із загроз у сфері прикордонної безпеки залишається незаконна міграція.

Основними групами загроз незаконної міграції можна вважати:

- додаткові бюджетні витрати на утримання, обслуговування, ідентифікацію, депортацію незаконних мігрантів, зокрема й повернутих з країн ЄС;
- необхідність функціонування центрів тимчасового перебування незаконних мігрантів та біженців та витрати, які виникатимуть у зв'язку з необхідністю реформування органів державного управління та розширення структур, які займатимуться управлінням міграційними процесами;
- зайнятість незаконних мігрантів у тіньовому секторі економіки України (за даними МОМ, частка незаконних мігрантів серед зайнятих у тіньовій економіці України становить 75 %);
- ускладнення етнічного та конфесійного складу населення України;
- проблеми інтеграції біженців та іноземних іммігрантів в українське суспільство, їх етнокультурної асиміляції;
- збільшення етнічної злочинності та соціального напруження в регіонах компактного проживання вихідців з країн міграційного ризику;
- проблеми для організації державного управління, які створюються впливовими злочинними групами, масовим перебуванням у країні великої кількості негромадян країни;
- вірогідність переховування членами етнічних діаспор осіб, які загрожують національній безпеці;
- формування негативного міжнародного іміджу України внаслідок недосконалих механізмів протидії незаконним міграційним процесам.

Сучасна торгівля людьми має транснаціональний характер – вона охоплює всі регіони та більшість країн світу. Зростають масштаби торгівлі людьми всередині країн.

Отже, перед суб'єктами інтегрованого управління кордонами залишається нагальним питання розвитку сучасної та ефективної системи управління міграційними процесами з метою забезпечення прикордонної безпеки. Недооцінка масштабів та наслідків неконтрольованих міграційних процесів, злочинів у сфері торгівлі людьми та контрабанди, відсутність ефективних механізмів їх запобігання призводить до прямих економічних втрат у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Колосов В. А., Мироненко Н. С. Геополитика и политическая география : учебник. Москва : Аспект-Пресс, 2001. 479 с.
2. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. С. 5. Ст. 241.
4. Король М. О. Прикордонна безпека як складова національної безпеки України. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів України і військових формувань України* : матеріали наук.-практ. конф., Хмельницький, 2008. С. 164–166.
5. Шишолін П. А. Оцінка стану прикордонної безпеки України. *Наука і оборона*. 2003. № 4. С. 14–17.
6. Про схвалення Концепції інтегрованого управління кордонами : Розпорядження від 28 жовтня 2015 р. № 1149-р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 90. Ст. 3047.
7. План заходів щодо реалізації Концепції інтегрованого управління кордонами : затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5.01.2016 р. № 2-р. *Урядовий кур'єр*. 2016. № 24.
8. Горбулін В. П. Бачити європейську та євроатлантичну інтеграцію крізь призму громадської думки та поглядів експертів: вступна промова. *Актуальні пробл. реалізації Україною стратегіч. курсу на європ. та євроатлантич. інтеграцію: громад. думка та експертні оцінки* : матеріали наук.-практ. конф. Євроатлантикінформ: наук.-аналіт. бюл. Нац. центру з питань євроатлантич. інтеграції України. 2005. № 6. С. 4–9.
9. Мельников О. Інтегрований прикордонний менеджмент – європейська модель управління кордонами для України. *Вісник державної служби України*. 2008. № 3. С. 46–51.
10. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19–20. С. 833. Ст. 179.
11. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року.
12. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
13. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20.09.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19–20. С. 817. Ст. 173.
14. Бондаренко В. А., Василенко А. И., Дмитриев В. А., Кудияров В. А., Молчановский В. Ф., Тепечин В. И. Погранология: методологические вопросы : монография. Москва : МВИ ФПС России, 2001. 198 с.
15. Голунь С. В. Наркоторговля – вызов безопасности. *Стратегия России*. 2007. № 3. С. 43–49.

Зінчук Юлія Олександрівна
Руденко Марія Юріївна

Науковий керівник – Шумна Лариса Петрівна
завідувач кафедри теорії та історії
держави і права, конституційного права,
доктор юридичних наук, доцент

(Академія державної пенітенціарної служби)

*Там, де відкриваються бібліотеки,
закриваються в'язниці
Віктор Гюго*

НЕДИТЯЧА МОЛОДІСТЬ: ОСОБЛИВОСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Актуальність теми. Тема підліткової злочинності є найхвилюючою темою сьогодення, адже кожний 30-й злочин в Україні вчинений дитиною. Переважна більшість дітей (70 %) – засуджені за крадіжку мобільного телефону, металолому тощо. У місцях позбавлення волі майже 50 % дітей відбувають покарання повторно [1], що свідчить про неефективну роботу після повернення дитини з місця ув'язнення.

На сьогодні система виконання покарань, яка стосується дітей, є такою, що розцінюється як покарання з усіма властивими йому проблемами у сучасному українському суспільстві: погане харчування, надмірно жорстокі вимоги режиму, обмеження контактів із зовнішнім світом, важка праця та погана медицина. Така ситуація не сприяє ресоціалізації та виправленню дітей з делінквентною поведінкою, які скоїли злочини, а робить з них жертв, що, зі свого боку, занадто ускладнює їх повернення до нормального життя. Система перевиховання дітей потребує докорінних змін і має трансформуватися у сучасну сервісну службу з надання ресоціалізаційних послуг з певними, чітко прописаними обмеженнями, які диференційовано зумовлені тяжкістю скоєного дитиною злочину [2, с. 5].

Станом на 1 січня 2019 року в Україні в 6 дитячих колоніях утримується 126 дітей, серед них 7 дівчат (відбувають покарання у єдиній в Україні для дівчат установі – Мелітопольській УВП). Із загальної кількості вихованців в виховних колоніях у віці до 18 років – 65 дітей, в СІЗО – 133 дитини [3].

На цей час в Україні діти, які скоїли кримінальні злочини у віці до 14 років, направляються до шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації. Ці заклади перебувають у підпорядкуванні Міністерства освіти та науки України. За даними цього Міністерства (лист № 2.1-231 від 21.01.2019 р.), в таких закладах перебуває 18 дітей (рік тому – 21 дитина).

У спеціальній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Валерії Лутковської за 2016 року є такий висновок: «Діти в умовах закритих закладів стають жертвами насильства». Моніторинг Уповноваженого з прав людини свідчить про те, що права дітей, особливо тих, які перебувають у конфлікті із законом, в Україні не забезпечені повною мірою. Тому необхідно запровадити ефективну систему запобігання правопорушенням з боку дітей та реформування наявних виховних установ відповідно до тенденції гуманізації інститутів перевиховання дітей, які переступили закон.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері дотримання прав неповнолітніх засуджених до позбавлення волі в умовах реформування пенітенціарної системи України.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні проблеми у сфері дотримання прав неповнолітніх засуджених до позбавлення волі в умовах реформування пенітенціарної системи України та шляхи їх вирішення.

Мета і завдання дослідження полягають у комплексному аналізі проблем у сфері дотримання прав неповнолітніх засуджених до позбавлення волі в умовах реформування пенітенціарної системи України.

Відповідно до мети дослідження були поставлені такі основні завдання:

– охарактеризувати особливості правового статусу та зміст прав неповнолітніх засуджених до позбавлення волі;

– проаналізувати міжнародно-правові та національні норми щодо поводження з неповнолітніми

засудженими до позбавлення волі;

– з'ясувати роль НППМ в Україні у сфері захисту прав неповнолітніх у виховних колоніях;

– дослідити особливості реалізації прав засуджених неповнолітніх на прикладі ДУ Прилуцька виховна колонія та Мелітопольська УВП.

Наукова новизна. За результатами дослідження виконано загальнотеоретичний аналіз національного та міжнародного законодавства у сфері дотриманням прав неповнолітніх засуджених до позбавлення волі, а також запропоновано низку наукових положень та висновків, які містять елементи теоретичної і практичної новизни, зокрема:

– піддано критиці норми про обов'язковий супровід неповнолітніх вихованців після звільнення, ч. 3 ст. 157 КВК не враховує обставини, що уможливають визнання неповнолітнього повністю дієздатним до його повноліття;

– зазначено недолік застарілості законодавчого регулювання в ст. 109 КВК та в главі 24 п. 4 Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань щодо дозволу зберігати засудженим не більше 10 книг при собі, оскільки неповнолітні можуть навчатися на підготовчих курсах при ЗВО або на дистанційній (заочній) формі навчання;

– обґрунтовано введення посади помічника начальника ВК – уповноваженого з прав дитини (омбудсмена) для допомоги засудженим неповнолітнім, зважаючи на їх вік.

Практичне значення праці. Матеріали дослідження можуть використовуватися для проведення виховних годин в середніх закладах та закладах вищої освіти, на факультативних заняттях та засіданнях правових гуртків під час вивчення теми «Права дітей».

Емпіричну базу дослідження склали матеріали, отримані внаслідок аналізу і узагальнення 45 анонімних анкет вихованців, які перебувають у Прилуцькій ВК та Мелітопольській УВП. У праці використовувалися статистичні дані про злочинність неповнолітніх, діяльність виховних установ пенітенціарної системи України, інформаційні матеріали.

Методологічною основою дослідження послужили положення теорії наукового пізнання громадських процесів і правових явищ. У праці використовувалися загальнонауковий, логічний, історичний, системно-структурний, порівняльний і соціологічний методи, що уможливило дослідити проблему в єдності її соціального змісту та юридичної форми.

Нормативну базу дослідження склали Конституція України, Кримінально-процесуальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України, Конвенція про права дитини, Мінімальні стандартні правила ООН («Пекінські правила»), Мінімальні стандартні правила поведінки з ув'язненими та інші нормативно-правові акти, що стосуються визначення і реалізації прав неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі.

Розділ 1

ПРАВА НЕПОВНОЛІТНІХ У ВИХОВНИХ КОЛОНІЯХ ЗА МІЖНАРОДНИМ ТА НАЦІОНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

1.1. Особливості правового статусу та зміст прав неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі

За статистичними даними, в Україні триває зростання рівня злочинності, зокрема й дитячої. Тільки в столиці рівень дитячої злочинності зріс за рік на 30 % [4]. Водночас частка рівня і структури злочинності неповнолітніх в країні за 2016–2018 р.р. невтішна – 3 804 кримінальні правопорушення за 2018 рік, особливо вражає високий рецедив серед неповнолітніх злочинців. Склад осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, з яких *судимість не знята та не погашена у віці 14–17 за 2018 рік* – 229 чол. [1]. При цьому кількість неповнолітніх, які відбувають покарання у виховних установах за останні кілька років, різко скоротилася. З чим пов'язано таке, на перший погляд, нелогічне явище?

ДЛЯ ДОВІДКИ. Упродовж минулих п'яти років кількість малолітніх злочинців, які перебувають у виховних колоніях, *скоротилася вчетверо*. Згідно з офіційними даними Кримінально-виконавчої системи України, кількість неповнолітніх засуджених, які перебувають у спеціальних виправних установах, станом на 1 січня 2014 р. становила 890 осіб, на 1 січня 2015 р. – 442 особи, на 1 січня 2016 р. – 344, на 1 січня 2017 р. – 304, на 1 січня 2018 р. – 146 [3].

Станом на 1 січня 2019 року у виховних установах пенітенціарної системи України налічувалось шість виховних колоній, в яких перебувало 126 засуджених вихованців, серед них 7 дівчат. Колонії розташовані у Волинській (Ковельська), Запорізькій (Мелітопольська), Полтавській (Кременчуцька), Рівненській (Дубенська), Харківській (Курязька), Чернігівській (Прилуцька) областях. Серед них єдина в Україні Мелітопольська установа виконання покарань, куди

направляються для відбування покарання засуджені неповнолітні жіночої статі [1]. У виховних колоніях відбувають покарання засуджені віком від 16 до 18 років (за особливо тяжкі злочини – з 14 років). З метою закріплення результатів виправлення та закінчення навчання після досягнення повноліття, засуджених можуть залишати для подальшого відбування покарання у виховній колонії до досягнення 22 років.

Загальна кількість засуджених неповнолітніх до позбавлення волі значно зменшилася зі зміною Кримінально-процесуального кодексу. Позбавлення волі – один з основних видів покарання [5]. Засудженим у кримінальному провадженні є обвинувачений, обвинувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили [6].

Законодавець, закріпивши в ст. 98 КК України систему видів покарань, що можуть бути застосовані до неповнолітніх, не даремно на останнє місце поставив саме позбавлення волі на певний строк, адже позбавлення волі є найбільш суворим видом покарання, що може бути застосоване до цієї категорії осіб [7, с. 577]. Щодо правового статусу засудженого, то він виконує обов'язки і користується всіма правами, передбаченими для громадян України, з певними обмеженнями, визначеними законодавством України, вироком суду, умовами виконання покарання. Неповнолітні, засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі, відбувають його у спеціальних виховних установах.

Протягом останніх років зберігається тенденція погіршення соціально-демографічної та психолого-педагогічної характеристик засуджених. У місцях позбавлення волі, як правило, відбувають покарання особи педагогічно запущені, з низьким рівнем освіти, які мають серйозні моральні вади. Соціально-педагогічна занедбаність, що притаманна значній частині неповнолітніх засуджених, частково зумовлена тим, що до засудження понад 40 % неповнолітніх не працювали і не вчилися, майже 50 % виховувались у неповній сім'ї, а 10 % взагалі є дітьми-сиротами [8, с. 181]. Головним результатом перебування підлітка у місцях позбавлення волі має бути попередження криміналізації його особистості і відновлення соціальних функцій після звільнення від покарання. Така характеристика контингенту виховних колоній вимагає виваженого підходу до процесу виконання кримінального покарання щодо неповнолітніх, пошуку індивідуальних причин їх асоціальної спрямованості, розроблення та реалізації ефективних заходів для його виправлення.

Законодавцем, урахувавши вікові особливості неповнолітніх засуджених, не випадково вжито у назві виховної колонії слово виховна. Отже, акцентується на виконання завдань виховання, формування особистості й соціалізації неповнолітніх правопорушників [9].

Відповідно до цього у виховних колоніях повинна діяти комплексна система заходів щодо створення умов життя засуджених, що сумісні з людською гідністю та нормами, які прийняті у суспільстві; підтримання та розвиток у них самоповаги через зведення до мінімуму негативних наслідків позбавлення волі й різниці між життям в ув'язненні і на волі; можливості підвищення освітнього рівня, занять фізкультурою та спортом, задоволення моральних і духовних потреб, розвитку навичок і нахилів, які допоможуть їм успішно жити у суспільстві після звільнення; підтримання та укріплення соціально корисних зв'язків з громадськістю в інтересах засуджених та їх сімей.

Основні вимоги режиму, передбачені ст. 143 КВК України, зумовлюють створення певного укладу життя у виховних колоніях, проте серед режимних особливостей можна виділити такі: 1) витратити для придбання продуктів харчування, одягу, взуття, білизни та предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, одержані за переказами, за рахунок пенсії та іншого доходу, без обмеження їх обсягу; 2) одержувати короткострокові побачення без обмежень і щомісяця одне тривале побачення [10].

Цікаво, що неповнолітні ув'язнені мають можливість отримувати побачення в окремих кімнатах, без телефонних кабін та перегородок (п. 1.7 ПВР СІЗО). Зрозуміло, що логіка у такому разі не працює: усіх, навіть неповнолітніх, родичів ув'язненого зобов'язують отримувати побачення через перегородку та телефонну слухавку, а неповнолітніх ув'язнених — ні. Це не означає, що практика побачень за відкритих умов для неповнолітніх засуджених має бути припинена, а, навпаки, що вона має бути дозволена усім ув'язненим за винятком тих, щодо яких такі умови є обґрунтованими з огляду на спеціально проведену оцінку ризиків [11, с.63].

За сумлінну поведінку і ставлення до праці та навчання, активну участь у роботі самодіяльних організацій і виховних заходах до засуджених неповнолітніх можуть застосовуватися загальні заходи заохочення щодо всіх засуджених, передбачені ст. 130 КВК, і крім них — спеціальні, які застосовуються тільки для неповнолітніх (ст. 144 КВК), а саме: надання права відвідування культурно-видовищних і спортивних заходів за межами виховної колонії в супроводі працівників колонії. Це також новела в чинному кримінально-виконавчому законодавстві, розрахована на стимулювання засуджених підлітків до належної поведінки, прагнення якнайшвидше звільнитися від

відбування покарання.

За порушення встановленого порядку і умов відбування покарання до неповнолітніх засуджених можуть застосовуватися заходи стягнення у вигляді попередження, догани, суворої догани, призначення на позачергове чергування з прибирання приміщень і території колонії, скасування поліпшених умов тримання, передбачених ст. 143 КВК, а також поміщення в дисциплінарний ізолятор з виведенням на роботу або навчання, чи без нього на строк до 10 діб.

Слід зазначити, що так само, як і до дорослих засуджених, до неповнолітніх, якщо вони чинять фізичний опір персоналу колонії, злісно не виконують його законні вимоги, проявляють буйство, беруть участь у масових заворушеннях, захваті заручників, у разі втечі з-під варти, чинять інші насильницькі дії, можуть застосовуватися заходи безпеки, причому фізичний вплив, зброю, сльозоточиві речовини, гумові кийки, гамівну сорочку до неповнолітніх застосовувати заборонено, крім випадків вчинення ними групового або збройного нападу, що загрожує життю, здоров'ю персоналу колонії чи інших осіб, або збройного опору. Спеціальні засоби, їх види, інтенсивність застосування визначаються з урахуванням обстановки, що склалася, характеру правопорушення та особи правопорушника. Наручники до неповнолітніх злочинців застосовуються у загальному порядку, передбаченому ст. 106 КВК та розділом XII п. 60 Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарання.

Згідно зі ст. 147 КВК засуджені, які досягли 18-річного віку, переводяться із виховної колонії для подальшого відбування покарання до виправної колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання. Проте з метою закріплення результатів виправлення, завершення загальноосвітнього або професійно-технічного навчання такі засуджені (за рішенням педагогічної ради і постановою начальника виховної колонії) можуть бути залишені у виховній колонії до закінчення строку покарання, але не довше ніж до досягнення ними 22 років і на них поширюються умови відбування покарання, норми харчування і матеріально-побутового забезпечення, встановлені для неповнолітніх засуджених.

1.2. Імплементация в національне законодавство міжнародних стандартів у сфері прав засуджених неповнолітніх

Рух України у бік євроінтеграції та загалом до цивілізованої міжнародної спільноти неможливий без дотримання міжнародних стандартів щодо забезпечення прав неповнолітніх, що перебувають у конфлікті із законом. Необхідність дослідження міжнародно-правових норм щодо регламентації правового статусу неповнолітніх зумовлена специфічним (подвійним) правовим статусом неповнолітніх осіб засуджених до позбавлення волі. Особливості поведінки з неповнолітніми особами, засудженими до позбавлення волі, та їх правового статусу, прямо закріплені в міжнародних актах: у статті 26.2 Мінімальних стандартних правил, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), вказується, що позбавлення волі має здійснюватися в умовах і обставинах, що забезпечують дотримання прав неповнолітніх. Неповнолітнім у виховних установах необхідно забезпечувати догляд, захист і допомогу – соціальну, психологічну, медичну, фізичну, а також допомогу в галузі освіти і професійної підготовки з урахуванням їх віку, статі та особистості, а також їх інтересів [12, с. 25].

Відповідно до статті 26.3 Мінімальних стандартних правил, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх – неповнолітні особи у виховних установах повинні утримуватися окремо від дорослих [13]. Після прибуття у виховну установу кожен неповнолітній повинен отримати примірник правил поведінки в цій установі та письмовий опис своїх прав і обов'язків зрозумілою мовою разом з адресою органів, до яких можна направляти скарги, а також адреси державних, приватних установ чи організацій, які надають юридичну допомогу. Для тих неповнолітніх, які є неписьменними або не можуть читати відповідною мовою, така інформація доводиться до відома у формі, що забезпечує її повне розуміння. У ст. 30 наголошується, що неповнолітні повинні міститися тільки в умовах, які повністю враховують їх особливі потреби, статус та особливі вимоги відповідно до віку, індивідуальності, статі, а також психічного й фізичного стану. На врахування психофізіологічних особливостей вказує і ст. 9 Мінімальних стандартних правил поведінки з в'язнями, в якій зазначається, що «... бажано, щоб особи, які засуджені до позбавлення волі, мали окрему камеру або кімнату. Якщо ж таке розміщення через певні причини є неможливим, то необхідно забезпечити перебування спільно в одній кімнаті осіб відповідно до психологічної сумісності» [14, с. 57]. Основним критерієм поділу неповнолітніх, позбавлених волі, на різні категорії має бути забезпечення такого виду підходу, який найбільшою мірою відповідає особливим потребам кожної особи і забезпечує захист її фізичної, психічної і моральної цілісності та благополуччя.

На врахування специфічних вікових та психологічних особливостей засуджених при

забезпеченні медичного контролю у виправній установі вказують норми Мінімальних стандартних правилах поведінки з в'язнями. Відповідно до статті 62 медичні служби виправних установ повинні виявляти всі фізичні і психічні захворювання або вади, які могли б перешкодити ресоціалізації засудженої особи, та повинні піклуватися про одужання. З цією метою виправні установи повинні забезпечувати необхідне медичне, хірургічне та психіатричне обслуговування. Зокрема, у ст. 15 закріплена вимога в наявності у штаті виправної установи кваліфікованого медичного працівника, досвідченого в галузі психіатрії.

Для ресоціалізації неповнолітніх осіб засуджених до позбавлення волі важливим є положення ст. 12 Правил ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі, в якому вказується на необхідність використання в процесі ресоціалізації та в інтересах засуджених ефективних заходів і програм, які сприятимуть їх здоров'ю і самоповазі, вихованню почуття відповідальності та заохочуватимуть до формування таких поглядів і навичок, які надалі допоможуть їх успішній реінтеграції в суспільство. Зазначене положення доповнює ст. 27 вищезазначеного міжнародного документа, в якій вказується на необхідність у найкоротший термін з моменту прибуття у виправну установу з кожним неповнолітнім провести співбесіду і підготувати психологічний та соціальний звіт. На основі цього звіту складається програма з ресоціалізації. Зазначені програми з ресоціалізації згідно зі ст. 54 повинні включати заходи щодо попередження зловживання наркотиками, алкоголем. Ключовою в контексті змісту процесу ресоціалізації є ст. 61, у якій вказується, що «... необхідно звертати увагу засуджених на те, що вони продовжують залишатися членами суспільства, незважаючи на тимчасову ізоляцію». У зв'язку з цим варто залучати до процесу ресоціалізації громадські організації. У кожній виправній установі мають працювати соціальні працівники, які б займалися підтриманням та зміцненням корисних соціальних зв'язків засудженої особи із суспільством. Особливу увагу треба приділяти підтриманню і зміцненню зв'язків між ув'язненим і його сім'єю, коли вони бажані і служать інтересам обох сторін (ст. 79 Мінімальні стандартні правила поведінки з в'язнями) [14, с. 56].

Отже, до неповнолітніх засуджених застосовуються загальні положення міжнародно-правових стандартів поведінки із неповнолітніми засудженими особами, а саме: Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), Керівні принципи Організації Об'єднаних Націй для попередження злочинності серед неповнолітніх (Ер-Рядські керівні принципи), Європейські пенітенціарні правила, Конвенція про права дитини тощо. Також на неповнолітніх осіб жіночої статі повною мірою поширюються загальні положення Мінімальних стандартних правил поведінки з в'язнями, про що зазначається в ст. 27.1 Мінімальних стандартних правил, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх та Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.

На жаль, міжнародний стандарт щодо спальних приміщень засуджених, як правило, повинні складатися з декількох кімнат для груп або окремих кімнат з розрахунку 4 кв. м. на одну людину, не дотримується у вітчизняних умовах, передусім із причин матеріального характеру.

Розділ 2

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

2.1. Роль НПМ в Україні у сфері захисту прав неповнолітніх у виховних колоніях

Місця несвободи дітей, особливо пенітенціарної системи, є найбільш уразливими з погляду дотримання їхніх прав. Діти в таких місцях піддаються безлічі небезпек і ризиків — від неналежного забезпечення їхніх потреб та ненадання необхідної допомоги до випадків жорстокого поведінки. Наслідки таких порушень можуть бути найжахливішими. Саме тому заклади, де утримуються діти, повинні підлягати регулярному моніторингу. За дотриманням прав людини та умовами їх тримання в місцях несвободи, зокрема дитячих, слідкують представники НПМ.

З метою попередження катувань та жорстокого поведінки з людьми при Уповноваженому Верховної Ради з прав людини був створений Національний превентивний механізм (НПМ), який діє за моделлю «Омбудсмен +». Це означає, що представники інститутів громадянського суспільства, яким небайдужа доля людей, зокрема дітей, після відповідного навчання, зможуть спільно з представниками Секретаріату Уповноваженого з прав людини здійснювати візити у місця несвободи. Регулярні відвідування місць несвободи сприяють зменшенню та попередженню зловживань та насильства над дітьми.

Зокрема, Денис Кобзін – директор Харківського інституту соціальних досліджень за результатами моніторингових візитів зазначив, що система соціальної реабілітації в Україні значною мірою застаріла і не відповідає сучасним стандартам гуманного поводження з дітьми. Це проявляється у всьому – починаючи з процедур поміщення дитини в місця несвободи і закінчуючи банальною відсутністю туалету в будівлі. Ці фактори, а також тотальна заборона на зв'язок із зовнішнім світом породжують серйозні ризики для дітей, які там перебувають місяцями, а іноді й роками, і призводять до порушень прав дітей [15].

Режим і розпорядок дня у виховних колоніях суворо регламентовані та встановлені так, щоб займати засуджених практично весь день. При цьому ступінь жорсткості режиму визначається адміністрацією самої установи. Фактично необґрунтованими за своїм призначенням є такі практики деяких колоній: заборона використовувати власну постільну білизну і додаткові ковдри взимку, дозвіл користуватися спортивною залом лише у вихідні дні, заборона перебувати у спальних кімнатах протягом дня, вільно виходити за межі гуртожитку, користуватися власним одягом у вихідні дні, вимога прибирання кімнат 3–4 рази на день тощо.

Зокрема, у виховних колоніях вільний час вихованців складає лише одну чи півтори години. При цьому найчастіше цей час вихованці проводять разом за переглядом телепередач чи написанням листів, не маючи можливості обрати дозвілля за власним смаком. Окрім формальної структури з дотримання режиму, існує й неформальна. У 6 відвіданих закладів адміністрація і персонал виховних колоній самоусуваються від виконання своїх обов'язків з охорони і підтримання безпеки існування і співіснування вихованців, перекладаючи свої функції на частину засуджених осіб (так званий «актив»). Це, зокрема, породжує неприпустимі засоби покарання та впливу на засуджених [16].

Неналежне поводження з дітьми також мають місце в багатьох місцях несвободи (школах та училищах соціальної реабілітації, СІЗО і колоніях). Але покаржитись на тортури та/або неналежне поводження діти здебільшого не мають змоги, адже в державі відсутні відповідні механізми, які б уможлилювали це. На жаль, відсутні спеціальні нормативні акти щодо дітей, які мають конфлікт із законом, стосовно розслідування скарг на катування та жорстоке поводження; правил застосування фізичної сили, спеціальних засобів та зброї щодо неповнолітніх у всіх правоохоронних органах; правил медичного забезпечення; залучення до праці у виховних колоніях. Необхідно їх розробити відповідно до міжнародних стандартів та запровадити.

За результатами моніторингових візитів також встановлено, що не впроваджена необхідна безпека співіснування вихованців через відсутність їх належного розподілу за категоріями. Фактично виховні колонії стають виправними, адже майже половина осіб, які там перебувають, досягли дорослого віку. Не розподілені вихованці й за категоріями скоєних злочинів та особливостями адаптації, що стає додатковим ризиком для існування нормальних відносин між засудженими. Крім того, виділення груп засуджених, які перебувають на профілактичному обліку, стає замість засобу налагодження ефективної виховної роботи ще одним важелем тиску та дискримінації таких вихованців. Не забезпечена приватність телефонних розмов та короткострокових побачень засуджених щодо інших вихованців. Наявні обмеження щодо частоти і тривалості телефонних дзвінків та короткотривалих побачень як загалом, так і з метою покарання [16].

Перебування у колоніях великої кількості дорослих засуджених (старше 18 років) створює додаткові проблеми у вихованні неповнолітніх. Відсутні чіткі алгоритми переведення вихованців до дорослих колоній після досягнення ними повноліття (18 років). Не налагоджена належна взаємодія служб у справах дітей за місцем первинного обліку вихованців колоній і адміністрацій колоній.

Загальні матеріально-побутові умови відповідають мінімальному стандарту утримання засуджених у виховних колоніях. Одночасно проблемними питаннями у тих чи тих колоніях є недотримання норм площі на одну особу, потреба у ремонті та оновленні меблів, неналежне природне і штучне освітлення у кімнатах вихованців, відсутність гарячої води у житлових приміщеннях, нерегулярна зміна постільної білизни, відсутність перегородок між душами і дверцят у санвузлах тощо. Останнє стосується загального порушення права на приватність та особистий простір вихованців: діти практично не мають можливості побути на самоті протягом дня, вільно користуватися власними речами, персоналізувати свій простір у житлових кімнатах (фотографіями, власними творчими виробами тощо).

Харчування є здебільшого незадовільним через одноманітність продуктів та готових страв (майже щодня тушкована риба, макарони, перлова каша, при цьому мала кількість м'яса), низьку якість деяких продуктів (зокрема рибних консервів, розмороженої кільки) та невідповідний спосіб приготування і подачі їжі (часто салати перемішані із кашею та рибою). Також проблемою є обмежений доступ до свіжих овочів та фруктів, зокрема для продажу в ларьку колонії. Крім того, не

всюди створені умови для вільного та постійного доступу до питної води.

Якість медичного забезпечення у виховних колоніях є незадовільною. Не приділяється достатня увага діагностиці та попередженню хвороб у закладах, частина вихованців постійно страждає від гнійничкових шкірних інфекцій. Порушується приватність надання медичних послуг засудженим, особливо під час первинного огляду новоприбулих. Невідповідним чином здійснюється ведення медичної документації, не реєструються всі події, пов'язані із наданням медичних послуг вихованцям. Особливою проблемою є поміщення у виховні колонії психічно хворих засуджених, повноцінне лікування яких там неможливе.

Одним із важливих елементів реінтеграції і ресоціалізації неповнолітніх правопорушників у суспільство є їх залучення до суспільно корисної праці. Проте за результатами моніторингових візитів у виховних колоніях цей процес відбувається із цілою низкою порушень трудового законодавства, Кримінально-виконавчого кодексу України, а також міжнародних стандартів щодо праці неповнолітніх, позбавлених волі. Основні з них стосуються понаднормової праці (понад 10 годин, у вихідні дні), порушення режиму праці та відпочинку, оплати праці та умов виробництва (відсутність засобів захисту від травмувань: рукавиць, окулярів, респіраторів; недотримання техніки безпеки, через що частими є випадки виробничих травм: потрапляння стружки та пилу в очі, порізи тощо).

Виявлені проблеми у сфері дотримання прав неповнолітніх засуджених до позбавлення волі в умовах реформування пенітенціарної системи України та шляхи їх вирішення викладені у Щорічних доповідях Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2016–2018 р.р. [17–19] та в Аналітичному звіті за результатами здійснення моніторингових візитів до установ Державної кримінально-виконавчої служби України у 2018 році Українського інституту з прав людини [20].

2.2. Особливості реалізації прав засуджених неповнолітніх на прикладі

ДУ «Прилуцька виховна колонія» у Чернігівській області

та ДУ «Мелітопольська установа виконання покарань (№144)» у Запорізькій області

Виховні колонії виконують покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк стосовно засуджених неповнолітніх (КВК ст. 19).

День вихованців в установах розпочинається о 6.45. Півгодини вони мають для зарядки, вмивання та заправлення ліжка. Після сніданку частина засуджених іде на навчання в училище, а частина – на роботу. О 14.00 – обід. Потім неповнолітні йдуть до школи, де перебувають до 19.00. Далі – вечір й вільний час. Відбій – о 22.45.

У виховних установах вартість харчування, взуття, білизна і комунально-побутові послуги надаються безоплатно [21]. На території колоній діють перукарня, лазня та крамниця. Купити продукти чи непродовольчі товари можна декілька разів на тиждень. Алкоголь і тютюнові вироби у виховних установах суворо заборонені. Кожен вихованець має особовий рахунок, з якого і списують витрачені кошти. Вихованці працюють у майстернях та заробляють гроші. Хтось накопичує, щоб мати певну суму після звільнення, а хтось витрачає. Щоб зробити телефонний дзвінок чи зайти в Інтернет начальник установи надає вихованцям письмовий дозвіл, як правило, за хорошу поведінку. Ліміт телефонної розмови – 15 хвилин на день, а оплата здійснюється відповідно до тарифу оператора. Також вихованцям дозволяється користуватися глобальною мережею «Інтернет», для цього в установах створено відповідні інтернет-класи. Користування Інтернетом проводиться протягом дня у вільний від роботи час та поза часом, передбаченим для приймання їжі та безперервного сну, також про користування засудженими Інтернетом реєструється в журналі відомостей про надання засудженим права на користування Інтернетом [22]. Також вихованці займаються музикою, декламацією віршів, читають, займаються спортом.

Побути наодинці з вихованцями мають право найближчі родичі. Для цього є спеціальні кімнати. Гостювати в колонії можна не більше трьох діб. Такі довготривалі побачення дозволені раз на місяць. Короткострокові побачення – до чотирьох годин – можуть відбуватись хоч щодня. «Однак навідується вихованців не так вже й часто. Родичі приїжджають час від часу, а от друзі чи однолітки – майже ніколи. Певною мірою це також допомагає вихованцям усвідомити справжнє ставлення своїх, колись, найближчих друзів...

Проведення виховної роботи з неповнолітніми здійснюється у формі групових та індивідуальних бесід, інформації на морально-етичні, правові, природознавчі, наукові, релігійні й інші теми, шляхом ознайомлення з періодичними виданнями, користування художньою літературою, перегляду телепередач. Для забезпечення корисного дозвілля та відпочинку неповнолітніх засуджених у виховних колоніях створена відповідна матеріально-технічна база, розвинута система клубної та позакласної роботи, працюють різноманітні гуртки художньої самодіяльності, прикладної

творчості. Слід відмітити, що традиційно щорічно справжнє свято пісні відбувається на естафетному фестивалі «Червона калина» в 2016 році в Мелітопольській виховній колонії, а в 2018 році – в Прилуцькій. Організація дозвілля вихованців не обмежується рамками установ, вихованці мають право відвідувати культурно-видовищні і спортивні заходи за межами виховної колонії [21].

У рамках реалізації національного превентивного механізму співробітники Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини здійснили плановий моніторинговий візит до Державної установи «Прилуцька виховна колонія» та перевірили стан дотримання прав неповнолітніх засуджених.

Моніторингова група відзначила, що керівництво колонії вживає заходи щодо узгодження умов тримання підлітків з вимогами, встановленими законом. Загальний морально-психологічний клімат в установі добрий, вихованці охоче спілкувалися та розповідали про своє життя за ґратами.

Водночас моніторинговою групою виявлено деякі порушення вимог національного законодавства та недотримання міжнародних стандартів у сфері поводження з в'язнями.

Одне з виявлених порушення під час конфіденційного спілкування було те, що в установі не виконуються норми Кримінально-виконавчого кодексу України щодо права засуджених на відвідування культурно-видовищних і спортивних заходів за межами виховної колонії в супроводі персоналу або батьків.

За результатом моніторингового візиту до Міністерства юстиції України буде спрямований відповідний звіт із зазначенням виявлених порушень прав неповнолітніх засуджених та наданням практичних рекомендацій щодо їх усунення [23].

Характерною особливістю відбування покарання до позбавлення волі жінок, зокрема неповнолітніх дівчат, які перебувають у Мелітопольській УВП є те, що жіноча стать складає невелику частину засуджених. Оскільки переважну кількість засуджених становлять чоловіки, тюрмна система розрахована саме на їх утримання. Тюрми будуються для чоловіків і часто вони практично не годяться для задоволення потреб жінок. Попри невелику чисельність ув'язнених жінок, з їх утриманням пов'язана низка проблем, які змушена вирішувати тюрмна адміністрація [24].

Чи добре пристосовані жіночі колонії України для тримання жінок? Доволі важко надати об'єктивні відповіді на це питання з двох причин.

Перша причина полягає в тому, що дослідження різних аспектів діяльності установ виконання покарань в Україні майже не проводяться, відсутня структура або інституція, яка б планомірно досліджувала ситуацію, розробляла рекомендації та пропозиції, робила узагальнення та висновки. Останнє відоме серйозне дослідження умов тримання та інших аспектів перебування в ув'язненні жінок проводилось більше десяти років тому (у 2001 році). Виконувани відомством пізніше дослідження та їх результати не оприлюднювалися, тому оцінити їх якість та достовірність неможливо. Також неможливо оцінити їх вплив на ситуацію в місцях позбавлення волі та їх результативність.

Друга – зазвичай адміністрація жіночих колоній (до речі, як і будь-яких установ) зосереджена на описі досягнень та позитивних моментів своїх колоній – адже доволі природно насамперед говорити про те, чим можна пишатися. Складнощі та проблеми часто залишаються в тіні, поза увагою [25].

Найкращим прикладом дотримання мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями є Мелітопольська виховна колонія, в якій на сьогодні утримується 7 вихованок. «Поганих дітей не буває – бувають погані дорослі» – саме цією цитатою керується адміністрація установи під час роботи зі своїми підопічними.

Адміністрація установи у своїй повсякденній діяльності вживає заходи щодо документування дітей паспортом громадянина України, оформлення пенсії по втраті годувальника, стягнення аліментів, після досягнення повноліття отримання одноразової допомоги. Також до адміністрації часто звертаються діти з проханням допомогти знайти рідних для відновлення соціально корисних зв'язків.

Одне з нагальних питань, яке на сьогодні ще не вдалося вирішити: учні професійно-технічних училищ виховних колоній для неповнолітніх не отримують стипендій. Це не тільки не стимулює прагнення вихованців успішно навчатися, а взагалі дає підстави говорити про порушення прав підлітків. Адже велика частина вихованців – це сироти й діти з неблагополучних сімей, для яких така державна підтримка мала б велике значення. Формально неповнолітні засуджені не позбавлені цього права, але з мотивів того, що ці діти і так перебувають на повному державному утриманні в колонії, стипендії їм не нараховуються та не виплачуються.

Для виправлення існуючих прогалин, необхідно переглянути чинні законодавчі положення, створивши механізми посилення рівня захисту дітей. Як видається, за умов комплексного послідовного та системного поєднання зазначених заходів можна досягти суттєвого зниження

негативних наслідків знаходження осіб в виховних установах, та сприяти досягненню мети покарання.

Чому ж так стається, що хлопці та дівчата, сьогодні сповнені добрими намірами, ще зовсім недавно скоювали злочини? Здебільшого такі випадки стаються, коли підлітки потрапляють у погану компанію, тоді вони, як правило, керуються тим, щоб здобути авторитет. Багато хто вчиняє злочини повторно, після взяття на облік у службі пробації або після відбування легшого покарання. Вихованці часто кажуть, що якби посадили відразу – більше не крав би. Також на це впливає байдужість батьків до життя дитини та суспільства загалом.

ВИСНОВКИ

Отже, за результатами дослідження дотримання прав неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі, в умовах реформування пенітенціарної системи України можна зробити висновки:

1. Аналіз міжнародного законодавства у сфері відбування покарання неповнолітніми дозволяє зробити висновки, що відповідно до міжнародних стандартів найважливішою вимогою є забезпечення права неповнолітніх на створення таких мінімальних умов утримання в процесі відбування покарання, які б повністю враховували особливі потреби і статус відповідно до віку, індивідуальності й виду правопорушення.

2. Міжнародний стандарт щодо спальних приміщень засуджених, які, як правило, повинні складатися з декількох кімнат для груп або окремих кімнат з розрахунку 4 кв. м. на одну людину, не дотримується у вітчизняних умовах, передусім з причин матеріального характеру.

3. Обмеження на виїзд засудженого у віці до 18 років тільки за умови його супроводу в дорозі (туди і назад) родичами цього засудженого, іншої супроводжуючої особи або співробітниками виховної колонії, передбачене ч. 3 ст. 157 КВК не враховує ті обставини, що є можливість визнання неповнолітнього повністю дієздатним до його повноліття. Отже, вказані норми про обов'язковий супровід вихованців після звільнення потребують зміни.

4. Одним з недоліків законодавчого регулювання є те, що в ст. 109 КВК та в главі 24 п. 4 Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань щодо дозволу зберігати засудженим не більше 10 книг при собі, оскільки неповнолітні можуть навчатися на підготовчих курсах при ЗВО або на дистанційній (заочній) формі навчання. Вважається це серйозним упущенням законодавця, що обмежує права засуджених.

5. Для допомоги засудженим неповнолітнім, зважаючи на їх вік, слід ввести посаду помічника начальника ВК – уповноваженого з прав людини (омбудсмена). Найважливіший напрям його діяльності у виховній колонії – надання допомоги засудженим в реалізації їх прав, при оскарженні дій адміністрації установи, у тому числі при зверненні до суду.

6. З урахуванням судової реформи, що проводиться в Україні, включаючи створення ювенальних судів, що застосовують норми міжнародного права у кримінальних справах, пропонується спеціалізація судочинства на дозволі звернень і скарг неповнолітніх засуджених, здійснюванні перевірок законності застосовуваних до них заходів стягнення і перевід їх у суворіші умови утримання, а також щодо вирішення цивільно-правових суперечок тощо.

7. Актуальні проблеми соціальної адаптації неповнолітніх осіб, які відбули кримінальні покарання:

- правові (відсутність у багатьох звільнених неповнолітніх осіб основних документів особи (паспорта, ідентифікаційного коду, навіть свідоцтва про народження);
- професійні (відсутність належної професійної кваліфікації, що ускладнює можливості працевлаштування, труднощі у конкуренції отриманої у виховній установі професії з тими, які пропонуються на ринку праці);
- медичні (потреби у лікуванні різних соматичних та інфекційних хвороб, невилікуваних під час відбування покарання – туберкульозу, ВІЛ – СНІДу, гепатиту, наркоманії та інших);
- соціально-психологічні (втрата соціальних зв'язків із сім'єю та родичами, труднощі у спілкуванні з іншими людьми, деструктивні зміни у психіці дитини, ослаблення вольових зусиль тощо).

Список використаних джерел

1. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2016 – 2019 р.р. *Генеральна прокуратура України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html#9>.
2. Дотримання прав неповнолітніх, які перебувають у виховних колоніях Державної пенітенціарної служби України: Спеціальна доповідь з питань реалізації національного превентивного механізму. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: офіційне видання. Київ, 2014. 120 с.
3. Кримінально-виконавча система України в 2018 році. Статистичний огляд (доповнений). *Тюремний*

портал. URL: <http://ukrprison.org.ua>.

4. Дитяча злочинність зростає, але до колоній неповнолітні потрапляють все рідше. URL: <https://ua.112.ua/mnenie/dytiacha-zlochynnist-zrostaie-ale-v-kolonii-nerovnolitni-potrapliaiut-vse-ridshe-288970.html>.

5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 26.02.2019 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_575 (дата звернення: 12.04.2019).

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 20.04.1212 р. Дата оновлення: 11.01.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 12.04.2019).

7. Бабич Д. С., Горбій К. О. Правове регулювання та умови виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених неповнолітніх. *Young Scientist*. № 5 (57). 2018 р.

8. Чудик Н. О., Немоскальова А. С. Особливості відбування покарань неповнолітніми особами. *Право і суспільство*. 2016. № 2. 182 с.

9. Про затвердження Переліку найменувань органів, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів і навчальних закладів, що належать до сфери управління Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України № 406/5. Дата оновлення: 15.02.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0406323-17> (дата звернення: 12.04.2019).

10. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 2004 р. 1129-IV. Дата оновлення: 04.11.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 12.04.2019).

11. Литвинов О. М., Назимко Є. С. Міжнародні та європейські стандарти застосування покарання до неповнолітніх : науковий нарис. Київ : ВД «Дакор», 2015. 76 с.

12. Белоусов Ю. Л., Кобзін Д. О., Черноусов А. М., Сірман Р. М. Мінімальні стандарти належного поводження з дітьми в місцях несвободи. Харків : ХІСД, 2013. 88 с.

13. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») від 29.11.1985 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення: 12.04.2019).

14. Човган В. О. Реформування кримінально-виконавчого законодавства у світлі міжнародних стандартів (пропозиції та зауваження). Харків : ТОВ «Вид-во : права людини», 2014. 228 с.

15. В Україні діти в конфлікті з законом стають жертвами насильства. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/v-ukrajini-dity-v-konflikti-z-zakonom-stayut-zhertvamy-nasylstva>

16. Національний превентивний механізм проти катувань та жорстокого поводження (НПМ) в Україні; за заг. ред. А. Черноусов, Д. Кобзін, С. Щербань, О. Мартиненко. Харків, 2018. 76 с.

17. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні. Київ : Права людини, 2017. 627 с.

18. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні. Київ : Права людини, 2018. 661 с.

19. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2018 рік. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua>

20. Аналітичний звіт за результатами здійснення моніторингових візитів до установ Державної кримінально-виконавчої служби України у 2018 році. URL: https://drive.google.com/file/d/184UH_anqwx3pecvSFRNmoGQJGxEipZq9/viewAR1-9DEkXsOGfFEoq6nFVzaYeySjrG0Ie6OZhSUOtCF1Yd79KPU2dXIsxds

21. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14> (дата звернення: 12.04.2019).

22. Про затвердження Порядку організації надання засудженим доступу до глобальної мережі Інтернет : наказ Міністерства юстиції України від 19.10.2017 № 3233/5. Дата оновлення: 14.12.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1280-17#n16> (дата звернення: 12.04.2019).

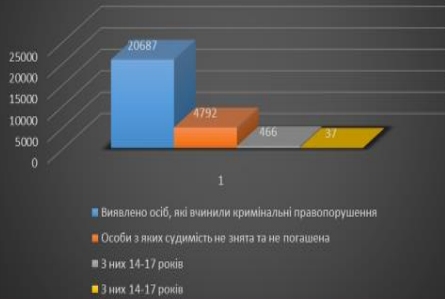
23. Як відбуваються покарання неповнолітні засуджені у Прилуцькій виховній колонії: результати моніторингового візиту. 12.02.2019 року. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/search/?search=%D0%B2%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0+%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 12.04.2019).

24. Жахливі умови праці та відсутність належного медичного забезпечення: у Чернігівській колонії №44 порушуються права засуджених жінок. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/15219-dh-zhaxlivi-umovi-pratsi-ta-vidsutnist-nalezhnogo-medichnogo-zabezpechenn/>

25. Жіночі колонії України. Громадська правозахисна організація «Донецький меморіал». URL: http://ukrprison.org.ua/department_institutions/chernigivska/1209397016 (дата звернення: 12.04.2019).

ДОДАТКИ

Таблиця 1. ОСОБЛИВОСТІ РІВНЯ І СТРУКТУРИ ЗЛОЧИННОСТІ ЗА СІЧЕНЬ-БЕРЕЗЕНЬ 2019 р.

1. Генеральна прокуратура України: офіц. веб-сайт. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html#9>. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-березень 2019 року

Таблиця 2. ОСОБЛИВОСТІ РІВНЯ І СТРУКТУРИ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА 2016-2018 Р.Р.

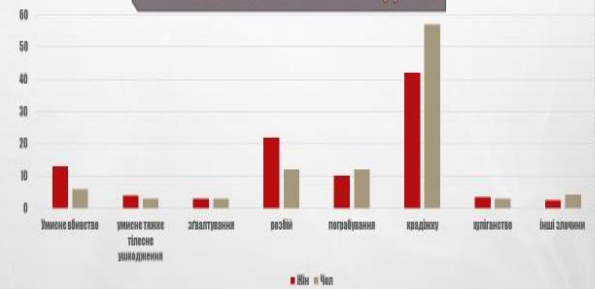
2. Генеральна прокуратура України: офіц. веб-сайт. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html#9>. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2016 - 2019 р.р.

Таблиця 3. ОСОБЛИВОСТІ РІВНЯ І СТРУКТУРИ КІЛЬКОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТА ЗАСУДЖЕНИХ в УВП ЗА 2016-2018 р.р.

3. Генеральна прокуратура України: офіц. веб-сайт. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html#9>. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2016 - 2019 р.р. Тюремний портал . URL: <http://ukrprison.org.ua/>

ЯКІ ЗЛОЧИНИ ВЧИНЯЮТЬ ДІТИ?

Серед неповнолітніх дітяч переважають (майже 60%) злочини насильницької спрямованості проти життя, здоров'я, честі та гідності особистості), що є більш небезпечніми порівняно зі злочинністю неповнолітніх хлопців, де вчимо більше корисливих злочинів, дітяча "дітирують" навіть у таких, суто чоловічих злочинах, **ЯК УБИВСТВО, РОЗБІЙ, ХУЛІГАНСТВО.**

Дотримання прав неповнолітніх, які перебувають у виховних колоніях Державної пенітенціарної служби України: Спеціальна доповідь з питань реалізації національного превентивного механізму / Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: офіційне видання. - К., 2014. - 120 с.

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ,
ПРАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ**

МАТЕРІАЛИ
наукового семінару

*(10 грудня 2019 року, Дніпропетровський
державний університет внутрішніх справ)*

ПРОЄКТИ
учасників

V МІЖНАРОДНОГО СТУДЕНТСЬКОГО САМІТУ
«Права людини в умовах сучасних глобалізаційних викликів»

*(18–19 квітня 2020 року, Дніпропетровський
державний університет внутрішніх справ)*

Редактор, оригінал-макет – *А.В. Самотуга*

Редактор *О.М. Врублевська*

Підп. до друку 25.05.2020. Формат 60x84/8. Друк – трафаретний. Папір офісний.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 43,00. Обл.-вид. арк. 44,50. Тираж – 50 прим. Зам. № 05/20-зб

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, тел. (056) 756-46-41
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018